

BİLGİ YÖNETİMİ

INFORMATION MANAGEMENT

Cilt/Volume 8 • Sayı/Issue 1 • 2025

e-ISSN: 2636-8544

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Bilgi Yönetim Sistemleri Belgelendirme ve Bilgi Güvenliği Merkezi (BİL-BEM)

BİLGİ YÖNETİMİ

INFORMATION MANAGEMENT

e-ISSN: 2636-8544

Cilt|Volume 8 • Sayı|Issue 1 • Haziran| June • Yıl| Year 2025

Yılda iki kez yayımlanmaktadır | Published semi-annually

Baş Editör/ Editor in Chief

Prof. Dr. Fahrettin ÖZDEMİRCİ

Editörler/ Editors

Mehmet TORUNLAR

Doç. Dr. Bahattin YALÇINKAYA

Öğr. Gör. Dr. Özhan SAĞLIK

Arş. Gör. Burcu YILMAZ KARAHAN

Editör Kurulu/ Editorial Board

Prof. Dr. Fahrettin ÖZDEMİRCİ

Prof. Dr. Fazıl GÖKGÖZ

Prof. Dr. Hayri SEVER

Prof. Dr. Hrvoje STANČIĆ

Prof. Dr. İbrahim ARPACI

Prof. Dr. John GATHEGİ

Prof. Dr. Nevzat ÖZEL

Prof. Dr. Özgür KÜLCÜ

Prof. Dr. Özlem GÖKKURT DEMİRTEL

Doç. Dr. Bahattin YALÇINKAYA

Doç. Dr. Kımız DALKIR

Dr. Öğr. Üyesi Banu Fulya YILDIRIM

Dr. Öğr. Üyesi Levent KUTLUTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Altay ÜNAL

Dr. Nida KAYALI

Dr. Sefer YAZICI

Öğr. Gör. Dr. Özhan SAĞLIK

Öğr. Gör. Mehmet Oytun CİBAROĞLU

Öğr. Gör. Özlem YALÇINKAYA

Mehmet TORUNLAR

Mücella Sena KÖKSAL

Arş. Gör. Burcu YILMAZ KARAHAN

Yabancı Dil Editörleri/ Foreign Language Editor

Prof. Dr. Özgür KÜLCÜ
Prof. Dr. Özlem GÖKKURT DEMİRTEL

Teknik Editör/ Technical Editor

Deniz ÇİFTİLER

Hakem Kurulu/ Referee Board

- Prof. Dr. Ahmet Oğuz İÇİMSOY, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ÖZÇAĞLAR, Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Alpaslan Hamdi KUZUCUOĞLU, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Asiye KAKIRMAN YILDIZ, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Bahattin KARADEMİR, Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Burçak ŞENTÜRK, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent YILMAZ, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Coşkun POLAT, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Fahrettin ÖZDEMİRCİ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Fatoş SUBAŞIOĞLU, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Fazıl GÖKGÖZ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan ANAMERİÇ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza KANDUR, Antalya Bilim Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Sacit KESEROĞLU, Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Hayri SEVER, Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. Hrvoje STANČIĆ, University of Zagreb
Prof. Dr. Hülya DİLEK KAYAOĞLU, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ODABAŞ, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim ARPACI, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. İnci ÖNAL, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. İshak KESKİN, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. John GATHEGI, South Florida University
Prof. Dr. Mehmet Ali AKKAYA, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet TOPLU, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa SAĞSAN, Yakın Doğu Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat ÖZEL, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Niyazi ÇİÇEK, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Oya GÜRDAL, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Özgür KÜLCÜ, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Özgür YILMAZEL, Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Özlem GÖKKURT DEMİRTEL, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Sacit ARSLANTEKİN, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Semra GÜNDÜÇ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Serap KURBANOĞLU, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Shadrack Katuu, University of South Africa
Prof. Dr. Tuba ÇAVDAR KARATEPE, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Tülay OĞUZ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Türksel KAYA BENGSİR, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Umut AL, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit KONYA, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Yasemin GÜLBAHAR, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet ALTAY, Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Bahattin YALÇINKAYA, Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Buket DOĞAN, Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Burcu Umut ZAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Doç. Dr. Elif YILMAZ ŞENTÜRK, Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Esmeray KARATAŞ, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi İletişim Fakültesi
Doç. Dr. Fikret ARI, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Gaye BAYCIK, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Gülten ALIR, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Güray SOYDAN, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Güssün GÜNEŞ, Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Hale ILGAZ, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Halise ŞEREFOĞLU HENKOĞLU, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Halit Buluthan ÇENTİNTAŞ, Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Haydar YALÇIN, Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Huriye ÇOLAKLAR, Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Işıl İlknur SERT, İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Kasım BİNİCİ, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Kımız DALKIR, McGill University
Doç. Dr. Lale ÖZDEMİR ŞAHİN, Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Malik YILMAZ, Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Mehlika KARAGÖZOĞLU ASLIYÜKSEK, Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Nermin ÇAKMAK, Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Semanur ÖZTEMİZ, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Şahika EROĞLU, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Tolga ÇAKMAK, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Türkay HENKOĞLU, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Yavuz ERDOĞAN, Antalya Bilim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Banu Fulya YILDIRIM, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş ÇAPKIN, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Demet IŞIK, Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdinç ALACA, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan SEVMEZ, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YÜCE, Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Levent KUTLUTÜRK, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Altay ÜNAL, Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bilge Kağan ÖNAÇAN, İstanbul Okan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Salim IŞIK, Özyeğin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye AKÇA, Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Thorsten Ries, University of Texas at Austin
Dr. Aybike TUNÇ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Cengiz AYDIN, Kültür ve Turizm Bakanlığı
Öğr. Gör. Dr. Deniz YILDIRIM, Ankara Üniversitesi
Dr. Erkan AKDOĞAN, Ankara Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Korcan DOĞAN, Ankara Üniversitesi
Dr. Metin TURAN, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
Dr. Safa Burak GÜRLEYEN, Kara Kuvvetleri Komutanlığı
Dr. Sefer YAZICI, Türkiye Büyük Millet Meclisi
Dr. Şenol KARADENİZ, Kültür ve Turizm Bakanlığı
Dr. Ömer Furkan KESİKBAŞ, TÜRKSAT Uydu Haberleşme Kablo TV ve İşletme A.Ş.
Öğr. Gör. Dr. Özhan SAĞLIK, Bursa Uludağ Üniversitesi
Dr. Vural ÇELİK, T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi
Dr. Zeynep GÖRMEZOĞLU, Bezmialem Vakıf Üniversitesi

Dergimiz 15. Sayısında (8. Cilt 1. Sayı) Hakemlik Yapanlar

Prof. Dr. Burçak Şentürk, Prof. Dr. Bülent Yılmaz, Prof. Dr. Hasan Sacit Keseroğlu, Prof. Dr. İshak Keskin, Prof. Dr. Mehmet Ali Akkaya, Prof. Dr. Nevzat Özel, Prof. Dr. Niyazi Çiçek, Prof. Dr. Özlem Gökkurt Demirtel, Doç. Dr. Ahmet Altay, Doç. Dr. Bahattin Yalçinkaya, Doç. Dr. Buket Doğan, Doç. Dr. Elif Yılmaz Şentürk, Doç. Dr. Güssün Güneş, Doç. Dr. Halise Şerefoğlu Henkoğlu, Doç. Dr. Haydar Yalçın, Doç. Dr. Huriye Çolaklar, Doç. Dr. Kasım Binici, Doç. Dr. Lale Özdemir Şahin, Doç. Dr. Mehlika Karagözoğlu Aslıyüksek, Doç. Dr. Nermin Çakmak, Doç. Dr. Şahika Eroğlu, Dr. Öğr. Üyesi Banu Fulya Yıldırım, Dr. Öğr. Üyesi Berrin Küçükcan, Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş Çapkın, Dr. Öğr. Üyesi Levent Kutlutürk ve Dr. Öğr. Üyesi Müge Akbulut hocalarımıza katkıları için teşekkür ederiz.

Ankara Üniversitesi Bilgi Yönetim Sistemleri Belgelendirme ve Bilgi Güvenliği Merkezi (BİL-BEM) tarafından yayımlanan dergi hakemli ve bilimsel bir dergidir. Disiplinler arası yaklaşımla bilgi yönetimi, belge yönetimi, arşiv yönetimi ve bilişim sistemleri alanında özgün bilimsel araştırma makaleleri ile uygulama deneyimlerini içeren çalışmaları yayımlayarak bilimsel çalışmaların artırılmasını ve yaygınlaştırılmasını amaçlamaktadır.

Bilgi Yönetimi Dergisi Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 2 kez elektronik olarak yayımlanmaktadır. Açık Erişim olarak yayımlanan dergi, 2018 yılı itibariyle TR DİZİN’de taranmaktadır.

Dergi, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Kullanıcılar bu lisans kapsamında, lisans sahibine atıfta bulunarak eseri dağıtabilir, kopyalayabilir, üzerinde çalışmalar yapabilir, yine sahibine atıfta bulunarak türevi çalışmalar için eseri kullanabilir.

Yönetim Yeri |Managing Office

Ankara Üniversitesi Rektörlüğü
Bilgi Yönetim Sistemleri Belgelendirme ve Bilgi Güvenliği Merkezi (BİL-BEM)
Gölbaşı 50. Yıl Yerleşkesi
BEYAS Binası 06830 Gölbaşı/ANKARA

İletişim

Ad: Bilgi Yönetimi Dergisi
E-posta: bydergisi@ankara.edu.tr, bydergisi@gmail.com
Telefon: 0312 484 51 89

Cilt: 8 • Sayı: 1 • Haziran • Yıl: 2025

Volume: 8 • Issue: 1 • June • Year: 2025

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Editörden... / Editorial...

Akademik Yayıncılık'ta Değişen Roller/ *Evolving Roles in Academic Publishing*

Burcu Yılmaz Karahan..... i

Hakemli Makaleler / Refereed Articles

Veri Yönetişimi: Küresel Uygulamalar Çerçevesinde Türkiye'deki Uygulamalara Yönelik Stratejik Bir Değerlendirme/ *Data Governance: A Strategic Evaluation of Practices in Türkiye within the Framework of Global Applications*

Şahika Eroğlu 1

Açık Bilim ve Açık Veri: COAR'ın (Açık Erişim Bilgi Depoları Konfederasyonu) Gelecek Nesil Kurumsal Bilgi Depoları/ *Open Science and Open Data: COAR (Confederation of Open Access Repositories)'s the Next Generation Institutional Repositories*

Senem Acar 25

Bilgi Kaynakları ve Kayıt Ortamları Sözlükçe Denemesi/ *A Pilot Lexicon of Information Sources and Carrier Types Terms*

İhsan Özkol, Hakan Anameriç 47

Artificial Intelligence (AI) and Robotic Technologies Implementation in Libraries: An Integrative Literature Review/ *Kütüphanelerde Yapay Zekâ (YZ) ve Robotik Teknolojilerinin Uygulanması: Bütünleştirici Bir Literatür İncelemesi*

Güler Demir..... 77

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşiv Fonu Fotoğraflarının Görünmeyen Yüzü: Fotoğrafçılar / *The Invisible Side of the State Archives Directorate Ottoman Archive Fund Photographs: Photographers*

Mehmet Kürşat Değer 99

Halk Kütüphanelerinin Ekonomik Yararı: İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi için Maliyet-Yarar Analizi/ *Economic Benefits of Public Libraries: Cost- Benefit Analysis for Istanbul Orhan Kemal Provincial Public Library*

Samet Emre, Bülent Yılmaz 121

Makalelerin Dergi Çeyreklik, Yazar İş Birliği, Açık Erişim, Fon Desteği, Yayımlı Dili ve Yaşı Özelliklerinin Atıf Sayısına Etkisi: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Makaleleri Örneği/ *Impact of Journal Quartiles, Author Collaboration, Open Access, Funded Research, Language Features and Age of Articles on Citation Count: Case Study of Ankara University Faculty of Agriculture Research Articles*

Can Besimoğlu..... 139

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Milli Kütüphane Projeleri/ *The National Library Projects in the Early Republican Era*

Müşerref Avcı 161

Halk Kütüphanesinde Görev Yapan Kütüphanecilerin Hizmet Sunumunda Sosyal Sorumluluk Algısı: Niğde İli Örneği/ *Perception of Social Responsibility in Service Delivery of Librarians Working in Public Libraries: The Example of Niğde Province*

Mehmet Ali Akkaya, Dilan Karataş 186

Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Lisans Öğrencilerinin Akademik Sahtekârlık Eğilimleri: Atatürk Üniversitesi Örneği/ *Academic Dishonesty Tendency of Undergraduate Students of Information and Records Management Department: The Case of Ataturk University*

Tuğba Koçer, Nermin Çakmak 212

Tanıtım – Değerlendirme / Advertisement - Evaluation

Library 2035: Imagining The Next Generation of Libraries

Özgür Polat..... 235

Mesleğe Dayalı Stresle Başa Çıkmada Bibliyoterapi Kitap İncelemesi/ *Bibliotherapy for Coping with Occupational Stress Book Review*

Ünal Kurt..... 239

Haberler / News

BOBCATSSS 2025 Sempozyumu/ *BOBCATSSS 2025 Symposium*

BY Dergisi Editör Kurulu..... 242

Cilt: 8 Sayı: 1 Yıl: 2025

e-ISSN: 2636-8544

Hakemli dergidir.

Yılda 2 sayı (Haziran-Aralık)
yayınlanır.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

Sahibi

Ankara Üniversitesi Bilgi Yönetim
Sistemleri Belgelendirme ve Bilgi
Güvenliği Merkezi (BİL-BEM)

Baş Editör

Fahrettin ÖZDEMİRÇİ

Editörler

Mehmet TORUNLAR
Bahattin YALÇINKAYA
Özhan SAĞLIK
Burcu YILMAZ KARAHAN

Yabancı Dil Editörleri

Özgür KÜLCÜ
Özlem GÖKKURT DEMİRTEL

Yönetim Yeri:

Ankara Üniversitesi
Bilgi Yönetim Sistemleri
Belgelendirme ve Bilgi Güvenliği
Merkezi (BİL-BEM)
Gölbaşı 50. Yıl Yerleşkesi
BEYAS Binası 06830
Gölbaşı/ANKARA

İletişim:

bydergisi@ankara.edu.tr

bydergisi@gmail.com

bilbem@ankara.edu.tr

Tlf: (0312) 484 51 89

Akademik Yayıncılık'ta Değişen Roller

Akademik yayıncılık süreci, bilimsel bilgi üretiminin temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Bu süreç editöryal inceleme, hakem değerlendirmeleri, son okuma ve yayına hazırlık gibi çok katmanlı aşamalardan oluşmakta ve her aşama farklı uzmanların iş birliği yaparak, birlikte çalışmasını gerektirmektedir.

1990'lı yıllarda internetin yaygınlaşmasıyla birlikte söz konusu süreçler köklü bir dönüşüm geçirmiş; daha önce basılı ortamda yürütülen işlemler dijital platformlara taşınmıştır. Benzerlik tespiti gibi denetim süreçleri için çeşitli yazılımlar geliştirilmiş ve genel iş akışları büyük ölçüde otomatikleştirilmiştir. Tüm bu teknolojik dönüşüme rağmen, akademik yayıncılıkta karar verici ve denetleyici unsur olarak *insan faktörü* sürecin vazgeçilmez bir parçası olmayı sürdürmüştür. Ancak son dönemde yapay zekânın yaygınlaşmasıyla birlikte yaşanan gelişmeler, insan muhakemesinin değerlendirme sürecindeki rolüne dair çeşitli soru işaretleri oluştururken, bu rolün geleceği konusunda belirsizlikleri gündeme getirmektedir.

Temelleri 1956 yılına kadar uzanan ve 2020'li yılların başından itibaren gündelik yaşamda giderek daha görünür hâle gelen yapay zekâ teknolojileri, akademik yayıncılık süreçlerine de dâhil olmaya başlamıştır. Metin üretimi ve düzenleme süreçlerinde üretken yapay zekâdan yararlanılması, akademik yayıncılık alanında daha başlangıç aşamasından itibaren çeşitli etik ve yapısal kaygıların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Söz konusu endişeler henüz tam olarak çözümlenmemiş ve akademik çerçevede tartışılmaya devam etmektedir. Ancak tüm bu endişelere rağmen, yapay zekânın özellikle rutin ve tekrarlayan işlerde sağladığı işlevsel kolaylıkların göz ardı edilmesi mümkün görünmemektedir.

Editöryal süreçler ve hakem değerlendirmeleri yoğun emek gerektiren ve zaman alan iş süreçleridir. Bu nedenle, yapay zekâ uygulamalarının söz konusu süreçlerde kullanımı üzerine araştırmalar ve çalışmalar hızla artmış, konu çeşitli açılardan ele alınmaya başlanmıştır (Cheng et al., 2024; Al Barajraji et al., 2024; Robba et al., 2024; Chauhan & Currie, 2024; Wu et al., 2024; Singh Chawla, 2024). Çalışmalar üretken yapay zekânın hakemlik ve editöryal süreçlerde giderek daha fazla yer almaya başladığını ortaya koyarken, bu durumun etik ve uygulama açısından çeşitli zorlukları beraberinde getirdiğine de dikkat çekmektedir. Yapay zekânın bir dil modeli olarak bağlam bilgisinden yoksun oluşu, tarafsızlık ilkesine ilişkin soru işaretleri ve yaratıcı eleştiri üretememesi gibi sınırlılıkların yanı sıra, bu sistemlerin insan uzmanlığının yerine kullanılmasına yönelik ciddi endişeler dile getirilmektedir.

Öte yandan, uluslararası alanda önde gelen yayıncılardan Springer Nature'ın yayın süreçlerinde kullanmak üzere yapay zekâ destekli referans tespit uygulaması geliştirmesi (SpringerNature, 2025), Wiley Yayınevi'nin yazarların iş yükünü azaltmak ve editörlerin süreci daha hızlı ve sağlıklı

yönetmesini sağlamak için yapay zekâ destekli bir sistem olan Research Exchange platformunu kullanması (Wiley, 2025), dergilerin dil denetimi ve içerik doğruluğunu sağlamak amacıyla çeşitli yapay zekâ destekli araçlar kullanması gibi uygulamalar, akademik yayıncılık süreçlerinde artık yeni bir dönemin başladığına işaret etmektedir. Ancak, bu teknolojilerin insan uzmanlığının rehberliğinde ve etik prensiplere uygun şekilde uygulanması önem taşımaktadır. Önüne geçilemeyen bu dönüşüm sürecinde, akademik yayıncılıkta yer alan tüm paydaşların bilimsel iletişimin temel değerlerinin korunması ve geliştirilmesi amacıyla alandaki gelişmeleri takip etmesi oldukça önemlidir. Bu bağlamda akademik yayıncılık sürecinde yapay zekâ, insan muhakemesinin yerine geçmekten ziyade, işlevini yeniden şekillendirecek köklü bir dönüşümün habercisi olarak değerlendirilmelidir.

Teşekkür

Bilgi Yönetimi Dergisi, 8'inci yılında; 10 makalenin yer aldığı 8'inci cilt, 1'inci sayısını okurları ile buluşturuyor. Bu sayının zamanında yayınlamasını sağlayan araştırmacı yazarlarımıza, vakitlerini ayırarak kısa sürede makaleleri inceleyen, sürecin aksamadan devamını sağlayan editörlerimize ve bu sayıya hakemlik yaparak zamanlarını ayıran, görüş ve değerlendirmelerini bizlerle ve yazarlarla paylaşarak katkı sağlayan değerli hocalarımıza en içten teşekkürlerimizi iletiyoruz.

Gelecek sayılarda buluşmak üzere...

Saygılarımla,

30.06.2025, Ankara
Arş. Gör. Burcu YILMAZ KARAHAN
Editör

Kaynakça

- Al Barajraji, M., Niset, A., Englebert, A., El Hadwe, S. & Barrit, S. (2024). Beyond Peer Review: Rethinking Scientific Publishing with Artificial Intelligence. *Intensive Care Med.* 50(10). DOI: 10.1007/s00134-024-07559-5
- Chauhan, C. & Currie, G. (2024). The Impact of Generative Artificial Intelligence on the External Review of Scientific Manuscripts and Editorial Peer Review Processes. *Am J Pathol.* 194(10). DOI: 10.1016/j.ajpath.2024.08.002
- Cheng, K., Sun, Z., Liu, X., Wu, H. & Li, C. (2024). Generative Artificial Intelligence is Infiltrating Peer Review Process. *Crit Care*, 28(1). DOI: 10.1186/s13054-024-04933-z
- Robba, C., Citerio, G. & Jaber, S. (2024). Beyond Peer Review: Rethinking Scientific Publishing with AI. Author's reply. *Intensive Care Med.* 50(10). DOI: 10.1007/s00134-024-07603-4
- Singh Chawla, D. (2024). Is ChatGPT Corrupting Peer Review? Telltale Words Hint at AI Use. *Nature*, 628.
- SpringerNature. (2025, 7 April). New research integrity AI tool added to Springer Nature's growing portfolio. 28.06.2025 tarihinde <https://group.springernature.com/gp/group/media/press-releases/new-research-integrity-ai-tool/27769148> adresinden erişildi.
- Wiley. (2025, January 30). The role of Artificial Intelligence in Research Exchange. 29.06.2025 tarihinde https://www.wiley.com/en-us/network/publishing/research-publishing/peer-review/the-role-of-artificial-intelligence-in-research-exchange?utm_source=chatgpt.com adresinden erişildi.
- Wu, H., Sun, Z., Guo, Q. & Li, C. (2024). Applications of Generative AI in Peer Review Process: Friend or Foe? *Int J Surg.* 110(9). DOI: 10.1097/JS9.0000000000001689.

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 8 Sayı: 1 Yıl: 2025

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

Hakemli Makaleler

Araştırma Makalesi

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarihi: 16.01.2025
Kabul tarihi: 15.04.2025
Erken Görünüm: 23.05.2025
Yayınlanma tarihi: 30.06.2025

Article Info

Date submitted: 16.01.2025
Date accepted: 15.04.2025
Date early view: 23.05.2025
Date published: 30.06.2025

Anahtar Sözcükler

Veri Yönetimi, Veri Yönetimi, Dijital Dönüşüm

Keywords

Data Governance, Data Management, Digital Transformation

DOI numarası

10.33721/by.1620756

ORCID

0000-0001-5724-1970

Veri Yönetimi: Küresel Uygulamalar Çerçevesinde Türkiye'deki Uygulamalara Yönelik Stratejik Bir Değerlendirme

*Data Governance: A Strategic Evaluation of Practices in
Türkiye within the Framework of Global Applications*

Şahika EROĞLU

Hacettepe Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi,
sahikaeroglu@gmail.com

Öz

Veri yönetimi, dijitalleşen dünyada verilerin etkin, güvenli ve şeffaf bir şekilde yönetilmesi sürecidir. Küresel rekabetin arttığı bu dönemde, ülkeler, veriye dayalı karar almak, yenilikçilik ve ekonomik büyüme hedeflerine ulaşmak için veri yönetimini stratejik bir öncelik hâline getirmiştir. Bu çalışma, Türkiye'deki veri yönetimi uygulamalarını küresel bir bakış açısıyla ele almayı amaçlamakta; bu doğrultuda, Türkiye'nin veri yönetimi strateji ve mevzuatını, uluslararası düzenlemeler ve farklı ülkelerdeki uygulamalarla karşılaştırarak benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanarak, Türkiye'nin veri yönetimi politikaları ve uygulamaları hakkında bir inceleme yapmaktadır. Çalışmanın bulguları, Türkiye'nin veri yönetimi stratejilerinin küresel düzeyde nasıl konumlandığını ve uluslararası düzenlemelerle uyumlu olup olmadığını değerlendirmektedir. Bulgular, Türkiye'nin veri yönetimi stratejilerinin küresel standartlarla uyum sağlama yolunda olduğunu ancak yerel uygulamalarda bazı eksikliklerin mevcut olduğunu ortaya koymaktadır.

Abstract

Data governance is the process of managing data efficiently, securely, and transparently in the digital world. In an era of increasing global competition, countries have prioritized data governance to achieve data-driven decision-making, innovation, and economic growth goals. This study aims to examine data governance practices in Turkey from a global perspective. It aims to reveal similarities and differences by comparing Turkey's data governance strategy and legislation with international regulations and practices in different countries. The study provides an overview of Türkiye's data governance policies and practices using document analysis, a qualitative research method. The findings assess how Türkiye's data governance strategies are positioned globally and whether they align with international regulations. The results indicate that Türkiye's data governance strategies are moving toward alignment with global standards, although there are some gaps in local practices.

1. Giriş

Günümüzde neredeyse her faaliyetin merkezinde yer alan veri, teknik olarak kolayca paylaşılabilen, çoğaltılabilen, ticareti yapılabilen küresel bir kaynak olarak ön plana çıkmaktadır. Veri, yalnızca bilgilendirme amacıyla kullanılan bir unsur olmanın ötesinde politika, ekonomi ve birçok başka alanda karar alma süreçlerini destekleyen ve stratejik öneme sahip olan bir kaynaktır.

Özellikle büyük veri (big data), geniş hacimli, hızla üretilen ve farklı biçimlerdeki veri setlerini ifade etmekte olup, bu veri setleri kurumların stratejik planlamalarında önemli bir yer tutmaktadır. (Mayer-Schönberger ve Cukier, 2013). Veri, yalnızca bir organizasyonun operasyonel süreçlerini iyileştirmek değil, aynı zamanda yeni iş modelleri geliştirilmesine ve inovasyonun hızlandırılmasına da katkı sağlamaktadır. Bu yüzden, veri yalnızca bireyler için değil, aynı zamanda kurumlar ve ülkeler için de kritik bir kaynak hâline gelmiştir. Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD), Dünya Bankası gibi uluslararası birçok kurumun ürettiği rapor ve çalışmalar içerisinde de verinin ulusal ve uluslararası veri yönetim mekanizmaları ile değerlendirilmesi gerektiğine dair birçok atıf bulunmaktadır (OECD, 2022; World Development Report: Data for Better Lives, 2021). Kurumlar, veriyi rekabet avantajı sağlamak, karar alma süreçlerini iyileştirmek ve veriye dayalı politikalar geliştirmek amacıyla da kullanmaktadır (Davenport, 2014). Aynı şekilde, ülkeler de veri politikaları geliştirerek veri temelli ekonomik büyümeyi desteklemekte ve kamu hizmetlerini daha etkin bir şekilde sunmaya çalışmaktadır (OECD, 2015). Verinin bu kadar önemli hâle gelmesi, veri yönetişimi kavramının da gündeme gelmesine yol açmıştır. Veri yönetişimi, verilerin toplanmasından depolanmasına, işlenmesine ve paylaşılmasına kadar olan tüm süreçlerin düzenli, güvenli ve etik kurallara uygun bir şekilde yönetilmesini ifade etmektedir (Khatri ve Brown, 2010). Veri yönetişiminin doğru bir şekilde uygulanması, kuruluşların ve ülkelerin verilerle ilgili stratejik kararlar almasını ve yasal düzenlemelere uyum sağlamasını kolaylaştırırken, aynı zamanda veri kalitesini iyileştirme, veriye erişimi güvence altına alma ve verilerin etkin kullanılmasını teşvik etme gibi önemli faydalar sunmaktadır (Weber ve diğerleri, 2009).

Günümüz dünyasında politika yapıcılar, kararlarını veriye dayalı olarak almayı tercih etmektedir. İyi bir veri yönetişimi sayesinde, ülkeler doğru, güvenilir ve zamanında verilere erişebilmektedir. Bu da karar alma süreçlerinin daha verimli ve etkili olmasını sağlamaktadır (Attard ve diğerleri, 2016; Bento ve diğerleri, 2022). e-Devlet uygulamaları ve dijital dönüşüm süreçlerinde veri yönetişimi, kamu hizmetlerinin daha verimli, hızlı ve vatandaş odaklı olmasını sağlamaktadır. Vatandaşların dijital hizmetlere olan erişimi ve bu hizmetlerin kalitesi, etkin bir veri yönetişimi ile mümkün hâle gelmektedir (Wimmer ve diğerleri, 2020).

Veri güvenliği ve gizliliği, ülkelerin veri yönetişimi stratejilerinde önemli unsurlardan biridir. Siber saldırılar ve veri ihlalleri hem devletlerin hem de bireylerin güvenliğini tehdit edebilmektedir. Veri yönetişimi, hem bu tür tehditlere karşı güvenlik mekanizmalarının geliştirilmesi ve uygulanmasında hem de ekonominin dijitalleşmesi ve yenilikçilikte önemli bir rol oynamaktadır. Veri yönetişimi, farklı kurumlar, sektörler ve paydaşlar arasında veri paylaşımı ve birlikte çalışabilirlik konularının da desteklenmesini sağlamaktadır. Ulusal ve uluslararası düzeyde veri iş birlikleri, veri yönetişim politikaları aracılığıyla desteklenebilirken, bu durum küresel sorunların (iklim değışikliği, sağlık krizleri vb.) çözümünde önemli bir katkı sağlamaktadır (OECD, 2024; OECD, 2015). Veri yönetişimi, ülkelerin yerel ve uluslararası regülasyonlara uyum sağlaması açısından da kritik öneme sahiptir. Özellikle veri gizliliği yasaları ve sektörel düzenlemeler, veri yönetişimi politikalarının merkezinde yer almaktadır. Bu regülasyonlara uyum, ülkelerin uluslararası ticaret ve iş birliklerinde daha güçlü bir pozisyon elde etmesine yardımcı olmaktadır (UNDP, 2024).

Günümüzde veri yönetişimi, dijitalleşme sürecinde stratejik bir öncelik olup, vatandaşlara kaliteli hizmet sunulmasını ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasını sağlamaktadır. Dünyada veri yönetişimi ile ilgili önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Avrupa Birliği'nin (AB) Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR), AB Veri Stratejisi (EU Data Strategy), AB Veri Yönetişimi Yasası (EU Data Governance Act) ve Veri Yasası (Data Act) gibi düzenlemeler, veri mahremiyetine ve güvenliğine yönelik standartların belirlenmesinde öncü rol oynamaktadır. Benzer şekilde, birçok gelişmiş ülke de ulusal veri stratejilerini geliştirerek veri ekonomisinin potansiyelini en üst düzeye çıkarmayı amaçlamaktadır. Türkiye de bu küresel gelişmelere paralel olarak son yıllarda veri yönetişimi konusunda adımlar atmaktadır. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) ve geçmişten bugüne yayınlanan ve çalışmaları devam eden dijitalleşme politikaları, Türkiye'de veri yönetişiminin uygun temeller üzerine inşa edilmesine katkı sağlamaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'deki veri yönetişimi uygulamalarını küresel bir perspektiften değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında Türkiye'de veri yönetişimi konusundaki gelişmeler, uluslararası düzenlemeler ve farklı ülkelerin uygulamaları ile karşılaştırılması ve mevcut uygulamaların

betimlenmesi hedeflenmektedir. Böylece, Türkiye'nin veri yönetişimi stratejilerinin küresel ölçekte nasıl konumlandığına dair bir değerlendirme sunulması amaçlanmaktadır. Çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmaktadır:

S1. Türkiye'deki, küresel kuruluşlardaki ve diğer ülkelerdeki veri yönetişimi düzenlemeleri ve uygulamalarında veri yönetişimi hangi açılardan ele alınmaktadır?

S2. Türkiye'nin mevcut strateji ve yasal düzenlemeleri, diğer ülkeler ve küresel veri yönetişimi uygulamalarıyla karşılaştırıldığında hangi benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir?

Çalışmanın ilk bölümü veri yönetişimi ve veri yönetişiminin mekanizmalarını tanımlayan literatür taramasını içermektedir. İkinci bölüm, küresel düzlemde veri yönetişimi yaklaşımlarına yönelik analizleri sunmaktadır. Üçüncü bölüm, veri yönetişimi ile ilgili olarak Türkiye'de mevcut mevzuat ve politika belgelerinin analizini içermektedir. Çalışmanın sonuç ve değerlendirme bölümünde küresel ve ulusal düzlemde yapılan veri yönetişimine yönelik analizler sentezlenerek konuyla ilgili değerlendirmelere yer verilmektedir.

2. Veri Yönetişimi ve Önemi

Veri, teknolojik yeniliğin önemli bir unsuru olup, ekonomik ve sosyal faydaları da beraberinde getirmektedir. Bu faydalar, verilerin yeniden kullanılmasıyla elde edilen yeni iç görüler, tahminler ve içeriklerde yatmaktadır. Günümüz dijital dünyasında veri, hükümetler, kurumlar ve şirketler için stratejik bir öneme sahiptir. Verinin toplanması, saklanması, korunması, analiz edilmesi ve kullanılabilir hâle getirilmesi, kurumların etkili bir şekilde hizmet sunmaları ve rekabet avantajı elde etmeleri için hayati bir öneme sahiptir. Bu çerçevede veri yönetişimi kavramı, bir kurumun veriyi etkin, güvenli ve etik bir şekilde yönetmesini sağlayan stratejiler, politikalar, süreçler ve mekanizmalar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Weber ve diğerleri, 2009). Veri yönetimi ve veri yönetişimi kavramları bazen birbirinin yerine kullanılsa da aslında farklı anlamlara sahiptir. “Veri yönetişimi”, organizasyonun genel stratejilerine uygun şekilde etkili yönetim ve bilgi teknolojilerinin kullanımını sağlamak için alınması gereken kararları ifade etmektedir. Buna karşın, “veri yönetimi” daha çok bu kararların pratiğe dökülmesi ve uygulanmasına odaklanan bir kavramdır. Bu nedenle, “veri yönetişimi” teriminin “veri yönetimi”nden açıkça ayrılması önemlidir (Bruck, 2017; Khatri ve Brown, 2010).

Yönetişim kavramı, literatürde kural koyma, sorumlulukların ve yükümlülüklerin dağılımını içeren normatif bir çerçeve olarak tanımlanırken, aynı zamanda merkezileşmişten merkezileşmemiş kural koyma biçimlerine doğru geniş bir geçişi ifade etmektedir (Micheli ve diğerleri, 2020). Bu açıdan değerlendirildiğinde veri yönetişimi, veri kullanımında istenen davranışı teşvik etmek için gerekli olan karar hakları ve hesap verebilirlik çerçevesini tanımlamaktadır (Weber ve diğerleri, 2009). Veri yönetişimi, kuruluşun misyonu, stratejisi, değerleri, normları ve kültürüyle tutarlı olarak kurumun veriyi etkin ve güvenli bir şekilde yönetebilmesi için uyguladığı politikalar, kurallar, roller, standartlar ve teknoloji mekanizmalarından oluşmaktadır (Khatri ve Brown, 2010; Weber ve diğerleri, 2009). Bu mekanizmalar, veri ilkeleri, veri kalitesi, üst veri, veri erişimi ve veri yaşam döngüsü olmak üzere beş ana karar alanını kapsamaktadır (Khatri ve Brown, 2010).

Veri kalitesi, literatürde genellikle veri yönetişiminin en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir (Nielsen, 2017; Otto, 2011a; Panian, 2010; Wende, 2007). Veri kalitesinin yönetilmesi, kuruluşların stratejilerine ve yasal gerekliliklere uyum sağlamasını garanti etmektedir. Bunun için, kuruluş içerisinde veri kalitesi yönetimini destekleyecek rehberlik ve ilkeler belirlenmeli, veriye ait roller ve sorumluluklar açıkça tanımlanmalıdır (Weber ve diğerleri, 2009). Kurumsal yapıda veriye ilgili rollerin ve sorumlulukların net olmaması, veri kalitesi yönetimini olumsuz etkileyerek, veri yönetişiminin başarısını da zayıflatmaktadır (Cheong ve Chang, 2007).

Veri yönetişiminin giderek artan önemi, bu alandaki çalışmaların ve tanımlamaların henüz ortak bir noktada birleşemediğini göstermektedir. Abraham ve diğerleri (2019), veri yönetişimi uygulamalarını benimsemeyi teşvik eden faktörler ile bu uygulamaların etkilerini anlamaya yönelik veri yönetişiminin öncülleri ve sonuçlarına dair açıklamaların eksik olduğunu ortaya koymuştur. Bu eksiklikleri gidermek amacıyla veri yönetişimi kavramı, öncülleri ve neticeleri ile birlikte aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır (Abraham ve diğerleri, 2019).

Veri yönetişiminin önemli hedeflerinden biri, kurumun veri varlıklarının değerini en üst düzeye çıkarmaktır (Otto, 2011a). Kurumların sahip oldukları verilerin envanterinin çıkarılması aynı zamanda bu verilerin şeffaf bir şekilde yönetilmesine de olanak tanımaktadır. Kuruluşların topladıkları, işledikleri ve kullandıkları verilerin doğruluğunu, bütünlüğünü, güvenliğini ve erişilebilirliğini garanti altına almak için geliştirdikleri veri yönetişimi sistemleri, veri kalitesini korumanın yanında, verilerin yasal düzenlemelerle uyumlu şekilde kullanılmasını da sağlamaktadır (Bento ve diğerleri, 2022). Veri yönetişimi sürecinde, verinin sahipliği, kullanım hakkı, yetkilendirme, veri işleme süreçleri ve veri güvenliği gibi konular önem taşımaktadır (Weber ve diğerleri, 2009, s. 1). Kurumlar veri yönetişimi süreçleri sayesinde hem verilerinin kalitesini koruyabilir hem de bu verileri daha stratejik ve sürdürülebilir bir biçimde kullanabilirler. Veri yönetişimi, sadece veri yönetiminde değil, aynı zamanda kurumların rekabet gücünü artırmada da kritik bir role sahiptir. Veriyi yönetmenin yanı sıra, veriye dayalı karar alma süreçlerini iyileştirmek, iş süreçlerinde etkinliği artırmak ve dijital dönüşüm stratejilerine katkı sağlamak amacıyla da önemli bir çerçeve sunmaktadır (Bento ve diğerleri, 2022; Bernardo ve diğerleri, 2024; Zorrilla ve Yebenes, 2022).

Genel olarak değerlendirildiğinde veri yönetişiminin kurumsal kurallar ekseninde veri politikalarına, standartlara, veri sahipliğine ve karar hakkına, şeffaflık ve hesap verebilirliğe kadar birçok uygulamaya atıfta bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu uygulamalar çerçevesinde oluşturulan standart süreçler, şeffaf ve hesap verilebilir mekanizmalar ile kurumlarda etkinlik ve verimliliğin artırılması, kurumsal karar alma yetilerinin artırılması, operasyonel süreçlerin iyileştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda, veriye erişim ve paylaşım süreçlerinde adil ve etkili bir yaklaşım geliştirilmesinin, organizasyonların bilgiye dayalı yenilikler yaratabilmesine etki edeceği açıktır. Tüm bu süreçlerin, dijital dönüşüm ve veri temelli inovasyon stratejileri açısından, veri yönetişimini merkezi bir role yerleştirdiği söylenebilir.

Veri yönetişimi konusu her ne kadar getirileri ve kazanımları ile ön plana çıksa da uygulama süreçlerinde çeşitli alanlarda zorluklar ve engellerle karşılaşılacak karmaşık bir süreçtir. Bu zorluklar değerlendirildiğinde öncelikle organizasyon yapısının ve kültürel bariyerlerin (Benfeld ve diğerleri, 2020, Mahanti, 2021) etkili bir veri yönetişimi politikası oluşturulmasında büyük engeller oluşturduğu anlaşılmaktadır. Organizasyonel isteksizlik büyük bir sorun olarak tanımlanırken (Morabito, 2015); veri yönetişiminin tüm organizasyonu ilgilendiren bir konu olarak değil, yalnızca bir bilgi teknolojileri sorunu olarak algılanmasının da bir engel olarak görüldüğü söylenmektedir (Gregory, 2011). Ayrıca, veri sahipliği ve sorumlulukların net bir şekilde tanımlanmamasının, veri kalitesinin artırılması için gerekli inisiyatiflerin alınamamasına neden olduğu belirtilmektedir (Bruck, 2017; Morabito, 2015). Kurumsal veri varlıklarının değer yaratacak şekilde kullanılmaması (Benfeld ve diğerleri, 2020) gibi sorunlar da veri yönetişiminde karşılaşılan stratejik zorluklar arasında gösterilmektedir (Khatri ve Brown, 2010; Morabito, 2015; Otto, 2011b, Otto 2011c). Literatürde yapılan çalışmalarda teknik zorluklara da değinilmektedir. Artan veri miktarı, kalite eksikliği ve veri varlıklarına kolay erişim olmaması ve entegrasyon problemleri de teknik olarak veri yönetişimi programlarının başarısını olumsuz etkilemektedir. Çeşitli kaynaklardan gelen yüksek boyutlu verilerin entegrasyonunda tutarlılık ve doğruluğu sağlamak oldukça karmaşık bir süreç olarak ifade edilmektedir (Bena ve diğerleri., 2025; Cheong ve Chang, 2007; Tallon, 2013; Zhu vd., 2023). Konuyla ilgili olarak özellikle hassas ve stratejik verilerin güvenli bir şekilde saklanması büyük bir zorluk olarak görülmektedir (Xie ve diğerleri, 2023).

Geçmiş yıllarda veri yönetişimi, genellikle özel sektör bağlamında kurumsal yönetim yaklaşımlarıyla ilişkilendirilmiştir. Son yıllarda teknolojik inovasyonun ve veri miktarının hızla artmasıyla birlikte kamu yönetimi ve kurumsal yapılarını da kapsayacak şekilde evrilmiştir. Farklı çeşitlilikte ve büyük hacimlerde veriye sahip olan kamu kurumlarının da verilerini etkin bir şekilde yönetmeleri önemlidir. Kamu kurumlarında veri yönetişimi, verilerin etkin, güvenli ve yasalara uygun bir şekilde yönetilmesi için kritik bir öneme sahiptir. Verinin etkin bir şekilde kullanımı ile kamu sektörü, vatandaşlardan topladığı büyük miktarda veriyi kullanarak, daha verimli ve etkili hizmetler sunabilecektir. Veri yönetişimi, kamu hizmetlerinin dijital dönüşümünü desteklerken aynı zamanda vatandaşların verilerinin güvenliğini, gizliliğini ve doğru kullanılmasını sağlamaya yönelik çerçeve sunan bir mekanizma sağlamaktadır (Wimmer ve diğerleri, 2020). Veri yönetişimi ile kamu kurumları açısından verilerin güvenliği ve kalite unsurlarının yerine getirilmesini sağlamanın yanı sıra kamunun üzerindeki bürokratik yüklerin azaltılması ve kamu hizmetlerinin hızlanması da beklenmektedir. Nitekim Avrupa

Birliği'nin hazırlamış olduğu ve kamu sektörünün dijital dönüşümünü desteklemek ve modernize etmek amacıyla geliştirdiği bir strateji planı olan "e-Devlet Eylem Planı 2016-2020" 'nin yedi temel ilke üzerine kurulduğu gözlemlenmektedir. Bu ilkelerden birisi olan "Once Only" ilkesi ile vatandaşların aynı bilgiyi kamu kurumlarına tekrar tekrar vermesinin önlenmeye çalışılması, bu verilerin yasal düzenlemelere uygun olarak kamu kurumları arasında paylaşılabilir olması öngörülmüştür. Bu süreçlerin gerçekteşmesinde güven ve şeffaflık büyük önem taşımaktadır. Kamu sektörü, dijital dönüşüm sürecinde veri güvenliği, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine dayalı veri yönetişimi mekanizmalarını benimseyerek vatandaşların güvenini kazanmakta ve veri odaklı yeniliklerin önu açılmaktadır (European Commission, 2016; Wimmer ve diğerleri, 2020).

3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Türkiye'de veri yönetişimi kapsamında düşünölebilecek dijitalleşme çalışmaları ile son yıllarda çeşitli adımlar atılmıştır. Diğer yandan konu kapsamında yapılan akademik çalışmaları sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Bu sınırlılıktan yola çıkarak, çalışmada, Türkiye'de veri yönetişimiyle ilgili mevzuat, politika metinleri ve uygulama çalışmaları incelenmesi hedeflenmiştir. Türkiye'de veri yönetişimi uygulamalarını incelemek için nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, belirli bir amaca yönelik olarak kaynakların toplanması, okunması, not alınması ve değerlendirilmesi süreçlerini kapsamaktadır (Karasar, 2005). Doküman analizi, genellikle birincil araştırma verileri kaynağı olarak çeşitli yazılı metin biçimlerinin toplandığı, gözden geçirildiği, sorgulandığı ve analiz edildiği bir yöntemdir (O'Leary, 2017). Bu yöntem, araştırmacının konuya ilişkin mevcut literatürü ve yazılı metinleri sistematik bir şekilde inceleyerek belirli bir soruya ya da amaca dair derinlemesine bilgi elde etmesini sağlamaktadır. Çalışmada, Türkiye'deki veri yönetişimi uygulamalarını değerlendirmek amacıyla konuyla ilgili ulusal, uluslararası ve ölkeler bazında mevzuat, raporlar, politika belgeleri analiz edilmiştir. Türkiye'deki bu gelişmeleri değerlendirmek için ölkede içinde atılan adımların uluslararası düzlemde hangi uygulamalarla örtüştüğünü veya farklılık gösterdiğini anlamak gereklidir. Dolayısıyla küresel ölçekteki veri yönetişim uygulamaları ve politikalarının kapsamlı bir değerlendirmesi, Türkiye'nin mevcut pozisyonunu ve potansiyel gelişim alanlarını belirlemesine katkı sağlayacaktır. Küresel veri yönetişimi ve dijitalleşme politikaları, geniş bir etki alanına sahip olan ve farklı coğrafyalarda veri yönetimi üzerine belirleyici roller üstlenen stratejilerden olmaktadır. Bu çalışmada, küresel bağlamda değerlendirilen politikalar şunlardır:

- AB Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR),
- AB Veri Stratejisi (EU Data Strategy),
- AB Veri Yönetişimi Yasası (Data Governance Act) ve Veri Yasası (Data Act),
- Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD) Kamu Sektöründe Veri Yönetişimi Çerçevesi,
- OECD Yapay Zekâ Veri Yönetişimi ve Mahremiyet: Sinerjiler ve Uluslararası İş Birliği Alanları (AI, Data Governance and Privacy: Synergies and Areas of International Co-operation) Politikası,
- Dünya Bankası tarafından hazırlanan Dünya Kalkınma Raporu'nda yer alan Dünya Bankası Entegre Ulusal Veri Sistemi (The World Bank's Integrated National Data System (INDS),
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Dijital Stratejisi (2022-2025),
- Güneydoğu Asya Ölkeleri Birliği Dijital Veri Yönetişimi Çerçevesi (Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) Framework on Digital Data Governance)

Araştırmada ayrıca belirlenen amacı karşılamak için veri yönetişimi ve dijitalleşme politikalarında liderlik rolü üstlenen ölkeler olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere, Almanya, İşviçre, Yeni Zelanda, Singapur, Kanada ve Güney Kore gibi ölkelerin de veri yönetişimi yaklaşımları ve düzenlemeleri değerlendirilmiştir.

Araştırmada belirlenen yöntem doğrultusunda Türkiye'de analiz edilen mevzuat ve politika belgeleri şunlardır:

- 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (2016)
- 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (2003)
- 5429 sayılı Türkiye İstatistik Kanunu (2005)
- 7221 sayılı Coğrafi Bilgi Sistemleri Kanunu (2020)

- On Birinci (2019-2023) ve On İkinci (2024-2028) Kalkınma Planları
- Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi (2021-2025)
- Cumhurbaşkanlığı 2022 Yılı Yıllık Programı
- Cumhurbaşkanlığı 2024 Yılı Yıllık Programı
- Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2028)

İlgili belgelerde veri yönetişimine yönelik içeriklerin belirlenmesi sürecinde öncelikle mevzuat ve politika belgelerinin paylaşılabılır kopyalarına erişim sağlanmıştır. Metinler gözden geçirilerek tüm metin okunmuştur. Sonrasında “veri yönetimi” “veri yönetişimi” “veri mahremiyeti” “veri güvenliği” “kişisel veri” gibi anahtar sözcük aramaları metin içerisinde yapılmış; konuyla ilgili notlar tutulmuş ve sonrasında raporlamalar yapılmıştır.

4. Küresel Düzlemde Veri Yönetişimi Yaklaşımları Değerlendirme

Günümüzde veri, küresel bir değer olarak kabul edilmektedir. Veri gerek ulusal gerek uluslararası boyutta sınır ötesi kritik bir kaynak hâline gelmiştir. Bu noktada küresel veri akışını sorumlu bir şekilde yönetmeye yardımcı olacak ve verinin potansiyel değeri ve riskleri arasında gerekli dengeyi sağlayacak küresel bir veri yönetişimi çerçevesi (Marcucci ve diğerleri, 2023) gerekliliği anlaşılmaktadır. Günümüzde uluslararası kuruluşlar küresel veri yönetişimi başlığında dijitalleştirilmiş verilerin toplanmasını ve kullanımını düzenlemek için çok sayıda bölgesel ve ulusal düzeyde çaba sarf etmektedir.

Çalışma kapsamında konu ile ilgili olarak öncelikle küresel düzlemde AB, OECD, UNDP ve ASEAN çalışmaları analiz edilerek bilgiler aktarılmıştır.

4.1. Avrupa Birliği (AB)

Konu ile ilgili öncü varsayılabilir AB'nin veri yönetişimi kapsamında yapmış olduğu çalışmalar incelendiğinde öncelikle GDPR'nin yürürlüğe konulmasının önemli bir girişim olduğu anlaşılmaktadır (European Union, 2016). GDPR, kişisel verilerin işlenmesi ve korunması için yasal çerçeveyi ve gereklilikleri belirleyen bir düzenlemedir. Bu durum, söz konusu düzenlemelere uyumu garanti eden yapı, süreç ve politikaları sağlamak için güçlü bir veri yönetişimini gerektirmektedir.

AB veri ekonomisinin geliştirilmesi ve dijitalleşme sürecini desteklemek amacıyla GDPR'nin yanı sıra kapsamlı veri düzenlemeleri oluşturmuştur. Bu düzenlemeler AB Veri Stratejisi ve Strateji'nin iki ana düzenleyici unsuru olan Veri Yönetişimi Yasası ile Veri Yasası olarak adlandırılmaktadır. İlgili düzenlemeler, AB'nin dijital ekonomisinin ve veri temelli uygulamaların etik, güvenilir ve verimli bir şekilde gelişmesini sağlama amacını taşımaktadır.

AB'nin “iş dünyasında ve kamu sektöründe daha iyi kararlar almak amacıyla verilerle güçlendirilmiş bir toplum için lider bir rol modeli” olmasını amaçlayan AB Veri Stratejisi, 19 Şubat 2020'de Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilmiştir. Bu Strateji, AB'nin veri ekonomisi ve dijital dönüşüm süreçlerini şekillendiren temel belgedir. AB Veri Stratejisi'nin amacı, AB genelinde veri paylaşımını artırmak, veri erişimini kolaylaştırmak ve veriye dayalı inovasyonu teşvik etmektir. Ayrıca, AB'nin küresel veri ekonomisinde lider bir konumda olmasını sağlamak hedeflenmektedir. AB Veri Stratejisi, verilerin AB içerisinde serbest dolaşımını sağlayacak bir ortam oluşturmayı amaçlamaktadır. Buna göre, verilerin güvenli, adil ve verimli bir şekilde paylaşılması hedeflenmektedir. Strateji, hem kişisel veriler hem de kişisel olmayan veriler için uygun yasal çerçeveler oluşturmaktadır. Ayrıca, Strateji AB'de veri alanları (Data spaces¹) geliştirilmesini teşvik etmektedir. Strateji, veri yönetişimi açısından büyük bir çerçeve sağlamaktadır. Verilerin güvenli yönetimi, paylaşılan verilerin doğruluğu ve etik kullanımının sağlanması gibi konuların düzenlenmesini içermektedir (A European Strategy for Data, 2020).

AB Veri Stratejisi'nin ilk düzenleyicisi olan Veri Yönetişimi Yasası, 30 Kasım 2020'de AB tarafından önerilen ve 2022'de yürürlüğe giren ve Eylül 2023'ten itibaren geçerli olan bir düzenlemedir. Bu Yasa, AB'de veri paylaşımını artırmayı ve veri yönetiminde güveni tesis etmeyi hedefleyen bir düzenlemedir. Veri Yönetişimi Yasası, kamu sektörü verilerinin ve kişisel olmayan verilerin paylaşılmasını sağlayan

¹ Data spaces ileri okuma için <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0066> adresinden yararlanılabilir.

güvenli bir ortam oluşturmayı amaçlamaktadır. Yasa'da veri aracılarının² (data intermediaries) faaliyetlerini düzenleyen kurallar ve veri paylaşım hizmetlerinin nasıl işleyeceği ile ilgili çerçeveler belirlenmiştir. Yasa, verilerin araştırma ve yenilikçilik amaçlarıyla güvenli bir şekilde paylaşılmasını desteklemektedir. Bu Yasa, veri yönetişiminin temel unsurlarından biri olan veri paylaşımı konusunda güvenli ve etik çerçeveler sunmaktadır. Verilerin yönetimi ve paylaşımı için gerekli olan yasal çerçeve ve aracılık hizmetlerinin düzenlenmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, veriye dayalı ekonomik faaliyetleri teşvik etmektedir (European Commission, 2023).

AB Veri Stratejisi'nin düzenleyici unsurlarından bir diğeri de Veri Yasası'dır. Veri Yasası, AB'nin dijital ekonomiyi güçlendirmek ve verilerin daha geniş kullanımını sağlamak amacıyla 23 Şubat 2022'de önerilmiş ve 11 Ocak 2024'te yürürlüğe girmiştir. Veri Yasası, AB'nin ilk veri stratejisi düzenlemesi olan Veri Yönetişimi Yasası'nı tamamlamaktadır. Veri Yönetişimi Yasası, gönüllü veri paylaşımını teşvik eden süreçleri ve yapıları düzenlerken, Veri Yasası verilerden kimlerin nasıl faydalanabileceğini ve hangi şartlarda kullanılabileceğini netleştiren bir yapı sunmaktadır. Yasanın amacı, verilerin kullanımını kolaylaştırmak, özellikle işletmeler arasında ve işletme ile kamu sektörü arasında veri paylaşımını teşvik etmektir. Veri Yasası, veri kullanımına yönelik hakların ve yükümlülüklerin düzenlenmesini sağlar. Veri sahipleri ve veri kullanıcıları arasında adil veri paylaşımını hedeflemektedir. Ayrıca, bağlı cihazlar ve dijital platformlardan elde edilen verilerin kullanımını düzenleyerek daha fazla inovasyon ve veriye dayalı iş modellerinin gelişmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Veri Yasası, veri yönetişimi çerçevesinde veri sahipliği, erişim hakları ve veri paylaşımı gibi temel konuları düzenler. Verilerin etkin yönetimi ve adil kullanımını sağlamak için yasal altyapı sunar. Bu Yasa ile birlikte, işletmeler ve kamu sektörü arasında verilerin daha geniş bir şekilde paylaşılması ve kullanılması beklenmektedir (European Commission, 2024).

AB'nin GDPR ile başlattığı veri koruma ve yönetimi süreci, AB Veri Stratejisi, Veri Yönetişimi Yasası ve Veri Yasası gibi düzenlemelerle genişletilmiştir. Bu düzenlemeler, verilerin etik, güvenilir ve adil bir şekilde paylaşılması ve yönetilmesi için gerekli yasal çerçeveleri sunar. Aynı zamanda, veri yönetişiminin daha etkili bir şekilde uygulanmasına katkı sağlayarak AB'nin dijital dönüşüm ve veri ekonomisi alanlarında küresel bir lider olma hedefini desteklemektedir.

4.2. Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma (OECD)

Veri Yönetişimi konusunda son dönemlerde öncü kuruluşlardan bir tanesi olan OECD'nin "Kamu Sektöründe Veri Yönetişimi Çerçevesi", veri yönetişimi için evrensel bir model sunmayı hedeflemektedir. Çerçeve, stratejik, taktiksel ve operasyonel olmak üzere üç temel katmandan oluşmaktadır. Stratejik katman, kamu kuruluşlarının veri ile ilgili uzun vadeli hedeflerini belirlemelerine ve bu hedeflerin ulusal veya uluslararası veri stratejileri ile uyumlu olmasına odaklanmaktadır. Taktiksel katman, veri politikalarının ve standartlarının geliştirilmesi ve uygulanması ile ilgili olup, politika yapıcılar için yol gösterici ilkeler sunmaktadır. Operasyonel katman ise veri yönetişimi süreçlerinin günlük uygulanmasını içermektedir. Böylece verinin etkin bir şekilde toplanması, depolanması, paylaşılması ve kullanılması desteklenmektedir. Çerçeve, başarılı bir veri yönetişiminin uygulamasının örgütsel, politik ve teknik unsurlar dikkate alınarak yapılandırılmasını önermektedir. Bu Çerçeve, kamu sektöründeki veri yönetişimi pratiklerini iyileştirmek ve veriye dayalı karar alma süreçlerini güçlendirmek için çok yönlü bir araç olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, farklı ülkelerin veya kurumların mevcut veri yönetim yapılarını değerlendirmeleri ve iyileştirme fırsatlarını belirlemeleri için bir rehber niteliğinde hazırlanmıştır (OECD, 2019a; OECD, 2019b).

OECD'nin hazırlamış olduğı bir diğeri politika çalışması da "Yapay Zekâ, Veri Yönetişimi ve Mahremiyet: Sinerjiler ve Uluslararası İş birliği Alanları (AI, Data Governance and Privacy: Synergies and Areas of International Co-operation)" raporudur. Rapor'da veri yönetişimi ve yapay zekâ arasındaki sinerjileri ve uluslararası iş birliği alanları ele alınmaktadır. Yapay zekânın hızla gelişmesi ve özellikle üretken yapay zekâ (Generative AI) teknolojilerinin yükselmesiyle birlikte, veri koruma ve mahremiyet konularında yeni zorluklar ortaya çıkmaktadır. Rapor, bu zorlukların nasıl ele

² Data intermediaries (veri araçları), veri sağlayıcılar (bireyler veya kurumlar) ile veri kullanıcıları arasında güvenli ve tarafsız veri paylaşımını sağlayan üçüncü taraflardır. Kendi çıkarları için veriyi kullanamazlar, yalnızca veri paylaşım sürecini kolaylaştırırlar. Konu ile ilgili ileri okuma için <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/data-intermediary-services> adresinden yararlanılabilir.

alınabileceğini ve yapay zekâ ile mahremiyet politikaları alanındaki toplulukların birlikte çalışarak daha uyumlu çözümler üretebileceğini tartışmaktadır. Yapay zekâ sistemlerinin geliştirilmesi ve kullanımı sırasında veri güvenliği ve mahremiyet konularına dikkat çekilmesi, OECD'nin bu alanda uluslararası iş birliği ve koordinasyonun önemini vurgulamasına neden olmaktadır. Rapor, veri yönetişiminin yapay zekâ teknolojilerinin güvenli, adil ve etik bir şekilde kullanılmasını sağlamak için kritik olduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede küresel düzlemde veri paylaşımı ve veri kalitesinin artırılması hedeflenmektedir. Rapor, kamu ve özel sektörde veri tabanlı yapay zekâ uygulamalarının yaygınlaştırılmasında etik, şeffaflık ve güvenlik ilkelerinin benimsenmesi gerektiğine de dikkat çekmektedir. Bu noktada veri yönetişimi çerçevesi, bu teknolojilerin etkili bir şekilde kullanılmasını ve aynı zamanda mahremiyetin korunmasını sağlayan politikalar geliştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir (OECD, 2024).

4.3. Dünya Bankası

Dünya Bankası tarafından hazırlanan Dünya Kalkınma Raporu'nda yer alan Dünya Bankası Entegre Ulusal Veri Sistemi (The World Bank's Integrated National Data System (INDS)³) konu ile ilgili bir diğer çalışmadır. Dünya Bankasının ülkelerde ulusal düzeyde veri yönetişimini iyileştirmek ve entegre bir sistem oluşturmak amacıyla geliştirdiği bir sistem olan INDS, ülkelerin ekonomik, sosyal ve çevresel verilerini daha etkin bir şekilde yönetmelerine ve bu verileri karar alma süreçlerinde kullanmalarına yardımcı olmayı hedeflemektedir. Bu sistem, veri toplama, analiz, depolama ve paylaşım süreçlerini optimize ederek, veri yönetişimi uygulamalarının iyileştirilmesini sağlamaya yardımcı olmaktadır (UNDP, 2024; World Development Report: Data for Better Lives, 2021).

4.4. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)

Küresel düzlemde veri yönetişimi konusunu ele alan bir diğer kaynak da UNDP Dijital Strateji (2022-2025) çalışmasıdır. Strateji, 2021 yılında yayımlanmıştır ve küresel kalkınma hedeflerine ulaşmak için verinin etkin kullanımı ve yönetimi üzerine odaklanmaktadır. Strateji, veriyi stratejik bir varlık olarak değerlendiren ve paydaşlar arasında paylaşımını teşvik eden bir yaklaşıma sahiptir. Bu Strateji çerçevesi, verinin etkili ve etik kullanımı amacıyla veri yönetişimi, insan ve teknoloji olmak üzere üç ana sütun üzerine kurulmuştur. Veri Stratejisi'nde sunulan çerçeve ile yenilikçi hizmetler ve ürünlerin geliştirilmesi desteklenmekte ve veri odaklı karar alma süreçlerinin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Strateji, verinin kalkınma programlarında daha etkili kullanılmasını sağlayarak kanıta dayalı politika yapım süreçlerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. UNDP, bu Strateji ile veri odaklı kalkınma anlayışını güçlendirerek, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmayı destekleyecek yeni yaklaşımlar geliştirmeyi hedeflemektedir (UNDP, 2024, s. 24; UNDP, 2021).

4.5. Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)

ASEAN'ın Dijital Veri Yönetişimi Çerçevesi (ASEAN Framework on Digital Data Governance), dijital dönüşüm sürecini desteklemek amacıyla geliştirilen kapsamlı bir rehberdir. Bu Çerçeve, dijital veri yönetimini güçlendirmek ve üye devletler arasında veri paylaşımını kolaylaştırmak için ortak politikalar, standartlar ve iş birliği yollarını belirlemeyi hedeflemektedir. ASEAN ülkeleri, dijital ekonomilerinin büyümesini sağlarken veri güvenliği, mahremiyet ve erişim konusunda ortak çözümler üretmeye odaklanmıştır (ASEAN, 2021).

Küresel düzlemde ülkelere veri yönetişiminde rehberlik etmeye çalışan düzenlemelerin yanı sıra ülkelerin de konuya yönelik çeşitli stratejik ve yasal düzenlemeleri bulunmaktadır. Bu noktada öncelikle veri mahremiyeti ve gizliliğine yönelik düzenlemeler dikkati çekmektedir. Farklı sektör başlıklarına özel veri düzenlemelerinin yanı sıra ülkelerin veri stratejilerini veya veri yönetişimi stratejilerini geliştirmeye yönelik çabaları da bulunmaktadır. Bu ülkeler, ABD, Birleşik Krallık, Almanya, İsviçre, Yeni Zelanda, Singapur, Kanada ve Güney Kore olarak öne çıkmaktadır.

³ INDS ileri okuma için <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/297c2e98-174f-557d-9161-0ea2afdb447f/content> adresinden yararlanılabilir.

4.6. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

ABD, veri yönetişimi konusunda, veri yönetimi, veri gizliliği ve veri stratejilerini içeren önemli yasal düzenlemelere ve stratejilere sahip bir ülkedir. ABD, merkezi bir veri yönetimi yasası yerine sektörel düzeyde farklı veri koruma yasaları uygulamakta olup, veri güvenliği ve veri paylaşımı konularında çeşitli stratejiler geliştirmiştir. ABD'de kişisel verilerin korunması konusunda merkezi bir federal yasa yoktur. Ancak, sektör bazında çeşitli yasalar bu konuda düzenlemeler getirmektedir. En önemli yasalar arasında sağlık verilerinin gizliliğini ve güvenliğini sağlamak amacıyla çıkarılmış bir yasa olan Health Insurance Portability and Accountability Act (HIPAA) bulunmaktadır (*Health Insurance Portability and Accountability Act*, 1996).

Kamu sektörü verilerinin daha etkin bir şekilde yönetilmesi ve kullanılmasına yönelik kapsamlı bir plan ise ABD Ulusal Veri Stratejisi (U.S. Federal Data Strategy) ile sunulmaktadır. 2019 yılında başlatılan Federal Veri Stratejisi, federal ajansların verileri daha etkili bir şekilde toplamasını, paylaşmasını ve kullanmasını sağlamak için geliştirilen bir çerçevedir. Bu Strateji, veri yönetişimi, veri paylaşımı ve veriye dayalı karar alma süreçlerinin güçlendirilmesini hedeflemektedir (Office of Management and Budget, 2025).

Ulusal Veri Stratejisi'nin yanı sıra ABD'nin, kamu sektöründe bulut bilişimin etkin kullanımını sağlamak için Federal Bulut Bilişim Stratejisi, veri güvenliği ve gizliliği konularında ABD'nin Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi, kamu verilerini halkın erişimine açmak için Açık Devlet Direktifi ve yapay zekâ ile veri yönetimi arasında önemli bir bağ kuran Ulusal Yapay Zekâ Girişimi gibi düzenlemeleri de bulunmaktadır (Office of Management and Budget, 2019; Congress Gov, 2020; The White House, 2013; United States Government, 2009).

4.7. Birleşik Krallık

Veri yönetimi ve veri gizliliği konusunda kapsamlı yasal düzenlemelere ve stratejilere sahip bir ülkedir. AB'den ayrılmasına rağmen AB'nin genel veri koruma düzenlemelerini uygulamaya devam etmektedir ve ayrıca ulusal düzeyde kendi veri yönetimi stratejilerini geliştirmiştir. Birleşik Krallık'ın Ulusal Veri Stratejisi (National Data Strategy), dijital dönüşüm ve verinin dijital ekonomiye entegrasyonu konusunda rehberlik sağlamaktadır. Bu Strateji, özellikle kamu ve özel sektörde dijital hizmetlerin sağlanmasını, açık verilerin kullanımını, yapay zekâ ve diğer dijital teknolojilerin gelişimini teşvik etmektedir (Government of United Kingdom, 2020). Ayrıca bir Veri Paylaşımı Yönetim Çerçevesi (Data Sharing Governance Framework) de hazırlayan Birleşik Krallık, bu Çerçeve ile Ulusal Veri Stratejisi'nde yapılan taahhütleri desteklerken, teknik veri standartları ile daha geniş veri yönetimi arasındaki ilişkiyi güçlendirmektedir (Government of United Kingdom, 2022a).

Birleşik Krallık açık veri stratejileri geliştiren ve kamu verilerini şeffaf bir şekilde erişime açan bir ülkedir. Açık veri uygulamalarının yanı sıra konuyla ilgili olarak Açık Veri Stratejisi bulunmaktadır (Government of United Kingdom, 2014). Bu uygulamalara ek olarak, siber güvenlik alanında verilerin korunmasını sağlamak ve dijital altyapıların güvenliğini artırmak amacıyla Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi'ni kabul etmiştir (Government of United Kingdom, 2022b). Bu Strateji, veri güvenliği standartlarının artırılması, siber güvenlik alanında inovasyonun teşvik edilmesi amacıyla yayımlanmış olup veri güvenliği ile ilgili olarak önemli bir kaynaktır. Birleşik Krallık yapay zekâ alanında küresel bir lider olma hedefiyle 2021 yılında Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi'ni (National AI Strategy) yayımlamıştır. Bu Strateji, yapay zekâ teknolojileri ile veri kullanımının artmasını, inovasyonun teşvik edilmesini ve bu teknolojilerin etik ve güvenli bir şekilde kullanılmasını sağlamayı amaçlamaktadır (Government of United Kingdom, 2021).

4.8. Almanya

Almanya, veri yönetimi ve veri koruma alanında katı yasalara ve kapsamlı stratejilere sahip bir ülkedir. Almanya'nın veri yönetişimi, özellikle veri koruma, güvenlik ve vatandaş hakları üzerine odaklanmıştır. Bunun yanında, Almanya'nın ulusal düzeyde uyguladığı veri yönetimi politikaları ve stratejileri de bulunmaktadır. Almanya, AB üyesi olarak GDPR'ı tam anlamıyla uygulamaktadır. Ulusal düzeyde uyguladığı veri koruma yasası olan Federal Veri Koruma Yasası (BDSG), GDPR ile uyumlu olarak uygulanmaktadır (Federal Ministry of Justice, 2017).

Almanya, 2021 yılında Ulusal Veri Stratejisi'ni (Nationale Datenstrategie) yayımlamıştır. Bu Strateji, verinin dijital ekonomi ve toplumun dijital dönüşümünde kritik bir kaynak olarak kullanılmasını teşvik etmek amacıyla hazırlanmıştır. Veri Stratejisi, inovasyonu ve dijitalleşmeyi desteklerken, aynı zamanda veri güvenliğini ve gizliliğini koruma altına almayı hedeflemektedir (Bundesministerium für Digitales und Verkehr [BMDV], 2021). Almanya, kamu sektörü verilerinin daha şeffaf bir şekilde paylaşılmasını teşvik eden Açık Veri Yasası kapsamında, kamuya açık verilerin ücretsiz ve yeniden kullanılabilir şekilde erişilebilir olmasını sağlamaktadır. Bu Yasa, kamu hizmetlerinde inovasyonu teşvik etmek, araştırma ve geliştirme süreçlerini desteklemek amacıyla hayata geçirilmiştir (Bundesministerium Des Innern Und Für Heimat, 2021).

Ülkede siber tehditlerle mücadele etmek ve veri güvenliğini artırmak amacıyla kapsamlı bir “Siber Güvenlik Stratejisi” geliştirilmiştir. 2021 yılında güncellenen bu Strateji, hem devlet kurumları hem de özel sektör için geniş kapsamlı siber güvenlik önlemleri öngörmektedir (Federal Ministry of the Interior and Community, 2021). Almanya, ayrıca yapay zekâ teknolojilerinin geliştirilmesi ve bu teknolojilerin veri yönetimi süreçlerinde etkin şekilde kullanılması için Yapay Zekâ Stratejisi'ni yürürlüğe almıştır. Bu Strateji, veri analitiği, büyük veri ve yapay zekâ uygulamalarının güvenli ve etik bir şekilde kullanılmasını teşvik etmektedir (KI Strategie, 2018).

4.9. İsviçre

İsviçre, veri yönetişimi alanında kapsamlı bir yaklaşıma sahiptir. İsviçre, AB üyesi olmamakla birlikte, AB'nin veri koruma standartlarına büyük ölçüde uyum sağlamaktadır. İsviçre'nin veri yönetimi stratejileri, verilerin güvenliğini, mahremiyetin korunmasını ve dijital ekonominin gelişimini destekleyen yasalar ve düzenlemeler etrafında şekillenmiştir. İsviçre'nin temel veri koruma yasası Federal Veri Koruma Yasası (Bundesgesetz über den Datenschutz), kişisel verilerin işlenmesi ve korunmasıyla ilgili hükümleri içermektedir (Federal Ministry of Justice, 2017).

Dijital dönüşüm ve veri yönetimi alanında gelişmeleri desteklemek için “Dijital İsviçre Stratejisi” uygulanmaktadır. Bu Strateji, dijital ekonominin büyümesini teşvik etmek, veriye dayalı inovasyonu güçlendirmek ve dijital altyapıyı geliştirmek amacıyla yürürlüğe girmiştir. Aynı zamanda, veri güvenliğine, dijitalleşme sürecinde vatandaşların ve işletmelerin korunmasına büyük önem verilmektedir (Swiss Confederation, 2025).

İsviçre, kamu verilerini açık ve şeffaf bir şekilde halka sunmayı hedefleyen “Açık Veri Stratejisi” ni uygulamaktadır. Bu Strateji, kamu kurumlarının ürettiği verilerin açık formatlarda erişilebilir olmasını sağlamayı amaçlar. İsviçre hükümeti, bu Strateji ile veri tabanlı inovasyonu teşvik ederken, kamu hizmetlerinin etkinliğini artırmayı ve şeffaflığı desteklemeyi hedeflemektedir (Federal Statistical Office, 2018). İsviçre, siber tehditlere karşı hazırlıklı olmak ve veri güvenliğini sağlamak amacıyla Siber Güvenlik Stratejisi geliştirmiştir. Bu Strateji, hem kamu hem de özel sektör için geniş kapsamlı siber güvenlik önlemleri içermekte ve siber tehditlere karşı daha güçlü koruma mekanizmaları sunmaktadır (Federal Department of Defence, Civil Protection and Sport (DDPS), 2023).

4.10. Yeni Zelanda

Yeni Zelanda, veri yönetişimi alanında yasal çerçeveye sahip olup, verilerin güvenli, şeffaf ve etik bir şekilde yönetilmesini sağlamak için çeşitli stratejiler ve düzenlemeler geliştirmiştir. Ülkenin veri yönetişimi politikaları, veri paylaşımını teşvik ederken aynı zamanda bireylerin mahremiyetini ve kişisel veri güvenliğini korumaya yönelik tedbirleri de içermektedir.

Mahremiyet Yasası 2020 (Privacy Act 2020), Yeni Zelanda'nın kişisel verilerin işlenmesi ve korunmasına yönelik temel yasasıdır. Bu Yasa, bireylerin kişisel verileri üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmalarını sağlamakta ve veri sorumlularının, kişisel verilerin güvenli ve etik bir şekilde işlenmesi için uyması gereken kuralları belirlemektedir (New Zealand Legislation, 2020). GDPR ile benzer prensipler içermektedir, ancak Yeni Zelanda'nın kendi ihtiyaçlarına göre uyarlanmıştır.

Ülkenin dijital dönüşüm ve veri yönetişimi alanındaki stratejik çerçevesi, “Digital Strategy for Aotearoa” başlığı altında toplanmıştır. Bu Strateji, dijital teknolojilerin kullanımıyla veriye dayalı yeniliklerin teşvik edilmesini, veri yönetim süreçlerinin geliştirilmesini ve dijital ekonominin

büyümesini amaçlamaktadır. Strateji aynı zamanda veri güvenliğine, mahremiyetin korunmasına ve dijital eşitliğe büyük önem atfetmektedir (New Zealand Digital Government, 2024).

Yeni Zelanda İstatistik Kurumu, hükümet için yeni ve geliştirilmiş bir veri yönetim çerçevesi geliştirmiştir. Bu çerçeve, kamu sektöründe daha iyi veri yönetişimi uygulamalarını teşvik etme ve veriyi karar alma süreçlerinde stratejik bir varlık olarak kullanma çabalarının bir parçasıdır. Bu çerçevenin merkezinde, "verinin yaşam döngüsüne bütüncül bir yaklaşım" benimsenmesi yer almaktadır. Bu yaklaşım, kamu kurumları ve çalışanlarının veriyi sadece toplamak ve saklamakla kalmayıp, tasarımı, kaynağına, saklanması, yayınlanmasına ve nihai imhasına kadar tüm yaşam döngüsü boyunca yönetim, kalite ve hesap verebilirlik konularını stratejik bir şekilde ele almalarını teşvik etmektedir (UNDP, 2024).

Yeni Zelanda, kamu kurumlarının ürettiğı verilerin halka açık ve erişilebilir olmasını teşvik eden "Açık Veri Programı (Open Data Programme)" uygulamaktadır. Bu Program, hükümetin şeffaflığını artırmak, vatandaşların kamu verilerine erişimini kolaylaştırmak ve veri tabanlı inovasyonu teşvik etmek amacıyla oluşturulmuştur. Bu program, hükümetin "Açık Erişim ve Lisanslama Çerçevesi (NZGOAL)" ve "Açık ve Şeffaf Hükümet Bildirgesi" gibi politikaları desteklemektedir. Yeni Zelanda, açık veri politikalarıyla veri paylaşımını kolaylaştırmakta ve kamusal verilerin ekonomik ve sosyal faydalar yaratacak şekilde kullanılmasını desteklemektedir (New Zealand Data Government, 2025).

Yeni Zelanda hükümetinin bulut hizmetleri stratejisi, "Cloud First" (Önce Bulut) politikasıyla kamu kurumlarını, bilgi sistemleri için mümkün olduğunca kamu bulut hizmetlerini kullanmaya teşvik etmektedir. Bu yaklaşım, bulut hizmetlerinin güvenli ve dayanıklı bir şekilde temin edilmesini destekleyen "Tüm Hükümet Bulut Tedarik Stratejisi (All of Government Cloud Sourcing Strategy)" ile güçlendirilmiştir (New Zealand Digital Government, 2025).

Yeni Zelanda, siber tehditlere karşı güçlü bir koruma sağlamak ve veri güvenliğini artırmak için kapsamlı bir siber güvenlik stratejisi geliştirmiştir. Bu strateji hem kamu hem de özel sektördeki verilerin güvenli bir şekilde yönetilmesini sağlamak amacıyla geniş kapsamlı siber güvenlik politikaları içermektedir (Department of the Prime Minister and Cabinet, 2020).

4.11. Singapur

Singapur, veri yönetimi ve veri koruma alanında dünya çapında öncü ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir ve veri ekonomisini geliştirmek için kapsamlı düzenlemeler ve stratejiler geliştirmektedir. Ülke, inovasyonu teşvik ederken veri güvenliği ve gizliliğini de koruma konusunda dengeli bir yaklaşım benimsemektedir.

Kişisel Veri Koruma Kanunu (Personal Data Protection Act - PDPA), Singapur'da kişisel verilerin korunmasını sağlayan temel yasadır. Bu yasa, hem kamu hem de özel sektörün bireylerin kişisel verilerini nasıl işlemesi gerektiğini düzenlemektedir. PDPA, bireylere kişisel verileri üzerinde daha fazla kontrol sağlarken, veri sorumlularına kişisel verileri toplama, kullanma ve ifşa etme konularında belirli yükümlülükler vermektedir (Singapore Statutes Online, 2012).

Singapur, veriye dayalı bir ekonomi yaratmak ve dijitalleşmeyi teşvik etmek için kapsamlı stratejiler geliştirmiştir. "National AI Strategy" ve "Digital Government Blueprint" ile ülkenin dijital dönüşümüne yönelik önemli adımlar atmaktadır. Bu Stratejiler, yapay zekâ ve büyük veri analitiğı gibi ileri teknolojilerin kullanımını teşvik ederken, aynı zamanda veri güvenliği ve etik veri kullanımını ön planda tutmaktadır (Digital Government, 2025; Smart Nation Singapore, 2025).

Ülkede güvenli ve sorumlu veri paylaşımını teşvik etmek amacıyla "Güvenilir Veri Paylaşımı Çerçevesi (Trusted Data Sharing Framework)" adında bir Çerçeve geliştirilmiştir. Bu Çerçeve, kurumların ve kuruluşların veriyi nasıl sorumlu bir şekilde paylaşmaları gerektiğine dair rehberlik sağlamaktadır. Aynı zamanda veri paylaşımının inovasyonunu teşvik ederken veri güvenliği ve gizliliğini koruma altına almasını hedeflemektedir (Infocomm Media Development Authority, 2025).

Singapur, verinin kamuya açık olmasını teşvik eden bir "Açık Veri Girişimi" geliştirmiştir. Bu Girişim, vatandaşların ve işletmelerin kamu verilerine erişmesini sağlayarak yenilikçi çözümler geliştirmelerini hedeflemektedir (Data.Gov.Sg, 2025).

Singapur, veri güvenliğini sağlamak ve siber tehditlere karşı korunmak için kapsamlı bir siber güvenlik stratejisi benimsemiştir. Bu strateji, hem kamu hem de özel sektörde veri güvenliğini artırmayı, kritik altyapıların korunmasını ve bireylerin siber tehditlere karşı korunmalarını hedeflemektedir (CSA Singapore, 2021).

4.12. Kanada

Kanada, veri yönetimi ve veri koruma alanında farklı düzenlemelere sahip bir ülkedir. Ülke, kişisel verilerin korunması ve dijital ekonominin desteklenmesi için çeşitli yasalar ve stratejiler geliştirmiştir. Hem federal düzeyde hem de eyalet bazında veri koruma yasaları mevcuttur. Kişisel Bilgilerin Korunması ve Elektronik Dokümanlar Yasası (Personal Information Protection and Electronic Documents Act - PIPEDA) Kanada'da kişisel bilgilerin toplanması, kullanılması ve ifşa edilmesi ile ilgili düzenlemeleri içeren federal bir yasadır. Bu Yasa, ticari faaliyetlerde kişisel verilerin korunmasını sağlayan temel düzenlemeyi oluşturmaktadır (Government of Canada, 2024).

Kanada Dijital Sözleşmesi (Canada's Digital Charter), dijital dönüşümün yönlendirilmesi ve dijital ekonominin geliştirilmesi amacıyla 2019 yılında oluşturulmuş bir stratejik belgedir. Bu Belge, dijital dünyanın daha güvenli ve yenilikçi bir şekilde ilerlemesini sağlamak için on temel prensip sunmaktadır. Prensipler, dijital alanlarda vatandaşların güvenliğini, gizliliğini ve haklarını ön planda tutmayı hedeflemektedir (Innovation, Science and Economic Development Canada, 2019).

Kanada, vatandaşların kamu verilerine erişimini kolaylaştırmak için "Açık Veri Girişimi" geliştirmiştir. Bu Girişim, hükümetin şeffaflığını artırmayı ve yenilikçi çözümler geliştirmeyi hedeflemektedir. Açık Veri Platformu, kamu verilerine açık erişim sağlar ve çeşitli sektörlerde veri temelli inovasyonları teşvik etmektedir (Government of Canada, 2025).

Pan-Kanada Yapay Zekâ Stratejisi (Pan-Canadian Artificial Intelligence Strategy), Kanada'nın yapay zekâ alanındaki küresel liderliğini güçlendirmek için 2017 yılında başlatılan bir girişimdir. Bu Strateji, özellikle yapay zekâ araştırmalarını ve inovasyonu teşvik etmek, bu alandaki yetenek havuzunu genişletmek, etik ve sorumlu yapay zekâ kullanımını desteklemek ve Kanada'daki yapay zekâ ekosistemini güçlendirmek amacıyla geliştirilmiştir (Government of Canada, 2017).

Veri güvenliğinin korunması amacıyla Kanada, "Siber Güvenlik Stratejisi" benimsemiştir. Bu Strateji, kritik altyapıların korunmasından siber tehditlere karşı bireylerin ve kurumların güvenliğini sağlamaya kadar birçok farklı alanda uygulanmaktadır (Government of Canada, 2018b).

Kanada, veri paylaşımının inovasyonu teşvik etmesi için çeşitli stratejiler geliştirmiştir. "Federal Kamu Hizmeti için Veri Stratejisi Yol Haritası (Data Strategy Roadmap for the Federal Public Service)", federal kamu hizmetlerinde veri yönetimini iyileştirmeyi ve kamu verilerinin etkili kullanılmasını hedeflemektedir. Bu Strateji, veri temelli karar verme süreçlerini geliştirmekte ve dijital dönüşümü hızlandırmaktadır. (Government of Canada, 2018a).

4.13. Güney Kore

Güney Kore, veri yönetimi ve veri koruma alanında dünya çapında sıkı düzenlemelere sahip ülkelerden biridir. Dijital teknolojilerdeki hızlı gelişmelerle birlikte, kişisel veri koruma ve veri yönetimi konularında etkili yasalar ve stratejiler geliştirmiştir.

Güney Kore'nin veri yönetimi ile ilgili hukuki altyapısı, akıllı bilgi teknolojilerinin gelişimini destekleyen çerçeve yasalarından, kişisel verilerin korunması ve kamu verilerinin sağlanması ve kullanılmasını teşvik eden kanunlara kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Kişisel Bilgilerin Korunması Yasası (Personal Information Protection Act - PIPA), Güney Kore'nin en önemli kişisel veri koruma yasasıdır ve 2011 yılında yürürlüğe girmiştir. PIPA, kişisel verilerin işlenmesi, kullanılması ve korunmasına ilişkin detaylı düzenlemeler içerir ve bireylerin kişisel bilgileri üzerindeki haklarını korumaktadır (Korea Legislation Research Institute, 2011). "Açık Veri Yasası", Güney Kore'de açık hükümet verilerinin sağlanması ve kullanılması için güçlü bir yasal temel oluşturmuş ve Ulusal Bilgi Toplumu Ajansı'nın bu verilerin yönetimini desteklemesini zorunlu hale getirmiştir (UNDP, 2024).

Güney Kore, 2020 yılında “Dijital Yeni Anlaşma (Digital New Deal)” adı verilen geniş çaplı bir dijitalleşme ve veri stratejisi başlatmıştır. Bu Strateji’nin içinde ulusal veri stratejileri de bulunmaktadır. Güney Kore’nin ulusal veri stratejisi, kamu ve özel sektörde verilerin etkin bir şekilde toplanmasını, paylaşılmasını ve kullanılmasını sağlamayı hedeflemektedir (Ministry of Science and ICT, 2020).

Güney Kore, yapay zekâ stratejisi ve açık veri çalışmalarıyla dijital dönüşümde lider ülkelerden biri hâline gelmiştir. 2020 yılında açıklanan Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi (National AI Strategy), Güney Kore’nin yapay zekâ teknolojilerini ulusal kalkınma ve rekabet gücünü artırmada kritik bir unsur olarak değerlendirdiğini göstermektedir (Korea Ministry of Science and ICT, 2020).

Güney Kore Siber Güvenlik Stratejisi, veri güvenliğini sağlamak ve siber tehditlerle mücadele etmek amacıyla oluşturulmuştur. Kritik altyapıların korunması, siber saldırılara karşı savunmanın güçlendirilmesi ve siber güvenlik farkındalığının artırılması bu Strateji’nin temel hedeflerindendir (South Korea’s, 2024; CSIS, 2025).

Veri koruma yasası, ulusal veri stratejisi, açık veri stratejisi, siber güvenlik stratejisi, yapay zekâ stratejisi üst konu başlıkları çerçevesinde değerlendirilebilecek olan veri yönetişimi düzenlemeleri, ülkeler arasında bazen farklı isimlerle yapılandırılmaktadır. Genel olarak yapılan ülke değerlendirmelerinde bu başlıkları karşılayan düzenlemelerin incelenen ülkelerde var olduğu anlaşılmakla birlikte, bunları kendi ulusal ihtiyaçlarına göre uyarlayabildikleri de görülmüştür. Örneğin, veri koruma yasaları her ülkede genellikle bireylerin kişisel verilerinin korunması amacıyla oluşturulmuş olmasına rağmen, yasaların kapsamı, uygulama yöntemleri ve hükümet politikaları ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Bu düzenlemeler bazen benzer kavramlarla ifade edilse de her ülke kendi özel bağlamında, sosyal, ekonomik ve kültürel şartlarına uygun olarak isimlendirme ve uygulama yöntemlerinde farklılıklar gösterebilmektedir. Bu farklılıklar, ülkelerin dijitalleşme süreçleri, hukuk sistemleri ve ulusal öncelikleri ile şekillenen bir çeşitlilik ortaya koymaktadır. Küresel veri yönetişimi politikaları, özellikle AB’nin GDPR gibi düzenlemeleriyle şekillenmiş olup, dünya genelinde veri koruma anlayışını dönüştürmüştür. Ayrıca, büyük veri, yapay zekâ ve bulut bilişim gibi yeni teknolojilerin gelişmesi, veri yönetişiminin kapsamını daha da genişletmiş ve karmaşıklştırmıştır. ABD’de veri yönetişimi daha çok sektörel bazda, özellikle sağlık ve finans sektörlerinde büyük veri ve kişisel veriler üzerine düzenlemelerle şekillenmiştir. Bu sektörel düzenlemeler, uygulamada belirli bir esneklik sağlarken, aynı zamanda veri güvenliği ve gizliliği konusunda da ciddi endişeleri gündeme getirmiştir. Birleşik Krallık, AB’den ayrılmasına rağmen GDPR’yi kendi yasalarına entegre etmiş ve veri koruma konusunda sağlam bir düzenleme altyapısı kurmuştur. Almanya, dijitalleşme sürecinde veri güvenliği ve şeffaflık açısından öne çıkan bir ülke olup, özellikle veri koruma alanında güçlü yasal düzenlemelere sahiptir. İsviçre ise veri koruma konusunda uluslararası düzeyde saygı gören, kendi yasal çerçevesini oluşturmuş ve AB ile uyumlu bir politika izlemektedir. Yeni Zelanda, kişisel veri koruma yasalarıyla dikkat çekerken, Singapur, dijital ekonomi stratejileri doğrultusunda veri yönetişimini etkin bir şekilde yönetmekte ve bölgedeki veri merkezlerine ev sahipliği yapmaktadır. Kanada, açık veri politikaları ve güçlü veri koruma yasaları ile veri yönetişimi konusunda örnek bir ülke olarak öne çıkmaktadır. Güney Kore, veri güvenliği ve dijital altyapı yatırımlarıyla Asya’nın en ileri düzeydeki ülkelerinden biri olup, veri yönetişimi konusunda kapsamlı düzenlemeler ve teknolojik inovasyonları desteklemektedir.

Küresel ölçekte veri ekonomisinin hızla büyümesiyle, veri yönetişimi, özellikle kamu politikaları, dijital dönüşüm ve ekonomik kalkınma açısından kritik bir alan hâline gelmiştir. Türkiye’de de konu ile ilgili olarak son yıllarda bu alanda çeşitli mevzuatlar ve stratejiler geliştirilmekte olup, veri güvenliği ve veriye dayalı karar alma süreçlerinin önemi vurgulanmaktadır.

5. Türkiye’de Veri Yönetişimi Kapsamında Mevcut Durum Değerlendirme

Türkiye’de veri yönetişimi, özellikle son yıllarda dijitalleşme süreçlerinin hızlanmasıyla birlikte daha fazla dikkat çeken bir konu hâline gelmiştir. Geçmişten günümüze veri yönetişimi, genellikle devletin veri toplama ve analiz etme kapasitesine, kamu sektörü uygulamalarına ve özel sektörün dijital dönüşüm süreçlerine bağlı olarak şekillenmiştir. Bu süreç, veri güvenliği, gizlilik, şeffaflık ve veriye dayalı karar verme gibi temel unsurları kapsayan, çok daha geniş bir kavram olarak ele alınmalıdır. 1990’lı yıllarda Türkiye, bilgisayarlaşma ve dijitalleşme sürecine yeni yeni adım atarken, devletin veri toplama

kapasitesi genellikle merkezi ve sektörel bazda gelişmekteydi. Ancak bu dönemde, veri yönetiminin etkinliği ve kapsamı sınırlıydı. 2000'lerin başında ise Türkiye, kamu hizmetlerinde verimliliği artırmaya yönelik reformlarla dijitalleşme çabalarına hız vermiştir. e-Devlet uygulamaları, Türkiye'de veri yönetiminin ve dijitalleşmesinin temel taşlarını oluşturmuş, kamu sektörü verilerinin dijital ortamda toplanması ve vatandaşla etkileşimin artırılması için önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin veriye dayalı yönetim anlayışına geçiş süreci hızlanmış, kamu hizmetlerinde dijitalleşmeye dair uygulamalar yaygınlaşmıştır. Bu süreçte veri yönetişimini etkileyen en önemli düzenlemelerden olan 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 2003 yılında yürürlüğe girmiştir. Bilgi edinme hakkı, şeffaf yönetim, demokratik katılım ve hesap verebilirlik gibi temel ilkeleri destekleyerek devlet-vatandaş ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Kanun, her ne kadar doğrudan "veri" kavramına odaklanmasa da kamu kurumlarının elinde bulunan bilgi ve belgelerin, vatandaşlar tarafından erişilebilir olmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla, veri de bu kapsamda ele alınmakta ve kamu kurumlarının ürettiği veya elinde bulundurduğu veri setleri, talep edilmesi hâlinde vatandaşlara kanunda belirtilen düzenlemeler çerçevesinde sunulmaktadır (Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, 2003).

2005 yılında yürürlüğe giren 5429 sayılı Türkiye İstatistik Kanunu, Türkiye'de resmi istatistiklerin toplanması, derlenmesi, işlenmesi ve yayımlanmasını düzenleyen temel yasal çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu Kanun, kamu kurumlarının istatistiksel verileri üretme ve paylaşma süreçlerini belirleyerek güvenilir, güncel ve tarafsız istatistiklerin kamuya sunulmasını amaçlamaktadır. Kanun'un en önemli amaçlarından biri, resmi istatistiklerin tek bir standart çerçevesinde üretilmesini sağlamak ve bu verilerin ulusal ve uluslararası düzeyde karşılaştırılabilir olmasını güvence altına almaktır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), bu kanun kapsamında resmi istatistiklerin koordinasyonundan ve yönetiminden sorumlu ana kurum olarak tanımlanmıştır. Türkiye İstatistik Kanunu, veri yönetişimi açısından da büyük bir öneme sahiptir. Resmi istatistiklerin derlenmesi ve paylaşılması süreçlerinin yasayla düzenlenmiş olması, kamu kurumları arasındaki veri paylaşımını ve iş birliğini güçlendirecektir. Bu Kanun, veri güvenliği, veri doğruluğu ve istatistiksel süreçlerin şeffaflığını sağlayarak Türkiye'nin veri yönetim politikalarını desteklemektedir (Türkiye İstatistik Kanunu, 2005).

2010'lu yıllarla birlikte Türkiye, küresel dijital dönüşüm hareketine paralel olarak, veri güvenliği ve kişisel verilerin korunması alanında daha fazla adım atmaya başlamıştır. 2016 yılında yürürlüğe giren 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK), Türkiye'de kişisel verilerin korunmasına yönelik temel yasal düzenlemedir. KVKK, kişisel verilerin işlenmesini, veri sahiplerinin haklarını ve veri sorumluları ile veri işleyenlerin yükümlülüklerini ayrıntılı bir şekilde düzenlemektedir. Bu Kanunun temel amacı, bireylerin kişisel verilerinin izinsiz kullanılmasını engelleyerek kişisel mahremiyetin korunmasını sağlamaktır. KVKK, kişisel verilerin hangi koşullar altında işlenebileceğini, kimlerin bu verilere erişebileceğini ve verilerin nasıl korunması gerektiğini belirler. KVKK ayrıca, veri sorumluları (kişisel verileri işleyen kurumlar, kuruluşlar veya kişiler) ve veri işleyenler (veri işleme faaliyetlerini gerçekleştiren üçüncü taraflar) için bir dizi yükümlülük getirmektedir. Veri sorumluları, kişisel verilerin güvenliğini sağlamak için gerekli teknik ve idari tedbirleri almak zorundadır. Ayrıca, verilerin hukuka uygun olarak işlenmesini sağlamak, verileri yalnızca belirlenen amaçlar doğrultusunda kullanmak ve gereksiz veri işlememek de sorumlulukları arasındadır (KVKK, 2016). KVKK, Türkiye'de veri yönetişimi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Veri yönetişimi, verilerin nasıl toplandığı, işlendiği, paylaşıldığı ve korunduğunu düzenleyen süreçlerin bütünü olarak düşünüldüğünde, KVKK, kişisel verilerin veri güvenliğini sağlama konusunda temel yasal çerçevedir. Veri sorumlularının ve işleyicilerinin belirli kurallara uyması zorunluluğu, veri yönetiminde şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırmaktadır. Kanun ayrıca, kişisel verilerin uluslararası düzeyde korunması ve işlenmesi konusunda da Türkiye'nin veri yönetim sistemini GDPR ile uyumlu hâle getirme çabalarının önemli bir adımıdır.

Sektörel olarak veri yönetişimi kapsamında değerlendirebileceğimiz bir diğer yasa da Coğrafi Bilgi Sistemleri Kanunu'dur. Bu Kanun, Türkiye'de coğrafi bilgi sistemlerinin (CBS) standartlarının belirlenmesi, coğrafi verilerin toplanması, üretilmesi, yönetilmesi ve paylaşılması süreçlerini düzenleyen temel yasal çerçeveyi oluşturmaktadır. Kanun, coğrafi verilerin doğruluğu, güncelliği ve erişilebilirliği gibi kriterleri belirleyerek kamu kurumları ve diğer paydaşlar arasında verilerin güvenli ve etkin bir şekilde paylaşımını sağlamaktadır (Coğrafi Bilgi Sistemleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 2020). Coğrafi Bilgi Sistemleri Kanunu, coğrafi verilerin güvenli,

standartlara uygun ve etkin bir şekilde yönetilmesini sağlarken, veri yönetişimi süreçlerinde önemli bir yere sahiptir. Bu Yasa, özellikle kamu kurumları arasında veri paylaşımını teşvik ederek veri yönetiminin bütüncül ve sistematik bir şekilde yürütülmesine katkıda bulunmaktadır.

Türkiye’de veri yönetişimi alanında kapsamlı bir ulusal strateji henüz tam anlamıyla hayata geçirilmemiştir. Diğer yandan, veri yönetişiminin önemi çeşitli politika ve strateji belgelerinde vurgulanmış ve bu bağlamda önemli adımlar atılmıştır. Bu belgeler, kamu kurumları arasındaki veri paylaşımını, veri güvenliğini ve veri standardizasyonunu güçlendirmek için temel referans noktaları olmuştur. Türkiye’de veri yönetişimini ilgilendiren temel planlar ve stratejiler kronolojik olarak ele alınmıştır:

11. Kalkınma Planı (2019-2023), Türkiye’nin dijital dönüşüm ve veri yönetişimi konularındaki stratejik önceliklerini içermektedir. Bu planda, verinin ekonomik ve sosyal kalkınma için önemine dikkat çekilmiştir. Özellikle kamu verilerinin yönetimi ve paylaşımı konularında standartların belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Farklı sektörlerle yönelik veri altyapılarının kurgulanmasına yönelik birçok alanda politika ve tedbirler belirlenmiştir. Ayrıca, veri odaklı politikaların geliştirilmesi ve uygulanması hedefi, planın önemli unsurlarından biri olarak öne çıkmıştır. Bu planda, ulusal veri envanteri ve kamu veri sözlüğü hazırlanması gibi somut adımlar atılacağı belirtilmiştir. Ayrıca, veri yönetimi ve paylaşımına yönelik çeşitli hedefler ortaya konmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). İlgili maddeler şunlardır:

“815. Kamu verisi şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcılığı artırmak ve katma değerli yeni hizmetlerin üretimine imkân sağlamak üzere ve mahremiyet ilkeleri çerçevesinde açık veri olarak kullanıma sunulacaktır.”

“815.1. Kamu verisinin paylaşımına yönelik düzenlemeler yapılacaktır.”

“815.2. Kamu verisinin paylaşılacağı Ulusal Açık Veri Portalı hayata geçirilecek ve veri anonimleştirmeye ilişkin ilkeler belirlenecektir.”

Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi (UYZS) (2021): Strateji, Türkiye’de yapay zekâ uygulamalarının geliştirilmesi için veri yönetiminin ve paylaşımının önemine dikkat çekmiştir. Yapay zekâ uygulamaları için büyük veri setlerinin erişilebilir ve güvenli olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, veri yönetişiminde açık veri platformlarının oluşturulması ve veriye dayalı karar alma süreçlerinin teşvik edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. UYZS ayrıca, veri güvenliği ve etik ilkeler konusunda da net çerçeveler çizmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2021). Öne çıkan amaçlar şunlardır:

“Amaç 3.2. YZ ve ileri analitik araştırmalarında kullanılacak verilerin güvenli şekilde paylaşımına yönelik bir veri yönetişim mekanizması kurulacaktır.”

“Amaç 3.4 Açık veri paylaşımı yaygınlaştırılacaktır.”

“Amaç 5.1. Küresel veri yönetişimi, güvenilir ve sorumlu YZ çalışmalarına aktif katılım sağlanacaktır.”

Cumhurbaşkanlığı 2022 Yılı Yıllık Programı (2022): Veri yönetişimi alanındaki önemli adımlardan birisi olan Program’da Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi sorumluluğunda “Veri Yönetişimi Çalışma Grubu” ’nun oluşturulmasını öngörölmüştür. Bu grup, Türkiye’de veri yönetimi ve standartlarının belirlenmesi için stratejik adımlar atılması görevini üstlenmiştir. Aynı zamanda, Ulusal Veri Stratejisi’nin hazırlanması için çalışmalara başlanması ve veri odaklı girişimlerin desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022). İlgili maddeler şunlardır:

“Tedbir 812.2. Kamu bilgi sistemlerinde veri standardizasyonu sağlanacak, kurumlar arası veri paylaşımının önündeki engelleri kaldırmaya yönelik düzenlemeler yapılacaktır.”

“1. Kamu bilgi sistemlerinde veri standardizasyonunu sağlamaya ve veri odaklı çalışmaların hayata geçirilmesini desteklemeye yönelik Veri Yönetişimi Çalışma Grubu kurulacaktır.”

“2. Kamuda ileri veri analitiği ve yapay zekâ uygulamalarının gerçekleştirilebileceği Merkezi Kamu Veri Alanının hayata geçirilebilmesi için hedef mimarilerin hazırlanmasına yönelik çalışmalara başlanacaktır.”

“3. Ulusal Veri Stratejisi ve Eylem Planının hazırlanmasına yönelik çalışmalara başlanacaktır.”

12. Kalkınma Planı (2023): Plan, veri yönetişimini güçlendirme hedefiyle önemli politika ve stratejiler geliştirilmesini öngörmektedir. Plan, veri odaklı kamu yönetimi süreçlerinin geliştirilmesi ve ulusal bir veri yönetim çerçevesinin oluşturulması gerektiğini belirtmektedir. Özellikle farklı çeşitlilikte sektörleri kapsayan kamu verilerinin daha etkin yönetilmesi, veriye dayalı karar alma süreçlerinin geliştirilmesi ve veri standartlarının belirlenmesi konuları bu Plan'ın birçok yerinde vurgulanmakta ve önemli bileşenleri arasında yer almaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023). Bununla birlikte veri yönetişimi ile ilgili doğrudan ilgili maddeler şunlardır:

“359.2. Kişisel Verilerin Korunması Kanununun Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) başta olmak üzere AB müktesebatına uyum sürecine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.”

“584. Ulusal ölçekte veri yönetişim çerçevesi belirlenerek gerekli teknik, kurumsal ve mevzuat altyapısı geliştirilecektir.”

“584.1. Ulusal Veri Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.”

“584.2. Sınır aşan veri transferlerine ilişkin temel yaklaşım ve kuralları ortaya koyan çalışmalar yapılacaktır.”

“584.3. Dijital ortamdaki verinin daha yüksek katma değer oluşturacak şekilde kullanılmasına yönelik çalışmalar desteklenecektir.”

“967. Kamu kurumlarında veri yönetişimi ve ileri veri analitiği kapasitesi geliştirilecek ve kurumlar arası veri paylaşım mekanizmaları güçlendirilecektir.”

“967.1. Ulusal veri sözlüğü ile kurumsal ve tematik veri sözlüğü çalışmaları tamamlanacaktır.”

“967.2. Kurumlar arası ileri veri analitiği ve yapay zekâ projeleri ile kurumsal kapasiteyi artırmaya yönelik kamu veri alanı altyapısı hayata geçirilecektir.”

“967.3. Kurumlar arası veri paylaşımı ve protokol yönetimine yönelik uygulama programlama arayüzü geliştirilecektir.”

“967.4. Kamu verisinin paylaşımına yönelik hukuki düzenlenme yapılacak, ulusal açık veri portalı hayata geçirilecektir.”

Cumhurbaşkanlığı 2024 Yılı Yıllık Programı (2023): Türkiye'nin veri yönetişimi alanındaki politikalarına yön veren ve bu alanda önemli adımlar atan önemli belgelerden birisidir. Bu Program, veri standardizasyonu ve veri odaklı girişimlerin desteklenmesine yönelik stratejik hedefler içermektedir. Özellikle Ulusal Veri Stratejisi ve veri yönetişimi alanında atılacak adımlar bu programda ele alınmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023). Programda yer alan ilgili maddeler şunlardır:

“Tedbir 359.2. Kişisel Verilerin Korunması Kanununun Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) başta olmak üzere AB müktesebatına uyum sürecine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.”

“Tedbir 584.1. Ulusal Veri Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.”

1. *“Veri Yönetişimi Mevcut Durum ve İhtiyaç Değerlendirmesi Raporu hazırlanacaktır.”*

2. *“Ulusal Veri Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanacaktır.”*

“Tedbir 967.1. Ulusal veri sözlüğü ile kurumsal ve tematik veri sözlüğü çalışmaları tamamlanacaktır.”

1. *“Kurumsal düzeyde veri sözlükleri tamamlanacaktır.”*

2. *“Kurumların veri paylaşımına esas olan veri modellerinin tanımlanması için Ulusal Veri Sözlüğü üzerinde alt yapı hazırlanacak ve kurumların veri girişleri sağlanarak veri paylaşım kataloğu hazırlanacaktır.”*

“Tedbir 967.2. Kurumlar arası ileri veri analitiği ve yapay zekâ projeleri ile kurumsal kapasiteyi artırmaya yönelik kamu veri alanı altyapısı hayata geçirilecektir.”

1. *“Kamu Veri Alanı pilot çalışmaları tamamlanacaktır.”*

2. *“Pilot çalışmalar doğrultusunda veri paylaşım protokolü, mevzuat ve teknik standartlar belirlenecektir.”*

“Tedbir 967.3. Kurumlar arası veri paylaşımı ve protokol yönetimine yönelik uygulama programlama arayüzü geliştirilecektir.”

1. “Kamu idarelerinde kullanılan uygulama programlama arayüzlerinin envanteri oluşturulacaktır.”

“Tedbir 967.4. Kamu verisinin paylaşımına yönelik hukuki düzenlenme yapılacak, ulusal açık veri portalı hayata geçirilecektir.”

1. “Açık veri konusunda kanun taslağı hazırlanacaktır.”

Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı (2020-2023) (2020): Türkiye’nin siber güvenlik alanındaki önceliklerini belirleyen ve dijital altyapının korunmasına yönelik hedefler içeren bir belgedir. Strateji, kritik altyapıların korunması, siber tehditlere karşı direnç oluşturulması, siber güvenlik farkındalığının artırılması ve uluslararası iş birliğinin güçlendirilmesini hedeflemektedir. Strateji kapsamında “Kurum ve kuruluşlar arası veri paylaşımının güvenli biçimde sağlanması.” hedefinden yola çıkılarak eylemler belirlenmiştir.

Türkiye’de veri yönetişimi ile ilişkili olarak yayımlanmış mevzuat ve politika belgelerinin yanı sıra konuyla ilgili olabilecek bir diğer çalışma olan Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberi, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (CBDDO) tarafından yayımlanmıştır. Rehber, kamu kurumları için bilgi güvenliği yönetim sistemlerinin oluşturulmasını, veri güvenliğinin sağlanmasını ve KVKK ile uyumlu bir şekilde veri paylaşımını güvence altına almayı amaçlamaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2020).

Türkiye’de ayrıca dijital dönüşüm ve veri yönetişimi alanında önemli adımlar atılmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi tarafından yürütölen ve çalışmaları devam eden çeşitli strateji ve projeler bulunmaktadır. İlk olarak Ulusal Veri Sözlüğü Projesi, kamu kurumlarının bilgi sistemlerindeki entegrasyon zorluklarını, mükerrer ve çelişen verileri, dil birliği eksikliklerini ve veri sahipliği sorunlarını çözmeyi amaçlayan bir çalışma olarak başlatılmıştır. Bu kapsamda, verinin standartlaştırılması hedeflenmiş ve Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisinin koordinasyonunda Veri Sözlüğü Portalı oluşturulmuştur. Ulusal Veri Sözlüğü çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalar arasında, ulusal veri envanterinin oluşturulması, veri sahipliğinin belirlenmesi, ulusal veri entegrasyon mimarisi ile yönetim ve izleme süreçlerinin yapılandırılması, terminoloji birliği sağlanması ve kurumsal hafızanın oluşturulması yer almaktadır. Ayrıca, ulusal veri modellerinin belirlenmesi de önemli bir hedef olarak belirlenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2025a).

CBDDO, kamu kurumlarının bulut bilişim hizmetlerinden etkin bir şekilde faydalanabilmesi için Kamu Bulut Bilişim Stratejisi ve Eylem Planı hazırlamaktadır. Bu Strateji, kamu kurumlarının veri ve uygulamalarını bulut ortamına taşımayı, böylece verimliliği artırmayı ve maliyetleri düşürmeyi amaçlamaktadır. Strateji’de, kamu kurumlarına hizmet sunacak bulut hizmet sağlayıcılar için hizmet kalitesi ve siber güvenlik konularında karşılama beklenen kriterleri kapsayan bir belgelendirme mekanizması tasarlanması hedeflenmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2025b).

Konu kapsamında strateji dokümanlarında önemli bir hedef olarak tanımlanan Açık Veri Projesi, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi tarafından yürütölmektedir ve kamu kurumlarının ürettiği verilerin şeffaflık ve erişilebilirlik ilkeleri doğrultusunda halkla paylaşılmasını sağlamayı hedeflemektedir. (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2025c). Benzer şekilde strateji dokümanlarında da geçen Kamu Veri Alanı Projesi; kamu kurumları arasında veri paylaşımını kolaylaştıran ve verilerin güvenli bir şekilde depolanmasını sağlayan bir platform kurmayı amaçlamaktadır. Bu proje, kurumlar arası iş birliğini güçlendirerek veri temelli karar alma süreçlerini desteklemektedir. Devam eden bir diğer çalışma “Dijital Devlet Stratejisidir”. Bu Strateji, veriye dayalı devlet organizasyonu ve kullanıcı deneyimi odaklı bir kamu hizmeti sunumu vizyonu sunmayı amaçlamaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2025d).

Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi tarafından yürütölen bir diğer çalışma da “Ulusal Veri Stratejisi” çalışmasıdır. Bu Strateji ile de veri yönetişimi, verinin paylaşımı, kullanımı, korunması ve mahremiyet gibi konularda kapsamlı bir ulusal çerçeve oluşturmak amaçlanmaktadır. Konu ile ilgili ilk adım olarak, UNDP iş birliği ile 2023 yılında başlatılan proje, Türkiye’de veri erişimi, kullanımı ve paylaşımını tanımlayacak bir yönetim çerçevesi oluşturmayı hedeflemiştir. Bu süreçte, hazırlanan “Türkiye için Veri Yönetişimi Çerçevesi Öneri Raporu” 2024 yılında paylaşılmıştır. Konuyla ilgili

çalışmalar ulusal ihtiyaçlar ve uluslararası eğilimler göz önünde bulundurularak devam etmektedir. Rapor kapsamında Türkiye'nin veri yönetim kapasitesini geliştirmeyi hedefleyen bir çerçeve hazırlamak hedeflerden biridir. UNDP, Türkiye'deki veri yönetişimi alanındaki mevcut zorlukları ve ihtiyaçları ele alarak bir veri yönetim çerçevesi önerisi geliştirmiştir. Çalışma, Türkiye'nin dijital dönüşümünü hızlandırmaya ve veri paylaşımını etkinleştirmeye yönelik stratejik bir yol haritası sunmayı amaçlamaktadır. UNDP'nin önerdiği veri yönetişimi çerçevesi, Türkiye'deki veri yönetiminin insan hakları ilkelerine dayanmasını ve veri paylaşımlarını etik, şeffaf ve hesap verebilir bir şekilde yönetmesini amaçlamaktadır. Çerçeve, 5 ana öneri sütunu üzerine inşa edilmiştir:

1. Politika, yasa ve düzenlemeler,
2. Kurumlar, mekanizmalar ve süreçler,
3. İnsanlar,
4. Teknoloji ve altyapı,
5. Ortaklıklar,

Çalışma, Türkiye için bir veri yönetişimi stratejisi oluşturma çabalarına katkı sağlamakta ve ilgili paydaşlar için stratejik öneriler sunmaktadır (UNDP, 2024).

6. Değerlendirme ve Öneriler

Günümüzde veri yönetişimi, yalnızca yasal bir düzenleme meselesi olmanın ötesine geçerek ekonomik ve teknolojik kalkınma açısından stratejik bir araç hâline gelmiştir. Bu bağlamda çalışmada ilk olarak şu soruya yanıt aranmıştır: “Türkiye'deki, küresel kuruluşlardaki ve diğer ülkelerdeki veri yönetişimi düzenlemeleri ve uygulamalarında veri yönetişimi hangi açılardan ele alınmaktadır?” Yapılan analizler, özellikle AB, OECD ve BM gibi uluslararası kuruluşların çerçeve belgelerinde; veri yönetişiminin, veri erişilebilirliği, açıklık, veri güvenliği, mahremiyet ve veri kalitesi gibi temel ilkeler doğrultusunda tanımlandığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, veri yönetişimine ilişkin düzenlemeler, ülkelerin kendi kurumsal yapılanmaları ve yönetim anlayışları çerçevesinde farklılık göstermektedir. Bu ilkeler yalnızca kişisel verilerin korunmasına değil, aynı zamanda kamu verisinin yönetimi, yeniden kullanımı, açık veri stratejileri ve uluslararası veri dolaşımı gibi daha geniş kapsamlı konulara da işaret etmektedir. Türkiye, bu alanda son yıllarda önemli adımlar atmış olsa da, küresel gelişmeler ve uluslararası normlarla tam uyum sağlama konusunda hâlâ çeşitli eksikliklerle karşı karşıyadır.

İkinci araştırma sorusu olan “Türkiye'nin mevcut strateji ve yasal düzenlemeleri, diğer ülkeler ve küresel veri yönetişimi uygulamalarıyla karşılaştırıldığında hangi benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir” kapsamında yapılan analizler, Türkiye'deki veri yönetişimi uygulamaları ve düzenlemelerinin küresel yaklaşımlarla belirli yönlerden benzerlik gösterse de, yapısal ve işlevsel farklılıklar içerdiğini ortaya koymaktadır. Türkiye, veri yönetişimi stratejilerini şekillendirirken sıklıkla uluslararası rehber dokümanlardan yararlanmaktadır. Mevcut strateji ve yasal düzenlemeler, diğer ülkelerdeki uygulamalarla karşılaştırıldığında özellikle stratejik belgelerdeki amaçlar ve veriye dayalı karar alma süreçlerine ilişkin hedeflerde benzerlik göstermektedir. Türkiye'de bu doğrultuda çeşitli düzenlemelerde veri yönetişimini ilgilendiren başlıklarda hedefler belirlenmiş durumdadır. Bu hedeflerin (örneğin açık devlet verisi, veri paylaşımı ve şeffaflık gibi ilkelerle uyumlu olmasına rağmen) uygulamada daha çok yerel düzeyde kaldığı görülmektedir. Nitekim, UNDP'nin Veri Yönetişimi Çerçevesi Raporu'nda da Türkiye için önerilen eylemler arasında, “Veri Paylaşımını Destekleyen Kurumsal Mekanizmalar” başlığı altında, açık veri portallarının kurulması ve verilerin hem kamuya hem de kurumlar arası açık bir biçimde paylaşılması açıkça vurgulanmaktadır.

Bunun yanında, Türkiye'nin kapsamlı bir “Ulusal Veri Stratejisi” oluşturma ihtiyacı devam etmektedir. Öncü ülkelerde olduğu gibi Türkiye'nin de kamu sektörü başta olmak üzere tüm paydaşların dâhil olduğu, açık, katılımcı ve uygulanabilir bir ulusal veri stratejisi geliştirmesi elzemdir. Hâlihazırda mevcut stratejiler, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi tarafından yürütülen çalışmalar ve sektörel düzenlemelerle belirli bir uyum içerisindedir. Ayrıca, çeşitli strateji belgelerinde ulusal veri stratejisine yönelik hazırlık süreçlerine ilişkin ifadeler yer verilmektedir. Ancak bu çalışmaların daha hızlı ve etkin biçimde uygulamaya konulabilmesi için daha fazla kurumsal ve politik çaba gerekmektedir.

Türkiye'de veri güvenliği ve kişisel verilerin korunmasına yönelik yasal çerçeve, özellikle 2016 yılında yürürlüğe giren KVKK ile belirlenmiştir. Ancak mevcut düzenlemelerin büyük ölçüde kişisel verilere

odaklandığı; kişisel olmayan verilerin yönetimi, korunması ve yeniden kullanımı konularında daha kapsayıcı yasal çerçevelere ihtiyaç duyulduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin, küresel veri akışlarıyla uyumlu bir veri paylaşım ortamı yaratabilmesi için uluslararası veri transferine ilişkin düzenlemelerini güçlendirmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, veri güvenliği ve mahremiyetine ilişkin düzenlemelerin uluslararası standartlarla uyumlu hâle getirilmesi ve bu alanda etkin denetim mekanizmalarının oluşturulması önem arz etmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin veri yönetişimi çerçevesinin büyük ölçüde dijitalleşme, veri güvenliği ve kişisel veri koruması odaklı bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Veri yönetişimi bağlamında son yıllarda hazırlanan Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi, Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı gibi üst düzey politika belgeleri, Türkiye'nin bu alanda adım adım bir temel oluşturmaya başladığını göstermektedir. Ayrıca, açık veri projeleri, kamu veri alanı çalışmaları ve ulusal düzeyde yürütölen veri stratejisi çalışmaları, Türkiye'nin veri yönetişimi konusundaki kapasitesini geliştirmeye yönelik olumlu gelişmelerdir.

Öte yandan, küresel gelişmeler ışığında Türkiye'nin veri yönetişimi stratejilerini daha etkili hâle getirebilmesi için özellikle iki temel alanda iyileştirmeler yapılması gerekmektedir: (1) veri yönetişimi, güvenliği, mahremiyeti ve paylaşımı gibi alanları kapsayan kurumsal ve yasal mekanizmaların güçlendirilmesi; (2) mevcut düzenlemelerin ve uygulamaların uluslararası veri yönetişimi standartlarıyla uyumlu hâle getirilmesidir. Bu kapsamda çalışmada politika yapıcılara yönelik olarak aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

- Konuyla ilgili strateji ve planlarda yer alan ulusal düzeyde açık ve uygulanabilir bir veri stratejisi oluşturulması ve kamu sektörü için bu stratejilere dayalı eylem planlarının hazırlanması çalışmalarının hızlandırılması,
- Kamu kurumları, özel sektör ve vatandaşlar arasında veri paylaşımını teşvik eden mekanizmaların kurulması ve ilgili strateji ve planlarda yapılması öngörölen ulusal açık veri portalinin hayata geçirilmesi,
- Veriye dayalı karar alma süreçlerini güçlendirmek için veri paylaşım standartlarının oluşturulması ve kurumlar arası veri paylaşımını kolaylaştıracak yasal ve teknik düzenlemelerin yapılması, politika ve mekanizmaların geliştirilmesi,
- Veri yönetimi ve güvenliği konusundaki düzenlemeleri, küresel veri akışlarına uyum sağlayacak şekilde güçlendirilmesi,
- Kamu ve özel sektörde veri kalitesini artıracak sistemlerin kurulması; veri kalitesi izleme ve raporlama mekanizmalarının geliştirilmesi,
- Veri odaklı girişimcilik ve inovasyon projeleri teşvik edilmesi ve veri ekosisteminin desteklenmesi,
- Türkiye'deki veri güvenliği ve veri mahremiyetine yönelik düzenleme ve uygulamaların, uluslararası standartlarla uyumlu hâle getirilmesi.

Sonuç olarak, Türkiye'nin veri yönetişimi alanında attığı adımlar olumlu olmakla birlikte, küresel ve bölgesel düzeydeki gelişmelere paralel olarak gelişmesi gereken alanlarda çalışmaların yoğunlaştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin veri yönetişimi sürecinde uluslararası rekabet gücünü artırmak ve veriye dayalı karar alma mekanizmalarını güçlendirmek için açık ve uygulanabilir bir ulusal veri stratejisinin oluşturulması öncelikli görölmektedir. Ayrıca, veri paylaşımını teşvik eden mekanizmaların güçlendirilmesi ve veri ekosisteminin gelişimini destekleyen girişimcilik ve inovasyon projelerinin teşvik edilmesi, Türkiye'nin veri yönetişimi süreçlerine daha fazla katkı sağlayacaktır. Gelecek akademik çalışmalar için de önemli fırsatlar bulunmaktadır. Türkiye'nin veri yönetişimi alanındaki gelişim sürecine katkı sağlayacak bazı önemli araştırma ve iyileştirme alanları bulunmaktadır. Bu alanlarda yapılacak akademik çalışmalar, mevcut düzenlemelerin daha verimli ve etkili bir şekilde uygulanmasına yardımcı olabilecektir. Türkiye'deki mevcut veri yönetişimi politikalarının etkinliğini izleyen uzun vadeli çalışmalar, veri paylaşımını teşvik eden yenilikçi modeller üzerine çalışmalar ve Türkiye'nin veri kültürünü geliştirmek ve veri okuryazarlığı üzerine çalışmalar yapılabileceği öngörölmektedir.

Etik Standartlar ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Yazar Katkı Beyanı: Makale tek yazarlıdır.

Finansal Destek: Yoktur.

Kaynakça

- Abraham, R., Schneider, J., ve Vom Brocke, J. (2019). Data Governance: A Conceptual Framework, Structured Review, and Research Agenda. *International Journal of Information Management*, 49, 424–438. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.07.008>
- ASEAN (2021). *Framework on Digital Data Governance*. https://asean.org/wp-content/uploads/2012/05/6B-ASEAN-Framework-on-Digital-Data-Governance_Endorsedv1.pdf
- Attard, J., Orlandi, F., ve Auer, S. (2016). Data Driven Governments: Creating Value Through Open Government Data. *Lecture Notes in Computer Science* (Vol. 9860, pp. 84–110). https://doi.org/10.1007/978-3-662-53416-8_6
- Bena, Y.A., Ibrahim, R., Mahmood, J., Al-dhaqm, A., Alshammari, A., Nasser, M., Nura Yusuf, M., & Ayemowa, M.O. (2025). Big Data Governance Challenges Arising From Data Generated by Intelligent Systems Technologies: A Systematic Literature Review. *IEEE Access*, 13, 12859-12888. <https://doi.org/10.1109/access.2025.3528941>
- Benfeldt, O., Persson, J.S. ve Madsen, S. (2020). Data Governance as a Collective Action Problem. *Inf Syst Front*, 22, 299–313 <https://doi.org/10.1007/s10796-019-09923-z>
- Bento, P., Neto, M., ve Corte-Real, N. (2022). How Data Governance Frameworks Can Leverage Data-Driven Decision Making: A Sustainable Approach for Data Governance in Organizations. *2022 17th Iberian Conference on Information Systems and Technologies (CISTI)*, 1–5. <https://doi.org/10.23919/CISTI54924.2022.9866895>
- Bernardo, B. M. V., Mamede, H. S., Barroso, J. M. P., ve dos Santos, V. M. P. D. (2024). Data Governance and Quality Management—Innovation and Breakthroughs Across Different Fields. *Journal of Innovation & Knowledge*, 9(4), 100598. <https://doi.org/10.1016/j.jik.2024.100598>
- Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (2003). T.C. Resmî Gazete, Sayı: 25269, 24 Ekim 2003.
- Bundesministerium für Digitales und Verkehr [BMDV]. (2021). *Nationale Datenstrategie der Bundesregierung*. <https://bmdv.bund.de/nationale-datenstrategie.de>
- Bruck, C. (2017). *Challenges and Opportunities of Data Governance in Private and Public Organizations*. Vienna University of Economics and Business.
- Bundesministerium Des Innern Und Für Heimat (2021). *Open Data Gesetz*. https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/gesetzestexte/gesetzeseutwuerfe/zweites-open-data-gesetz.pdf?__blob=publicationFile&v=4
- Cheong, L. K., ve Chang, V. (2007). The Need for Data Governance: A Case Study. *Proceedings of the ACIS 2007*, Australia. <https://aisel.aisnet.org/acis2007/100/>
- Coğrafi Bilgi Sistemleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2020). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7221&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Congress Gov (2020). *National Artificial Intelligence Initiative Act of 2020* (2020-03-12). <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/6216>
- CSA Singapore (2021). *The Singapore Cybersecurity Strategy 2021*. (2021). <https://www.csa.gov.sg/Tips-Resource/publications/2021/singapore-cybersecurity-strategy-2021>
- Data.Gov.Sg. (2025). *Singapore's Open Data Platform*. <https://data.gov.sg/>
- Davenport, T. H. (2014). How Strategists Use “Big Data” to Support Internal Business Decisions, Discovery and Production. *Strategy & Leadership*, 42(4), 45–50. <https://doi.org/10.1108/SL-05-2014-0034>
- Department of the Prime Minister and Cabinet. (2020). *Cyber Security Strategy*. <https://www.dpmc.govt.nz/our-programmes/national-security/cyber-security-strategy>
- Digital Singapore. (2025). *Digital Government*. <https://www.mddi.gov.sg/what-we-do/digital-singapore/digital-government/>
- European Commission (2016). *EU eGovernment Action Plan 2016-2020 - Accelerating the Digital Transformation of Government*. https://ec.europa.eu/isa2/sites/default/files/docs/publications/eu-egovernment-action-plan-2016-2020_en.pdf

- European Commission (2023). *European Data Governance Act*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/data-governance-act>
- European Commission (2024). *European Data Act*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/data-act>
- European Union (2016). *General Data Protection Act*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/TR/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679>
- European Union (2020). *A European Strategy for Data*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0066>
- Federal Department of Defence, Civil Protection and Sport (DDPS). (2023). *National Cyberstrategy NCS*. <https://www.ncsc.admin.ch/ncsc/en/home/strategie/cyberstrategie-ncs.html>
- Federal Ministry of the Interior and Community. (2021). *Cyber Security Strategy for Germany*. <https://www.bmi.bund.de/EN/topics/it-internet-policy/cyber-security-strategy/cyber-security-strategy-artikel.html?nn=16825398>
- Federal Ministry of Justice (2017). *Federal Data Protection Act (BDSG)*. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bds/englisch_bds.html
- Federal Statistical Office (2018). *Open Government Data (OGD) Strategy for Switzerland (2019-2023)*. <https://dig.watch/resource/open-government-data-ogd-strategy-for-switzerland-2019-2023>
- Government of Canada. (2017). *Pan-Canadian Artificial Intelligence Strategy*. <https://www.cifar.ca/ai/pan-canadian-artificial-intelligence-strategy>
- Government of Canada, (2018a). *A Data Strategy Roadmap for the Federal Public Service*. <https://www.canada.ca/en/privy-council/corporate/clerk/publications/data-strategy.html>
- Government of Canada (2018b). *National Cyber Security Strategy: Canada's Vision for Security and Prosperity in the Digital Age*. <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/ntnl-cbr-scrtr-strtg/index-en.aspx>
- Government of Canada (2024). *Personal Information Protection and Electronic Documents Act*. (2024, August 19). <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/p-8.6/>
- Government of Canada (2025). *Open Government*. <http://open.canada.ca/en>
- Government of United Kingdom. (2014). *Open Data Strategy 2014-2016*. <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7ec24940f0b62305b82ff6/bis-14-946-open-data-strategy-2014-2016.pdf>
- Government of United Kingdom. (2020). *National Data Strategy*. <https://www.gov.uk/government/publications/uk-national-data-strategy/national-data-strategy>
- Government of United Kingdom. (2021). *National AI Strategy*. <https://www.gov.uk/government/publications/national-ai-strategy>
- Government of United Kingdom. (2022a). *Data Sharing Governance Framework*. <https://www.gov.uk/government/publications/data-sharing-governance-framework/data-sharing-governance-framework>
- Government of United Kingdom. (2022b). *Government Cyber Security Strategy 2022–2030*. (2022). <https://www.gov.uk/government/publications/government-cyber-security-strategy-2022-to-2030>
- Gregory, A. (2011). Data Governance—Protecting and Unleashing the Value of Your Customer Data Assets. *Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice*, 12(3), 230–248. <https://doi.org/10.1057/ddmp.2010.41>
- Health Insurance Portability and Accountability Act of 1996. (1996). *Health Insurance Portability and Accountability Act of 1996*. ASPE. <http://aspe.hhs.gov/reports/health-insurance-portability-accountability-act-1996>
- Infocomm Media Development Authority (2025). *Trusted Data Sharing Framework*. <https://www.imda.gov.sg/how-we-can-help/data-innovation/trusted-data-sharing-framework>
- Innovation, Science and Economic Development Canada. (2019). *Canada's Digital Charter*. <https://ised-isde.canada.ca/site/innovation-better-canada/en/canadas-digital-charter-trust-digital-world>
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Khatri, V., ve Brown, C. V. (2010). Designing Data Governance. *Commun. ACM*, 53(1), 148–152. <https://doi.org/10.1145/1629175.1629210>
- KI Strategie. (2018). *KI Strategie*. <https://www.ki-strategie-deutschland.de/>
- Kişisel Verilerin Korunması Kanunu. (2016). T. C. Resmî Gazete, Sayı: 29677, 7 Nisan 2016.
- Korea Legislation Research Institute (2011). *Republic of Korea Personal Information Protection Act*. (2011). https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?hseq=53044&lang=KOR

- Korea Ministry of Science and ICT. (2020). National AI Strategy. <https://www.msit.go.kr/bbs/view.do?sCode=eng&nttSeqNo=9&bbsSeqNo=46&mId=10&mPid=9>
- Mahanti, R. (2021). Data Governance Challenges and Dynamics. *Data Governance Success* içinde. Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-16-5086-4_2
- Marcucci, S., Alarcón, N. G., Verhulst, S. G., ve Wüllhorst, E. (2023). Informing the Global Data Future: Benchmarking Data Governance Frameworks. *Data & Policy*, 5, e30. <https://doi.org/10.1017/dap.2023.24>
- Mayer-Schönberger, V., ve Cukier, K. (2013). *Big Data: A Revolution that Will Transform How We Live, Work, and Think*. Houghton Mifflin Harcourt.
- Micheli, M., Ponti, M., Craglia, M., ve Berti Suman, A. (2020). Emerging Models of Data Governance in The Age of Datafication. *Big Data & Society*, 7(2), 2053951720948087. <https://doi.org/10.1177/2053951720948087>
- Ministry of Science and ICT. (2020). The Digital New Deal is to Lead Digital Transition in the World After COVID-19. Ministry of Science and ICT. <https://www.msit.go.kr/eng/bbs/view.do?sCode=eng&mId=4&mPid=2&pageIndex=&bbsSeqNo=42&nttSeqNo=443>
- Morabito, V. (2015). Big Data Governance. *Springer Books*, 83-104. https://doi.org/10.1007/978-3-319-10665-6_5
- New Zealand Data Government. (2025). *Open Government Information and Data Programme*. <https://www.data.govt.nz/toolkit/open-data/open-data-nz>
- New Zealand Digital Government. (2024). *Digital Strategy for Aotearoa and Action Plan*. <https://www.digital.govt.nz/digital-government/programmes-and-projects/finished/digital-strategy-for-aotearoa-and-action-plan>
- New Zealand Digital Government. (2025). *Cloud Adoption Policy and Strategy*. <https://www.digital.govt.nz/standards-and-guidance/technology-and-architecture/cloud-services/cloud-adoption-policy-and-strategy>
- New Zealand Legislation (2020). *Privacy Act 2020*. <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2020/0031/latest/LMS23223.html>
- Nielsen, O. B. (2017). A Comprehensive Review of Data Governance Literature. *AIS Electronic Library (AISEL)*, 8(3), 120–133. <https://aisel.aisnet.org/iris2017/3>
- OECD (2015). *Data-Driven Innovation: Big Data for Growth and Well-Being*. OECD. <https://doi.org/10.1787/9789264229358-en>
- OECD (2019a). *Digital Government Review of Argentina: Accelerating the Digitalisation of the Public Sector*. OECD. <https://doi.org/10.1787/354732cc-en>
- OECD (2019b). *The Path to Becoming a Data-Driven Public Sector*. <https://www.oecd.org/gov/the-path-to-becoming-a-data-driven-public-sector-059814a7-en.htm>
- OECD (2022). *Cross-border Data Flows: Taking Stock of Key Policies and Initiatives*. <https://doi.org/10.1787/5031dd97-en>
- OECD (2024). *AI, Data Governance and Privacy: Synergies and Areas of International Co-operation*. https://www.oecd.org/en/publications/ai-data-governance-and-privacy_2476b1a4-en.html
- Office of Management and Budget (2019). *Federal Cloud Computing Strategy*. <https://cloud.cio.gov/>
- Office of Management and Budget (2025). *Federal Data Strategy*. <https://strategy.data.gov/>
- O’Leary, Z. (2017). *The Essential Guide to Doing Your Research Project*. SAGE Publications Inc.
- Otto, B. (2011a). Data Governance. *Business & Information Systems Engineering*, 3(4), 241–244. <https://doi.org/10.1007/s12599-011-0162-8>
- Otto, B. (2011b). Organizing Data Governance: Findings from the Telecommunications Industry and Consequences for Large Service Providers. *Communications of the Association for Information Systems*, 29(1). <https://doi.org/10.17705/1CAIS.02903>
- Otto, B. (2011c). *A Morphology of the Organisation of Data Governance*. 19th European Conference on Information Systems, ECIS 2011.
- Panian, Z. (2010). *Some Practical Experiences in Data Governance*. <https://www.semanticscholar.org/paper/Some-Practical-Experiences-in-Data-Governance-Panian/e908b32d2bf59551f5e322a882aa119ac6ddc44d>
- Singapore Statutes Online (2012). *Personal Data Protection Act 2012*. <https://sso.agc.gov.sg:5443/Act/PDPA2012>
- Smart Nation Singapore (2025). *National AI Strategy*. <https://www.smartnation.gov.sg/naais/>

- CSIS (2025). *South Korea's 2024 Cyber Strategy*. <https://www.csis.org/blogs/strategic-technologies-blog/south-koreas-2024-cyber-strategy-primer>
- Swiss Confederation (2025). *Digital Switzerland Strategy*. (2025). <https://digital.swiss/en/>
- Tallon, P. P. (2013). Corporate Governance of Big Data: Perspectives on Value, Risk, and Cost. *Computer*, 46(6), ss.32–38. <https://doi.org/10.1109/MC.2013.155>
- The White House (2023). *National Cyber Security Strategy*. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2023/03/National-Cybersecurity-Strategy-2023.pdf>
- The World Bank (2021). *World Development Report: Data for Better Lives*. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/f5dc3b54-6b4f-5d65-a173-b59e9a508843/content>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi. (2020). *Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı (2020-2023)*. <https://cbddo.gov.tr/projeler/ulusal-siber-guvenlik-stratejisi/>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (2021). *Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2021-2025*. <https://cbddo.gov.tr/SharedFolderServer/Genel/File/TR-UlusalYZStratejisi2021-2025.pdf>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi. (2025a). *Ulusal Veri Sözlüğü*. <https://cbddo.gov.tr/projeler/ulusalverisozlugu/>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi. (2025b). *Kamu Bulut Bilişim Stratejisi ve Eylem Planı*. <https://cbddo.gov.tr/projeler/bulut-bilisim-stratejisi/>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi. (2025c). *Açık Veri Projesi*. <https://cbddo.gov.tr/projeler/acik-veri/>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi. (2025d). *Kamu Veri Alanı Projesi*. <https://cbddo.gov.tr/projeler/kamu-veri-alani/>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). *On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On-Birinci-Kalkinma-Plani-2019-2023.pdf>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2022). *Cumhurbaşkanlığı 2022 Yılı Yıllık Programı*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/12/2022Yillik-Programi.pdf>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *Cumhurbaşkanlığı 2024 Yılı Yıllık Programı*. <https://www.sbb.gov.tr/yillik-programlar/>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). *On İkinci Kalkınma Planı 2023-2028*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf
- Türkiye İstatistik Kanunu. (2005) T.C. Resmi Gazete, Sayı: 25997, 18 Kasım 2005.
- UNDP. (2021). *Digital strategy (2022-2025)*. <https://digitalstrategy.undp.org/documents/Digital-Strategy-2022-2025-Full-Documents-ENG-Interactive.pdf>
- UNDP. (2024). *Data Governance Framework - Recommendation Report for Türkiye*. <https://www.undp.org/turkiye/publications/data-governance-framework-recommendation-report-turkiye>
- United States Government. (2009). *Open Government Directive*. <https://digital.gov/open-government-directive/>
- Weber, K., Otto, B., ve Österle, H. (2009). One Size Does Not Fit All - A Contingency Approach to Data Governance. *Journal of Data and Information Quality*, 1(1), ss.1-27. <https://doi.org/10.1145/1515693.1515696>
- Wende, K. (2007). *A Model for Data Governance - Organising Accountabilities for Data Quality Management*, ACIS 2007 Proceedings. 80. <https://aisel.aisnet.org/acis2007/80>
- Wimmer, M. A., Neuron, A. C., ve Frecè, J. T. (2020). Approaches to Good Data Governance in Support of Public Sector Transformation Through Once-Only. In G. Viale Pereira, M. Janssen, H. Lee, I. Lindgren, M. P. Rodríguez Bolívar, H. J. Scholl, & A. Zuiderwijk (Eds.), *Electronic Government* (ss. 210–222). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-57599-1_16
- Xie, S., Luo, N., ve Yarime, M. (2023). Data Governance for Smart Cities in China: The Case of Shenzhen. *Policy Design and Practice*, 7(1), 66–86. <https://doi.org/10.1080/25741292.2023.2297445>
- Zhu, H., Chen, X., Li, S., Wang, Y., Fang X. and Zhu, M. (2023). "Data Governance: Status, Technologies, Applications and Development Trends," *2023 8th International Conference on Data Science in Cyberspace (DSC)*, Hefei, China, ss. 143-150, <https://doi.org/10.1109/DSC59305.2023.00030>
- Zorrilla, M., ve Yebenes, J. (2022). A Reference Framework for the Implementation of Data Governance Systems for Industry 4.0. *Computer Standards & Interfaces*, 81, 103595. <https://doi.org/10.1016/j.csi.2021.103595>

Açık Bilim ve Açık Veri: COAR'ın (Açık Erişim Bilgi Depoları Konfederasyonu) Gelecek Nesil Kurumsal Bilgi Depoları

Open Science and Open Data: COAR (Confederation of Open Access Repositories) 's the Next Generation Institutional Repositories

Senem ACAR

University of North Carolina at Greensboro, raca_menes@yahoo.com

Öz

Bu çalışmada, açık erişim akademik çıktılarından açık veriye doğru evrilen veri-bilgi-bilim üretim alışkanlıklarının kurumsal bilgi deposu kavramına yansımaları incelenirken, açık erişimin savunucusu olan Açık Erişim Bilgi Depoları Konfederasyonu (Confederation of Open Access Repositories - COAR) çatısı altında faaliyet gösteren “Üstveri Kalitesi” Çalışma Grubunun hazırladığı inceleme, araştırma ve analizler doğrultusunda, “Yeni Nesil Kurumsal Bilgi Depoları”nda bulunması gereken nitelikler ortaya konmuştur. Literatüre FAIR ilkeleri olarak geçen bu standartlar çerçevesinde büyük ölçekli ve karmaşık açık verinin ve araştırma çıktılarının nasıl yönetilebileceğinin incelenmesinin ardından, bu ilkelerin uygulanabileceği akademik disiplinlere yönelik veri yönetim sistemleri incelenmiş, olası uygulamalar için örnekler verilmiştir. Bu çerçevede akademik yayın çıktılarından açık erişimle sunulduğu kurumsal bilgi depolarının yanı sıra e-bilim ve Bilim 2.0 gibi kavramlarla araştırma verisinin de depolandığı değişen siber altyapı ihtiyaçları incelenmiş, bu ihtiyaçları karşılayabilecek, özellikle araştırma verisi üretilirken aynı zamanda bu tür büyük ölçekli veriyi işlemeyi öngören ve ‘Dataverse’ e evrilen yapay zekâ ile güçlendirilmiş bilişim ekosistemleri değerlendirilerek bunların hangi FAIR standardını karşıladığı analiz edilmiştir. Ayrıca, COAR Üstveri Kalitesi Çalışma Grubunun faaliyetleri kapsamında yürütülen çalışmalarda, yalnızca kütüphanecilik ve kurumsal bilgi depoları açısından değil, araştırmacı perspektifinden doğabilecek olası ihtiyaçlara ilişkin öngörüler de özetlenmiş; bu doğrultuda yeni nesil kurumsal bilgi depoları için çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Abstract

This study examines the reflections of evolving data-information-science production habits, transitioning from open access academic outputs to open data, on the concept of institutional repositories. It focuses on the analysis, research, and review prepared collaboratively by the "Metadata Quality" working group under Confederation of Open Access Repositories (COAR), an advocate of open access, which identifies the essential features required for "Next-Generation Institutional Repositories." Within the framework of the standards known as the FAIR principles in the literature, the study explores how large-scale and complex open data and research outputs can be managed. It then examines data management systems tailored to academic disciplines where these principles can be applied, providing examples of possible implementations. In this context, the study investigates the changing cyber-infrastructure needs that support not only institutional repositories offering open access to academic publications but also research data storage under concepts like e-Science and Science 2.0. It evaluates AI-powered computing ecosystems, which are evolving into dataverse platforms and are designed to process large-scale data during research data production. The alignment of these ecosystems with specific FAIR standards is analyzed.

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 8 Sayı: 1 Yıl: 2025

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

Hakemli Makaleler

İnceleme Makalesi

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 23.09.2024

Kabul tarihi: 07.04.2025

Yayınlanma tarihi: 30.06.2025

Article Info

Date submitted: 23.09.2024

Date accepted: 07.04.2025

Date published: 30.06.2025

Anahtar Sözcükler

Gelecek Nesil Kurumsal Bilgi Depoları, Üstveri Kalitesi, Bilim 2.0

Keywords

Next Generation Institutional Repositories, Metadata Quality, Science 2.0

DOI numarası

10.33721/by.1554995

ORCID

0000-0001-9374-9018

Additionally, the discussions within the scope of COAR Metadata Quality working group activities are summarized, not only from the perspective of librarianship and institutional repositories but also from the viewpoint of researchers' potential needs; recommendations are provided for next-generation institutional repositories.

1. Giriş

Yapay zekâ teknolojilerinin giderek daha önemli bir hâle geldiği günümüzde üniversiteler ve araştırma enstitülerindeki kurumsal bilgi depolarında toplanan büyük ölçekli ve karmaşık verilerin, araştırma çıktılarının etkin bir şekilde işlenip sunulabilmesi; bulunabilirliği ve uluslararası ortak veri tabanlarında harmanlanabilmesi için üstveri standartlarının uygulanması ile verilerin temiz ve işlenebilir olması büyük önem taşımaktadır. Dünya genelinde kurumsal bilgi depoları için açık erişim prensiplerine uygun bir dijital varlık yönetim sistemi olan DSpace yaygın olarak kullanılsa da kurumlarda farklılıklar gösteren üstveri şablonları, bilimsel çıktıların ortak kullanılan büyük diital veri tabanlarında veri harmanlamasının ve işlenmesinin önünde bir engel teşkil etmektedir. Standartlaşmamış üstveri şablonlarının ve üstveri tanımlamalarının yanı sıra, bu tanımlamalarda birbirinden farklı dillerin kullanılması da ortak veri işlemenin önünde ikinci bir engel oluşturmaktadır. Makine öğrenmesi uygulayan yapay zekâ sistemlerinin veri işlemeye yönelik çalışmaları ise üstveri standartlaşmasını daha da hayati hâle getirmektedir. Kurumsal bilgi depolarında standartlaşma ve ortak bir pratiğin yerleşmesi için uluslararası platformların önemi yadsınamaz. Özellikle bilimsel verilerin ve akademik çıktıların açık erişim olarak yaygınlaştırılmasında önemli bir rol oynayan COAR, üstveri standartlaştırmasında “Üstveri Kalitesi” Çalışma Grubuyla bu alanda çalışmalarını sürdürmektedir. Bu bağlamda bu Çalışma Grubunun çıktılarıyla literature kazandırılan *Findability/Bulunabilirlik, Access/Erişim, Interoperability/Birlikte çalışabilirlik, Resuability/Yeniden kullanılabilirlik* (FAIR) ilkeleri belirlenmiş, gelecekte kurumsal bilgi depolarında olması gereken nitelikler için bir yol haritası çizilmiştir. Bu makalede, hem yapay zekâ ile gerçek zamanlı veri işlenebilecek sistemler araştırılıp incelenmiş, hem de COAR’ın Çalışma Grubunda belirlenen standart ilkeler sunulmuştur. Türkiye’deki üniversite kütüphanelerinin bünyesinde, YÖK’ün çıkardığı rehber ve yönergeler göre oluşturulan kurumsal bilgi depolarına rehber olması amacıyla, bu üstveri standartları ilkelerine makalede yer verilmiştir.

Geleneksel kütüphanecilik ve kurumsal bilgi deposu sistemleri, 15-20 yıl önce geliştirilen ve ihtiyaç duyulan işlevleri desteklemeyen hizmet anlayışlarını sürdürmekte, son yıllarda araştırmacıların ve onların beklentilerinin hızlı değişimine ayak uydurmakta zorlanmaktadır. Her ne kadar açık bilimi destekleyen COAR gibi uluslararası girişimler çaba gösterse de ticari yayıncıların egemen olduğu bir sistem, açık bilimi ve araştırmaları yaymak için ideal bir ortam gibi görünmemektedir. Bu tür ticari yayıncıların açık erişimden çok kâr amacına öncelik verdiği, akademik başarı kriterinde bu yağmacı yayıncıların süreli yayınlarında makalelerin basılmasını şart koştuğu bir ortamda bilimin demokratik bir şekilde yayılmasına engel olan bir kısır döngü söz konusu olmaktadır. Akademik performansın araştırmacıları geleneksel yayıncılık alanlarında yayınlamaya zorlayan sistemde oluşturulan teşvikler ve fonlar sebebiyle bu sorunlar devam etmekte ve kurumların, kurumsal bilgi depoları yoluyla oluşturulan açık erişim kanalları adına yenilik yapma çabalarını büyük ölçüde baltalamaktadır. Yeni nesil kütüphanecilik ise bu anlamda yeni nesil kurumsal bilgi deposu politikaları geliştirerek, daha büyük hızla ve daha fazla verinin üretildiği bir dönemde, yayıncıların hegemonyasını açık ve şeffaf bilgi paylaşımı ekseninde kırmayı amaçlamaktadır. *e-bilim* içinde veri-bilgi-bilim üretme yöntemlerinin değişmesiyle birlikte büyük verinin bir yandan üretilirken bir yandan da işlenmesi ve paylaşılması ihtiyacının artması, bu büyük verinin işlenmesi için teknolojik anlamda ulusal ölçekli siber altyapının geliştirilmesinin gerekliliği, üretilen verinin küratörlüğünün belirli bir uzmanlık ve yetkinlik gerektirmesi, yeni nesil araştırmacının değişen araştırma alışkanlıkları ve ihtiyaçları, kütüphanecilik ve kurumsal bilgi deposu anlayışında da yeni vizyonlar geliştirme ihtiyacını doğurmaktadır. Yeni nesil kurumsal bilgi depoları önermesi, bu anlamda alternatif bir vizyon sunmaktadır: kurumsal bilgi depoları, bilimsel iletişim için küresel ağa bağlı bir altyapının temeli olarak konumlandırmak, bunun üzerine katma değerli hizmet unsurlarının (özgün araştırma çıktılarının ve dijital arşivlerin dışa açılması) eklenmesi sayesinde daha fazla araştırma çıktısına malzeme sağlanması yönünde bir girişim olarak görülebilir.

2. e-Bilim

Yeni nesil kurumsal bilgi depoları ve veri yönetimini gerektiren koşulları oluşturan en önemli etken özellikle son 15-20 yılda araştırma verisinin büyüklüğünün artması, buna orantılı olarak da veri üretme maliyetlerinin düşmesidir. Veri üretme hızının artması, maliyetlerin düşmesiyle orantılı olmuştur. Diğer bir deyişle daha çok veri daha kısa zamanda üretilirken, bu verinin üretiminin maliyetinin azalması daha çok verinin üretilmesini sağlamış, bu olgu da büyük veriye ve onun bir yandan üretilirken bir yandan da işlenmesi ve analiz edilmesi ihtiyacına doğru evrilmiştir. Örnek vermek gerekirse bütün bir insan genomunun ilk tamamlanan dizisi olan İnsan Genom Projesi, 1990'daki tasarımıyla 2003 yılında tamamlanmasına kadar yaklaşık 13 yıl sürmüştür. Bu geçen sürede 2 milyar sterlinden fazla bir meblağ harcanmıştır. Kısa bir süre öncesine kadar, tüm bir genomu sıralamak – *yani sarmaldaki 3 milyar deoksiribonükleik asit (DNA) harfinin tamamının sırasını belirlemek*- yıllar almışken bugün, yeni nesil dizileme aynı sıralamayı 24 saatte bin sterlinden daha az bir fiyata yapabilmektedir (Chivers, 2018).

Bir yandan düşük maliyetlerle yoğun veri üretimi söz konusuysa, bir yandan da geleneksel bilimin araştırma yapma ve veriyi kullanma alışkanlıklarının da buna bağlı olarak değiştiği görülmektedir. Cambridge'de bir insan biyolojisi araştırma merkezi olarak faaliyetlerini sürdüren Babraham Enstitüsünde DNA'nın bağışıklık sistemiyle ve özellikle enfeksiyona karşı savunmak için üretilen antikorlarla olan ilişkisi üzerine çalışan bir gruba liderlik eden bilim insanı Dr. Anne Corcoran, bu değişimden bahsetmektedir. Kendi deyimiyle, kariyerinin ilk dönemlerinde geleneksel bir biyolog olarak ıslak laboratuvarlarda pipetlerle, Petri kaplarıyla, koruyucu gözlükleriyle pratik becerilerini geliştirirken, tezgahlarda cam eşyalarla deneyler yaptığını belirtmektedir. Corcoran'ın ifade ettiği gibi onun alanında, 15 yıl önceki doktora öğrencilerini tamamen ıslak laboratuvarlarda çalışmak üzere ekibe aldıklarını, günümüzde ise ileride bilim insanı olacak doktora öğrencisi adaylarında aradıkları ilk özelliğin, karmaşık biyoinformatik analizlerle baş etmelerini sağlayacak bilgisayar yazılımı kullanım becerisine sahip olmalarının olduğunu ifade etmektedir. Corcoran ayrıca, 'günümüzde bilim insanı olmak için istatistikçi hatta programcı olmanız, karmaşık algoritmalarla çalışabilmeniz gerekmektedir' şeklinde bir yorumda bulunmaktadır. Buradan hareketle Corcoran örneğinde olduğu gibi birçok kıdemli bilim insanı açısından, eğitim aldıkları dönemde var olmayan teknikleri/teknolojileri anlama ve denetleme ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaca rağmen üniversiteler, modern bilimsel araştırma yöntemlerinin ihtiyaç duyduğu becerileri öğretmeyen pek çok derece ile bilim insanı yetiştirmektedir. Ancak büyük ve çığır açan bilimsel keşifler, 10 yıl öncesinde mümkün olmayan büyük buluşlar artık yeni tekniklerle, özellikle de yeni nesil muazzam büyüklükte, baş döndürücü derecede büyük veriler ve onların eş zamanlı analizleriyle gerçekleşmektedir (Chivers, 2018).

Şüphesiz veri analizinin baskın olduğu araştırma alanlarını sadece sayısal bilimlere sınırlamak doğru olmaz. Günümüzde dijital beşeri bilimler alanında da yüksek kapasiteli bilgisayar teknolojilerine ve altyapısına ihtiyaç duyulmaktadır. Beşeri ve sosyal bilimlerden büyük veri kullanımına örnek, Danimarka'da yürütülen "sosyal doku" çalışmalarıdır. Bu çalışmaların kaynağı, sosyal ağların önemi hakkında bir dizi soruyu yanıtlamayı amaçlayan, anket ve kullanım istatistiği verilerinin bir araya getirilip analizinin yapıldığı disiplinlerarası bir araştırma projesidir. Projenin önemli bir kısmı Sensible Danimarka Teknik Üniversitesi (DTU) deneyidir. Bu deneyde DTU, bin (1000) yeni öğrenciye tüm sosyal etkileşimlerini kaydeden bir akıllı telefon vermiş ve bu projenin temelini oluşturan bir dizi deneysel veri seti sağlamıştır. Öğrencilere yöneltilen ankete ek olarak, hedefin bir kısmının 'büyük veri araştırması' olarak bilinen bağlamda - *içsel etik ve metodolojik konulara vurgu yaparak* - anket perspektifleri oluşturmak olduğu göz önüne alındığında, deney kendi başına bir araştırma nesnesi haline gelmiştir. Bu çalışma, bir anlamda vatandaş bilimi (citizen science) veya topluluk tabanlı bilim (community science) olarak bilinen, iştirak edenler açısından "bilimsel araştırmaya halkın katılımı" şeklinde belirlenen katılımcı eylem araştırmasının sonucudur (Danish e-infrastructure Cooperation, 2014).

Çalışmada kullanılan yeni dijital teknolojiler bir araç olmuş, akıllı telefonlar bu bağlamda farklı iletişim türlerinde sosyal ağları haritalamak ve davranış özelliklerini anlamak amacıyla "sosyometre" olarak bilinen ölçüm araçları kullanılmıştır. Buna göre her akıllı telefon, tüm sosyal etkinlikleri kaydeden özel bir uygulama ile donatılmıştır. E-posta adresi kullanımı, telefonlaşma, mesajlaşma ve çevrim içi sosyal aktivite, bu alandaki davranışları incelemek amacıyla analiz edilmiştir. Her akıllı telefon günde 50 ila 100 MB arasında veri toplamıştır. Bin öğrencinin akıllı telefon kullanımında, günde 50-100 GB'lık veri

elde edilmektedir. Bu şekilde sürekli artan veri hacimlerini yalnızca süper hesaplama yardımı ile analiz etmek mümkündür. Toplanan bu veriler gerçek zamanlı olarak büyüdükçe, geliştikçe ve karmaşılaştıkça sosyal ağlar üzerinden davranış analizlerinde yeni perspektifler oluşturmıştır. Proje, sosyal ağları ayırt etmek için yeni araçlar geliştirirken *-hem nicelik hem de niteliksel olarak-* davranış ve bilgilerin ağlar içinde iletilip aktarılmasını ve nasıl iletildiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır: Sosyal ağların kullanımını araştırırken bir yandan da toplanan veriler sağlık, hastalıkların yayılması, uyku düzenleri ve daha fazlası hakkında fikir vermiştir. Veriler, bu nedenle bir dizi varsayımın ampirik doğrulanması olarak daha geniş bir akademik çevre için de ilginç hâle gelmiştir. Bu çalışmanın olası zorluklarından biri, hassas veri içeriklerine sahip olmasıdır. Bu tür projeler, global anlamda hassas verilere dayalı araştırmalarda etik ve özel hayatın mahremiyetine ilişkin hususların nasıl ele alındığının analiz edilmesine katkıda bulunabilir. Proje, bilişim teknolojileri üzerinden sosyal bilimlerin gelişmekte olan alanını teşvik etmeyi amaçlamıştır (Danish e-infrastructure Cooperation, 2014).

Bu şekilde yöntemler uygulanan projeleri Burton ve Appleford, *e-Araştırma* veya *eAraştırma* (*e-Research* veya *eResearch*) olarak tanımlamıştır (2009, s. 2). Mevcut ve yeni araştırma biçimlerini desteklemek için bilgi teknolojisinin kullanımını yaygınlaştırmıştır. e-Araştırma, Science, Technology, Engineering, Mathematics (Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik [STEM]) alanlarında kurulan siber altyapı uygulamalarını ve dijital beşeri bilimler Humanities, arts, and social sciences (Beşeri bilimler, sanat ve sosyal bilimler [HASS]) alanları dâhil olmak üzere tüm araştırma alanlarını kapsayacak şekilde e-bilim içinde genişletilmiştir (Burton ve Appleford, 2009, s. 2).

Yeni araştırma ve araştırma verilerini işleme ihtiyaçlarını oluşturan en önemli etken, geleneksel bilim yapma alışkanlıklarının ve bilimsel araştırma uygulamalarının büyük ölçüde değişmiş olmasıdır. Geleneksel bilim, bilim tarihinde iki farklı felsefi yaklaşımın temsilcisidir; bir paradigma değişimi olarak bilimsel dallardaki iki felsefi eğilime üçüncü bir dalın eklenmesinin gerekliliğini tartışmaktadır. “Bilimsellik” ilkeleri bilim tarihi ve felsefesi içinde incelenirken, Robert Boyle henüz 1660'larda bilimsel yayıncılıkta nelerin ön planda olduğunu ve tartışıldığını dile getirmiştir (Bishop ve Gill, 2020, s. 79-80). Açık bilim ve açık veri kavramlarını desteklemek açısından günümüzde de önemli olan kriterler olarak bağımsız doğrulama adına şüphecilik, şeffaflık ve tekrarlanabilirlik prensipleri vurgulanmıştır. “Bilimsellik” kavramı daha sonra tımdengelimli ve deneysel yaklaşımlar olmak üzere iki ana özelliğe ayrılmıştır. Günümüzde ise bilimsel yöntemde ön plana çıkan, bilişim teknolojisi yaklaşımının bir ürünü olarak Victoria Stodden'ın savunuculuğunu yaptığı ve sonuç çıkarma konusundaki hesaplama ve veri analizi adımlarıdır (Pitkin, 2011). Son 20 yılda insanların yüksek performanslı hesaplama ve simülasyondaki değişiklikleri nasıl ele alacakları konusunda yoğun çaba harcanmaktadır.

Bu yeni anlayışta modern bilimsel keşif süreci nasıl gerçekleşir? Modern bilimsel keşif süreci, matematiksel kanıta ve modellemeye dayanması sebebiyle süreçler ve sonuçlar yeniden yürütüldüğünde deterministik olarak verinin aynı şekilde yeniden üretilmesini, ara sonuçların incelemesini ve anlaşılmasını gerektirir (Syed, Ghanem ve Guo, 2007, s. 169). Bu durumda, veri kaynağının basitçe modellenmesi yeterli değildir. Yeni keşifleri destekleyen kanıtlar sağlamak için verilerin analizinden elde edilen hipotezlerin ve sonuçların kökenini modellemek gerekir. Bilim insanlarına, bir bilimsel araştırma kapsamında keşiflerin evrimini belgelemek ve izlemek için verilerin, ara sonuçların ve nihai sonuçların evrimini izlemelerine yardımcı olmak için bilimsel iş akışları önerilmiş ve geliştirilmiştir. Bu süreçler ve iş akışları, araştırma ve gözlem sırasında üretilen büyük verinin üretimi sırasında analizini de içerir. Bu şekilde verinin yeniden kullanımı, üretimi sırasında gerçekleşir (Syed, Ghanem ve Guo, 2007, s. 174).

Bilim insanlarının çalışma şeklini tamamen değiştiren bu unsur, e-bilim başlığı altında değerlendirilebilir. e-Bilim, yüksek düzeyde dağıtılmış ağ ortamlarında gerçekleştirilen ve bilişim teknolojisini yoğun olarak kullanan bilimdir. Bu terim, ilk kez 1999 yılında Birleşik Krallık Bilim ve Teknoloji Ofisi Genel Direktörü John Taylor tarafından, Kasım 2000'de başlayan büyük bir finansman girişimini tanımlamak için kullanılmıştır. e-Bilim, o zamandan beri daha geniş bir şekilde, bilimsel süreç içinde bilgisayar teknolojisini, modern bilimsel araştırma girişimi için uygulanması olarak tanımlanmıştır. Bunlar, veri modellemesi ve analizi, elektronik ya da dijitalleştirilmiş laboratuvar defterleri, ham ve uyumlu veri setleri, yayınların taslak versiyonları, ön baskılar ve basılı ve/veya elektronik yayınları içermektedir. Jim Gray, "veri-yoğunluklu bilim" veya "e-bilim"i, bilimin "dördüncü

paradigması" (deneysel, teorik, hesaplamalı ve üretilirken aynı zamanda analiz edilen veriye dayalı) olarak düşünmüştür ve "bilimle ilgili her şeyin bilginin etkisi nedeniyle değiştiğini" belirtmiştir (Tansley ve Tolle, 2009, s. 177). e-Bilim, bilimsel yöntemin her iki temel ayağında da devrim yaratmaktadır: Bu, dijital büyük veri yoluyla ampirik araştırma ve özellikle bilgisayar simülasyon modeli oluşturma yoluyla gerçekleştirilen bilimsel teori alanıdır.

Elbette ki sözü edilen “veri yoğunluklu bilim” olan e-bilimin gerektirdiği şartlara adapte olacak bilim insanlarının yetiştirilmesi zorunluluğu aşıkardır. Günümüzün şartlarında artık geleneksel laboratuvar deneyleri yapmak yetkin bilim insanı olmak için gereken beceri donanımı olarak tek başına yeterli değildir. e-Bilimde bilişim teknolojisinin ürettiği büyük ölçekli ve karmaşık veri setlerini analiz edip işlemek için kodlama yapacak, güncel yazılım dillerine hâkim ve makine öğrenimi konusunda becerileri olan “yeni nesil” bilim insanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. İster fen bilimleri, ister beşeri ve sosyal bilimler olsun tüm araştırma ve akademik disiplin alanları uygulayıcılarından, akademisyenlerinden teknolojik donanımları ve yetkinlikleri gerektirmektedir. Örneğin sanatsal görsel tasarım projelerinde yapılan veri haritalama işlemi, yazılım, web tasarımı becerileri, veri seti işleme ve makine öğrenimi becerilerini geliştirmeyi şart hâline getirmiştir. Her ne kadar bu tür teknolojik projeler, içinde bilgisayar mühendislerinin de olduğu bir grupta takım hâlinde gerçekleştirilse de bir tasarımcının, projesinin hayata geçirilmesi için teknik ve teknolojik açıdan tasarıma etki edecek olasılıkları, kısıtlamaları ve yenilikçilik/gelişim alanlarını tahmin edebilecek, projeye süpervizörlük edecek seviyede yazılım, donanım ve bilişim bilgisine sahip olması zorunlu hâle gelmiştir.

e-Bilim’in diğer bir özelliği, yüksek düzeyde dağıtılmış ağ ortamlarında gerçekleştirilen hesaplamaya yoğunlaşmasıdır. Dağıtık bilişim teknolojisi gerektiren dağıtık hesaplama (distributed computing) ile muazzam veri kümeleri ile çalışan işletim ve ağ sistemlerini kullanır. Dağıtık (distributed) bir bilişim sistemi, bileşenleri farklı ağa bağlı bilgisayarlarda bulunan verileri ve komutları birbirlerine ileterek eylemleri koordine eder. Dağıtık bilgi işlemcilik, bir yazılım sisteminin bileşenlerinin verimliliğini ve performansını artırmak için birden çok bilgisayar arasında paylaşıldığı, veri madenciliğine dayanan bir modeldir. En dar tanımlara göre, dağıtık hesaplama, sınırlı bir coğrafi alandaki bilgisayarlar arasında paylaşılan bileşenlere sahip programlarla donatılmıştır. Bu sisteme göre, bileşenleri oluşturan unsurlar, ortak bir hedefe ulaşmak için birbirleriyle etkileşim hâlinde ve eşgüdümlü olarak çalışır. Bu şekilde geliştirilen ağ sisteminde işlenen veri, yüksek enerji harcayan, büyük ölçekli soğutma ve depolama ihtiyacı nedeniyle sürdürülebilir ve çevre dostu olmayan tek bir süper bilgisayar yerine, birbirinden farklı yerlerde olup veri işlemenin farklı sistemlere dağıtılmasıyla gerçekleşen bu yöntemin üç önemli özelliği ve zorluğu vardır: Bileşenlerin eşzamanlılığı, küresel bir saatin olmaması ve bileşenlerin bağımsız arızası durumunda oluşabilecek aksamalar (Tanenbaum ve Steen, 2002, s. 17-24). Bu sistemler yüksek kapasiteli teknik altyapıları kullanan paydaşlar arasında dağıtık iş birliğini mümkün kılan teknolojileri gerektirmektedir.

e-Bilim’in özü, ya işlevsel olarak birbirine bağlanmış mevcut verilerin ya da yeni oluşturulan *-nispeten küçük-* veri kümeleriyle kombinasyonu için yeni analiz olanakları sağlamasıdır. Bu anlamdaki en önemli adım ise makine bazlı çalışmada verilerde makine destekli “örüntü tanıma” veya “örüntü tanımlama” özelliğini kullanmasıdır. Bunu, bazı kalıpları veya şablonları rasyonalize etmek ve test edilebilir hipotezleri belirlemek için konformasyon analizi içeren insan bazlı bir çalışma takip eder. Bu çalışmalar doğası gereği döngüsel bir süreçtir. Bu tür büyük, dağınık ve değişken veri kümelerinin hesaplamalı analizi, bir e-bilim işleminde çok önemli bir unsurdur. Bilgisayar hesaplamaları, modeller ve veri görselleştirmeleri dâhil olmak üzere mevcut büyük hacimli verilerin işlenmesi, daha önce erişilemeyen karmaşık sorunların çözümüne ve anlaşılmasına olanak tanır. e-bilim geleneksel olarak parçacık fiziği ve biyoinformatik gibi doğa bilimleri disiplinlerinde kullanılmıştır. e-bilim’in diğer bağlamlarda uygulama alanları artmakta ve daha büyük ham verinin daha kısa sürede analiz edilmesiyle yeni araştırma sonuçları elde etme potansiyeli çok büyük olarak değerlendirilmektedir. (Danmark Forsknings- og Innovationsstyrelsen ve Osgood, 2011).

Diğer yandan üretilen büyük verinin çeşitli sürümleri ve versiyon kayıtlarının tutularak bilimsel iş akışlarına dâhil edilmeleri gerekir. Bağlantılar ve bunların arşivlenmiş kopyaları vasıtasıyla web üzerinde oluşturulmuş büyük verinin Memento özelliği ile versiyonlarının tutulması ve hangi

versiyonları olduğunun görüntülenmesi sağlanabilmektedir¹ (Seneca, 2010). Ayrıca e-bilim’de nihai sonuçların iş birliği yapan gruplar tarafından yayımlanmasından, ham verilerin ön deney sonuçlarının ve ilgili bilgilerin “kamuya açık” paylaşımını içeren daha şeffaf bir yaklaşımı olan *Bilim 2.0* anlayışı gelişmiştir. Bilim 2.0’nin temel prensiplerinden olan “kamuya açık” paylaşımın en temel motivasyonu, vatandaşların vergileriyle fonlanan araştırmaların kamu yararlılığını ve bilgi şeffaflığını korumak istemektir. Bilim 2.0’nin amacı bir yandan da ortaklaşa çalışan ilgili taraflar arasındaki iletişimi, iş birliğini kolaylaştıran araçları sağlamaktır. Bu yaklaşımın potansiyeli şöyle açıklanabilir: Bilimsel keşif süresini kısaltmak, daha önce yapılan çalışmaları tekrarlama riskini azaltarak özgün araştırmalara olanak sağlamak, akademik yayıncılık ve akran değerlendirmesi ile ilgili sorunların üstesinden gelmek, zaman ve maliyet engellerini ortadan kaldırarak yeni bilgi üretme sürecini hızlandırmaktır. Ancak araştırma verisinin “açık” olmasındaki en önemli ve hayati mesele ham veri üzerine yapılan çıktı değerlendirmelerinin ve yorumların subjektif olabileceği, belirli bir görüşü desteklemek için ham verinin manipüle edilebileceği ve hatta bir tezi savunmak için çarpıtılabileceği olasılığıdır. Bilimsel yayınların dayandırıldığı ham araştırma verisinin açık veri olarak genel görüşe arz edilmesi, şeffaflığı destekleyeceği gibi aynı zamanda bilimsel etik ilkelerin gözetilmesinde, bu ilkelere uyulmasında önemli rol oynamaktadır.

Son yıllardaki eğilim, Bilim 2.0 olarak adlandırılabilir ağ teknolojilerinin mümkün kıldığı bilgi paylaşımını ve iş birliğini kullanan yeni bir yaklaşımdır. Açık araştırma ve açık bilim hareketlerine benzeyen bu yaklaşım, büyük ölçüde Web 2.0 teknolojilerinden esinlenmiştir. Bilim 2.0, bilim insanları arasında artan iş birliğinin faydalarını vurgulamaktadır. Bilim 2.0 bulguları, ham verileri ve "yeni ortaya çıkan teorileri" çevrimiçi paylaşmak için wiki'ler, bloglar ve video günlükleri gibi birçok ortak araç kullanır. Bilim 2.0, makaleler ve araştırma fikirleri ve kısmi çözümlerle ilgili açıklık ve paylaşımdan yararlanmaktadır. Bilim 2.0 daha işbirlikçi yaklaşımlarla, genellikle Bilim 1.0 olarak adlandırılan geleneksel bilim yapma yöntemleri arasında bir tezat oluşturmaktadır ve yeni bilim biçimlerinin Web 2.0 teknolojileriyle çalışacağını savunmaktadır (Moe-Behrens, 2012, s. 37).

e-Bilim, aynı zamanda bilimsel çalışmaların veri biçiminde bir depoda toplanmasını, işlenmesini ve kullanılmasını içeren bir araştırma yöntemi olması sebebiyle yeni nesil kurumsal bilgi depoları, onların e-bilim’deki aktif bilim üretiminin “kolaylaştırıcısı” olmalarını gerektirir. Bu anlamda yeni nesil kurumsal bilgi depolarının veri toplama, üretme, dijitalleştirme ve daha sonra depolama için daha verimli yöntemler geliştirmek, tüm profesyonel ve akademik alanlarda araştırmayı desteklemek adına daha etkin bir rol almaları gerekir. Yeni nesil kurumsal bilgi depolarının beslenebileceği diğer bir unsur ise araştırma verilerinin birden fazla paydaşın birden fazla kurum içinde ürettiği şebeke bilişim veya dağıtımli hesaplama (grid computing) özelliğidir. Bu, ortak bir hedefe ulaşmak için çeşitli birimlere/kurumlara/coğrafyalara dağıtılmış bilgisayar kaynaklarının kullanılmasıdır. Dağıtımli hesaplama, küme hesaplama gibi geleneksel yüksek performanslı hesaplama sistemlerinden farklıdır. Bunun sebebi dağıtık sistemde çalışan bilgisayarların her bir düğüm kümesinin farklı bir görevi/uygulamayı gerçekleştirmeye odaklanmış olmasıdır. Dağıtık bilişim ile şebeke bilgisayarları ayrıca yoğun paralel işlemciler, yüksek başarımlı vektör işlemciler ve öbek bilgisayarların oluşturduğu süper bilgisayar sistemindeki çalışma mantığından ve küme bilgisayarlarından daha heterojen ve coğrafi olarak dağınık (dolayısıyla fiziksel olarak birbirine bağlı olmama özelliği taşır) olma eğilimindedir.

e-Bilim’e yönelik araştırma faaliyetlerinin çoğu, bilimsel keşfi desteklemek için bilişim teknolojileri araçları ve bunları destekleyen siber altyapıların (cyber infrastructure) geliştirilmesine odaklanmıştır. Çünkü gelişmiş veri toplama, veri depolama, veri yönetimi, veri entegrasyonu, veri madenciliği, veri görselleştirme ve tek bir kurumun kapsamı dışında internet üzerinden dağıtılan diğer bilişim ve bilgi işleme hizmetlerini destekleyen araştırma ortamını sağlamak için güçlü bir siber altyapıyı gerekli kılmaktadır. Bilimsel alanda, siber altyapı, yeni bilimsel teorilerin ve bilginin türetilmesini sağlamak amacıyla laboratuvarları, verileri, bilgisayarları ve insanları verimli bir şekilde bağlama sorununa teknolojik ve sosyolojik bir çözüm üretmeyi amaçlamaktadır.

¹Memento, şu anda aktif olmasa da Web’de arşivlenen içeriği daha kolay keşfedilebilir hâle getirmeyi amaçlayan, Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Dijital Bilgi Altyapısı ve Koruma Programı (NDIIPP) destekli bir projedir. Memento, insanların artan sayıdaki web arşivlerini bilmelerini ve aradıkları kaynağın daha eski bir sürümünü hangi arşivde tutabileceğini tahmin etmek yerine, arşivlenmiş içeriği, arayanın zaten bildiği orijinal URL aracılığıyla keşfedilebilir h+ale getirmeyi önerir. Esasen Memento, kullanıcıların herhangi bir web sayfasını geçmişte belirli bir tarihte görüldüğü gibi görüntülenmesine izin verme girişimidir (Seneca, 2010).

Yazılımların karmaşıklığı ve büyük verinin işlenmesi/analizi için arka planda desteklemesi gereken altyapısal gereksinimleri nedeniyle e-bilim projeleri genellikle araştırma laboratuvarları, büyük üniversiteler veya hükümetler tarafından yönetilen ve geliştirilen büyük ekipleri içerir. Open Science Grid (OGS) konsorsiyumu gibi birlikler, arayüzleri dünya çapında coğrafi olarak geniş bölgelere dağıtılmış depolama önbelleklerini birden çok merkezden dağıtık hesaplama üzerinde birleştirmektedir. OSG, çoğu Linux üzerinde çalıştırılarak dağıtılan, toplamda 43.000'den fazla işlemciye sahip 25 binden fazla bilgisayardan oluşmaktadır. 42 üniversite dâhil 72 kurum, şebekeye kaynak sağlayan konsorsiyum üyesidir. Şebekede, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Brezilya'yı kapsayan 90 farklı bilişim ve depolama merkezi vardır. Open Science Grid'den yararlanan bilim alanları şunları içerir:

1. Astrofizik, yerçekimi fiziği, yüksek enerji fiziği, nötrino fiziği, nükleer fizik,
2. Moleküler dinamik, malzeme bilimi, malzeme mühendisliği, bilgisayar bilimi, bilgisayar mühendisliği, nanoteknoloji,
3. Yapısal biyoloji, hesaplamalı biyoloji, genomik, proteomik, tıptır.

Bu konsorsiyumlara diğer örnekler Open Science Grid'le ortak çalışan TeraGrid, LHC Computing Grid, the European Grid Infrastructure ve Extreme Science and Engineering Discovery Environment (XSEDE) gibi birliklerdir. Örnek e-bilim altyapıları, Avrupa Şebeke Altyapısı (European Grid Infrastructure), Açık Bilim Şebekesi (the Open Science Grid) ve Nordic DataGrid Tesisi (Nordic DataGrid Facility) dâhil olmak üzere çeşitli ortaklardan oluşan bir federasyon olan Worldwide LHC Computing Grid'i içerir. Bunlar, ABD'de Purdue, Wisconsin-Madison, Clemson, Nebraska-Lincoln, FermiGrid (FNAL), SUNY-Buffalo ve Oklahoma; Brezilya'da "UNESP Birleşik Krallık e-bilim" programı; Birleşik Krallık'ta ise Glasgow ve Edinburgh Üniversiteleri tarafından yönetilen "Ulusal e-bilim Merkezi (NeSC)" dâhil olmak üzere çok çeşitli kaynaklar, merkezler ve kişilerden oluşmaktadır.

e-Bilim ekosisteminde, araştırma verilerinin ve yöntemlerinin optimum verimlilikte kullanımını sağlama zorluğu, çok sayıda paydaş için karmaşık bir sorundur. Verilerini ve yorumlarını paylaşmak isteyen araştırmacılar; veri analizi ve işleme fonksiyonları sağlayan hizmetlerini, yazılımlarını ve araç oluşturmaları sunan profesyonel veri yayıncıları; özel ve kamu olmak üzere, finans kuruluşları; keşfi ve buluşları ilerletmek için çıktıyı bütünleştiren ve analiz eden bir veri bilimi topluluğu madenciliği, uygun veri yönetimleriyle giderek daha fazla ilgilenmektedir. Büyük, birbirine bağlı veri kümelerinde anlamlı kalıpları keşfetmek için hesaplamalı analiz, hızla rutin bir araştırma etkinliği hâline gelmektedir. Bilgi keşfi için ana alt katman olarak ve bu e-bilim süreçlerinin sorunsuz ve sürdürülebilir bir şekilde işlemesi için makine tarafından okunabilir verileri sağlamak, e-bilim'in en büyük zorluklarından biridir. Günümüzde yeni araştırma yöntemleri, büyük veri birikimi ve altyapı gereklilikleri söz konusuysa kütüphane hizmetleri, kütüphaneciler ve kurumsal bilgi depoları da bu durumdan etkilenmektedir.

3. Yeni Nesil Kurumsal Bilgi Depoları

Son zamanlarda yaşanan dijital dönüşümle birlikte artık kütüphane faaliyetlerinin odağı, yerel olarak bir araya getirilmiş bir koleksiyonun tedariki ve düzenlenmesinden daha farklı faaliyetlere doğru kaymaya başlamıştır. Araştırma, bilgi/veri üretme alışkanlıklarının değişmesi ile üretilen bilginin/verinin himayesi, Dempsey tarafından "*içten dışa kütüphane*" (Dahl, 2018, s. 17) olarak tanımlanan yeni bir kütüphanecilik ve kurumsal bilgi deposu anlayışını da beraberinde getirmektedir. Peki gelecekte yeni araştırmacı profiline uygun, hangi hizmetleri ve rolleri üstlenen, ne tür bir kütüphane hizmetleri öngörülmektedir?

Artık temel kütüphane hizmetleri anlamında kaynak sağlayıcı olarak kütüphane koleksiyonlarının hem dijital hem de basılı format şeklindeki karma malzemeyle değişen modelle karşı karşıyayız. Bu karma malzeme bir kayda erişim haklarıyla ilgili olarak kütüphanenin oynadığı rol ve erişim/kullanım politikaları hakkında sorunlar çıkarmaktadır. İçten dışa kütüphanede üretkenlik süreci, araştırma ve öğrenme sürecinde olduğu gibi dijital bir ortamda gerçekleşir. Kütüphaneler, kendi oluşturdukları kaynaklar olarak kurumsal yaratımların (araştırma verileri, ön baskılar, bilimsel profiller, akademik profiller, dijitalleştirilmiş özel koleksiyonlar) üretilmesini, seçilmesini ve keşfedilebilirliğini gün geçtikçe daha fazla desteklemektedir. Son yıllarda kütüphaneler koleksiyonlarını sadece kendi akademik topluluklarının kullanımı için bir araya getirmekle kalmamakta (dıştan içe model), bir yandan da kullanıcı ihtiyaçları çerçevesinde bir araya getirilmiş ve bir misyon içinde koordineli bir yerel, harici ve iş birliğine dayalı karma bir hizmet erişimi sağlamaktadır (Dempsey, 2015a, 52). İçten dışa kütüphane

modelinde kaynakların ve yerel-harici-iş birlikçi hizmetlerin bir karışımının kullanıcı ihtiyaçları çerçevesinde bir ağ mantığına göre düzenlenmesi, “kolaylaştırılmış koleksiyon” olarak tanımlanmaktadır (Dempsey, 2013, s. 5-6). Bu şekilde, araştırma ve öğrenme ihtiyaçlarını materyalleri yerel olarak bir araya getirip bir derleme oluşturarak değil, kaynakları mevcut en iyi yollarla başka kurumların/organizasyonların hizmetleriyle karşılama amaçlanmaktadır. Buradaki anlayış, parayla satın alınan ve fiziksel olarak depolanan ve “sahip olunan koleksiyon” modelinin şu anlayışa evrilmesidir: Araştırmacıyı Google scholar’daki profillere, bedava erişilen e-kitap kaynaklarına (HathiTrust gibi katalogdaki “ücretsiz” e-kitap kaynakları), paylaşılan dijital koleksiyonlara, açık erişim ve web kaynaklarına yönlendiren ve bu şekilde araştırma-öğrenme ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayan kolaylaştırılmış bir “dış koleksiyon”. “Sahiplik”ten “sağlayıcı”lık rolüne geçişle yaşadığı dönüşüm, kütüphanenin işlevi ve ne yaptığı hakkında düşünme biçimindeki en önemli değişimdir (Dempsey, Malpas ve Lavoie, 2014, s. 397-398).

Geleneksel kütüphanecilikte iki formül, içten dış kütüphane ve kolaylaştırılmış kaynak sağlama, kaynak ihtiyacına yönelik geçici bir çözüm gibi durmaktadır. Dıştan içe koleksiyon anlayışına sahip olan kütüphaneler de artık sahip olmadıkları veya lisans vermedikleri birçok ağ kaynağını belge tedariki yöntemleriyle sağlamaktadır. Bu tedarik etme modeli sadece satın alınan değil, açık erişim politikalarıyla kurum içinde üretilen entelektüel birikimin paylaşımını da kapsamaktadır. Kurumsal bilgi depolarıyla birlikte akademik kütüphane koleksiyonlarının büyük bir kısmı lisanslı olduğu için bu durum kütüphaneyi yerel bir sahiplikten, bilimsel iletişim politikası ile birlikte Creative Commons gibi bir lisanslama modelini benimsemeye itmektedir. Paylaşılan koleksiyon formülünde ise ne kadar büyük olursa olsun, tamamen yerel bir koleksiyon, potansiyel olarak nadir ve tek olan kaynaklar veya geniş kapsamlı kaynaklar olsa bile giderek daha kısmi görünmektedir. Dolayısıyla kütüphanelerde yerel koleksiyonları daha geniş bir ağ bağlamına yerleştirmek konusunda daha da güçlenen bir eğilim bulunmaktadır (Wilkin, 2015, s. 240).

Üniversite ve kütüphane “sağlayıcılık” rolüyle içten dış modelde, kurumun yarattığı entelektüel kaynakları destekler ve bunları hem iç hem de dış kullanıcıya açar. Kurumun benzersiz entelektüel ürünleri arasında arşivler, özel koleksiyonlar veya yeni oluşturulmuş araştırma-öğrenme materyalleri (e-yayınlar, araştırma verileri, eğitim yazılımları, dijital bilimsel kaynaklar, vb.) ile araştırmacı profilleri gibi kaynaklar bulunmaktadır. Genellikle amaç, bu materyalleri kurum dışındaki potansiyel kullanıcılarla paylaşmaktır (Dempsey, 2015b, s. 53).

Yeni nesil kütüphanecilik ve kurumsal bilgi deposu anlayışına göre içten dış kütüphane modelinde kurumsal kaynakların oluşturulmasına, kürasyonun yapılmasına ve kaynakların keşfedilebilirliğine destek unsurları şu alanları kapsamaktadır: Araştırma verisi yönetimi ve araştırma bilgisi yönetimi (diğer adıyla araştırma verilerinin küratörlüğü), son on yılda büyük üniversiteler ve kütüphaneler için önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu alandaki gelişmelerin arkasında, fon sağlayıcı kuruluşların talepleri ve verilerin yeniden kullanılabilirliğine yönelik artan ihtiyaç gibi çeşitli motivasyonlar yer almaktadır. Oldukça etkin bir ilgi topluluğu ve gelişmekte olan en iyi uygulama standartlarıyla birlikte, kütüphaneler kampüs içindeki çok paydaşlı faaliyetlerin potansiyel ortakları hâline gelmiştir. Bu kapsamda sundukları hizmetler, danışmanlıktan veri seçimine kadar geniş bir yelpazede çeşitlilik göstermektedir. Kurumsal itibar yönetimi bağlamında ise -özel koleksiyonlar da dâhil olmak üzere- araştırma ve öğrenme materyallerinin keşfedilebilirliğini artırmaya yönelik çabalar öne çıkmaktadır. Bu çabalar, etkili ve şeffaf kurumsal kimlik paylaşımlarının yanı sıra, araştırmacı profilleri, yayınları, ilgi alanları ve başarılarına yönelik artan ilgiyi de kapsamaktadır. Bu sayede söz konusu alanların daha kolay keşfedilebilir hâle gelmesi hedeflenmektedir.

Birçok üniversite kütüphanesi, bilimsel yayıncılık kapsamında kampüs içi dergi yayıncılığına destek sağlamakta ve üniversite yayınevleriyle çeşitli iş birlikleri yürütmektedir. Bu doğrultuda, bazı kütüphaneler açık erişim yayıncılık modellerini desteklemeyi misyon odaklı bir sorumluluk olarak benimsemektedir. Açık erişime geçiş yeni olmamakla birlikte farklı model ve telif yetkileri nedeniyle veri/bilgi üretenler için karmaşık gelebilir. Kurumlar uyumluluk yönetimi, makale işlem ücretleri vb. gibi konularla ilgilenmektedir. Bu anlamda kütüphanenin merkezi bir danışma ve hizmet rolü vardır. Özel koleksiyonlar ile son zamanlarda kütüphanelerde prestij adına bu koleksiyonların ayırt ediciliğine odaklanma, dikkati özel koleksiyonlara ve arşivlere, bunların araştırma ve öğrenme pratiğindeki rolüne çevirmiştir. Özel koleksiyonların ve arşivlerdeki birincil kaynaklara verilen öncelik ile kütüphanelerde

nicelik ve sayısal veriler (koleksiyon sayıları gibi) yerine nitelik odaklı kütüphane değerlendirmesine yeniden odaklanılmıştır. Diğer bir deyişle özel koleksiyonların ve arşivlerin araştırma ve öğrenme gündemlerine nasıl katkıda bulunduğu daha fazla ilgi gösterilmeye başlanmıştır (Dempsey, Malpas ve Lavoie, 2014, s. 399).

Değişen kütüphanecilik hizmetleri anlayışında şüphesiz kurumsal bilgi depoları ve veri yönetiminde altmış yılı aşkın bir süredir, dijital veri yönetimi ve korunması, araştırmacılar, fon sağlayıcılar, altyapı ve hizmet sağlayıcılar dâhil olmak üzere diğer birçok paydaşın dâhil olduğu kütüphaneler ve arşivler gibi akademik kurumların misyonunun merkezinde yer almaktadır (Mokrane ve Parsons, 2014, s. 89). Bilimsel veri yönetimi, bilim camiasının içinde ve dışında, özellikle çağdaş açık bilim söyleminde giderek artan düzeyde ilgi görmektedir. Kurumlarda 'iyi' veri yönetimi uygulaması konusunda fikir birliği oluşmaya başlasa da araştırma verisi yönetiminde hâlâ yetersiz uygulamalar görülmektedir (Mokrane ve Parsons, 2014, s. 90). Bu konuda yapılabilecekler bir sonraki kısımda yer almaktadır.

4. Akademik Kütüphaneler ve Araştırma Kütüphaneleri: e-Bilim, Veri Kürasyonu ve e-Kütüphaneci

Peki, kütüphanecilik açısından e-bilim ne ifade etmektedir; akademik kütüphaneler ve araştırma kütüphanelerine ne katmıştır? Gelişmiş dijital teknolojilerin bilimsel araştırmalara entegrasyonu ile karakterize edilen e-bilim, akademik kütüphanelerin faaliyetlerini ve hizmetlerini derinden etkilemiştir. Bu evrim, kütüphaneleri modern araştırmanın dinamik ortamını etkili bir şekilde desteklemek için rollerini uyarlamaya ve genişletmeye teşvik etmiştir. e-bilimin akademik ve araştırma kütüphaneleri için katkıları şu şekilde değerlendirilebilir:

4.1. Veri Yönetimi ve Koruma

Dijital veri üretimindeki artış, akademik kütüphaneleri veri yönetimi ve korunmasında temel ortaklar olarak konumlandırmıştır. Kütüphaneciler kapsamlı veri yönetimi planları geliştirmek için araştırmacılarla iş birliği yaparak verilerin güvenli bir şekilde saklanması ve gelecekte kullanım için erişilebilir kalmasını sağlamaktadır. Bu iş birliğiyle bilimsel araştırmanın bütünlüğünü ve tekrarlanabilirliğini artırmak amaçlanmaktadır.

4.2. Siber Altyapının Geliştirilmesi

e-Bilimin taleplerini karşılamak için akademik kütüphaneler, kurumsal bilgi depoları ve dijital kütüphaneler de dâhil olmak üzere güçlü siber altyapıya yatırım yapmaktadır. Bu platformlar, büyük veri kümelerinin ve araştırma çıktılarının depolanmasını, geri getirilmesini ve paylaşılmasını kolaylaştırmakta, böylece işbirlikçi ve ağ bağlantılı bilimi desteklemektedir.

4.3. Eğitim ve Destek Hizmetleri

Araştırma topluluğunun gelişen ihtiyaçlarının farkına varan akademik kütüphaneler, rollerini dijital araçlar, veri okuryazarlığı ve e-araştırma metodolojileri eğitimini içerecek şekilde genişletmiştir. Kütüphaneciler artık araştırmacıların veri yoğun bilimin karmaşıklıklarında gezinmelerine yardımcı olmak ve böylece genel araştırma sürecini geliştirmek için atölye çalışmaları ve kişiselleştirilmiş destek sunmaktadır.

4.4. Açık Bilimin Savunuculuğu

Akademik kütüphaneler ve araştırma kütüphaneleri, araştırmada şeffaflığı ve erişilebilirliği teşvik ederek açık bilim ilkelerinin güçlü savunucuları olmuşlardır. Açık erişimli veri depolarını yöneterek ve araştırmacıların çalışmalarını açık bir şekilde yayınlamalarını destekleyerek bilginin yayılmasını kolaylaştırmaktadırlar. Ayrıca kütüphaneler, bilimsel araştırmalara halkın katılımını genişleterek ve bilgi üretme konusunda daha kapsayıcı bir yaklaşımı teşvik ederek vatandaş bilimi girişimlerinde yer almaktadır.

Diğer bir deyişle, e-bilim akademik ve araştırma kütüphanelerinde önemli bir dönüşümü hızlandırmış ve onları geleneksel bilgi düzenlemenin ötesine geçen yeni roller benimsemeye teşvik etmiştir. Veri yönetimi, altyapı geliştirme, araştırmacı desteği ve açık bilim savunuculuğu konularındaki sorumlulukları benimseyen kütüphaneler, e-bilimin getirdiği ilerlemelere uyum sağlayarak ve bunları

kolaylaştırarak araştırma ekosisteminin ayrılmaz ortakları hâline gelmiştir (Blixrud ve Rambo, 2007, s. 20).

Yeni nesil akademik çıktının, yayının ve araştırma verisinin kürasyonunu yapacak e-bilim kütüphaneciliğinin geliştirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla mesleki açıdan bu alanda yetkinleşecek kütüphanecilere ihtiyaç bulunmaktadır. Tıpkı istatistikten, programlamadan ve kodlamadan anlayan ve uygulayan araştırmacı profili gibi, veriyi anlamlandırmak ve aşağıda açıklanan ihtiyaçlara uygun hâlde kullanıma sunmak için aynı şekilde istatistikten ve veri türlerinden anlayan, programlama ve kodlama yapabilen e-kütüphaneciler yetiştirilmelidir. Araştırmacı olarak e-bilim ve bu alandaki kütüphaneciliğe ilk referansları yapanlardan biri, California Üniversitesi Los Angeles'da (UCLA) Bilgi Çalışmaları Profesörü ve Bölüm Başkanı Christine Borgman, e-bilimi ve ağa bağlı bilgi toplulukları fikrini kütüphanecilik mesleğinde gündeme getiren önemli bir akademisyendir (Borgman, 2004). 2007 yılında, Araştırma Kütüphaneleri Derneği (ARL) e-bilim iş gücü ile e-bilim ve kütüphanecilik hakkındaki raporunu yayımlamıştır. ARL'nin raporu, üye kütüphanelerini, 21. yüzyılda önem kazanacak bu alanı destekleyecek yeni araştırma destek stratejileri geliştirerek e-bilim ile ilgilenen araştırmacılarla ilişki kurmaya teşvik etmiştir (Blixrud and Rambo, 2007, s. 8-10). Tony ve Jessie Hey, kütüphane topluluğu için e-bilimi bir araştırma metodolojisi olarak nitelendirmiştir. Buna göre e-bilim kendi başına yeni bir bilimsel disiplin değildir: e-bilimi, iş birlikçi, ağ bağlantılı bilim olarak tanımlamaktadır (Hey ve Hey, 2006, s. 520).

Akademik kütüphanelerin e-bilim ile uğraşan araştırmacılara destek sağlama konusundaki ilgilerine ek olarak, ABD'de sağlık bilimleri kütüphanesi topluluğu, ağa bağlı araştırma iş birliklerinin bilgi ihtiyaçlarını desteklemek için kütüphaneci pozisyonları oluşturmanın önemli bir savunucusu olmuştur. NYU Sağlık Bilimleri Kütüphanesinin şu anki direktörü ve Washington Üniversitesi Sağlık Bilimleri Kütüphanesinin eski müdürü Neil Rambo, bu terimi kütüphanecilik mesleği açısından kullananlardan biridir. Rambo'nun e-bilim tanımı, bir araştırma ürünü olarak veri oluşturan potansiyel e-bilimin altını çizmektedir: "e-Bilim, ağa bağlı yetenekler ve büyük miktarda veriyi toplama ve saklama pratik olasılığıyla beslenen yeni bir araştırma metodolojisidir." Bu makaleye yanıt olarak, Massachusetts Üniversitesi Tıp Fakültesi Lamar Soutter Kütüphanesi ve New England Bölgesi Ulusal Tıp Kütüphaneleri Ağı, sağlık bilimleri kütüphanelerini mesleki becerileri belirlemek ve e-bilim kütüphanecilerini eğitmek için bir program geliştirmek için iş birliği yapmaya teşvik etmiştir (Martin ve Kafel, 2010, s. 5).

e-Bilim verisi üreten araştırmacıların ihtiyaçlarını karşılamak için geleneksel kütüphanecilik becerilerini yeniden yapılandıran kütüphanecilere bir örnek Witt ve Carlson'un tasarladığı, etkili veri yönetimi ve e-bilim hizmetleri sağlamak için geleneksel referans görüşmesinin bir "veri görüşmesine" uyarlamasıdır. Buna göre, e-bilim'e özgü veri setlerinin korunması amacıyla kaynak ve beklentileri anlamak için gerekli 10 pratik soru hazırlanmıştır. Bu sorular, aynı zamanda e-bilim'e yeni başlayan bir kütüphanecinin ihtiyaç duyduğu bazı eğitim araçlarının ve becerilerin anlaşılmasına da yardımcı olmaktadır. Verinin doğasını anlamak için sorulacak sorular şunlardır (Witt ve Carlson, 2007):

1. Bağlam ve kapsamı anlamak için verilerin hikâyesi nedir?
2. Veriler hangi biçim ve formattadır?
3. Veri kümesinin beklenen ömrü nedir?
4. Veriler nasıl kullanılabilir ve yeniden kullanılabilir?
5. Veri kümesi hangi büyüklüktedir ve büyüme oranı nedir?
6. Verilerin potansiyel kullanıcıları kimlerdir?
7. Verilerin sahibi kimdir?
8. Veri kümesi hassas bilgiler içeriyor mu?
9. Veriler, hangi yayınlardan veya keşiflerden ortaya çıkmıştır?
10. Veriler nasıl erişilebilir hâle getirilmelidir?

Bu açıdan, e-bilim hem deneysel hem de teorik gelenekleri birleştirmeyi hedeflerken bilgisayar simülasyonları olan yapay veriler oluşturabilir ve gerçek zamanlı büyük veriler teorik simülasyon modellerini kalibre etmek için kullanılabilir (Hilbert, 2015, s. 11). e-Bilim kavramsal olarak çok

miktarda hesaplama kaynağı kullanarak internet üzerinden erişilebilen büyük miktarda veriyi analiz ederek yeni bilimsel keşifler yapmak amacıyla bilimsel araştırmalar yürütmeye bilim insanlarını desteklemek için yeni yöntemler geliştirmeye yardımcı olur. Bununla birlikte, değer keşifleri yalnızca hesaplama araçları, bir siber altyapı sağlayarak veya bir sonuç üretmek için önceden tanımlanmış bir dizi adım uygulayarak yapılmaz. Aksine, faaliyetin doğası gereği otomatikleştirilemeyen orijinal, üretken bir yönü olmalıdır. Bu, e-bilim platformlarının bilim yapmanın yeni bir paradigmasını desteklemek için sağlaması gereken özellikleri ve hesaplamalı veri sonuçlarını koruma ve kullanıma sunma gerekliliklerini yerine getirmek için aşağıda tartışılan yeni kuralları tanımlamaya çalışan çeşitli araştırmalara yol açmıştır (Hilbert, 2015, s. 14-15).

5. COAR: Yeni Nesil Kurumsal Bilgi Depoları Üzerine Çalışmalar

Açık erişim açısından kurumsal bilgi depoları camiasında önde gelen konfederasyonlardan biri olan COAR için öncelikli olan stratejik hedef, Nisan 2016'da başlatılan Bilimsel İletişim (Scholarly Communication) Çalışma Grubu kapsamında öncelikle gelecek nesil arşivler için işlevsel ve teknolojik mimarileri belirlemektir. Ayrıca, Yeni Nesil Kurumsal Bilgi Depoları (Next Generation Institutional Repositories) açık içeriğe engelsiz erişime izin veren ve arşivler arası katma değerli hizmetlerin oluşturulmasını teşvik eden küresel bir depo ağı geliştirmeyi hedeflemiştir. Yeni Nesil Kurumsal Bilgi Depoları, COAR'ın, bu alanda yeni ve geliştirilmiş ortak davranışları, protokolleri ve teknolojileri tanımlamak için başlatılmış bir girişimdir.

COAR'ın Yeni Nesil Kurumsal Bilgi Depoları anlayışı kapsamında Üstveri Çalışma Grubunda bu arşivlerin içerik ve veri mimarisindeki kriterlerini belirleyen şu standartlar incelenmiştir:

- Data citation roadmap for scholarly data repositories (Bilimsel veri depoları için veri alıntı yol haritası) (Fenner, Crosas, Grethe, 2019, s. 1-9),
- Core Trust Seal (CTS, 2019),
- FAIR Data Principles (Wilkinson, Dumontier, Jan, Appleton ve Axton, 2016),
- PLOS "Criteria that Matter" (MacCallum, 2019),
- TRUST Principles for Digital Repositories (Lin, 2020),
- COAR Next Generation Repositories Technologies (COAR 2020),
- Plan S (European Science Foundation, 2018).

Kurumsal bilgi depolarını ve araştırma verilerini yöneten uygulayıcılar olarak COAR Üstveri Kalitesi Çalışma Grubu (COAR Metadata Quality Working Group) üyelerinden, 2020 başından itibaren kendi çalıştıkları kurumların ve konsorsiyumların belirlediği kriterler konusunda geri bildirimler ve bunların uygulanabilirlikleri hakkında aşağıdaki başlıklar temel alınarak görüş bildirilmesi istenmiştir. Buna göre Çalışma Grubunun katılımcılarının değerlendirdiği unsurlar şu şekildedir:

- 1) Benimseme kolaylığı ne düzeyde ve temel özelliklerden herhangi birinin uygulanması çok zor mu?
- 2) Prensiplerde boşluklar ve önemli kriterlerde eksiklikler var mı?
- 3) Netlik açısından bu kriterlerden herhangi birinin anlaşılması veya yorumlanması zor mu?
- 4) Bu kriterlerden herhangi biri ilişkisellik açısından uygun mu?

İncelemeler sonucunda yeni nesil arşivlerin temel özellikleri ile olması arzu edilen (ideal) özellikleri, 8 özellik, iki kategori olarak şu şekilde belirlenmiştir. "Temel özellikler" asgari veya olması gereken şartları, "istenen özellikler" ise olması gereken veya ileride geliştirilmesi önerilen özellikler olarak iki alt kategoride değerlendirilmiştir.

5.1. Keşfedilebilirlik

Temel Özellikler: Arşiv, yüksek kaliteli üstverileri destekler (disiplin tabanlı, bölgesel veya genel üstveri şeması olarak: örneğin, Dublin Core). Arşiv, OAI-PMH kullanarak üstverileri harmanlar. Arşivdeki üstveriler, kaynak artık mevcut olmadığı durumlarda bile erişilebilir olmalıdır. Arşiv, kaynağın açılış sayfasına (kaynağın mevcut olmadığı durumlarda bile) alıntı yapılabilir. Kalıcı bir tanımlayıcı (permanent identifier [PID] atar ve ilgili kaynakların harici olarak barındırılan sürümleri barındırır (yayınlanmış makaleye ait bağlantılar gibi). Arşiv, bir arama imkânı veya arşiv üstverilerini sunar ve/veya harici bir keşif hizmeti aracılığıyla indekslenir. Arşiv, bir veya daha fazla disiplin veya

genel kaynak veri tabanlarında listelenir (Re3data, OpenDOAR veya diğer ulusal, bölgesel veya yerel veri tabanı listeleri gibi).

İstenilen Özellikler: Arşiv, uygun olduğu durumlarda birden çok ayrıntı düzeyindeki veriler için kalıcı tanımlayıcıları destekler. Arşiv, makaleler, veriler ve yazılım gibi ilgili malzemeler arasında bağlantı kurar. İçerik uzlaşması seçenekleri hakkında bilgi vermek için http bağlantı başlıkları oluşturulur. Arşiv yazarlar, fon sağlayıcılar, fon programları ve hibeler, kurumlar ve diğer ilgili kuruluşlar için PID'ler için destek sağlar. Üstveriler, standart bir bibliyografik formatta indirilebilir olmalıdır.

5.2. Erişim

Temel Özellikler: Arşivde yayımlanan verilere erişmenin kullanıcıya herhangi bir maliyeti yoktur. Arşiv, kamuya açık olarak belirtilen bir zaman süresince verilere sürekli erişim sağlar.

İstenilen Özellikler: Arşiv, engelliler için de kayıtlara ve belgelere erişimi sağlar. Arşiv, büyük veri kümelerini kullanıcılara aktarmak için bir mekanizma sağlar.

5.3. Yeniden Kullanım

Temel Özellikler: Arşiv, Creative Commons lisanslarının kullanımını destekler. Arşiv, veri atfı kullanımı için gerekli dokümantasyonu ve teknik alt yapıları sunar. Burada atfı yapılabilen PID'ler kullanılabilir. PID kendisine referans yapılabilen bir kalıcı tanımlayıcıdır ve tanımladığı kaynağa özgü bir açılış sayfasına çözümleyen bir URL olarak ifade edilebilir. Açılış sayfası, kaynağı açıklayan makine tarafından okunabilir üstverileri içerir (PID services DOI, ePIC, 2024).

İstenilen Özellikler: Arşiv, tam metin harmanlamayı ve/veya metin ve veri madenciliğini desteklemek için açık programlama arayüzlerine (API'lere) sahiptir. Arşiv, tercih edilen, tescilli olmayan formatların bir listesini sunar. Açılış sayfaları, alıntı için gerekli üstverileri ve ideal olarak, insan tarafından okunabilir (lisans ve PID de dâhil olmak üzere) ve makine tarafından okunabilir biçimde keşfi kolaylaştıran üstverileri içerir. Kaynaklar, makine tarafından okunabilen topluluk standardı formatlarında saklanır.

5.4. Bütünlük ve Özgünlük

Temel Özellikler: Arşiv, kaynakların yetkisiz erişimini önleyen uygulamaların dokümantasyonunu içerir. Arşiv, arşivdeki üstveriler ve kaynaklardaki tüm değişikliklerin bir kaydını tutar. Arşiv, araştırmacıdan alındıktan sonra üstverilerin ve kaynakların sürümlendirilmesini, versiyon kayıtlarının tutulması ve sunulmasını destekler.

İstenilen Özellikler: Arşiv, kaynaktan sorumlu kişi(ler) veya kurum(lar)ın isimleri dâhil olmak üzere içerik sağlayıcı(lar) hakkında bilgi sağlar.

5.5. Kalite Güvencesi

Temel Özellikler: Arşiv, kaynaklara ve üstverilere hangi iyileştirme işlemlerinin uygulandığına ilişkin kayıtlar sağlar.

İstenilen Özellikler: Arşiv, üstverilerin ve verilerin temel seçimini ve küratörlüğünü üstlenir. Arşiv, kaynak ve üstverilere açıklama, yorum veya inceleme yapılmasını destekler.

5.6. Hassas Verilerin Gizliliği (Özellikle İnsan Deneklerin Kullanıldığı Durumlarda)

Temel Özellikler: Arşivin hassas araştırma verilerini topladığı durumlarda, veri sahiplerinin erişimi yalnızca yetkili kullanıcılarla sınırlamasına izin veren mekanizmalara sahiptir.

İstenilen Özellikler: Arşivin hassas araştırma verilerini topladığı durumlarda, verilerin farklı güvenlik gereksinimleri düzeylerine göre katmanlı erişim sağlanır.

5.7. Sürdürülebilirlik ve Koruma

Temel Özellikler: Arşiv (veya arşivi yöneten kuruluş), arşivi yönetmek ve finanse etmek için uzun vadeli bir plana sahiptir. Arşiv, kaynakların uzun vadede yönetileceği süreyi ve koruma uygulamaları ile ilgili belgeleri tanımlayan bir genel sağlama politikasına sahiptir.

İstenilen Özellikler: Arşiv, yaygın olarak kabul gören koruma uygulamalarını benimseyen, korumaya yönelik belgelenmiş bir yaklaşıma sahiptir. Verisini veya araştırma çıktısını kurumsal bilgi deposuna hibe edenle arşiv arasındaki anlaşma, koruma sorumluluklarını yerine getirmek için gerekli tüm eylemleri içermelidir (öğeleri kopyalama, dönüştürme ve saklama hakları gibi). Arşivleme, malzemeyi alımdan yaymaya kadar tanımlanan iş akışlarına göre gerçekleşir.

5.8. Diğer Konular

Temel Özellikler: Arşiv, hak sahiplerine ve kullanıcılara yardımcı olmak için bir iletişim noktası oluşturur. Arşiv, sorulara makul bir süre içinde yanıt verir. Arşiv, arşive kabul edilen içeriğin kapsamı hakkında belgeler sunar.

İstenilen Özellikler: Arşiv, standart bir yöntem kullanarak kullanım bilgilerini toplar ve paylaşır (indirme ve sayfa görüntüleme istatistikleri gibi). İyi desteklenen işletim sistemlerinde ve diğer temel altyapı yazılımlarında depo işlevleri ve web hazırlığı dâhil olmak üzere hizmetlere uygun donanım ve yazılım teknolojilerini kullanır. Emanetçi tarafından yapılan gönderme sistemi hem bireysel içerik oluşturucu yüklemelerini hem de kayıtların toplu yüklemelerini destekler.

COAR Üstveri Kalitesi Çalışma Grubuna katılanların ortak yeni nesil kütüphaneler için COAR'ın "Yeni Nesil Kurumsal Bilgi Depoları" raporu, vizyonu ileriye taşımak için yeni uygulamalar ve teknolojiler için öneriler sunmaktadır. Bu vizyonun önemli bir bileşeni, arşivlerin çok çeşitli araştırma çıktılarına erişim sağlayacağı, bilimsel kayıtlara daha fazla katkı çeşitliliğinin erişilebilir olacağı ve araştırma değerlendirme süreçlerinde resmi olarak tanınacağı koşulları oluşturmaktır. Bu durum, 21. yüzyılda e-bilim ile birlikte geleneksel bilim yapma alışkanlıklarının değişmesiyle ortaya çıkan; kütüphanelerin ve kütüphanecilerin yeni roller üstlendiği, kaynak ve hizmet anlayışının dönüşüme uğradığı bir süreci tanımlar. Bu süreç, siber altyapının güçlendirilmesini gerektiren, ortak ağlar üzerinden yürütülen çok kurumlu ve çok paydaşlı çalışma ortamlarının desteklenmesini içerir. Aynı zamanda, üretilen verinin yalnızca depolanıp paylaşılmasıyla kalmayıp, işlenerek kullanılabilir hâle getirilmesini ve böylece bilgi döngüsüne entegre edilmesini amaçlayan stratejik yaklaşımlarla da büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu vizyon, yalnızca yerel kullanıcıları için içerik satın alan kütüphanelerden, kurumlarında üretilen araştırma çıktılarının küratörlüğünü üstlenen; bilimi üreten ve bunu küresel ölçekte açık bilim ilkeleri doğrultusunda paylaşan kütüphanelere doğru bir dönüşümü ifade etmektedir. Ancak bu vizyona ulaşabilmek için, kurumsal açık erişim bilgi depolarında ticari eşdeğerleriyle rekabet edebilecek düzeyde hizmetler sunulmalı; bunun için de yeni işlevler ve teknolojiler benimsenmeli, ayrıca bu yapılar üzerinde standart kullanım ölçümleri, veri kalitesi denetimi ve sosyal ağ entegrasyonu gibi ek hizmetler geliştirilmelidir.

6. Yeni Nesil Kurumsal Bilgi Depolarının İlkeleri: FAIR

Yukarıda belirtilen yeni nesil arşivlerde uygulanan kriterleri içeren standartlar ve çalışmalar içinde en önemlileri şüphesiz FAIR ilkeleri altında özetlenmiştir. FAIR Veri İlkeleri (Wilkinson, Dumontier, Jan, Appleton, Axton, Baak, Blomberg ve Mons, 2019), verilerin insanlar ve makineler tarafından yeniden kullanılabilmesini sağlamak için veri nesnelerinin temel özelliklerini tanımlayarak iyi uygulamayı benimseme ihtiyacını vurgulamaktadır: Bunlar **findable**/bulunabilir, **accessible**/erişilebilir, **interoperable**/birlikte çalışabilir ve **re-usable**/yeniden kullanılabilir olmalıdır.

Ancak, verileri zaman içinde korurken FAIR ilkelerini uygulamak için sürdürülebilir yönetim ve kurumsal çerçeveler, güvenilir altyapı ve topluluk tarafından kabul edilen uygulamaları destekleyen kapsamlı politikalar ile güvenilir dijital arşivler (*Trusted Digital Repositories* [TDR]) gerekmektedir. TDR'ler, hem teknolojiye hem de paydaş gereksinimlerindeki değişikliklere yanıt olarak verileri etkin bir şekilde korumaya yönelik açık sorumluluklarıyla, verilerin değerinin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Veri yönetiminin sorumluluklarını kabul ettikleri için kullanıcıları tarafından güven konumunda tutulurlar. Bu rolü yerine getirmek için TDR'lerin, hizmet verdikleri topluluklar için zaman

içinde verilere erişimini ve yeniden kullanımını sağlamak için gerekli ve kalıcı yetenekleri göstermesi gerekir. TDR'ler, farklı yeniden kullanılabilirlik düzeyleriyle veri biriktirme ve veri muhafazalarının korunmasını destekler. Bazı durumlarda, makul bir şekilde iyileştirilemeyen veya daha birlikte çalışabilir hâle getirilemeyen düşük kaliteli veriler, kullanıcı topluluğu için hâlâ yüksek değeri koruyabilir ve bu nedenle güvenilir bir yönetim gerektirebilir. Bir TDR, topluluk tarafından kabul edilen kriterleri karşılamaya çalışmalı ve ulaşılan veri kalitesi seviyesini topluluğa bildirmelidir.

Yapılan çalışmalara göre FAIR prensipleri, birçok kurumsal bilgi deposu için uygun veri yönetiminde bir ön şart olarak belirlenmiştir. FAIR Kılavuz İlkeleri kapsamındaki fikirler, makine hareketliliği ve veri yapıları ile semantiğin uyumlaştırılmasına odaklanan Web Kavram Konsorsiyumu (Concept Web Consortium) ortaklarının önceki çalışmalarını yansıtır, birleştirir, geliştirir ve genişletir. Veri Atıf İlkeleri Ortak Bildirisi'ni (JDDCP29) geliştiren bilimsel kuruluşlar, kendi bünyelerindeki açık erişim platformlarını birincil akademik verilere atıf yapılabilir, keşfedilebilir ve yeniden kullanıma açık hâle getirilmesine odaklanmıştır. FAIR İlkeleri ve JDDCP arasındaki benzerlikleri ve örtüşmeleri tanımlama girişimine web sayfasından erişilmektedir (FORCE11, 2019). FAIR İlkeleri ile birlikte “Veri Onay Mührü” (Data Seal of Approval [DSA]) gibi veri üreticilerine verilerinin ve ilgili materyallerinin güvenilir bir şekilde depolanacağı ve yeniden kullanılabilirliği konusunda güvence veren sertifikalara ihtiyaç duyulmaktadır (Leeuw, 2019). DSA, verileri oluşturanların dışındaki kullanıcılar için yeniden kullanılabilir hâle getirirken, öncelikle veri üreticilerinin ve depoların sorumluluklarına ve davranışlarına odaklanır. Öte yandan FAIR ise öncelikle verinin kendisini odağına almaktadır.

FAIR "İlkeleri" aşağıdaki tablo ile gösterilebilir:

Tablo 1

FAIR—Findable, Accessible, Interoperable, Reusable (Bulunabilir, Erişilebilir, Birlikte Çalışabilir, Yeniden Kullanılabilir)²

“F” Bulunabilir olmak için (Findable): F1. Üstverilere küresel olarak benzersiz ve kalıcı bir tanımlayıcı atanır. F2. Veriler zengin üstverilerle açıklanmıştır. (Aşağıda R1 ile tanımlanmıştır) F3. Üstveriler açık ve net bir şekilde tanımladığı verilerin tanımlayıcısını içerir. F4. Üstveriler aranabilir bir kaynağa kaydedilir veya indekslenir.	“A” Erişilebilir olmak için (Accessible): A1. Üstveriler, standartlaştırılmış bir iletişim protokolü kullanılarak tanımlayıcılar tarafından erişilebilir. A1.1 Protokol açık, ücretsiz ve evrensel olarak uygulanabilir. A1.2 Protokol, gerektiğinde bir kimlik doğrulama ve yetkilendirme prosedürüne izin verir. A2. Veriler artık mevcut olmasa bile üstverilere erişilebilir.
“I” Birlikte çalışabilir olmak için (Interoperable): I1. Üstveriler, bilgi temsili için resmi, erişilebilir, paylaşılan ve genel olarak uygulanabilir bir dil kullanır. I2. Üstveri, FAIR ilkelerini takip eden kelimeleri kullanır. I3. Veriler, diğer üstverilere nitelikli referanslar içerir.	“R” Yeniden kullanılabilir olmak için: (Reusable): R1. Veriler ve üstveriler çok sayıda doğru ve alakalı özelliklerle zengin bir şekilde tanımlanmıştır. R1.1. Üstveriler, açık ve erişilebilir bir veri kullanım lisansı ile yayınlanır. R1.2. Üstveriler ayrıntılı kaynakla ilişkilendirilir. R1.3. Üstveriler alanla ilgili topluluk standartlarını karşılar.

² Kaynak olarak Wilkinson, M. D., vd. (2016). *The FAIR guiding principles for scientific data management and stewardship*. Science Data, 3(160018), s. 4 bilgi kullanılmıştır.

6.1. FAIR Özelliklerini Destekleyen ve Türkiye’de Uygulanabilecek Hizmetler

Yeni nesil kurumsal bilgi depoları, yalnızca açık erişimli bilimsel yayınların sunulduğu platformlar olmaktan çıkarak daha kapsamlı bilgi ve veri yönetim sistemlerine dönüşmeye başlamıştır. Artık DSpace gibi platformlar, Bilim 2.0’ın ortaya çıkardığı büyük ölçekli araştırma verileri ve karmaşık veri kümelerini işleyip kullanıma sunma konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, 2010 yılından itibaren bilimsel veri ve bilgi yönetiminin, araştırma verilerini de kapsayan büyük veri kümelerine yönelik olarak evrildiği gözlemlenmektedir.

Özellikle üretken yapay zekâ teknolojileriyle desteklenmeye başlanan bilgi ve araştırma verisi yönetimi yaklaşımları; verinin üretiminden analizine ve bilim dünyasına sunumuna kadar tüm süreçleri kapsayan, daha donanımlı siber altyapıları destekleyen yeni nesil platformların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu platformlar içinde öne çıkanlar arasında Dataverse, FAIRDOM, ISA, Open PHACTS, wwPDB ve UniProt gibi örnekler yer almaktadır.

Yapay zekâ destekli bu platformların, yeni nesil kurumsal bilgi depoları kapsamında araştırma verilerini ne ölçüde desteklediği ve dijital varlık yönetimi kapasiteleri açısından FAIR ilkelerini nasıl karşıladıkları aşağıda açıklanmaktadır:

6.1.1. Dataverse

Dataverse (Crosas, 2011), halka açık topluluk kurumsal bilgi depoları veya kurumsal araştırma verisi depolarını desteklemek için pek çok kurumda kurulu açık kaynaklı bir veri depolama yazılımıdır. 60.000’den fazla veri kümesiyle Harvard Dataverse, mevcut Dataverse depolarının en büyüğüdür ve tüm araştırma alanlarından tüm araştırmacılara açıktır. Dataverse, dijital nesne tanımlayıcıyı (Digital Object Identifier [DOI]) veya diğer kalıcı tanımlayıcıları (handle), veri kümesi yayımlandığında herkese açık hâle getirir. Bunun için tümü dizine eklenmiş ve aranabilir üstverilere, veri dosyalarına, veri kümesi şartlarına, feragatlere veya lisanslara ve sürüm bilgilerine erişim sağlayan bir web sayfasına yönlendirme yapılabilir. “Yeniden kullanılabilirlik” adına verilerin/makalelerin üstverilerini, veri dosyalarını ve veri analizlerini anlamak için gereken tamamlayıcı dosyaları (belgeler veya kod gibi) içerir. Gizlilik sorunları nedeniyle veriler kısıtlanırsa veya kaldırılrsa bile üstveriler her zaman herkese açıktır. Bu üstveriler, “Birlikte çalışabilirlik” ve “Yeniden kullanılabilirlik” FAIR ilkelerini kapsamlı bir şekilde destekleyen üç düzeyde sunulmaktadır: 1) DataCite şeması veya Dublincore Temel Koşulları ile eşleşen veri alıntı üstverileri; 2) mümkün olduğunda üstverilerle eşlenen alana özgü üstveriler ve bilimsel bir alanda kullanılan standartlar; 3) tablo veri dosyaları için (sütun düzeyinde üstveriler dâhil) kapsamlı olabilen dosya düzeyinde üstveriler. Son olarak, Dataverse, veri dosyaları kısıtlandığında erişim sağlamak için bir belirteç kullanarak verileri aramak, üstverilere erişmek ve veri dosyalarını indirmek için herkese açık makine erişimli arayüzler sağlar.

6.1.2. Fairdom

FAIRDOM, sistem biyolojisi için bir FAIR veri ve model yönetimi altyapısı üretmek için SEEK (Wolstencroft, 2015) ve openBIS (Bauch, 2011) platformlarını entegre etmektedir. Bireysel araştırma varlıkları (veya veri ve model kümeleri), yayınlanmak üzere DOI’lerle kaydedilebilen benzersiz ve kalıcı HTTP URL’leri ile tanımlanır. Araştırma varlıklarına, bireyler ve/veya bilgisayarlar için uygun çeşitli formatlarda (RDF, XML) web üzerinden erişilebilir. Araştırma varlıkları, topluluk standartları, biçimleri ve ontolojileri kullanılarak zengin üstverilerle açıklanır. Üstveriler, birlikte çalışabilirliği sağlamak için RDF olarak depolanır ve varlıklar yeniden kullanım için indirilebilir.

6.1.3. ISA

ISA (Sansone, 2012) doğa bilimleri veri kümelerinin standartlara uygun olarak toplanmasını, iyileştirilmesini, yönetilmesini ve yeniden kullanılmasını kolaylaştırmak için topluluk odaklı bir üstveri izleme aracıdır. ISA, Nature Scientific Data’nın veri tanımlayıcı makalelerine ve birçok GigaScience veri belgesine aşamalı olarak FAIR yapılandırılmış üstveriler sağlar ve diğer veri kaynaklarının yanı sıra EBI MetaboLights veritabanının temelini oluşturur (González-Beltrán, vd., 2014, s. 5). Özünde, başlangıçta yalnızca tablo şeklinde sunulan, ancak daha sonra RDF tabanlı bir gösterim olarak

geliştirilmiş olan, genel amaçlı, genişletilebilir bir ISA modeli, birlikte çalışabilirlik ve yeniden kullanılabilirlik özelliklerini etkinleştirmek için JSON uygulamalarıyla, yayımlandığında FAIR özelliklerine sahip hale gelir (González-Beltrán, vd., 2015, s. 4).

6.1.4. Open PHACTS

Open PHACTS (Harland, 2012, s. 2-3), ilaç keşfiyle ilgili bilgiler için bir veri entegrasyon platformudur. Platforma erişim, hem insan (HTML) hem de makine tarafından okunabilen (RDF, JSON, XML, CSV, vb.) (Groth, vd., 2014, s. 14) ve FAIR kriterlerinden erişilebilirlik özelliğine sahip, makine tarafından erişilebilir bir arayüz aracılığıyla sağlanır. Arayüz, bir eşleme hizmeti aracılığıyla belirli bir varlık hakkındaki bilgilere erişmek için birden çok URL'nin kullanılmasına izin verir. Bu nedenle, bir kullanıcı, örneğin Chemspider veya DrugBank kaynaklı bilgileri almak için bir ChEMBL URL'si sağlayabilir. Her arama, yanıtında standart bir URL sağlar. Kullanılan tüm veri kaynakları, zengin kaynak ile küresel VoID standardını takip ederek standartlaştırılmış veri kümesi açıklamaları kullanılarak açıklanmıştır. Tüm arayüz özellikleri, bağlantılı veri API özelliğine göre RDF kullanılarak çözümlenmiştir. Ayrıca, veri kümelerinin çoğu ontolojiler üzerinde mutabık kalınan topluluk uygulamaları ışığında tanımlanmıştır.

6.1.5. wwPDB

wwPDB (Berman, Henrick ve Nakamura, 2000, s. 237-240), proteinlerin ve nükleik asitlerin deneysel olarak belirlenen 3B yapıları hakkında bilgi barındıran, özel amaçlı, yoğun bir şekilde küratörlüğü yapılan bir veri arşividir. Tüm wwPDB girişleri bir FTP sunucusunda sabit bir şekilde tutulur ve makine tarafından okunabilir formatlarda (metin ve XML) temsil edilir. İkincisi, Uluslararası Kristalografi Birliği'nin (International Union of Crystallography [IUCr]) bir veri standardı olan Makromoleküler Bilgi Çerçevesi'ne (mmCIF) (Bourne, vd. 1997, s. 571-580) uygun olarak wwPDB tarafından sağlanan üstveriler kullanılarak IUCr için duyarlı makinelerle çalışabilir. WwPDB üstverileri, PubMed ve NCBI Taksonomisi gibi yaygın tanımlayıcılara çapraz referanslar içerir ve bunların wwPDB üstverileri, veri sözlüklerinde ve şema belgelerinde açıklanır. Kimyasal ve yapısal biyoloji alanları ve IUCr veri standard için uygundur. Hem wwPDB verilerini hem de üstverileri yorumlamak için çeşitli yazılım araçları mevcuttur. Her giriş bir DOI ile temsil edilir. DOI, daha fazla sorgulama/yorumlama için özel yazılım gerektiren sıkıştırılmış bir dosyaya çözümlenir. Diğer wwPDB erişim noktaları (Rose, vd., 2015, s. D345-D356), uzun vadede kararlı olma olasılığı yüksek ("Bulunabilir/Findable") URL'ler aracılığıyla wwPDB kayıtlarına erişim sağlar ve tüm veriler ve üstveriler, wwPDB'ye bağlı web sitelerinden biri veya daha fazlası aracılığıyla aranabilir.

6.1.6. UniProt

UniProt (UniProt Consortium, 2015), protein dizisi ve açıklama verileri için kapsamlı bir kaynaktır. Tüm girişler, bir web sayfası, düz metin ve RDF dâhil olmak üzere çeşitli biçimlerde erişim sağlayan sabit bir URL ile benzersiz şekilde tanımlanır. 150'den fazla farklı veri tabanı ile bağlantı kuran her UniProt kaydının kapsamlı bağlantıları vardır ve zengin alıntı yapılmasını sağlar. Bu bağlantılar, RDF gösteriminde makinede işlem görebilir. RDF gösteriminde, UniProt Core Ontology ile verilerin neyi temsil ettiği hakkında ne insanlar ne de makineler için belirsizlik bırakmadan tüm kayıtları açık bir şekilde gösterir ve kayıtların tam otomatik olarak alınmasını ve çapraz referans vermeyi sağlar.

7. COAR Üstveri Kalitesi Çalışma Grubunun Değerlendirmeleri ve FAIR İlkeleri

7.1. Üstveri Kullanımında Standartlaşma: Birlikte Çalışabilirlik ve Bulunabilirlik

COAR Üstveri Kalitesi Çalışma Grubunda dile getirilen konuların başında, kurumların/kütüphane yönetimlerinin kendi kurumsal ihtiyaçlarına göre üstveri alanları oluşturmaları ve bu nedenle de harmanlama durumunda *Birlikte çalışabilirlik* konularında sorunlar olması gelmektedir. Kurumsal bilgi depoları araştırmacının kendi araştırma verisini ve yayını eklemesi durumunda üstveri alanlarının yeterli bir şekilde doldurulmasının, kapsamlı ve doğru olmasının verinin bulunabilirlik kriteri açısından önemli olduğu, o nedenle de araştırmacı/akademisyenin de bilinçlendirilmesinin gerekliliği dile getirilmiştir.

7.2. Veri, Veri Setleri ve Yayınların Bağlantılı Veri (Linked Data) ile İlişkilendirilmesi: Bulunabilirlik ve Erişilebilirlik

Bazen kaliteli bir üstveri şemasına ve alanlarda uygun verilere sahip olmak, arşivdeki öğelerin kolayca bulunabileceği anlamına gelmemektedir. Bir araştırmacı gözünden bakılması ve onların neyi nasıl araştıracağı ve neyi bulmak isteyeceğinin de göz önüne alınması gereklidir. Diğer bir deyişle Bulunabilirlik kriterinin sağlanabilmesi için üstverinin kalitesi ve yeterliliğinin yanı sıra, yayımlanmış bir makale ve ilgili veri kümesi bağlantılarının sağlanması, arka planda bağlantılı veri (linked data) bağlantıların iyi yapılmasıyla ilgili materyallerin de keşfedilebilir olması gerekmektedir. Bazen entelektüel çıktılarının ilgili veri tabanlarında veya Google Scholar'da harmanlanması, etki faktörünün çeşitli araçlarla görüntülenmesi ile istatistiki bilgiler de araştırmacının ilgisini çeken bağlantılı verilere dâhil olabilir. O nedenle kurumsal bilgi depolama uygulayıcıları, bir araştırmacının araştırma alışkanlıklarını (araştırma davranışını ve aradıkları nesne) göz önünde bulundurursa ve ilgili öğeleri uygun bir şekilde bağlarsa (araştırma verileri veri setleri, araştırma makalesi, teknik raporlar, vb.), kurumsal bilgi depoları daha etkin çalışabilir ve tam bir Erişilebilirlik özelliği sağlanabilir. Diğer bir deyişle, bir kullanıcı gibi düşünmek ve onların arama yöntemlerini anlamak, düzgün işleyen üstverilerin anahtarıdır. Bu şekilde kurumsal bilgi depoları sadece araştırma çıktısı depolayan ve görüntüleyen alanlar olmaktan çıkmaktadır. Araştırmacı için de kullanışlılığının göz önüne alınması gerekmektedir.

7.2.1. Araştırmacı Profilleri ve İlgili Materyallerin/Yayınların Bulunabilir Olması: Bulunabilirlik/Findability ve Erişilebilirlik/Accessibility

Bir kullanıcı sadece veri veya araştırma çıktısına ulaşmakla yetinmeyebilir. Bir araştırma ögesi bulunduğu anda, araştırmacının içerikle tam etkileşim kurabilmesi, içeriği derinlemesine anlayabilmesi ve ilgili araştırma çıktıları hakkında daha fazla bilgi edinebilmesi açısından; hangi araştırmacıyla iletişime geçeceğini bilmesi, konuya ilişkin diğer bilgilere ulaşabilmesi veya fiziksel materyalin nerede bulunabileceğini öğrenmesi, bağlam oluşturma açısından büyük önem taşır. Bir topluluk kullanıcısı olarak, araştırmacı tercih ettiği arama motorunda/kurumsal bilgi deposunda/veritabanında diğer arama sonuçlarını görmek isteyebilir. Böylece kendi ihtiyacı olan araştırma çıktılarını kendi arama bağlamında kolayca bulabilir.

7.2.2. Benzersiz Tanımlayıcı Uygulanması: Bulunabilirlik/Findability ve Birlikte Çalışabilirlik/Interoperability

Hem Bulunabilirlik anlamında kurumsal bilgi deposunun içinde bulunabilmesi hem de diğer veri tabanlarında ve Google Scholar'da harmanlanabilmesi için Birlikte çalışabilirlik adına benzersiz tanımlayıcı araçlarının kullanılması önemlidir. Ancak kurumların/kütüphanelerin hangi PID'leri uyguladığı ve bunları nasıl kullandığı konusunda çeşitli sorunlar yaşandığı anlaşılmaktadır. Yazar/akademisyen/araştırmacı tanımlaması için kullanılan ORCID³, Funder ID (fon sağlayıcısı için benzersiz tanımlayıcı), ISNI (International Standard Name Identifier/Uluslararası Standart Ad Tanımlayıcısı) gibi küresel tanımlayıcıların yanı sıra, Türkiye'de YÖKSİS ID gibi tanımlayıcılar kullanılmaktadır. Bunlar bazı kurumsal bilgi depolarında üstveride yazar adıyla birlikte isim otoriteleri olarak, bazılarında ise ayrı bir alanda gösterilmektedir.

7.2.3. Araştırmacının Kullanımı ve Çıktıların Diğer Arama Araçlarında Erişilebilirliği: Bulunabilirlik, Birlikte Çalışabilirlik, Yeniden Kullanılabilirlik

Bir araştırmacının beklentisi, araştırma veri setlerini hem fon sağlayıcıların hem de yayıncıların veri paylaşım politikalarına uygun şekilde saklamaktır. Öte yandan, bir veri analitiği uzmanı açısından beklenti; veriyi daha sonra yeniden kullanmak, başkalarıyla farklı projelerde iş birliği yapabilmek amacıyla ilgili kodları, planları ve istatistiksel analizleri derleyerek bu ihtiyacı karşılamaktır. Aynı zamanda kurumsal bilgi depolarında üstverilerin kütüphane sistemindeki diğer kaynaklar içinde (örn. Katalogda) aranabildiğinden emin olmak istenebilmektedir. Bunu sağlayan tek noktadan aradıklarına ulaştıkları sistemlere yönelmek araştırmacı açısından zaman kazandırıcı bir yöntemdir.

³ Yazar/araştırmacı için bilimsel ve diğer akademik yazarları ve katkıda bulunanları benzersiz bir şekilde tanımlamak için özel olmayan alfanümerik kod.

7.2.4. Telif Hakları ve Diğer Haklar: Yeniden Kullanılabilirlik/Reusability

Bir araştırmacının kurumsal bilgi depolarındaki her türlü çıktının yeniden kullanıp kullanamayacağını belirleyebilmesi için bir öğeyle ilgili izinlerin veya lisans bilgilerinin sağlanması gerekmektedir. Bu bilgi, ticari amaçlarla yeniden kullanımı, öğretimde yeniden kullanmayı, yeniden yayımlama hakkındaki izinleri içermektedir. Bazı ülkelerde yeniden kullanım açık ve net iken, Türkiye’de bu konudaki hükümler ve kanunlar yetersiz kalmaktadır. O nedenle Türkiye’de de Creative Commons gibi uluslararası ölçekte kabul görmüş uygulamaların yasallaşması veya bu konuda daha net hukuki çerçeveler çizilmesine ihtiyaç vardır.

7.3. e-Bilim İçin Altyapıların Oluşturulması: Bulunabilirlik/Findability, Erişilebilirlik/Accessibility, Birlikte Çalışabilirlik/Interoperability, Yeniden Kullanılabilirlik/Reusability

Pahalı ve uzun vadeli planlama gerektiren, büyük boyutlu ve dağıtık bilişim teknolojilerinin kullanıldığı veri işleme, yeniden kullanma, paylaşma, yedekleme ve saklama süreçleri için gerekli siber altyapının sağlanması bir zorunluluk hâline gelmektedir. Bu bağlamda, çok paydaşlı kurumları kapsayan konsorsiyumlarla çalışmak kaçınılmazdır. Ticari, eğitim/araştırma ve kamu kurumları için Open Science Grid benzeri konsorsiyumların oluşturulması ya da mevcut uluslararası konsorsiyumlara katılım yoluyla gerekli altyapılar tesis edilmelidir. Ayrıca, bu faaliyetlerin uluslararası standartlara uygun biçimde yürütülmesini sağlayacak; gerektiğinde danışmanlık ve kalite kontrolü gerçekleştirecek; yurt dışında ve uluslararası platformlarda ülkemizi temsil edebilecek ve resmi muhatap olarak kabul edilecek çok kurumlu, çok paydaşlı bir yapı altında toplanmış temsilci bir kurum ya da enstitü oluşturulması önerilebilir.

8. Sonuç

Yeni nesil kurumsal bilgi depoları, yalnızca açık erişimli bilimsel yayınların sunulduğu platformlar olmaktan çıkarak, daha kapsamlı bilgi ve veri yönetim sistemlerine dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşüm, özellikle Bilim 2.0’ın ortaya çıkardığı büyük ölçekli araştırma verileri ve karmaşık veri kümeleri karşısında, DSpace gibi geleneksel platformların yetersiz kalmasıyla daha da belirgin hâle gelmiştir. 2010’lu yıllardan itibaren bilimsel veri ve bilgi yönetiminin, araştırma verilerini de kapsayan büyük veri kümelerine yönelik olarak evrildiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, yapay zekâ teknolojileriyle desteklenen bilgi ve araştırma verisi yönetimi yaklaşımları; verinin üretiminden analizine ve bilim dünyasına sunumuna kadar tüm süreçleri kapsayan, daha donanımlı ve sürdürülebilir siber altyapıları destekleyen yeni nesil platformların gelişimini hızlandırmıştır. Bu kapsamda öne çıkan örnekler arasında Dataverse, FAIRDOM, ISA, Open PHACTS, wwPDB ve UniProt gibi platformlar yer almaktadır; bunların FAIR ilkelerini nasıl karşıladıkları analiz edilmiştir.

Araştırma kütüphaneleri geleneksel olarak disiplin veya konu odaklı hizmet vermekte olup, desteklediği sistemler zamanla teknolojik olarak gelişmiş olsa da yukarıda açıklanan e-bilim ortamının ölçeğinde veya karmaşıklığında sistemlere sahip değildir. Üstelik, mali konulardaki kısıtlamalar, akademik ve araştırma kütüphanelerinin teknolojik yeniliklere ve e-bilimin gerektirdiği altyapı sistemlerine ayak uydurmasını zorlaştırmaktadır. Bilimdeki güncel eğilimler giderek daha fazla veri yoğunluklu hâle gelirken, akademik kütüphaneler ne yazık ki genellikle bilimsel verilerden doğrudan sorumlu değildir.

e-Bilim doğası gereği ekip çalışması ile yürütülmekte, kurumsallık ve küresel ölçekte iş birliğini gerektirmektedir. Bu bağlamda verinin işlenmesi, saklanması ve dağıtımı gibi süreçlerin ağ temelli, çok paydaşlı kurumsal yapılar aracılığıyla yürütülmesi daha etkili olmaktadır. Kütüphaneler ise çoğunlukla yerel kuruma bağlı araştırmacılara hizmet vermekte; bu da veri sahipliği, telif hakları gibi konularda ulusal ve uluslararası düzeyde işleyen protokollerin oluşturulmasını zorlaştırmaktadır. Elektronik içerikler için kullanılan lisanslar genellikle tek bir kurumsal toplulukla sınırlı olup, bu lisansları çok kurumlu ortamlara taşımak için gerekli teknolojik ve hukuki altyapı henüz yeterince gelişmemiştir. Dolayısıyla e-bilim, geleneksel araştırma kütüphanesi yapılarıyla çelişen; hukuki bağlayıcılığı olan lisans sorunlarından, katı bürokratik yapılar ve kemikleşmiş kurumsal şemalardan arındırılmış; konsorsiyum yapılarıyla işleyen, çok kurumlu lisansların ve siber altyapıların paylaşılabilirdiği kolektif bir bilimsel anlayış gerektirmektedir. Açık bilim uygulamaları böyle bir açık, esnek ve birlikte çalışabilir bilimsel ekosistem içerisinde sürdürülebilir şekilde hayata geçirilebilir.

Bu çalışmada ele alınan COAR Üstveri Kalitesi Çalışma Grubu girişimleri, konuları araştırmacı ve kullanıcı bakış açısından olduğu kadar, kütüphane hizmetleri ve veri küratörlüğü perspektiflerinden de değerlendirilerek çok yönlü bir katkı sunmuştur. Türkiye’de, uluslararası kalite kontrolü ve standartlara uyum sürecinde; bilimsel veri yayınlama ekosisteminin tüm yönlerini kapsayacak şekilde, daha geniş bir paydaş topluluğu ve iç içe geçmiş vizyonlar etrafında birleşen ortak girişimlere ihtiyaç duyulmaktadır. Önümüzdeki dönemde, e-bilim ve Bilim 2.0’ın bir gerekliliği olarak, ham verinin ve bilimsel çıktıların küresel düzeyde hızlı erişilebilir ve standartlaştırılmış üstveriler aracılığıyla küratörlüğünün yapılması; bu verilerin araştırılabilir formata dönüştürülerek küresel altyapılarla bütünleşik şekilde sunulması zorunlu hâle gelmiştir. COAR Üstveri Kalitesi Çalışma Grubu, bu dönüşümün altyapısını oluşturmak amacıyla FAIR ilkelerini belirlemiş ve bu makalede söz konusu ilkeler doğrultusunda yürütülen faaliyetler bilgi profesyonellerinin dikkatine sunulmuştur. Bugün küresel çapta birçok yükseköğretim kurumu, yapay zekâ destekli kurumsal bilgi deposu sistemlerine geçerken ve araştırma verilerini Dataverse gibi platformlar aracılığıyla açık erişime sunarken, Türkiye’de de benzer bir dönüşümün ivedilikle gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, bir yandan bilgi yönetimi alanında uzman insan kaynağının yetiştirilmesine yönelik çalışma gruplarının oluşturulması, diğer yandan da güvenilir veri yönetimi adına uluslararası sertifikasyon ve akreditasyon süreçlerine aktif katılım sağlanması, Türkiye’nin bilimsel ekosisteminin çağdaş düzeyde sürdürülebilirliğini sağlayacak stratejik adımlar olarak değerlendirilmektedir.

Etik Standartlar ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazar, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Yazar Katkı Beyanı: Makale tek yazarlıdır.

Finansal Destek: Yoktur.

Kaynakça

- Bauch, A., Adamczyk, I., Buczek, P. vd. (2011). openBIS: A Flexible Framework for Managing and Analyzing Complex Data in Biology Research. *BMC Bioinformatics*, 12, 468. doi.org/10.1186/1471-2105-12-468
- Bell, G., Hey, T. ve Szalay, A. (2009). Computer Science: Beyond the Data Deluge. *Science*, 323(5919), 1297-1298. [doi:10.1126/science.1170411](https://doi.org/10.1126/science.1170411)
- Berman, H. M, vd. (2000). The Protein Data Bank. *Nucleic Acids Res*, 28, 235–242.
- Berman, H., Henrick, K., ve Nakamura, H. (2003). Announcing the Worldwide Protein Data Bank. *Nat. Struct. Biol.* 10, 980–980.
- Bishop, D. ve Eoin Gill. (2020). Robert Boyle on the Importance of Reporting and Replicating Experiments. *The Royal Society of Medicine*, 133(2), 79-83. doi.org/10.1177/0141076820902625
- Blixrud, J., ve Rambo, N. (2007). *Agenda for Developing E-Science in Research Libraries Final Report and Recommendations to the Scholarly Communication Steering Committee, the Public Policies Affecting Research Libraries Steering Committee, and the Research, Teaching, and Learning Steering Committee.* <https://www.arl.org/wp-content/uploads/2007/12/escience-report-final-2007.pdf>
- Bohle, Shannon. (2013, 12 Haziran). What is e-Science and how should it be Managed? *Scientific and Medical Libraries. Scilogs. Nature and Spektrum der Wissenschaft.* <http://www.scilogs.com/scientific-and-medical-libraries/what-is-e-science-and-how-should-it-be-managed/>
- Borgman, Christine L. (2004, 9 Kasım). *E-science, Digital Libraries, and Knowledge Communities.* Public Lecture, Dept. of Computer and Information Sciences. University of Oxford. <https://www.oii.ox.ac.uk/news-events/events/e-science-digital-libraries-and-knowledge-communities/>

- Bourne, P. E., Berman, H. M., McMahon B., Watenpugh, K. D., Westbrook, J.D., Fitzgerald, Paula M.D. (1997). The Macromolecular Crystallographic Information File (mmCIF). *Meth. Enzym*, 277, 571–590. [doi.org/10.1016/S0076-6879\(97\)77032-0](https://doi.org/10.1016/S0076-6879(97)77032-0)
- Burton, O. ve Appleford, S. (2009). Cyberinfrastructure for the Humanities, Arts, and Social Sciences. *EDUCAUSE Center for Applied Research: Research Bulletin*, 1(25), 1-12. <https://library.educause.edu/resources/2009/1/cyberinfrastructure-for-the-humanities-arts-and-social-sciences>
- Chivers, T. (2018, 1 Ekim). How Big Data is Changing Science. *Mosaic. Welcome.org*. <https://mosaicscience.com/story/how-big-data-changing-science-algorithms-research-genomics/>
- COAR. (2020). *COAR Next Generation Repositories Technologies*. <https://ngr.coar-repositories.org/>
- CoreTrustSeal Board (CTS). (2019). *Core Trustworthy Data Repositories Requirements*. CoreTrustSEAL.
- Crosas, M. (2011, Şubat). The Dataverse Network®: An Open-source Application for Sharing, Discovering and Preserving Data. *D-Lib Mag*, 17(1), 2. <http://www.dlib.org/dlib/january11/crosas/01crosas.html>
- Dahl, M. (2018). Inside-out Library Services. *Challenging the “Jacks of all Trades but Masters of None” Librarian Syndrome, Advances in Library Administration and Organization, Vol. 39* içinde (s. 15-34). Emerald Publishing Limited. doi.org/10.1108/S0732-067120180000039003
- Danish e-infrastructure Cooperation (DeiC). (2014). *Big Data in Social Sciences: The Experiment: SensibleDTU- What does a Social Network Look in Real Time?* Escience vidensportal. <https://sunelehmenn.com/sensibleDTU-publications/>
- Danmark Forsknings- og Innovationsstyrelsen (2011). *Dansk Roadmap for Forskningsinfrastruktur 2011*. <https://ufm.dk/publikationer/2011/dansk-roadmap-for-forskningsinfrastruktur-2011>
- Dempsey, L. (2013). The Emergence of the Collective Collection: Analyzing Aggregate Print Library Holdings. L. Dempsey, B. Lavoie, C. Malpas, L.S. Connaway, ve R.C. Schonfeld (Ed.), *Understanding the Collective Collection: Towards a system-wide Perspective on Library Print Collections* içinde (s. 1–8). OCLC Research. <http://www.oclc.org/content/dam/research/publications/library/2013/2013-09intro.pdf>
- Dempsey, L. (2015a). A New Information Management Landscape. N. Allen, ve B. Wilson (Yay. Haz.). *New Roles for the Road Ahead: Essays Commissioned for ACRL's 75th anniversary* içinde (s. 50–55). ACRL.
- Dempsey, L. (2015b). Intra-institutional Boundaries: New Contexts of Collaboration on Campus. N. Allen ve B. Wilson (Ed.), *New Roles for the Road Ahead: Essays Commissioned for ACRL's 75th anniversary* içinde (s. 80–82). ACRL https://www.ala.org/sites/default/files/acrl/content/publications/whitepapers/new_roles_75th.pdf
- Dempsey, L., Malpas C. ve Lavoie B. (2014). Collection Directions: The Evolution of Library Collections and Collecting. *Libraries and the Academy*, 14(3), 393–423. doi.org/10.1353/pla.2014.0013
- European Science Foundation. (2018). Plan S. <https://www.coalition-s.org/addendum-to-the-coalition-s-guidance-on-the-implementation-of-plan-s/principles-and-implementation/>
- Fenner, M., vd. (2019). A Data Citation Roadmap for Scholarly Data Repositories. *Scientific Data*, 6(1), 1-9.
- Force11. (2019). *Guiding Principles for Findable, Accessible, Interoperable and Re-usable Data Publishing Version b1.0*. <https://www.force11.org/fairprinciples>

- González-Beltrán, A., Maguire, E., Sansone, S.-A. ve Rocca-Serra, P. (2014). linkedISA: Semantic Representation of ISA-Tab Experimental Metadata. *BMC Bioinformatics* 15 (Suppl 14), S4, 1-9. doi.org/10.1186/1471-2105-15-S14-S4.
- Gonzalez-Beltran, A., vd. (2015). From Peer-reviewed to Peer-reproduced in Scholarly Publishing: The Complementary Roles of Data Models and Workflows in Bioinformatics. *Plos One*, 10(7), 1-20. doi.org/10.1371/journal.pone.0127612
- Groth, P.T., Loizou, A., Gray, A.J.G., Goble, C., Harland ve L. Pettifer, S. (2014). Api-centric Linked Data Integration: The Open Phacts Discovery Platform Case Study. *Ssrn Electronic Journal*, 29, 12-18. doi.org/10.1016/j.websem.2014.03.003
- Harland, L. ve Open PHACTS Consortium. (2012). A Semantic Knowledge Infrastructure for Public and Commercial Drug Discovery Research. *Lecture Notes in Computer Science*, 7603, 1–7. doi.org/10.1007/978-3-642-33876-2_1.
- Hey, T. ve Hey, J. (2006). E-science and its Implications for the Library Community. *Library Hi Tech*. 24(4), 515–528. doi: 10.1108/07378830610715383.
- Hey, T., vd. (2009). *The Fourth Paradigm: Data-intensive Scientific Discovery*. Redmond, Wash: Microsoft Research.
- Hilbert, M. (2015). *e-Science for Digital Development: “ICT4ICT4D”*. Development Informatics, Working Paper Series, The University of Manchester. <https://hummedia.manchester.ac.uk/institutes/gdi/publications/workingpapers/di/di-wp60.pdf>
- https://www.coretrustseal.org/wp-content/uploads/2017/01/Core_Trustworthy_Data_Repositories_Requirements_01_00.pdf
- Kobro-Flatmoen, A. (2012). NextGen VOICES: Results. *Science Magazine*, 335(6064), 36-38. doi:10.1126/science.335.6064.36
- Leeuw, L. de. (2019). *Data Seal of Approval (DSA)*. DANS. doi:10.17026/dans-28z-njxq
- Lin, D., Crabtree, J., Dillo, I. vd. (2020). The TRUST Principles for Digital Repositories. *Science Data*, 7(144), 1-5. doi: 10.1038/s41597-020-0486-7
- MacCallum, C. (2019, 19 Ekim). Data Repository Selection: Criteria that matter. *Open Science*. <https://osf.io/m2bce>
- Martin, E. R. ve Kafel, D. (2010). Response to Neil Rambo's editorial: E-science and Biomedical Libraries. *University of Massachusetts Medical School. Library Publications and Presentations. Paper 106(98)*, 528. doi: [10.3163/1536-5050.98.1.003](https://doi.org/10.3163/1536-5050.98.1.003)
- Moe-Behrens, G. (2012, 6 Ocak). NextGen Speaks. *Science Magazine* 335, 6064, 36-38. /doi/10.1126/science.335.6064.36
- Mokran, M. ve Parsons, M. (2014). Learning from the International Polar Year to Build the Future of Polar Data Management. *Data Science Journal*, 13(15), 88-93. doi.org/10.5334/dsj.IFPDA-15
- PID services (DOI, ePIC). (2024). Swedish National Data Service. <https://snd.se/en/describe-and-share-data/pid-services-doi-epic>
- Pitkin, K. (2011, 25 Kasım). IDCC11 Preview: An interview with Victoria Stodden. DCC. Dcc.ac.uk. 2 Eylül 2022 tarihinde <https://www.dcc.ac.uk/news/idcc11-preview-interview-victoria-stodden> adresinden erişilmiştir.
- Rose, P.W., vd. (2015). The RCSB Protein Data Bank: Views of Structural Biology for Basic and Applied Research and Education. *Nucleic Acids Research*, 42(D1), D345-D356.
- Seneca, T. (2010). *Web Archive Discovery: Memento Implementation Meeting*. California Digital Library. <https://cdlib.org/cdinfo/2010/02/04/web-archive-discovery-memento-implementation-meeting/>

- Syed, J., vd. (2007). Supporting Scientific Discovery Processes in Discovery Net. *Concurrency and Computation: Practice and Experience*, 19(2), 167-179. doi:10.1002/cpe.1049
- Tanenbaum, Andrew S. ve Steen, Maarten van. (2002). *Distributed Systems: Principles and Paradigms*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- UniProt Consortium. (2015). UniProt: A Hub for Protein Information. *Nucleic Acids Research*, 43, 204-212. doi:10.1093/nar/gku989
- Wilkin, J. P. (2015). Meanings of the Library Today. A. Crawford (Yay. Haz.) *The meaning of the Library: A Cultural History* içinde (s. 236-253). Princeton and Oxford: Princeton University Press. doi.org/10.1515/9781400865741-014
- Wilkinson, M. D., vd. (2016). The FAIR Guiding Principles for Scientific Data Management and Stewardship. *Science Data*, 3(160018), 1-9. doi.org/10.1038/sdata.2016.18
- Witt, M. ve Carlson, J. R. (2007). Conducting a Data Interview. Purdue University. *Libraries Research Publications. Paper 81*. https://docs.lib.purdue.edu/lib_research/81
- Wolstencroft, K., vd. (2015). SEEK: A Systems Biology Data and Model Management Platform. *BMC Syst Biol*, 9(33), 1-12. doi: 10.1186/s12918-015-0174-y.

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 8 Sayı: 1 Yıl: 2025

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

Hakemli Makaleler

Araştırma Makalesi

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 24.03.2025

Kabul tarihi: 20.06.2025

Yayınlanma tarihi: 30.06.2025

Article Info

Date submitted: 24.03.2025

Date accepted: 20.06.2025

Date published: 30.06.2025

Anahtar Sözcükler

*Bilgi Kaynakları, Terminoloji,
Sözlükçe*

Keywords

*Information Resources,
Terminology, Lexicon*

DOI numarası

10.33721/by.1664648

ORCID

0000-0002-7751-2835 (1)

0000-0001-9431-4403 (2)

Bilgi Kaynakları ve Kayıt Ortamları Sözlükçe Denemesi

*A Pilot Lexicon of Information Sources and Carrier Types
Terms*

İhsan ÖZKOL

Arş. Gör. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler
Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Arş. Gör., ihsan.ozkol@ikcu.edu.tr

Hakan ANAMERİÇ

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi
Bölümü Öğretim Üyesi, anameric@ankara.edu.tr

Öz

Bu çalışma, bilgi kaynakları ve kayıt ortamlarına ilişkin terimlerin sistematik, kavramsal ve tutarlı biçimde tanımlanmasını; meslekî terminolojide kavramsal bütünlüğün desteklenmesini amaçlamaktadır. Çalışmanın temel araştırma sorusu şu şekilde belirlenmiştir: “*Bilgi kaynakları ve kayıt ortamları terimlerinin ulusal ve uluslararası terminoloji kaynaklarındaki anlam farklılıkları nelerdir ve bu farklılıklar meslekî terminoloji tutarlılığını nasıl etkilemektedir?*” Çalışmanın odak noktası, Türkçe karşılık verilen terimlerin literatürdeki kullanımını yaygınlaştırmak, benzer özelliklere sahip olanlar ile parça-bütün, tür-alt tür ilişkileri taşıyan kavramlar arasındaki bağları sistematik biçimde göstermeye çalışmaktır. Bu bağlamda bilgi kaynaklarının tür (genre), alt tür (form) ve kayıt ortamlarının (carrier) kavramsal düzlemde açıklanması, söz konusu kaynakların yönetimi, erişimi ve korunmasına ilişkin meslekî süreçlerin daha bilinçli yürütülmesini destekleyecektir. Araştırmada betimsel analiz yöntemi kullanılmış; ulusal ve uluslararası terminoloji standartları, alan sözlükleri ve bilimsel literatür taranmıştır. Terimler, disiplin içi ve disiplinler arası kullanımları dikkate alınarak sistematik bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Çalışmada klasik ve dijital bilgi kaynakları ile bu kaynakların kaydedildiği ortamların fiziksel, teknik ve içerik özellikleri çerçevesinde bir sözlükçe oluşturulmuştur. Terimlerin tanımlanmasının yanı sıra, literatürdeki kullanımlarına göre anlam alanlarının belirlenmesi ve disiplinler arası içerik tutarlılığının sağlanması hedeflenmiştir. Bulgular, terminolojik farklılıkların yalnızca dilsel tercihlerden değil, aynı zamanda meslekî disiplinlerin tarihsel gelişimi ve kurumsal geleneklerinden kaynaklandığını; bu durumun da bilgi meslekleri arasında ortak anlam üretimini ve standardizasyonu zorlaştırdığını göstermektedir. Çalışmanın amacı, etimolojik, linguistik, semantik ya da gramer temelli terim üretimi veya söz dizimsel karşılaştırmalar yapmak değildir. Bu çalışma, bilgi ve belge yöneticileri, araştırmacılar ve öğrenciler için bilgi kaynakları ve kayıt ortamları hakkında meslekî terminolojiden oluşan güvenilir bir başvuru kaynağı sunmayı ve terminolojik standartlaşma çabalarına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Abstract

This study aims to define terms related to information sources and recording media in a systematic, conceptual, and consistent manner, thereby supporting conceptual coherence within professional terminology. The primary research question is formulated as follows: “What are the semantic differences in the definitions of terms related to information sources and recording media across national and international terminological resources, and how do these differences affect the consistency of professional terminology?”

The focus of the study is to promote the use of Turkish equivalents of relevant terms in the literature and to systematically illustrate the relationships among concepts that share similar characteristics or exhibit part-whole and genus-subgenus relations. In this context, the conceptual clarification of the genres, subgenres, and carriers of information sources is expected to support more informed execution of professional processes related to their management, access, and preservation. The study adopts a descriptive analysis method, reviewing national and international terminology standards, domain-specific glossaries, and scholarly literature. The terms have been assessed through a systematic approach that considers both intra- and interdisciplinary usages. A lexicon has been developed, covering both classical and digital information sources, along with the physical, technical, and content-related properties of the media in which they are stored. In addition to term definitions, the study also seeks to identify their semantic domains as reflected in the literature and to ensure content consistency across disciplines. The findings show that terminological differences stem not only from linguistic preferences but also from the historical development and institutional traditions of professional disciplines. This situation hinders the creation of shared meanings and the standardization efforts among information professions. The aim of the study is not to engage in etymological, linguistic, semantic, or syntactic derivations or comparisons. Rather, it seeks to provide a reliable reference resource for information and records managers, researchers, and students on professional terminology related to information sources and recording media, contributing to terminological standardization efforts.

1. Giriş

Bilimsel çalışmada kullanılan yazı dili ve sözlü ifadelerin en önemli özellikleri terim kullanımının yoğunluğu ile zaman içerisinde terim ve ifadelerin kendine has bir yapı kazanarak “jargon” haline dönüşebilmesidir. Bir bilim dalı ve/veya uygulama alanında kavramlara karşılık gelen kelimeleri ifade eden terimler (istilahât), genellikle teknik ve meslekî ifadeleri, işleyişi veya farklılıkları anlatmak için kullanılırlar. Bu nedenle çoğu zaman “o alana has / ona özgü” anlam taşıdıkları kabul edilir. Ancak, terimler sadece bir alana özgü değildir; benzer terimler, farklı alanlarda farklı anlam ve karşılıklarla kullanılabilir. Elbette terimlerin oluşum ve kullanımında ilgili dile özgü birçok linguistik, etimolojik, gramer/dil bilgisi, sentaks/cümle bilgisi, fonetik ve alfabeye ilişkin kural ve yapıların etkili olduğu açıktır. Terimlerin ilgili bilim dalı ve/veya uygulama alanının teknik, yöntem, uygulama, kuram, teori ve literatüründe kullanımının yaygınlaşması, bunların derlenmesini ve tanımlanmasını gerektiren bir zorunluluk olmuştur. Öyle ki kimi terimler farklı alanlarda farklı kapsam, anlam ve bağlamlarda kullanılmaya başlanmış, “has/özgü” olma paylaşılr duruma gelmiştir. Böylelikle alana ilişkin ortak bir anlayış oluşturan terimler, terminoloji kavrayışını da şekillendirmiştir.

Belirli bir alana özgü oluşan terminolojinin gelişim ve değişim süreci yazılı ve sözlü iletişim ile gerçekleşirken, toplu ve sistematik biçimde kaydedilmesi, ciddi bir emek ve tecrübe gerektiren bir sürecin ürünleri olan sözlükler ile olabilmektedir. Sözlük bilimi diğer adıyla leksikografi bu yöndeki uygulamaların sonucu olarak ortaya çıkan mesleki sözcüklerin danışma kaynağı niteliğinde ortamlarda derlenmesine hizmet eden bir bilim dalı olarak gelişim alanı bulmuştur. Sözlük bilimi içinde yer alan danışma kaynakları farklı amaç, yöntem, ölçüt ve ilkeler esas alınarak hazırlanır. Bunlar arasında belirli bir alana -uzmanlık alanına- ait “terim” veya “terminoloji” sözlükleri,¹ dil sözlüklerinden sonra en yaygın olanlardır (Bekdaş, 2017, s. 54-57; Deniz Yılmaz, 2023, s. 658). Bu tip sözlüklerin hacimleri ait oldukları alanın terim sayısı, etki alanı ve yaygınlığına bağlıdır.

Leksikografi açısından da bakıldığında terim ve konu sözlükleri, bir bilim dalı ve uygulama alanındaki;

- sözcük dağarcığının süreç içerisindeki gelişiminin,
- diğer yakın alanlarla olan etkileşiminin,
- terim üretiminin nitelik ve nicelik yönünden durumunun,
- alan yazınındaki değişiminin
- kendi içinde ve dışındaki iletişiminin

kavranmasına yardımcı olduğu söylenebilir (Rukancı vd., 2023, s. 8).

Temel alanlardan kütüphanecilik ve arşivcilik, XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren dokümantasyon, bilgi bilimleri ise XX. yüzyılın ortalarından itibaren meslek eğitimi/formasyonu, teknik

¹ Farklı bilim dallarında hazırlanmış sözlükler için bakınız; Ahmet Topaloğlu ve Mustafa S. Kaçalin, “Sözlük”, TDV İslam Ansiklopedisi C. 37, İstanbul: TDV, 2009, s. 412.

ve meslek kuralları, eğitim programı (müfredatı), araç-gereç (teçhizat/ekipman), usûl/yöntem, meslek standardı, etik kurallar ve mevzuat ile kendi terminolojisini geliştirmeye başlamıştır. XX. yüzyılın ortalarından itibaren ise anılan bilim dalları ile uygulama alanlarının ve bu alanlara bağlı alt alanların ortaya çıkması, disiplinler arası iletişimin artması ve böylelikle literatüre katkı yoluyla alanda hazırlanmış terim sözlüklerinde artış olduğu görülebilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın kapsamını, hacmini ve ortaya konulacak sözlük tipolojisini belirlemek adına dilimizde “sözlük” anlamına gelen veya bu içerikte kullanılan bazı terimlere değinmekte yarar vardır.

Türk Dil Kurumu’nun (TDK) Güncel Türkçe Sözlüğü’nde (2025) “*bir dilin bütün zamanlarda veya belli bir çağda kullanılmış kelimelerini, kelime gruplarını, deyim ve atasözlerini genellikle alfabe sırasına göre alarak sözcük türünü, okunuşunu, yabancı kökenliyse hangi dilden geldiğini, kullanım alanlarını gösterip tanımlarını yapan, varsa başka dillerdeki karşılıklarını veren yapı*” olarak tanımlanan sözlüğün kapsam, kelime/terim sunumu, tanımlamalardaki ayrıntı düzeyi ve terim çeşidine göre farklılık gösteren türleri vardır. Bunlardan lügat/lûgat [glossary] temelde dil, lehçe, kelime hazinesi anlamlarını ifade etse de Türkçede “sözlük” karşılığı ve birçok dil, terim ve konu sözlüğünde isim olarak kullanılmıştır. Dilimize girdiği Arapçada “*toplum bireylerinin duygu ve düşüncelerini birbirine anlatmak için kullandıkları kelimelerden meydana gelen eser*” anlamında kullanılmış, İngilizce karşılığı olan glossary ise “*bir metin içerisindeki veya bilgi alanındaki teknik veya özel [anlaşılması zor] sözcüklerin anlamlarını açıklayan [alfabetik] liste/terim derlemesi*” anlamlarıyla karşılık bulmaktadır (Oxford English Dictionary, 2000; Cambridge University Press, 2008; Durmuş, 2009, s. 398; The Merriam-Webster Dictionary, 2022). Özellikle son 50 yılda Kütüphanecilik ve Enformasyon Bilimleri alanında yukarıdaki tanımlara nazaran daha geniş ve detaylı lügat çalışmaları yapılmıştır. Bunlar arasında 1983’te yayınlanmaya başlayan American Library Associations tarafından hazırlanan *The ALA Glossary of Library and Information Science* ve ilk baskısı 2004’te Richard Pearce-Moses (2005) tarafından hazırlanarak yayınlanan *Glossary of Archival and Records Terminology* yer almaktadır. Alanın en kapsamlı ve en çok baskı yapan danışma kaynaklarından Ray[mond John] Prytherch’in (2005) yeni baskılarını hazırladığı *Harrod’s Librarians’ Glossary and Reference Book* [2016 - 10. Baskı],² alana ilişkin terimlerin yanı sıra kelime ve harflerden oluşan kurumlara, sistemlere, ürün kısaltmalarına, URL’lere, terimler arası göndermelere yer verirken birden fazla anlama gelen veya birden fazla alanda kullanılan terimler daha geniş ve örnekli olarak açıklanmıştır. Lügat niteliğindeki bu örneklerin, içeriklerinde yer verdikleri kurum adları, ürün kısaltmaları, URL’ler, gönderme ilişkileri ve çok anlamlı terim açıklamaları gibi farklılıkları sayesinde, geleneksel sözlüklere kıyasla daha geniş bir çerçeve ve kapsama sahip olduğu; bu yönleriyle zamanla kapsamlı/büyük sözlük özelliği de kazanabildiği görülmektedir. Bu üç örnek de içerik bakımından birer lügat özelliği taşımasının yanı sıra, belirli bir alanın terimlerini sistematik bir şekilde sunmaktadır. Birçok sözlük ve lügat içerikleri, amaçları, kapsamı, hedef/okuyucu kitlesi, terim sayısı ve yayın türü -kitap, makale, kitap içi bölüm ve bunların elektronik ortamları- göz önüne alındığında birbirlerini niteleyen “sözlük/dictionary” veya “lügat/glossary” isimlerini içeren eser adları ile ifade edilmişlerdir.

Sözlük (dictionary) ve lügat (glossary) sözcükleri alana ilişkin leksikografi kaynaklarında³ ayrı ayrı tanımlanmış ve birbirlerine gönderme yapılmamıştır. Bu durum yukarıda değinilen özellikleri nedeniyle iki ayrı danışma kaynağı olduklarını vurgularken amaç, düzen ve hazırlanış metodolojilerinin benzer olduğunu da ortaya koymaktadır. İlginçtir bu tanımların alındığı çalışmalarda sözlük “kitap” formunda bir bilgi kaynağıyken glossary, “.....terimleri içeren bir alfabetik liste” olarak açıklanmıştır.

Türkçede sözlük karşılığı kullanılan bir diğer sözcük, “kâmûs”tur. Türkçede lügat kelimesinin eşanlamlısı olarak karşılık bulmakta ve kâmûs terimi kelime anlamlarından biri olan okyanusun mecaz olarak “ait olduğu dilin zenginliği”ni belirtmek için kullanılır (Durmuş, 2009, s. 399; Ayverdi, 2010, s. 615). Türkiye’de yapılan dil ve terminoloji sözlüğü çalışmalarda 1990’ların başlarına kadar hem eserin

² Leonard Montague Harrod’ın (1905-1984) hazırladığı bu terim sözlüğü ilk olarak, *The Librarians’ Glossary* adıyla yayınlanmış 1938’de *The Librarians’ Glossary of Terms Used in Librarianship, Documentation and the Book Crafts, and Reference Book* adıyla 1959 (2.), 1971 (3.) ve 1977’de 4. baskısı yapılmıştır. 5. baskıdan itibaren Harrod’s Librarians’ Glossary and Reference Book adıyla yayınlanmaktadır.

³ *Technical Dictionary of Library and Information Science: English/Spanish - Spanish/English* (1993), *Dictionary of Library and Information Science* (1997), *Dictionary of Library and Information Science (DLIS)* (2002, 2004), *Dictionary of Library and Information Management* (2006), *A Glossary of Terms in Librarianship and Information Management* (2007), *ALA Glossary of Library and Information Science* (2013), *Harrod’s Librarians’ Glossary and Reference Book* (2010, 2016),

adını hem de kaynak türünü ifade etmek için kullanılmıştır.⁴ Ayverdi'nin (2010, s. 615) “*bir dilin bütün kelimelerini içine alan büyük sözlük, büyük lügat kitabı*” tanımından, bu makalede ele alınan sözlükçe çalışmasının içerik, terim/sözcük niteliği, kapsamı ve yayın türü bakımından farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır.

Kütüphanecilik, arşivcilik ve enformasyon bilimleri alanında eser adında “kâmûs” kullanılmış bir sözlük bulunmamakla beraber, bu terimin dil sözlüklerini nitelendirdiği açıktır. Sözlük anlamıyla kullanılan bir diğer sözcük leksikon’dur (lexicon). Özellikle İngilizce, Almanca ve İskandinav dillerinin diğer dillerdeki karşılıklarını veren dil sözlüklerinde başlık kullanılan leksikon ifadesi genellikle kelime sayısı sınırlı/sınırlandırılmış veya belirli alanlara özgü, terim sayısı göz önüne alındığında daha küçük kapsamlı sözlük veya listeleri tanımlamaktadır.⁵ Buradan hareketle belirli bir dala/alana özgü, daha dar, seçilmiş terimlerin tanımlarının verildiği özelleştirilmiş sözlük çalışmalarının da var olduğu anlaşılabilmektedir. Bu tür leksikografi çalışmalarına sözlükçe/lügatçe denilmektedir.

Sözlükçe/lügatçe, anlam ve hazırlanış amacı bakımından yukarıda açıklanmaya çalışılan sözlük anlamında kullanılan terimlerle karşılaştırıldığında, tanımlanacak veya listelenecek terim hacmini/sayısını ve kapsamını belirtmesi bakımından önemlidir. Dilbilim terimi olarak “sınırlı sayıdaki sözcüğün anlamlarını kısa olarak gösteren veya yalnız bir sanat, bir bilim ya da bir halk sınıfının kullandığı kelimeleri içeren sözlük” şeklinde tanımlanırken “terim sözlüğü” karşılığı olarak da ifade edilmektedir. Eşanlamlısı olan lügatçe ise “*belirli bir sanat veya bilime mahsus kelimelerin anlamlarını veren lügat*”, “*dilin bir kısım kelimelerini veya belli bir konuya ait kelimeleri içine alan küçük sözlük*” ve “*küçük sözlük*” olarak tanımlanmaktadır (Tuğlacı, 1971, s. 1086; Türkiye Bilimler Akademisi, 2011, s. 1065). Bu bakımdan değerlendirildiğinde, çalışmanın kapsamının bilgi kaynakları ve bunların üzerine kayıtlı olduğu ortamlar olarak belirlendiği göz önüne alınırsa, bu denemenin bir **sözlükçe/lügatçe** türüne karşılık geldiği söylenebilir.

Bu bağlamda, çalışmanın kapsadığı disiplinlerin sınırlarının ve ilişkilerinin açıklığa kavuşturulması gereklidir. “Kütüphanecilik ve Enformasyon Bilimleri” ifadesi, belirli bir meslek adlandırmasından ziyade; bilginin ve bilgi kaynaklarının erişimi, düzenlenmesi, tanımlanması ve kullanıma sunulması süreçlerinde benzer hedefleri paylaşan, farklı ancak ilişkili disiplin ve uygulama alanlarını kapsayan üst bir kavram olarak ele alınmıştır. Ancak bu yaklaşım, özellikle arşivcilik alanındaki kimi kuramsal ve meslekî gelenekler tarafından mesafeli biçimde değerlendirilebilmektedir. Bu nedenle, disiplinsel çeşitliliği daha kapsayıcı bir biçimde ifade etmek amacıyla, “Bilgi Bilimleri” (Informationswissenschaften) yaklaşımı tercih edilmekte ve bu üst başlık altında kütüphanecilik (Bibliothekswesen), arşivcilik (Archivwesen) ve dokümantasyon/bilgi yönetimi (Dokumentationswesen) ya da güncel kullanımıyla Informations- und Datenmanagement) gibi alt uzmanlık alanları tanımlanmaktadır. Örneğin Almanya’da Potsdam Uygulamalı Bilimler Üniversitesi’nde bu alanlar “Bilgi Bilimleri Bölümü” çatısı altında bir arada yapılandırılmaktadır (Fachhochschule Potsdam, 2024). Bu yaklaşım, farklı alanlar arası terminolojik ilişkilerin bir üst kavramsal yapı altında, alanlar arası özerklik ve etkileşim dengesini gözeterek ele alınmasına olanak tanımaktadır (Saracevic, 1999, s. 1051–1053; Bates ve Maack, 2010, s. 2563–2565; Rubin, 2016, s. 3–5).

Rubin’e (2016, s.16–18) göre, yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarından bu yana, kütüphaneler ve arşivlerin özel ve akraba bir ilişkiye sahip olduğu konusunda ortaya çıkan bir fikir birliği bulunmaktadır. Bu akraba alanların her biri, literatürde kendine özgü tanımlarla karşılık bulmaktadır. Kütüphanecilik, Rubin (2016, s. 3–5) tarafından bilgi kaynaklarının düzenlenmesi, toplanması, korunması ve kullanıcıya sunulması süreçleriyle ilgili bir alan olarak tanımlanmaktadır. Arşivcilik ise uzun vadeli yönetsel, hukuki ve tarihsel değer taşıyan belgelerin korunmasını ve erişime sunulmasını amaçlayan bir disiplin olarak ifade edilmektedir (Millar, 2017, s. 21–24). Arşivcilik alanına benzer eksenli süreçlerden oluşan dokümantasyon, UNESCO’ya (1974, s. 4) göre dokümanların toplanması, sınıflandırılması, özetlenmesi

⁴ Önceki yıllarda Kâmûs-ı Türkî, Askerî Kâmûs, Resimli Türkçe Kâmûs, Kâmûs-ı Felsefe, Resimli Kâmûs-ı Fransevî gibi bu sözcük ile isimlendirilmiş yazılmış, çoğaltılmış veya basılmış eserler bu değerlendirmenin dışındadır. 1971’de 3 cilt olarak basılan “Okyanus” 20. Yüzyıl Ansiklopedik Türkçe Sözlük’de “kâmûs”un kelime anlamına atfen bir kullanım vardır bakınız; Okyanus 20. Yüzyıl Ansiklopedik Türkçe Sözlük, Hazırlayan: Pars Tuğlacı, İstanbul: Pars Yayıncılık, 1971, s. x [Açıklamalar ve Kullanım Esasları].

⁵ Arşivcilik alanındaki döneminin güncel ana terimlerin bir dizininin/listesinin oluşturulması için hazırlanan ve Elsevier tarafından 1964’te yayınlanan *Lexicon of Archival Terminology* de bu mantıkla hazırlanmış 175 terimi içeren küçük sözlüktür. Bakınız; *Lexicon of Archival Terminology*, Edited by Jean Herbert, Amsterdam: Elsevier Publishing Company, 1964, ss. i-iv; Arşivcilik Terimleri Sözlüğü, Türkçe Hazırlayan ve Genişleten: Bekir Kemal Ataman, İstanbul: Librairie de Péra, 1995, s. ix.

ve erişime sunulması süreçlerini kapsarken; Prytherch (2005, s. 209) dokümantasyonu daha çok bilimsel ve teknik materyaller bağlamında ele alınan bir uygulama alanı olarak tanımlamıştır. Bilgi bilimi ise Bates ve Maack'a (2010, s. 2563–2565) göre bireylerin bilgiyi nasıl dönüştürdüğü, depoladığı, eriştiği ve kullandığı süreçleri inceleyen teorik bir alandır. Saracevic (1999, s. 1051–1053) tarafından bilgi biliminin daha geniş bir çerçevesi olarak değerlendirilen enformasyon bilimleri; teknoloji tabanlı bilgi sistemlerini, kullanıcı odaklı süreçlerle birlikte ele alan bütüncül bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu alanların kurumsal işlevleri, bilgi nesnesine yaklaşım biçimleri ve hukuki sorumlulukları farklılıklar gösterse de -işlem detaylarına inilmemiş olan- birbirine kavramsal olarak yakınlığı sıkça vurgulanmaktadır. Örneğin Berlin'deki Bauhaus Arşivi, Marbach'taki Alman Edebiyat Arşivi ve Kanada'daki Ulusal Kütüphane ve Arşiv Kurumu, birleşik örgütlenme yapısına sahiptir. Bu nedenle Leonhardt (1989, s. 221-224; 2000, s. 86-88), Menne-Haritz (2000, s. 12) ve belge türlerinin arşiv ya da kütüphane ortamında değerlendirilmesinin, nesnel benzerlik yanında; zaman, kültür ve kurum bağlamına göre değişen işlevsel ayrımlara dayandığını belirtmektedir. Richter'e (2023, s. 4) göre bu yaklaşım, bu alanlar arasında bir "benzeşme" (Ähnlichkeit) değil, ancak bir "yan yanalık" (Nebeneinander) durumunu öne çıkarmaktadır. Her biri kendi tarihsel bağlamında gelişmiş, bağımsız yöntem ve kavram sistemlerine dayanan, ancak bilgi yönetimi çerçevesinde birbirini tamamlayan uzmanlık alanlarıdır.

Kütüphanecilik ve arşivcilik meslekleri, tarihsel olarak farklı kurumsal bağlamlarda gelişmiş, meslekî pratikleri, terminolojileri ve kuramsal temelleri birbirinden ayrı yapılar olarak biçimlenmiştir. Özellikle XIX. yüzyıldan XX. yüzyılın ortalarına kadar, bu iki alanın gelişimi paralel ama bağımsız seyretmiştir (Cox, 2000, s. 46; Yakel, 2003, s. 3-5). Arşivcilik; kayıtlı bilginin özgün bağlamını, otantisitesini ve kurumsal sürekliliğini korumaya odaklanırken; kütüphanecilik ise bilginin erişilebilirliğini ve kullanıcı hizmetlerini temel alarak gelişmiştir. Ancak XX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren özellikle dijitalleşme, kurumsal bilgi sistemleri ve bilgi yönetimi yaklaşımları bu alanları belirli noktalarda yakınlaştırmıştır (Hjørland, 2000, s. 30-32; Menne-Haritz, 2001, s. 60-62). Bu yakınsama, ortak hedefler etrafında iş birliği olanakları doğursa da her bir alanın kendi tarihsel gelişim çizgisini ve meslekî özerkliğini koruduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle bu çalışmada, söz konusu disiplinler arasında tek birleştirici çerçeve altında değil, ortak kullanılan terminolojik alanlara da odaklanılmış; kuramsal ve tarihsel farklılıklar dikkate alınarak disiplin içi anlam çeşitlilikleri analiz edilmiştir.

Bu çalışmada benimsenen çerçeve, söz konusu alanlar arasındaki terminolojik, tarihsel ve işlevsel ilişkilere dikkat çekerek, bütünleştirici bir referans yapısı kurmayı ve sözlükçenin dayandığı kavramsal zemin üzerinde netlik sağlamayı amaçlamaktadır.

2. Amaç ve Gereksinim

Bilgi Bilimlerinin üzerine yoğunlaştığı amaç; bilginin kayıtlı olduğu her türlü kaynağın kullanıcılar tarafından erişilebilir kılınmasıdır. Bu temel amaç doğrultusunda “bilgi kaynağı” olarak adlandırılan basılı ve elektronik tüm kaydedilmiş türlerin, ortak ve kendine özgü özelliklerinin bilinmesi, bunların kataloglama/niteleme sürecinde standartlar ve kurallar dâhilinde kullanıcıların anlayabileceği bir dizge haline getirilmesi gerekir. Bilgi kaynakları ve kayıtlı oldukları çeşitli fiziksel ve elektronik ortam; bilgi gereksiniminin artışı, kayıt ortam ve yöntemlerinin gelişimi ile bilginin sunumu ve organizasyonu için en uygun biçimin oluşturulması isteğinin bir sonucu olarak gelişimine devam etmektedir.

Bu süreçte;

- farklı düzeyde bilgi/veri içeren,
- farklı amaçlara/gereksinimlere yönelik,
- farklı kullanıcı grubu/okuyucu kitlesine hitap eden,
- farklı fiziksel ve teknik özelliklere sahip,
- zamanla kullanımdan kalkan, alt türleri üretilen veya değişen,
- düzenli/düzensiz aralıklarla yayınlanan,
- bir araç yardımıyla çalıştırılabilen,
- yönlendirme yapan ve/veya doğrudan bilgi veren,
- farklı hukukî sorumluları/üreticileri/dağıtıcıları olan

bilgi kaynakları hazırlanmıştır. Anılan özelliklere sahip bilgi kaynaklarını birbirinden ayırt etmek veya ortak özelliklerini ortaya koymak, bunların içerik, fiziksel yapı/görünüş, kullanım/hazırlanış amacı, diğer kaynaklarla olan ilişkilerinin tanımlanmasıyla gerçekleştirilebilir.

Bu bağlamda bilgi kaynakları ve kayıt ortamlarına ilişkin olarak bilgi ve belge yöneticilerinin;

- yeni bilgi kaynağı türlerini ve alt türlerini,
- bilginin/verinin üzerine kaydedildiği kayıt ortamlarını,
- dilimize yabancı dillerden giren veya zaman içerisinde farklılaşan terimleri,
- dilimizde karşılık bulan terimleri,
- ilişkili bilim dalı ve uygulama alanlardaki kullanımlarını,
- terimlerin yanlış kullanımından kaynaklanan kavramsal kargaşayı

anlaması, ilişkilendirmesi ve tanıması ile benzer sözlük, lügat ve sözlükçe çalışmalarına destek olabilmek amaçlarıyla bu çalışma hazırlanmıştır.

Bu doğrultuda çalışmanın kapsamını; bilgi bilimlerini oluşturan yukarıda anılan temel alanlara ilişkin erişilebilen terminoloji sözlükleri ve sözlükçelerde yer alan, meslekî uygulamalar, akademik yazın ve sektörel yayınlarda kullanılan bilgi kaynakları ile kayıt ortamı terimleri oluşturmaktadır. Terimlerin farklı disiplin geleneklerinden türemiş olması dikkate alınarak, bu çalışmada terimler; tanım biçimleri, sınıflama yaklaşımları ve teknik içerikleri açısından karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş, bu analiz sonucunda kavramsal benzerlikler, anlam ayrışmaları ve bütünleştirici kullanımlar terminolojik çerçevede ortaya konmuştur.

Sözlüklerin de aralarında yer aldığı danışma kaynakları, bu amaçların gerçekleştirilmesinde başlıca referans kaynaklarıdır. Telif kitaplara oranla daha kolay ve hızlı erişiminin olması, istenilen bilgiyi/veriyi sistematik düzende sunmaları, ilgili bilim ve uygulama alanındakilerce daha çabuk kabul görmeleri ve alan yazın ürünlerinin kavramsal kısımlarının bütünleyicileri olmaları bu danışma kaynaklarını popüler hale getirmektedir. Diğer bilim dallarında olduğu gibi gereksinimler ve değişiklikler karşısında yenilenmesi, türetilmesi, Türkçe karşılıklarının bulunması için Bilgi Bilimleri alanında da terim, kavram, deyim ve jargonun anlaşılabilirliği amacıyla sözlük ve lügat hazırlanması, akademik ve meslekî bir gelenek olmuştur. Bu çalışma da geleneğin bir parçası olarak daha önce farklı yayın türleri olarak ilgililerin faydasına sunulan kütüphanecilik, dokümantasyon ve enformasyon ile arşivcilik terimleri arasında daha sınırlı ancak ortak kullanımları olan bilgi kaynakları ve kayıt ortamlarına ilişkin terimler üzerine yoğunlaşacaktır.

Türkiye’de Kütüphanecilik ve Enformasyon Bilimleri alanında 1954’ten beri örgün akademik ve meslekî eğitim programıyla meslek elemanı ve akademisyen yetiştirilmektedir. Bu alanda akademik ve popüler literatürün oluşumu, XIX. yüzyılda “kütüphanecilik” mesleği ve “kütüphane” kurumu ile başlamış; kütüphanelerin organizasyonu, mevzuatı, yurtdışı eğitim faaliyetleri, kurslar ve örgün öğretim programlarındaki gelişmelerle zenginleşmiştir. Benzer biçimde, arşivcilik alanında da Osmanlı’nın son döneminden itibaren meslekî yayınlar ortaya konmuş; terminoloji, kavramlar ve uygulama esaslarına ilişkin önemli çalışmalar yapılmıştır. Özellikle Hayreddin Nedim Göçen’in arşiv hizmetlerine ilişkin raporları ile Celal Esad Arseven’in kuramsal yaklaşımları, bu alandaki literatürün erken örnekleri arasında sayılabilir (Keskin ve Günelan, 2011; Keskin ve Sümbül, 2020). Son dönemde ise arşivcilik tarihi ve terminoloji bağlamında daha sistematik çalışmalar artış göstermektedir. Bilgi bilimi alanındaki ilk terim sözlükleri, 1959-1974 yılları arasında yayınlanmıştır. Alana ilişkin sözlükler⁶; hazırlanış amacı, yayın türü, terim kapsamlarına göre aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir.

- a. Müstakil [kitap formunda] terim sözlükleri,
 - aa. Kütüphanecilik Terimleri Sözlüğü (1973)
 - ab. Kitaplıkbilim Terimleri Sözlüğü (1974)
 - ac. Belge Yönetimi ve Arşiv Terimleri Sözlüğü (2009)
 - ad. Arşiv Terimleri (2023)

⁶ Bakınız; Cüneyt Akın, “Sözlük Tipolojileri ve Tasnifi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (73, Haziran), 2022, s. 229.

- b. Çeviri terim sözlük veya sözlükçeleri,
 - ba. Muhafaza ve Erişim Teknolojisi: Bilgi Ortamının Değiştirilmesinde Dijital ve Dijital Olmayan İşlemler Arasında Münasebetler Konusunda Açıklamalı Teknik Terimler Sözlüğü (1994)
- c. Yabancı terimlere Türkçe karşılıklar veren ve/veya tanımlayan sözlükler,
 - ca. Dört Dilde Kütüphanecilik Terimleri Sözlüğü (1959)
 - cb. Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü: Sosyal Bilimler (2011)
 - cc. Enformasyon Bilimi ve Teknolojisi Kavramlar Sözlüğü Almanca - Türkçe / Türkçe - Almanca (2011)
 - cd. Bilgileşim Sözlüğü (2017)
- d. Türkçe terimlerin eklenerek tanımlandığı genişletilmiş sözlükler,
 - da. Arşivcilik Terimleri Sözlüğü: Almanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Hollandaca, İspanyolca ve Rusça karşılıklarıyla (1995)
- e. Kitap içi/sonu sözlükleri (leksikonlar, terim listeleri),
 - ea. Kataloqlama Kuralları [433-438] (1980)
 - eb. Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri [49-69] (1980)
 - ec. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü III. Kurumlararası Arşiv Hizmetleri Semineri Ders Notları [23-32] (1993)
 - ed. Kataloqlama İçin Kurallar [119-124] (2003)
 - ee. Üniversiteler İçin Belge Yönetimi ve Arşiv Sistemi/İşlemleri (BEYAS) El Kitabı [353-360] (2009)
- f. Sözlük deneme ve önerileri⁷
 - fa. Kütüphanecilik Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü [Yüksek Lisans Tezi] (1970)
 - fb. Türkçe Kütüphanecilik Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü [Yüksek Lisans Tezi] (1972)

Bu çalışmanın da esinlendiği, sınırlı sayıdaki sözcüğün anlamlarını kısa olarak gösteren veya yalnız bir sanat, bir bilim ya da bir halk sınıfının kullandığı kelimeleri içeren sözlük çalışmaları makale olarak da yayınlanmıştır. Birer sözlükçe çalışması olan bu örneklerin her ikisi de arşivcilik alanında kullanılan terimleri kapsamaktadır. İlki arşivcilik alanının önemli dergilerinden *The American Archivist*'in Temmuz 1974 sayısında yayınlanan “A Basic Glossary for Archivists, Manuscript Curators, and Records Managers” başlıklı makale, Amerikan Arşivciler Derneği (The Society of American Archivists - SAA) [Arşiv] Terminoloji Komitesi'nin “Kuzey Amerika’da uygulanmakta olan arşiv politikaları ve arşiv uygulamaları ile literatürü terminolojisinin standardizasyonu” amacıyla hazırlanmış, 203 terimin tanım ve göndermelerini içeren bir sözlükçe çalışmasıdır (Evans vd., 1974 s. 415-416). Diğeri, Vakıflar Dergisi'nin 12. sayısında (1978) yayınlanmış olan “Arşiv Terimleri ve Deyimleri” başlıklı sözlükçe makalesidir. Sözlükçe’de 455 terim ve deyim 8 ana başlık altında sınıflandırılarak tanımlanmış, üç farklı dilde karşılıklarına yer verilerek makalenin sonuna terim ve deyimlere sıra numarası ile erişimi sağlayan bir alfabetik dizin eklenmiştir (Çetin, 1978, s. 351-390).

Bilgisayar ve ağ teknolojisinin sunduğu olanaklar, geleneksel bilgi kaynak ve kayıt ortamlarının farklılaşmasına ve tamamen bu teknoloji ile oluşturulan yeni ortamların kullanımını sağlamıştır. Çalışmanın hedefleri arasında bu yeni terminolojinin alana tanıtılması da yer almaktadır. “Elektronik/[e]” olma özellikleri ile literatüre giren kaynak türleri, sadece elektronik ortam ve ağ üzerinden hazırlanıp, erişime açılan fiziksel bileşeni olmayan “etkileşimli” ve/veya “sanal” türlere evrilen ortam ve uygulamaların üretimini hızlandırmıştır. Portal, ağ günlüğü, veri madeni, kitap(+), karma materyal, artırılmış gerçeklik içeriği gibi öncüllerinin/benzerlerinin fiziksel görünümünü barındıran fakat üretim ve kullanımında farklı teknik/teknolojik öge ve yeteneklerin olduğu ortamlar olarak gündelik yaşamımıza girmiştir. Bu da anılan terimlerin sınırlı sayıda da olsa çalışma kapsamında yer almasını gerektirmiştir.

Sözlükçe çalışmasında tanımlanan bilgi kaynakları ve kayıt ortamları kütüphane, arşiv ve müzelerin dermelerinde/koleksiyonlarında yer alan materyali kapsamaktadır. Bu materyalin bilgi kaynakları kısmında danışma kaynakları, kitaplar, süreli yayımlar, kitapdışı materyal, hukuk kaynakları, yazma eserler, gri yayımlar ve devlet yayımları tür ve alt türleri terimlerini, kayıt ortamları kısmındakiler ise

⁷ Kurumsal veya kişisel web sayfalarında yer alan alana ilişkin terim listeleri de bu kapsamda değerlendirilebilir.

yukarıda anılan tür ve alt türlerin üzerine kayıtlı olduğu ve kendine has teknik ve fiziksel özellikleri olan araç, donanım, cihaz, uygulama ve malzemeyi ifade eden terimlerden oluşmaktadır. Bu terimler alfabetik bir sıra uyarınca düzenlenmiştir.

3. Tanımların Sunumu, Kapsamı ve Yöntemi

Bu Sözlükçe’de yer verilen terimler, bilgi bilimleri altında yer alan kütüphanecilik, arşivcilik ve dokümantasyon alanlarının meslekî uygulamalarında ve akademik yazınında karşılık bulan, literatürde terminolojik tanımı yapılmış, ulusal ve uluslararası sözlüklerde yer alanlar arasından seçilmiştir. Seçim sürecinde şu ölçütler dikkate alınmıştır:

- Alanlar arası ortak kullanıma konu olmuş olması
- Terminolojik anlam çeşitliliği taşıması
- Meslekî uygulamalarda kavramsal karşılık taşıması
- Literatürde temsil gücünün bulunması

Bu nedenle yalnızca sık kullanılan değil; “portolan” gibi nadir ancak bağlamsal temsiliyet gücü olan örnekler de listeye dâhil edilmiştir. Terimlerin seçimi, frekansa değil, kavramsal öneme dayalı bir temsil anlayışıyla yapılandırılmıştır.

Bilgi kaynakları ve kayıt ortamlarına ilişkin terimler sistematik bir şekilde sunulmuştur. Sözlükçe’de yer alan tanımlar, ilgili terimlerin bilimsel, teknik ve meslekî bağlamlarını dikkate alarak oluşturulmuş, kavramsal çerçeve belirlenirken ulusal ve uluslararası terminoloji standartları ile bilgi bilim alanındaki önemli kaynaklardan faydalanılmıştır.

Tanımların hazırlanmasında, uluslararası standartlar ve alanın önde gelen kaynakları referans alınmıştır. Ayrıca terimlerin farklı disiplinlerdeki kullanımlarına da yer verilerek, kavramsal bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır. Tanımlar oluşturulurken *ISO 5127:2017 Information and Documentation - Foundation and Vocabulary* (International Organization for Standardization, 2017) gibi standartlar başta olmak üzere, kütüphanecilik, dokümantasyon, arşivcilik, bilgi bilim ve ilgili diğer alanlardaki terminolojik kaynaklar referans alınmıştır. Ayrıca Türk Dil Kurumu’nun (TDK) güncel sözlük ve terim çalışmaları, *TÜBA Türkçe Sosyal Bilimler Terimleri Sözlüğü* gibi ulusal kaynaklar ve *ALA Glossary of Library and Information Science*, *DLIS/ODLIS [Online] Dictionary of Library and Information Science*, *Harrod’s Librarians’ Glossary and Reference Book* gibi uluslararası terminolojik eserlerden yararlanılmıştır.

Sözlükçe’de yer alan her bir terim; tanım, kapsam, ilişkili kavramlar ve gerektiğinde yönlendirme notları içerecek şekilde yapılandırılmıştır. Tanımlamalar, ilgili terimin farklı disiplinlerdeki anlamlarını ve kullanım bağlamlarını kapsayacak biçimde oluşturulmaya çalışılmış, olası anlam kaymalarını önlemek amacıyla terminolojik ayrımlar belirgin bir şekilde ifade edilmiştir.

Terimler açıklanırken aşağıdaki kriterler göz önünde bulundurulmuştur:

Alan içi ve disiplinler arası kullanımların değerlendirilmesi: Terimlerin bilgi ve belge yönetimi bağlamındaki özgün anlamları temel alınmış, ancak diğer alanlardaki kullanımları da göz önünde bulundurularak disiplinler arası karşılaştırmalar yapılmıştır.

Standartlara ve literatüre uyum: Ulusal ve uluslararası standartlarda tanımlanan terimler doğrudan referans alınmış, ayrıca mevcut tanımlar eksik veya yetersiz görüldüğünde, bilimsel çerçeveye uygun olarak özgün tanımlar geliştirilmiştir.

Terminolojik tutarlılık: Sözlükçe’de yer alan terimler arasındaki anlam ilişkileri dikkate alınmış, eş ve yakın anlamlı terimlere “bkz.” ile, kavramsal çerçevesi ilişkili olan terimlere ise “ayr. bkz.” ile yönlendirmeler yapılarak terminolojik bütünlük sağlanmıştır.

Dilsel ve kavramsal açıklık: Tanımların sade, anlaşılır ve bilimsel bir üslup taşımasına özen gösterilmiş, olabildiğince geniş bir kullanıcı kitlesine hitap edecek bir anlatım tercih edilmiştir.

Bu çalışma, bilgi kaynakları ve kayıt ortamları alanında kullanılan terimlerin sistematik olarak tanımlanmasını amaçlayan bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Kavramsal çerçevenin netleşmesine katkı sunmanın yanı sıra, terimler arasındaki ilişkileri ortaya koyarak, terminoloji alanında araştırma yapan

akademisyenler, bilgi yöneticileri ve uygulayıcılar için bütüncül bir kaynak oluşturmayı hedeflemektedir.

Sözlükçe çalışmasında yer verilen terimlerin Bilgi Bilimleri literatüründeki tanımlarına verilmiş ve yabancı dil karşılığı olarak sadece İngilizcelerine yer verilmiştir. Terimlerin tanımlama şablonunda ilk olarak tanımlanacak terim (başlık), yabancı dil (İngilizce) karşılığı, tanım bölümü, ilişkili terimi var ise gönderme bölümleri bulunmaktadır.

Farklı anlamları ve türleri olan, farklı bilim ve uygulama alanlarında kullanılan ve kapsamı geniş olan terimlere bu özelliklerinin belirtildiği açıklama pasajları eklenmiştir.

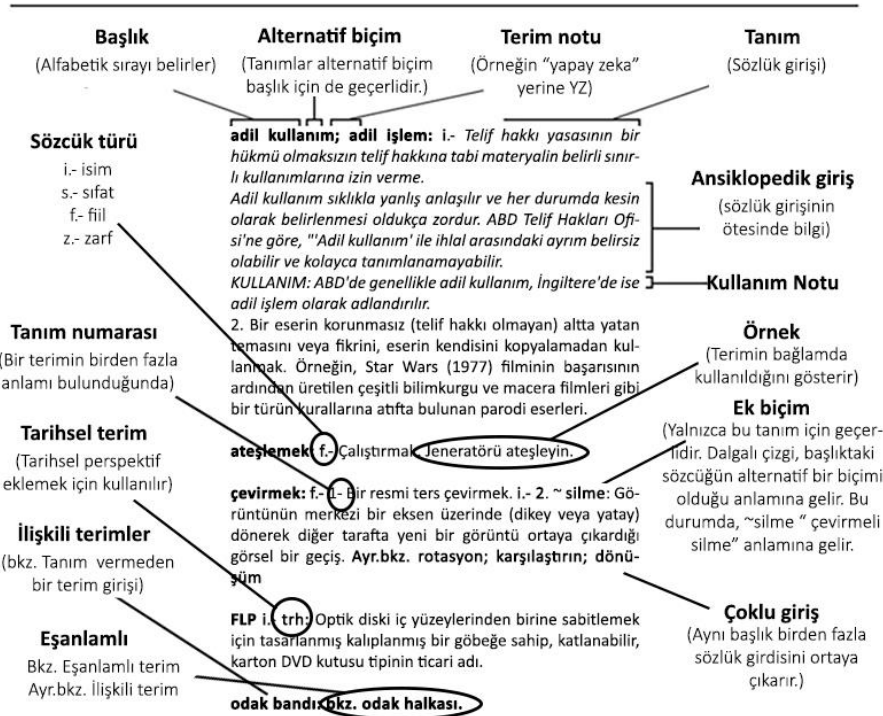
Eş anlamlı terimlerin Türkçe karşılıkları veya literatürde daha sık kullanılan türüne bkz.; ilişkili, yakın anlamlı veya geniş/dar terim ilişkisi olanlara ise “ayr.bkz.” göndermeleri yapılmıştır.

Türkçede meslekî terimlerin açıklandığı çalışmalar, biçimsel yapılarına ve içerik amaçlarına göre “kamûs”, “lûgat”, “leksikon”, “sözlük” ya da “sözlükçe/lûgatçe” gibi farklı adlarla tanımlanmıştır. Her bir terim tarihsel, kültürel ve disipliner bir bağlamda ortaya çıkmış olmakla birlikte, içerdiği kavramlar (örneğin: sözcük, kalıp, deyim, kısaltma vb.) açısından büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu adlandırmalara ilişkin kısa bir kuramsal açıklama çalışmanın Giriş bölümünde yapılmıştır. Bununla birlikte, bu çalışmada oluşturulan yapı, belirli bir bilim dalına ve uygulama alanına özgü olarak belirli anlamlara karşılık gelen terimlerin tanımlanmasına dayandığı için, en doğru tanımlamayla bir “terim sözlükçesi” (veya “terim lûgatçesi”) niteliğindedir.

Bu çalışmada yer verilen terimlerin sadece tanımları ve eş/ilşkili anlamları verilmiş; bir dil sözlüğünde yer aldığı gibi sözcük türü, kökeni, telaffuzu ya da kullanım örnekleri gibi öğeler sunulmamıştır. Bu yönüyle, dil sözlüklerinde yer alan biçimsel şablondan farklı ama terminoloji odaklı işlevsel bir yapı benimsenmiştir. Aşağıdaki şema, dil sözlüklerinde bir madde başlığının (entry) ne tür yapısal alanlardan oluştuğunu göstermektedir. Bu şemadaki örnekler, genel dil sözlüğü yapısına ait öğeleri (sözcük türü, etimoloji, kullanıma ilişkin notlar, deyimler, eşanlamlar vb.) betimlemektedir.

Şekil 1

Dil Sözlüğü Şema Örneği⁸

⁸ Kroon'un (2010, s. 2) örnek şemasından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Bu çalışmada amaç doğrultusunda kullanılan unsurlar; başlık, alternatif biçim (farklı kullanım), tanım, tanım sırası, eşanlam, ilişkili terim(ler) ve açıklayıcı notlardan oluşmaktadır. Örneğin, “dizin” terimi yalnızca bilgi kaynağı ve kayıt ortamı olarak taşıdığı anlam çerçevesinde ele alınmış; farklı sözlüklerdeki tanımlar değerlendirilerek terminolojik açıdan ortak bir içerik önerilmiştir. Bu yönüyle çalışma, bir dil sözlüğünden ziyade, meslekî kullanımı temel alan ve kavramsal tutarlılığa dayanan disiplinler bir sözlükçe mantığıyla yapılandırılmıştır.

Sözlükçede yer alan terim tanımları yalnızca dilsel değil, aynı zamanda uygulamaya dayalı meslekî bağlamları da yansıtmaktadır. Terimlerin kullanıldığı disiplinler arası çerçevenin netleştirilmesi amacıyla, tanımların sonunda köşeli parantez içinde “[arş.]”, “[dok.]” ve “[küt.]” kısaltmalarına yer verilmiştir. Bu kısaltmalar sırasıyla “arşivcilik”, “dokümantasyon” ve “kütüphanecilik” alanlarını temsil etmektedir.

İlgili göstergeler, her bir terimin hangi meslekî uygulama alanlarında kullanıldığını ve hangi disiplinle doğrudan ilişki kurduğunu belirtmek amacıyla eklenmiştir. Birden fazla bağlamda yer alan terimlerde bu göstergeler, çoklu meslekî kullanımları da işaret etmektedir. Bu sayede okuyucular, terimlerin hangi bilgi organizasyonu alanında, hangi tür bilgi kaynağı ve kayıt ortamı bağlamında değerlendirildiğini daha kolay kavrayabilecektir.

Bu yaklaşım, terminolojik birlikteliğin sağlanmasının yanı sıra, bilgi bilimleri şemsiyesinde yer alan alt alanların (arşivcilik, kütüphanecilik, dokümantasyon) hem ayrışan hem de kesişen kavramsal çerçevelerine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

Bu sözlükçe hazırlanırken yararlanılan temel kaynaklar, Ek 1 içerisinde listelenmiştir.

4. Bilgi Kaynakları ve Kayıt Ortamları Terimleri Sözlükçesi

3 boyutlu malzeme (cisim) (3 dimensional object) [küt.]: Herhangi bir nesnenin belirlenmiş bir küçültme oranı ile en, boy ve derinlik değerlerine göre hazırlanmış kimi zaman oynak parçalara sahip benzeri veya gerçeği.

Bu terim anılan ölçüleri olan maket, model, ders malzemeleri (realia), hatıra ürünler gibi nesneleri ifade etmek için de kullanılır.

afiş (poster) [arş. – dok. - küt.]: Sanatsal, sportif, kültürel veya bilimsel bir etkinliğin temasını, düzenleneceği yeri, zamanını ve diğer bilgileri genellikle etkinliğe ilişkin dikkat çekici görsel ve ifadelerle duyuran, büyük kâğıtlara basılmış duvar ilanı, ası.

ağ günlüğü/ağ kütüğü (blog, weblog) [dok. - küt.]: Bireylerin veya kurumsal temsilcilerin kendi ilgi veya faaliyet alanlarındaki fikir, düşünce, görüş, eleştiri, deneyim ve duyurularını günlük olarak dinleyici ve okuyucuları ile paylaştığı kaydedilebilen sosyal medya ortamı, web günlüğü.

almanak (almanac, facts book) [arş. - küt.]: Takvime göre kronolojik düzenlenmiş, spor, kültür, bilim, sanat gibi özel bir alan veya alanlarda meydana gelen önemli/öne çıkmış olaylar hakkında bilgiler veren genellikle görsel ve istatistik tablolarla zenginleştirilen yıllık, olaylar kitabı.

anı (memoir(s)) [arş. - küt.]: Bir kişinin belirli bir zaman dilimi içerisinde [ünlü] kişiler, yerler veya olaylar hakkında kişisel bilgi ve gözlemlerine dayanarak yazılı, sesli ve/veya görüntülü olarak kaydettiği kitap ya da farklı türdeki yayın, basılmamış belge ve dokümanlar, hatıra(t).

Anı, not/müşvedde, mektup ve defter gibi belgeler üzerinde kayıtlı olabileceği gibi, bunların da içinde bulunduğu diğer özel arşiv belgeleri, süreli yayın ve monograflardan faydalanılarak da hazırlanabilmektedir.

ansiklopedi (encyclopedia) [küt.]: Bir konu, kişi, kurum, dönem, akım, coğrafi bölge, ülke vb. hakkında ayrıntılı veya özet bilgi veren genellikle çok ciltli ve konularında uzman kişilerce hazırlanmış maddelerin alfabetik olarak düzenlendiği, bunların belirli konular altında listelendiği kitap formunda basılı, optik disk veya elektronik olarak yayınlanabilen danışma kaynağı türü.

antoloji (anthology) [küt.]: Benzer bir edebî biçim [şiir, hikâye, fıkra vb.], resim, fotoğraf ve müzik eserleri arasından akım, üslup, teknik, dönem, sanatçı gibi ortak özelliklere göre seçilerek bir araya getirilerek oluşturulan derleme eser, seçki. **ayr. bkz. derleme.**

Antoloji bu türün örneklerini temsilen letâ'if, müntehâbât, numûne ve güldeste sözcükleri ile de temsil edilmiştir.

araştırma aracı (finding aid) [arş.]: 1. Arşivlerde bilgi ve belgeye erişimi isabetli kılacak, araştırmacının arşiv araştırmasında yararlanabileceği biçimde hazırlanmış rehber, dizin, liste, envanter, katalog gibi kaynakların tümü. 2. Arşiv dermesindeki herhangi bir belgeye veya belge grubuna erişim için hazırlanan ve içeriğinde her bir arşiv materyalinin ayrıntılı nitelemesinin bulunduğu yayımlanmış ya da yayımlanmamış rehber, envanter, dizin, katalog gibi erişim araçları.

artırılmış gerçeklik içeriği (augmented reality content) [dok. - küt.]: Gerçek dünya ortamını dijital öğelerle bütünleştirerek, kullanıcının çevresiyle etkileşim kurmasını sağlamak amacıyla geliştirilen; 2D veya 3D görseller, holograflar, sesler ve animasyonlar gibi unsurların ekran, konsol, projeksiyon veya akıllı cihazlar aracılığıyla sunulduğu bilgisayar tabanlı bilgi kaynağı.

Artırılmış gerçeklik içeriği, oluşturulmasında kullanılan yazılım ve donanımın özelliklerine göre sınırsız içeriğe sahip olabilir. Eğitim, reklamcılık, eğlence, sosyal medya, sanat, mimarlık, mühendislik artırılmış gerçeklik içeriklerinin kullanıldığı başlıca alanlardır.

arzuhal: bkz. dilekçe.

atlas (atlas) [arş. - dok. - küt.]: Dünyanın, bir kıtanın, bölgenin veya ülkenin farklı veya benzer özelliklere sahip haritalarının çoğu zaman sistematik biçimde bir araya getirilmesi ile oluşan kitap, harita kitabı.

bant: bkz. teyp, manyetik şerit.

belge (records) [arş. - dok. - küt.]: 1. Bir şahıs, kurum veya kuruluş tarafından üretilen ya da kuruluşa gelen fiziksel yapısı veya özelliği ne olursa olsun, gelecekte kültürel, idarî ve hukukî nedenlerden dolayı kullanılabilir ve dolayısıyla kanıt niteliği de taşıyabilecek her türden kaydedilmiş bilgi. 2. Kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerin resmî iş ve işlemleri neticesinde oluşan, kanıtsal ve hukukî değere sahip, üretim biçimleri ve donanım ortamları ne şekilde olursa olsun bir bilgiyi içeren yazılmış, çizilmiş, resmedilmiş, görüntülü, sesli veya elektronik kayıt.

Bürokraside hukukî ve idarî işlemlerde genelde kâğıt üzerine kaydedilmiş bilginin taşındığı araç anlamında vesika, kâğıt ve yazı sözcükleri belge ile yakın anlamli olarak kullanılmaktadır.

belgedışı materyal (nonrecord material) [arş.]: Kurumsal işleyişle ilişkili olmakla birlikte, belge niteliği taşımayan; bilginin aktarımına, desteklenmesine veya sunumuna katkı sağlayan arşiv materyali.

bilgisayar dosyası (computer file) [arş. - dok. - küt.]: Bilgisayar veya bu özelliği taşıyan aygıtlarda verilerin sabit veya taşınabilir belleklere kaydedilmesi, aktarılabilmesi, çalıştırılabilmesi veya dönüştürülebilmesi için her bir birime verilen ad.

bibliyografya (bibliography) [dok. - küt.]: Bir kişi ve/veya kurum tarafından hazırlanmış dil, konu, tarihsel dönem, coğrafi bölge, bilgi kaynağı türü gibi benzer özelliklere veya kapsama sahip bilgi kaynaklarının konu ve alfabetik düzen içerisinde bibliyografik kimliklerini listeleyen danışma kaynağı türü.

bildiri (proceedings, paper) [dok. - küt.]: Bilimsel bir olayı, olguyu, buluntuyu, icadı, yöntemi, tekniği ve araştırma sonuçlarını zirve, kongre, konferans, sempozyum gibi bilimsel bir etkinlik bünyesinde ilgililere sözlü olarak sunularak tartışmaya açılması için hazırlanan bilimsel yöntemlerle hazırlanmış yazılı çalışma, tebliğ.

bilet (ticket) [arş.]: Ulaşım, etkinlik veya benzeri bir hizmetten yararlanmak için düzenlenen, tarih, kişi, hizmet türü ve ücret bilgisi içeren geçici belge.

bilgi kaynağı (information source) [arş. - dok. - küt.]: Kullanıcıların bilgi gereksinimlerini karşılamak amacıyla erişime sunulan, içerdiği veri veya belge aracılığıyla bilgiye ulaşılmasını, bilginin üretilmesini, iletilmesini veya doğrulanmasını sağlayan basılı, dijital ya da görsel-işitsel formatta her türlü materyal, ortam veya sistem.

bilgi notu (memo) [arş. - dok.]: Kurum yöneticilerine, üst makamlara veya kamuoyuna sunulmak üzere merkez birimleri ile bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşların birimlerince aktarılacak istenen konu, olay veya duruma ilişkin bilginin özet, kolay anlaşılır biçimde ve yazışma kuralları çerçevesinde hazırlanan resmî yazı.

bilgilendirme grafiği/grafikleri (infographic) [dok. - küt.]: Bilgiyi hızlı ve açık bir şekilde sunmak için tasarlanmış, kolay anlaşılabilir renkli şekil, çizim ve grafiksel görsellerle desteklenen farklı iletişim yolları ile erişilebilen veya görünmesi sağlanan temsiller, infografik.

biyografya (biography, biographic source) [dok. - küt.]: Bir kişi veya bir grupla ilgili ayrıntılı ve güvenilir bilgi sunan ve başka bir kişi veya grup tarafından yazılmış danışma kaynağı türü, hayat hikâyesi, sicil, yaşam öyküsü.

Biyografilerin, otobiyografi ve prozopografya adı verilen türleri vardır.

blueprint, mavi kopya (blueprint, plan) [arş. - dok. - küt.]: Işığa duyarlı mavi zeminli kâğıtlar üzerine beyaz çizgiler şeklinde aktarılan, herhangi bir yapı veya nesnenin taslak planı biçimindeki teknik çizim türü. **ayr.bkz. plan, proje.**

blu-ray disk, mavi disk (blu-ray disc) [arş. - dok. - küt.]: Yüksek çözünürlüklü dijital verilerin, özellikle görsel-işitsel içeriklerin kaydı ve sunumu için kullanılan optik disk formatı.

bölüm, kitap içi bölüm (section, book section) [dok. - küt.]: Bağımsız bir başlık altında veya numaralandırılarak yapılandırılmış, bir kitabın yapısal bütünlüğünü oluşturan alt parçası.

broşür (brochure) [arş. - dok. - küt.]: Bir yeri, ürünü veya hizmeti tanıtmak, bilimsel bir konuyu açıklamak için hazırlanan katlanmış sayfalar veya kitapçık formatında yayın.

bülten (bulletin) [arş. - dok. - küt.]: Resmî ve özel kurumların belirli aralıklarla işlemleri, görevleri veya kendileriyle ilgili haber, mevzuat ve yayınları kurum içi ve kurum dışı iletimini sağlamak amacıyla hazırladıkları süreli yayın.

Bülten, genellikle “dergi” için kullanılan bir sözcüktür. Yurtiçi ve yurt dışında kurumların ve basın-yayın kuruluşlarının yayınladıkları dergi ve gazetelerin isimlerinde “bülten (bulletin)”’in kullanıldığı çok sayıda süreli yayın bulunmaktadır. Bu sözcük aynı zamanda televizyon, radyo ve internet ile yapılan düzenli ve haber içerikli programlar için de kullanılır.

bütçe (budget) [arş. - dok.]: Belirli bir zaman diliminde kurumsal kaynakların tahsisini planlayan ve gelir-gider dengesini belgeleyen resmî mali belge.

CD (compact disc) [arş. - dok. - küt.]: Üzerine optik yöntemle metin, ses ve görüntü verilerinin kaydedilebildiği, 1,2mm. kalınlığında ve 8-20cm. çapında üzeri alüminyum alaşımlı bir tabakayla (polikarbonat) kaplı plastikten yapılmış dijital kayıt ortamı, kompakt disk, yoğun disk.

CD teknolojisinin CD Re-writable (CD-RW), Video CD (VCD), Super Video CD (SVCD), Super Audio CD (SACD), Extended Resolution CD (XRCD) isimleriyle üretilmiş farklı versiyonları vardır.

ceride: bkz. gazete

cilt (volume) [küt.]: 1. Süreli yayınların belirli zaman aralığında bir araya getirilmiş bölümü. 2. Çok ciltli eserlerin fiziksel ya da içeriksel bütünlük oluşturan her birimi.

cönk (antology, miscellany) [arş. - dok. - küt.]: Halk ozanlarının kendi veya başka ozanların şiirlerini kimi zaman kısa hikayeleri derledikleri uzunlamasına açılan eni dar yazma eser, dana dili, sığır dili. **ayr.bkz. antoloji.**

çeviri [eser] (translation) [dok. - küt.]: Bir dilde yazılmış veya seslendirilmiş bir yapıtı anlam ve üslup bakımından eşdeğerli biçimde diğer dile aktarma sonucunda ortaya çıkan yeni yapıt, tercüme eser.

Tercüme karşılığı kullanılan bu terim, dilimizde çevriyazı (transcription) olarak karşılık bulan harf, vurgu, im, işaret ve ses değerlerinin gösterilerek çevrilmesi çalışmasından farklıdır.

çizim (drawing) [arş. - dok.]: Dolma, kurşun veya elektronik kalem (e-stylus) kullanılarak yapılan çizim. **ayr. bkz. eskiz.**

dans notasyonu (dance notation) [arş. - dok.]: Bir dans türünü belgelemek için dans figürlerinin kendine özgü bir sistematik düzen uyarınca harf, sözcük (terim), sayı, işaret ve notalar ile kaydedildiği yazılı, basılı veya elektronik kayıt.

defter (register) [arş. - dok.]: Bir muamele, işlem, faaliyet, karar veya yapılanların kaydedildiği, genellikle ciltlenmiş veya dikilmiş istenildiğinde tutulacak kayda göre sayfaları form şekline dönüştürülebilen kâğıtlardan oluşan kayıt ortamı ve arşiv materyali, kütük, sicil.

Kamu kurum ve kuruluşları ile özel hukuk tüzel kişilikleri görevleri ve mevzuattan kaynaklanan durumlar gereği farklı içerik ve türlerde defter tutar. Defterlerin büyük bölümü yapılan muamelelere göre isim alır ve asli kayıt olarak kabul edilir. Nüfus kayıt defteri, tapu sicil defteri, diploma defteri, karar defteri, evlenme kütüğü, ameliyat kayıt defteri, yevmiye defteri, demirbaş defteri bu kayıt ortamı ve arşiv materyaline örnek verilebilir.

dergi (journal, magazine, bulletin) [küt.]: Sanat, spor, edebiyat, kültür, bilim, teknoloji konularda makale, derleme/eleştiri, tanıtım, çeviri türünde çalışmaların yer aldığı belirli aralıklarla yayınlanan süreli yayın türü, mecmua.

derleme [eser] (compilation) [küt.]: Özgün eserlerin bölüm veya parçalarını farklı özelliklerine göre seçip bir araya getirerek oluşturulan eserlere verilen genel ad.

derleme (review) [küt.]: Özellikle bilimsel ve edebiyat alanında yayınlanmış çalışmaları, ele alacağı konuya göre seçen onlar hakkında eleştirel değerlendirmeler ve karşılaştırmalar yaparak mevcut durumu açıklamaya çalışan yayın türü.

devlet yayını (government publication) [arş. - dok. - küt.]: Parlamento, kamu kurum ve kuruluşları veya halk için, herhangi bir kamu kurum veya kuruluşu tarafından, yasal zorunluluk, hizmet tanıtımı/uygulama tanıtımı veya bilgi vermek amacıyla basılmış, çoğaltılmış veya satın alınarak dağıtılmış basılı veya elektronik kaynakları kapsayan yayın türü, resmî yayın, kamu yayını.

dijital kaynak (digital resource) [arş. - dok. - küt.]: Doğrudan dijital ortamda oluşturulan veya sonradan dijitalleştirilerek erişimi dijital ortamda sağlanan; metin, veri, görsel veya ses gibi yapısal içerikleri tek başına veya bir koleksiyon halinde barındıran, işlenmemiş veya işlenmiş elektronik bilgi kaynağı. **ayr. bkz. dijital medya.**

'Dijital medya' içerik sunum ve etkileşim odaklıyken, 'dijital kaynak' bilginin yapısal varlığına ve yönetimine işaret eder.

dijital medya (digital media) [dok. - küt.]: Sayısal teknolojilerle üretilen, işlenen, depolanan ve iletilen; metin, ses, görüntü ve video gibi içerikleri bütünleşik veya etkileşimli biçimde sunan elektronik kayıt ortamı.

dijital poster (digital poster) [arş. - dok. - küt.]: Bilgi veya mesajı görsel öğelerle sunan, dijital ortamda tasarlanıp yayımlanan ve genellikle çevrimiçi platformlarda paylaşılan grafiksel iletişim aracı. **ayr. bkz. poster.**

dijital sanat eseri (digital art piece) [dok. - küt.]: Bilgisayar yazılımları veya dijital araçlar kullanılarak oluşturulan, görsel, işitsel veya interaktif öğeler içeren sanatsal çalışma.

dilekçe (petition) [arş. - dok.]: Gerçek veya tüzel kişilerin kamu kurumlarına başvurularını yazılı olarak ilettikleri, resmî işlem başlatma niteliği taşıyan belge.

disket (diskette, floppy disk, disc) [dok.]: Bilgisayarda bilgileri/verileri kopyalamak ve taşımak/aktarmak için kullanılan, yüzeyi manyetik kaplamaya sahip, düz ve dörtgen formu kayıtlı ortamı. **ayr. bkz. manyetik disk.**

diyagram (diagram) [dok. - küt.]: Herhangi bir olayın ve bir şeyin durumunun değişimini bölümlemeli, çizim veya sütunlu grafiklerle gösteren çizim, çizenek.

dizi eser [yayın] (series) [küt.]: Yazar, eser adı, yayıncı ve fiziksel yapı bakımından benzer fakat farklı konu ve kapsama sahip ayrı birimlerin her biri ve bu birimlerin oluşturduğu bütün.

Bu eserler genellikle yayıncının belirlediği alfabetik, nümerik veya alfa-nümerik bir dizi (seri) numarasına sahiptir, farklı konularda yazılmış ve buna göre verilmiş farklı yer numaraları almalarına rağmen bilgi merkezlerinde diğer bileşenleri ile bir arada bulunur.

divan (diwan) [arş. - küt.]: Eskiden şairlerin aruz vezniyle yazdıkları şiirlerini, nazım şekillerine ve kafiyelerinin son harfine göre belli bir sıraya bağlı kalarak topladıkları şiir mecmuası.

dizin (index) [arş. - dok. - küt.]: 1. Bir kitabın veya derginin içindekileri (kişi, konu, yer adı vb.) sayfa numarasıyla belirten ve kitabın ya da dergi cildinin arkasında yer alan basılı ve elektronik alfabetik liste. 2. Belli bir konuda çıkan kitap ve dergilerdeki yazılara ulaşımı sağlayan ve ayrı bir kitap veya süreli yayın biçiminde çıkan yapıt. 3. Bilgi bilimleri alanında belli bir bilginin veya belgenin nerede olduğunu belirleyen düzenli liste, indeks, bulduru.

doküman (document) [arş. - dok.]: 1. Bilginin korunması ve/veya aktarılması amacıyla tamamının ya da bir bölümünün kaydedildiği ve belirli bir içeriğe sahip fiziksel ortam. 2. Genellikle fiziki olarak bölünemeyen tek bir arşivsel belge veya el yazısı unsur. 3. Genellikle resmî nitelik taşımayan, gereksinimler uyarınca kurumsal işlemlerin yürütülmesi için belirli aralıklarla değiştirilip güncellenebilen, belge üretimine yardımcı olabilen farklı ortamlardaki kayıtlar bütünü.

duyuru (announcement) [dok.]: Kurumsal veya toplumsal nitelikte bir bilgi, gelişme veya çağrının, hedef kitleye yazılı ya da sözlü yolla iletildiği kısa metin.

DVD (digital video/versatile disc) [arş. - dok. - küt.]: Üzerine optik yöntemle yüksek çözünürlüklü ses ve görüntü verilerinin kaydedilebildiği, 1,2mm. kalınlığında ve 20cm. çapında üzeri alüminyum ve altın alaşımlı bir tabakayla (polikarbonat) kaplı plastikten yapılmış 4.7 - 17.1 GB'a kadar depolama kapasitesine sahip dijital kayıt ortamı, video disk, çok amaçlı video disk. **ayr. bkz. CD**

e-belge, elektronik belge (electronic records) [arş. - dok.]: Üretimi, iletimi ve saklanması dijital sistemler aracılığıyla gerçekleştirilen; içeriği, yapısı ve bağlamı korunarak erişilebilen dijital belge.

e-dergi, elektronik dergi (electronic journal) [küt.]: Yalnızca elektronik ortamda yayınlanan, editöryal süreçlerin bir web sayfası veya portal üzerinde ağ ortamında gerçekleştirildiği, yayın politikası uyarınca belirli aralıklarla yayınlanan, erişimin kimi zaman geriye dönük olarak da sağlanabildiği elektronik [dijital/sayısallaştırılmış] süreli yayın.

e-kitap, elektronik kitap (electronic book) [küt.]: Elektronik ortamda üretilmiş farklı teknik özelliklere sahip dosyalar biçiminde oluşturulan, bilgisayarlar veya e-kitap okuyucuları ile okunmak için tasarlanmış, ses ve görüntü verisi eklenebilen, basılı kitapların özelliklerini barındırabilen ağ üzerinden satın alınıp, indirilen kitap.

Elektronik kitaplar, sadece elektronik ortamda oluşturulan kitapları ifade eder. Bu terim çoğu zaman "dijital kitap" için de kullanılmaktadır. Dijital kitap, aslından çeşitli kopyalama araçlarıyla dönüştürülen [analog veriyi sayısal veriye aktarma] "dijitalleştirilen" kitapları ifade eder. Bu şekilde dönüştürülen kitaplar da elektronik kitap okuma cihazları ve bilgisayarlarda okunabilmektedir.

e-yayın, elektronik yayın (electronic publication) [dok. - küt.]: Yalnızca dijital ortamda oluşturulan, elektronik ağlar aracılığıyla erişime sunulan yayın türü.

efemera (ephemera) [arş. - dok. - küt.]: Gündelik hayatın ayrıntılarını belgeleyen, geçerlik tarihi/süresi sonunda tekrar kullanılamayan ve genellikle imha edilen, kimi zaman örnek veya model olarak tutulan bilet, kupon, broşür, kartvizit, menü, dekont, makbuz, çikolata/sakız kartları, poster, afiş, davetiye gibi kısa ömürlü belge veya yayın.

eklemlı kitap (pop-up book) [küt.]: Özellikle çocuklara yönelik olarak tasarlanan anlatılmak istenenin katlanıp açılabilen 3 boyutlu resim, fotoğraf, çizim veya şekillerin yer aldığı sayfalarda iletildiği hareketli kitap, açılır kitap.

el ilanı (leaflet, flyer) [dok. - küt.]: Bir mesaj ileticisi olarak kamuya açık yerlerde elle veya posta ile dağıtılan, farklı boyutlarda, kapağı olmayan katlanmış veya katlanmamış tek sayfadan oluşan yayın.

Reklam amaçlı olanlarına “tanıtım broşürü (flyer)” denilmektedir.

el kitabı (handbook, manual) [dok. - küt.]: Bir şeyin nasıl yapılacağı, çalışacağı, kurulacağı veya işletileceğini anlatmak amacıyla yararlı bilgiler veren ve o şeyin özelliklerini tanıtan, kolay ve hızlı anlamayı sağlamak için talimat, yönlendirme, örnek ve çizimlerle desteklenen genellikle tek ciltli danışma kaynağı türü.

eleştiri yazısı, tenkit (critic, review) [dok. - küt.]: Müzik, edebiyat, film, tiyatro gibi bir sanat veya düşünce yapıtını tanıtırken, zayıf ve güçlü yönlerini belirtmek ve yapıtın gerçek değerini yansıtmak amacıyla yazılan yazı, kritik.

eskiz (sketch, draft) [arş. - dok.]: Fazla detay içermeyen basit ve hızlıca yapılmış çizim, taslak.

Bu çizimlerin içinde bulunduğu deftere ise eskiz defteri (sketchbook) denir.

eşlik eden materyal (accompanying material) [arş. - dok. - küt.]: Doğal ek ya da eklentilerin dışında asıl belge ile birlikte kullanılması gereken genellikle eşlik ettiğı belgeden farklı fiziksel özelliklere sahip olan harita, film, fotoğraf, plan, çizim, portfolyo, mektup gibi materyal, tamamlayıcı materyal.

etkileşimli harita (interactive map) [dok. - küt.]: Bilgisayar programları ile daha önceden veya ağ üzerinden edinilebilen açık coğrafik veriler ile üretilmiş, kullanıcıların harita üzerinde yakınlaştırma, daraltma, açıklama/bilgi balonları, yön tarifi, adres arama, konum, kurumsal/ticari bilgiler arama/güncelleme gibi etkileşimlerde bulunabildiğı elektronik harita.

fasikül (fascicle) [küt.]: Bir eserin, kendisini oluşturan bölümlerinin belirli aralıklarla ayrı bir kapak içinde müstakil veya farklı bir yayının eki olarak satışa çıkarılan veya dağıtılan bir veya birkaç formalık birimlerinin her biri.

Fasikül olarak yayınlanan ansiklopedi, sözlük gibi çok ciltli ve hacimli eserler olabileceğı gibi bazı monografklar veya dergiler de bu şekilde yayımlanmakta yayın sonucunda bir araya getirilerek ciltlenmektedir.

fıkra: bkz. köşe yazısı

film (film) [arş. - dok. - küt.]: Üzeri ışığa duyarlı polyester veya asetat ile kaplanmış, görüntü ve ses verisinin kaydedilebildiğı esnek ve saydam plastik tabaka veya şerit şeklindeki kayıt ortamı.

film şeridi (film reel) [arş. - dok.]: Fotoğrafik işlem kullanılarak görüntünün kaydedilmesi ve çoğaltılması için üretilmiş 8 - 70 mm. kalınlığında çok katmanlı kayıt ortamı.

Benzer özellikteki kayıt ortamları, film rulosu/fotoğrafik film (fotoğraf makineleri için görüntü/poz kaydı yapılan film rulosu [en/genişlik] x [film karesi] ölçüsü ile adlandırılır ve poz (exposure) sayısı 1-36 arasında değişir), filmstrip/şerit film genelde metal kutularda 35mm.lik ve 50 görüntülük film/fotoğraf şeridi biçimindedir.

fiş (receipt, slipt) [arş. - dok.]: Mal veya hizmet alımına ilişkin işlem detaylarını gösteren, çoğunlukla günlük ticari faaliyetlerde kullanılan, zamanla arşiv materyaline dönüşebilen kısa süreli kayıt belgesi.

fotoğraf (photograph, [still] image) [arş. - dok. - küt.]: 1. Bir görüntüyü, ışığa duyarlı cam, kâğıt, plastik gibi bir yüzey üzerine kimyasal ve fiziksel bir tepkime ile veya görüntüyü sayısal veriye dönüştürebilen özel bir makine ile aktarma/depolama yöntemi ya da bunun sonucunda oluşan kayıt ortamı, belge türü. 2. Fotoğraflama teknolojisi ile görüntülenmiş her bir durağan unsur, resim, görüntü.

fotoğrafik materyal (photographic materials) [arş. - dok.]: Fotoğraflama yöntemiyle üretilen materyali ifade eden ve fotoğraf, kasalı/çerçevele fotoğraf, cam negatif, film negatif ile albümlerden oluşan materyal türü.

gazete (newspaper, gazette, paper, post) [arş. - dok. - küt.]: Yerel, ulusal ve uluslararası kapsamda çeşitli konularda güncel haber ve bilgi vermek amacıyla genellikle günlük olarak yayınlanan; köşe yazısı/fıkra, dizi yazı, röportaj, söyleşi, eleştiri, tefrika, reklam ve ilan türünde yazı ve bölümler içeren süreli yayın, ceride.

genelge (circular, notice) [arş. - dok.]: Yönetmelikler uyarınca ilgili personel veya vatandaşlar için mevcut kanun hükümlerini açıklamak, yorumlamak ve bunların nasıl uygulanacağını göstermek amacıyla hazırlanan düzenleyici resmî bildirim, tamim, sirküler.

geniş özet (extended abstract) [küt.]: Bir akademik çalışmanın kapsamı, amacı, yöntemi ve temel bulgularını ayrıntılı biçimde içeren, standart özete göre daha kapsamlı bilgi sunan metin.

görsel-işitsel materyal (audio-visual material) [arş. - dok. - küt.]: İçeriğinde eş zamanlı veya bağımsız olarak işitsel ve görsel unsurlar barındıran, bilgi iletimi, eğitim, iletişim veya eğlence amacıyla kullanılan analog veya dijital formatlardaki kayıtlı materyal.

görüntü kaydı (video recording) [arş. - dok. - küt.]: Hareketli veya durağan görüntülerin gerektiğinde ses ile birlikte analog veya dijital formatta kaydedilmesi, kopyalanması, saklanması ve yeniden oynatılması amacıyla oluşturulan bilgi kaynağı.

gravür (engraving) [arş. - dok. - küt.]: Ahşap veya metal kalıplar üzerine kazıma yöntemiyle kağıt üzerine aktarılan resim ve baskı tekniğine verilen ad, kazıma resim, çukur baskı.

gri yayın (gray [grey] literatüre) [dok. - küt.]: Sınırlı sayıda ve çoğunlukla baskı dışı tekniklerle çoğaltılan, bilinen geleneksel ticarî yayın kanalları yoluyla yayımlanmayan, sağlanmaları ve buna bağlı olarak bibliyografik denetimleri zor olan ve biçimleri nedeniyle çoğunlukla bilgi merkezlerinin genel dermesinden ayrı tutularak özel kataloglama ve sınıflama yöntemleri gerektiren yayınlar.

Gri yayınlar nüsha sayısı, erişim olanakları, çoğaltım teknikleri, okuyucu kitlesi ve edinim zorluğu bakımından diğer yayın türlerinden ayrılır. Bazı gri yayın türleri anılan özelliklerin birkaçını taşıyabilir. Bu yayınlara lisansüstü tezler, ayrı basımlar, resmî veya resmî olmayan kurumların raporları, standartlar ve patentler örnek verilebilir.

günlük (diary) [arş. - dok.]: Günü gününe tutulan hâtıradan oluşturulan eser, günce, muhtıra.

haber (news, announcement) [küt.]: Bir olay, kurum ve/veya kişiye ilişkin basın yayın kuruluşları, süreli yayınlarda veya ağ sitelerinde yer alabilen bilgilendirici kısa yazı.

hafıza kartı (memory card) [arş. - dok. - küt.]: Sayısal verilerin taşınabilir dijital cihazlarda kaydedilmesi ve saklanması amacıyla kullanılan, küçük boyutlu, yeniden yazılabilir elektronik kayıt ortamı.

harita (map) [arş. - küt.]: Dünya veya başka bir gök cismindeki yeryüzü şekillerinin belirli bir ölçek ve projeksiyon yöntemi ve genellikle düz bir ortam üzerine, haritası yapılan yerin topografik, jeolojik özellikleri, iklimi, nüfusu, ulaşımı gibi özelliklerini grafik ve fotogrametrik olarak gösteren çizim.

hatıra[t] : bkz. anı.

hava fotoğrafı (aerial photograph) [arş. - dok.]: Bir hava aracına takılı görüntüleme araçları ile belirli bir yükseklikten ve ölçeğe uygun olarak çekilen fotoğraf ve bu yolla üretilmiş kartografik materyal.

indeks: bkz.dizin.

inkunabel (incunabel) [arş. - küt.]: Hareketli harflerle basım tekniğinin (müteharrik hurufat/matbaa) icadından 1501 yılı öncesine kadarki dönemde basılmış kitap, harita ve resimleri tanımlayan terim, beşik baskı eser(ler), öncü basma(lar).

kabartma/dokunsal materyal (tactile material) [dok. - küt.]: Metin, şekil veya çizimlerin dokunma ve görme duyuları ile algılanabileceği ahşap, plastik, kağıt veya karton malzemeden üretilmiş 3 boyutlu nesne.

Görme engelliler için geliştirilmiş Braille alfabesi ile yazılmış metinler, çeşitli yeryüzü şekillerinin haritaları, iskelet ve organ sistemlerini gösteren ders araç-gereçleri ve doldurulmuş hayvan modelleri bu materyale örnek verilebilir. Bu materyal türü sanal gerçeklik ile daha canlı ve etkileşimli ürünlere dönüştürülmektedir.

kamus : bkz. sözlük.

kanun hükmünde kararname (decree-law, statutory instrument) [arş. - dok.]: TBMM'nin [meclis] bir kanunla yetki vermesi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından belli konuları düzenlemek amacıyla çıkarılan yazılı hukuk kuralları.

kanun (act, code, law) [arş. - dok. - küt.]: Devletin yasama organları tarafından konulan ve uyulması gereken genel, sürekli ve soyut kurallar bütünü, yasa.

kapsayıcı materyal (inclusive material) [dok. - küt.]: Tüm kullanıcı gruplarının bilgiye eşit ve etkili bir şekilde erişimini sağlamak amacıyla, içerik, dil, format, teknoloji ve erişilebilirlik gereksinimleri açısından farklılıkları gözetenek tasarlanmış; fiziksel, dijital veya çoklu medya biçiminde sunulan bilgi kaynakları.

karma ortam dokümanı (mixed media document) [dok. - küt.]: Bir çalışmada, birden fazla farklı medya türünün - basılı metin, dijital içerik, ses veya video- bir araya getirilerek oluşturulduğu, içeriklerin birbirini tamamlayacak şekilde bütünleştirildiği ve çeşitli iletişim ortamlarıyla sunulan doküman türü. **ayr.bkz. kolaj.**

Farklı malzemelerden yapılan çoğaltmaların yanı sıra kolajlar da karma medya olarak tanımlanabilir.

karikatür (caricature) [dok. - küt.]: Bir olayın topluma aktarılmasında insan davranışlarını ve tepkilerini, diğer canlı ve nesnelerin bilinen özelliklerini gülünçleştirme (mizah) veya eleştiri biçiminde çizerek, kimi zaman konuşma ve tepkiler ekleyerek ileten sanat ürünü.

kartografik materyal (cartographic material (s)) [arş. - küt.]: Bir coğrafi konunun veya yapının belirlenmiş bir ölçek oranı ile hazırlanmış, çizilmiş veya üretilmiş basılı ve/veya elektronik her türlü harita, hava fotoğrafı, plan ve küreden oluşan çizimlere ve bilgi kaynaklarına verilen genel ad.

kartuş ([sound tape] cartridge) [arş. - dok.]: Ses verisi depolamak amacıyla içinde makaralara sarılmış 20-30 dakikalık veri kaydedilebilen manyetik şerit barındıran ses kasetlerinin öncülü olan kayıt ortamı. **Ayr. bkz. kaset.**

kaset (casette) [arş. - dok.]: İçinde araları manyetik malzeme ile kaplanmış, polyester filmin sarıldığı olduğu 3,81mm. genişliğinde iki minyatür makaradan bulunan, üzerine çift taraflı olarak 30-180dk'lık ses verisi kaydedilebilen manyetik banttıan oluşan plastik kapak içindeki kayıt ortamı, kompakt kaset. **ayr.bkz. kartuş.**

Bu kayıt ortamının ses ve görüntü verisi kayıt kapasitesi farklılaştırılmış elcaset, mikrokaset, videokaset, pikokaset, ses kartuşu ve stereo kaset türleri de vardır.

katalog (catalogue) [arş. - dok. - küt.]: Bir bilgi merkezinde yer alan tüm bilgi kaynaklarının bibliyografik kimliklerini yazar, eser adı ve konuya göre veren ve söz konusu bilgi kaynaklarının (kitap, süreli yayın, kitapdışı materyal vb.) bilgi merkezindeki yerini gösteren ve bu özelliği ile yönlendirme yapan danışma kaynağı.

Kütüphane kataloğu veya toplu katalog karşılığı olarak kitap ve süreli yayınların kimlik bilgilerinin kaydedildiği defterlere ve alfabetik kitap listelerine fihrist denilmektedir.

kavramsal dizin (thesaurus) [küt.]: 1. Bir bilgi erişim dizgesinde dermenin kapsamına giren kavram ve konuları belirten anahtar sözcükleri, bunlar arasındaki anlamsal ve köken ilişkileri bağlantılı

bir biçimde gösteren sözlük. 2. Bir veya birden çok bilgi alanını kapsayan, semantik olarak birbirleriyle ilişkili kelimelerin kontrollü listesi.

kayıt ortamı ([physical] carrier type, medium) [arş. - dok. - küt.]: Bilgi kaynaklarının içeriğinin (enformasyon) üzerinde yer aldığı, mekanik, manyetik, optik ve elektronik tekniklerle kaydedildiği fiziksel ve kimi zaman başka bir ekipman/araç yardımıyla çalıştırılması veya açılması gereken ortam, taşıyıcı ortam.

Medium terimi genelde bilginin ve/veya verinin kayıtlı olduğu teknik araç-gereç, ekipman ve donanımı ifade etmek için kullanılmaktadır.

kaynakça bkz. bibliyografya.

kesik (cutting, clipping) [arş. - küt.]: Gazete veya dergilerden kesilmiş yazı veya resim, kupür.

kesik defteri (scrapbook) [arş. - küt.]: Gazete veya dergi kesiklerinin sahibi tarafından tematik, kronolojik, yazar adı, süreli yayın ismine göre veya rastgele defter sayfalarına tutturulması ile oluşan derme, kupür defteri.

kılavuz : bkz. rehber.

kitabe (inscription) [arş. - dok.]: Yapıların giriş veya görünen bölümlerinde yer alan bir kimse veya olayın anısını yaşatmak ve tarihini vermek için özel tasarlanmış bölmeler şeklinde kimi sanatsal nitelikler de taşıyabilen inşâ, bânî, tamir, tarih ve usta bilgilerini içeren türlere sahip kazıma yazı, yazıt.

kitap (book) [küt.]: Çeşitli konularda yazılmış, yazarının görüş, fikir, eleştiri ve değerlendirmelerini içeren tek veya çok ciltli, basılı ve/veya elektronik olarak üretilebilen bir kapak ve bibliyografik kimlik bileşenlerine sahip yapıt.

Birincil kaynak olan kitapların içerikleri, konuyu ele alış biçimleri, yazılış biçimi ve hazırlanış amaçlarına göre monograf, bildiri, hatıra/anı/armağan ve yazma kitap türleri vardır.

kitapdışı materyal (non-book material) [küt.]: Basılı kitap formunda olmayan; görsel, işitsel, dijital veya üç boyutlu nitelik taşıyan bilgi kaynaklarının genel tanımı.

kitap (+) (book +/book plus) [küt.]: Çocuk ve engelli okuyucular için animasyon, ses, işaret dili ve bunların çevirileri ile görüntülü olarak tasarlanmış bilgisayar uygulamaları ve araçlarla kullanılabilen özelleştirilmiş kitap.

kitapçık (booklet, pamphlet) [dok. - küt.]: Bir konu hakkında bilgi veren veya bir şeyi tanıtan, fiziksel bakımdan sayfa sayısı az ince kitap, risale.

kod (code, cipher) [arş. - dok. - küt.]: 1. Genellikle standart biçimde kullanılmak üzere hazırlanan/belirlenen herhangi bir metni, sesi veya görüntüyü veya bunların bölümleri, verileri ve her tür bilgi kaynağını tanımlamak, özetlemek, kataloglamak, depolamak ve paylaşmak üzere kullanılan sayı, harf, kısaltma, işaret ve bunların birleşiminden oluşan dizge. 2. Bir mesaja karşılık gelen sözcük, harf veya işaret sistemi veya bir şeyi daha kısa veya daha kullanışlı bir biçimde temsil etmek için kullanılan bir sayı, harf veya işaret sistemi.

kod dizisi (code sequence) [dok.]: Bilgisayar programlamada bir işin veya emrin yerine getirilmesi/çalışması için gereken mantıksal algoritmik adımlar dizgesi.

kodeks (codex) [arş. - küt.]: Genellikle papirüs, parşömen ve vellum (bir tür işlenmiş hayvan derisi) sayfalarının/tabakalarının bağlama veya birbirine ekleme şeklinde bir araya getirildiği antik kitap formu.

Bu terim uzun süre kutsal kitaplar, hukuk metinlerinin derlemeleri ve yazma eserler için kullanılmıştır.

kolaj (collage) [dok.]: Çeşitli düz veya ince materyallerin (kâğıt, fotoğraf, kumaş vb.) belirli bir temaya veya estetik amaca hizmet edecek şekilde bir yüzey üzerinde birleştirilerek yeni bir görsel anlatım veya sanatsal kompozisyon oluşturulmasını sağlayan sanat yapıtı, kesyap.

köşe yazısı (column, corner) [dok. - küt.]: Gazete ve dergilerin belirli sütunlarında genellikle aynı kişi tarafından gündelik konulara değinen veya konuları bir görüş ve düşünce etrafında yorumlayarak değerlendiren kısa yazı, köşe yazısı.

kroki (sketch, drawing) [arş. - küt.]: 1. Bir olay, mekân, nesne veya kavramın temel özelliklerini ve yapısını yalın bir biçimde ifade etmek amacıyla, detaydan arındırılmış ve genellikle hızlı bir şekilde oluşturulan taslak çizim veya görsel anlatım aracı. 2. Konum tarifi yapılabilmesi amacıyla bir ölçeğe bağlı kalmadan çizilen taslak. **ayr. bkz. çizim.**

Kroki teriminin İngilizce karşılığı için kullanılan sketch terimi, genel olarak drawing (çizim) terimine göre daha ayrıntılı biçimde tamamlanmış çalışmaları ifade etmektedir.

kronik (chronicle) [arş. - küt.]: Olayları gerçekleşme sırasına göre düzenli ve sürekli bir şekilde kaydeden, genellikle yoruma veya edebî üsluba yer vermeyen, tarihî olayların belgelenmesinde kullanılan bir kayıt türü. **ayr. bkz. yıllık.**

Kronik, olayları daha geniş bir zaman perspektifinde ve kesintisiz bir anlatımla sunarken; yıllık (annals), belirli bir yıl aralığındaki olayları kısa ve bağlantısız şekilde vermektedir.

kupür bkz. kesik.

külliyat (corpus, collected/complete works) [küt.]: Belirli bir yazarın tüm eserlerini veya bir konuya ilişkin farklı yazarlar tarafından kaleme alınmış tüm çalışmaları bir arada sunan, basılı, dijital veya çoklu ortam biçimlerinde düzenlenmiş kapsamlı bilgi derlemesi yayın topluluğu.

leksikon : bkz. sözlükçe.

Leksikon, başlangıçta ikinci tanımda yer alan, daha çok eski dillere ilişkin sözlükçe anlamıyla kullanılmıştır. Yaygın güncel kullanımı, ilk tanımda yer aldığı şekildedir.

lügat (glossary) [küt.]: Belirli bir konu, disiplin veya uzmanlık alanına ait terimlerin ve kavramların anlamlarını açıklayan, genellikle alfabetik sırayla düzenlenen ve ilgili tanımlarla birlikte sunan sözlük türü. **ayr. bkz. sözlük.**

magazin (mag) [küt.]: Güncel olaylar, kültür, sanat, moda, eğlence veya belirli bir ilgi alanına yönelik içerikler sunan, belirli aralıklarla yayımlanan, genellikle görsellerle desteklenmiş basılı veya dijital süreli yayın. **ayr. bkz. dergi, mecmua.**

makale (article, manuscript) [dok. - küt.]: Belirli bir konu hakkında bilimsel, akademik veya popüler düzeyde bilgi veren, araştırma problemi çerçevesinde ele alınan, kapsamı belirli bir alana odaklanan, öz/abstract ile içeriğini özetleyen, belirli bir yöntemle veri toplayıp analiz eden ve genellikle dergiler veya dijital platformlarda yayımlanan yapılandırılmış yayın türü.

manyetik disc (magnetic disc) [arş. - dok.]: Çalışma sırasında dönen bir veya daha fazla diskin düz yüzeyleri üzerine manyetik kayıt yapılarak verilerin depolanabildiği harddisk, disket, CD, DVD gibi bilgi kayıt ortamlarına verilen ad.

mecmua : bkz. dergi.

mektup/editöre mektup (letter to the editor) [küt.]: Genellikle süreli yayınlarda yayımlanmış bir yazının tartışılıp yorumlandığı veya benzer bir mektuba yanıt verildiği eleştirel ve bilgilendirici metin türü.

mikrofilm (microfilm) [arş. - küt.]: Bilgi kaynaklarının uzun süreli saklanması, korunması ve erişilebilirliğinin sağlanması amacıyla, fotografik tekniklerle yüksek oranda küçültülerek şeffaf bir rulo veya şerit filme ardışık mikro görüntüler şeklinde aktarıldığı optik kayıt ortamı. **ayr. bkz. mikrofış, mikrokart.**

Özel okuyucu cihazlar yardımıyla görüntülenebilir veya çoğaltılabilir olan mikrofilm, fiziksel alan tasarrufu sağlamak ve nadir veya hassas materyallerin korunmasını kolaylaştırmak amacıyla genellikle 16 mm veya 35 mm rulo film formatında üretilir. Bu film ruloları kesilerek mikrofışe dönüştürülebilir.

mikrofiş (microfiche) [arş. - küt.]: Bilgi kaynaklarının uzun süreli saklanması ve erişilebilirliğinin sağlanması amacıyla, saydam bir film tabakası üzerine bir ızgara sistemiyle satır ve sütunlar halinde düzenlenmiş mikro görüntülerin fotografik tekniklerle yüksek oranda küçültülerek oluşturulduğu, elle veya özel bir okuyucuyla incelenebilen kart şeklinde kompakt kayıt ortamı. **ayr. bkz. mikrofilm, mikrokart.**

Mikrofiş, genellikle 105 mm x 148 mm boyutlarında dikdörtgen bir formatta üretilir ve her bir mikrofiş, birden fazla sayfa veya görseli (genellikle 60-100 sayfa) içerebilir. Mikrofilmden farklı olarak, mikrofiş, sabit bir yapıya sahiptir ve rulo yerine sayfa benzeri bir formatta kullanılır.

mikrokart (microcard, micro-opaque) [arş. - küt.]: Yazılı, basılı veya görsel materyallerin, uzun süreli saklama ve yoğun bilgi depolama amacıyla, fotografik teknikler kullanılarak küçültülmüş boyutlarda opak (ışık geçirmez) kartlar üzerine basılı veya kaydedilmiş mikro ortam türü.

*Mikrokartlar, genellikle 75 mm x 125 mm boyutlarında dikdörtgen bir formatta üretilir ve mikrofilm veya mikrofişten farklı olarak saydam değil, mat bir yüzeye sahiptir. Bu nedenle, özel yansıtıcı okuyucular veya büyüteçler kullanılarak görüntülenirler ve opak yapıları sayesinde fiziksel hasara karşı daha dayanıklıdır. **ayr. bkz. mikrofiş, mikrofilm.***

'Microcard', esasen Microcard Corporation firması tarafından üretilen 'micro-opaque' için patenti alınmış bir ticarî marka adıdır.

monograf (monograph): 1. Belirli bir konuyu derinlemesine inceleyen, tek bir eser olarak yayımlanan ve genellikle bir yazar veya yazar grubu tarafından hazırlanan, akademik ve bilimsel çalışmalar için temel kaynak niteliği taşıyan bağımsız yayın.

Monograflar, genellikle bir bütün olarak yayımlanır ve birden fazla ciltten oluşabilir. Dergi makaleleri veya ansiklopedi maddelerinin aksine, belirli bir konuyu tüm yönleriyle ele alır ve uzmanlık gerektiren bir çalışma niteliği taşır.

monograf serisi (monographic series) [küt.]: Belirli bir tema veya disiplin çerçevesinde, birbirini tamamlayan ve sıralı olarak yayımlanan bağımsız monografik eserler topluluğu. Her bir eser, serinin genel başlığı altında tek bir konuyu derinlemesine inceler. **ayr. bkz. dizi eser.**

nadir eser (rare book, antiquarian book) [arş. - küt.]: Sınırlı sayıda üretilmiş olması, içeriği, baskı tarihi, fiziksel özellikleri ve kültürel değeri nedeniyle özel koruma gerektiren, erişimi kısıtlı ve koleksiyon değeri yüksek eser.

negatif (negative) [arş. - küt.]: Görüntü veya metinlerin, ışığa duyarlı bir malzeme üzerine düşen ışık ve renk değerlerinin tersine çevrilmiş hali olarak fotoğraf, film ve mikroform gibi görsel kayıt ortamlarında kullanılan, baskı veya dijital işlem yoluyla pozitif kopyaya dönüştürülebilen özgün kayıt formatı.

nevsal : bkz. salname. ayr. bkz. yıllık.

nota ([music] score, notated music) [küt.]: Bir müzik eserinin tüm bölümlerini (melodi, ritim, armoni vb.) ve icra bilgilerini (tempo, dinamik, enstrümanlar vb.) gösteren, genellikle yazılı veya basılı olarak hazırlanan ve müzik icracıları tarafından kullanılan bir kayıt veya temsil biçimi.

opak (OPAC – Online Public Access Catalog) [küt.]: Kütüphane kullanıcılarının koleksiyonlara ait bibliyografik kayıtlara çevrim içi erişimini sağlayan katalog sistemi.

optik disk (optical disc) [dok. - küt.]: Verilerin lazer ışınları aracılığıyla kaydedildiği ve okunduğu, dijital bilgilerin saklanması ve erişimi için kullanılan, dairesel biçimli, genellikle polikarbonattan yapılmış veri depolama ortamı. **ayr. bkz. CD, DVD.**

Optik disklerin; CD, Blu-Ray ve DVD isimleriyle üretilmiş farklı çözünürlük, dalga boyu ve depolama kapasiteli türleri vardır. Yüksek kapasiteli veri depolama ve uzun süreli arşivleme amacıyla kullanılır.

oyunlaştırılmış materyal (gamified content) [küt.]: Bilgi aktarımı, kullanıcı etkileşimi ve öğrenme sürecini desteklemek amacıyla oyun unsurları (puan, seviye, ödül, görev vb.) entegre edilerek tasarlanmış basılı veya dijital içerik.

Eğitim, pazarlama, insan kaynakları ve diğer alanlarda yaygın olarak kullanılan oyunlaştırılmış materyaller, (metin, video, etkileşimli uygulamalar vb.gibi) farklı formatlarda olabilir.

öz (abstract) [küt.]: Makale, kitap, rapor, sunum, tez gibi bilgi kaynaklarının amaç, yöntem, bulgular ve sonuçlar gibi temel unsurlarını kısa, öz ve belirli kelime sınırları içinde özetleyen; kaynağın başında yer alarak okuyucuya içeriği hakkında genel bir fikir sunan metin.

Genellikle yazar tarafından hazırlanan öz, bilgi kaynaklarının hızlı taranması ve erişilmesinde önemli bir rol oynar.

özel belge/evrak (personal document) [arş.]: Kamu otoritesiyle doğrudan ilişkisi bulunmaksızın, şahıslar veya özel kuruluşlar tarafından üretilen ve arşivsel değer taşıyan belge.

özel yazı (personal writing) [dok.]: Kişisel düşünce, deneyim ya da duyguların ifade edilmesi amacıyla oluşturulan; günlük, anı, not, mektup gibi örneklerle temsil edilen, kurumsal onay veya resmî nitelik taşımayan yazılı metin.

özel yazışma (private correspondence) [arş.]: Kişiler veya özel kuruluşlar arasında gerçekleşen, kişisel veya kurumsal iletişim içeren gayri resmî yazılı içerik.

özelge (ruling) [arş.]: Resmî kurumlar, yargı organları veya yetkili merciler tarafından hazırlanan, belirli bir konuya ilişkin yorum, bağlayıcı karar veya hüküm içeren yazılı belge.

özet (summary) [küt.]: Bir bilgi kaynağının (metin, konuşma, film vb. gibi) ana fikirlerini, temel bilgilerini ve içeriğinin özünü, asıl bütünlüğünü bozmadan, daha sade ve anlaşılır bir biçimde aktaran metin.

Özet, çalışmanın konusu olan araştırma nedeniyle daha çok bulgulara odaklanır ve daha uzun ve detaylı bir biçimde ifade edilebilir. Öz ise, yazının amacının kısa bir açıklaması ve ayrıca tüm çalışmanın ne hakkında olduğunun genel bir açıklamasıdır.

pafta (map section, mapsheet) [arş. - dok. - küt.]: 1. Bir bölgenin, alanın, yapının veya nesnenin belirli bir amaç için ölçekli ve detaylı olarak çizilmiş, genellikle yatay düzlemdeki temsili. 2. Haritalarda ise bütünün bir parçası olarak kullanılan kayıt ortamı.

pankart (placard, poster) [dok.]: Duyuru, bilgilendirme veya görsel iletişim amacıyla anlık mesaj iletmek veya dikkat çekmek için eylem odaklı olarak tasarlanan; metin, sembol ve görseller içerebilen; genellikle kamuya açık alanlarda sergilenen basılı veya dijital görsel materyal. **ayr. bkz. poster.**

para (banknote) [arş. - dok.]: Değer ölçüsü, değişim aracı ve birikim aracı olarak kullanılan; fiziksel (madeni ve kâğıt) veya dijital biçimlerde var olabilen, ekonomik işlemlerde mal ve hizmet alımında kullanılan değişim birimi.

patent (patent) [dok. - küt.]: Bir buluşun yenilikçi niteliğini, mevcut bilgi birikimini aşarak teknik bir çözüm sunabilmesini ve sanayiye uygulanabilirliğini belgeleyen, ilgili kamu otoritesi tarafından tescil edilerek belirli bir süre için sahibine o buluş üzerinde üretim, kullanım, satış veya lisans verme konusunda münhasır hak tanıyan resmî mülkiyet belgesi.

periyodik : bkz. süreli yayın.

plak (gramophone/phonograph records) [dok. - küt.]: Ses kayıtlarını analog yöntemle depolamak ve kopyalamak amacıyla üretilmiş, genellikle dairesel ve yivli yüzeye sahip, pikap veya gramofon ile çalınan fiziksel kayıt ortamı.

plan (plan) [arş. - dok.]: Belirli bir yapıyı, süreci, projeyi veya sistemi tasarlamak, düzenlemek ve yönetmek amacıyla oluşturulan, ölçekli çizimler, şemalar veya stratejik yönergeler içerebilen görsel veya metinsel düzenleme aracı.

portolan (portolan) [arş.]: Erken modern döneme kadar denizcilerin kıyı şeritlerini, limanları, seyir rotaları ve matematiksel konum bilgilerini detaylı şekilde gösteren, rüzgârgülü, mesafe ölçeği gibi özel işaret, çizim gibi ayrıntılarla zenginleştirilen el yapımı deniz haritası.

poster (poster) [arş. - küt.]: 1. Belirli bir konuyu görsel, metinsel ve grafiksel öğelerle anlatan, sergileme, bilgilendirme veya eğitim amacıyla tasarlanmış, genellikle büyük boyutlu basılı veya dijital materyal. 2. Düz bir zeminde sergilenmek üzere hazırlanan büyük, tek yüzeyli baskı. **ayr. bkz. dijital poster, pankart.**

prozopografya (prosopography) [küt.]: Belirli bir dönem, topluluk veya sosyal grubun bireylerini topluca ele alarak ortak özelliklerini, ilişkilerini ve toplumsal yapı içindeki rollerini analiz eden kolektif biyografi.

pul (stamp) [arş. - dok.]: Bir kurum veya otorite tarafından genellikle küçük boyutlu, yapışkanlı ya da damgalanabilir nitelikte resmi olarak basılan, üzerinde belirli bir değer, sembol veya bilgi taşıyan; posta hizmetlerinde ücret kanıtı, arşivlerde belge kimliklendirme aracı veya özel koleksiyonlarda metaveri ögesi olarak kullanılan küçük boyutlu fiziksel nesne.

rapor (report, account) [arş. - dok. - küt.]: Belirli bir konu, olay, süreç veya araştırmaya ilişkin verilerin, gözlem ve analiz gibi yöntemlerle sistematik olarak toplanıp değerlendirildiği, genellikle bir makam tarafından talep edilen ve karar alma, bilgi aktarımı veya hesap verebilirlik amacıyla yazılı, görsel veya dijital formatta sunulan yapılandırılmış belge veya doküman.

rehber (guide) [dok. - küt.]: Belirli bir konu, süreç, sistem veya hizmet hakkında bilgi vermek, kullanıcıları yönlendirmek ve gereksinim duydukları adım, kural, yöntem veya kaynakları açık ve anlaşılır bir şekilde sunarak belirli bir amaca ulaşmalarını sağlamak amacıyla hazırlanan yapılandırılmış basılı veya dijital bilgi kaynağı, kılavuz.

replika (replica) [arş. - dok.]: Orijinal bir nesne, belge veya eserin biçimsel ve işlevsel özelliklerini koruyarak, eğitim, sergileme, araştırma veya koruma amaçlarıyla üretilen ve detaylılığıyla orijinalin yerine geçebilecek nitelikte fiziksel veya dijital kopya. **ayr. bkz. reproduksiyon.**

Replika, genellikle orijinalin "yerine geçebilecek" kadar detaylı ve özenli bir kopyadır.

reproduksiyon (reproduction) [arş. - dok.]: Bir nesne, belge, sanat eseri veya bilginin aslına uygun şekilde yeniden üretilmesi; fiziksel, dijital veya mekanik yöntemlerle kopyalanarak korunması, erişilebilirliğinin artırılması veya araştırma ve sergileme amaçlarıyla çoğaltılması faaliyeti ve bu faaliyetin sonucundaki ürün. **ayr. bkz. replika.**

Reproduksiyon daha çok "görsel bir temsil" sunmayı hedefler, teknik ve malzeme sadakati genellikle aranmaz.

resmî belge/evrak (official records) [arş.]: Kamu kurumları, özel kuruluşlar veya yetkili makamlar tarafından yürütülen işlemleri, kararları ve faaliyetleri belgelemek amacıyla oluşturulan; hukukî ve idarî geçerliliğe sahip, standartlara uygun biçimde düzenlenmiş yazılı veya dijital kayıt.

resmî gazete (official gazette) [arş. - dok.]: Bir devletin veya resmî kuruluşun yasal, idarî ve resmî işlemlerini duyurmak, yürürlüğe koymak ve kamuoyuna duyurmak amacıyla yayımlanan, hukukî geçerliliği olan süreli yayın.

resmî yayın: bkz. devlet yayını.

resmî yazışma (official correspondence) [arş.]: Kamu kurumlarının kendi aralarında veya bireylerle yürüttüğü iletişim süreci kapsamında, belirli kurallar ve biçimsel yapıya bağlı olarak oluşturulan yazılı belge.

risale: bkz. kitapçık.

rölöve (relief) [arş.]: Bir yapının genellikle restorasyon, iyileştirme, güçlendirme, rekonstrüksiyon işlemleri için mevcut durumunun bir ölçek uyarınca ölçülerek iki boyutlu plan, kesit, görünüşler halinde çizilmesi ile oluşturulan çizim.

röportaj (interview, reportage) [dok.]: Bir kişi, birden fazla kişi veya ilgili taraflarla bir konu, olay veya deneyim hakkında bilgi edinmek, analiz yapmak veya kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla sözlü veya yazılı olarak gerçekleştirilen; metin, ses, video veya görsel kayıt ortamlarına aktararak birincil bilgi kaynağı olarak kullanılan içerik türü.

sabit disk, katı disk (hard disc) [dok.]: Dönel manyetik plakalar üzerinde verilerin saklandığı, kullanıldığı elektronik sistemlere entegre dijital kayıt birimi.

salname (annual) [arş.]: Osmanlı döneminde Vilâyet Mektubî Kalemi tarafından hazırlanarak, genellikle bir yıl boyunca gerçekleşen önemli olayları, faaliyetleri, istatistikleri, siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmeleri ve bazen de kurumların yapısını içeren yıllık, nevsal. **ayr. bkz. yıllık.**

sanal gerçeklik içeriği (virtual reality content) [küt.]: Kullanıcıları fiziksel dünyadan tamamen izole ederek, üç boyutlu ve etkileşimli yapay bir ortamda deneyim yaşatmak amacıyla geliştirilen; metin, ses, görsel, video veya simülasyon gibi unsurları içeren dijital içerik unsuru.

Sanal gerçeklik içeriklerine, özel donanımlar (VR gözlükleri, eldivenler vb.) aracılığıyla erişilebilir ve kullanıcıların sanal bir dünyada gezinmesine, etkileşimde bulunmasına olanak tanır.

saydam (slide) [arş.]: Görsel içeriklerin ışık yoluyla yansıtılarak gösterilmesi amacıyla kullanılan, genellikle çerçeveli fotografik film şeritlerinden veya dijital formatta hazırlanan görsellerden oluşan, eğitim, sunum ve arşivleme amaçlı bilgi taşıyıcısı.

Fiziksel saydamlar, projektörler aracılığıyla büyük yüzeylere yansıtılırken, dijital saydamlar elektronik ortamlarda görüntülenebilir.

senaryo (scenario, filmscript) [dok.]: Sinema, tiyatro, televizyon veya dijital medya için görsel ve işitsel anlatımı içeren; olay örgüsü, sahne düzeni, karakter diyalogları ve teknik yönergeleri betimleyen rehber niteliğinde yazılı metin.

seri (series) [arş. - dok.]: Belirli bir tema, konu veya yapısal bütünlük ilişkileri çerçevesinde birbirini takip eden, numaralandırılmış veya süreklilik gösteren belge grubu.

ses kaydı (sound recording) [arş. - dok.]: Ses dalgalarının analog veya dijital teknolojilerle kaydedildiği, ses kaseti, plak, CD, dijital dosya gibi çeşitli materyal türlerinde saklanarak dinleme, arşivleme veya yeniden üretim amacıyla kullanılan bilgi kaynağı.

Kayıtlar manyetik bant, optik disk veya dijital ortam gibi farklı formatlarda bulunabilir ve müzik, konuşma, doğa sesleri gibi çeşitli işitsel içeriklere sahip olabilir.

sesli blog (podcast) [dok.]: Belirli bir tema veya konuya ilişkin bilgilendirme, tartışma veya eğlence amacıyla hazırlanarak düzenli aralıklarla yayımlanan, dijital ortamda kaydedilmiş ve genellikle seri halinde sunulan ses dosyaları.

sesli kitap (audio book) [dok. - küt.]: Yazılı bir eserin profesyonel okuyucular veya sentezlenmiş seslerle seslendirilerek dijital veya fiziksel ortamlara (CD, kaset, dijital dosya) kaydedildiği; bireylerin okuma eylemini işitsel yolla gerçekleştirmesini sağlayan, özellikle görme engelliler, okuma güçlüğü çekenler ve mobil kullanıcılar için erişilebilir bir bilgi kaynağı ve kayıt ortamı.

sinopsis (synopsis) [dok.]: Bir belge, kitap, film, tiyatro oyunu gibi çalışmaların ana temasını, temel olay örgüsünü ve içeriğini kısa, öz ve anlaşılır bir şekilde özetleyen metin, kısa özet.

sirküler :bkz. genelge.

slayt :bkz. saydam.

sosyal medya içeriği (social media content) [dok.]: Dijital platformlarda paylaşılacak üzere üretilen, metin, görsel, video, ses veya etkileşimli unsurlar içerebilen; bireysel, kurumsal veya toplumsal iletişimi sağlayarak etkileşimi artırmayı amaçlayan dijital içerik türü.

sözlük (dictionary) [dok. - küt.]: Bir dildeki kelimelerin veya belirli bir alana ait terimlerin anlamlarını, kullanımlarını, kökenlerini ve diğer dilbilimsel özelliklerini sistematik bir şekilde açıklayan; alfabetik, tematik veya diğer düzenleme yöntemleriyle sunulabilen basılı veya dijital danışma kaynağı.

sözlükçe (lexicon) [dok. - küt.]: 1. Belirli bir konu, bilim dalı veya uzmanlık alanına ait terimlerin ve kavramların alfabetik ya da sistematik olarak açıklandığı; sözcüklerin anlam, kullanım bağlamı

ve terminolojik karşılıklarıyla sunulduğu özel sözlük veya referans kaynağı. 2. Belirli bir dil, konu ya da sözlükte kullanılan tüm kelimelerin listesi.

SSD (Solid State Disk) Harddisk [*arş. - küt.*]: Fiziksel hareketli parça içermeyen, verileri yüksek hızla okuma ve yazma yeteneğine sahip dijital kayıt ortamı.

standart (standard) [*dok.*]: Belirli bir alanda, süreçte veya üründe tutarlılık, kalite, güvenilirlik ve uyumluluk sağlamak amacıyla ulusal veya uluslararası yetkili kuruluşlar tarafından kabul edilen; teknik özellikler, yöntemler, kurallar veya rehber ilkeler bütününe içeren doküman.

sürelî yayın (periodic, periodical) [*dok. - küt.*]: Belirli aralıklarla yayımlanan, süreklilik gösteren ve genellikle aynı başlık altında düzenli olarak sunulan bilimsel, akademik veya popüler içerikli yayın türü.

şecere (genealogy, family tree) [*arş.*]: Bir bireyin veya ailenin soyunu, kökenini ve akrabalık ilişkilerini sistematik biçimde izleyerek düzenleyen, tarihsel bağları soybilimsel bir veri yapısı ile ortaya koyan belge, soyağacı.

tabela (signboard) [*dok.*]: Bilgi iletmek amacıyla metin, sembol veya görsellerle donatılmış, genellikle kamusal veya ticari alanlarda kullanılan sabit veya taşınabilir bilgi kayıt ortamı.

tablo (painting, picture) [*dok.*]: Tuval, kâğıt, ahşap veya benzeri bir yüzey üzerine boya, kalem, mürekkep ya da diğer görsel ifade araçlarıyla oluşturulan, sanatsal veya belgesel amaç taşıyan görsel eser.

takvim (calendar) [*dok. - küt.*]: Zamanı kronolojik olarak yıllara, aylara, haftalara ve günlere bölerek düzenleyen; önemli olayları, tarihleri ve faaliyetleri kaydetmek, planlamak ve hatırlatmak amacıyla kullanılan sistematik bilgi kaynağı.

tanıtım (advertising, publicity, presentation) [*dok.*]: Bir ürün, hizmet, kurum veya fikrin hedef kitleye tanıtılması ve farkındalık oluşturulması amacıyla çeşitli medya ve iletişim araçları kullanılarak gerçekleştirilen bilgilendirme ve yaygınlaştırma süreci ve bu sürecin ürünü olan her türlü materyal, sunu.

taşınır/çubuk bellek (flash disk, flash memory) [*arş. - küt.*]: Sayısal verilerin taşınabilir ve yeniden yazılabilir biçimde depolanmasını sağlayan elektronik kayıt ortamı.

tebliğ (notification, notice) [*arş. - dok.*]: 1. Resmî bir karar, duyuru veya bilginin yetkili kişi, kurum veya kamuoyuna yazılı, sözlü veya dijital yollarla resmî olarak iletilmesi amacıyla hazırlanan ve kayıt altına alınan yazılı, dijital veya sözlü bildirim. 2. Bilimsel, akademik veya resmî bir toplantıda sunulmak, tartışmaya açılmak ya da kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla hazırlanan yazılı veya sözlü metin. **bkz. bildiri**

tefrika (series, episode) [*dok.*]: Bir bütünün parçası olarak seri halinde yayımlanan; edebi eserler, araştırmalar, gazete yazıları, radyo-tv programları veya dijital içerikler gibi farklı kayıt ortamlarında bulunan ve her bir bölümü kendi içinde anlam taşıyan yazılı, görsel veya dijital bilgi kaynağı.

teknik çizim (technical drawing) [*dok.*]: Bir nesnenin, yapının veya sistemin mühendislik, tasarım veya üretim aşamalarında kullanılan teknik bilgi ve verileri içeren; ölçekli, detaylı ve standartlara uygun olarak hazırlanmış görsel temsili.

teknik rapor (technical report) [*dok.*]: Bilimsel, endüstriyel veya teknik bir konudaki araştırma, proje veya sürecin analizi, metodolojisi ve bulgularını sistematik biçimde sunan, genellikle teknik alanda uzmanlaşmış bir kitleye yönelik olarak hazırlanan ayrıntılı belge veya doküman.

tercüme eser: bkz. çeviri eser.

tez (thesis, dissertation) [*dok. - küt.*]: Akademik bir derecenin gereği olarak belirli bir konu hakkında yapılan özgün araştırma, analiz ve bulguları sistematik bir çerçevede sunan, bilimsel yöntemlere uygun olarak hazırlanmış çalışma.

tüzük (regulations, statute) [küt.]: Bir kurum, kuruluş veya topluluğun işleyişini düzenlemek amacıyla yetkili makamlarca hazırlanan; yetki, hak, görev ve sorumlulukları belirleyen ve yasal olarak bağlayıcı hukukî metin.

USB Bellek (Universal Serial Bus flash drive) [arş. - küt.]: Evrensel seri veri yolu (USB) bağlantısıyla çalışan, verilerin yeniden yazılabilir olduğu, taşınabilir dijital kayıt ortamı.

uyarlama eser (adaptation, retread) [küt.]: Önceden var olan bir eser veya içeriğin, farklı bir bağlam, ortam, dil veya formatta yeniden yorumlanarak düzenlendiği, özgün yapısını korurken yeni bir anlatım biçimi kazanan yaratıcı çalışma.

vakfiye (deed of trust, foundation charter) [arş.]: Bir kişi veya kurum tarafından taşınır ya da taşınmaz malların kamu yararına kullanılmak üzere vakfedildiğini belirten; vakfın kuruluş amacı, yönetim esasları ve kullanım şartlarını içeren resmî belge.

varak (sheet, leaf) [arş. - dok.]: 1. Ciltli bir kitabın veya el yazmasının bir yüzü ön (recto) ve arka (verso) olacak şekilde numaralandırılmış her bir yaprağı. 2. İnce, genellikle tek katmanlı bir kâğıt veya parşömen sayfası. 3. Altın, gümüş veya başka bir metalden yapılmış, dekoratif amaçlarla kullanılan ince yaprak. 4. Belgelerin fiziksel birimlerini tanımlamak için kullanılan; genellikle resmî belgelerde veya eski yazmalarda sayfa kavramı yerine tercih edilen terim.

veri dosyası (data file) [arş. - küt.]: Belirli bir yapıda düzenlenmiş ve dijital ortamda saklanan ham veya işlenmiş bilgi kümesini içeren, kullanıcılar ve yazılımlar tarafından erişilebilmesi ve işlenebilmesi amacıyla saklanan veri kaydı.

veri görselleştirme (data visualization) [küt.]: Sayısal veya nitel verilerin, grafik, harita ve diğer görsel araçlarla temsil edilerek, verinin daha kolay anlaşılabilir, yorumlanabilir ve anlamlı hale getirilmesini sağlayan bir düzenleme biçimi.

veri seti (dataset) [küt.]: Belirli bir konu veya araştırma kapsamında düzenlenmiş, yapılandırılmış, benzer özelliklere sahip verilerin bir arada toplandığı ve işlenip analiz edilebilen veri bütünü.

veri sözlüğü (data dictionary) [küt.]: Belirli bir alana yönelik veya daha genel olarak oluşturulmuş bir veritabanında yer alan veriyi anlamı, içeriği, diğer veri türleriyle ilişkisi, kökeni/kaynağı, kullanım alanı ve biçimine göre düzenlenmesi için oluşturulan basılı veya elektronik sistematik sözlük.

veri tabanı (database) [arş. - küt.]: Bir veya birden fazla veri setini belirli bir yapı ve sistematik düzen içinde dijital ortamda saklayan, erişim, sorgulama ve yönetim işlevleri sunan yapılandırılmış bilgi kaynağı.

video ders (video lecture) [küt.]: Eğitim amaçlı olarak kaydedilmiş, sesli anlatım ve görsel içeriklerin bir arada sunulduğu, çevrimiçi veya dijital platformlarda izlenebilen öğretici görsel-işitsel materyal.

videokaset [arş. - dok.]: Görüntü ve ses kayıtlarının manyetik bant üzerine elektronik sinyaller olarak kaydedildiği ve bu içeriklerin video oynatıcı cihazlarla görüntülenip dinlenebildiği analog medya kayıt aracı. **ayr. bkz. kaset.**

vinil (vinly) [arş. - küt.]: Ses kayıtlarının saklanması için kullanılan; esnek, dayanıklı ve genellikle müzik albümleri gibi analog medya formatlarında tercih edilen disk şeklindeki plastik malzeme.

web kaynağı (web resource) [küt.]: İnternet üzerinden erişilebilen, bilgi sağlamak amacıyla dijital ortamda sunulan; web siteleri, çevrimiçi veri tabanları ve dijital belgeler vb. her türlü içerik veya materyal.

yansı (slide): bkz. saydam.

yazma eser (manuscript) [arş. - küt.]: Elle yazılmış veya çoğaltılmış, özgün ve henüz yayımlanmamış; tarihsel, edebi veya bilimsel değer taşıyan yazılı eser.

yer adları sözlüğü (gazetteer) [küt.]: Bir coğrafi bölgede bulunan yerleşim yerlerinin geçmişteki ve güncel isimlerini, bu yerlerin bağlı olduğu yönetsel birimler ve çeşitli istatistiki bilgiler ile birlikte veren alfabetik coğrafya sözlüğü türü.

yıllık (annual, yearbook) [arş. - küt.]: Bir kurum, şehir veya ülkenin belirli bir yıl içindeki idarî, ekonomik, kültürel ve toplumsal yapısını belgelemek amacıyla hazırlanan; genellikle resmî veriler, istatistikler ve önemli olayları içeren yıllık yayın. **ayr. bkz. salname, kronik.**

yönerge (directive) [arş. - küt.]: Belirli bir işleyişin, uygulamanın veya sürecin nasıl yürütüleceğini açıklayan, bağlayıcı yazılı belge.

yönetmelik (regulations) [arş. - küt.]: Belirli bir alandaki faaliyetleri düzenleyen, yasalarla uyumlu olarak yetkili makamlarca çıkarılan ve uygulanması zorunlu olan genel ve bağlayıcı kurallar.

5. Sonuç

Bu çalışma, bilgi kaynakları ve kayıt ortamlarına ilişkin terimlerin sistematik olarak tanımlanması ve bu terimlerin alanlar arası kullanımlarına dair kavramsal bir çerçeve sunulması hedefiyle hazırlanmıştır. Ancak sözlükçede, her bir terim için doğrudan disiplinler arası karşılaştırmalı analizler sunulmamakta; bunun yerine ortak kullanıma konu olmuş ve anlam çeşitliliği barındıran terimlere odaklanılarak, literatüre dayalı özgün tanımlar oluşturulmuştur. Terimlerin alfabetik düzende sunulması, yapısal bir tercih olup; her tanım, içerdiği kavramsal örüntüler aracılığıyla kullanıcıya anlam birliktelikleri ya da ayrışmaları izleyebileceği bir bütünlük sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, klasik bir terminoloji analizinden çok, meslekî ve disiplinler bir sözlükçe mantığıyla kurgulanmıştır. Derinlemesine karşılaştırmalı analizlere dayalı kapsamlı tartışmalar ise ayrı ve ileri düzey çalışmalara konu edilecek biçimde, gelecek araştırmalar için bir zemin oluşturmaktadır.

Yapılan inceleme hem soyut hem somut düzeyde bir dizi sonuca ulaşmıştır. Soyut düzeyde, terminolojide kavramsal bütünlüğün sağlanmasının zorluğu ve disiplinler arası ortak bir dil oluşturma gerekliliği ortaya konmuştur. Kütüphanecilik, arşivcilik, bilgi/belge yönetimi gibi yakın alanların, kavramları birlikte ele alabileceği bir çerçeveye ihtiyaç duyduğu açıktır. Bu, meslekî işbirliği ve standartlaşma için bir ön koşuldur. Terminoloji birliğinin yokluğu, uygulamada karışıklıklara ve verimsizliğe yol açabileceği için, ortak tanımlar ve standartlar geliştirilmeli; ulusal-uluslararası terminoloji arasında köprü kuracak çalışmalar teşvik edilmelidir.

Somit düzeyde ise spesifik terimler üzerinden gözlemlenen farklılıklar, bu ortak dil ihtiyacını kanıtlamıştır. Örnek terimlerdeki anlam sapmaları (belge/doküman, koleksiyon, sözlük/glossary vb.) bilgi yönetimi süreçlerinde tutarlılık sorunları doğurabilmektedir. Bu somut gözlemler, okuyucuya terminolojide birliğin pratik bir gereksinim olduğunu göstermektedir.

Tablo 1

Seçili Terimlerin Ulusal ve Uluslararası Tanımlarının Karşılaştırması ve Farklı Disiplinlerdeki Kullanımı

Terim	Ulusal Tanım / Kaynak	Uluslararası Tanım / Kaynak	Anlam Farkı / Not
Belge	TDK: Gerçeğe tanıklık eden yazılı/görsel materyal; kanıt değeri taşır.	ISO 2789: Belge niteliği taşıyan kayıtlı bilgi veya nesne.	TDK kanıt vurgular; ISO daha geniş, soyut tanım sunar.
Sözlük / Glossary	Sözlük: Bağımsız başvuru eseri. Glossary: Terim listesi.	Dictionary: Geniş kapsamlı eser. Glossary: Kısa tanımlı terim listesi.	Ulusal kaynaklarda ayırım daha keskindir. Glossary dar kapsamlı görülür.
Katalog	TÜBA: Kütüphane kaynaklarını tanıtımı ve erişimi erişime yönelik dizelgesi. Arşiv Terimleri: Bilgi merkezi eksenli tanım.	ODLIS, ISO: Bir kütüphane veya arşivdeki materyallerin sistematik listesi.	Kütüphanecilikte bibliyografik erişim aracı odaklıdır. Arşivcilikte erişimi kolaylaştıran düzenleme aracıdır.

Mevcut terminoloji farklılıkları disiplinlerin tarihsel ve pratik ayrılıklarından kaynaklanmaktadır ancak günümüzde bilgi profesyonelleri disiplinler arası çalışmak durumunda olduğu için bu farklılıklar giderilmeye muhtaçtır. Kavramsal düzlemde ortak bir terminoloji oluşturulması, hem akademik literatürde kavram kargaşasını önleyecek hem de uygulamada standardizasyonu destekleyecektir. Bu kapsamda ulusal ve uluslararası iş birliklerine dayalı bir terim standardizasyonu önerilebilir. Kurumsal eğitim ve rehberlik çalışmalarıyla, profesyonellerin ortak terim bilinci geliştirmesi sağlanabilir.

Terminoloji durağan bir yapı sergilememekte, gelişen teknolojiler, yeni bilgi kaynakları ve kayıt ortamları doğrultusunda değişmeye devam etmektedir. Bu nedenle, bu çalışma gelecekte yapılacak terminoloji araştırmalarına bir temel oluşturmayı hedeflemekte ve yeni kavramsal gelişmelere açık bir yapı sunmaktadır.

Etik Standartlar ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Yazar Katkı Beyanı: Yazarlar makalenin fikir, tasarım ve denetleme süreçlerinin Hakan ANAMERİÇ tarafından gerçekleştirildiğini, diğer tüm süreçlere ise eşit oranda katkıda bulunduklarını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yoktur.

Kaynakça

- Ayverdi, İ. (2010). *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Bates, M. J. ve Maack, M.N. (2010). *Encyclopedia of Library and Information Sciences* (3rd ed.). Boca Raton, FL: CRC Press.
- Bekdaş, M. (2017). Classification of dictionary types: Sözlük türlerinin tasnifi. *Route Educational and Social Science Journal* 4(4), 52-59. <https://doi.org/10.17121/ressjournal.712>
- Beyaz, Y. (2014). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Edebiyatı'nda tenkidin genel seyri. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 5(8): 90-107. <https://doi.org/10.17828/yasbed.11842>
- Cambridge University Press. (2008). *Cambridge Advanced Learner's Dictionary* (3rd ed). Cambridge University Press.
- Cox, R. J. (2000). *Closing an Era: Historical Perspectives on Modern Archives and Records Management*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Deniz Yılmaz, Ö. (2023). Bir Dil Bilimi Dalı: Sözlük Bilimi (Leksikografi). G. Sağol Yüksekaya, D. Herkmen ve G. Öztürk. (Ed.) *Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali armağanı tevazu kitabı* içinde (s. 655-677). Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Durmuş, İ. (2009). Sözlük. *TDV İslam Ansiklopedisi C. 37* içinde (398-401). İstanbul: TDV.
- Evans, F. B., Harrison, D. F., Thompson, E. A. ve Rofes, W. L. (1974). A basic glossary for archivists, manuscript curators, and records managers. *The American Archivist* 37(3, July), 415-433.
- Fachhochschule Potsdam. (2024). *Fachbereich Informationswissenschaften*. Erişim adresi: <https://www.fh-potsdam.de/studium-weiterbildung/fachbereiche/fachbereich-informationswissenschaften>
- Hjørland, B. (2000). Library and information science: Practice, theory, and philosophical basis. *Information Processing & Management*, 36(3), 501–531.
- International Organization for Standardization. (2017). *ISO 5127: Information and Documentation: Foundation and Vocabulary; Information et Documentation: Fondations et Vocabulaire* (2. ed: 2017-05). ISO.
- Kroon, R. W. (2010). *A/V A to Z : an Encyclopedic Dictionary of Media, Entertainment and Other Audiovisual Terms* (Enhanced Credo ed.). McFarland & Co., Inc., Publishers, Credo Reference.

- Leonhardt, Holm A. (1989). "Was ist bibliotheks-, was archiv- und museumsgut? Ein beitrag zur kategorisierung von dokumentationsgut und -institutionen". *Der Archivar* 42(2), 214–223.
- Leonhardt, Holm A. (2000). "Kütüphane malzemesi nedir, arşiv ve müze malzemesi nedir? Dokümantasyon malzemesinin ve kurumlarının sınıflandırılması hakkında bir deneme". *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, İshak Keskin (Çev.), 2, 79-95.
- Levine-Clark, M. ve Carter, T. M. (2013). *ALA Glossary of Library and Information Science* (Fourth edition). ALA Editions, an Imprint of the American Library Association.
- Menne-Haritz, A. (2000). *Schlüsselbegriffe der Archivterminologie Lehrmaterialien für das Fach Archivwissenschaft* (3., durchges. Aufl). Marburg: Archivschule Marburg.
- Menne-Haritz, A. (2001). Access — The reformulation of an archival paradigm. *Archival Science* 1, 57–82. <https://doi.org/10.1007/BF02435639>
- Millar, L. (2017). *Archives: Principles and Practices* (2nd ed.). London: Facet Publishing.
- Oxford English Dictionary*. (2000). Oxford: Oxford University Press.
- Pearce-Moses, R. (2005). *A Glossary of Archival and Records Terminology*. Chicago: Society of American Archivists.
- Prytherch, R. J. (2005). *Harrod's Librarians' Glossary and Reference Book : a Directory of over 9,600 Terms, Organizations, Projects, and Acronyms in the Areas of Information Management, Library Science, Publishing and Archive Management* (Tenth edition). Routledge.
- Richter, S. (2023). *Zwischen Konkurrenz und Kooperation: Nichtamtliche Überlieferung im Spannungsfeld zwischen Kommunalarchiv und Stadtgeschichtlichem Museum*. [Yüksek lisans tezi, Potsdam]. Fachhochschule Potsdam. <https://d-nb.info/1340232448/34>
- Rubin, R. E. (2016). *Foundations of Library and Information Science* (4th ed.). New York, NY: Neal-Schuman Publishers.
- Rukancı, F., Anameriç, H. ve Başar, A. (2023). *Arşiv Terimleri*. Ankara: Devlet Arşivleri Başkanlığı.
- Rukancı, F., Anameriç, H. ve Başar, A. (2023). *Bellek Yönetimi: Arşivsel Dönüşüm ve Paradigma*. Ankara: Devlet Arşivleri Başkanlığı.
- Saracevic, T. (1999). Information science. *Journal of the American Society for Information Science*, 50(12), 1051–1063. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-4571\(1999\)50:12%3C1051::AID-ASI2%3E3.0.CO;2-Z](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4571(1999)50:12%3C1051::AID-ASI2%3E3.0.CO;2-Z)
- TDK. (2025). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>
- The Merriam-Webster Dictionary. (2022). Revised Edition. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster Incorporated.
- UNESCO. (1974). *Guidelines for Documentation Services in Science and Technology*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Yakel, E. (2003). Archival representation. *Archival Science* 3(1), 1–25. <https://doi.org/10.1007/BF02438926>

EK 1 - Terminoloji Tanımları İçin Referans Kaynaklar

- Acaroğlu, M. T. (1955). "Doküman Kelimesi Hakkında". *Türk Dili*, 4(42), 355-356.
- Acaroğlu, M. T. (1955). "Dokümantasyon Terimleri". *Türk Dili*, 4(44), 504-505.
- Akalın, S. H., Cebeci, Z., Bada, E., Mitiş, B., Acar, L. ve Tan, A. (2008). *Bilgisayar Terimleri Karşılıklar Kılavuzu*. Ankara: TDK.
- Akın, C. (2022). Sözlük tipolojileri ve tasnifi üzerine bir değerlendirme. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (73, Haziran), 217-233.
- Anameriç, H. (2014). Gazete ve dergi kupürlerinin arşivlenmesi. *Bilgi Dünyası*, 15(1), 76-90. <https://doi.org/10.15612/BD.2014.417>

- Andriessen, W. (1999). 'THE WINNER' Compact cassette. A commercial and technical look back at the greatest success story in the history of audio up to now. *Journal of Magnetism and Magnetic Materials* 193 (1-3), 111-116.
- Arifoğlu, A., Demirer, M., Şengül, G. ve Öz, O. (2006). *Bilişim Terimleri Sözlüğü: İngilizce-Türkçe*. Ankara: TSE.
- Ataman, B. K. (1995). *Arşivcilik Terimleri Sözlüğü: Almanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Hollandaca, Rusça ve İspanyolca karşılıklarıyla : =Dictionary of Archival Terminology: With Equivalents in German, English, French, Italian, Dutch, Russian and Spanish*. İstanbul: Librairie de Péra.
- BSI British Standards. (2017). *Information and Documentation. Foundation and Vocabulary*. BSI British Standards. <https://doi.org/10.3403/30255585>
- Calhoun, C. (2002). *Dictionary of the Social Sciences* (1. ed). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acref/9780195123715.001.0001>
- Çekici, Yunus Emre. (2022). Akademik yazma ve tartışma kültürü bağlamında editöre mektup. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (9), 105-115.
- Çetin, A. (1978). Arşiv terimleri ve deyimleri. *Vakıflar Dergisi* (12), 351-394.
- Daniels, M. F. (1984). Introduction to Archival Terminology. M. Daniels, T. Walch. (Ed.), *A modern archives reader: Basic readings on archival theory and practice* içinde (s. 336-342). Washington DC: National Archives and Records Service, U.S. General Services Administration.
- Farkas, L. (2015). *Librarianspeak : A Glossary of Terms in Librarianship and Information Management*. TotalRecall Publ.
- Getty Research Institute. (2017). *The art & architecture thesaurus online (AAT)*. <https://www.getty.edu/research/tools/vocabularies/aat/>
- Gökyay, O. Ş. (1993). Cönk. *TDV İslam Ansiklopedisi C. 8* içinde (73-75) İstanbul: TDV.
- Gözler, K. (2019). *İdare Hukuku*. 3. Baskı. Bursa: Ekin Yayınları.
- Gül, Ş. Y. (2023). *Mimarlık ve Dansta Notasyon: Bedenli Bilgi ve Mekânın Önemi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Herbert, J. (1964). *Elsevier's Lexicon of Archive Terminology; in French, English, German Spanish, Italian, Dutch*. Amsterdam: Elsevier Publishing Company.
- International Organization for Standardization. (2022). *ISO 2789: Information and Documentation: International Library Statistics = Information et Documentation: Statistiques Internationales De Bibliothèques* (6. ed). ISO.
- Karagülle, F. (2006). Türk edebiyatında antoloji. *Türk Araştırmaları Literatür Dergisi* 4(8), 383-404.
- Karahanoğulları, O. (2011). *İdarenin Hukukla Kavranması: Yasallık ve İdari İşlemler*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Karakaş, S., Rukancı, F. ve Anameriç, H. (2009). *Belge Yönetimi ve Arşiv Terimleri Sözlüğü*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Kato Westby, S. ve Glynn, R. (2017). Fabricating performance: Reciprocal constructs of dance notation. *Nexus Network Journal: Architecture and Mathematics*, 20(1), 75–94. <https://doi.org/10.1007/s00004-017-0353-9>
- Keseroğlu, H. S. (2008). *Katalog Kuralları: Örnekleri ile Anglo-Amerikan Kataloglama Kuralları 2*. İstanbul: Yapı Yayınları.
- Keskin, İ. ve Günelan, R. (2011). Hayreddin Nedim Bey'in [Göçen] Kaleminden Arşivcilik. E. Balta, Y. Dedes, E. N. İşli, M. S. Koz (Yay. Haz.), *Yücel Dağlı Anısına* (s. 332-353) içinde. İstanbul: Turkuaz.
- Keskin, İ. ve Sümbül, S. (2020). Celal Esad'a [celal esat arseven] göre Osmanlı Dönemi belediyelerinde arşiv çalışmaları: İstanbul Şehremaneti (Belediyesi) örneği. *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, 14, 1–41. <https://10.26650/bba.2020.14.01>

- Khosrow-Pour, M. (2013). *Dictionary of Information Science and Technology* (2nd ed). Information Science Reference. <https://doi.org/10.4018/978-1-4666-2624-9>
- Kipphan, H. (2001). *Handbook of Print Media : Technologies and Production Methods*. Berlin: Springer-Verlag. <https://doi.org/10.1007/978-3-540-29900-4>
- Lynn, M. S. (1994). *Muhafaza ve Erişim Teknolojisi: Bilgi Ortamının Değiştirilmesinde Dijital ve Dijital Olmayan İşlemler Arasında Münasebetler Konusunda Açıklamalı Teknik Terimler Sözlüğü*. N. İlemin ve N. Büyükkırcalı (Çev.) Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Morris, B. (2013). *Thesaurus of Ephemera Terms*. University of Reading, Department of Typography & Graphic Communication.
- Önal, H. (1989). Osmanlı türbelerinin kitabeleri hakkında. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (6), 307-343.
- Ören, T., Üney, T. ve Çölkesen, R. (2006). *Türkiye Bilişim Ansiklopedisi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- RDA Steering Committee. (2021). *RDA Glossary*. American Library Association, Canadian Federation of Library Associations, and CILIP: Chartered Institute of Library and Information Professionals.
- Reitz, J. M. (2002). *ODLIS Online Dictionary of Library and Information Science*. ABC-CLIO Western Connecticut State Univ. Libraries Unlimited. <https://odlis.abc-clio.com/>
- Rukancı, F., Anameriç H. ve Tuzcu, K. (2016). *Yazma Eserlerin Bibliyografik Denetimi*. İstanbul: Hiperlink.
- Salgır, A. (1956). Matbaacılığın ilk ürünleri: İnkunabeller. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 5(3), 191-196.
- T. C. Adalet Bakanlığı Hukuk Sözlüğü. (2015). <https://sozluk.adalet.gov.tr/Default.aspx>
- The International Council on Archives (ICA). (2024, 8 Kasım). *Multilingual archival terminology*. <http://www.ciscra.org/mat/>
- Topaloğlu, A. ve Kaçalın, M. S. (2009). Sözlük. *TDV İslam Ansiklopedisi C. 37 içinde* (404-414). İstanbul: TDV.
- Tuğlacı, P. (1971). *Okyanus 20. yüzyıl Ansiklopedik Türkçe Sözlük*. İstanbul: Pars Yayıncılık.
- Tuğlacı, P. (2002). *İngilizce-Türkçe Ekonomi ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. Güncelleştirilmiş 4. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Türkiye Bilimler Akademisi. (2011). *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü : Sosyal bilimler*. Ankara: TÜBA.
- Uysal, B., Tanrısever, N. H. ve Düzel, O. (2003). *Avrupa Birliği Temel Terimler Sözlüğü (İngilizce-Türkçe) = Glossary for the European Union Basic Terms (English-Turkish)*. Ankara: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. https://www.ab.gov.tr/files/Sozluk/Sozluk_Baski.pdf
- Yılmaz, E. (1996). *Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Artificial Intelligence (AI) and Robotic Technologies Implementation in Libraries: An Integrative Literature Review

Kütüphanelerde Yapay Zeka (YZ) ve Robotik Teknolojilerinin Uygulanması: Bütünleştirici Bir Literatür İncelemesi

Güler DEMİR

Kastamonu Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi,
gulerdemir2009@gmail.com

Abstract

Artificial intelligence and AI-supported robots, emerging from the rapid development of software technologies and automation, have surrounded libraries with their transformative effects, as in many other areas. With an integrative approach, this study investigates how and to what extent the meaning, importance, use, advantages, and disadvantages of artificial intelligence and robotics technologies in libraries are covered in national and international literature, as well as predictions for the future in this context. Thus, it reveals the theoretical and practical status of the subject at a global level and questions the points on which national and international research agree and differ. The findings of the study indicate a strong consensus on particular perspectives. The positive perspectives indicate that AI and robots offer many opportunities for enhancing the effectiveness, efficiency, and user satisfaction of libraries, as well as the potential for libraries to successfully adopt and implement these technologies.

On the other hand, both national and international studies express various concerns and problems regarding AI and robots. These issues are similar to those of cost, infrastructure, privacy, ethics, training, resistance to innovation, and fear of losing staff jobs. Recommendations for strategies, which are determined within a responsible and ethical framework with appropriate training and guidelines, while considering their collaborations, are those on which consensus is reached. The study will comprehensively investigate the current status, advantages, and potential barriers to using artificial intelligence (AI) and robotic technologies in libraries in Turkey and abroad by analyzing national and international literature. The study aims to introduce the primary applications and processes where robots are used in library environments, such as the automation of routine tasks, improvement of user services, collection management, and educational activities. Another aim is to understand library professionals' perceptions, awareness levels, and educational needs regarding these technologies. The ultimate goal of the study is to provide a detailed perspective on artificial intelligence and robotic technologies, by highlight their benefits and challenges, and to develop recommendations for the effective integration of these technologies into libraries and their future development. The study uses an integrative review method to examine many studies (articles, books, theses, reports, etc.) to obtain a comprehensive overview of known but still unexplored topics. This method considers research that includes empirical data and non-empirical ideas or theories, unlike some reviews, which focus only on specific studies. It is a valuable method, because it combines different information types to understand a topic comprehensively.

Information Management

Vol.: 8 No.: 1 Year: 2025

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

Peer-Reviewed Articles

Review Article

Article Info

Date submitted: 23.02.2025
Date accepted: 11.06.2025
Date published: 30.06.2025

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 23.02.2025
Kabul tarihi: 11.06.2025
Yayınlanma tarihi: 30.06.2025

Keywords

*Artificial Intelligence (AI),
Robotics, Robots*

Anahtar Sözcükler

*Yapay Zekâ (YZ), Robotik,
Robotlar*

DOI numarası

10.33721/by.1645554

ORCID

0000-0002-3934-1596

Öz

Yazılım teknolojileri ve otomasyonun hızla gelişmesinin ürünü olan ve geniş bir fırsat yelpazesine sahip olan yapay zekâ ve YZ destekli robotlar, birçok alanda olduğu gibi kütüphaneleri de dönüştürücü etkileriyle kuşatmıştır. Bu çalışma, bütünleştirici bir yaklaşımla, yapay zekâ ve robot teknolojilerinin kütüphanelerdeki anlamı, önemi, kullanımı, avantajları ve dezavantajlarının ulusal ve uluslararası literatürde ne kadar ve nasıl yer

aldığını ve bu bağlamda geleceğe yönelik öngörülerini araştırmaktadır. Böylece konunun küresel düzeyde kuramsal ve pratik durumunu ortaya koymakta, yerli ve yabancı araştırmaların uzlaştığı ve ayrıldığı noktaları sorgulamaktadır. Çalışmanın bulguları ortak görüş yoğunluğunu ortaya koymuştur. Bunlar, yapay zekâ ve robotların kütüphanelerin etkinliği, verimliliği ve kullanıcı memnuniyeti için birçok fırsat sunduğuna ilişkin olumlu bakış açıları ile kütüphanelerin bu teknolojileri benimseme ve uygulama potansiyel gücüne olan inançtır.

Öte yandan, hem yabancı hem de yerli literatür çalışmaları yapay zekâ ve robotlarla ilgili çeşitli endişe ve sorunları da dile getirmektedir. Bunlar; maliyet, altyapı, mahremiyet, etik, eğitim, yeniliğe direnç ve personelin işini kaybetme korkusu gibi benzerlik gösteren kaygılardır. Kütüphanelerin sorumlu ve etik bir çerçevede, uygun eğitim, yönergelerle ve işbirliklerini göz önünde bulundurarak belirleyecekleri stratejiler, fikir birliğine varılan öneriler arasındadır. Çalışmanın amacı, yerli ve yabancı literatürün analizi ile yapay zeka (YZ) ve robotik teknolojilerinin yurt içinde ve yurt dışında kütüphanelerdeki kullanımına ilişkin mevcut durumu, sunduğu avantajları ve potansiyel engelleri kapsamlı bir şekilde araştırmaktır. Çalışma, rutin görevlerin otomasyonu, kullanıcı hizmetlerinin iyileştirilmesi, koleksiyon yönetimi ve eğitim etkinlikleri gibi robotların kütüphane ortamlarında kullanıldığı birincil uygulamaları ve süreçleri tanıtmayı amaçlamaktadır. Buna ek olarak, bir diğer amaç, söz konusu teknolojilere ilişkin kütüphane profesyonellerinin algılarını, farkındalık düzeylerini ve eğitim ihtiyaçlarını anlamaya çalışmaktır. Nihai hedef, yapay zeka ve robotik teknolojilerine ilişkin ayrıntılı bir perspektif sağlamak, faydalarını ve zorluklarını vurgulamak ve bu teknolojilerin kütüphanelerde etkili entegrasyonu ve gelecekteki gelişimi için öneriler geliştirmektir. Çalışma, bilinen ancak hala keşfedilmesi gereken konuların büyük resmini elde etmek için birçok farklı çalışmayı (makale, kitap, tez, rapor vb.) incelemeyi sağlayan bütünlleştirici bir inceleme yöntemini kullanmaktadır. Bu yöntem, sadece belirli çalışma türlerine odaklanan bazı incelemelerin aksine, hem veri (ampirik) hem de fikir veya kuramlar (ampirik olmayan) içeren araştırmaları dikkate alır. Farklı bilgi türlerini birleştirerek bir konu üzerine net ve kapsamlı bir genel anlayış sağladığı için yararlı bir yöntemdir.

1. Introduction

The use of robots is one of the reflections of the rapid development and diversification of today's technologies in libraries. Libraries use various robots for their operations and services, such as information management, retrieval, routine technical operations, reference services, and user experience improvement. These technologies are still developing. They have advantages, and some factors can be prohibitive. Robots can automate many processes, such as the acquisition, cataloging, classification, shelving and inventory tracking of books and similar materials.

Similar to other disruptive technologies, artificial intelligence and robotics have transformed various industries, including libraries. Libraries use robots in internal operations such as automated information storage and retrieval, and public services (Tella & Ajani, 2022, p. 16; Tella, 2020). Robots can also move heavy boxes of books and other materials from one place to another in the library (Indraji, Naikar & Dominic, 2024, p. 3007; Martinez-Martin, Recatala & Pobal, 2019, p. 4). This function is an important advantage, especially for large, multi-story, and complex structures. Offloading such work to robots allows staff to use their time more efficiently. Robots interacting with users can also be used for different services, such as providing information, providing guidance in various contexts (Kaur, 2020, s. 293), and answering frequently asked questions (Guliciuc et al., 2017, p. 7; Harisanty et al., 2020, p. 4). Libraries can use robots in more complex and specialized operations, too. For example, by analyzing user information search behaviors and preferences, robots can develop the user profile and contribute to the collection development policy. Talking robots, also deployed in various library parts, can assist and guide users (Vysakh & Rajendra Babu, 2019, p. 61).

On the other hand, although there are still some issues with the use of robots in libraries and a lack of advanced intelligent services, they can reduce the workload of library staff by performing repetitive tasks quickly and accurately. User satisfaction will likely increase with the capacity to provide 24/7 service, that exceeds human capacity (Li, 2022, p. 57). Robots also contribute to libraries being more open to innovation and cutting-edge technologies, which will appeal to a younger audience (Indraji, Naikar & Dominic, 2024, p. 3007).

Despite all the advantages, several factors can hinder the use of robots in libraries. These are the costs of providing and maintaining the technology (Shahzad, Khan, and Iqbal, 2024; Hsiung & Wei, 2013, p. 171). Cost is a significant problem, especially for libraries with budgetary constraints. In addition, the necessary infrastructure for the functionalization of robots must be in place. Other important

factors are staff and user perceptions of robots, the need for training, and security and privacy concerns (Vlachos, Hansen, & Holck, 2020; Hsiung & Wei, 2013).

This study aims to examine the advantages of utilizing artificial intelligence and robots in libraries and the factors that may hinder their implementation. To this end, the study analyzes and interprets related national and international literature. The study also identifies the primary processes and applications in which robots are employed in libraries. According to the results, libraries mostly use robots for simple, routine, and repetitive tasks. It is likely too early to use robots for more complex and specialized operations and services; and these technologies need to be further developed. In addition, the factors mentioned above prevent the activation of robots in libraries. Technological developments and research in this field are estimated to allow libraries to use robots more widely and comprehensively in the future. However, libraries should overcome the obstacles mentioned above first.

The general hypothesis of this study is that “The application of AI and robotic technologies in libraries increases efficiency and user satisfaction, but their widespread adoption presents barriers such as high costs, inadequate infrastructure, low awareness, and resistance to innovation, which can be reduced or eliminated through strategic training, ethical frameworks, and collaborative efforts.”

The research questions of the study are as follows:

- What is the current status of research on using artificial intelligence and robotic technologies in libraries nationally (Turkey) and internationally?
- What are the main applications and processes using artificial intelligence and robots in library environments?
- What are the advantages of implementing artificial intelligence and robotic technologies in libraries?
- What are the main challenges, barriers, and concerns regarding adopting and implementing artificial intelligence and robotics in libraries?
- What strategies and recommendations can effectively overcome these challenges and promote the responsible, ethical, and effective integration of AI and robots into library services?
- What are library professionals' perceptions, awareness levels, and training needs regarding AI and robotic technologies?

2. Methodology and Data Collection

This study employs the integrative literature review method, which aims to evaluate and synthesize data from various sources to answer research questions, generate new theories, and present a comprehensive view of existing knowledge on a topic of interest. A literature review can be an academic publication in its own right or an analysis of research about on a particular topic without contributing original research. Literature reviews help researchers stay current on a field and help them choose a research topic to fill gaps in knowledge about it. Common types are systematic, semi-systematic, and integrative reviews (University of North Dakota, 2024). In its narrow sense, a systematic literature review is a form of research that applies a systematic methodology to synthesize existing and previously published data. It is also a research method used to examine scientific literature using systematic and rigorous methods. Each section of such studies informs what came before it, contributing to a logical and linear process. In a broader sense, the systematic literature review is a review that aims to comprehensively identify, evaluate, and synthesize all relevant research on a given topic. It is also used to identify relevant studies related to a specific research question and to evaluate and synthesize existing collections of completed and documented studies. It is an open, comprehensive, method and research process based on a transparent and reproducible methodology (Polat, 2021, p. 258). A semi-systematic literature review (SSLR) is a synthesis of multidimensional topics. This method allows researchers to design themes, theoretical approaches, and commonalities, limited by the scope of their review objectives (Prasetyani, Destiningsih & Rosalia, 2022, p. 215). The quasi-systematic approach, designed for differently conceptualized and diverse studies, examined by

researchers in various disciplines, precludes a full systematic review process (Alsami, 2022, p. 157). An integrative review, which is less systematic and can be used to develop a theoretical model or reconceptualize an issue, often requires more creative data collection. This approach is valuable because it aims to combine perspectives and insights from different fields or research traditions (Snyder, 2019, p. 336). Integrative inquiry is one of the most comprehensive methodological approaches. It incorporates empirical and non-empirical studies to understand the phenomenon it analyzes comprehensively. It combines data from the theoretical and empirical literature. It has a wide range of objectives, including identifying phenomena, problems, and concepts, reviewing theories and evidence, and analyzing methodological problems in a particular topic (Souza, Silva & Carvalho, 2010, p. 103). A researcher with an integrative research approach should first clearly define the purpose of the research. Then, they should emphasize the scope of the topic they will examine and related concepts. When reviewing the history of research on the topic, the researcher should make the research question more specific, if the research has been the subject of many previous studies. In such cases, if the topic is new and there are few studies in this context, it may be necessary to broaden the research question. This approach is essential to obtain more information (Russell, 2005, pp. 8-9).

The reasons for adopting an integrative approach in this study can be listed as follows: the investigation of artificial intelligence and robotic technologies in libraries, and the content showing that the topic has been the focus of national (Turkish) and foreign studies in the field in recent years. Therefore, it is a relatively new and under-researched topic. Compared to other methods, the integrative approach is more comprehensive and flexible, allowing for the simultaneous examination of theoretical and empirical studies. With its comprehensive coverage of theoretical and empirical studies on the subject, this study aims to leave no stone unturned, providing a thorough analysis. One of the various aims of the methodology is to identify the phenomena, concepts, and problems related to the research topic. This study first clarifies the research purpose in line with the aforementioned steps of the integrative research process. The study aims to investigate the scope and issues of national and international literature on the use of artificial intelligence and robotic technologies in libraries and to question whether these technologies have been adopted. The scope of the study defines the concepts of artificial intelligence and robotics. Then, it provides information about the content of the sources from national (Turkish) and foreign studies, and the primary issues and problems they address. At the beginning of the literature review, the text provides brief historical background information to solidify the foundation of the research. This study aims to comprehensively evaluate and synthesize data from various sources, and create a new general perspective. In addition, this approach is appropriate for identifying existing knowledge and research gaps in the literature and determining concepts and fundamental problems. In the first stage, the purpose and scope of the research were clearly defined. The literature review was planned to cover the scope of national and international studies on using artificial intelligence (AI) and robotic technologies in libraries. In this context, the focus of the research was on the role of technologies in the literature, the areas in which they are used, their advantages, and the obstacles encountered.

In the data collection phase, keywords such as “artificial intelligence,” “robotics,” “robots,” “library,” “library services,” “automation,” “AI in libraries,” “robotic applications,” “library robots,” and their Turkish equivalents were used. In addition, sub-keywords such as “digitalization,” “information technologies,” and “future predictions” were preferred as supporting words in the research. With these keywords, suitable studies were identified from various data sources, the details of which will be detailed later in the study. Data sources and access platforms can be outlined as follows:

- International academic databases and platforms offering a diverse range of data sources: IEEE Xplore, Springer (Lecture Notes, Nature, etc.), Elsevier (ScienceDirect), ProQuest, ACM Digital Library, SAGE, ResearchGate, Semantic Scholar
- National, and local platforms: Dergipark, Bilgi Dünyası, Turkish Librarianship, YÖK Thesis Center.
- Open access and archives: Institutional repositories, university archives, Google Scholar, university library portals
- Organization and institution report: Council of Higher Education (YÖK, Yükseköğretim Kurulu), Australian Library and Information Association report.

These various platforms and data sources were used to keep the scope of the research broad and to collect data from different disciplines and publication types (articles, books, theses, reports, etc.). The data collection process was carried out in the following steps:

- A comprehensive search was conducted on each platform using keywords.
- The search aimed to cover the entire literature without any date limit, including the most recent and oldest studies.
- A preliminary selection was made based on the titles, abstracts, and keywords of the obtained studies. The appropriate studies were subjected to detailed analysis and classification by allowing full-text access.
- Most studies, especially articles and reports, are original and current while including classical and basic theoretical approaches.

In summary, this research method involves a comprehensive and systematic scanning of various platforms and sources in the context of the subject through related keywords, selecting the appropriate ones, and examining them in depth. Thus, it aims to present the current situation in the literature in a detailed manner.

In the literature review, academic and research repositories (ResearchGate, Google Scholar, institutional repositories, university archives), publisher platforms and digital libraries (IEEE Xplore, Springer, Elsevier), official government and organization reports (Council of Higher Education), open access platforms and conference proceedings (e.g. IEEE, ACM, conference websites), and Turkish academic platforms and journals (Dergipark, Information World Journal, The Journal of Turkish Librarianship, etc.) were examined through the related keywords mentioned above. The study, which also emphasizes the historical background when necessary, was conducted without any date limitations in the searches, ensuring a comprehensive review of the field. A total of 67 sources were referenced in the study.

To provide a more detailed account of the platforms used, all local journals related to the field were scanned, and the studies obtained were examined. These include the Journal of Turkish Librarianship (Kavak, 2024; Küçük & Soydal, 2003; Yıldız & Yıldırım, 2018), the Journal of Information World (Çuhadar et al., 2024; Öztürk & Özel, 2021; Sağlam & Çetintaş, 2022), the Journal of Information Management (Kavak, 2023), and Library, Archive, and Museum Research Journal (LAMRe) (Sivri, 2023). Apart from this, journals included in the TR Index (Polat, 2021) and other journals (Polat, 2024; Yılmaz, 1991) were also consulted. After consulting the books related to the field (Demir, 2024; Küçükcan & Yıldırım, 2023; Torunlar, 2023), the theses in the Council of Higher Education Thesis Center were also consulted (Murat, 2024; Özdem, 2013; Öztürk, 2020; Sarıçoban, 2024; Selçuk, 2019).

Other digital research platforms searched were ResearchGate (Anand et al., 2024; Harisanty et al., 2020; Indrajai, Naikar, & Dominic, 2024; Kaur, 2020; Perez et al., 2018; Prasetyani, Destiningsih, & Rosalia, 2022; Russell, 2005; Sambo & Oyovwe-Tinuoye, 2023; Souza et al., 2010; Vysakh & Rajendra Babu, 2019) and Google Scholar (Anumula et al., 2024; Sachi & Kumar, 2020; Sheetal et al., 2024). In addition, some of the resources used are Emerald Insight (Alsami, 2022; Massis, 2018; Tella & Ajani, 2022; Tella, 2020; Tonta, 1990), Springer Nature (Ben-Ari & Mondada, 2017; Cheung et al., 2024; Vlachos et al., 2020), SAGE (Ingrand & Ghallab, 2012; Sastry, 2023; Shahzad, Khan, & Iqbal, 2024), IEEE Xplore (Alim, Tamami & Alasiry, 2022; Huy et al., 2022; Li, 2022; Suthakorn et al., 2002), Elsevier (Digital Commons) (Liu, 2011; Mess, 1991), Proquest (Subih, Nueangnong, & Pokkasut, 2019), Scopus (Snyder, 2019) and databases. In addition, publications by the International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA), an important organization in our field, were also searched (Chakarova & Trabert, 2019; Guliciuc et al., 2017; Kim, 2019; Martinez-Martin, Recatala, & Pobil, 2019). IGI Global, an international academic publishing organization (Hsiung & Wei, 2013; Jayavadivel et al., 2024), and ACM Digital Library, a research discovery platform of the Association for Computing Machinery (ACM) were also searched. ACM Digital Library provides access to a wide range of publications including journals, conference proceedings, technical journals, newsletters, and books (Kang, Hwang, & Kwak, 2024). This variety of publications ensures a comprehensive search. Other sources scanned include the open-access MDPI (Multidisciplinary Digital Publishing Institute) (Martinez-Martin et al., 2021; Ramanan & Manoj Senthil, 2018) and

Semantic Scholar (Owen, 2024), a free, AI-powered research and discovery tool developed by the Allen Institute for Artificial Intelligence to navigate scientific literature. Additionally, official reports published by the Australian Library and Information Association (Nguyen, 2019) and the Council of Higher Education (YÖK, 2014) were included.

3. Artificial Intelligence and Robotics: Concepts and Classifications

Artificial intelligence today involves conceptualizing an intelligent machine regarding its operational and social consequences (Perez et al., 2018). It is a concept that relates to the simulation of human intelligence processes by machines, especially computer systems. These processes include learning (acquiring knowledge and rules for using it), reasoning (using rules to reach approximate or definite conclusions), and self-correction. Robotics, on the other hand, involves the design, construction, operation, and use of robots, which are automated machines that can perform tasks autonomously or semi-autonomously. Advanced systems that combine AI and robotics perform complex tasks in various sectors (Owen, 2024; Subih, Nueangnong & Pokkasut, 2019, p. 403).

Robotics is an interdisciplinary field combining mechanical and electrical engineering, control theory, and computer science, with recent expansions into materials physics, bioengineering, and cognitive science. The intersection of AI and robotics covers planning, tracking, goal reasoning, perception, interaction with humans, and robots, and learning models. It also focuses on integrating these functionalities into adaptive and resilient architectures (Ingrand & Ghallab, 2012, p. 63).

It is challenging to define robots by category as each has unique features and varies in size, shape, color, and components (Vysakh & Rajendra Babu, 2019, p. 60). Kim (2019, p. 1) points out that although the term 'robot' evokes the image of a humanoid machine, it can take many forms, from a drone to an autonomous vehicle to a therapeutic baby seal-bot. Robots can be grouped either as fixed and mobile robots according to their working environment. Fixed robots, such as industrial manipulators, work in controlled environments and perform tasks such as soldering or painting. Mobile robots, such as vacuum cleaners and autonomous cars, can navigate unpredictable environments. Mobile robots can be further categorized into water, land, and air types, each requiring different designs for movement; and are used in various applications, including industrial tasks, home assistance, and medical procedures (Ben-Ari & Mondada, 2017, p. 1).

The use of mobile robots in libraries is primarily aimed at increasing efficiency and automating tasks such as returning books to shelves (Alim, Tamami & Alasiry, 2022, p. 355; Huy et al., 2022, p. 350). Mobile robots can recognize books using RFID, find the shortest path with the A-Star algorithm, and then carry books quickly and accurately. Thus, they reduce the work of librarians and speed up processes in library operations (Alim, Tamami & Alasiry, 2022, p. 355). With advanced pathfinding algorithms and sensors, robots can navigate efficiently, avoid obstacles, and follow optimal routes, improving accuracy in library operations and saving time (Huy et al., 2022, p. 350). Robots for libraries are generally useful tools that can undertake repetitive tasks such as inventory management and finding books, making library work more efficient. Robots can save time and increase the speed and accuracy of operations, allowing librarians to focus more on user services. Overall, it is important to view robots as an opportunity to improve library operations rather than to replace human librarians (Chakarova & Trabert, 2019). Various robot categories are listed in the table below according to their application areas:

Table 1

Robot Categories

Sequence number	Types	Descriptions
1	Aero Space	Robots that include all types of flying robots and those that can operate in space (such as NASA's Robonaut).
2	Consumer	Robots that help with small tasks and chores (Eg, Robot Dog Aibo, Roomba Vacuum).
3	Disaster Response	Robots are used for multiple purposes during any disaster or calamity, (such as Packbots used during the earthquake in Japan).

4	Drones	Unmanned aerial vehicles that vary in size, shape, and weight find application in almost every field and work with onboard sensors and GPS (for example, DRDO Netra and DRDO Rustom).
5	Education	Robots that are used to support educational tasks and activities at home and school (Example: EMYS teacher robot).
6	Entertainment	These robots are made for the purpose of entertaining people, such as theme park robots like Disney's Navi Shaman and bots with musical talents that act as a partner.
7	Humanoid	These are robots that look like humans (example: Pepper robot at the Roanoke County Public Library).
8	Industrial	These robots are used in factories to perform repetitive tasks, for example, Amazon warehouse robots.
9	Medical	Healthcare robots that are used to support medical operations (Example: Da Vinci surgical robot).

**(Robot categories according to their application areas (Vysakh & Rajendra Babu, 2019, p. 60)).*

Robots are used everywhere: in factories, homes, hospitals, and space. Much investment is being made in R&D to develop robots that interact directly with humans. Schools also use robots as a pedagogical tool to increase students' motivation to study STEM and teach STEM in a concrete environment (Sachi & Kumar, 2020, p. 231).

The national and international literature on using robots in libraries is analyzed and interpreted separately in the following part, including a brief historical background.

4. International Literature Review Analysis on the Use of Robots in Libraries

The presentation of the international studies' content evaluated in chronological order on the subject and the analysis made as a result of this presentation are as follows:

Jayavadivel et al. (2024, p. 276) note that the 1980s and 1990s witnessed the emergence of expert systems in libraries worldwide. These AI applications aim to mimic the decision-making skills of human professionals in specific domains. Professional systems were applied to tasks such as reference assistance and collection development, providing patrons with more customized and informed assistance. As mentioned by Vysakh and Rajendra Babu (2019, p. 60), artificial intelligence applications have been on the agenda of libraries since the 1990s. Artificial intelligence can be utilized for many library applications, from technical services to user services. According to Liu (2011, pp. 1, 29), since the 1990s, research in the literature has focused on digital library services. These services include agent-based digital library projects, multi-agent architecture for digital libraries, intelligent agents for distributed heterogeneous information retrieval, and agent support for information search processes in digital libraries, rather than traditional library services. Various architectures, frameworks, and models that use agent technology in library services have been proposed, but only some have been implemented in practical settings. The application of agent technology is still in the research and experimental stage. Agent technology has great potential in many areas of the library context but also presents challenges for libraries. These challenges include involving IT staff in development, educating users on the benefits of intelligent agents, and providing library professionals with the knowledge and skills needed to design and implement this technology. According to Jayavadivel et al. (2024, p. 277), in the late 1990s and early 2000s, natural language processing (NLP) was integrated into library structures. NLP allowed libraries to improve consumer interactions by enabling for more natural and intuitive search queries. Chatbots and digital assistants have also emerged, providing interactive and conversational interfaces to users.

Mess (1991, p. 43) stated that artificial intelligence offers a wide range of options for libraries: "automatic cataloging/classification using character recognition, automatic translation of foreign language materials, automatic indexing/retrieving of audiovisuals, interactive bibliographic instruction using various media, intelligent gateways to online resources, user-configured information environments, portable computer reader services for the handicapped, intelligent document delivery," and so on. Mess pointed out that these services were then in development in academic and industrial circles. However, Hsiung and Wei (2013, p. 157) pointed out that the economic downturn led to

reduced budgets and staff cuts at the University of California, Santa Cruz Library, even as digital formats and technology have been rapidly advancing. To address these challenges, the library's Technical Services (TS) department transformed by maximizing technology and using batch processing tools. This study outlines the strategies for aligning human resources with these tools to achieve library goals, discusses obstacles faced, and offers guidance for implementing ongoing technological changes.

A study by Suthakorn et al. (2002) is noteworthy because it finds a solution to the space problem in libraries through digitalization. Suthakorn et al. describe a robotics project called "Comprehensive Access to Printed Materials" (CAPM), which was developed to increase access to printed materials in libraries. The project uses autonomous mobile robotic systems to move printed materials from shelves to scanning stations to solve the problem of limited space while providing increased digital services. Users can trigger this process through a web interface to perform real-time scanning of printed materials. The paper focuses on the robot design, control systems, and results obtained. The authors state that the project was successful after testing, and that similar gains can be achieved in developing digital libraries.

According to Hsiung and Wei (2013, p. 171), human barriers have been factors that slow down or prevent the use of technology in technical services. Some employees have resisted change or have been reluctant to allow interference in their areas of responsibility. Loss of expertise, fear of exposing weaknesses, and the implication that past work was inadequate have made staff uncomfortable. Economic downturns are also a significant problem that increases the fear of job loss. Automation requires reshaping work processes, while fear of technology and reluctance to learn new skills have made it difficult for some employees to adapt to change. Fear of failure and lack of incentives to change can create reluctance to adopt new methods.

Guliciuc et al. (2017, p. 7) stated that expert systems used in libraries would increase the productivity of librarians and facilitate dialogue between staff and users. Library functions of expert systems include reference service, cataloging, classification, indexing, and acquisition. Another reflection of artificial intelligence in libraries is virtual assistants. The author gives an example of Cybersphinx, a Virtual Assistant Librarian. Cybersphinx is a fully customizable chatbot that automates librarians' routine and low-level queries. This bot can answer questions such as library hours, location, and special events. While it cannot perform the functions of a research librarian, it does answer frequently asked questions. A virtual assistant librarian has a great deal of customizable flexibility.

Phillips's (2017, p. 2) master's thesis investigates attitudes toward developments in robotics and artificial intelligence in libraries and their impact. The thesis includes literature findings, a survey in which 165 responses were received from 188 people, and the findings of a focus group interview with five people. Although a significant number of the survey participants (75.2%,) did not work when the survey was conducted, they had diverse knowledge and experience. The survey also included responses from the USA, New Zealand, Australia, Hungary, the Republic of Congo, Jordan, Cambodia, Jamaica, Guyana, Japan, and Spain. The participants worked in different libraries, such as schools, public libraries, universities, law libraries, and businesses. The study's findings showed that individuals welcomed automation when it helped them eliminate routine, mundane tasks. There were concerns about job losses and concerns that robots and artificial intelligence would not provide the 'human touch' and empathy. Participants also think that many complex query operations performed by library staff cannot yet be automated and require human intervention.

In addition to all the problems listed so far, Massis has pointed to a widespread concern. Massis (2018, p. 456) noted that a new technology's radical and disruptive nature can be perceived as a threat to many institutions, including libraries. However, AI can also offer many positive improvements to library services. Many of these technologies are still being studied, evaluated, and piloted.

Ramanan and Manoj Senthil (2018) provide information about a project on using robots in Library Management Systems. The autonomous robot finds the books and eliminates the librarian's need to search them manually. The robot organizes the bookshelves using sensors and motors, works with the information in the database, and delivers the books to the user. It receives book data from the PC via Zigbee and carries the books using the IR sensor. This system facilitates the organization of the books

and reduces the workload of the library staff. Ramanan and Manoj Senthil (2018, p. 712) stated that the results presented in this project were the beginning of their efforts to build a robot to pick up books and deliver them to the user.

In a report, Nguyen (2019, pp. 1, 19-21) surveyed 10 librarians in public libraries in Queensland, South Australia, and Victoria on their views on using humanoid robots in libraries. The librarians had experience with humanoid robots in their libraries. The researcher also observed five incidents in public libraries where audiences interacted with humanoid robots. According to the research findings, humanoid robots posed new challenges. Despite their advantageous functions, which include alleviating the burden of routine work, communicating with people, providing entertainment, and facilitating socializing, there is a need for more expertise within libraries and among librarians. Librarians did not have sufficient expertise in this regard. In addition, librarians had to deal with new robots alongside their full-time jobs, which led to frustration due to the additional work responsibilities. While humanoid robots help librarians in some tasks, the robots require the librarians to take on multiple roles. In addition to their role as a librarian, they need to be to some extent a robotics expert, an information technology technician, and a teacher. In short, too much is being asked of librarians. The author recommended that public libraries collaborate with other stakeholders, such as local governments and universities, as well as roboticists and robotics centers, in planning the strategic use of humanoid robots and other technologies. These collaborations should also include training in robotics and new technologies. In addition, public libraries and municipal councils should strengthen their relationships with robot vendors to benefit from direct support.

In their study, Vysakh and Rajendra Babu (2019, p. 59) examined how robots could effectively adopt artificial intelligence (AI) in libraries. Many libraries, including the NY Public Library, Temasek Polytechnic Library, UMKC Library, and the University of Chicago Library, have tried this technology and found it efficient. They used robots for book arrangement, sorting, material handling, and inventory operations. Vysakh and Rajendra Babu (2019, pp. 59, 62–63) pointed out that library activities involve much manual work that can be done effectively with the help of robots, either partially or entirely. They also added that the use of AI technologies in Indian libraries was underutilized. They recommended its use as soon as possible for timely and cost-effective service to users.

Another study by Vlachos, Hansen, and Holck (2020, p. 312) identified cultural and technological barriers to the acceptance of robots in libraries, using literature reviews. They conducted the research in Scopus, Web of Science, IEEEExplore, and LISTA databases, complemented by Google searches. The authors identified English-language studies published between 2016 and 2018 that described the use of robots in libraries. Within this framework, they included 18 records in the analysis after screening the title, abstract, and full text of 1037 references according to eligibility criteria. As a result of the research, they summarized the main functions of library robots into three categories: navigation, book finding and placement, serving as information desks, and being used in education. They explained the barriers to robotic acceptance as follows: concern and fear among librarians that robots will replace them, lack of resources (time, money, space) to sustain robot use and the cost of institutional restructuring, sustainability of enthusiasm in this context and users' need for human contact. According to Vlachos, Hansen, and Holck (2020, p. 320), the application of robotics in libraries can be developed in line with internal needs and user demands. Robots can provide autonomous navigation, book retrieval, information desk service, and educational support. However, personnel concerns, inadequate functionality, and lack of resources hinder robot adoption. It is also vital to consider robots in the context of the need for human contact, especially for the elderly and young children.

According to Kaur (2020, s.293), artificial intelligence applications have attracted great interest in libraries and have diversified their services and functions. In particular, robots equipped with human-like cognitive abilities are transforming various library operations, such as the placement of books, lending, and return facilities. Libraries are now taking on a new form shaped by the combination of humans and technology. Robots can perform several main applications in libraries, including automatic sorting of books, placing each returned book in its proper place, quickly meeting user information requests quickly, and innovative shelving operations, facilitating labor-intensive tasks.

The research conducted by Harisanty et al. (2020, pp. 1, 5-6) aimed to develop an innovative robot prototype that libraries can use, to help librarians improve the quality of information services. The robot is purposed to contribute to academic libraries by providing support information and reference services. Artificial intelligence studies are rarely conducted in the library, especially in Indonesia. The research introduces a system that loads frequently asked questions by users into a chatbot. Users can browse topics to select a query or type a keyword directly into the chatbot. The Library Smartbot prototype is in the early stages of developing artificial intelligence for library information services. The mechanism of this system for processing data is still limited in its capacity. It needs to be developed to improve the performance of a more intelligent robot. The work is ongoing. Another dimension is to train library staff in the use of robotic technologies. The management should enhance internet services and ensure that budget allocations are used effectively for library needs.

Martinez-Martin et al. (2021, pp. 1-2) introduce the UJI librarian robot, which is defined as a mobile manipulator that can autonomously find a book in a library and grasp it from its shelf. The robot works with an image-based book recognition technique that combines computer vision to detect labels on book spines and then optical character recognition (OCR) to convert the book code on the labels into text. This system can use the data for library inventory: automatically detecting displaced books and finding a specific book within the library. The robot has been tested in an actual library, and promising results have been obtained. Martinez-Martin et al. (2021) discuss the system's problems and limitations, and its relationship to similar applications such as automated warehouse inventory. The problems and limitations are as follows:

- Complexity of operations: Methods for reading titles on book spines are complex and time-consuming.
- Insufficient detection: The robot may make mistakes because it has difficulty recognizing bookshelves.
- Visibility assumptions: Some methods assume that only one bookshelf is visible, which is not always accurate in actual libraries.
- Physical constraints: Certain conditions are needed for successful book recognition, such as the thickness of the book spine, the distance from the camera to the bookshelf, and the camera orientation.
- Limited success rate, even advanced methods, such as multi-stage frameworks, still face difficulties and do not provide high success rates in correctly recognizing books.

Considering the system's limitations, Martinez-Martin et al. (2021, p. 13) recommend that librarians manually check books with incorrect labels, such as damaged or skinny books. It has been estimated that the system has a success rate of 65%, which will initially reduce costs by 42% in terms of the time of the same operations when performed manually.

Sastry (2023) proposed a design for a library robot that uses the Internet of Things (IoT) to simplify the book organization process in a library. The robot has a [insert number]-degree of freedom arm, IR and ultrasonic sensors, a linear actuator, and a movable base. It can identify a book by its RFID tag, pick it up, and place it on a table. The author wants to make it easier for students and librarians to access the books they need by reducing the labor and time required for book organization in libraries. The robot aims to automate the book collection process, allowing library staff to focus on other tasks. The author believes that IoT technology can create a more efficient and reliable system for managing books in a library.

The findings of a study conducted by Sambo and Oyovwe-Tinuoye (2023, pp. 26, 32) in 2021 using a social survey technique consisting of 452 certified librarians showed that librarians' awareness of the use of robotic technologies in library services was at an average level. Librarians know that innovative tools will increase global recognition and improve library services. However, they face challenges with robotic technologies, such as potential job loss concerns and insufficient funding. Other challenges and concerns for librarians include unstable electricity, lack of service providers, poor IT infrastructure, lack of business expertise, mechanical problems, high maintenance risk, and lack of robotic equipment. The authors recommend that library management explain to librarians that implementing robotic technologies will not lead to layoffs. In addition, these technologies must be

integrated into educational curricula at all levels for national development and a promising future for students. Another dimension is to train library staff in the use of robotic technologies. The management should expand internet service providers and ensure that budget allocations are used effectively for library needs.

Also, a study by Shahzad, Khan, and Iqbal (2024) aims to identify the factors affecting the adoption of robotic technologies in academic libraries, examine the impact of robots on academic library services, and reveal the challenges faced by these applications. The authors examined 16 pioneering studies through a systematic literature review and found that innovation, artificial intelligence advancements, library security, and personalized services positively influenced adoption. They also found that robots provide significant benefits by assuming various roles in libraries, but challenges such as loss of critical thinking, technical issues, and financial barriers hinder their implementation.

Kang, Hwang, and Kwak (2024, pp. 352–354) describe introducing the CollaBot system to provide greater library access. This system provides customized services to users through the collaboration of robots. The study addresses user acceptance of robot types, robot characterization, and prioritization of services provided by the robot. The study included 30 participants, 13 men and 17 women in their twenties and thirties, all of whom were university graduates and had previously worked in library services. The authors discovered that participants preferred product-type robots over anthropomorphic robots across three stages of user evaluation. They also (Kang, Hwang & Kwak, 2024, p. 359) preferred robots that assisted other robots, even when these robots were incompetent, as opposed to robots that only excelled at assigned tasks. Finally, service prioritization varied based on specific limitations or deficiencies encountered by individual users. The study found that participants preferred product-type robots over anthropomorphic robots. Interestingly, while previous research suggests that anthropomorphic robots are viewed as more socially engaging, the study findings showed that product-type robots were perceived as more socially skilled when users observed them without interacting. Additionally, participants rated robots that helped others, even if they occasionally made mistakes, as more intelligent, suggesting that task nature influences acceptability and perceptions of robots.

A pilot study by Cheung et al. (2024, pp. 1–2) in the UK public libraries showed that summer robotics activities increased children's interest in robotics and related careers. The study also highlighted the potential role of libraries in promoting technological literacy. One function of using robots in libraries is to support STEM education. One of the most common approaches in this context is integrating robots into library services and various activities such as summer camps, competitions, and formal classes. One example is Pepper, a social humanoid robot that assists with teaching and storytelling in the children's section of the Mohammed Bin Rashid Library in Dubai. Robotics education offers many advantages, such as promoting active learning pedagogy, critical thinking, and questioning, improving the learning experience, enabling students to acquire new knowledge, developing their creativity, and increasing their interest and engagement in STEM fields.

In a study, Anumula et al. (2024, pp. 587, 589-590) examined the relationship of leading research libraries in the US and Canada with AI. The study found that academic libraries lag in engaging with AI despite its growing importance. According to the authors, only some academic libraries, such as those at Stanford, MIT, the University of Oklahoma, and the University of Rhode Island, are actively exploring AI. However, almost no initiatives have focused on educating library users about AI. There has been no attempt to update existing library standards, such as the Framework for Information Literacy in Higher Education, to address AI-related concerns, including bias and ethics. As a result, the authors conclude that libraries need to embrace AI and take the initiative in this area.

Anand et al. (2024) describe the functions of robots, which they call friendly machines, in libraries. Library assistant robots use RFID technology to help users find books efficiently, saving time and increasing accuracy. They can also retrieve and return books from shelves, reducing pressure on librarians and streamlining operations. By integrating robotics, libraries increase accessibility and service quality, helping individuals with disabilities or mobility issues navigate resources independently.

Indraji, Naikar and Dominic (2024, pp. 3002, 3008) focus on using artificial intelligence and robotic technologies in cataloging, information retrieval, user support, and library maintenance. According to the information provided by the authors, robotic systems stand out due to their interactive and customized user support and improve the overall user experience. Robots support standard and routine tasks such as book retrieval and shelf organization. AI-supported systems manage cataloging processes and increase their efficiency by automating metadata generation and classification. AI algorithms provide users with faster and more accurate access to relevant information. As a result, AI and robotic technologies increase service quality and operational efficiency in libraries. Indraji, Naikar and Dominic (2024, p. 3008) also emphasize the possible obstacles to the widespread use of these technologies. In this context, the most intense concern is that there may be a decrease in data privacy and human interaction .

Sheetal et al., 2024, p. 13, 16 explain in detail the use of robotic systems focused on library management. These technologies aim to optimize the inefficiencies in manual processes such as book sorting, shelving, and inventory management. These systems aim to reduce labor requirements, increase accessibility, minimize errors, and improve the library user experience. The authors also emphasize the need for comprehensive training in this context. Apart from this, robotic systems can also significantly improve accessibility for disabled users.

Rakshith et al. (2024, pp. 167, 175-176) similarly emphasize the facilitating functions of robots in libraries, such as book picking, shelving, and improving user experience. The integrated approach, in which the library will develop software that includes cataloging, monitoring, and user management, aims to simplify library work and enable users to more quickly access the books they want. Rakshith and others specifically address the key benefits of library management robots. These include efficiency through automation of tasks, accuracy in the precise identification and organization of elements by advanced technology, and access to resources and services by users, including those with disabilities. They also include more consistent performance in repetitive tasks than humans, optimization of limited library space for extensive collections, interactive educational experiences, especially for young people, and flexibility to adapt to the unique needs of different libraries

Many authors agree on the benefits of AI and robotics for libraries. These include the prominence of expert systems and customization (Guliciuc et al., 2017; Jayavadivel et al., 2024) and the facilitation and acceleration of routine and repetitive tasks such as shelving, inventory tracking, and record-keeping (Kaur, 2020; Martinez-Martin et al., 2021; Sheetal et al., 2024; Vlachos, Hansen & Holck, 2020); thus saving librarians time and increasing their productivity.

Robots can perform many functions, from technical services such as automatic cataloging and classification (Guliciuc et al., 2017; Indraji, Naikar & Dominic, 2024; Mess, 1991), collection development (Harisanty et al., 2020), acquisition (Guliciuc et al., 2017), and indexing (Guliciuc et al., 2017; Mess, 1991). They can also provide user services including information access and reference services (Guliciuc et al., 2017; Harisanty et al., 2020; Indraji, Naikar & Dominic, 2024; Jayavadivel et al., 2024) as well as handling frequently asked questions (Guliciuc et al., 2017; Harisanty et al., 2020).

The need for training in the integration of robots into the library system and technology literacy is other vital issue that the authors emphasize (Cheung et al., 2024; Nguyen, 2019; Sambo & Oyovwe-Tinuoye, 2023; Vlachos, Hansen, & Holck, 2020). The authors also highlight many challenges and limitations in adopting AI and robots in library systems, mainly due to barriers such as economic anxiety, technological resistance, and fear of losing one's job (Hsiung & Wei, 2013; Sambo & Oyovwe-Tinuoye, 2023; Phillips, 2017; Vlachos, Hansen, & Holck, 2020). Security and privacy concerns are primary concerns for libraries (Indraji, Naikar & Dominic, 2024; Vlachos, Hansen, & Holck, 2020).

The foreign literature review shows a broad consensus on the benefits of AI and robotics in libraries. In addition to utilizing expert systems and customization, the automation of routine tasks enhances librarians' time management and productivity. Robots facilitate library operations by performing many services, such as cataloging, classification, and information access. In this context, the authors also emphasize that various social and structural barriers, such as economic and educational concerns and lack of technological literacy, must be overcome for libraries to benefit most from these technologies.

5. National Literature Review Analysis on the Use of Robots in Libraries

The history of computer use and technology integration into libraries in Turkey dates back to the early 1970s when university libraries began using computers primarily for 'batch' tasks such as serials' union catalogs, acquisition lists, and the like. Current computer use in university libraries is focused primarily on the following operations: serials and books union lists, circulation control, acquisitions, cataloging, and current awareness (Tonta, 1990, p. 73). The transition to automation systems in libraries and studies in this sense began in the 1980s (Özdem, 2013, p. 1; Yılmaz, 1991, p. 215) and with the widespread use of the internet, many automation systems were transferred to the web environment in order to reach more users (Özdem, 2013, p. 1). The transition to automation processes did not occur smoothly.

According to the information provided by Yılmaz (1991, p. 216), the problems encountered in these processes are the lack of standards, the lack of collaborations, and the lack of legal bases in the field of librarianship, the absence of a central organization with legal authority and sanction power regarding automation, the lack of trained personnel, and the language problem. These problems are reminiscent of those experienced in the transition processes to new technologies today. Therefore, one can say that innovations are always challenging.

Küçük and Soydal (2003, p. 144) stated that since digital library and archive applications have just begun in Turkey, it seems possible to disseminate standard-based applications. As can be understood from the authors' statement, digitalization and standardization efforts have been ongoing since the early 2000s.

The support of ANKOS (Consortium of Libraries of Anatolian Universities), a voluntary organization representing university libraries in Turkey; TUBITAK, an organization supporting scientific research; and the EKUAL project, which provides universities with access to electronic resources, is an important initiative that fosters collaboration for the development and digitization of library services and more effective access to important information resources and databases across the country (YÖK, 2014, pp. 1-2).

The report titled "University Libraries in Turkey Towards 2023: Current Situation, Problems, Standards, and Solution Proposals," prepared by the Council of Higher Education (YÖK, 2014), aimed to establish standards that would increase the quality of university libraries by bringing together senior university administrators, library managers, information and records management departments, and relevant NGOs (Non-Governmental Organizations) in a workshop. Another aim of the study was to pave the way for cooperation and projects at national and international levels.

As can be understood from the literature review provided below, the development of information and communication technologies and artificial intelligence in Turkish libraries and the context of librarianship research extends from the automation studies that started in the 1990s to the present day. Despite the difficulties encountered, efforts increasingly focused on maximizing the benefits of artificial intelligence technologies promise to drive continuous innovation.

The content of the national studies evaluated chronologically in the context of the subject, and the analyses made as a result of this introduction are as follows:

Yıldız and Yıldırım (2018, p. 29) emphasize that artificial intelligence improves technical and daily functions, as well as user interaction, in libraries by accelerating them. According to the information provided by the author, as the applicability of artificial intelligence and robotic technologies in areas such as cataloging, classification, documentation, and collection development evolves, their impact on Library and Information Science will also increase significantly.

In his research, Selçuk (2019, pp. 5-6) asked the library managers of 157 universities about the awareness and usage level of artificial intelligence applications in university libraries in Turkey. The results showed that the managers did not have enough information about these applications and primarily obtained this information from the Internet and social media. At the same time, all the participants thought that AI applications in Turkey were insufficiently developed. They thought this was due to the lack of literature, education, and technological literacy. study result is that almost all

managers limit the concept of AI to humanoid robots, which shows the absolute need for awareness and education in this context.

Similarly, a study conducted five years later (Sarıçoban, 2024, p. 88) questioned the awareness of university libraries and librarians in Turkey about artificial intelligence and similar new-generation technologies. The results of the study conducted with library managers from 20 universities across Turkey revealed that library staff do not have sufficient knowledge about artificial intelligence and that training is needed. Sarıçoban (2024, p. 40) emphasizes that integrating robotic applications with artificial intelligence in libraries will facilitate users' access to information, providing automated book transportation, cataloging, and reference services, thus accelerating library processes and creating systems that can produce solutions close to human intelligence.

Öztürk (2020, pp. 76-77) and Öztürk and Özel (2021, p. 362) state that the use of robots for high-volume and repetitive transactions saves labor, and the use of devices such as sensors, barcode readers, GPS, and robotic arms allows for the recording of resources and the rapid transfer of books. Öztürk (2020, p. 77) mentions that robots, which prevent users and librarians from wasting time between shelves, will enable the elderly, disabled, and disadvantaged users to use the library frequently and effectively.

Research conducted by Öztürk (2020, pp. 90-91) and Öztürk and Özel (2021, p. 381) revealed that university librarians' awareness and familiarity with artificial intelligence applications such as expert systems, intelligent agents, natural language processing, pattern recognition, and robotics is low and that they need training for these applications.

Based on the literature, a theoretical study prepared by Sağlam and Çetintaş (2022), addresses the Society 5.0 project, the effects of the digital transformation process, and information services in super-smart societies. The authors question the relationship between artificial intelligence and sustainable development, and the role, and functions of libraries in this context. They refer to the many advantages libraries offer through new technologies, from technical and routine transactions to customization and improvement of user services. According to Sağlam and Çetintaş (2022, p. 101), libraries should address their infrastructure deficiencies as quickly as possible to adapt to new technologies. The use of technology in service delivery will reduce the workload of library staff while saving users time, labor, and costs. The changing understanding of libraries in super-smart societies will expand the user base and increase their social impact.

A comprehensive literature-based study by Kavak (2023, pp. 280, 304) also focuses on the features that combine technology and community 5.0 targets in libraries, and mainly involve predictions. The author argues that technologies such as big data, artificial intelligence, IoT, and AR/VR can be successfully integrated into library services. According to Kavak, libraries should closely monitor technological developments and strengthen their personnel competencies to use these new technologies effectively. In addition, it should further improve personalized services to respond to user needs more quickly and effectively. The author, who has examined the historical evolution of libraries since Web 1.0, reflects the vision of the future library, with its current situation. The Library 5.0 approach, shaped by Society 5.0, will be equipped with chatbot services that can be customized based on artificial intelligence and tailored to the user. The Library 5.0 approach reflects a service model in which technology is used at the most advanced level; user needs are prioritized, focusing on social goals.

Similarly, Sivri (2023), who provides information about the potential power and future of artificial intelligence and robotic technologies in libraries, also explains the practical functions of these systems. In his literature-based study, Sivri (2023, pp. 180-181) gives examples of robot use worldwide, such as the Max Planck Institute, Cologne City Library, Singapore Technology Research Agency, and Oodi Library. Robots support librarians in routine processes such as book recognition, classification, and inventory counting. Sivri (2023, p. 182) states that artificial intelligence and new-generation technologies, which are closely related to lifelong learning, will shape the future of libraries. Therefore, librarians should be trained in these areas.

Some studies question the perception, knowledge, skills, and educational status related to artificial intelligence technologies among librarians working in public and university libraries in Turkey. In his

study, Kavak (2024, pp.227-228) states that chatbots and voice assistants have been integrated into library systems for approximately 10 years as practical applications in library work, to provide personalized services and help users with information search and access. In this context, the author evaluated the perception and status of public library employees. His study showed that employees viewed the technological support of artificial intelligence, such as saving labor and costs, positively. However, they were undecided about possible risks and dangers.

Polat (2024, pp. 628, 630) emphasizes the need for librarians who follow new technologies to cope with the possible destructive or side effects of artificial intelligence, despite its advantages, and have the competencies to incorporate artificial intelligence and robotic technologies into library services. While the author emphasizes the applications for information discovery in library services and the functions of chatbots, he also notes that resistance is likely to be encountered and that change management is important in overcoming this obstacle. The author's research on 117 public librarians in Izmir shows that their artificial intelligence education levels are low and that they need training.

The results of the study conducted by Çuhadar et al. (2024, pp. 412, 418-420) with the participation of 111 university library managers in Turkey revealed that university libraries use artificial intelligence applications superficially and at a limited level. In this context, they need training to develop their knowledge and skills. The authors point out that artificial intelligence applications such as virtual assistants and chatbots facilitate users' interactions with library systems and lighten the workload of library staff by providing quick answers to simple questions. Another important conclusion from the study is that artificial intelligence has gone beyond being a mere innovation for libraries and has become a basic need in the digital age.

In a literature-based study conducted by Ergün (2023), it is emphasized that artificial intelligence has a high potential for use in areas such as data analysis in libraries, automatic metadata creation, multilingual search support, book counting, reference services, and digitalization. The author emphasizes the advantages that artificial intelligence provides in library services, such as automation, accessibility, and improvement of search results, and discusses the difficulties encountered. These issues include technological inadequacies, individuals' adaptation processes, and unemployment concerns. As suggested solutions, emphasis is placed on the training of librarians and support programs. The author also emphasized the necessity of considering the ethical values of professional librarians in artificial intelligence systems. It was concluded that strategies should be developed to ensure the balance between the opportunities and difficulties that artificial intelligence offers to library services.

Çakmak and Eroğlu (2023, pp. 237–238) point out the multidimensional use of artificial intelligence, machine learning, and deep learning in libraries. These are acquisition, cataloging, and classification, metadata and collection management, lending, user services, consulting services, library management information access, and many other areas. The authors used bibliometric analysis and visualization techniques to measure the trend in the international literature on the subject. The study's results revealed how artificial intelligence, machine learning, and deep learning applications are structured in information centers. In this respect, the authors aimed to provide an insight for the applications that can be implemented in information centers in Turkey.

In his research, Torunlar (2023, p. 261) questions the place of the archiving profession, which can sometimes be dismissed as belonging to the past in the new technology-based world evolving into artificial intelligence. According to the author, if this perspective continues, it is impossible for all technological changes, including artificial intelligence, to enter our lives in a healthy manner. Torunlar (2023, p. 289) points out that for the appropriate, and meaningful use of digitalization and artificial intelligence applications, they should be associated with original information and content at the right point to match the appropriate conditions and requirements.

Demir's (2024, pp. 290-291) research, which examines the importance of innovative initiatives, including artificial intelligence technologies for libraries and information centers, also touches on the functions of library robots. These are automatic mobile robot systems using the A-Star Algorithm for shelf arrangement, RFID and mobile robot movement, book transportation, and similar functions that increase the efficiency of librarians and save time by reducing daily workload.

The national literature reviewed on using artificial intelligence and robotics in libraries, shows a broad consensus among researchers on the potential benefits and advantages of these technologies. The literature also revealed significant gaps in knowledge and practice among library professionals in Turkey. Many authors (Ergün, 2023; Sariçoban, 2024; Öztürk, 2020; Öztürk & Özel, 2021; Yıldız & Yıldırım, 2018) agree that artificial intelligence improves technical functions in libraries such as cataloging, classification, documentation, and user interaction. They emphasize that integrating robotic technologies can increase operational efficiency, automate repetitive tasks, and facilitate access to information.

Many studies highlight a significant lack of awareness and knowledge among librarians about AI technologies. Sariçoban (2024), Selçuk (2019), and Öztürk (2020) state that many library staff do not feel ready to use AI and that there is an urgent need for training programs to provide the necessary skills. Çuhadar et al. (2024) and Polat (2024) also support that idea, emphasizing the implementation of training initiatives to reduce knowledge gaps.

Like other researchers, Çuhadar et al. (2024), Kavak (2024), and Öztürk (2020) state that chatbots and other AI applications can improve user interactions and provide efficient library operations. This consensus points out that these technologies complement library functions and are necessary to increase user involvement in the digital environment.

There is a shared recognition among authors, including Sağlam and Çetintaş (2022) and Kavak (2023), about the importance of integrating advanced technologies such as artificial intelligence and the Internet of Things into library services. According to the researchers, libraries are vital in serving as community centers in a digitally transformed society, ensuring sustainable development, and meeting user needs.

The theses prepared in recent years, obtained from the Council of Higher Education Thesis Center (Murat, 2024; Öztürk, 2020; Sariçoban, 2024; Selçuk, 2019), reveal a consensus on the benefits of artificial intelligence, while the common theme is the limited use of artificial intelligence in the context of libraries in Turkey and the need for training in this regard. Murat (2024, p. 5, 48) specifically addressed the context of cataloging in his master's thesis and touched on the problem of inadequate use of artificial intelligence technologies in cataloging services. Regarding library automation, the insufficient competence of library staff is an important problem, and library staff should be subject to training programs to have the necessary knowledge, skills, and experience to adapt to new technologies.

The message of these studies is that although librarians in Turkey have positive attitudes toward AI technologies, their knowledge and literacy levels are low, and their training needs must be met urgently. It is recommended that training programs be developed and resources be enriched to enhance the integration of libraries with AI.

6. Conclusion and Recommendations

Artificial intelligence and robotic technologies, which represent important opportunity for operational efficiency and labor savings in many institutions, also have a transformative effect on libraries. These technologies, which can be functionalized for routine, repetitive tasks that are time-consuming for librarians and more sophisticated, specialized tasks, have become the focus of attention for libraries. This study investigates how artificial intelligence and robot applications in libraries are reflected in literature. The study's results, which extensively and in detail analyze both national and international literature, emphasize the wide range of dimensions and applications of these technologies, from cataloging and classification to interactive user support. In light of the information obtained so far, we can summarize the use of robotic and artificial intelligence technologies in libraries under the following categories, but not limited to them:

- Labor and cost savings: Robots automate repetitive and time-consuming tasks, allowing staff to spend time on more specialized tasks. Although these technologies may be expensive at first, they provide savings in the long run by reducing labor costs. These devices do not include salary, social security, and similar rights required for human employees. The

maintenance costs of these technologies are usually much lower than the investment in human resources.

- Robots can reduce human errors, such as misplacing books on shelves and errors in inventory management.
- Efficiency in technical operations: Robots automate and speed up routine and repetitive operations, such as cataloging, indexing, sorting, shelving, and placement, inventory management, and many other tasks.
- Efficiency in user services: Technologies such as virtual assistants and chatbots can answer user questions, including frequently asked questions. Robots can also be used in consultation services and user communication, taking on socialization and inclusive roles. Autonomous robots can guide users within the library.
- Information access: These technologies provide platforms where users can access resources and the information they need quickly, accurately, and interactively.
- Data Management and Analysis: Provides management and analysis of relational data in many processes, from analysis of user profiles to budget management.
- Collection development: These systems contribute to developing acquisition policies as they effectively determine user preferences and trends.
- Education and Learning Support: Supports the provision of information and artificial intelligence literacy training, including algorithmic literacy, to library users.
- Entertainment Support: Educational functions can be loaded within various games and activities for children and adults.
- Customized services and experiences: AI recommends resources for users' preferences by querying their information search and borrowing history. It can also support learning programs specific to individual's knowledge and skill background. These functions represent the user-centered dimension of AI and robots.
- Service for disabled individuals: Robots can guide them to the sections and/or resources they need within the library. They can also answer questions from these users and provide them with information on topics of interest. Robots and systems integrated with robots can help individuals who are unable to reach the bookshelves.

Both national and international literature have revealed standard views on the advantages of using artificial intelligence and robotics in libraries, as well as some concerns and risks. The issues include the lack of knowledge and skills among employees to use these technologies; fear of disruption of the existing order and losing jobs; the cost of these technologies; concerns about data privacy not being protected; the risk of artificial intelligence being biased and prejudiced; and resistance to change. However, considering that these technologies are still developing, the adoption and implementation of various management strategies, including education, awareness, and responsible, ethical behavior in institutions, will be the antidote to the problems mentioned.

In this context, the recommendations can be summarized as follows, within the framework of related categories, but not limited to them:

- Budget Allocation: Budget constraints are often a common problem for libraries. With good planning regarding their goals and priorities, research grants and sponsorships for infrastructure and maintenance costs, and collaboration with educational institutions and technology providers, libraries can choose the technologies they will provide. In this context, consortial solutions involving other libraries and related organizations are also among the options that can be evaluated. The most important thing is for libraries to convince their affiliated management levels of the long-term cost savings and efficiencies provided by artificial intelligence.
- Ethics and Privacy Issues: Libraries should develop clear ethical policies and guidelines for using AI and robotics. These guidelines should include important information, such as how user data is managed and what measures and regulations are in place to protect it, so that staff and user concerns can be addressed.
- Security Issues: Prioritizing the security of AI and robotic systems to protect user data and prevent cyber threats is another important issue for libraries. Implementing strong

cybersecurity measures such as encryption, secure access controls, regular security audits, and protection against hacking or data breaches is essential. Ensuring the integrity and confidentiality of sensitive information will build trust between users and staff and help prevent malicious attacks that could disrupt library services or compromise personal data.

- **Training Programs for Staff:** Libraries should consider developing comprehensive training programs to increase staff members' technological literacy and skills in using AI and robotic systems. To do this, it is important first to alleviate staff's concerns about AI and robots and also emphasize their usefulness and gain their trust. It is essential to shape the institutional culture in a way that is open to innovation.
- **User Training Programs:** Libraries have deep-rooted knowledge of information literacy education for years. Incorporating artificial intelligence technologies will prepare the infrastructure and educate users in this direction. Interactive education programs for users on artificial intelligence and robotic technologies, as well as the incorporation of user feedback, will ensure user satisfaction and recognition of libraries.
- **Sustainable Management Approach:** Continuous research and supervision on the effects of artificial intelligence and robotics are important in the management policies of libraries. In this context, eliminating possible gaps and/or problems requires sustainable research and supervision. Such an approach will also foster the development of an innovation culture.
- **Collaborations:** Libraries do not have unlimited resources and power. Strong partnerships between libraries and government agencies, NGOs, other libraries, educational institutions, and technology providers can support the effective use of AI and robotics in libraries. These collaborations can create an effective ecosystem by sharing resources, technology, and educational planning processes.

The successful integration of artificial intelligence and robotics technologies into libraries will create a library that meets the requirements of the digital age. A library that meets the needs of such a dynamic and diverse user base will ensure the educational, cultural, social, and intellectual development of individuals and societies.

Compliance with Ethical Standards

Conflict of Interest: The author declare that there is no conflict of interest.

Ethics Committee Permission: Ethics committee approval was not required for this article.

Authors Contribution Rate Statement: The author confirms that he has contributed fully to this article.

Financial Support: No.

References

- Alim, H. N., Tamami, N., & Alasiry, A. H. (2022). Automated Library System Mobile Robot Using A-Star Algorithms. *International Electronics Symposium (IES)*, 20220809 IEEE Xplore Digital Library.
- Alsami, A. I. (2022). Literature Review as a Key Step in Research Processes: Case Study of MA Dissertations Written on EFL of Saudi Context. *Saudi Journal of Language Studies*, 2(3), 153–169. doi: 10.1108/SJLS-04-2022-0044
- Anand, M., Anushri, S. M., Chaithra, S. B., Ranjitha, C., & Sanjana, K. (2024). Automated Library Assistant Robot. *International Journal of Advanced Research in Computer and Communication Engineering*, 13(4), 549–555. doi: 10.17148/IJARCCCE.2024.13479
- Anumula, V. V. R. B., Anumula, K. R. V. S. S., Anumula, M., & Damerla, S. (2024). Artificial Intelligence and Robots in Libraries: Opportunities in LIS Curriculum for Preparing the Librarians of Tomorrow. *International Journal of Progressive Research in Engineering Management and Science (IJPREAMS)*, 04(01), 587–590.
- Ben-Ari, M., & Mondada, F. (2017). *Elements of Robotics*. Springer Nature.
- Chakarova, J., & Trabert, J. (2019). I – Robot, to Help You – Librarian. *Information Technology Satellite Meeting “Robots in Libraries: Challenge or Opportunity?”*, 21–22 August 2019,

- Technical University of Applied Sciences Wildau, Germany.
<https://library.ifla.org/id/eprint/2699/1/s08-2019-chakarova-en.pdf>
- Cheung, H. C., Cameron, D., Lucas, A., & Prescott, T. (2024). Effects of Summer Robotics Activities in Libraries on Children's Interest in Robotics and STEM Career. In: R. Balogh, D. Obdržálek, And F. Fislake (Eds.), *Robotics In Education: Proceedings Of The Rie 2024 Conference* (pp. 188–199). 10–12 Apr 2024, Koblenz, Germany. *Lecture Notes In Networks And Systems, 1084*. Springer Nature Switzerland. https://doi.org/10.1007/978-3-031-67059-6_17
- Çakmak, T. & Eroğlu, Ş. (2023). Kütüphanelerde Yapay Zekâ, Makine Öğrenimi ve Derin Öğrenme Yaklaşımlarına Yönelik Bir Literatür Değerlendirmesi. In B. Küçükcan And B. F. Yıldırım (Eds.), *Yapay Zekâ: Disiplinlerarası Yaklaşımlar* (pp. 233–260). VakıfBank Kültür Yayınları.
- Çuhadar, S., Mert, S., Gezer, Ç., Helvacıoğlu, E., Arus, O., Arslan, Ö., Karşı, M., Sönmez, Ç., Taş, A., Açıkalin, C., Aydemir Mazlumoglu, A., Erken, M., Yılmaz, M., Gürdal, G., Araz Çerkez, Ö., Uğur, E., Menemenlioğlu, A., Şenoğlu, A. & Atlı, S. (2024). Üniversite Kütüphanelerinin Yapay Zekâ Algıları, Kütüphanelerde Uygulama Alanları ve Geleceği. *Bilgi Dünyası*, 25(2), 410–458. doi: 10.15612/BD.2024.785
- Demir, G. (2024). *Kütüphane ve Bilgi Merkezlerinde İnovasyon Ve Yapay Zekâ*. In H. S. Keseroğlu (Ed.), Bilge Yayınları.
- Ergün, C. (2023). Kütüphane Hizmetlerinin Dönüşümünde Yapay Zekânın (AI) Temel Unsur Olarak Kullanımı. in B. Küçükcan And B. F. Yıldırım (Eds.), *Yapay Zekâ: Disiplinlerarası Yaklaşımlar* (pp. 199–231). VakıfBank Kültür Yayınları.
- Guliciuc, V., Montano, C. E., Dreve, R. E., & Miron, V. A. (2017). Libraries with Minds and Souls (Complexity vs Artificial Intelligence vs Library Science?). *Latin America and Caribbean Section – Satellite Meeting, Libraries and the 2030 Agenda: Prospective Information and Forthcoming Society?* Timisoara, Rumania – August 15–16, 2017. <https://library.ifla.org/id/eprint/2095/1/S17-2017-guliciuc-en.pdf>
- Harisanty, D., Anna, N. E. V., Putri, T. E., & Firdaus, A. A. (2020). Designing ‘Library Smart Bot’ to Support Information Services in an Academic Library. *Journal Of Southwest Jiaotong University*, 55(6), 1–11. doi: 10.35741/issn.0258-2724.55.6.15
- Hsiung, L. Y., & Wei, W. (2013). Transforming Technical Services: Maximizing Technology to Minimize Risk. In E. Iglesias (Ed.), *Robots In Academic Libraries: Advancements in Library Automation* (pp. 157–179). IGI Global.
- Huy, V. Q., Huy, N. T., Duong, P. B., & Hai, N. T. N. (2022). Design and Develop Optimal Pathfinding Algorithm Applied in Book Accessing and Returning for Autonomous Mobile Robot in Library. *6th International Conference On Green Technology And Sustainable Development (GTSD), Nha Trang City, Vietnam, 2022*, 350–354. doi: 10.1109/GTSD54989.2022.9989272
- Indraji, C., Naikar, S., & Dominic, J. (2024). Use of Robotics and Artificial Intelligence for Enhancing Library Services. *Library Progress International*, 44(3), 3002–3010.
- Ingrand, F., & Ghallab, M. (2012). Robotics and Artificial Intelligence: A Perspective on Deliberation Functions. *AI Communications*, 27(1), 63–80. <https://content.iospress.com/journals/ai-communications/27/1>
- Jayavadivel, R., Viji, C., Arunachalam, M., Rajkumar, N., Nagarajan, G., Senthilkumar, K. R., & Prabhu Shankar, B. (2024). Historical Overview of AI Adoption in Libraries. In K. R. Senthilkumar (Ed.), *AI-Assisted Library Reconstruction* (pp. 267–289). IGI Global.
- Kang, D., Hwang, H., & Kwak, S. S. (2024). CollaBot: A Robotic System That Assists Library Users through Collaboration between Robots. In *Proceedings Of ACM/IEEE International Conference On Human-Robot Interaction (HRI'24)*, March 11–14, Boulder, CO, USA. ACM, New York, NY, USA. <https://doi.org/10.1145/3610977.3634952>
- Kaur, K. (2020). Robots In Libraries: A Smart Review. *Studies in Indian Place Names (UGC Care Journal)*, 40(23), 293–299.
- Kavak, A. (2023). Toplum 5.0 Perspektifinde Kütüphane 5.0: Teknoloji ve İnsan Merkezli Yeni Nesil Kütüphane Hizmetleri. *Bilgi Yönetimi Dergisi*, 6(2), 280–309. doi: 10.33721/by.1343297
- Kavak, A. (2024). Türkiye’de Halk Kütüphanesi Çalışanlarının Yapay Zekâya Yönelik Genel Tutumları. *Türk Kütüphaneciliği*, 38(4), 225–261. doi: 10.24146/tk.1486759

- Kim, B. (2019, August 21–22). AI-Powered Robots for Libraries: Exploratory Questions [Conference Presentation]. IT Satellite Meeting, IFLA WLIC Conference, Wildau, Germany. <http://library.ifla.org/2700/>
- Küçük, M. E., & Soydal, İ. (2003). Dijital Kütüphanelerde Standartlar ve Protokoller. *Türk Kütüphaneciliği*, 17(2), 121–146.
- Li, J. (2022). The Innovation of Library Service by Artificial Intelligence Robot. In *2022 3rd International Conference on Artificial Intelligence, Robotics and Control (AIRC)* (pp. 57–60). IEEE. <https://doi.org/10.1109/AIRC56195.2022.9836444>
- Liu, G. (2011). The Application of Intelligent Agents in Libraries: A Survey. *Program: Electronic Library and Information Systems*, 45(1), 1–38. <https://scholar.uwindsor.ca/leddylibrarypub/4>
- Martinez-Martin, E., Ferrer, E., Vasilev, I., & del Pobil, A. P. (2021). The UJI Aerial Librarian Robot: A Quadcopter for Visual Library Inventory and Book Localization Sensors. *Sensors*, 21(4), 1079. <https://doi.org/10.3390/s21041079>
- Martinez-Martin, E., Recatala, G., & del Pobil, A. P. (2019, August 21–22). Transforming Library Operation With Robotics [Conference Presentation]. Information Technology Satellite Meeting “Robots in Libraries: Challenge or Opportunity?”, Technical University of Applied Sciences Wildau, Berlin, Germany. <https://library.ifla.org/id/eprint/2696/1/s08-2019-martinez-martin-en.pdf>
- Massis, B. (2018). Artificial Intelligence Arrives in the Library. *Information and Learning Sciences*, 119(7/8), 456–459. <https://doi.org/10.1108/ILS-02-2018-0011>
- Mess, J. A. (1991). Artificial Intelligence in Information Services: Revolution or Survival? In *Proceedings of the IATUL Conferences* (Paper 8). Purdue University. <https://docs.lib.purdue.edu/iatul/1991/papers/8>
- Murat, B. M. (2024). Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesinin Kütüphane Otomasyon Sistemlerine Entegrasyonu: Otomatik Kataloglama [Unpublished Master’s Thesis]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Nguyen, L. (2019). An Investigation of Humanoid Robots and Their Implications for Australian Public Libraries: Research Report. *Australian Library and Information Association*. https://eprints.qut.edu.au/131451/23/HumanoidRobotsinLibs_FinalReport_V2.pdf
- Owen, J. (2024). AI and Robotics: Transforming Automation and Labor Productivity in the Construction Industry [Preprint]. *EasyChair*. <https://easychair.org/publications/preprint/tf5G/open>
- Özdem, S. (2013). Kütüphane Otomasyon Sistemi ve Dokümanların Otomatik Kategorilendirilmesi [Unpublished Master’s Thesis]. Karabük Üniversitesi.
- Öztürk, F. (2020). Kütüphanelerde Yapay Zekâ Uygulamaları [Unpublished Master’s Thesis]. Ankara Üniversitesi.
- Öztürk, F., & Özel, N. (2021). Yapay Zekâ ve Kütüphaneler. *Bilgi Dünyası*, 22(2), 351–386. <https://doi.org/10.15612/BD.2021.648>
- Perez, J. A., Deligianni, F., Ravi, D., & Yang, G. Z. (2018). Artificial Intelligence and Robotics. *arXiv*. <https://arxiv.org/abs/1803.10813>
- Phillips, D. (2017). Robots in the Library: Gauging Attitudes Towards Developments in Robotics and AI, and the Potential Implications for Library Services [Unpublished Master’s Thesis]. City University of London.
- Polat, G. (2021). A Semi-Systematic Review Aims to Investigate How Research on a Selected Topic Has Evolved Over Time. *Journal of Construction Engineering, Management & Innovation*, 4(4), 256–266. <https://doi.org/10.31462/jcemi.2021.04256266>
- Polat, Ö. (2024). Halk Kütüphanesi Çalışanlarının Yapay Zekâ Okuryazarlığı Üzerine Bir Araştırma: İzmir Halk Kütüphaneleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö15), 625–641. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13825203>
- Prasetyani, D., Destiningsih, R., & Rosalia, A. C. T. (2022). Community-Based Empowerment: Semi-Systematic Literature Review (SSLR). *Optimum*, 12(2), 213–222. <https://journal2.uad.ac.id/index.php/optimum/article/view/6541/3095>
- Rakshith, N. M., Sudeep, V., Rohith, A. K., & Ananth, B. (2024). Library Management Robot. *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR)*, 11(5), 167–176. <https://www.jetir.org/view?paper=JETIR2405B11>

- Ramanan, N. V., & Senthil, K. M. (2018). Library Management System to Issue and Retrieve Books From User Using an Autonomous Robot. *Asian Journal of Applied Science and Technology (AJAST)*, 2(2), 707–715.
- Russell, C. L. (2005). An Overview of the Integrative Research Review. *Progress in Transplantation (Aliso Viejo, Calif.)*, 15(1), 8–13. <https://doi.org/10.7182/prtr.15.1.0n13660r26g725kj>
- Sachi, S., & Kumar, N. (2020). Classification of Robots by Environment and Mechanism of Interaction. *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology (IJARSCT)*, 10(2), 227–231. <https://doi.org/552.102020/IJARSCT>
- Sağlam, M., & Çetintaş, H. B. (2022). Süper Akıllı Toplumlarda Bilgi Hizmetleri. *Bilgi Dünyası*, 23(1), 81–106. <https://doi.org/10.15612/BD.2022.638>
- Sambo, A. S., & Oyovwe-Tinuoye, G. (2023). Awareness and Perception of Certified Librarians of Nigeria Towards the Use of Robotic Technologies in the Libraries. *Ghana Library Journal*, 28(1), 1–74. <https://www.researchgate.net/publication/373502447>
- Sarıçoban, B. S. (2024). Üniversite Kütüphanelerinin Geleceği: Yapay Zekâ ve Büyük Veri Analitiğinin Avantajları ve Dezavantajları [Unpublished Master's Thesis]. Kastamonu Üniversitesi.
- Sastry, K. S. (2023). Design of Library Robot Using IoT. *International Journal for Multidisciplinary Research (IJFMR)*, 5(2), 1–5. <https://www.ijfmr.com/papers/2023/2/2728.pdf>
- Selçuk, N. (2019). Bilgi Merkezlerinde Yapay Zekâ Uygulamaları: Türkiye İçin Durum Analizi [Unpublished Master's Thesis]. Çankırı Karatekin Üniversitesi.
- Shahzad, K., Khan, S. A., & Iqbal, A. (2024). Factors Influencing the Adoption of Robotic Technologies in Academic Libraries: A Systematic Literature Review (SLR). *Journal of Librarianship and Information Science*, 0(0), 1–18. <https://doi.org/10.1177/09610006241231012>
- Sheetal, N., Chandan, M. D., Mounesh, U., Bidave, V. V., & Anjan Kumar, V. (2024). Library Management Using Robotic System (Line Follower Robot). *International Research Journal of Engineering and Technology (IRJET)*, 11, 13–16. <https://www.irjet.net/archives/V11/i6/IRJET-V11I603.pdf>
- Sivri, E. (2023). Kütüphanelerde Yapay Zekâ'nın Geleceği: Farklı Alanlardaki Potansiyel Uygulamalar ve Yeni Kullanım Alanları Oluşturma. *Kütüphane, Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 175–184. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/lamre/issue/79184/1299783>
- Snyder, H. (2019). Literature Review as a Research Methodology: An Overview and Guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333–339. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.07.039>
- Souza, M. T., Silva, M. D., & Carvalho, R. (2010). Integrative Review: What Is It? How to Do It? *Einstein*, 8(1), 102–106. <https://www.scielo.br/j/eins/a/ZQTBkVJZqcWrTT34cXLjtBx/?format=pdf&lang=en>
- Subih, A. A. S. H., Nueangnong, V., & Pokkasut, A. (2019). Technology Transfer Vis-à-Vis Artificial Intelligence. *Sumedha Journal of Management*, 8(3), 399–407.
- Suthakorn, J., Lee, S., Zhou, Y., Thomas, R., Choudhury, S., & Chirikjian, G. S. (2002). A Robotic Library System for an Off-Site Shelving Facility. *Proceedings 2002 IEEE International Conference on Robotics and Automation (Cat. No.02CH37292)*, 11–15 May 2002, Washington, DC, USA, IEEE. <https://doi.org/10.1109/ROBOT.2002.1014266>
- Tella, A. (2020). Robots Are Coming to the Libraries: Are Librarians Ready to Accommodate Them? *Library Hi Tech News*, 37(8), 13–17. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/lhtn-05-2020-0047/full/html?skipTracking=true>
- Tella, A. and Ajani, Y. A. (2022). Robots and public libraries. *Library Hi Tech News*, 7, 15-18. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/lhtn-05-2022-0072/full/pdf>
- Tonta, Y. (1990). A brief look at automation activities in Turkish university libraries. *Program*, 24(1), 73-80. <http://eprints.rclis.org/14752/1/tonta-library-automation.pdf>
- Torunlar, M. (2023). Yapay zekâ neyim olur?: Arşivleri anlamadan yapay zekâyı hayatımıza dâhil edebilir miyiz? In B. Küçükcan and B. F. Yıldırım (Ed). *Yapay zekâ: Disiplinlerarası yaklaşımlar* (pp. 261-291). VakıfBank Kültür Yayınları.
- University of North Dakota (Nov 4, 2024). *Literature reviews*. <https://libguides.und.edu/literature-reviews/types>
- Vlachos, E., Hansen, A. F., and Holck, J. P. (2020). A Robot in the Library. In: Rauterberg, M. (Ed.). *Culture and Computing. HCII 2020. Lecture Notes in Computer Science*, vol 12215 (pp. 312–322). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-50267-6_24

- Vysakh, C., & Rajendra Babu, H. (2019). Application of Artificially Intelligent Robot in Libraries. *Reshaping of Librarianship, Innovations and Transformation*, 59–63. https://www.researchgate.net/publication/338712408_Application_of_Artificially_Intelligent_Robot_in_Libraries
- Yıldız, M. & Yıldırım, B. F. (2018). Yapay Zekâ ve Robotik Sistemlerin Kütüphanecilik Mesleğine Olan Etkileri. *Türk Kütüphaneciliği*, 32(1), 26-32. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48645/618425>
- Yılmaz, B. (1991). Kütüphanelerde Sağlama İşlemlerinin Otomasyonu. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1-2), 205-218.
- YÖK. (2014). *2023'e Doğru Türkiye'de Üniversite Kütüphaneleri: Mevcut Durum, Sorunlar, Standartlar ve Çözüm Önerileri*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Üniversite Kütüphaneleri Çalışma Grubu. <https://kutuphane.adu.edu.tr/webfolders/files/20201211154726-J727BD80D65HFPOZ2LU3-GULBOZKURT-393836483.pdf>

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşiv Fonu Fotoğraflarının Görünmeyen Yüzü: Fotoğrafçılar

*The Invisible Side of the State Archives Directorate Ottoman
Archive Fund Photographs: Photographers*

**Bilgi Yönetimi
Dergisi**

Cilt: 8 Sayı: 1 Yıl: 2025

<https://dergipark.org.tr/pub/by>

Hakemli Makaleler

Araştırma Makalesi

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 22.03.2025

Kabul tarihi: 11.06.2025

Yayınlanma tarihi: 30.06.2025

Article Info

Date submitted: 22.03.2025

Date accepted: 11.06.2025

Date published: 30.06.2025

Anahtar Sözcükler

*Osmanlı Arşiv Fonu,
Osmanlı'da Fotoğrafçılık,
Arşivsel Tanımlama*

Keywords

*Ottoman Archive Fund,
Photography in Ottoman,
Archival Description*

DOI numarası

10.33721/by.1663172

ORCID

0000-0001-9167-8885

Mehmet Kürşat DEĞER

Atatürk Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Arş. Gör. Dr.,

kursat.deger@atauni.edu.tr

Öz

Çalışmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı (DAB) Osmanlı Arşiv Fonu'nda yer alan fotoğraf tanımlamalarında fotoğrafçı bilgilerindeki eksiklikleri belirleyerek fotoğrafçı bilgilerinin önemine dikkat çekip, tanımlamaların iyileştirilmesine yönelik önerilerde bulunmaktır. Araştırmanın kapsamını DAB'ın çevrim içi kataloğu olan Belge Tarama Sistemi'nde Osmanlı Arşivi Fonu'nda yer alan fotoğraflar oluşturmaktadır. Tespit edilen araştırma problemi doğrultusunda çalışmada, fotoğrafçı bilgisinin tanımlama için önemine dikkat çekilerek, eksiklerin giderilmesine yönelik öneriler dile getirilecektir. Bu bağlamda, çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi, elde edilen bulguların değerlendirilmesinde ise içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, incelenen katalog kayıtlarında DAB'ın kullandığı üst veri elemanları arasında üretici unsurunun yer almamasının getirmiş olduğu dezavantaj neticesinde fotoğraflara ilişkin önemli bir bilgi erişim unsuru olan fotoğrafçı bilgisi kayıtlarda bulunmamaktadır. Katalog kayıtlarında Abdullah Biraderler (Abdullah Frères), Phebus Efendi, Nicolas Andriomenos, Vasili Kargopoulo, Pascal Sébah, Krikor Derarsen gibi kimi saray fotoğrafçılığı yapmış dönemin önemli fotoğrafçı isimlerinin yer almadığı görülmektedir. Bu isimler fotoğrafçılığa yaptıkları katkı dışında arşiv belgelerinin özgünlüğünü belirlemek ve arşivsel bağı kurmak için de oldukça önemlidir.

Abstract

The aim of this study is to identify the deficiencies in photographer information within the photograph descriptions in the Ottoman Archive Fund of the Republic of Türkiye Directorate of State Archives (DSA), to highlight the importance of photographer information, and to provide recommendations for improving these descriptions. The scope of the research consists of photographs in the Ottoman Archive collection available in the DSA Record Search System, DSA's online catalog. In line with the identified research problem, the study emphasizes the importance of photographer information for cataloging and proposes solutions to address the existing deficiencies. In this context, document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study, and the content analysis technique was used to evaluate the findings. According to the findings, due to the disadvantage of not including the producer element among the metadata elements used by DSA in the catalog records examined, the photographer information, which is an important information access element regarding the photographs, is not included in the records. It is seen that some important photographers of the period such as Abdullah Brothers (Abdullah Frères), Phebus Efendi, Nicolas Andriomenos, Vasili Kargopoulo, Pascal Sébah, Krikor Derarsen, who were palace photographers, are not included in the catalog records. Apart from their contribution to photography, these names are very important in determining the authenticity of archival records and establishing an archival bond.

1. Giriş

Fotoğrafçılık, Yunanca *photos* (ışık) ve *graphein* (çizmek) sözcüklerinden türemiş bir kelimedir (Doble, 2016). İlk fotografik görüntünün 1827’de bir yaz günü, Joseph Nicéphore Niepce tarafından elde edildiği belirtilse de Milattan Önce (MÖ) 330 ve 400 civarı Aristoteles ve Çinli Mohistler tarafından ortaya atılan fikrin Milattan Sonra (MS) 1000 civarında yaşamış olan İbn’ül-Heysen’in ortaya koyduğu karanlık oda tasviriyle hayata geçirildiği, MS 1600 civarı Johannes Kepler tarafından *camera obscura* (karanlık oda) olarak adlandırması, 1839’da Niepce ile çalışmalar yürüten Louis Daguerre’nin fotografik görüntü elde etme yöntemini geliştiren *dagerreyotipi* (*daguerreotype*) bulması gibi birçok bilim insanının çalışmalarının sonucu olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Bellis, 2016; Benjamin, 1972; Brown ve diğerleri, 2016; Lefèvre, 2007; Önen, 2016; Wickliff, 1998).

Fotoğraflar, ilk zamanki teknolojilerle bile üretimi yoğun olan bir popülerliğe sahipti. Günümüz fotoğrafçılık teknolojilerinin gelişimi ve yaygınlaşması, bu üretimi had safhaya çıkarmış ve bireylerden kurumlara sanatsal, stratejik ve kültürel gibi birçok amaçla önemli bir miras oluşturmuştur. Fotoğrafların seçici özelliğinden dolayı gerçeği desteklesin veya desteklemesin, anlar yakalanır ve ürünler var olur. Yıllar geçtikten sonra bile başvurulabilecek bir arşiv olarak değerlendirilebilir. Bunların hepsi fotoğrafların şüphesiz arşivsel düzenlemeyi hak ettiğini göstermektedir. Gerçek bazen hızla büyüyen teknolojinin varlığı nedeniyle sorgulanabilir olsa da yakalanan, bulunan, yapılan, üretilen her bir olay hâlâ benzersizdir ve arşivlenmeyi hak eder. Her şeyi kayıt altında tutmanın ana fikri, bilgi ve hafızayı destekleme ihtiyacıdır. İnsanlar geçmişten ders çıkarmak, bugünü yaşamak ve geleceği kurgulamak için arşivlere başvurabilirler ve fotoğrafçılık bunu görmenin bir yoludur (Setiadi, 2017).

Arşivler, sahip olduğu zengin belge varlığı vasıtasıyla bireylerin ihtiyaçlarına karşılık verebilecek organizasyonlardır. Bireysel ve/veya kurumsal yaşamda idari, kültürel, sanatsal, bilimsel birçok amaç için arşivler oluşturulmaktadır. Arşivleri oluştururken sağlanan malzeme çok çeşitli olabilmektedir. Bu kimi zaman resmi bir belge, kimi zaman bir fotoğraf, kimi zaman da efemera olarak bir konser bileti olabilir. Arşivlerde bulunan her belgenin kendine özgü bir arşivsel değeri bulunmaktadır. Genellikle bireyler fotoğraflarını kendisi ya da gelecek kuşakları için anı olması düşüncesiyle yıllarca saklamaktadır. Kurumlarda da fotoğrafların saklanması ilişkin görüşler farklı değildir. DAB’ın “Belge Tespit ve Değerlendirme Formu”nda geçen görüşlerde fotoğrafların süresiz saklanması gerektiği belirtilmektedir. Bu da fotoğrafların, bireysel ve kurumsal yaşamımızın önemli parçalarından biri olduğunu göstermektedir. Nihayetinde fotoğrafların arşivlerde önemli bir malzeme olarak kendine yer edinmesi, arşivsel faaliyetlerde değişimler yaşanmasına da yol açmaktadır.

Günümüzde üniversiteler, belediyeler, bakanlıklar gibi birçok kamu kurumunun arşivlerinde fotoğraflar sıkça yer almaktadır. Arşivler dışında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler ve Tarihi Arşivleri, Koç Üniversitesi Suna Kırac Kütüphanesi, SALT Araştırma gibi bilgi merkezlerinde de önemli fotoğraf koleksiyonları bulunmaktadır.

2. Fotoğrafların Arşivlenmesi

Bilgi kayıt ortamlarının teknolojik gelişmelerle sürekli olarak çeşitlenmesi, bilgi merkezlerinin koleksiyonlarını yönetme konusunda da birçok çalışma yapmasına neden olmuştur. Teknolojik gelişmeler ve değişen kayıt ortamları, yalnızca bilgi erişim araçlarını değil, bu araçlarla ilişkili birçok alanı da dönüştürmüştür. Cook (2013), arşivciliğin değişim ve dönüşüm süreçlerinin arşivcilik uygulamaları, meslekî ilkeler, arşivlerin/arşivcilerin toplumsal rolü gibi birçok boyutta yaşandığını belirtmektedir. Geçmişte hukukî mirasın koruyucusu olarak görülen arşivciler artık daha çok toplumla iç içe hâle gelmektedir. Çoğu arşivcilerin hizmet verdiği araştırma ve bilim dünyası, giderek disiplinler arası hâle gelmeye başlayarak aranan bilginin geleneksel basılı ve yayınlanmış materyal formlarında mı yoksa metinsel belgelerde, fotoğraflarda, sinema filmlerinde, video kasetlerinde, bilgisayar dosyalarında veya müze kayıtlarında mı bulunduğuyla daha az ilgilenmektedir. Ancak her türlü bilginin kesintisiz bir bilgi ağının parçası olarak kabul edilmesiyle Araştırma Kütüphaneleri Grubu (Research Libraries Group – RLG), Araştırma Kütüphaneleri Bilgi Ağı (Research Libraries Information Network – RLIN) aracılığıyla araştırma kütüphaneleri ve arşivlerin yalnızca daha geleneksel metin tabanlı koleksiyonlarını değil, aynı zamanda fotoğraflar, sinema filmleri ve video kayıtları, güzel sanat baskıları

ve üç boyutlu eserler ve gerçek eşyalar gibi metin dışı belgeleri de hizmete sunmuştur (Hensen, 1992). Böylelikle arşivlerde fotoğrafların tanımlanması yönelik problemlerin çözümüne ilişkin yeni çalışmalar yapılmasının yolu açılmıştır.

Fotoğrafların arşivlerde tanımlanmasına yönelik problemler, tanımlama standartlarının geliştirilmesinin ilk safhalarında da karşımıza çıkmaktadır. Problemlerin temelinde ilk zamanlarda bazı fotoğrafların sahip olduğu kanıt değerinin göz ardı edilmesi; arşivcilerin bir fotoğraf görüntüsünün bilgi değerinin, oluşturulduğu bağlam içinde değerlendirildiğinde nasıl artırılabilirliğini görememesi ve dolayısıyla bunun yerine arşivcilerin fotoğrafları ayrı öğeler olarak düzenlemeyi ve tanımlamayı tercih etmesi yer almaktadır (Cobon, 1988). Yaşanan bu sorunların çözümüne yönelik olarak kütüphane ve arşivlerde fotografik materyalin (negatif film, cam negatif/dia, basılı fotoğraf gibi) tanımlanmasına ilişkin Anglo-Amerikan Kataloglama Kuralları (Anglo-American Cataloguing Rules - AACR), Arşivsel Tanımlama Kuralları (Rules for Archival Description - RAD), Kodlanmış Arşivsel Tanımlama (Encoded Archival Description – EAD) gibi genel standartlar ve rehberler geliştirilmiştir. Ancak, özellikle ilk çalışmalarda sanat eserleri ve fotoğraflar aynı kategoride değerlendirilmiştir. Örneğin Kongre Kütüphanesinin (Library of Congress- LC) Grafik Materyaller Kavramsal Dizini (Thesaurus for Graphic Materials), sanat eserleri ve fotoğrafı "grafik" kelimesi altında birleştirmiştir. Ancak LC'nin bibliyografik kataloglama sistemi, Mimarlık (NA), Heykel (NB), Resim (ND), Basılı Medya (NE), Dekoratif Sanatlar (NK) ve genel olarak Sanatlar (NX) dâhil olmak üzere tüm Güzel Sanatları "N" olarak belirtirken fotoğrafı "TR" olarak belirtmiştir. Bu da fotoğrafların ve sanatın gerçekten farklı olduğuna dair örtük bir kurumsal kabul olduğunu göstermektedir (Schwartz, 2002). Bu genel yaklaşımların yanı sıra fotoğraflar ve fotoğrafları da kapsamına alan görsel materyal için oluşturulmuş özel standartların geliştirildiği görülmektedir. Uluslararası Basın Telekomünikasyon Konseyi'nin (The International Press Telecommunications Council- IPTC), Bilgi Değişim Modeli'ni (IIM) geliştirerek 1990'lı yılların başlarında hazırladığı Fotoğraf Üst Veri Standardı, Dublin Core'un geliştirildiği sıralarda Görsel Kaynaklar Derneği (Visual Resources Association-VRA) tarafından geliştirilen VRA Core, fotoğrafları da içeren ve 532 kategori ve alt kategoriden oluşan Categories for the Description of Works of Art (CDWA) bu standartlara örnek gösterilebilir (Benson, 2009).

2.1. Arşivsel Tanımlamada Fotoğrafçı Bilgisinin Önemi

Fotoğraflar arşivlerde bir belgenin eki (*accompanying material*) olarak düzenlenebileceği gibi müstakil (*item*) olarak da bulunabilir. Fotoğrafın bir belgenin ekinde yer alması içeriğine ait bilgilerin belge üzerinden edinilmesine olanak sağlamaktadır. Ancak bir belge bağı bulunmayan müstakil bir fotoğrafın üzerinde ya da arkasında bilgilendirici notlar bulunmaması, erişim unsurlarının saptanmasında güçlükler yaşanmasına neden olmaktadır (Değer, 2024). Arşivci veya araştırmacı olarak bir fotoğrafa bakıldığında, ilk önce üreticisinin veya onun müşterisinin fotoğraflamayı amaçladığı nesne veya konu görülür. Ancak daha dikkatli yaklaşıldığında bilgi değerinin diğer katmanlarını görecektir (Charbonneau, 2005). Bu nedenle fotoğrafların ön yüzünde anlatılmak istenenin yanı sıra arka yüzünde yer alan bilgiler de oldukça önemlidir (Çetin, 2021). Fotoğrafların altında veya arkasında yer alan yazılı bilgiler, fotoğrafın arşivsel bağını ortaya koyan, fotoğrafa ilişkin notlar (tarih, yer, kişi, olay gibi) veya fotoğrafçı gibi bilgi unsurlarını barındırmaktadır. Bu unsurlar arşivsel tanımlama faaliyetinde kolaylık sağlayacağı gibi araştırmacılar için de önemli faydalar taşımaktadır. Özellikle fotoğrafları üreten kişi ve/veya kurumlar, arşivciliğin temel prensiplerinden provenansın ortaya çıkarılmasında önemli unsurlardan biridir.

Arşivin oluşmasında temeli oluşturan kişi ve/veya kurumlar belge üreticileridir. Üretici (*creator*), kişisel veya kurumsal faaliyetlerin yürütülmesinde kayıtlar oluşturan, biriktiren ve/veya muhafaza eden tüzel kişi, aile veya kişi olarak tanımlanır (Society of American Archivists, tarih yok [t.y.]). Bu unsur, Arşivsel tanımlamada yaygın olarak kullanılan Uluslararası Standart Arşivsel Tanımlama (Genel) [ISAD(G)]'da kayıtlar ile bunları oluşturan, biriktiren ve/veya muhafaza eden ve kişisel veya kurumsal faaliyetlerin yürütülmesinde kullanan kuruluşlar veya bireyler (provenans) arasındaki ilişkiyi kurmada en önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Bu ilişkilerin ortaya çıkarılmasını vurgulayan standartlardan biri olan Records in Contexts (RiC), provenansın geleneksel bakış açısına göre belgeleri üreten ve biriktirenlerle sınırlı kalmayacağını, belge gruplarını oluşturan diğer kayıtlarla, kişilerle, faaliyetlerle dinamik bir ilişki

içinde olduğunu benimsemektedir (International Council on Archive, 2023). Bu yüzden bir fon, seri ya da belge grubunu oluşturan belgelerdeki her bir üreticinin önemi daha da ön plana çıkmaktadır.

Fotoğraflar, arşivleri oluşturan basılı belgeler, haritalar gibi materyal türleri arasında çok eski bir geçmişe sahip değildir ancak, sahip oldukları değer ve bilgi unsurları nedeniyle araştırmacıların sıklıkla başvurduğu kaynaklar arasında yer almaktadır (Değer, 2021). Bu nedenle fotoğraflarla ilgili olarak yapılacak tanımlamalarda fotoğrafçının, fotoğraf makinesi üreticisinin, basın-yayınçı bilgilerinin verilmesinin önemli olduğu da vurgulanmaktadır (Topkaraoğlu ve Çetintaş, 2021). Nasıl bir yazma eser araştırmacısı için eserde anlatılan konu dışında müellif, müstensih, eserde yer alan hat, tezhip, kâğıt özellikleri gibi unsurlar çalışma alanı olabilecekse, fotoğraflar üzerinde çalışma yapan kullanıcılar için de fotoğrafçı, çekim tekniği, fotoğraf makinesi gibi unsurlar önemli olabilir.

Fotoğrafların tanımlanmasına yönelik ulusal arşivlerde çeşitli uygulamaların bulunduğu görülmektedir. Amerika Ulusal Arşivi (National Archives Records Administration-NARA) çevrim içi kataloğunda yer alan tanımlamalarda fotoğrafçı bilgisini notlar alanında belirtirken, aynı zamanda önemli fotoğrafçılarla ilgili “*contributor*” alanında fotoğrafçı dizin kaydı oluşturmaktadır. Böylelikle fotoğrafçıya ilişkin kayıtlara doğrudan erişim sağlanmaktadır (NARA, 1946). Alman Federal Arşivleri (Bundesarchiv), fotoğraf ve poster materyal türü için çevrim içi kataloğunda özel bir fon sayfası ile erişim sunmaktadır. Burada ilgili materyal türüne özgü fotoğrafçı, kayıt ortamı (negatif, cam negatif gibi), renk, boyut, fotoğrafta yer alan kişiler gibi detaylı alanlar oluşturularak tanımlamaları gerçekleştirmektedir (Bundesarchiv, 1919). NARA’da olduğu gibi yapılan tanımlamalarla fotoğrafçılara ait diğer kayıtlara da erişim sağlanmaktadır. Bundesarchiv, “Bild” sayfasında belge düzeyinde erişilen görsellerin fon, seri, dosya düzeyine ait bilgilerini kayıta belirterek detaylı bilgi için genel olarak tanımlamaların yer aldığı “*invenio*” sistemine yönlendirme yapmaktadır.

Ulusal arşivler dışında önemli fotoğraf koleksiyonlarına sahip olan Getty ve SALT Araştırma gibi kuruluşlar da fotoğrafların tanımlanmasına yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. J. Paul Getty Museum çevrim içi kataloğunda yer alan fotoğraflar üreticisi, konusu gibi kategorilerle sunulmaktadır. Fotoğrafçı, kayıt ortamı, kronolojik provenans bilgisi gibi birçok arşivsel tanımlama unsuru kayıtlarda yer almaktadır (Getty Museum, t.y.). Böylelikle fon, seri, dosya gibi düzeylerde yönlendirmeler yapılarak fotoğrafçılara ait diğer kayıtlara da erişim sağlanmaktadır. Benzer uygulamalar SALT Araştırma arşivi çevrim içi kataloğunda yapılmaktadır. Yapılan tanımlamalarda konu, yer, fotoğrafçı, materyal türü gibi unsurlarda oluşturulan dizinlerle kullanıcılara yönlendirmeler sağlanmaktadır (SALT, 1979). Fotoğrafçılara ait koleksiyonlara yapılan yönlendirmeler sayesinde konu ve coğrafi temalara göre erişim sağlanmaktadır (Salt Araştırma, t.y.). Genel olarak arşivlerde fotoğrafların tanımlanmasına yönelik bu tür uygulamalar kullanıcıların belge, dosya, seri, fon düzeyinde bilgi sahibi olabilmesi için büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Aynı zamanda arşivcilik faaliyetleri için provenansın ortaya çıkarılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

3. Osmanlı Devleti’nde Fotoğrafçılık

Fotoğrafçılık, 1839 yılında fotoğraf makinesinin icadından birkaç ay sonra Osmanlı İmparatorluğu’na ulaşmıştır. Dagerreyotip sanatçıları antik eserleri fotoğraflamak için Mısır’a ve diğer yerlere seyahat etmiştir. Bu durum Fransız hükümetinin, Daguerre’in icadını Ağustos 1839’da duyurduğunda öngördüğü ilk fotoğraf projelerinden biridir (Micklewright, 2003). Osmanlı kamuoyuna fotoğraf, Paris’te Daguerre tekniğinin icadının tanıtımının yapıldığı yıl içerisinde, Takvîm-i Vekâyi’nin 28 Ekim 1839 tarih ve 186 numaralı sayısı ile tanıtılmıştır (Özendes, 1998’den akt. Gözeller, 2021). 1839 yılı aynı zamanda Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Fermanı’nın ilan edildiği yıldır. Tanzimat Dönemi’nde savaşlarda alınan yenilgiler neticesinde özellikle askeriyede olmak üzere birçok alanda yenilikler yapılmıştır. Reformlar, Batı standartlarına göre iyi eğitilmiş bir askeri sınıfın ortaya çıkmasını sağlamanın yanı sıra, askeri okullarda sunulan resim dersleri ve daha sonra fotoğrafçılık dersleri nedeniyle sanatsal ortamda da önemli bir rol oynamıştır (Şahin Tekinalp, 2010). Batı tarzında ilk resim derslerinin verilmeye başlandığı Mühendishane-i Berri-i Hümayun’da 19. yüzyılda fotoğraf derslerinin eklendiği görülmektedir (Çiçek, 2018). Ayrıca Batılı fotoğrafçıların ülkeye gelişi fotoğrafçılığın yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır. Aynı zamanda önemli bir hakkak olan James Robertson, I. Abdülmecid’ten nişan ve berat almış, fotoğrafçılığın İstanbul’da yaygınlaşmasına katkı sağlayan önemli fotoğrafçılardandır (Öztuncay, 1992).

Fotoğrafçılık, özellikle ülkedeki gayrimüslim topluluklardan Ermeniler, Rumlar ve Levantenler arasında popüler bir meslek hâline gelmiştir (Şahin Tekinalp, 2010). Abdullah Biraderler (Abdullah Frères - Viçen, Hovsep, Kevork Abdullahyan), Vasili Kargopoulo (Basile Kargopoulo), Pascal Sébah, Polycarpe Joaillier, Ernest-Eduard de Caranza, Gülmez Biraderler (Gülmez Frères - Yervant, Artin, Kirkor Gülmez), Nicolas Andriomenos, Phebus Efendi (Bogos Tarkulyan), Carlo Naya gibi birçok isim sokak, portre, savaş, stüdyo, panorama, saray fotoğrafçılığı gibi türlerde Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren önemli fotoğrafçılardır (Cansız, 2024; Köşklü ve Köşklü, 2018; Orhan, 2024; Özendes, 2019; Sheehi, 2015). Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde fotoğrafçılığa büyük önem verilmiştir. Abdullah Biraderler, Phebus Efendi, Vasili Kargopoulo, Pascal Sébah, Polycarpe Joaillier, Nicolas Andriomenos gibi fotoğrafçılar saray fotoğrafçılığı da yapmış ve kimileri padişahlar tarafından nişan ve beratlarla taltif edilmiştir (Cansız, 2024). Fotoğraf makinesinin Osmanlı coğrafyasında yaygınlaşmaya başladığı ilk yıllarda genellikle gayrimüslimlerin elinde yürütülen fotoğrafçılık faaliyetleri, II. Abdülhamid dönemiyle birlikte özellikle askeri okullarda ilgili bölümlerde yetişen subaylar ve basın kuruluşlarında çalışan gazeteciler sayesinde Türkler arasında da yaygınlaşmaya başlamıştır (Önen, 2016). Ali Rıza Paşa, Hüseyin Zekâi Paşa, Servili Ahmed Emin Bey, Miralay Ali Sami Bey ve Ali Sami Aközer (Üsküdarlı Ali Sami), Albay Hüseyin Hüsameddin Bey gibi isimler Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nin önemli asker fotoğrafçıları arasındadır (Çolak, 2019; Hızal, 2025).

Tarihçi Shaw, Osmanlı Devletinin fotoğrafı ithal bir estetik çerçevenin dışında sahneleyerek onu yeni bir politik bağlam için görsel olarak yeniden icat ettiğini ve yabancı fotoğrafik kayıtların Oryantalizm gibi örtük emperyalizmine güvenmek yerine kendi imajıyla şekillendirdiğini ileri sürmüştür (Shaw, 2009). Özellikle Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde fotoğrafın belge, tespit, tanıtım ve iletişim aracı olarak kullanılmaya başlanması ile Yıldız Sarayı Fotoğraf Koleksiyonu oluşturulmuş ve bu büyük önem atfedilen fotoğraflar titizlikle korunmuştur (Bezirci, 2020). Ayrıca Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde, Amerika ve İngiltere gibi ülkelere 1819 fotoğraf içeren 51 albüm gönderilmiştir. Şu anda bu fotoğraflar Kongre Kütüphanesi (Library of Congress) ve British Museum'da bulunmaktadır (Ortug, 2025; Waley, 1991). Bu durum Osmanlı Devleti'nin fotoğrafçılığa ve fotoğraflara idari, sanatsal, kültürel açıdan büyük önem verdiğini göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde fotoğraflara olan bu yaklaşım, ulusal ve uluslararası literatürde dönemin sosyal, kültürel, sanatsal, siyasi, askeri hatta tıp alanında durumunu ele alan birçok çalışma yapıldığını ortaya koymaktadır. Özellikle bahsedilen saray fotoğrafçıları başta olmak üzere birçok fotoğrafçı hakkında özel olarak yapılan çalışmalar, literatürde önemli ölçüde yer bulmaktadır.

4. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

DAB Osmanlı Arşiv fonunda birçok türden önemli fotoğraflar yer almaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda fotoğrafların tanımlanması ile ilgili fotoğrafçının adı, doğum ve ölüm tarihi gibi önemli eksiklikler olduğu tespit edilmiştir. DAB tanımlama alanlarının belge özeti, yer bilgisi (dosya, gömlek), belge tarihi, kurum (bulunduğu fon), dil, dosya ek, görüntü sayısı ile sınırlı olması fotoğrafçı bilgilerinin verilememesinin en büyük nedenlerinden biri olarak düşünülmektedir. Bu problemten yola çıkarak çalışmanın amacı, DAB Osmanlı Arşiv fonunda yer alan fotoğraf tanımlamalarında, fotoğrafçı bilgilerindeki eksiklikleri belirleyerek tespit edilen fotoğrafçılarla ilgili literatür araştırması sonucunda fotoğrafçı bilgilerinin önemine dikkat çekip tanımlamaların iyileştirilmesine yönelik önerilerde bulunmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın araştırma soruları şunlardır:

A.S.1. DAB Osmanlı Arşiv fonunda yer alan fotoğrafların üreticileri kimlerdir?

A.S.2. Fotoğraf üreticileri niçin önemlidir?

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, DAB Osmanlı Arşiv fonunda yer alan fotoğraf tanımlamalarındaki fotoğrafçı bilgisi eksikliklerini belirlemek, bu bilgilerin tanımlama sürecindeki önemini vurgulamak ve mevcut eksikliklerin giderilmesine yönelik öneriler geliştirmek amacıyla nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırmada, araştırmacının olgu hakkında neler öğrendiğini yansıtmak için rakamlardan çok kelimeler ve resimler kullanılır. Ayrıca nitel araştırma, araştırmacının incelenen olguya

bütüncül bir bakış açısı ile yaklaşmasını sağlamakta ve araştırma sürecinde esneklik sunmaktadır (Creswell, 2013; Merriam, 2023; Merriam ve Tisdell, 2015). Bu nedenler sonucunda, çalışmanın araştırma soruları ve amacı doğrultusunda konuyu anlamak ve değerlendirmek için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Bu çalışmanın evrenini, DAB Osmanlı Arşiv fonunda müstakil olarak yer alan “FTG.f.” (Fotoğraf) kodu ile tanımlanan fotoğraflar oluşturmaktadır. FTG.f kodu ile toplam 2016 tane kayıt bulunmaktadır. Bu çalışmada amaçlı örnekleme (purposive sampling) yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, belirli ölçütler doğrultusunda araştırma probleminin en iyi şekilde incelenmesine olanak sağlayacak verilerin seçilmesine dayanır (Patton, 2002). Örneklem belirlenirken DAB Belge Tarama Sistemi’nde “FTG.f.” kodu ile tanımlanan fotoğraf koleksiyonları içinden seçilmesi, fotoğrafçı bilgisi eksik olan kayıtların belirlenmesi, Osmanlı dönemi fotoğrafçılığı literatüründe yer alan önemli fotoğrafçı isimleriyle karşılaştırma yapılabilecek örneklerin dâhil edilmesi gibi kriterler esas alınmıştır. Bulgularda belirtilen örnekler dışında aynı isimlere ait birden fazla fotoğrafın var olması sebebiyle temsili sağlamak amacıyla rastgele seçim yapılmıştır. FTG.f kodlu 2016 adet kaydın tamamı incelenmiş olup belirlenen kriterler dahilinde toplam 16 örnek paylaşılmıştır.

Bu bağlamda, çalışmada doküman analizi (document analysis) ve içerik analizi (content analysis) yöntemleri kullanılmıştır. Doküman analizi, yazılı materyallerin sistematik olarak incelenmesini sağlayarak veriye dayalı çıkarımlar yapılmasını mümkün kılan bir yöntemdir (Bowen, 2009). İçerik analizi ise metinsel veya görsel verilerde örtük ve açık anlamları ortaya koyarak sistematik bir kategorilendirme süreciyle veri analizine olanak tanımaktadır (Krippendorff, 2018).

Bu bağlamda, “FTG.f.” kodlu fotoğraf koleksiyonları incelenmiş, katalog kayıtlarında fotoğrafçı bilgilerinin eksikliği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, Osmanlı fotoğrafçılığı ve tespit edilen fotoğrafçılar ile ilgili çeşitli basılı ve elektronik bilgi erişim araçları (veri tabanı, katalog, arama motoru gibi) ile literatür taraması gerçekleştirilerek katalog kayıtları ve literatürde yer alan bilgiler karşılaştırılmıştır.

Osmanlı Arşivi fotoğraf kataloglarında yer alan kayıtlar sistematik olarak incelenmiştir. Arşiv kayıtlarındaki tanımlamalar, belirlenen fotoğrafçı isimlerine ilişkin temalar çerçevesinde analiz edilmiştir. Fotoğrafçı ismi içeren ve içermeyen kayıtlar gruplandırılmış, eksikliklerin yaygınlığı ve niteliği belirlenmiştir. Katalog kayıtlarında bulunmayan ancak literatürde Osmanlı fotoğrafçılığı açısından önemli olduğu bilinen Abdullah Frères (Abdullah Biraderler), Phebus Efendi, Nicolas Andriomenos, Vasili Kargopoulo, Pascal Sèbah, Polycarpe Joaillier, Krikor Derarsen gibi fotoğrafçılar içerik analizinde değerlendirmeye alınan kategorileri oluşturmaktadır.

5. DAB Fotoğraf Kataloglarına İlişkin Örnekler

Bu bölümde yer alan fotoğraf örnekleri, DAB katalog kayıtlarında yer alan özet bilgileri ile paylaşılabilecektir. Katalogda görünen tanımlama alanlarında, fotoğrafçı bilgisinin verilebileceği herhangi başka bir alan bulunmamaktadır. İlk olarak katalog kayıtlarında incelenen fotoğraflarda adı geçen Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren fotoğraf stüdyoları ve fotoğrafçılara ait örnekler ile tespit edilen kişi veya stüdyolara ait literatür araştırmasına dayalı bilgiler verilecektir. Daha sonra yurt dışında bulunan fotoğraf stüdyoları ve fotoğrafçılara ait tespit edilen örnekler sunulacaktır.

Şekil 1

Abdullah Biraderler'in İstanbul Stüdyosuna Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 89)

Şekil 1’de Abdullah Biraderler’in İstanbul’da bulunan stüdyosuna ait “Kamil Paşa. (Haleb Valisi)” özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf bulunmaktadır. Abdullah Biraderler, Sultan Abdülaziz Dönemi’nde ilk Saray Fotoğrafçısı olmuş ve Sultan II. Abdülhamid Dönemi’nde 11 yıllık bir kesinti olsa da bu ünvanla faaliyet göstermişlerdir (Pinguet, 2021). DAB katalog kayıtlarında uzun süre fotoğrafçılık faaliyetleri sürdüren Abdullah Biraderler’in stüdyosuna ait birçok örnek bulunmaktadır.

Şekil 2

Abdullah Biraderler'in Kahire İmzası Bulunan Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 456)

Şekil 2’de Abdullah Biraderler’in Kahire stüdyosu adını da taşıyan “*Hariciye Tercüme Odası Mütercimi Hamdi Bey*” özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf yer almaktadır. Abdullah Biraderler, fotoğrafçılık faaliyetlerini 1858-1899 yılları arasında Pera (İstanbul) ve Kahire (Caire)’de bulunan stüdyolarında yürütmüştür (Orhan, 2024).

Şekil 3

Gülmez Biraderler’e Ait Ateliers Apollon Baskılı Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 435)

Şekil 3’te Gülmez Biraderler’in Ateliers Apollon (Photographie Apollon) stüdyosuna ait “*Hariciye Nazırı Tevfik Paşa’nın mahdumu Süvari Miralay Ali Nuri Bey*” özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf yer almaktadır.

“Artin, Kirkor, Yervant adlı Ermeni asıllı üç kardeş 1870 yılında, Pera’da bir stüdyo açtılar. Hollanda Sarayı’nın yanında, 397 numarada bulunan “Gülmez Frères” adlı bu stüdyo özellikle İstanbul’un kırsal görüntüleriyle ünlüydü. Osmanlı sultanından madalya aldılar ve “Sultan’ın Fotoğrafçısı” adı altında çalışmalar yaptılar. Stüdyonun son yıllarında “Gülmez Frères” olan isimlerini “Photographie Apollon” olarak değiştirdiler. 19. yüzyılın sonlarında kapanan stüdyonun bütün fotoğrafları Aşil Samancı’ya satıldı” (Özendes, 2019).

Şekil 4

Vasili Kargopoulo'ya Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 401)

Şekil 4'te Vasili (Basile) Kargopoulo'nun stüdyosunda çekilmiş, "Alt kısmında 'Kulları Reşid' notu bulunan bir şahıs fotoğrafı" özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf yer almaktadır. Vasili (Basile) Kargopoulo (1826-1886), 1850'de Rus Elçiliği yanında stüdyosunu açmış, sonra Tünel Meydanı 4 numaraya taşınmıştır. Kargopoulo o zamanlar kalabalık bir ordu merkezi olan Edirne'de, E. Foscolo ile ortak ikinci bir stüdyoya sahip olmuştur (Özendes, 2019). Sultan V. Murad ve Sultan II. Abdülhamid dönemlerinde "Saray Fotoğrafçısı" olarak görev yapmıştır (Cansız, 2024).

Şekil 5

Nicolas Andriomenos'a Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 384)

Şekil 5’te Nicolas Andriomenos Fotoğrafhanesi’ne ait “Yaverandan Süvari Kaymakamı Fevzi Bey” özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf yer almaktadır. Nicolas Andriomenos, stüdyosunda saray için albümler hazırlamış ve şehzadelere fotoğrafçılık eğitimi vermiştir. Öğrencileri arasında son Osmanlı padişahı Sultan Vahdeddin de yer almıştır (Cansız, 2024). II. Abdülhamid Dönemi’nde tedavi edilen hastaların fotoğraflarını da çekmiştir (Gürsel, 2018/2023).

Şekil 6

Pascal Sèbah’a Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 1105)

Şekil 6’da “Ayak başparmağındaki yarayı gösteren bir çocuk” özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf yer almaktadır. Pascal Sèbah, döneminin önemli fotoğrafçılarından. Ressam Osman Hamdi Bey ile tanışmış ve eserlerinin fotoğraflarını çekmeye başlamıştır. 1883’te rahatsızlığı nedeniyle Polycarpe Joaillier ile ortaklık yaparak Sèbah&Joaillier isimli stüdyoyu kurmuştur. II. Abdülhamid Dönemi’nde Saray Fotoğrafçısı ünvanını almışlardır (Casaretto, 2018).

Şekil 7

Phebus Efendi’ye Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 740)

Şekil 7’de II. Abdülhamid Dönemi’nde saray fotoğrafçılığı yapan asıl adı Bogos Tarkulyan olan Phebus Efendi’nin stüdyosuna ait “Arka yüzünde ‘Saadetli Rıza Beyefendi hazretlerine takdime-i bendeganemdir, 15 Nisan 1317’ notu bulunan bir paşa fotoğrafı” özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf yer almaktadır. Boyama ile renklendirdiği fotoğraflarıyla dikkat çeken Phebus Efendi, Saray Fotoğrafçılığı görevini 23 yıl boyunca ifa etmiştir (Cansız, 2024). Ayrıca 1927 yılında Birinci Emisyon kâğıt paraların 50, 100, 500 ve 1000 liralardaki Atatürk portresi, Bogos Tarkulyan tarafından çekilen Atatürk portre fotoğrafından alınmıştır (Altıparmak, 2009).

Şekil 8

Krikor Derarsen’e Ait Parnasse Fotoğrafhanesi’nde Çekilmiş Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 818)

Şekil 8’de Krikor Derarsen’e ait Parnasse Fotoğrafhanesi (Studio Parnasse)’nde çekilmiş “Bir şahıs fotoğrafı” özet bilgisi ile kaydedilmiş bir fotoğraf bulunmaktadır. Derarsen’in Parnasse Fotoğrafhanesi’nin kurucusu olduğu kaynaklarda yer almaktadır (Bölük, 2010; Öztuncay, 2003; akt. Galstyan, 2014).

Abdullah Biraderler, Basile Kargopoulo, Bogos Tarkulyan, Nicolas Andriomenos, Pascal Sèbah gibi Osmanlı fotoğrafçıları “Zat-ı Hazret-i Şehriyârî’nin Fotoğrafçısı” olarak görev almışlardır (Cansız, 2024). Katalog kayıtları incelendiğinde bahsedilen fotoğrafçıları dışında farklı fotoğrafçıların ve stüdyoların örneklerine de rastlanılmıştır.

Şekil 9

George Saboungi Stüdyosuna Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 523)

Şekil 9’da George Saboungi Photographe stüdyosuna ait “İstanbullu Misak Vaksiyan” özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf yer almaktadır. 1863 yılında Beyrut’ta stüdyo açan ilk Arap fotoğrafçı, George Saboungi’ydi (Jurji Saboungi, 1840–1927). Saboungi, Araplaşmış bir Asur ailesinde Mardin’de doğdu; Roma’daki dini çalışmalarından döndükten sonra ona fotoğrafçılığı öğreten ünlü Louis Saboungi’nin kardeşiydi. Sadece çok sayıda Osmanlı ve Avrupa albümünde bulunan manzara ve şehir manzaraları üretmekle kalmadı, aynı zamanda Suriye ve Mısır’ın politik, ekonomik ve entelektüel elitlerinin, burjuvazisinin portrelerini de üretmiştir (Sheehi, 2017).

Şekil 10

Hamidiye Etfal Hastahanesi Fotoğrafhanesi'ne Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 1339)

Şekil 10'da Hamidiye Etfal Hastahanesi Fotoğrafhanesi arması bulunan “Ormanda piknik yapan Avrupalı bir aile” özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf bulunmaktadır. Fotoğrafhane'nin II. Abdülhamid tarafından kurulduğu bilinmektedir (Çolak, 2019).

Şekil 11

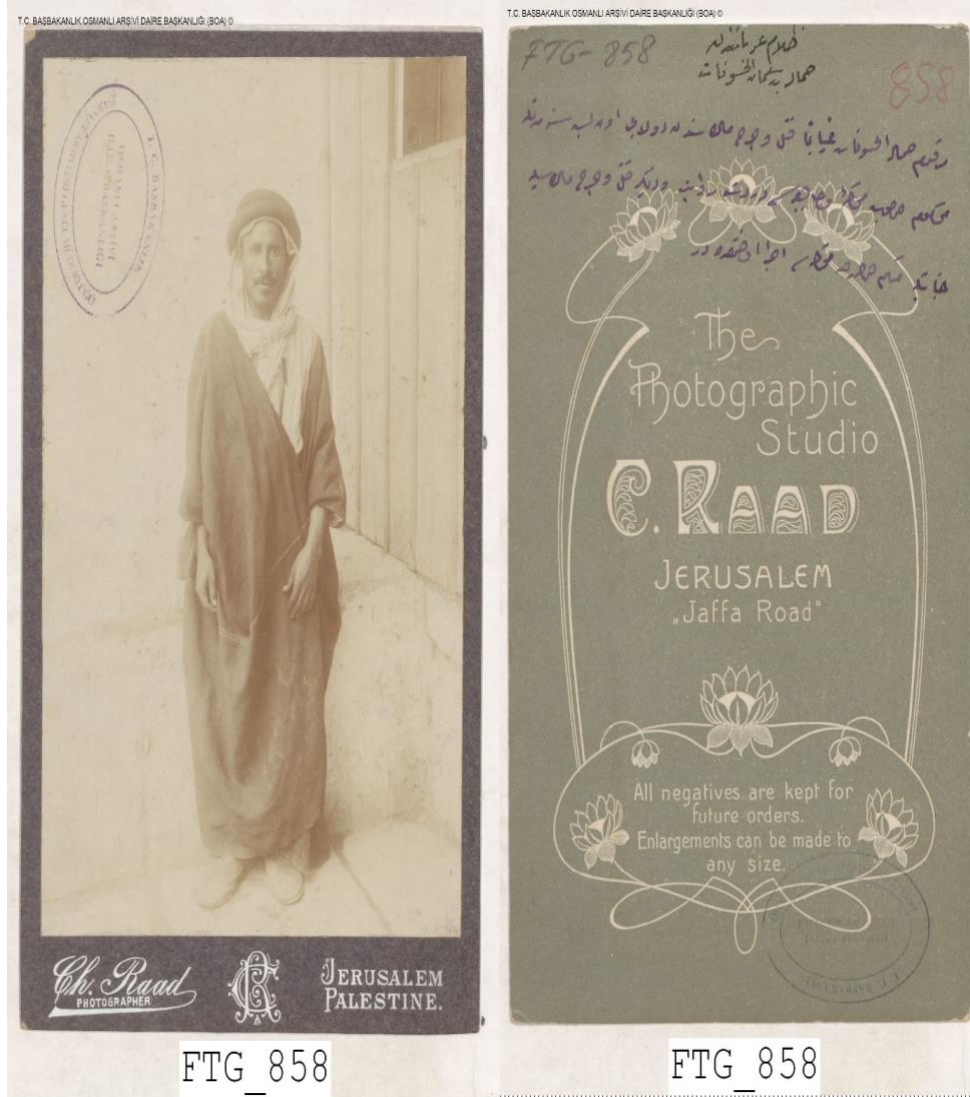
Paul (Poghos) Zebdji Stüdyosu'na Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 199)

Şekil 11’de “*Selanik’te yakalanan bir grup kaçakçı ve askerler*” özet bilgisiyle kaydedilmiş, üzerinde Paul Zepdji stüdyosu bilgisi yer alan bir fotoğraf bulunmaktadır. Paul Zepdji, Osmanlı dönemi Selanik’te faaliyet göstermiş fotoğrafçılardan biridir (Miloševski, t.y.).

Şekil 12

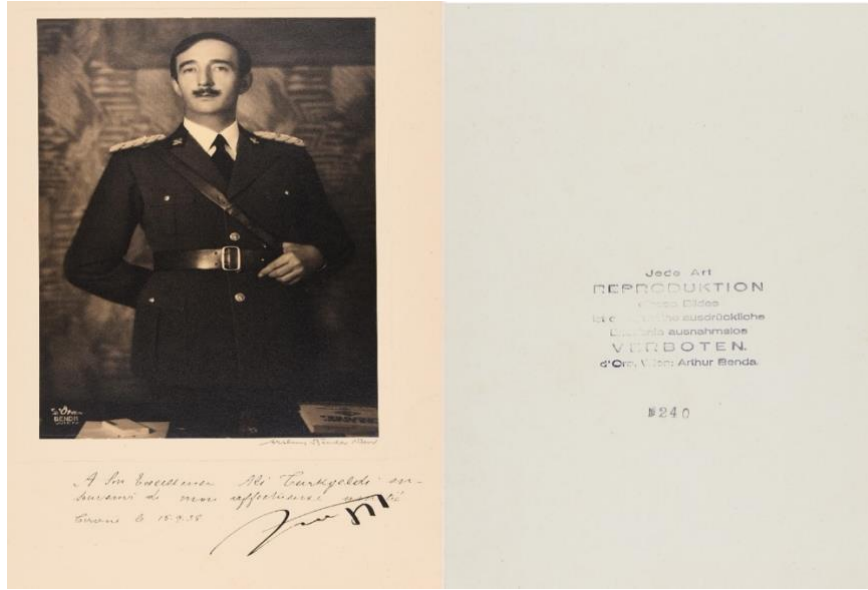
Khalil (Chalil) Raad Stüdyosu’na Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 858)

Şekil 12’de “*Arka yüzünde ‘Zulam urbanından Hammad bin Selman el-Hasunat, merkum Hammad el-Hasunat gıyaben katl ve cerh maddesinden dolayı on beş sene müddetle mahkum olup mahkeme-i vicahiyyesi derdest rüyet ve diğer katl ve cerh maddesiyle cinayetle müttehem olarak mahkemesi icra olunmaktadır.’ notu bulunan bir şahıs fotoğrafı*” özet bilgisiyle kaydedilmiş Khalil Raad’ın stüdyosuna ait bir fotoğraf bulunmaktadır. Khalil Raad, Lübnan doğumlu Garabed Krikoryan’ın yanında fotoğrafçılık üzerine eğitim almış, Kudüs’te kurduğu stüdyoda mesleğini icra etmiş ilk Arap fotoğrafçılardandır (Al-Hajj, 2011).

Şekil 13

Arthur Benda'nın d'Ora-Benda Stüdyosu'na Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 274)

Şekil 13'te "Birkaç şahsa ait bir fotoğraf. (15.09.1938) (HSD.AFT20/49)" özet bilgisiyle kaydedilmiş "d'Ora-Benda Wien" baskısı bulunan bir fotoğraf yer almaktadır. Arthur Benda, d'Ora-Benda isimli stüdyoda Viyana'da faaliyet göstermiş bir fotoğrafçıdır (Hofmann ve Schaltz, 2003).

Şekil 14

Carl Pietzner Stüdyosu'na Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 272)

Şekil 14'te "Birkaç şahsa ait bir fotoğraf. (HSD.AFT20/47)" özet bilgisiyle kaydedilmiş, Carl Pietzner stüdyosuna ait bir fotoğraf bulunmaktadır. Avusturyalı Pietzner, Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde stüdyolara sahiptir. Aynı zamanda Sultan V. Mehmet Reşad'a ait bir portresi bulunmaktadır (Huck, 2017).

Şekil 15

Herrmann Rohrbek Stüdyosuna Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 1308)

Şekil 15'te "Avrupalı bir süvari birliği" özet bilgisiyle kaydedilmiş, Herrmann Rohrbek stüdyosuna ait bir fotoğraf bulunmaktadır. Fotoğraf, Rohrbek'in Berlin'de bulunan stüdyosuna aittir.

Şekil 16

Photographe Levitsky Stüdyosuna Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 600)

Şekil 16'da Photographe Levitsky stüdyosuna ait "Rus Çarı II. Nikola. (Resmin altında 'Souvenir cordial Nicholas 1902' yazıyor.)" özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf yer almaktadır. "Rus fotoğrafçılığının patriği" olarak kabul edilen Sergey Lvovich Levitsky'nin uzun ve üretken bir kariyeri olmuştur. Rusya'da çekilen ilk manzara fotoğraflarından bazılarını çekmesiyle de tanınır. 1840'ların başından

1890'lara kadar hem Paris'te hem de St. Petersburg'da fotoğraf stüdyoları işleten Levitsky, Rus kraliyet ailesi ve çevresinin albümin gümüş baskılarıyla bilinir. Yine de en çarpıcı eserlerinden bazıları, St. Petersburg'da portre fotoğrafçısı olarak kariyerinin başlarında ürettiği dagerreyotipilerdi. Albümin gümüş baskıları, Paris'teki Musée d'Orsay, Los Angeles'taki J. Paul Getty Müzesi, Londra'daki Ulusal Portre Galerisi ve Victoria ve Albert Müzesi ve New York'taki Metropolitan Sanat Müzesi dahil olmak üzere birçok büyük fotoğraf koleksiyonunda bulunmaktadır (Pauli, 2019).

6. Sınırlılıklar

Çalışma kapsamında DAB katalog kayıtlarında incelenen her fotoğrafın üzerinde fotoğrafçı bilgisine erişilememiştir. Bunun sebepleri arasında bazı fotoğrafların hem ön hem arka yüzlerinin dijitalleştirilmiş olmaması; dijitalleştirilmiş olanların ise tamamında fotoğrafçılara ilişkin bir bilginin bulunmaması gösterilebilir. Bazı fotoğraflarda ise görüntü kalitesinin düşük olması ve fotoğraflardaki görsel ve yazıların silik olması sebebiyle bilgiler tespit edilememiştir.

7. Tartışma

Çalışmada değerlendirilen bulgular, DAB katalog kayıtlarında “FTG.f.” fon koduyla yer alan fotoğraflarda üzerinde bulunmasına rağmen fotoğrafçı bilgilerinin yer almadığını ortaya koymuştur. Bulgular doğrultusunda çalışmanın araştırma sorularında ulaşılan yanıtlar şunlardır:

A.S.1. DAB Osmanlı Arşiv fonunda yer alan fotoğrafların üreticileri kimlerdir?

Osmanlı Arşiv fonunda fotoğraf üreticilerinin kimler olduğuna dair soru, çalışmanın ana araştırma sorusunu oluşturmaktadır. Katalog kayıtlarında yapılan ilk incelemelerde fotoğrafçı bilgilerinin fotoğraflarda yer aldığı ancak tanımlamalarda yer almadığı tespit edilmiştir. Abdullah Biraderler (Abdullah Frères), Phebus (Bogos Tarkulyan), Nicolas Andriomenos, Vasili (Basile) Kargopoulos, Pascal Sèbah, Gülmez Biraderler (Gülmez Frères-Atelier Apollon), Krikor Derarsen (Parnasse Fotoğrafhanesi), George Saboungi, Paul (Poghos) Zebdji, Khalil (Chalil) Raad, Arthur, Benda, Carl Pietzner, Herrmann Rohrbek, Sergey Lvovich Levitsky, Hamidiye Etfal Hastahanesi Fotoğrafhanesi incelenen katalog kayıtlarında tespit edilen stüdyo ve fotoğrafçılardır. Bahsedilen sınırlılıklar nedeniyle bazı fotoğraflarda bilgiler tespit edilememiştir. Fotoğraflar arasında sıkça karşılaşılan fotoğrafçı Abdullah Biraderler'dir.

A.S.2. Fotoğraf üreticileri niçin önemlidir?

Fotoğraf üreticilerinin önemi iki durumda karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki ISAD (G)'de “creator”, EAD'de “relator” olarak belirtilen üretici bilgisinin tanımlama standartlarında sürekli yer alıyor olmasıdır. İkinci durum ise tespit edilen fotoğrafçıların ne derecede önemli olduğudur. Bu durumun önemi de fotoğrafçılarla ilgili yapılan literatür araştırmasında anlaşılmaktadır. Abdullah Biraderler, Phebus Efendi (Bogos Tarkulyan), Nicolas Andriomenos, Vasili (Basile) Kargopoulos, Pascal Sèbah, Polycarpe Joaillier, Gülmez Biraderler, Krikor Derarsen gibi fotoğrafçıların saray fotoğrafçılığı yaptığı ve Osmanlı Dönemi'nde fotoğrafçılık alanında önemli etkileri olduğu görülmektedir.

Abdullah Biraderler, Pascal Sèbah, Krikor Derarsen, Bogos Tarkulyan, Sergey Lvovich Levitsky, Khalil Raad, George Saboungi gibi fotoğrafçıların isimleri her ne kadar DAB katalog kayıtlarında yer almasa da sanat, siyaset, basın tarihi gibi farklı tarih alanları ile doğal olarak fotoğrafçılık alanında ulusal ve uluslararası literatürde birçok çalışmada yer almaktadır. Fotoğrafın ortaya çıkışının ilk dönemlerinden itibaren özellikle Osmanlı Dönemi'nde fotoğrafçılık alanında önemli etkileri olan bu fotoğrafçıların isimlerinin katalog kayıtlarında yer almamasının araştırmacılar için önemli dezavantajları olabilir. İlgili fotoğrafçıları çalışan araştırmacılar tek tek kayıtları incelemek yerine standartlarda da yer alan üretici (*creator*) bilgisinin bulunduğu bir tanımlama üzerinden rahatlıkla kaynaklara erişebilirler. Örneğin Kongre Kütüphanesi'nde II. Abdülhamid Koleksiyonu (*Abdul Hamid II Collection*)'nda bulunan fotoğrafların çevrim içi katalog kayıtları incelendiğinde Abdullah Biraderler, Sèbah&Joaillier, Phebus gibi fotoğraf stüdyolarının “*creator*” alanında tanımlandığı görülmektedir (Library of Congress, t.y.).

8. Sonuç ve Öneriler

Arşivciler için fotoğrafların tanımlanması arşivlerdeki birçok materyal türüne göre oldukça fazla güçlük barındırmaktadır. Özellikle herhangi bir arşivsel ilişki bağı bulunmayan müstakil bir fotoğrafın tanımlanması durumu daha da zorlaştırmaktadır. Anameriç ve Rukancı'nın (2019) çalışmasında görüleceği üzere fotoğraf üzerindeki her bir bilgi unsuru, arşiv belgesi olarak fotoğrafın tasnifinde ve tanımlanmasında arşivcilere önemli katkılar sağlamaktadır. Belirtilen araştırma sorularına bulunan cevaplar sonucunda fotoğrafçı bilgilerinin nasıl giderilebileceğine dair öneriler aşağıda belirtilmektedir.

Öncelikle DAB'ın bir üst veri standardı çerçevesinde bir altyapı oluşturması gerekir. Mevcut tanımlama alanlarının oldukça az ve yetersiz olduğu düşünülmektedir. Ulusal arşivlerde birçok türden materyal olabileceği için üst veri unsurlarının kapsamlı olması gerekmektedir. Tanımlamaların her düzeyde (fon, seri, dosya, belge) detaylıca yapılması araştırmacılar için de oldukça bilgilendirici olacak ve kolaylık sağlayacaktır. Bunu sağlamak için Almanya Milli Arşivi'nde (Bundesarchiv) olduğu gibi materyal türü özelinde bir fon açılarak materyale özgü tüm alanların detaylı belirtildiği bir sistem tasarımı tercih edilebilir.

Fotoğrafların birçoğunda tarih bulunmaması nedeniyle fotoğraf stüdyolarının fotoğrafçılar arasında el değiştirdiği düşünüldüğünde tarihi belli olmayan fotoğrafların hangi fotoğrafçı döneminde o stüdyoda çekildiği de saptanamayabilir (Casaretto, 2018). Bu durumda stüdyo ismi doğrudan fotoğrafı üreten kişiyi temsil etmeyebilir. Fotoğraflarda, üretici bilgisi için stüdyo adıyla ilgili bir bilgi varsa doğrudan stüdyo ismi veya stüdyo bilgisi olmadan fotoğrafçı ismine dair bir bilgi varsa doğrudan fotoğrafçı ismi verilebilir. Kapsam ve açıklama notu alanlarında fotoğrafın tarihi biliniyorsa o dönem stüdyonun sahibi olan fotoğrafçılara yönlendirme yapılabilir.

Belirtilen önerilere ek olarak Amerika Birleşik Devletleri Milli Arşivi (NARA) ile Birleşik Krallık Milli Arşivi (TNA) çevrim içi kataloglarında yer alan tanımlama alanlarının altında etiketleme (tag) ve yorumlama (comment) gibi araçlar kullanılarak kaydın iyileştirilmesinde kullanıcı katkısı sağlanabilir. Bu tür uygulamalar tanımlama aşamasında tespit edilemeyen unsurların konuyla ilgili çalışma yapan araştırmacılar vasıtasıyla ortaya çıkarılmasına katkı sunacağı gibi kullanıcı ile arşiv arasındaki etkileşimi de destekleyecektir.

DAB, sahip olduğu geniş materyal türü yelpazesi içinde materyal türüne göre uzmanlaşmış arşivciler yetiştirmelidir. Materyal türüne göre uzmanlaşma konusu yeni bir kavram olmayıp 1992 yılında gerçekleştirilen 12. Milletlerarası Arşiv Kongresi'nde Magdalena Cseve ve Zolta Bodi tarafından "Görsel-İşitsel Materyal Arşivistinin Kimlik Krizi" başlıklı bildirisinde de dile getirilmiştir. Fotoğrafların tanımlanmasının arşivciler için büyük emek gerektirdiği ve arşivcilik standartlarının tam uygulanmasının zorluğu her dönemde karşılaşılan problemler arasında olmuştur.

Arşivcilerin Osmanlı Arşiv Fonunda yer alan fotoğraflara ilişkin tanımlama yaparken kullanabileceği ve fotoğrafçılar hakkında önemli bilgilere ulaşabileceği kapsamlı kaynaklar bulunmaktadır. Engin Özendes'in "Abdullah Frères: Osmanlı Sarayının Fotoğrafçıları", "Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğrafçılık (1839-1923)", "Sébah&Joallier'den Foto Sabah'a Fotoğrafta Oryantalizm"; Bahattin Öztuncay'ın "Dersaadet'in Fotoğrafçıları", "Vasilaki Kargopulo: Hazret-i i Pâdişâhî'nin Serfotoğrafı", Fabrizio Casaretto'nun "Aile Arşivinden Sébah & Joallier Fotoğrafhanesi" gibi eserler Osmanlı fotoğrafçılığı ve fotoğrafçılar hakkında önemli bilgiler sunmakta ve bu konudaki birçok çalışmaya kaynaklık etmektedir.

Sonuç olarak, bir araştırmacı için konunun öznesinin yalnızca fotoğrafta yer alan görüntü olabileceği gibi başka bir araştırmacı için bu görüntü dışındaki fotoğrafçı, tarih, baskı tekniği gibi bilgiler de olabileceği unutulmamalıdır. DAB kayıtlarında yer alan bu eksikliklerin giderilmesi fotoğraflar ve fotoğrafçılar üzerine yoğun çalışmaların yapıldığı birçok disiplinde önemli katkı sunacaktır. Arşivler, temel vazifeleri arasında yer alan sahip olduğu bilgiyi araştırmacılara sunma konusunda mesleki gereklilikleri yerine getirerek hizmet vermelidir. Salt olarak bir görüntü üzerinden bilgi erişim unsurlarını tespit edip kayıt oluşturmak arşivciler için zorluk oluşturabilir. Ancak fotoğraflarda görüntü dışında yazılı olarak bulunan fotoğrafçı bilgisi gibi unsurların kayıtlara aktarılmasının günümüz standartları göz önünde bulundurulduğunda arşivciler için çok da zor olmadığı ortadadır. Şentürk'ün (2013) de belirttiği gibi, arşiv materyali olarak fotoğraflar yalnızca arşiv kullanıcılarının kullanımı için

değil aynı zamanda yaşama dair kanıt değerini de taşımaktadır. Bu nedenle arşiv faaliyetlerinin, özellikle de tanımlama ve korumanın tüm fotoğraflar için uygulanması önemlidir. Ayrıca çalışmanın, fotoğrafların arşivlerde tanımlanmasına yönelik farklı sorunların ele alınması ve mevcut durumun geliştirilmesi ile ilgili yapılabilecek başka çalışmalara da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Etik Kurul Kararları

Çıkar Çatışması: Yazar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Yazar Katkı Beyanı: Makale tek yazarlıdır.

Finansal Destek: Yoktur.

Kaynakça

- Al-Hajj, B. (2001). Khalil Raad-Jerusalem Photographer. *Jerusalem Quarterly*, 11-12, 34-39. <https://www.palestine-studies.org/en/node/78083>
- Altıparmak, V. (2009, 2 Haziran). *Osmanlı Fotoğrafçılığında Ermeni'lerin Rolü*. HyeTert. <https://hyetert.org/2009/06/03/osmanli-fotografciliginda-ermenilerin-rolu-vahan-altiparmak/>
- Anameriç, H. ve Rukancı, F. (2019). Bir Özel Arşiv Nasıl Tasnif Edildi? Arşivcilik metot ve terminolojisi ile bir süreç analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(4), 1811-1844. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunisosbil/issue/51774/673308>
- Bellis, M. (2016). History of Photography and the Camera. *Jantar Mantar*, 95(5), 4-6. https://www.imsc.res.in/~indu/JM/JM_final_files/jm%20so%2016.pdf
- Benjamin, W. (1972). A Short History of Photography. *Screen*, 13(1), 5-26.
- Benson, A. C. (2009). The Archival Photograph and Its Meaning: Formalisms for Modeling Images. *Journal of Archival Organization*, 7(4), 148–187. <https://doi.org/10.1080/15332740903554770>
- Bezirci, P. (2020). Bilgi İletişiminde Fotoğrafın Gücü ve Sultan II. Abdülhamid Han Albümlerinin Konu ve Araştırmacı Profillerinin Analizi. *Turkish Studies-Social Sciences*, 15(4), 1753-1778. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.43242>
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 89.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 199.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 272.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 274.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 384.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 401.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 435.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 456.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 523.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 600.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 740.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 818.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 858.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 1105.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 1308.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 1339.
- Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>

- Bölük, G. (2010). *Başlangıçtan Günümüze İstanbul'daki Fotoğrafhaneler* [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. ProQuest Dissertations & Theses Global. <https://www.proquest.com/docview/2569594557?sourcetype=Dissertations%20&%20Theses>
- Brown, E., Hattenback, B., ve Washburn, I. (2016). From Camera Obscura to Camera Futura. *Journal of the Patent and Trademark Office Society*, 98(3), 406-446. <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/jpatos98&i=428>
- BundesArchives, (1919). Berlin.- Rückkehr der Deutschen Schutztruppe aus Deutsch-Ostafrika, General Paul von Lettow-Vorbeck beim Abschreiten der Ehrenkompanie, Nachlass Walther Dobbartin (Bild 105-DOA7231), Koblenz, Almanya.
- Cansız, B. (2024). Payitaht İstanbul'da Fotoğrafçılığın Doğuşu ve Portre Fotoğrafçılığı. *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi*, 26, 163-79. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/msdergisi/issue/85058/1470246>
- Casaretto, F. (2018). *Sébah&Joallier Fotoğraf Stüdyosu*. Sébah&Joallier Photographes. <https://www.Sebahjoallier.com/tarihce>
- Casaretto, F. (2023). *Aile Arşivinden Sebah & Joallier Fotoğrafhanesi*. Türkiye İş Bankası.
- Cobon, L. L. (1988). *Problems and Issues in the Arrangement and Description of Photographs in Libraries and Archival Repositories* [Yüksek lisans tezi, University of British Columbia]. University of British Columbia. Retrieved from <https://open.library.ubc.ca/collections/ubctheses/831/items/1.0097574>
- Cook, T. (2013). Evidence, Memory, Identity, and Community: Four Shifting Archival Paradigms. *Archival Science*, 13, 95-120. <https://doi.org/10.1007/s10502-012-9180-7>
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. SAGE Publications.
- Cseve, M. ve Bodi, Z. (1992). Odyo-Vizüel (Görsel-İşitsel) Materyal Arşivistinin Kimlik Krizi. Necla Olsa, çev., *XII. Milletlerarası Arşiv Kongresi, 6-11 Eylül 1992 Montreal: Sunulan Tebliğler- I* (s. 37-45) içinde. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Çetin, İ. (2021). The Backstages of Archives: The Reverse of Photographs. *Archives and Records*, 43(3), 221-243. <https://doi.org/10.1080/23257962.2021.1904852>
- Çiçek, E., (2018). Sihirli Belge Fotoğrafın Osmanlı Devletinde Kabulü, Gelişimi ve II. Abdülhamid Dönemi. *Social Sciences Studies Journal*, 23(4), 4581-4589.
- Çolak, O. M. (2019). Sultan II. Abdülhamid'in Fotoğrafçılarından Albay Hüseyin Hüsameddin Bey 1857-1904. *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi*, 18, 38-55. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/msdergisi/issue/51989/677772>
- Değer, M. K. (2021). Kartografik ve Fotografik materyallerin Arşivsel Değeri. *Hazine-i Evrak ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 27-42. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1912246>
- Değer, M. K. (2024). *Arşiv Belgelerinin Materyal Türü Bağlamında Nitelenmesi: Kartografik ve Fotografik Materyaller* [Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi].
- Doble, R. (2016). A Brief History of Light & Photography. figshare. <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.3980031.v1>
- Galtsyan, V. (2014). *Derarsen, Krikor (Studio Parnasse)*. Lusadaran: Armenian Photograph Foundation. <https://lusadaran.org/artists/derarsen-krikor-studio-parnasse/>
- Getty, t.y. John Drew, Jr. and woman, (1885-1903). Photographs (TMS ID: 50272), Getty Center, Los Angeles, CA, Amerika Birleşik Devletleri. <https://www.getty.edu/art/collection/object/1048VE>
- Gözeller, A. (2021). Osmanlı'da Fotoğrafçılığın Gelişimi ve Yıldız Sarayı Fotoğraf Albümleri Koleksiyonu. *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi*, 21, 100-117. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2039528>

- Gürsel, Z. D. (2023). Levha-I Sıhhat: Geç Osmanlı Dönemi İstanbul’unda Tıbbi bakımı Görselleştirmek (Velioglu, H., çev.). *Fe Dergi*, 15(2), 224-78. <https://doi.org/10.46655/federgi.1306687> (Makalenin orijinali 2018 yılında yayımlanmıştır)
- Hensen, S. L. (1992). The First Shall be First: APPM and Its Impact on American Archival Description. *Archivaria*, 35, 64-70. <https://www.archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/11886>
- Hızal, T. (2025, 8 Mart). *Arşivden Fotoğraflar 9 - Ali Sami Oğlu Mehmed Kemal Efendi*. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=qpflKu1BmdM&ab_channel=TalhaHIZAL
- Hofmann, C., & Schatzl, G. (2003). Matt Albumen Papers and Their Use in Austrian Portrait Photography. *Topics in Photographic Preservation*, 10, 86-97. https://resources.culturalheritage.org/pmgtopics/2003-volume-ten/10_09_Hofmann.html
- Huck, B. (2017, Ekim 19). *Carl Pietzner*. Dorotheum. <https://www.dorotheum.com/en/l/463591/>
- International Council on Archives (2023). *Records in Contexts—Conceptual Model* (November, 2023). Expert Group on Archival Description. <https://www.ica.org/resource/records-in-contexts-conceptual-model/>
- Köşklü, A. ve Köşklü, Ü. (2018). *Nicolas Andriomenos Photographe*. Galenos Yayınevi.
- Lefèvre, W. (Ed.) (2007). *Inside The Camera Obscura – Optics and Art Under the Spell of the Projected Image*. Max-Planck Institute for the History of Science.
- Library of Congress (t.y.). *Abdul Hamid II Collection*. Library of Congress. 19 Mart 2025 tarihinde <https://www.loc.gov/pictures/search/?st=grid&co=ahii> adresinden erişilmiştir.
- Merriam, S. B. (2023). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (Selahattin Turan, çev. ed.). Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık. (Eserin orijinali 2009 yılında yayımlanmıştır)
- Merriam, S. B., ve Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*. Jossey-Bass.
- Micklewright, N. (2003). Late Ottoman Photography: Family, Home, and New Identities. Shechter, R. (Ed), *Transitions in Domestic Consumption and Family Life in The Modern Middle East: Houses in Motion* içinde. Palgrave Macmillan, New York. https://doi.org/10.1057/9781403982698_4
- Miloševski, V. (t.y.). *Paul Zepdji (XIX -XX) Armenian*. Lexicon of Foreign Painters in Macedonia between 1850-1950. <https://www.artlexicon.mk/foreign-painters-in-macedonia/zepdji-paul/>
- NARA, (1946). Postmaster General Robert E. Hannegan shown with President Truman in the Oval Office. Photographs Relating to the Administration, Family, and Personal Life of Harry S. Truman (NAID: 350291089), Harry S. Truman Library, Independence, MO, Amerika Birleşik Devletleri. <https://catalog.archives.gov/id/350291089>
- Orhan, S. (2024). Traces of Ottoman Modernization in Abdullah Frères' Street Photographs of Istanbul. *Sanat Tarihi Dergisi*, 33(2), 929-963. <https://doi.org/10.29135/std.1495915>
- Ortug, A. (2025). II. Abdülhamid Han’ın Bir Devri Tanıtan Fotoğraf Albümleri ve Burada Yer Alan Anatomi İlişkili Fotoğraflar Üzerine Notlar. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 26(1), 131-137. <https://doi.org/10.26650/oba.1485485>
- Önen, F. (2016). *Osmanlı Devleti'nde Fotoğrafçılığın Gelişimi ve Fotoğrafın Tarihsel Kaynak Değeri* [Yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi]. ProQuest Dissertations & Theses Global. <https://www.proquest.com/dissertations-theses/osmanli-devletinde-fotoğrafçılığın-gelişimi-ve/docview/2626927030/se-2?accountid=8403>
- Özendes, E. (1998). *Abdullah Frères: Osmanlı Sarayının Fotoğrafçıları*. Yapı Kredi Yayınları.
- Özendes, E. (1999). *Sébah&Joallier'den Foto Sabah'a Fotoğrafta Oryantalizm*. Yapı Kredi Yayınları.
- Özendes, E. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğrafçılık (1839-1923)*. Yem Yayınları.
- Özendes, E. (2019). Sultan Abdülaziz Dönemi İstanbul Fotoğrafçıları. *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi*, 18, 22-36. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/msdergisi/issue/51989/677770>

- Öztuncay, B. (1992). *James Robertson: Pioneer of Photography in the Ottoman Empire*. Eren Yayıncılık.
- Öztuncay, B. (2000). *Vasilaki Kargopulo: Hazret-i Pâdişâhî'nin serfotoğrafi*. BOS.
- Öztuncay, B. (2003). *The Photographers of Constantinople* (vol 1), Aygaz.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods*. SAGE Publications.
- Pauli, L. (2019). Out of the Blue: A Note on The Discovery of a Russian Daguerreotype at the National Gallery of Canada. *National Gallery of Canada Review*, 10, 51-54. <https://doi.org/10.3138/ngcr.10-003>
- Pinguet, C. (2021). Abdullah Biraderler (1858-1899) Yükseliş ve Düşüşüyle Bir Fotoğraf Stüdyosu. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Mayıs-Ağustos, 87-100.
- Salt Araştırma (t.y.). *M. Erem Çalikoğlu*. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/1597>
- SALT Araştırma, t.y. Silifke'de balık ağlarını onaran balıkçılar, 1979. Mersin (AOZHMER0055), Salt Araştırma, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/224635>
- Schwartz, J. M. (2002). Coming to Terms with Photographs: Descriptive Standards, Linguistic "Othering," and the Margins of Archivry. *Archivaria*, 54(1), 142-171. <https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/12861>
- Setiadi, C. J. (2017). The Significance of Photography as Archives and Cultural Memory. *Humaniora*, 8(2), 175-180. <https://doi.org/10.21512/humaniora.v8i2.3894>
- Shaw, W. M. K. (2009). Ottoman Photography of the Late Nineteenth Century: An 'Innocent' Modernism? *History of Photography*, 33(1), 80-93. <https://doi.org/10.1080/03087290802582996>
- Sheehi, S. (2015). The Life and Times of Louis Saboungi: A Nomadological Study of Ottoman Arab Photography. *Ibraaz: Contemporary Journal for Visual Culture in North*. <https://www.ibraaz.org/essays/123>
- Sheehi, S. (2017,1 Ekim). *Early Arab photography*. Routledge. <https://www.rem.routledge.com/articles/overview/photography>
- Society of American Archivists (t.y.). Creator. In *Dictionary of Archives Terminology*. 15 Nisan 2025 tarihinde <https://dictionary.archivists.org/entry/creator.html> adresinden erişildi.
- Şahin Tekinalp, P. (2010). Links Between Painting and Photography in Nineteenth-Century Turkey. *History of Photography*, 34(3), 291-299. <https://doi.org/10.1080/03087291003630154>
- Şentürk, B. (2013). Photographs as Archival Material. *Türk Kütüphaneciliği*, 27(4), 619-632. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/811363>
- Topkaraoğlu, N.M., Çetintaş, H.B. (2021). Dijital Fotoğrafların Kataloglanması: Bir Standart Önerisi. *Kütüphane Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 111-129. <https://doi.org/10.29228/lamre.51841>
- Waley, I. M. (1991). Images of the Ottoman Empire: The Photograph Albums Presented by Sultan Abdülhamid II. *The British Library Journal*, 17(2), 111-127. <https://www.jstor.org/stable/42554325>
- Wickliff, G. A. (1998). The Daguerreotype and the Rhetoric of Photographic Technology. *Journal of Business and Technical Communication*, 12(4), 413-436. <https://doi.org/10.1177/1050651998012004001>

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 8 Sayı: 1 Yıl: 2025

<https://dergipark.org.tr/pub/by>

Hakemli Makaleler

Araştırma Makalesi

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 09.11.2024
Kabul tarihi: 31.01.2025
Erken Görünüm: 23.05.2025
Yayınlanma tarihi: 30.06.2025

Article Info

Date submitted: 09.11.2024
Date accepted: 31.01.2025
Date early view: 23.05.2025
Date published: 30.06.2025

Anahtar Sözcükler

Halk Kütüphaneleri, Maliyet-Yarar Analizi, Halk Kütüphanelerinin Ekonomik Yararı

Keywords

Public Libraries, Cost-Benefit Analysis, Economic Benefits of Public Libraries

DOI numarası

10.33721/by.1581118

ORCID

0000-0002-5305-4745 (1)
0000-0003-4040-3966 (2)

Halk Kütüphanelerinin Ekonomik Yararı: İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi için Maliyet-Yarar Analizi

Economic Benefits of Public Libraries: Cost- Benefit Analysis for Istanbul Orhan Kemal Provincial Public Library

Samet EMRE

Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi, semre@ku.edu.tr

Bülent YILMAZ

Hacettepe Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, byilmaz963@gmail.com

Öz

Yapısal unsur ve hizmetleriyle halk kütüphaneleri toplumun bilgi gereksinimini karşılamakta, eğitime destek olmakta, kültürel gelişime katkı sağlamakta ve bu unsurlar aracılığıyla hem hanelerin hem de kamu kesiminin ekonomik altyapısını güçlendirmektedir. Kütüphane unsur ve hizmetlerinin kapsamı ne kadar geniş olursa, ekonomik altyapıya olan katkısının da bir o kadar fazla olacağı öngörülmektedir. Bu çalışmanın amacı, kütüphane hizmetlerinden doğan ve yukarıda ifade edilen bilgi, kültür ve ekonomik altyapı arasında soyut olarak görünen ilişkiyi daha somut bir şekilde ifade etmek; bir başka deyişle kütüphanelerin topluma sunmuş olduğu hizmetlerin maliyet ve yararlarını maliyet-yarar analizi yöntemiyle ortaya koymaktır. Çalışmanın amacı doğrultusunda İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Çalışma kapsamında ilgili kütüphanenin 2022 yılına ilişkin cari harcama ve kullanım verileri kütüphaneden talep edilmiştir. Cari harcama verilerinin toplulaştırılması ile kütüphanenin ilgili yıla ilişkin toplam maliyeti tespit edilmiştir. Ardından kütüphanenin hizmetleri aracılığıyla kullanıcı ile temas ettiği alanlar belirlenmiş ve bu alanlara ilişkin kullanım verileri yılın tüm ayları için ayrı ayrı incelenmiştir. Saptanan hizmetlerin piyasa değerleri (varsa) doğrudan tespit edilmiş, (yoksa) ikame hizmetlerin fiyatları kullanılmıştır. Elde edilen fiyatlar, tüketimin/kullanımın gerçekleştiği her bir ay özelinde TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verileri dikkate alınarak enflasyondan arındırılmıştır. Enflasyondan arındırılan değerler kütüphanenin kullanım istatistikleri ile toplulaştırılmış ve kütüphane hizmetlerinin toplam yararı tespit edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, en yüksek ekonomik yararın kütüphane koleksiyonunun kullanımı ile ilgili olduğu, bu yarar düzeyini fiziksel alanın kullanımı, düzenlenen kültürel etkinlikler, yanıtlanan referans soruları ve internet-bilgisayar hizmetlerinin izlediği ortaya konulmuştur. Kütüphane sunmuş olduğu bu hizmetler ile kendisine yatırılan her 1 Türk Lirası (TL) karşılığında 2.08 Türk Lirası değerinde (iki kattan fazla) ekonomik yarar sağlamıştır. Araştırmanın sonuçları arasında, kütüphanenin yeterli personelinin olmadığı ve bunun sonucu olarak veri kayıplarının gerçekleştiği, dolayısıyla sayısal olarak ifade edilen ekonomik yararın (%208) ilgili yıl için daha fazla olabileceği öngörüsünde bulunulmuştur. Çalışmanın sonunda çeşitli önerilerde bulunulmuş ve tüm kütüphaneler için pratik bir maliyet-yarar analizi formülü sunulmuştur. Türkiye’de kütüphanelerin ekonomik yararını verilerle somut biçimde ortaya koyan ilk araştırma olması çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır.

Abstract

Public libraries, through their structural components and services, play a crucial role in addressing societal information needs, supporting education, contributing to cultural development, and strengthening the economic infrastructure of both households and the public sector.

*Bu makalenin araştırma ve yayın süreci “Araştırma ve Yayın Etiğine” uygun şekilde yürütülmüştür.

** Bu çalışma Samet EMRE’nin Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü’nde tamamlanan Halk Kütüphanelerinin Ekonomik Etkisi: İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi için Maliyet-Yarar Analizi tezine dayanılarak hazırlanmıştır.

The broader the scope of library services, the greater their anticipated contribution to the economic framework. The primary aim of this study is to provide a more concrete understanding of the abstract relationship between information, culture, and economic infrastructure by utilizing a cost-benefit analysis to evaluate the costs and benefits associated with library services. Specifically, this research focuses on the Istanbul Orhan Kemal Provincial Public Library. Data regarding the library's operating expenses and usage for the year 2022 were obtained directly from the library. By aggregating the expenditure data, the total cost of the library for that year was calculated. The study further identified the various areas in which the library engages with its users, and analyzed the usage data for each month of the year. The market values of these services were either directly determined or estimated through the prices of substitute services. These values were then adjusted for inflation using data from the Turkish Statistical Institute (TUIK). After inflation adjustment, the total benefits derived from library services were computed by consolidating the usage statistics with the inflation-adjusted values. The findings reveal that the highest economic benefit is derived from the use of the library's collection, followed by the use of physical space, cultural events, reference services, and internet-computer access. For every 1 Turkish Lira invested in the library, a return of 2.08 Turkish Liras was generated, more than double the initial investment. The study also highlights that the library's insufficient staffing led to data losses, suggesting that the reported benefit (208%) could have been even higher with adequate staffing. The study concludes with a set of recommendations and proposes a practical cost-benefit analysis formula that can be applied to libraries in general. The originality of this study lies in its distinction as the first research in Turkey to substantiate the economic benefits of libraries.

1. Giriş

Maliyet-yarar analizi, işletmelerin girdi maliyetlerini kontrol etmek, üstlendiği maliyetler karşılığında yarattığı katma değeri saptamak ve fon sağlayıcı kuruluşlara karşı saydam bir biçimde hesap vermek amacıyla kullanılan bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu analiz Türkiye’de 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren kâr amacı güden işletmelerde popülerlik kazanmış, sürecin devamında kapsam genişlemiş, kâr amacı güden işletmelerin yanı sıra ücretsiz hizmet veren kuruluşlarda da kullanılmaya başlanmıştır. Halk kütüphaneleri kâr amacı gütmeyen kuruluşlardan biridir ve önemli maliyetler üstlenmektedir. Bina, koleksiyon, personel, yakıt ve enerji kütüphane maliyetlerinden bazılarıdır (Pung ve diğerleri, 2004). Katlanılan maliyetlere karşın kütüphaneler koleksiyon, fiziksel alan, kültürel etkinlik, internet ve referans hizmeti gibi çeşitli hizmetler sunmaktadır. Bu hizmetlerin fiyatı, yani bir piyasa değeri bulunmaktadır. Yarar olarak ifade edebileceğimiz bu değer, “kütüphane hizmetlerinin durdurulduğu” varsayımı altında belirgin bir hale gelmektedir.

2. Maliyet-Yarar Analizi

Maliyet-yarar analizinin iyi bir şekilde kavranabilmesi için öncelikle bu analize ilişkin birtakım kavramların açıklanması gerekmektedir. Bu kavramlar harcama, gider, maliyet ve yarardır. *Harcama*, farklı amaçlara yönelik olarak işletmelerin üstlendiği ve para, hisse senedi, çek vb. yollarla ödemesi yapılan unsurdur. Gökçen, Çelenk ve Horasan (2014, s. 10) bu kavramı “bir varlık veya hizmetin edinilmesi amacıyla veya bir işletmede gerçekleştirilecek hasarlara yönelik yapılan ödemeler” olarak tanımlamaktadır. *Gider*, işletmenin bir gelir elde etmek amacıyla üstlenmiş olduğu harcamalar olarak düşünülmektedir. Uslu’ya göre (1991, s.21) gider doğrudan veya dolaylı olarak işletmeye kâr sağlaması beklenen harcamalar bütünüdür. *Maliyet*, işletmenin üretim faktörlerinin bir araya getirilerek planlanmasından itibaren katlanılan bütün fedakarlıkların toplamıdır (Kaygusuz, Dokur, 2014, s. 24). Maliyetler bir dönemden bağımsız olarak hesaplanmaktadır. Bununla birlikte, maliyetler işletmenin yapısına ve faaliyet gösterdiği alana göre değişiklik göstermektedir. Bunlar, oluşum şekillerine göre maliyetler, işlevlerine göre maliyetler, izlenebilirliğe göre maliyetler vb. şekilde sıralanmaktadır. *Yarar*, bir mal veya hizmetin tüketimi sonucunda elde edilen haz, tatmin veya keyif olarak nitelendirilebilir. Kavram TDK’ye göre (TDK, 2023) “bir işten elde edilen iyi sonuç; getiri, kazanç, fayda, kâr, avantaj” şeklinde tanımlanmaktadır. *Maliyet-yarar analizi kavramı* ise Akman (2011, s. 123) tarafından yatırım projelerini etkinlik yönünden değerlendirmeye yarayan, topluma en yüksek faydayı sağlayacak olan projenin seçiminde veya öncelik sırasının tespit edilmesinde kullanılan bir teknik olarak açıklanmaktadır. Pratikte bu kavram katlanılan maliyetler ile bu maliyetler sonucunda elde edilen yararların oranlanması olarak ifade edilebilir.

3. Halk Kütüphanelerinde Maliyet-Yarar Analizi: Kavramsal Çerçeve

Kurum ve kuruluşların altyapı ve hizmetlerinin iyi bir şekilde ele alınması, maliyet-yarar analizi çalışmalarının önemli bir parçasıdır. Çünkü yararın iyi bir şekilde tanımlanması ve bu doğrultuda değer kazanması gerekmektedir. Bu anlamda aşağıda ilk olarak halk kütüphanelerinin amaç, unsur ve hizmetleri ele alınmakta, daha sonra halk kütüphanelerinde maliyet-yarar analizi ve bu konu ile ilgili araştırmalar vurgulanmakta, son olarak İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi tanıtılmaktadır.

3.1. Halk Kütüphaneleri

Kamu kesimi toplumsal gereksinimler doğrultusunda projeler planlarken, projelerin finansman aracı olarak vergileri kullanmaktadır. Diğer bir deyişle, toplum tarafından ödenen vergiler tekrar toplum yararına çeşitli şekillerde sunulmaktadır. Halk kütüphaneleri de toplumun bilgi ve kültür düzeyini artırmak amacıyla kamu kesimi tarafından hayata geçirilen bu hizmet ve projelerden biri olarak karşımıza çıkmakta, sayıları her geçen gün daha da artmaktadır (Emre, 2024, s.18). Halk kütüphaneleri toplumun bilgi ve kültür düzeyini artırırken, bunların yanı sıra çeşitli amaçlara da hizmet etmektedir. Bu doğrultuda halk kütüphanelerinin amaçları Atılgan (2003, s.4) tarafından aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır.

- Toplumun tüm kesimlerine hiçbir ayırım gözetmeksizin hizmet sunmak,
- Kütüphane kullanım alışkanlığı kazandırmak,
- Okuma alışkanlığı kazandırmak,
- Düşünce özgürlüğünü ve fırsat eşitliğini sağlamak,
- Yaşam boyu öğrenmeyi desteklemek,
- Toplumun bilinçlenmesini sağlamak,
- Kaynakların etkin kullanımını sağlamak,
- Bilgi toplumunun oluşumuna katkıda bulunmak,
- Bilgi edinme özgürlüğünü sağlamak vb.

Halk kütüphaneleri yukarıda açıklanan amaçlar doğrultusunda birtakım hizmetler üretmekte, bu hizmetleri ise bazı “kısıtlar” altında hayata geçirmektedir. Bu kısıtlar kütüphanelerin yapısal unsurları olarak da bilinmekte ve bina, bütçe, personel, kullanıcı, derme olarak sıralanmaktadır.

Bina, kütüphane hizmetlerinin güvenli, temiz ve amacına uygun bir şekilde yürütülmesi için gerekli unsurlardan biridir. Kütüphane binasının varlığı ve binanın temiz bir şekilde faaliyet göstermesi bu unsuru yeterli kılmamaktadır. Kütüphane binasının hizmet verdiği şehre uzaklığı, aydınlatması, şehrin sosyal ve kültürel yapısına uygun bir dizayna sahip olması kütüphane binasının diğer önemli meselelerindendir (Yılmaz, 1995, s.34; Hazırlar, 2004, s.3). *Bütçe*, maaşların ödenmesi, malzemelerin temin edilmesi ve yakıt giderlerinin karşılanması için gerekli ana unsurdur. Kütüphaneler de tıpkı diğer kurum ve kuruluşlar gibi birtakım harcamalar yapmaktadır. Bu harcamalar kütüphanelerin hizmet çeşitliliğine göre değişiklik göstermektedir. Değişiklikler bütçeyi ve bütçe içerisindeki kalemlerin dağılımını doğrudan etkilemektedir. Buna istinaden Yılmaz (1995, s.35) bütçenin dağılımı ile ilgili olarak kütüphane hizmetlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi için personel maliyetlerinin cari bütçe içerisindeki payının %66, diğer giderlerin cari bütçe içerisindeki payının ise %34 olmasını önermektedir. *Personel*, kütüphanecilik hizmetlerinin, teknik hizmetlerin, idari hizmetlerin, temizlik ve bakım hizmetlerinin yürütülmesi için gerekli görülen unsurlardan biridir. Örneğin kataloglama yapılması için kütüphaneciler, idari işlerin yürütülmesi için memurlar, teknik süreçlerin yürütülmesi için teknikerler, temizlik işlemlerinin düzenli aralıklarla yapılması için temizlikçiler kütüphanelerde görev almaktadır. IFLA (1986, s.63) personel sayısını nüfusun büyüklüğüne göre oranlamakta ve orta ölçekteki kütüphanelerde 2000 kişi için 1 kütüphanecinin, büyük ölçekteki kütüphanelerde 2500 kişi için 1 kütüphanecinin çalışmasını önermektedir. *Kullanıcı*, kütüphane hizmetlerinden aktif bir şekilde yararlanan ve yararlanma potansiyeli taşıyan bireylerin tamamıdır. Belanger ve Young bu kavramı “kütüphanenin hizmet vermek için hedeflediği grubun üyeleri ile kütüphane derme ve hizmetlerini fiilen kullanan diğer kişiler” olarak tanımlamaktadır (Belanger ve Young, 1983, s.237). Kullanıcı, kütüphanelerin hizmet ve varlık amacını oluşturmaktadır. *Derme* ya da *koleksiyon*, bilgi taşıyıcısı olan

her tür materyalin bir araya getirilerek kullanıcıların boş zamanlarını nitelikli bir biçimde geçirmesini sağlayan, öğreten, yarar sağlayan temel unsurlardan birisidir (Püsküllüoğlu, 2003, s. 813).

Kütüphanelerin unsurları olarak bilinen ve yukarıda sıralanan gereklilikler, kütüphanelerde birtakım hizmetlerin sunulabilmesi için bir araya getirilmektedir. Bu hizmetler okuyucu/kullanıcı hizmetleri olarak adlandırılmaktadır. Kütüphanelerde kullanıcı hizmetlerinin yanı sıra yönetsel hizmetler ve teknik hizmetler de yürütülmektedir. Çalışmamızda kullanıcıların doğrudan yararlandığı hizmetlerin “yarar” olarak tanımlanması ve yararın tamamının okuyucu/kullanıcı hizmetleri tarafından sunulması nedeniyle yönetsel ve teknik hizmetlerden bahsedilmemektedir. Çalışmanın kapsamını kullanıcı hizmetleri oluşturmaktadır ve kullanıcı hizmetleri kısaca şöyle açıklanmaktadır:

Ödünç verme hizmeti, kullanıcıların gereksinimleri doğrultusunda talep ettikleri kaynakların belirli kural ve süreler dahilinde ücretsiz bir şekilde ödünç verilmesi hizmetidir (Yılmaz, 1995, s.26). Bu hizmet ile kullanıcıların iş, okul ve yaşamlarında gereksinim duydukları bilgilerin karşılanması amaçlanmaktadır. *Danışma hizmeti*, bilgi kaynaklarının seçim, erişim ve doğru kullanımına yönelik olarak kullanıcılara sunulan her türlü hizmeti kapsamaktadır (Tyckoson, 2001, s.183; akt. Uçak, 2004, s.2). Bunlara ek olarak, referans sorularının yanıtlanması, araştırma rehberlerin geliştirilmesi, okuryazarlık eğitimlerinin verilmesi ve oryantasyonların planlanması danışma hizmetlerinin kapsamını oluşturmaktadır. *Kültürel hizmetler*, “sanattan anıtsal değerlere ve yayıncılıktan kütüphane hizmetlerine varıncaya kadar değişik nitelikteki konular” şeklinde tanımlanmaktadır (Öztaş ve Zengin, 2008, s.161). Benzer bir biçimde kültürel hizmetler “çoğunlukla yayın ve kütüphanecilik, sahne sanatları, sinema, müzik, güzel sanatlar ve müzelerle ilgili olan hizmetler” olarak da ele alınmaktadır (Pektaş, 2004). *Gezici kütüphane hizmetleri*, kütüphane hizmetlerine ulaşım engelleri olan bireylerin kütüphane hizmetlerinden mahrum kalmaması için ilgili hizmetlerin bu kişilere taşınmasıdır. Ersoy (1962, s.1) gezici kütüphaneyi “hareket halinde bir halk kütüphanesi olup, özellikle bölgedeki halk kütüphanesinden zaman, yer ve başka bakımdan yararlanma imkânları olmayan taşra halkına hizmet veren” unsur olarak açıklamaktadır. *Bina ve teçhizat hizmetleri*, kütüphaneyi ziyaret eden kullanıcıların kütüphane içerisinde mobilya, aydınlatma, ısıtma vb. gibi hizmet ve teçhizatlardan yararlanmasıdır. Kullanıcı hizmetlerinin boyutu ve kapsamı çeşitlilik gösterebilir. Bu nedenle bu hizmetleri açıklarken farklı hizmetlerin de burada yer alabileceği unutulmamalıdır.

3.2. Halk Kütüphanelerinde Maliyet-Yarar Analizi

Kullanıcılar kütüphanede geçirdiği süre boyunca kütüphane tarafından sunulan ve yukarıda söz edilen hizmetlerin çoğundan yararlanmaktadır. Materyal ödünç almak/vermek isteyen bir kullanıcı yalnızca koleksiyondan değil, teçhizat hizmetlerinden ve sıklıkla danışma hizmetlerinden yararlanmaktadır. Bu hizmetlerin sunumu kira, personel, yakıt, bakım ve onarım vb. gibi girdilerin bir araya gelmesi ile mümkün olabilmektedir. Türkiye’de girdi maliyetleri KYGM (Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü) tarafından karşılanırken, yarar toplum tarafından elde edilmektedir. KYGM tarafından üstlenilen maliyetler ve toplum tarafından elde edilen yararlar aşağıda sıralanmaktadır.

Personel maliyetleri, genellikle kütüphanelerdeki en önemli maliyet unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Roberts, 1998, s. 160). Personel maliyetleri kendi içerisinde doğrudan ve dolaylı personel maliyeti olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan personel maliyeti, kütüphane hizmetlerinin üretimine doğrudan katkı sağlayan personellerin maliyetleridir. Dolaylı personel maliyetleri ise hizmetlerin planlanmasında katkısı olan fakat sürece doğrudan katılmayan personellerin maliyetleridir. Şef, amir ve yöneticilerin çalışma maliyetleri dolaylı maliyetlere örnek olarak gösterilebilir.

Malzeme (hammadde) maliyetleri, işletmelerin faaliyet alanlarına göre değişiklik göstermektedir. Kütüphaneler ve diğer bilgi merkezleri için malzemeler kitap, dergi, ansiklopedi, bilgisayar şeklinde sıralanmaktadır. Malzeme maliyetleri çeşitli yazarlar tarafından farklı şekillerde ele alınmaktadır. Ferdinand F. Leimkuhler ve Michael D. Cooper kütüphane koleksiyonunu malzeme maliyetleri altında değerlendirmekte ve bu nedenle malzeme maliyetlerini önemli bir maliyet unsuru olarak ele almaktadır (Leimkuhler ve Cooper, 1970, s. 6). Buna karşıt olarak Fremont Rider malzeme maliyetlerini sadece kırtasiye maliyetleri olarak ele almakta ve malzeme maliyetlerini genel maliyetler arasında yok denecek kadar küçük görmektedir (Rider, 1936, s. 349).

Genel maliyetler, üretime doğrudan katılmayan fakat üretimin gerçekleşmesi için gerekli olan maliyetleri temsil etmektedir. Karmaşık bir maliyet yapısının önlenmesi için doğrudan ve dolaylı maliyetlerin ayrıştırılması önemlidir. Dolaylı personel maliyetleri, araç-gereç ve kırtasiye maliyetleri, kira, ısıtma, aydınlatma ve su maliyetleri, enerji, haberleşme ve bakım-onarım maliyetleri, amortisman vb. bu maliyetlerin bazılarıdır (Yontar, 1990, s. 131). Bu çalışmada genel maliyetler, ölçüm farklılıkları nedeniyle üç grupta irdelenmektedir. Genel maliyet gruplarından ilki ısıtma, aydınlatma, haberleşme, su ve enerji gibi kaçınılmaz unsurlardan doğan maliyetlerdir. Eğer kurumların doğrudan abonelikleri varsa bu maliyetlerin tespiti kolay olmaktadır. Merkezi sistem aracılığıyla dağıtımı yapılan bir yapı söz konusu ise ilgili maliyetlerin tespiti için toplam maliyetlerin m² cinsinden karşılığı hesaplanmalıdır (Ertuna, 1974, s. 56). Genel maliyetlerin ikinci grubu ulaşım, bakım-onarım ve kira gibi her zaman her kurumda gözlenmeyen maliyetlerdir. Bu maliyetler kurumun hizmet altyapısı ve fiziksel yapıların devşirme durumu ile ilgilidir. Örneğin, kütüphaneler arası ödünç verme hizmeti vermeyen/almayan bir kütüphanenin ulaşım maliyeti de söz konusu olmamaktadır. Benzer bir şekilde yeni açılan bir kütüphanenin bakım-onarım maliyetinin olmaması, daha eski kütüphanelerin veya kütüphaneye devşirilen binaların bakım-onarım maliyetlerinin yüksek olması bu grupta yer alan maliyetlerin yapısını ortaya koymaktadır. Genel maliyetler altında ele alınan son unsur amortisman maliyetidir. Kütüphaneler söz konusu olduğunda amortisman maliyetleri hakkında görüşler farklılık göstermektedir. Genel olarak amortisman maliyetleri bir kurumun sahip olduğu demirbaşların, dayanıklı tüketim madde ve materyallerinin yıpranma payı olarak bilinmektedir. Kütüphaneler açısından amortisman hesaplamasını zorlaştıran unsur eskiyen şeylerin yalnızca fiziksel/somut olmaması, aynı zamanda kütüphane içerisindeki bilgi kaynaklarının yani bilginin de eskimesi durumudur. Fiziksel yıpranma bedelinin hesaplanmasında doğrusal yöntem, azalan bakiyeler yöntemi, üretim miktarı gibi yöntemler mevcuttur. Fakat bilginin yıpranma/eskime bedelinin tespiti bu yol ve yöntemlerle mümkün olmamaktadır. Çünkü bilginin yıpranması/eskimesi, disiplinlere hatta materyal türlerine göre farklılık göstermektedir. Funk'a göre bir kitabın ömrü Eczacılık alanında 2,5 sene, Botanik alanında 8 senedir. Funk ayrıca kitapların ortalama ömrünün 10, süreli yayınların ortalama ömrünün ise 5 sene olduğunu ifade etmektedir. (Funk, 1975, s. 56).

Yarar, kamu kuruluşları tarafından sunulan mal veya hizmetlerde mevcut olan fakat ölçümünde çeşitli güçlükler barındıran bir unsurdur. Mal veya hizmet satışının doğrudan gerçekleşmemesi ya da yararın tüketimden daha sonraki senelerde ortaya çıkması ölçümdeki güçlüklerin nedenini oluşturmaktadır (Elliot, 2007, s. 16). Kütüphanelerde sunulan referans hizmetleri de kamusal mal veya hizmet örneklerinden biri olmakla birlikte yararının ölçümü ile ilgili net bir çalışma görünmemektedir. Referans hizmetlerinden farklı olarak, kütüphanede sunulan diğer hizmetlerin piyasada ikameleri bulunmakta ve bu hizmet ikamelerinin de alternatif fiyatları tespit edilebilmektedir. Kütüphane tarafından düzenlenen kültürel faaliyetler, ödünç verme hizmeti, fiziksel alan kullanımı, internet kullanımı gibi hizmetler piyasa fiyatı bulunan hizmetlerden bazılarıdır. Örneğin kütüphane tarafından organize edilen bir film gösteriminin iptal olması durumunda ücretsiz olan bu hizmet doğrudan ücretli olarak sunulan kanallardan, örnek özelinde, sinema/program ve üyeliklerden temin edilecektir. Benzer şekilde, ödünç verme hizmetinin olmaması durumunda bu talep yayınevlerine kayacak ve talep yayınevi kanalı aracılığıyla karşılanacaktır.

“Kütüphane hizmetlerinin durdurulduğu” varsayımı temel alındığında ve yukarıdaki örnekler değerlendirildiğinde üç farklı durum ortaya çıkmaktadır. İlki, kütüphaneden yararlanan kullanıcıların kütüphanenin sağladığı mevcut hizmetlere erişiminin kısıtlanmasıdır. İkinci durum, bilgi hizmetlerinin kütüphane dışı kurumlardan ücreti karşılığında dahi tam anlamıyla sağlanamamasıdır. Üçüncüsü ise, kütüphane hizmet ikamelerinin kütüphane dışı kurumlardan edinilmesi durumunda belirli bir ücrete tabi olması ve kullanıcıların her koşulda bu bedeli karşılayamayacak olmasıdır.

Söz konusu durumlardan ilki, bu çalışmanın perspektifinde kütüphane hizmetlerinden doğan ekonomik yararın çıkış noktasını oluşturmaktadır. İkinci durum referans hizmetlerinin tekelliğini vurgulamaktadır. Referans hizmetleri aracılığıyla sunulan bilgi hizmetleri kamu kuruluşları arasında yalnızca kütüphaneler aracılığıyla sunulmaktadır ve “kütüphane hizmetlerinin durdurulması varsayımı” altında referans hizmetlerinden doğması beklenen yararın kaybı doğrudan refah kaybı olarak anlam kazanmaktadır. Üçüncü durumda ise kütüphanelerin çok daha farklı bir yönü belirgin hale gelmektedir. Aynı varsayım altında kütüphane hizmet ikamelerinin her koşulda her kullanıcı tarafından piyasadan

satın alınması mümkün olmayacaktır. Bunun sonucu olarak, satın alma gücündeki eşitsizlik zamanla bilgi boşluğuna (information gap) dönüşecektir.

3.3. İlgili Çalışmalar

ABD'nin Ohio eyaletinde 2006 yılında uygulanan çalışmada, halk kütüphanelerine yapılan yatırımlar ve bu yatırımlar sonucunda halka sunulan bilgi hizmetlerinin ekonomik değeri araştırılmıştır (Levin, Driscoll ve Fleeter, 2006). Dokuz kütüphane aracılığıyla 8.2 milyon ABD vatandaşına hizmet veren Ohio Eyalet Kütüphanesi ilgili dönemde hizmetlerini gerçekleştirebilmek için \$74,4 milyon maliyet üstlenmiştir. Bunun sonucu olarak basılı/elektronik kitap ödünç verme hizmeti, referans hizmetleri, okuryazarlık hizmetleri, bilgisayar kullanım eğitimleri ve dış hizmetler sunmuş, \$190,4 milyon değerinde ekonomik yarar sağlamıştır. Bu ekonomik değerın çoğunlukla ödünç verme hizmetlerinden ve referans hizmetlerinden kaynaklandığı ilgili kütüphane özelinde ortaya konulmuştur. Bu ekonomik değeri sırasıyla bilgisayar kullanımları, eğitimler ve dış hizmetler takip etmiştir. Çalışmada ayrıca halk kütüphanelerinin yaydığı pozitif dışsallıklara da değinilmiş ve bu pozitif dışsallıklar okuryazarlık düzeyinde artış, iş becerilerinin gelişimi, nezaket, anlayış ve hoşgörünün artması şeklinde sıralanmıştır.

Pung, Clarke ve Patten 2004 yılında Britanya Kütüphanesi'nin ekonomik etkisini ölçmek istemiş, bu doğrultuda kütüphane kullanıcılarına kütüphane hizmetlerinin sürdürülmesi için ödemek isteyecekleri miktarlar (willingness to pay) sorulmuştur. Çalışma kapsamında kütüphanenin ilgili yıl içerisinde £83 milyon maliyete katlandığı, buna karşın topluma £363 milyon değerinde bilgi hizmeti sunduğu ortaya konulmuştur. Bu araştırmada kütüphanelerin doğrudan ve dolaylı ekonomik yararları araştırılmış ve kütüphanenin sağladığı dolaylı ekonomik yararın doğrudan sağladığı ekonomik yarardan daha fazla olduğu ifade edilmiştir (Pung ve diğerleri, 2004).

Indiana Eyalet Kütüphanesi'nde de benzer bir araştırma yapılmış ve kütüphanelerin doğrudan ekonomik yararları araştırılmıştır. Bu anlamda ödünç verme hizmetleri, danışma hizmetleri, çalışma alanları, bilgisayarlar, kültürel etkinlikler ve sürekli yayın/gazete okuma hizmetlerine odaklanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre kütüphanenin en yüksek yarar sağlayan hizmeti ödünç verme hizmeti olmuş, bunu referans hizmetleri takip etmiştir (The Indiana Business, 2007). Çalışmanın özet bulgusu kütüphanenin her \$1 karşılığında topluma \$2,38 değerinde hizmet sunduğu olmuş ve ekonomik kalkınmadaki rolü vurgulanmıştır.

Güney Carolina Kütüphane ve Bilgi Okulu 2005 yılında kütüphanelerin yalnızca doğrudan ekonomik etkilerinin olmadığını, kütüphanelerin topluma dolaylı ekonomik yararlar da sağladığını vurgulamış ve Güney Carolina Eyalet Kütüphanesi'nin ekonomik etkisini iki aşamada ele almıştır. Kütüphane kullanıcıları ve kütüphane potansiyel kullanıcılarına uygulanan anketler ile kütüphane kullanım verileri bir arada irdelenmiştir. Kütüphanenin kendine yatırılan her \$1 karşılığında \$2,86 doğrudan ve \$1,62 dolaylı fayda sağladığı sonucuna varılmıştır (Barron ve diğerleri, 2005).

Florida Eyalet Kütüphanesi'nde konuya vergi mükelleflerinin kütüphaneden sağladığı yarar perspektifiyle yaklaşmış ve yatırımların geri dönüşü araştırılmıştır. Çalışmada kütüphane hizmetlerinin durdurulması varsayımıyla kütüphane hizmet ikamelerinin alternatif fiyatları baz fiyat olarak kullanılmıştır. Çalışmada ilgili varsayım dayanarak Florida Eyaleti'nin topluma benzer düzeyde bilgi hizmetini sunabilmesi için \$5,6 milyar daha fazla harcama yapmak zorunda kalacağı öngörülmüştür (Griffiths ve diğerleri, 2004).

İlgili çalışmalar dünyanın birçok yerinde kütüphanelerin farklı maliyetler üstlenerek benzer hizmetleri farklı boyutlarda ürettiğini ve hizmetlerden doğan yararın toplum tarafından doğrudan veya dolaylı yollarla tüketildiğini göstermektedir. Bu çalışmada da İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nde benzer bir araştırma uygulanmış olup, aşağıda kütüphane ile ilgili genel bilgiler kısaca özetlenmiştir.

3.4. İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi

İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi olmak üzere çeşitli devlet ve vakıf üniversitelerine yakın bir konumda yer almaktadır. Bina İstanbul'un Fethi sırasında tahrip olmuş, daha sonra Sekbanbaşı Yakup Ağa tarafından camiye çevrilmiştir. Binanın hemen yanına Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı sikkelerinin basılması için bir darphane yaptırılmış fakat yapı yıllar

içerisinde çeşitli yangınlara maruz kalmıştır. Yangınlar sonrasında bu alan saray mimarı tarafından yeni haline getirilmiş ve Simkeşhane-i Amire olarak tanınmıştır. 20. yüzyılda bir yol yapım çalışması sırasında hasar gören Simkeşhane-i Amire, Prof. Dr. Bedii Şehsuvaroğlu tarafından restore edilmiş fakat restorasyon çeşitli nedenlerle yarım kalmıştır. Yarım kalan kısımları daha sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tamamlanmıştır. Bina yaklaşık kırk yıldır kütüphane olarak kullanılmaktadır (Fatih Kaymakamlığı, 2023). Dört kattan oluşan ve yaklaşık 3.000 m² alana sahip olan binada depolar, konferans salonu, dinlenme, çalışma ve okuma alanları yer almaktadır. 2022 yılında kütüphanede 5 kütüphaneci olmak üzere, güvenlik ve temizlik görevlileri, bekçi, bilgisayar işletmeni, veri kontrol elemanları görev almaktadır. Kütüphane koleksiyonunda 30.000'i edebiyat olmak üzere 60.000'den fazla materyal bulunmaktadır. Kütüphane sözü edilen bu unsurlar ile ödünç verme hizmeti, gezici kütüphane hizmeti, bilgisayar, internet ve çalışma alanı hizmeti, kültürel etkinlik ve organizasyonlar ile topluma çeşitli hizmetler sunmaktadır. (Fatih Kaymakamlığı 2023).

4. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Halk kütüphanelerine yapılan yatırımlar ile kütüphanelerin topluma sunmuş olduğu bilgi hizmetlerinin ekonomik değerlerinin karşılaştırıldığı ve “İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi’nin 2022 yılında sunduğu hizmetlerin maliyeti ile bu hizmetler sonucunda sağlanan ekonomik yarar arasında nasıl bir fark bulunmaktadır?” biçiminde kurgulanan *araştırma sorusu* temelinde gerçekleştirilen bu *çalışmanın amacı*; “İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi’nin 2022 yılında sunmuş olduğu hizmetlerin maliyet-yarar analizini yapmak ve sağlamış olduğu ekonomik yararı ortaya koymaktır.” *Çalışmanın hipotezi* şöyle oluşturulmuştur: “İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi’nin 2022 yılında sunduğu hizmetlerle sağladığı ekonomik yarar, bu hizmetlerin maliyetinden daha fazladır.”

Araştırma 2022 yılında gerçekleştirilmiş ve söz konusu yılda yapılan tüm harcamalar ile birlikte kütüphane hizmetlerinin kullanım verileri, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü izniyle İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğü’nden sağlanmıştır. Kütüphaneden sağlanan veriler çerçevesinde, halk kütüphanesi hizmetleri materyal/koleksiyon kullanımı, fiziksel alan kullanımı, internete bağlı bilgisayar hizmeti, referans/danışma soruları, kültürel etkinlikler kategorileri olmak üzere 5 ana grupta ele alınmıştır.

Koleksiyon kullanım değeri ödünç verilen ve kütüphane içerisinde kullanılan materyallerden oluşmaktadır. KOHA otomasyon sistemindeki fiyat verileri bu materyallerin kullanım değerini tam olarak yansıtmadığı için materyallerin fiyatları yazılan kod şeması aracılığıyla “Google Chrome, Alışveriş” sekmesinden çekilmiş ve çekilen fiyatlar TÜİK kitap fiyatı endeksi kullanılarak enflasyondan arındırılmıştır. Enflasyondan arındırılan fiyatlar ödünç alan kullanıcıların yararı olarak nitelendirilmiş, maliyet-yarar analizinde toplumsal yarar olarak değerlendirilmiştir.

Kütüphane koleksiyonunun dışında kalan hizmetlerden fiziksel alan kullanımı, internete bağlı bilgisayar hizmeti ve kültürel etkinliklere yönelik olarak ekonomik yararın hesaplanması konusunda kütüphanenin yakın çevresindeki alternatif işletmeler belirlenmiş ve alternatif işletmelerin ikame hizmetlerinin piyasa fiyatları tespit edilmiştir. Tespit edilen fiyatlar TÜİK genel fiyat endeksi kullanılarak enflasyondan arındırılmıştır. Enflasyondan arındırılan fiyatlar, bu hizmetlerden faydalanan kullanıcıların yararı olarak nitelendirilmiş, maliyet-yarar analizi şemasında ekonomik yarar olarak ele alınmıştır.

Referans hizmetlerine yönelik olarak ise alternatif işletmelerin bulunmaması nedeniyle ilgili hizmetin fiyatlamasında kütüphane personellerinin 2022 yılı maaş ortalamasına karşılık gelen ücret temel alınmıştır. Kullanıcılar tarafından kütüphaneye yöneltilen referans soru sayısı ile hesaplanan ücret (her soru için ortalama 10 dakika yanıtlama süresi) çarpılarak danışma/referans hizmetlerinin ekonomik yararı hesaplanmıştır. Bu hesaplamada kütüphane personellerinin maaşları temel alınmış ve bu fiyatlara herhangi bir kâr eklenmemiştir. Saptanan fiyatlar kullanıcıların yararı olarak değerlendirilmiş, maliyet-yarar analizi şemasında toplumsal yarara eklenmiştir.

5. Bulgular ve Değerlendirme

Bu bölümde İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi’nin 2022 yılına ilişkin olarak öncelikle maliyet verileri sunulacaktır. Daha sonra kütüphanenin kullanım verileri çerçevesinde kütüphane hizmetlerinin

yararı ortaya konulacaktır Kütüphane hizmetlerinin yararının ortaya konulabilmesi için alternatif işletmelerin ikame hizmetlerinin fiyatları kütüphane hizmetlerinin alternatif fiyatı olarak kullanılacaktır.

5.1. İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin Maliyet Unsurları

Birçok maliyet unsuru işletme yapısı farketmeksizin benzerlik göstermektedir. Yakıt, bakım-onarım, enerji bu unsurlardan bazılarıdır. Personel maliyetleri de benzer şekilde birçok işletmenin en önemli maliyet unsuru olarak bilinmektedir. Kütüphanelerde de yakıt, bakım-onarım, enerji maliyetleri olmazsa olmaz unsurlar olarak kayıtlarda yer almakta ve personel maliyetleri de tıpkı diğer işletmelerde olduğu gibi en önemli maliyet unsuru olarak kayda geçmektedir. Yukarıda bahsi geçen maliyet unsurlarının yanı sıra bir kütüphanenin faaliyetlerini etkin bir şekilde sürdürebilmesi için gerekli görülen ve harcama kalemleri olarak da KYGM'nin bütçe sisteminde kullanılan maliyet unsurları aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 1

İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin Maliyet Unsurları ve 2022 Yılı Toplam Maliyeti

Doğalgaz	Elektrik	Su	Kömür	Kalorifer
Giyecek Alımı	Geçici Görevlendirme Yolluğu	Emekli Görevlendirme Yolluğu	Atama Görevlendirme Yolluğu	Seyyar Görev Tazminatı
Klima Bakımı	Telefon	İnternet	Elektrik-Su-Santral Arıza Bakımı	Kombi Bakımı
İlan Giderleri	Pul	Kamera Alımı	Alarm Alımı	Bilgisayar Bakımı
Kırtasiye	Temizlik	Gazete	Abonelik	Yangın Tüpü Bakımı
Egzoz Muayene	Araç Muayene	Mahkeme Harç Gideri	Kazan Bakımı	Asansör Bakımı
Temizlik Hizmet Alımı	Araç Sigorta	Bina Sigorta	Kira	Taşıma ve Kargo
Makine ve Teçhizat Bakımı	Yangın Tüpü Alımı	Taşıt Bakımı ve Onarımı	Personel Maaşları	Kitap Ödeneği
Toplam Maliyet				
2.692.374,00 TL				

Kütüphanenin 2022 yılındaki toplam maliyeti 2.692.374,00 TL'dir. Bu maliyetin 1.327.262,00 TL'si (%50) personel maliyetleridir. Bunu doğalgaz, elektrik, su, kömür, kırtasiye gibi yakıt ve hammadde maliyetleri 648.945,00 TL ile (%24) takip etmektedir. Yakıt ve hammadde maliyetlerinden sonra 270.670,00 TL (%10) ile atama ve görevlendirmeleri maliyetleri en önemli maliyet unsurlarından olmuştur. Kitap ödenekleri ise toplam 218.000,00 TL (%8) olarak karşımıza çıkmaktadır. Önemli olarak varsayılabilecek diğer maliyet unsurları ise araç ve bina sigortası, ilan ve pul giderleri, telefon ve internet faturaları, kira, taşıma ve kargo maliyetleridir ve bu unsurların toplam maliyeti 195.776,00 TL (%7) olarak kayıt altına alınmıştır. Toplam maliyetin geri kalan kısmı 31.721,00 TL'si (%1) ise diğer maliyetlerden kaynaklanmaktadır.

5.2. İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin Sağladığı Ekonomik Yararlar

İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi yukarıda gösterilen maliyetleri üstlenmiş, bu maliyetlere karşın birtakım hizmetler üretmiştir. Ödünç verme hizmetleri, fiziksel alan hizmeti, referans/danışma

hizmetleri, internet ve internete bağlı bilgisayar hizmetleri ve son olarak düzenlenen kültürel etkinlikler bu hizmetlerin başlıcalarıdır.

5.2.1. İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin koleksiyon yararı

Kütüphane koleksiyonunun yararı iki şekilde ele alınıp, değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki KOHA Otomasyon Sistemi aracılığıyla ödünç verilen materyallerin güncel fiyatlarının kod editörüne yazılan kod aracılığıyla tespiti, ikincisi kütüphane içerisinde kullanılan materyallerin güncel fiyatlarının tespiti şeklindedir. Elde edilen fiyatlar TÜİK kitap fiyat endeksi kullanılarak enflasyondan arındırılmış ve kütüphane koleksiyonunun kullanım yararı hesaplanmıştır. Tablo 2'de 2023 yılı kasım ayı kitap fiyatı endeksi ile 2022 yılının ilgili aylarının endeks değişimleri hesaplanmıştır. Hesaplanan yüzde değerler 2023 yılı kasım ayında tespit edilen ilgili fiyatlardan düşülmüştür. Endeks ve fiyatlara ilişkin ayrıntılar aşağıda paylaşılmaktadır.

Tablo 2

İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin 2022 Yılı Ödünç Verme Hizmetlerine İlişkin Yarar Hesaplaması

Aylar	Ödünç Verme (N)	Endeks Değişimi	Enflasyon %	2023 (TL)	2022 (TL)
Ocak	638	1.965,55 / 818,51	140,13	63.364,68	26.387,65
Şubat	1.680	1.965,55 / 845,89	132,36	205.190,96	88.307,35
Mart	2.076	1.965,55 / 863,90	127,52	237.779,65	104.509,34
Nisan	2.091	1.965,55 / 912,59	115,38	217.073,55	100.786,30
Mayıs	1.974	1.965,55 / 966,41	103,38	224.583,10	110.425,36
Haziran	1.639	1.965,55 / 1.007,76	95,04	189.146,63	96.978,37
Temmuz	1.206	1.965,55 / 1.113,94	76,45	142.308,18	80.650,71
Ağustos	1.562	1.965,55 / 1.180,72	66,47	188.909,71	113.479,73
Eylül	1.518	1.965,55 / 1.227,69	60,10	156.688,44	97.869,10
Ekim	1.977	1.965,55 / 1.252,38	56,94	204.823,23	130.510,53
Kasım	2.616	1.965,55 / 1.291,33	52,21	286.763,39	188.399,83
Aralık	3.376	1.965,55 / 1.330,12	47,77	349.761,29	236.693,03
Toplam	22.353	--	--	2.466.392,81	1.374.997,30

Tablo 2'ye göre, kütüphane 2022 yılı içerisinde toplam 22.353 kez ödünç verme hizmeti gerçekleştirmiştir. Bu materyallerin kod editörü aracılığıyla internetten çekilen fiyatları 2023 yılı için 2.466.392,81 TL olarak tespit edilmiştir. Materyallerin ödünç alındıkları aylara ilişkin fiyatlarının tespiti hususunda, yukarıda hesaplanan kitap fiyatı enflasyonu her bir ay özelinde toplam fiyatlardan düşürülmüştür. Bu sonuca göre kütüphanenin 2022 yılı için ödünç verme hizmetlerinin yararı 1.374.997,30 TL olarak hesaplanmıştır. Bu değer yalnızca ödünç verme hizmetlerinin yararı olarak değerlendirilmiştir. Kütüphane koleksiyonunun kullanım yararının tam olarak ölçülebilmesi için kütüphane içerisinde kullanılan materyallerin fiyatlarının da tespit edilmesi gerekmektedir. Fakat kütüphane içerisinde kullanılan materyallerin yalnızca kullanım sayılarının kayıt altına alınmış olması nedeniyle bu materyallerin fiyatları tespit edilememiştir. Bu nedenle kütüphane içerisinde kullanılan materyallerin fiyatı olarak yukarıda açıklanan 2022 yılı fiyat toplamının toplam ödünç verme sayısına bölümü sonucunda elde edilen ortalama fiyat temel alınmıştır. Ortalama fiyat kütüphane içerisinde kullanılan kitap ve dergiler için 61,51 TL olarak sabit kabul edilmiştir.

Tablo 3'te 2022 yılında kütüphane içerisinde kullanılan kitap ve dergilerin sayıları ile 61,51 TL olarak saptanan ortalama fiyat çarpılmış ve İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin 2022 yılına ilişkin kütüphane içi materyal kullanım yararı hesaplanmıştır.

Tablo 3

İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin 2022 Yılı Kütüphane İçi Materyal Kullanımına İlişkin Yarar Hesaplaması

Materyal türü	Kütüphane İçi Kullanım (N)	Ortalama Materyal Fiyatı (TL)	Toplam Fiyat (TL)
Kitap	14.550	61,51	894.970,50
Dergi	1.786	61,51	109,856.86
Toplam	16.336	61,51	1.004.827,36

Tablo 3'e göre toplam yarar 1.004.827,36 TL olarak hesaplanmıştır. Tablo 2'de ve Tablo 3'teki fiyat toplamalarının toplanması sonucunda kütüphane koleksiyondan doğan yararın genel toplamına ulaşılmaktadır. Bu doğrultuda kütüphane koleksiyonundan doğan ekonomik yararın genel toplamı 2.379.824,66 TL olarak hesaplanmıştır. Söz konusu veriler çerçevesinde, ödünç verme hizmetlerinden ortaya çıkan yararın kütüphane koleksiyonundan doğan toplam yararın %57,7'sini, kütüphane içerisinde kullanılan materyallerin ortaya çıkardığı yararın ise kütüphane koleksiyonundan doğan toplam yararın %42,3'ünü oluşturduğu anlaşılmıştır.

5.2.2. İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin Fiziksel Alan Kullanım Yararı

İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi Cerrahpaşa ve İstanbul Üniversitesi'ne yakın olması nedeniyle sıklıkla öğrencilerin yararlandığı bir mekandır. Bu nedenle fiziksel alan kullanım yararının hesaplanması kütüphanenin topluma sunduğu hizmetlerin ekonomik değerinin tam olarak ifade edilmesi açısından önemli görünmektedir. Bu bağlamda ilgili hizmet fiyatının hesaplanmasında alternatif fiyatlar araştırılmış, kafe ve restoranlar çalışma ve okuma anlamında uygun koşulları taşımaması nedeniyle bu hizmetin alternatifi olarak değerlendirilmemiştir.

Tablo 4'te İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'ne yakın yerlerde bulunan alternatif işletmeler listelenmektedir.

Tablo 4

İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin Yakın Çevresindeki Alternatif İşletmeler ve Fiyatları

Kurumlar	2023 Günlük (TL)
IDEA	49,33
Strateji Eğitim Kurumları	150
Kolektif House	199
Workington	132
Ortalama	132,58

Tablo 4'te alternatif işletmelerin yanı sıra bu işletmelerin günlük fiyatlamaları da açıklanmaktadır. Ayrıca İstanbul'da mekânsal açıdan elverişli çalışma koşullarıyla kütüphaneye alternatif sayılabilecek fakat günlük giriş fiyat uygulaması bulunmayan işletmelerin aylık/yıllık fiyatları tespit edilmiş, bu doğrultuda işletmelerin günlük fiyatları hesaplanarak tabloya eklenmiştir. Alternatif kuruluşların 2023 yılı itibarıyla ortalama fiyatları 132,58 TL olarak hesaplanmıştır.

Tablo 5'te 2023 yılı Aralık ayı genel fiyat endeksi ile 2022 yılının ilgili aylarının endeks değişimleri hesaplanmıştır. Hesaplanan yüzde değerler 2023 yılı aralık ayında tespit edilen ilgili fiyatlardan düşülmüştür. Endeks ve fiyatlara ilişkin veriler aşağıda paylaşılmaktadır.

Tablo 5

İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin 2022 Yılı Fiziksel Alan Kullanım Yararı

Aylar	Kullanıcı Sayısı (N)	Endeks Değişimi	Enflasyon %	2023 (TL)	2022 (TL)
Ocak	2.246	1.859.38 / 763.23	143,61	297.774,68	122.234,17
Şubat	2.641	1.859.38 / 799.93	132,44	350.143,78	150.638,35
Mart	3.402	1.859.38 / 843.64	120,39	451.037,16	204.654,09
Nisan	3.279	1.859.38 / 904.79	105,50	434.729,82	211.547,35
Mayıs	3.133	1.859.38 / 931.76	99,55	415.373,14	208.154,91
Haziran	2.730	1.859.38 / 977.90	90,14	361.943,40	190.356,26
Temmuz	1.430	1.859.38 / 1.001.03	85,74	189.589,40	102.072,46
Ağustos	1.078	1.859.38 / 1.015.65	83,07	142.921,24	78.069,17
Eylül	1.464	1.859.38 / 1.046.89	77,60	194.097,12	109.288,91
Ekim	2.553	1.859.38 / 1.084.00	71,52	338.476,74	197.339,51
Kasım	2.729	1.859.38 / 1.115.26	66,72	361.810,82	217.017,04
Aralık	5.012	1.859.38 / 1.128.45	64,77	664.490,96	403.283,94
Toplam	31.697	--	--	4.202,388.26	2.194.656,16

Tablo 5'te, yukarıda açıklanan ortalama günlük fiyat (132,58 TL) ile kütüphaneye giriş sayısının çarpılması sonucunda elde edilen yarar 2023 yılı için 4.202,388.26 TL olmuştur. Bu fiyatın enflasyondan arındırılması için 2023 aralık ayı genel enflasyon endeksi ile 2022 yılının ilgili ayları arasındaki endeksin değişimi hesaplanmış ve bu yüzde değerler ilgili ayların fiyatlarından düşürülmüştür. Bu doğrultuda kütüphanenin 2022 yılı için fiziksel alan kullanım yararı 2.194.656,16 TL olarak hesaplanmıştır. İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin fiziksel alan kullanım yararı, kütüphane koleksiyonunun kullanımından sonra en yüksek ekonomik yarar sağlayan hizmet olarak karşımıza çıkmıştır.

5.2.3. İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin İnternet ve Bilgisayarlarının Ekonomik Yararı

Araştırma kapsamında internete erişim ve bilgisayar kullanım hizmetlerinin yararı ayrı ayrı hesaplanmıştır. İnternete (TTNET VPN) erişim sayısı ile ilgili bilgiler Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından paylaşımına uygun görülmemiştir. Dolayısıyla bu kısımda yalnızca kütüphanenin internete bağlı bilgisayarlarının kullanımları değerlendirmeye alınmıştır. İnternete bağlı bilgisayar hizmetlerinin yarar hesaplamasında alternatif fiyatların saptanması için bölgedeki internet kafeler ile görüşülmüştür. Bu işletmelerin doğrudan 2022 yılı saatlik ücret bilgilerine ulaşılmıştır. Bu nedenle bu hizmetin fiyatlarının tespiti için ikincil bir enflasyon ve endeks hesaplaması gerekli görülmemiştir.

Tablo 6*İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin Yakın Çevresindeki Alternatif İşletmeler ve Fiyatları*

İşletmeler	2022 Saat (TL)
Seçkin İnternet Kafe	10
Nazar İnternet Kafe	12
Şamata İnternet Kafe	10
Ortalama	10,7

Tablo 6'ya göre 2022 yılında internet kafelerin ortalama fiyatları 10,7 TL olarak hesaplanmıştır. Kütüphane bilgisayarlarının kaç saat kullanıldığı ile ilgili verilerin eksikliği nedeniyle bu hesaplama yalnızca bilgisayarların açılış sayıları ile sınırlı kalmıştır. Kütüphane bilgisayarları bir yıl içerisinde toplam 3.187 kez açılmıştır. Bu doğrultuda kütüphane bilgisayarlarının kullanım yararı 34.100,90 TL olarak bulunmuştur.

5.2.4. İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin Referans Hizmetlerinin Ekonomik Yararı

Referans hizmetleri kullanıcıların bilgi edinmek, bir kaynağa erişmek veya kütüphanenin fiziksel alanını etkin kullanmak amacıyla çeşitli kanallar aracılığıyla kütüphaneciye sorularını iletmesi ve yanıt aramasıdır. İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nde de referans kütüphanecileri çalışmakta ve referans soruları bu kütüphaneciler tarafından yanıtlanmaktadır. Çalışma kapsamında referans hizmetlerine yönelik olarak 2022 yılına ilişkin verilerin bulunmaması nedeniyle kütüphanede 2023 aralık ile 2024 ocak ayları arasında bir zaman çalışması uygulanmış ve bir aylık zaman diliminde kütüphaneye giriş yapan kullanıcıların sayısı ile yine bu ay içerisinde kütüphaneciye yöneltilen sorular derlenmiştir. Bu sayılar 2022 yılında kütüphaneye giren kullanıcı sayısı ile oranlanmış, bu vesileyle 2022 yılında sorulduğu tahmin edilen referans soru sayı ve türleri tahmin edilmiştir. Aşağıda zaman çalışmasının uygulandığı takvim aralığında kütüphaneciye yöneltilen soru sayı ve dağılımları paylaşılmaktadır.

Tablo 7*İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nde 2023 Yılı Aralık Ayı - 2024 Yılı Ocak Ayı Arasında Kütüphaneye Yöneltilen Referans Soru Sayısı*

Soru Türleri	Sayı (N)
KOHA Kaynak Sorgulama	7.038
Araştırma Konularına Rehberlik	5.750
Genel Sorular	5.112
Toplam	17.900

Tablo 7'ye göre, 2023-2024 yılında kütüphaneye üç temel grupta 17.900 soru yöneltilmiştir. Kütüphane materyallerinin yer tespiti için sorulan sorular kütüphaneciye en sık sorulan soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Materyal tespitinden sonra kütüphaneciye en çok danışılan konu araştırma rehberliği olmuştur. 2023 Aralık - 2024 Ocak ayı aralığında uygulanan bu çalışmada kütüphaneyi 7.165 kullanıcı ziyaret etmiştir. Kütüphaneyi ziyaret eden kullanıcı sayısı ve kütüphaneye yöneltilen soru sayısı ile 2022 yılında kütüphaneyi ziyaret eden 34.884 kişi oranlandığında kütüphaneye 2022 yılında "sorulduğu varsayılan" referans soru sayısı 87.149 olarak hesaplanmıştır. Referans sorularının fiyatlandırması konusunda ise alternatif bir fiyatın olmaması nedeniyle bu çalışmada benzer çalışmalarda uygulanan yöntemlerden birisi olan "saatin onda biri" yaklaşımı tercih edilmiştir. Bu çerçevede, kütüphane

personellerinin 2022 yılı ortalama maaşlarının saatlik diliminin 1/10'u bir referans sorusunun yanıtlanma yararı olarak atanmıştır. Referans sorularının yanıtlanmasının fiyatı 2022 yılı için ortalama 4,74 TL olarak saptanmıştır. Ortalama fiyat ile yukarıda hesaplanan ve kütüphaneye yöneltildiği varsayılan referans soru sayısı (87.149) çarpılmış, 2022 yılında referans hizmetlerinin “arz edildiği varsayılan” değerine ulaşılmıştır. 413.885,45 TL olarak hesaplanan bu değer İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin 2022 yılı referans hizmetlerinin ekonomik yararı olarak kabul edilmiştir.

5.2.5. İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin Kültürel Etkinliklerinin Ekonomik Yararı

İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi sunmuş olduğu bilgi hizmetlerinin yanı sıra kullanıcılarının kültürel yaşama katılımı desteklemek amacıyla çeşitli etkinlik ve organizasyonlar düzenlemekte ya da ev sahipliği yapmaktadır. Kütüphane, 2022 yılı içinde 57 etkinlik düzenlemiş ya da bu etkinliklere ev sahipliği yapmıştır. Mesleki seminerler, oryantasyonlar, fuarlar, film gösterimleri, sergiler bu etkinliklerden bazılarıdır. İlgili yıl içerisinde 57 faaliyete toplam 8800 kullanıcı katılmıştır. Bu etkinliklerin fiyatları da yukarıdaki hizmetlerde olduğu gibi alternatif fiyatlar aracılığıyla tespit edilmiştir. İlgili fiyatlar TÜİK genel fiyat endeksi kullanılarak enflasyondan arındırılmıştır.

Tablo 8

İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin Yakın Çevresindeki Alternatif Kültürel Etkinlik Fiyatları

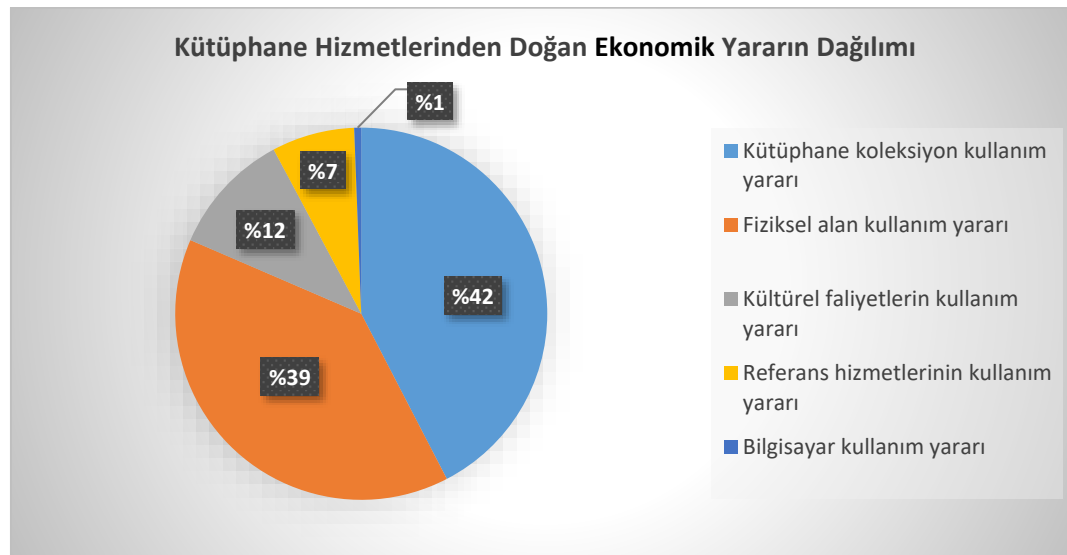
Etkinlikler	2024 Fiyatları (TL)
Temel yapay zekâ uygulamaları	212
Şiir Yolculuğu "Edip Cansever Durağı"	80
Cem Karaca'nın Gözyaşları filmi	200 TL (Tam) / 185 TL (Öğrenci)
Sadık Ahmet filmi	140 TL (Tam) / 130 TL (Öğrenci)
Pera Müzesi	100 TL (Tam) / 50 TL (Öğrenci)
Devlet Tiyatroları	75 TL (Tam) / 45 TL (Öğrenci)
İstanbul Modern Sergisi	230 TL (Tam) / 150 TL (Öğrenci)
Sinema Müzesi Sergisi	180 TL (Tam) / 120 TL (Öğrenci)
Ortalama	135,5 TL

Tablo 8'de İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin gerçekleştirdiği etkinliklere benzer sekiz farklı kültürel etkinliğin fiyatları derlenmiştir. Bu fiyatlar çoğunlukla öğrenci ve yetişkinlere göre farklılık göstermektedir. Fakat bu hesaplamada herhangi bir ayrıma gidilmemiş ve etkinliklerin 2024 yılı için ortalama fiyatları 135,5 TL olarak hesaplanmıştır.

Tablo 9*İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin 2022 Yılı Kültürel Etkinliklerin Ekonomik Yararı*

Aylar	Kullanıcı Sayısı (N)	Endeks Değişimi	Enflasyon %	2024 (TL)	2022 (TL)
Ocak	200	1.984.02 / 763.23	159,95	27.100,00	10.425,08
Şubat	389	1.984.02 / 799.93	148,02	52.709,50	21.252,11
Mart	1.379	1.984.02 / 843.64	135,17	186.854,50	79.455,07
Nisan	1.646	1.984.02 / 904.79	119,27	223.033,00	101.716,14
Mayıs	435	1.984.02 / 931.76	112,93	58.942,50	27.681,63
Haziran	122	1.984.02 / 977.90	102,88	16.531,00	8.148,16
Temmuz	72	1.984.02 / 1.001.03	98,19	9.756,00	4.922,54
Ağustos	0	1.984.02 / 1.015.65	95,34	0	0
Eylül	55	1.984.02 / 1.046.89	89,51	7.452,50	3.932,51
Ekim	594	1.984.02 / 1.084.00	83,02	80.487,00	43.977,16
Kasım	760	1.984.02 / 1.115.26	77,89	102.980,00	57.889,70
Aralık	3.148	1.984.02 / 1.128.45	75,81	426.554,00	242.622,14
Toplam	8.800	--	--	1.192.400,00	602.022,24

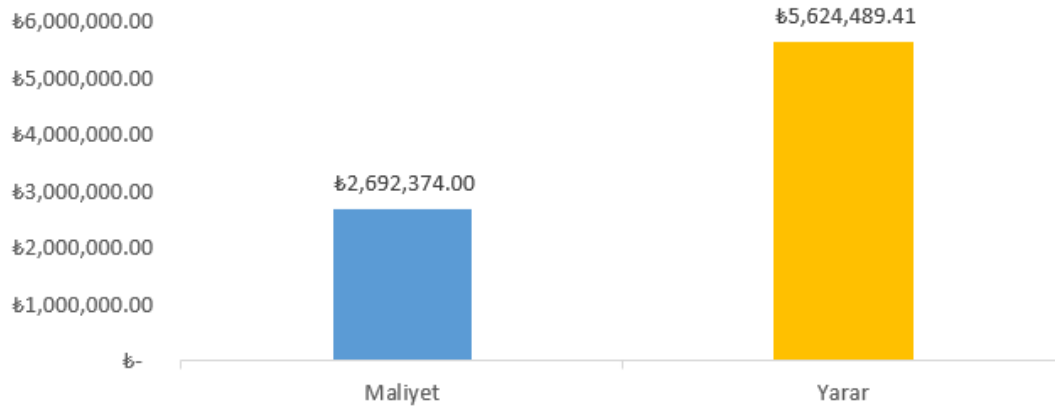
Tablo 9'da kültürel etkinliklerin 2024 yılı alternatif fiyatları ile kültürel etkinliklere katılım sağlayan kullanıcı sayısı çarpılmış ve kültürel etkinliklerin ekonomik yararı 2024 yılı için 1.192,400.00 TL olarak belirlenmiştir. Elde edilen endeks değişimleri ile hesaplanan enflasyon oranları bu çarpımın sonuçlarından her bir ay için düşürülmüş ve aylara göre kütüphanenin düzenlediği kültürel etkinliklerin ekonomik yararları hesaplanmıştır. Hesaplama sonucunda 2022 yılında düzenlenen kültürel etkinliklerin yarattığı ekonomik yararın 602.022,24 TL olduğu anlaşılmıştır.

Şekil 1*Kütüphane Hizmetlerinden Doğan Ekonomik Yararların Dağılımı*

Şekil 1’de İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi’nin hizmetlerinden doğan yararın dağılımı yer almaktadır. Dağılıma göre en önemli ekonomik yarar 2.379.824,66 TL (%42) ile kütüphane koleksiyonundan kaynaklanmaktadır. Kütüphane koleksiyonundan sonra kütüphanenin sağladığı en önemli yarar 2.194.656,16 TL (%39) ile fiziksel alan kullanımından ortaya çıkmaktadır. Kültürel faaliyetlerin kullanımı fiziksel alan kullanımından sonra gelmekte ve 602.022.24 TL (%11) ile kütüphanenin en önemli üçüncü hizmeti olarak dikkat çekmektedir. Referans hizmetlerinin yararı ekonomik fayda sıralamasında 403.885,45 TL (%7) ile kültürel faaliyetlerden sonra gelmektedir. Referans hizmetleri, yarar sıralamasında her ne kadar alt sırada yer alsada da bilgi kaynaklarının keşfinin sağlaması hususunda kullanıcılar tarafından sıklıkla başvuru alan bir hizmet olarak verilmektedir. İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi’nin sunduğu hizmetler arasında en az ekonomik katkı sağlayan hizmetin 34.100,90 TL (%1) ile internet-bilgisayar hizmeti olduğu söylenebilir. Kullanıcıların internete erişimini kolaylaştırmak için kütüphanede ücretsiz ve kablosuz bir şekilde TTNET-VPN altyapısı ile internet erişimi ayrıca sunulmaktadır. Bu hizmete ilişkin veriler yetkililerce paylaşılmamaktadır. Bu nedenle internet ve internete bağlı bilgisayar kullanımının ekonomik değeri düşük görünmektedir. Gerçekte bu değer çok daha fazla olduğu öngörülmektedir.

Şekil 2

İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi Maliyet/Yarar Analizi

Şekil 2’de görüldüğü üzere, İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi için yapılan maliyet-yarar analizi sonucuna göre, kütüphanenin bir yıllık maliyetinin (harcamalarının) 2.692.374,00 TL olmasına karşın, elde edilen ekonomik yarar 5.624.489,41 TL olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuç, “kütüphane kendine yatırılan her 1 TL karşılığında topluma 2.08 TL değerinde ekonomik yarar sağlamıştır” biçiminde de ifade edilebilir. Bir başka deyişle, çalışmamızın maliyet-yarar analizine göre 2022 yılında İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi için yapılan yatırımların (harcamaların) ekonomik yarar olarak geri dönüşü iki kattan fazla olmuştur. Araştırmanın hipotezini de kanıtlayan bu veri Türkiye’de bir kütüphanenin ekonomik yararını ilk kez ortaya koyan çok önemli somut bir veridir. Ayrıca belirtilmesi ve göz önüne alınması gereken önemli bir diğer nokta da şudur: Çalışmanın yapıldığı yılın dünyada ve Türkiye’de Covid 19 salgınının en yoğun dönemidir. Dolayısıyla elde edilen ekonomik yararın görece düşük çıktığı öngörülebilir. Kullanıcı/kullanım sayısının neredeyse yarı yarıya azaldığı böylesi olağanüstü bir salgın döneminde dahi söz konusu kütüphanenin elde ettiği iki kattan fazla ekonomik yararın olağan dönemler için çok daha yüksek olduğu/olacağı açıktır.

Çalışmanın somut bir çıktısı olarak halk kütüphanelerinin (ve diğer kütüphane türlerinin de) kullanabileceğini düşündüğümüz basit ve pratik (uygulanabilir) bir maliyet-yarar analizi formülü de geliştirilmiştir. Söz konusu formül aşağıdadır.

Maliyet Ölçümü

MToplam = M1 (Doğalgaz harcama tutarı) + M2 (Elektrik harcama tutarı) + M3 (Su harcama tutarı) + M4 (Kömür harcama tutarı) + M4 (Araç muayene bedeli) + M5 (Personel maaşları tutarı) + M6 (Kitap ödeneği tutarı) + M7 (Abonelikler bedeli) + ...

Yarar Ölçümü

YToplam = Y1 (Ödünç verilen materyaller fiyat toplamı) + Y2 (Kütüphane içerisinde kullanılan materyaller fiyat toplamı) + Y3 (Fiziksel alan hizmeti bedeli) + Y4 (İnternet hizmeti bedeli) + Y5 (Bilgisayar hizmeti bedeli) + Y6 (Referans hizmetleri bedeli) + Y7 (Kültürel faaliyet hizmetleri bedeli) + ...)

Maliyet-Yarar Oranı Ölçümü

Oran (%) = Yarar / Maliyet x 100 (O = Y / M x100)

Türkiye'deki halk kütüphaneleri yukarıdaki formülü kendi verilerine kolayca uyarlayarak hizmet verdikleri bölgenin ekonomik yaşamına sağladıkları katkıyı/yararı, başka bir deyişle kurumsal ekonomik performanslarını hesaplayabilirler.

6. Sonuç ve Öneriler

İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nde personel maliyetleri unsurunun girdi maliyetleri içinde en yüksek orana sahip olduğu, bunu elektrik, su, doğalgaz gibi yakıt ve abonelik maliyetlerinin izlediği anlaşılmıştır. En düşük maliyet unsuru ise bakım ve onarım gibi her zaman gerçekleşmeyen giderler olmuştur. Yarara ilişkin olarak ise kütüphanenin en yüksek değer yaratan hizmetinin koleksiyon hizmeti olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sırayı fiziksel alan kullanım hizmeti izlemiştir. Fiziksel alan kullanım hizmetinden sonra en önemli yarar sağlayan hizmetler sırasıyla kültürel etkinlikler, referans hizmetleri ve internete bağlı bilgisayar hizmetleri olmuştur. İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi 2022 yılı maliyet-yarar analizine/hesaplamasına göre 1TL'lik maliyete karşılık 2.08 TL'lik (2 kattan fazla) kamusal ekonomik yarar (kâr) sağlamıştır.

Araştırma bulguları ve sonuçları doğrultusunda aşağıda yer alan öneriler sunulabilir.

- KOHA otomasyon sisteminde tutulan veriler arasında materyallerin fiyatları da yer almalıdır. Bu fiyatlar otomasyon sistemi içerisinde yıllık enflasyon düzeyinde artırılmalıdır.
- Kütüphane içerisinde kullanılan materyallerin tespit edilebilmesi için otomasyon sisteminde “iç kullanım” adı altında bir bölümün açılması ve tüm materyallerin bu iç kullanım bölümünde okutulduktan sonra raflara yerleştirilmesi gerekmektedir.
- Kütüphaneciye sor, yüz yüze danışma, e-posta ve telefon aracılığıyla kütüphaneye yöneltilen soruların sayısı ve türleri şablonlar hazırlanarak kayıt altına alınmalı, istatistiksel verilere dönüştürülmelidir.
- Bilgisayar ve internet kullanımı ile ilgili olarak bilgisayarların açık kaldığı süreler kayıt altına alınmalı ve toplam saat sayısı ilgili personel tarafından işlenmelidir.
- TTNET-VPN aracılığıyla kullanıcıların erişimine sunulan internete bağlanma ve internete bağlı kalınan saat sayısı kütüphaneler tarafından ilgili bakanlıktan talep edilmelidir.
- Kültürel etkinlikler ile ilgili olarak, piyasa fiyatı yüksek olan etkinliklerin sayısı artırılmalıdır.
- KYGM tarafından Türkiye'de halk kütüphanelerinin yukarıda sözü edilen nitelikteki istatistiklerinin kayıt altına alındığı bir sistem geliştirilmeli, maliyet-yarar analizi hesaplamaları bu sistem aracılığıyla her yıl her kütüphane için yapılmalı, kütüphanelerin ekonomik etkileri yıllık maliyet-yarar analiz raporları olarak açıklanmalıdır. Bu raporlar Kültür ve Turizm Bakanlığı'na sunulmalı, bununla birlikte kamuoyu ile paylaşılmalıdır. Zorunlu hale getirilecek bu uygulama ile kütüphanelerin yıllık performansları gözlenmeli, bu gözlem sonucunda da iyileştirmeler yapılmalıdır.

Demokratik toplumlarda devlet kurumlarının açık, saydam ve hesap verebilir olması beklenen bir gerekliliktir. Ayrıca maliyet-yarar analizi hesaplamalarının yapılması ve sonuçlarının kamuoyu ile paylaşılması, halk kütüphanelerine ilişkin toplumsal algı ve kabulü somut verilerle kolaylaştıracak ve güçlendirecektir.

İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi örneği üzerinde gerçekleştirdiğimiz bu araştırmanın Türkiye'deki tüm halk kütüphanelerini içerecek biçimde genişletmesi ileri bir araştırma konusu olarak

düşünülebilir. Ayrıca ifade edildiği üzere benzer maliyet-yarar analizlerinin diğer kütüphane türleri için de uygulanması mümkün görünmektedir.

Etik Standartlar ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışmada etik kurul iznine gerek bulunmamaktadır.

Yazar Katkı Beyanı: Yazarlar makalenin araştırma için "hayati önem taşıyan" personel, mekân, finansal kaynak, araç ve gereç sağlanması, araştırmada kullanılan malzemenin sağlanması, veri toplama ve işleme, analiz ve yorum, bulguların açıklanması, literatür taramasının yapılması, kaynak taraması ve yazma işlemlerinin Samet EMRE tarafından gerçekleştirildiğini, diğer tüm süreçlere eşit oranda katkıda bulunduklarını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yoktur.

Kaynakça

- Akman, T. K. (2011). *Kamu maliyesine giriş*. İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Atılğan D. (2003). Demokratikleşme sürecinde halk kütüphaneleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 17(4), 381-385. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/issue/view/29>
- Barron, D., Williams, R.V., Bajally, S. Arns, J. ve Wilson, S. (2005). The economic impact of public libraries on South Carolina. South Carolina: The University of South Carolina. Erişim adresi: <https://library.wyo.gov/wp-content/uploads/2020/07/SC-final-report-26-january.pdf>
- Belanger, T. ve Young, H. (1983). *The ALA glossary of library and information science*. Chicago: American Library Association. <https://archive.org/details/alaglossaryoflib00youn>
- Elliot, D. S., Holt, G. E., Hayden, S. W. ve Holt, L. E. (2007). *Measuring your library's value*. Chicago: American Library Association.
- Emre, S. (2024) Halk kütüphanelerinin ekonomik etkisi: İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi için maliyet-yarar analizi (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara. <https://openaccess.hacettepe.edu.tr/xmlui/handle/11655/34928>
- Ersoy, O. (1962). Gezici kütüphaneler I. *Türk Kütüphaneciliği*, 11(3-4), 114-127 <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/issue/view/219>
- Ertuna, İ. Ö. (1974). *Maliyet muhasebesi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Basımevi.
- Fatih Kaymakamlığı. (2024). *İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi*. T.C. İçişleri Bakanlığı. Erişim adresi: <http://www.fatih.gov.tr/istanbul-orhan-kemal-il-halk-kutuphanesi>
- Funk, R. (1975). *Kostenanalyse in wissenschaftlichen bibliotheken: Eine modelluntersuchung an der universitätsbibliothek der Technischen Universität Berlin*. Berlin, Boston: Walter de Gruyter GmbH. <https://doi.org/10.1515/9783111326030>
- Gökçen, G., Çelenk, H. ve Horasan, E. (2014). *Yönetim muhasebesi ve uygulamaları*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Griffiths, J.M., King, D.W. ve Lynch, T. (2004). *Taxpayer return on investment in Florida public libraries: Summary report*. Florida: State Library and Archives. Erişim adresi: <https://cefa.fsu.edu/sites/g/files/imported/storage/original/application/19565558cdcebf1df3c8f7530352864a.pdf>
- Hazırlar, M. A. (2004). Halk kütüphanelerinde iç mimari. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi: Ankara. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- International Federation of Library Association and Institutions-IFLA. (1986). *Guidelines for public libraries*. 3.rd. ed. München: K. G. Saur.
- Kaygusuz, S. Y. ve Dokur, Ş. (2014). *Maliyet muhasebesi*. Bursa: Dora Yayınevi.

- Leimkuhler, F. F. ve Cooper, M. D. (1970). *Analytical Planning for University Libraries*. California: California University. Erişim adresi: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED040729.pdf>
- Levin, Driscoll ve Fleeter. (2006). *Economic benefits of public libraries: Southwestern Ohio's return from investment in public libraries*. Erişim adresi: <https://static1.squarespace.com/static/5bf6023eec4eb7871ad7f98e/t/5bf82a2fc2241bd501f4285b/1542990385731/SW+Library+Econ+Benefits+Study+June+22+2006.pdf>
- Öztaş, C. ve Zengin, E. (2008). Yerel yönetimler ve kültür hizmetleri. *Journal of Social Policy Conferences*, (54), 155-180. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/899/10101>
- Pektaş, E. K. (2004). Büyük kent belediyelerini eğitim ve kültür hizmetlerine siyasi parti ideolojilerinin yansımaları. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=itlSxwH48O1EO15iSXve8Q&no=itlSxwH48O1EO15iSXve8Q>
- Pung, C., Clarke A. ve Patten, L. (2004) Measuring the economic impact of the British library. *New Review of Academic Librarianship*, 10(1), 79-102. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13614530412331296826?scroll=top&needAccess=true>
- Püsküllüoğlu, A. (2003). *Arkadaş Türkçe sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Rider, F. (1936). Library cost accounting. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*. 6(4), 331–381. <http://www.jstor.org/stable/4302298>
- Roberts, S. A. (1998). *Financial and cost management for libraries and information services*. London: Bowker-Saur.
- TDK (Türk Dil Kurumu) (2023). *Genel açıklamalı sözlük*. Ankara: TDK Yayınları. <https://sozluk.gov.tr/>
- The Indiana Business Research Center. (2007). *The economic impact of libraries in Indiana*. Indianapolis: Indiana State Library. <https://libraryresearchnetwork.org/economicimpact-libraries-indiana-2007/>
- Uçak, N. Ö. (2004). Değişen bilgi ortamının danışma hizmetine etkisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 18(4), 407-417. <http://tk.org.tr/index.php/TK/article/view/227/220>
- Uslu, M. S. (1991). *Maliyet muhasebesi: Planlama ve kontrol açısından*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Yavuz, E., Özgül, H. B., ve Susam, N. (2021). Türk bütçe sistemindeki değişimler ve performans esaslı program bütçe sistemine geçiş. *Maliye Çalışmaları Dergisi*, (65), 115-137. <https://doi.org/10.26650/mcd2021-889262>
- Yılmaz, B. (1995). Ankara'daki halk kütüphanesi kullanımı: Sosyo-ekonomik çözümleme. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <https://bby.hacettepe.edu.tr/yayinlar/40.pdf>
- Yontar, A. (1990). *Kütüphaneler için maliyet hesaplamasına giriş*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 8 Sayı: 1 Yıl: 2025

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

Hakemli Makaleler

Araştırma Makalesi

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 09.01.2025
Kabul tarihi: 05.05.2025
Erken Görünüm: 03.06.2025
Yayınlanma tarihi: 30.06.2025

Article Info

Date submitted: 09.01.2025
Date accepted: 05.05.2025
Date early view: 03.06.2025
Date published: 30.06.2025

Anahtar Sözcükler

*Atıf Etkisi, Dergi Çeyreklik
Değeri, Engel Modeli*

Keywords

*Citation Impact, Journal
Quartiles, Hurdle Model*

DOI numarası

10.33721/by.1616289

ORCID

0000-0003-3820-1644

Makalelerin Dergi Çeyreklik, Yazar İş Birliği, Açık Erişim, Fon Desteği, Yayın Dili ve Yaşı Özelliklerinin Atıf Sayısına Etkisi: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Makaleleri Örneği

Impact of Journal Quartiles, Author Collaboration, Open Access, Funded Research, Language Features and Age of Articles on Citation Count: Case Study of Ankara University Faculty of Agriculture Research Articles

Can BESİMOĞLU

Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Muhlis Erkmen Kütüphanesi, Öğr. Gör.
Dr., besimoglu@ankara.edu.tr

Öz

Bu çalışmada, tarım disiplini bilimsel araştırmalar yayımlayan Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Web of Science (WoS) kapsamında, 2008-2021 yılları arasında yayımlanan makalelerinin dergi çeyreklik değeri, yazar iş birliği, açık erişim, fon desteği ve yayın dili gibi özelliklerinin atıf sayısına olan etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma, “Makalelerin bahsedilen beş değişkene bağlı olarak atıf sayıları değişmekte midir?” sorusuna yanıt arayacaktır. Veri setinde gerekli sınırlamalar ve ayıklamalar (1393 araştırma makalesi) yapıldıktan sonra; beş bağımsız değişkenin toplam, ilk iki ve üç yıl atıf sayısına etkisi Negatif Binom Regresyon Modeli (Negative Binomial Regression Model) ve Engel Modeliyle (Hurdle Model) incelenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda, dergi çeyreklik değeri, ulusal ve uluslararası iş birliği atıf sayısını artıran bir etken olarak bulunmuştur. İngilizce makaleler daha çok atıf almaktadır. Ayrıca makale yaşı arttıkça atıf sayısının da arttığı görülmüştür. Ziraat Fakültesi araştırmacılarının; çeyreklik değeri yüksek dergilerde, ulusal ve uluslararası iş birliğiyle yayın yapması kurumun WoS’ta atıf sayısını artırabilir. Böylece Ziraat Fakültesi; tarım disiplini, bilimsel ve uluslararası platformlarda daha önemli bir konuma gelebilir.

Abstract

The aim of this study is to examine the effect of journal quartile value, author collaboration, open access, funding support and publication language of the articles published by Ankara University Faculty of Agriculture, which publishes scientific research in the field of agriculture, within the scope of WoS between the years 2008-2021, on the number of citations. This research will seek to answer the question: Do the citation counts of these research papers vary based on the five mentioned variables? After the necessary limitations and eliminations (1393 research articles) in the data set; the effect of five independent variables on the total, first two and three years citation counts was examined by Negative Binomial Regression Model and Hurdle Model. As a result of the findings, journal quartile value, national and international collaboration is a factor that increases the citation counts of the articles. Articles written in English receive more citations. Besides, it has been observed that the number of citations increases as the age of an article increases. Researchers at Faculty of Agriculture, publishing articles in high quartile value journals, national and international collaboration will increase the citation numbers of institution in WoS. Thus, Faculty of Agriculture, can achieve a more significant position in the field of agriculture, scientific and international platform.

1. Giriş

Ülkelerin, kurumların ya da araştırmacıların yayımladıkları yayınların etkisi ve toplumsal gelişmeye katkısı bilimin en önemli işlevi ve amaçlarından biridir. Bu bağlamda, bilim toplumsal kalkınmada en etkili araçlardan birisidir. Bu nedenlerle ülke, kurum ve yazarların bilimsel etkisi ya da bilimsel yayınlara yapılan atıflar uzun süredir araştırma konusu olmuştur.

Bilimsel bir yayından diğer bir yayına atıf yapılması, kendinden önceki ve sonraki araştırmalar için bir gösterge olarak kabul edilmiş ve bilimsel iletişimin gelişmesi, ilerlemesi ve yayılması için önemli sayılmıştır. Araştırma yayınlarına yapılan atıfların bilimsel iletişimdeki önemi zamanla artmıştır. Özellikle 20. ve 21. yüzyılda geliştirilen atıf dizinleri gibi araçlarla atıf sayıları ve göstergeleri sistematik bir şekilde ele alınmıştır. Atıf dizinleri zamanla bilimsel yayınların değerlendirilmesinde önemli bir araç olmuştur. Yayın ve atıf sayıları ile ülke, kurum ve araştırmacıların değerlendirilmesinde kullanımı artmıştır. Akçığit ve Özcan Tok (2020, s.66) araştırmacıların akademik verimliliğinin yayın sayısı ve niteliğiyle ölçüldüğünü belirtmiştir. Ancak sadece yayın sayısına bakarak değerlendirmenin fayda ve zararları olduğunu raporda ifade etmişlerdir. Garfield (1979) bilim adamlarının değerlendirilmesinde bir değer olarak atıfların kullanılması hakkında bilinmeyen birçok yön olduğunu belirtmiştir. Hâlâ atıf sayılarını etkileyen toplumun yapısı, örgütlenmesi ve işleyişi ile ilgili etkenler (societal factors) hakkında az bilgiye sahip olduğumuz değerlendirmesini yapmıştır. Ayrıca, alandan alana atıf örüntülerindeki değişimleri hakkında öğrenilmesi gereken hâlâ çok şey olduğunu belirtmiştir (Garfield, 1979). Benzer olarak, Al (2008, s. 40) doktora tezinde disiplinlerin yayın ve atıf alma sayıları arasında farklılıklar bulunduğunu belirtmiştir. Farklı disiplinlerde farklı atıf alma yönelimleri olduğunu ve bu nedenle disiplinlere özgü durumların dikkate alınması gerektiğini önermiştir. Yine Onodera ve Yoshikane (2015) makalelerin atıf oranlarını etkileyen temel faktörlerin belirlenmesinin zor ve karmaşık bir konu olduğunu belirtmiştir. Literatürde bu konuda çok fazla araştırma olsa da kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. Birçok araştırmacı bilimsel yayınların atıfları ve bunların değerlendirilmesi üzerine araştırma yapmaktadır (Akçığit ve Özcan Tok 2020; Al, 2008; Glänzel, 2001). Bu araştırmaların büyük çoğunluğu disiplin, alan, ülke, kurum ya da yazarların etkisini değerlendirip anlamlı sonuçlara veya çıkarımlara ulaşabilmek için yürütülmüştür. Bazı araştırmalar ise genellikle bilimsel iletişimde atıf yapma ve bunları etkileyen faktörleri bulmak için gerçekleştirilmiştir (Moskaleva ve Akoev, 2019; van Raan, van Leeuwen ve Visser, 2011; Didegah ve Thewall, 2013a, 2013b). Bu araştırmalar literatür özeti kısmında daha ayrıntılı incelenmiştir.

Bilimsel araştırmalarda atıf; atıf yapılan çalışmayı belirtme, onaylama, önceki çalışmalardaki düşünce ve fikirlere yer verme vb. birçok nedenlerle olabilmektedir. Atıf Türleri Ontolojisinde 100 farklı atıf türü olduğu belirtilmiştir (Tonta ve Akbulut, 2020, s. 390). Öte yandan, Tahamtan, Afshar ve Ahamdzadeh (2016) atıf sayılarını etkileyen 28 farklı etken kapsamında literatürü incelemişlerdir. Tahamtan ve diğerleri'nin (2016) literatür incelemesinden de anlaşılabileceği gibi bilimsel iletişimde atıf yapma ve bunu etkileyen faktörler birçok araştırmada yer almıştır. Bu derleme yayında atıf sayılarını etkileyen faktörler üzerine yapılan çalışmalarda yayınların birçok özelliğine göre analizler yapıldığı görülmektedir. Bu analizler yayınların konusu, araştırma yöntemi, açık erişim durumu, yazar sayısı ve iş birliği, sayfa ve alıntı sayısı, fon desteği alma durumu vb. birçok özelliğine göre çeşitlenmektedir. Atıf sayısını etkileyen faktörler çok çeşitli açılardan ele alınabilmektedir. Bu nedenle birçok çalışma yayınların atıf sayısına etki eden özellikleri birkaçıyla sınırlandırmıştır.

Bu nedenlerle disiplin, alan, kurum ya da kişilere/akademisyenlere yönelik olarak yapılacak atıf analizi çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araştırmada tarım disiplininde bilimsel araştırmalar yayımlayan Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesinin (WoS) kapsamında yayımlanan makalelerinin atıf sayılarını etkileyen beş ana etken üzerinde analiz yapılması amaçlanmıştır. Bu beş ana etkenin seçilmesinin çeşitli nedenleri vardır. Tarım disiplininde bazı araştırmaların fon kaynağı/finansmanla yapılması alanın özelliklerinden birisidir. Bu bağlamda araştırma sırasında fon kaynağı kullanılması araştırmanın atıf etkisini artırmakta mıdır sorusu akla gelmektedir. Yazar iş birliğinin de atıf sayısı üzerinde etkisi olabileceği literatürde birçok çalışmada araştırılmıştır (Tonta ve Akbulut, 2020; Gazni ve Didegah, 2011; Grubbs, Glass ve Kilmarx, 2019). Yine açık erişimin de atıf sayısını artırabileceği birçok araştırmada kanıtlanmıştır (Antelman, 2004; Mukherjee, 2009; Morillo, 2020). Öte yandan uluslararası indekslerde Türkçe ya da farklı dilde yayın yapılmasının atıf alma üzerine etkisi var mıdır? sorusu da incelemeye/araştırmaya değer görülmüştür. Son olarak Besimoğlu (2024) araştırmasında bu özelliklerin

atıf sayısına olan etkisinin incelenmesinin yararlı olabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda, bu çalışmanın Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi atıf sayılarını etkileyen nedenler üzerinde durarak literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu türden bir araştırma kurumun uluslararası indekslerde yer alan yayınlarının atıf etkisi ve buna bağlı olarak geliştirilebilecek politika ya da yaklaşımlar belirlenmesine yardımcı olabilir. Bu nedenlerle; araştırmada “Makalelerin aldıkları atıf sayısının yazar iş birliği (tek yazarlı, kurum içi, ulusal ya da uluslararası), açık erişim yayınlar (açık ya da abonelik gerektiren), yayın dili (Türkçe ve İngilizce), fon desteği alma (fon desteği alan ve almayan) ve dergi çeyreklik kategorisine (Q1, Q2 vb.) bağlı olarak değişmekte midir?” sorusuna yanıt aranacaktır.

2. Literatür Özeti

Bu araştırmada yayın dili, açık erişim yayınlar, yazar iş birliği (ulusal ve uluslararası yayın), fon desteği ve dergi çeyreklik kategorisinin atıf sayısı üzerine etkilerini analiz eden çalışmalara yer verilmiştir.

Literatürde bazı çalışmalarda makalelerin yayım dillerinin atıf sayısı üzerine olan etkisi ele alınmıştır. WoS ve Scopus veri tabanlarındaki yayınların analiz edildiği bir çalışmada (Moskaleva ve Akoev, 2019) uluslararası bilim dilinin son dönemde ağırlıklı olarak İngilizce olduğu saptanmıştır. Bilim için yaygın dilin, ortak terminoloji sayesinde farklı ülkelerden araştırmacılar arasında iletişimin daha kolay yapılmasını sağladığı belirtilmiştir (Moskaleva ve Akoev, 2019). Ancak, WoS indekslerine göre İngilizce ve İngilizce olmayan yayın sayısında farklılık olduğu görülmüştür. WoS SCI-E’de %97, SSCI’de %95 ve A&HCI’de %73’nün İngilizce yayın olduğu görülmektedir (Liu, 2017). Özellikle SSCI, ESCI ve A&HCI’de İngilizce olmayan (non-English) yayınların oranının SCI-E’ye göre yüksek olduğu gözlenmiştir (Liu, 2017; Moskaleva ve Akoev, 2019). Moskaleva ve Akoev (2019) araştırmalarında yerli dildeki (Native-language) yayınların İngilizce olanlardan daha az atıf aldığını belirtmişlerdir. Ayrıca İngilizce olmayan yayınlardan açık erişimli olanların daha fazla okunduğu ve atıf aldığı saptanmıştır. Buna ek olarak etki faktörü yüksek olan İngilizce dergilerin daha fazla atıf aldığı diğer bir bulgu olarak sunulmuştur (Moskaleva ve Akoev, 2019). Yine benzer olarak, WoS indekslerindeki yayınların yayım diline göre etkisinin araştırıldığı iki araştırmada İngilizce yayınların daha fazla sayıda atıf aldığı ve h-indeks değerlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Liu, 2017; Kumar, Panwar ve Mahesh, 2016). İngilizce olmayan yayınlar atıf alma sayısı bakımından İngilizce olan makalelerin gerisinde kalmaktadır. Di Bitetti ve Ferreras (2017) doğa bilimlerinde yayın yapan altı dergideki yayınların yayın dili ve atıf alma arasındaki ilişkisi analiz edilmiştir. Bu kapsamda, İngilizce yayımlanan makalelerin İngilizce olmayanlara göre daha çok sayıda atıf aldığı bulunmuştur. Yazarlar anadili İngilizce olmayan ya da zayıf İngilizce dil eğitimi olan ülkeler açısından bu durumun bir dezavantaj oluşturduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca çalışmada ortak/yaygın bir bilim dilinin (lingua franca) kullanımının, bilim adamlarının küresel iletişim ve iş birliğine yardımı olsa da yalnızca veya özellikle İngilizce yayın yapılmasının yerel bilginin iletimini olumsuz etkileyeceğini belirtilmiştir. Bu nedenle yazarlar, bilimsel araştırma sonuçlarının birden fazla dilde yayımlanacak şekilde teşvik edilebileceğini önermişlerdir. van Raan, van Leeuwen ve Visser (2011) İngilizce olmayan dergilerdeki yayınların ülkelerin bilimsel çıktıları olduğunu ifade etmişlerdir. Yazarlar, araştırmalarında İngilizce dışındaki dillerde yayımlanan makalelerin, daha az bilim insanı tarafından okunabildiği için daha düşük etkiye sahip olduğunu saptamıştır.

Yazar iş birliğinin atıf sayısı üzerinde etkisi olduğunu araştıran çalışmalar da bulunmaktadır. Akçığit ve Özcan Tok (2020) insanların gittikçe daha karmaşık hâle gelen problemlere etkin ve kullanımı yaygın çözümler üretmeleri için hem yurt dışı hem de yurt içi iş birliklerinin kaçınılmaz hale geldiğini belirtmişlerdir. Smith, Weinberger, Bruna ve Allesina (2014) araştırmalarında çoğu disiplinde uluslararası iş birliğiyle yazılan makalelerin daha fazla atıf aldığı ve etkisinin olduğunu saptamışlardır. Yayın ve araştırmalarda uluslararası iş birliğinin bilim adamlarına daha fazla bilimsel görünürlük, kalite ve etki gibi önemli faydaları olduğu belirtilmiştir. Benzer bir çalışmada sağlık alanında uluslararası iş birliğiyle yapılan çalışmaların daha fazla oranda atıf aldığı görülmüştür (Andersen ve Schneider, 2011). Tıp alanında Sri Lankalı araştırmacıların yayınlarının incelendiği bir başka çalışmada da bölgesel ya da uluslararası iş birliği ile yapılmış araştırmaların aldığı atıfların, iş birliği yapılmayan (non-collaborative) çalışmalara göre daha yüksek olduğu görülmüştür (Annalingam, Damayanthi, Jayawardena ve Ranasinghe, 2014).

Yazar iş birliğinin atıf üzerine olan etkisini farklı boyutlarıyla ele alan çalışmalar da bulunmaktadır. Bazı araştırmalar yazar iş birliği ve atıf sayıları üzerine etkisini jeopolitik ya da sosyokültürel açıdan ele alarak incelemişlerdir. Glänzel (2001), 50 ülkenin araştırma makalelerinin uluslararası ortak yazarlık ilişkilerindeki özellikleri ayrıntılı olarak incelemiştir. Bu çalışmada, uluslararası iş birliğiyle yapılan çalışmaların daha yüksek atıf oranlarına sahip olduğu görülmüştür. Ancak uluslararası iş birliğiyle yapılan çalışmaların etkisinin ülkelere göre değişiklik gösterdiği saptanmıştır. Hatta bazı ülkeler için uluslararası ortak yazarlı araştırmaların, çalışmada yer alan ülkelere herhangi bir atıf avantajı olmadığı da saptanmıştır. Bazı ülkeler (büyük gelişmiş, küçük gelişmiş, büyük gelişmemiş ve küçük gelişmemiş olarak sınıflandırılan) arasında daha çok ortak araştırma gerçekleştirildiği ve bu durumun ülkelerin ekonomik, jeopolitik ve coğrafi durumu ya da belirli bilim alanlarında üstünlük/uzmanlığından kaynaklandığı belirtilmiştir. Gingras ve Khelifaoui (2018) WoS'ta doğa bilimleri ve mühendislik kategorisindeki beş ülkenin (Amerika Birleşik Devletleri-ABD, Almanya, İngiltere, Fransa ve Kanada) yayınlarını incelemişlerdir. Öncelikle uluslararası iş birliği yapılan araştırmaların, ulusal araştırmalardan daha fazla atıf aldığı saptanmıştır. Daha ayrıntılı analiz edildiğinde, eğer bir ülke ABD ile iş birliği yaparsa daha fazla olasılıkla ABD yayınlarından atıf aldığı sonucuna ulaşılmıştır. ABD ile daha az ortak yayın sayısına sahip olan Asya ve gelişmekte olan ülkelerin (emerging countries) (Türkiye, Hindistan, Çin, Rusya, Güney Kore, Japonya ve Brezilya) atıf alma sayılarında farklılıklar bulunmaktadır. Genel olarak bu gruptaki ülkeler ABD ile iş birliği yapmasına rağmen Anglo-Saxon ve Avrupa ülkelerine göre daha az atıf aldığı tespit edilmiştir. Anglo-Saxon (ABD, İngiltere, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda) ve İskandinav ülkelerinin ise ABD ile daha fazla iş birliği yaptığı görülmüştür. Ancak Çin ve bazı gelişmekte olan ülkeler bu durumun dışında tutulmuştur (Gingras ve Khelifaoui, 2018). Akçığit ve Özcan Tok (2020) çalışmalarında dünyada öncü ülkelerle yapılan çalışmaların bilimsel gelişmeyi ilerleteceğini belirtmiştir.

Yazar iş birliğini tek bir kurum özelinde inceleyen araştırmalar da bulunmaktadır. Gazni ve Didegah (2011) araştırmalarında 2000-2009 yılları arasında WoS'ta dizinlenen Harvard Üniversitesi yayınlarının yazar iş birliği yapılarının, yayınların atıf alma üzerine etkisini incelemişlerdir. Bu bağlamda yayınları tek ya da çok yazarlı veya kurum içi (intra-institutional), kurum dışı (inter-institutional) ve yurt içi (ulusal-domestic) ya da uluslararası (international) iş birliği özellikleri kapsamında farklı değişkenlere göre analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda, yazar iş birliğinin yayınların etki değerinde pozitif yönde etkisi olduğunu saptamışlardır. Birden fazla kurum iş birliği (multi-institution collaboration) tek kurumlu yayınlara göre daha fazla atıf almaktadır. Ayrıca uluslararası iş birliği ile yapılan yayınların yurt içi (domestic) yayınlardan daha fazla atıf aldığı görülmüştür. Akçığit ve Özcan Tok (2020, s. 75), uluslararası iş birliklerinin problemlere çözüm üretmede farklı yaklaşımların üretilmesini; çalışmaların etkisini, uygulanabilirliğini, verimini ve kalitesini artırmayı sağladığını belirtmişlerdir.

Fon desteği alan yayınların ve almayan yayınların atıf sayısı üzerine olan etkilerini araştıran yayınlar da literatürde yer almaktadır. Bu bağlamda, bir çalışmada onkoloji ve kardiyoloji alanındaki (Lancet, JAMA, New England Journal of Medicine dergileri, 1999-2000 yılları arasında) çok yazarlı, endüstri tarafından fonlanan (industry-funded) ve endüstri yararına (industry-favoring) sonuçlar elde edilen araştırmaların daha yüksek atıf aldığı gözlenmiştir (Kulkarni, Busse ve Shams, 2007). Öte yandan yapılan iki farklı çalışmada makalenin fon desteği almasının makaleye yapılan atıflar üzerinde etkisinin olmadığı belirtilmiştir. (Danthi, Wu Colin, Shi ve Lauer, 2014; Willis, Bahler, Neuberger ve Dahm, 2011). Bir başka çalışmada ise fon desteği alan makaleler ile atıf alma sayıları arasında düşük korelasyon bulunmuştur (Boyack ve Börner, 2003).

Fon desteği alan yayınların özellikleri ve disiplinlere göre farklılıklarını ele alan çalışmalar da literatürde incelenmiştir. Álvarez-Bornstein ve Bordons (2021) İspanya adresli akademisyenlerin fon desteği alan araştırmalarının daha sıklıkla prestijli dergilerde yayımlanmakta ve daha yüksek sayıda atıf alma eğiliminde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca fon desteği alan yayınların yazar sayılarının da yüksek olduğu belirtilmiştir. Daha fazla sayıda akademisyenin iş birliği yapmasının fon desteği alma şansını arttırdığı ifade edilmiştir. Öte yandan araştırma fonları ekonomik kaynaklarla bilim insanlarının ekiplerine daha fazla sayıda ve yeni yeteneklere sahip üyeler katılmasını sağlamaktadır. Bu şekilde daha geniş sosyal ağ kurulması ve böylece mobilitenin (mobility) artırılması sağlanmaktadır (Álvarez-Bornstein ve Bordons, 2021). Buna ek olarak bazı projeler uluslararası ölçekli ve birçok ülkede yürütüldüğü için çok sayıda yazar arasında iş birliği imkânı sağlamaktadır. Fon kaynağı alan

araştırmaların daha fazla hakem tarafından incelenmesi araştırmanın kalitesini yükselmektedir. Ayrıca fon kaynağı almak iş birliğini ve buna bağlı olarak yetenek ve fikirlerin paylaşılmasını sağlayarak, kaynakların daha etkili kullanılmasını, daha yaratıcı ve ilgili araştırma yapılmasını sağlamaktadır (Katz ve Martin, 1997; Álvarez-Bornstein ve Bordons, 2021, s. 2’den aktarıldığı gibi). Costas ve van Leeuwen (2012) araştırmalarında 2009 yılında WoS’ta fon kaynakları (funding acknowledgements) bilgisi yer alan yayınlarla fon desteği almayan yayınların [FA (funding agency) ve PIC (peer interactive communication) alanlarında olan fon kaynakları bilgisi olan] atıf sayılarını karşılaştırmışlardır. Araştırma sonucunda, fon bilgisi olan yayınların ortalama olarak daha fazla etkiye sahip olduğunu ve daha yüksek etki değerine sahip dergilerde yayımlandığını bulmuşlardır. Fon desteği alan yayınlar daha fazla sayıda atıf almasına rağmen tek etkenin bu olmadığı da belirtilmiştir. Araştırmada ülkelere, disiplinlere, yazar sayısına, yayın türüne göre fon bilgisi oranının değiştiği görülmüştür. Örneğin, daha fazla sayıda yazar bulunan yayınların, daha fazla oranda fon kaynağı bilgisi olduğu saptanmıştır. Doğa bilimleri yayınlarının en yüksek oranda (%50’den fazla) fon bilgisine sahip olduğu belirtilmiştir. Klinik tıp, matematik, sosyal bilimlerden uygulamalı tıp (psikoloji, psikiyatri ve davranış bilimleri) ve mühendislik alanlarında doğa bilimlerine göre daha az fon (%20-%50 arasında) aldığı gözlenmiştir. Son olarak ekonomi, sosyal bilimler, sanat ve insan bilimlerinde ise fon alma oranının %10’un altına düştüğü saptanmıştır.

Hem uluslararası iş birliği hem de fon desteği alan çalışmaların derinlemesine araştırıldığı yayınlar da bulunmaktadır. Grubbs, Glass ve Kilmarx (2019) araştırmalarında 2009-2017 yılları arasında WoS veri tabanında yer alan ABD Ulusal Sağlık Enstitüsünün (NIH) fon sağladığı yayınları incelemiştir. Çalışmalarında temel amaç, NIH tarafından fon sağlanan araştırmaların yıllara göre değişimi ve uluslararası iş birliği yapılan yayınların etki değerinin araştırılmasıdır. Araştırma sonucunda, NIH’in fonladığı yayınlardan uluslararası iş birliği ile (farklı ülke araştırmacılarıyla) yapılan araştırmaların daha fazla etki değerine sahip olduğu belirlenmiştir.

Az sayıda da olsa tarım disiplini veya tarımın alt alanlarının atıf sayıları bakımından inceleyen yayınlar bulunmaktadır. Polyakov ve diğerleri (2017) Scopus’ta 2001-2010 yılları arasında tarımsal, kaynak ve ekolojik ekonomi (toprak, orman ve deniz ekonomisini de içeren) konularındaki 19 dergide yayımlanan makalelerin araştırma konusu (research topic) ve yazar iş birliğine göre atıf etkisini araştırmışlardır. Makalelerdeki yazar iş birliğini kurumlar arası, ulusal, uluslararası ya da iş birliği olmayanlar olarak ayırmışlardır. Diğer etkenler için ise yazar, kurum ve ülke sayısına göre korelasyonuna bakılmıştır. Araştırma sonucunda; kurumlar arası iş birliğinin atıf üzerinde etkisi bulunmadığı, ancak uluslararası makalelerin daha fazla atıf aldığı saptanmıştır. Ayrıca bazı konulardaki yayınların konularının popülerite düzeyine ve dinamiklerine ya da ülke ve kurumların eşit/benzer katkı durumuna göre daha fazla atıf aldığı belirtilmiştir.

Açık erişimin atıf sayılarına olan etkisini inceleyen çok fazla araştırma literatürde görülmektedir. Morillo (2020) çalışmasında, WoS SCIE’de bağımsızlık ve SSCI’de ekonomi dergilerinin 2017 yılındaki makalelerinin yazar sayısı, adres, ülke, kaynakça, sayfa, açık erişim ve fon bilgisinin atıf sayısı üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Adres ve ülke alanlarını ulusal ve uluslararası iş birliği özelliklerini belirlemek için sınıflandırmıştır. Ayrıca açık erişim bilgisini de altın yol (Gold OA), yeşil yol (Green OA), diğer altın yol (Gold Hybrid), Bronz yol (Bronze OA) olarak, WoS’ta yer alan şekilde kategorilere göre ayırmıştır. Son olarak, fon bilgisini de ulusal, uluslararası ve Avrupa Birliği fonları olarak ele almıştır. Morillo’nun (2020) araştırmasının sonucunda iş birliği ve fon kaynağı alan yayınların daha yüksek oranda atıf yapılan yayınlar olduğu saptanmıştır. Ayrıca uluslararası iş birliği ve uluslararası fon kaynağı olan makalelerin atıf sayılarında güçlü ve önemli korelasyon olduğunu belirtmişlerdir. Sonuç olarak, açık erişimin daha fazla fon kaynağı, iş birliği, etki ve atıf avantajı ile ilgili olduğunu ortaya koymuşlardır. Morillo (2020, s. 690) açık erişim yayınlarına olan ihtiyacın sadece bilgiye erişim hakkı ile sınırlandırılmayacağını, ayrıca daha fazla etki ve gelişimle ilgili olduğunu belirtmiştir. Antelman (2004) çalışmasında WoS’ta 2001 ve 2002 yıllarında matematik, elektrik ve elektronik mühendisliği, siyaset bilimi ve felsefe olmak üzere dört disiplinde açık erişimli olan ve olmayan ve Dergi Atıf Raporu (Journal Citation Report, JCR) 2002’deki önemli dergilerin makalelerin atıf sayılarını karşılaştırmıştır. Araştırmanın sonucunda, açık erişimli olan yayınların daha fazla atıf aldığını saptamıştır. Yapılan bir başka çalışmada kütüphane ve bilgi bilim alanında yayın yapan dergilerin açık erişim ile atıf alma arasındaki ilişkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda, derginin açık erişim olmasının daha fazla atıf aldığı

anlamına gelmediği, ancak dergilerin açık erişimli olmasının atıf sayılarına olumlu etki ettiği tespit edilmiştir (Mukherjee, 2009).

Literatürde iş birliği konusunda farklı disiplinleri inceleyen araştırmalar da yer almaktadır. Didegah ve Thewall (2013a) çalışmalarında; WoS'ta 2000-2009 yılları arasında biyoloji ve biyokimya, kimya ve sosyal bilimlerde konu kategorilerindeki makale ve konferans bildirilerini incelemişlerdir. Bu çalışmada, bağımlı değişken olarak yayınlara yapılan atıf sayısını ve bağımsız değişkenler olarak da araştırma iş birliği, dergi ve kaynakça etkisi, öz okunabilirliği ve makale boyutu (makale, öz, başlık uzunluğu vb.) gibi çeşitli yayın özelliklerini sınamışlardır. Araştırmada, araştırma iş birliğini bireysel, kurumsal ve uluslararası iş birliği olarak ayırmışlardır. Araştırma sonucunda, Dergi Etki Faktörünün (JIF) her üç konu kategorisinde de yayının atıf değerinin artmasında (ancak kimya ve sosyal bilimlerde daha yüksek) ana etken olduğu ortaya konmuştur. Yine üç konu kategorisinde de bireysel yayın yapmanın atıf sayısını artırdığı görülmüştür. Uluslararası iş birliği olan yayınlarda ise biyoloji ve biyokimyada atıf sayısı artarken sosyal bilimlerde azaldığı saptanmıştır. Çalışma sonunda, atıf sayılarının farklı disiplinlerde araştırma türü ve iş birliğine göre değiştiğini belirtmişlerdir. Ayrıca, yazarlara göre, daha büyük ve disiplinler arası alanlarda ve konulardaki makaleler daha fazla atıf alabilmektedir (Didegah ve Thewall, 2013a).

Sadece bir disiplini derinlemesine inceleyen ve sonuçlara ulaşmaya çalışan yayınlar da bulunmaktadır. Didegah ve Thewall (2013b) 2007-2009 yılları arasında nanobilim ve nanoteknoloji konusunda yayımlanan makalelerin atıf sayılarına etki eden etkenleri araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, yüksek etki faktörü ve makale kaynakçasındaki yayın sayısının (yayın sayısı arttıkça atıf sayısı da artmaktadır) makalenin atıf sayısını artıran en önemli etkenler olduğunu bulmuşlardır. Araştırmada makaledeki yazar sayısının artmasının atıf sayısı üzerinde bir etkisi olmadığı görülmüştür. Yazarlar bu durumun nanoteknoloji bilimine özgü bir durum olabileceğini belirtmişlerdir.

Önceki çalışmalara bakıldığında makalelerin farklı özelliklerinin atıf sayısı üzerine olan etkisini araştıran araştırmalar da yer almaktadır. Willis ve diğerleri (2011) çalışmalarında, üroloji konusunda yayın yapan en yüksek etki faktörüne sahip dört dergideki 2004 yılının ilk altı ayında yayımlanmış 200 makalenin; fon kaynağı, yazar ve kurum sayısı, çalışma tasarımı ve türü gibi çeşitli özelliklerinin atıf sayısını artırıp artırmadığını araştırmışlardır. Bu araştırmanın çalışmamız ile ilgili sonuçlarına bakıldığında farklı kıta ile iş birliği yapılan makalelerin daha az atıf aldığı görülmüştür. Dergi etki değeri, yazar ve kurum sayısı ve fon kaynağı gibi özelliklerin atıf sayısının artmasında etkili olmadığı saptanmıştır.

Türkiye’de yapılmış çalışmalarda da atıf sayısı ve bunları etkileyen makale özelliklerini inceleyen çalışmalar mevcuttur. Tonta ve Akbulut (2020) yaptıkları çalışmada 2006-2015 yılları arasında WoS'ta Türkiye adresli 226.000 makaleden rastgele örnekleme ile seçilen 4521 makalenin TÜBİTAK UBYT programı kapsamındaki yayın destekleri bakımından atıf alma etkisini incelemişlerdir. Bu kapsamdaki 4521 makaleden parasal destek alanların parasal destek almayanlara göre atıf alma ya da daha fazla atıf alma durumunu araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, parasal desteğin (t testine göre) makalenin daha fazla atıf almasına yol açmadığını saptamışlardır. Öte yandan engel modeline göre analizde ise hiç atıf almayan makalelerin sayısının azalmasında ve pozitif atıfların az da olsa artmasında desteğin etkili olduğunu belirtmişlerdir. Ancak dergi metrikleri ile (Dergi etki faktörü makale etki skoru, dergi çeyreklik) atıf alma üzerinde bir etkisi bulunmamıştır. Son olarak TÜBİTAK UBYT programının gözden geçirilmesini ya da sonlandırılmasını önermişlerdir.

Bu araştırmanın yapılmasında ve yönteminden yararlanılan kapsamlı çalışmalara da değinmek yararlı olacaktır. Tonta ve Akbulut (2021) araştırmalarında WoS Türkiye adresli ve 2006-2015 yılları arasından rastgele örneklemeyle seçilen 4530 makalenin özelliklerine göre (makale, iş birliği, destek, dizinleme, açık ya da kapalı erişim vb. 19 değişkene göre) atıf sayısını artıran ya da azaltan etkenleri bir regresyon modelleme yöntemi olan Engel Modeliyle (Hurdle) analiz etmişlerdir. Araştırmanın sonucunda derginin beş yıllık etki faktörü, dergi çeyreklik değeri, makalelerin kaynakçasındaki yayın sayısı özdeki sözcük sayısı, yabancı ülkelerle yapılan iş birliği, kurum sayısının fazla olması atıf sayısını ya da atıf alma olasılığını artırdığı saptanmıştır. Makalenin açık erişim olması, derginin etki faktörü, makalelere verilen UBYT kapsamındaki destek iş birliği ve dizinleme düzeyi gibi özelliklerin atıf alma üzerinde etkisi olmadığı saptanmıştır.

Türkiye’deki bilimsel yayınların genel durumunu ve dünyadaki yerini ayrıntılı inceleyen yayınlar da bulunmaktadır. Her ne kadar bu araştırmalar Türkiye’deki tüm yayınlara yönelik olsa da; atıf sayıları ve tarım konusunda yapılan araştırmalar hakkında da genel bilgiler elde edilmesini sağlamıştır. Akçığit ve Özcan Tok (2020, s. 26-35) araştırmalarında Türkiye’nin bilimsel yayın üretiminde biyoloji/tarım disiplini bazında dünyada 22. sırada olduğunu belirtmişlerdir. Türkiye biyoloji/tarım disipliniinde kişi başına düşen yayın sayısında ise dünyada 50. sıradadır. Yine aynı çalışmada 2006 yılı sonrasında diğer alanlarda yayın sayısı payı düşerken, bu yıldan sonraki yıllarda yaşam bilimleri ve mühendislik alanlarında yayın sayısı payının arttığı ifade edilmiştir. Ancak yazarlar ülkenin bilimsel gelişimini ve durumunu anlayabilmek için bilimsel yayınların aldığı atıf sayılarının da incelenmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Buna göre, 1995-2015 yılları arasında Türkiye’deki bilimsel yayınların aldığı atıf sayıları öncü ülkelere göre daha hızlı artsa da 2010 yılından sonra aradaki farkın kapandığı saptanmıştır. Ayrıca ABD, Kuzey Avrupa ülkeleri ve Japonya gibi öncü ülkelere göre aldığı atıfların sayısı azalmaktadır. Bu atıf bulguları, 1996-2005 ve 2005-2015 olarak iki döneme ayrılmış ve ikinci dönemde öncü ülkelere göre aldığı ve bu ülkelere yaptığı atıf sayılarının azaldığı aktarılmıştır. Bilimsel yayınlarda yapılan iş birliği de aynı dönemlerde incelenmiş ve öncü ülkelerin 1995 yılında %10 olan iş birliği oranı 2015’te %15’e yükselmiştir. Türkiye’de ise bilimsel yayınlarda iş birliği %8-9 oranlarında sabit olarak devam etmiştir. Akçığit ve Özcan Tok (2020) sonuç olarak Türkiye’nin bilimsel yayınlarında genel olarak atıf sayısı ve nitelik açısından özellikle 2006 yılı sonrasında gerileme yaşandığını ifade etmiştir.

3. Araştırma Yöntemi

Bu araştırmada, tarım disipliniinde bilimsel araştırmalar yayımlayan Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi’nin WoS kapsamında 2008-2021 yılları arasında yayımlanan makalelerinin dergi çeyreklik değeri, yazar iş birliği, açık erişim, fon desteği ve yayım dili gibi özelliklerinin atıf sayısına olan etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Asıl amaç araştırma yayınlarının atıf oluşumu ve atıf sayısını artıran özelliklerini beş kategorik değişken kapsamında ortaya koymaktır. Bu kapsamda; bu bölümde araştırma veri seti, sınırlıklar, bağımlı ve bağımsız değişkenler ve yöntem hakkında bilgi verilmektedir.

3.1. Veri Seti ve Araştırma Sınırlıkları

Araştırmada veri seti olarak Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi’nin WoS’ta yer alan makaleleri kullanılmıştır. Yapılan sorgulamaya¹ göre WoS’ta Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi adresli 2817 yayın bulunmaktadır. Ancak veri setinde belirli sınırlamalar yapılmıştır. Bu veri seti 24.10.2024 tarihinde WoS’ta (Ankara Univ* OR Univ* Ankara OR Nkara Univ*) NEAR (Fac agr OR agr fac OR Ziraat fak) (Address) and PY=2008-2021 (Publication Years) and Article (Document Types)” sorgulaması yapılarak elde edilmiştir. Sorgulamaya “Ankara Univ*” ve “Univ* Ankara” gibi yazarların yazdıkları farklı adres yazımları dahil edilmiştir. Ayrıca Ziraat Fakültesi araştırmacı/yazarlarından veya dergi editörü bir makalede “Ankara” yerine yanlışlıkla “Nkara” olarak yazıldığı için bu yayın adresi de sorgulamaya eklenmiştir. Araştırma veri setinin başlangıç yılı olarak 2008 yılı seçilmiştir. Çünkü WoS’ta makalelerin araştırma fon desteği alıp almadığı bilgisi 2008 yılı ve sonrasında yer almaya başlamıştır. Atıf sayısı verileri 2024 yılı tam bitmediğinden; 2021 yılı ve öncesi olarak belirlenmiştir. Veri setinin indirildiği tarihte 2024 yılı atıfları tamamlanmadığı için 2022 yılı makaleleri dahil edilmemiştir. Bu nedenle 2021 yılında indekslenen ancak 2022 yayım tarihli makaleler veri setinden çıkarılmıştır. Ayrıca dergi çeyreklik değerleri JCR veri tabanından her dergi sorgulanarak elde edilmiştir.

Araştırma sorgulaması sonucunda elde edilen makale bilgileri excel olarak WoS “citation report” ve sorgulama sonucu sayfasındaki “export” kısmından indirilmiştir. WoS’tan “citation report” kısmından indirilen excel dosyasında her makalenin yıllara göre almış olduğu atıf sayısı bulunmaktadır. Veri dosyasında excel “INDIS” formülü ile dizi, satır sayısı, sütun ve alanlar belirlenerek makalelerin yayımlandığı, ikinci ve üçüncü yılda aldığı atıf sayıları boş bir hücreye yazdırılmıştır. Ardından ilk iki ve üç yıl atıf sayıları başka bir hücreye atıf sayılarını toplayacak şekilde formül kullanılarak elde edilmiştir. Ayrıca “citation report” ve “export” kısımlarından indirilen excel dosyasındaki verilerin her ikisinden de yararlanılmıştır.

¹ <https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/9a9e0115-bff3-4942-963d-0726d109bbe1-011659a315/relevance/1>

Sorgulama sonucunda toplamda 1489 makale bulunmaktadır. Ziraat Fakültesi altında yer alsa da Peyzaj Mimarlığı Bölümü tarım disiplini altında ve Ziraat Mühendisliği programında değildir. Bunun yanı sıra Kütüphanecilik ve Gıda Mühendisliği ile ilgili ya da adres incelemesi sonucunda Ziraat Fakültesine ait olmayan makaleler tespit edilmiştir. Bu kapsamdaki 96 makale veri setinden çıkarılmıştır. Ayrıca sorgulamada 2008-2021 yılı ile sınırlama olsa da veri dosyasında 2022 yılına ait makalelerin olduğu görülmüştür. Araştırma yönteminde Sıfır Değer Ağırlıklı (zeroinflated) ve Engel (Hurdle) modelleri kullanıldığı için bir Fransızca ve İspanyolca makale veri setinden çıkarılmıştır. Bu dildeki tek makale sıfır atıf almıştır. Veri setinde atıf alan İspanyolca ve Fransızca başka bir makale yoktur. Özellikle Engel (Hurdle) modelinin doğru modellenebilmesi için örnekleme hem atıf alan hem de atıf almayan yeterli sayıda örnek olması gerekmektedir. Bu sayede Engel (Hurdle) her örneği (atıf alan ve almayan) modelleyerek hesaplamaktadır. Model sonucunda atıf alma ya da atıf almama oranlarının olasılığını istatistiksel olarak tahmin etmektedir. Bu nedenle İspanyolca ve Fransızca makaleler yöntemde kullanılan modelin çıkmamasına (NA değerler) neden olmaktadır. Benzer bir durum araştırma makalesi olmayan diğer yayın türlerinde de (kitap tanıtımı, editöre mektup vd.) yaşanacağından araştırma makalelerinin analiz edilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca kitap tanıtımı, editöre mektup vd. gibi türlerin atıf ve yayın özellikleri farklı olduğundan elenmesi daha sağlıklı analiz ve sonuçlara ulaşılmasını sağlayacağı düşünülmüştür. Yukarıda bahsedilen gerekli elemeler yapıldıktan sonra 1393 (veri seti) makale üzerinde istatistiksel analizler yapılmıştır.

Araştırmada yıl ve araştırma makalesi gibi sınırlamalara ek olarak sınırlıklar bulunabilmektedir. Bu bağlamda yazarlar adres olarak üniversite ve fakülte isimlerini düzgün bir şekilde yazmadılarsa sorgulama sonucunda gözükmemesi olasılığı bulunmaktadır.

3.2. Verilerin Analizi

Araştırmada Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi makalelerinin beş kategorik değişkeninin; toplam atıf sayısı, ilk iki ve üç yılda aldığı atıf sayıları üzerine etkisi incelenmiştir. Tonta ve Akbulut (2021, s. 399) kategorik değişkenlerde bağımsız değişken üzerindeki verilerin veya grubun/faktörün/etkenin bağımlı değişken üzerine etkisini temel aldığını ve kategorik değişkenler veya grupların üzerine etkisinin yorumlandığını belirtmişlerdir. Bu araştırmada beş kategorik değişkenin atıf sayısı üzerine etkisi incelenmiştir.

Bu çalışmada Negatif Binom- Logit Engel (Negative Binom-Logit Hurdle) ve Negatif Binom Regresyon Modeli yöntemleri kullanılarak analiz yapılmıştır. Tonta ve Akbulut (2021) araştırmalarında bu yöntemi ayrıntılı ve net bir şekilde teorik, kavramsal olarak ve örneklerle açıklamışlardır. Bu nedenle bu çalışmada Tonta ve Akbulut (2021) ve ayrıca Didegah ve Thewall (2013a, 2013b) araştırma yöntemi kısımlarında yer aldığı şekilde kullanılan yöntem ifade edilmiştir. Nicel veri modelleri (count models) analiz hesap/sayı (count data) verisi için yapısal çerçeve sağlamaktadır. Nicel veri (atıflar) bağımlı değişken olduğu için regresyon modellerinin kullanımı uygundur. Ayrıca veri seti aşırı dağılım (overdispersed) göstermektedir. Standart negatif binom modelinin aşırı dağılım gösteren verilerde sıklıkla kullanılmaktadır. Engel (Hurdle) modeliyle pozitif² (atıf oluşumu vb.) ya da sıfır gözlem gösteren verilerde de analiz yapıldığı iki çalışmada da yer almaktadır (Tonta ve Akbulut, 2021; Didegah ve Thewall, 2013b). Bu bağlamda Sıfır Değer Ağırlıklı (Zero-Inflated) modelleri sık sık sıfır değeri içeren/gözlemlenen dağılıma dayalı bir analizi içermektedir. Bu noktada yapısal sıfır ve örneklemden kaynaklanan iki sıfır değeri söz konusudur. Bir makale hiç atıf almayabilir ancak bu ilerde atıf almayacağı anlamına gelmemektedir. Bu nedenle yukarıda bahsedilen her iki araştırmada da negatif binom-logit engel model (negative binomial-logit Hurdle model) kullanmışlardır. Atıf alan makaleler negatif binom regresyon ile hiç atıf almayanlar ise binom lojistik regresyon (logit Hurdle) yöntemleri ile analiz edilmektedir. “Engel modeli her açıklayıcı değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini (1) sıfır atıf alan makalelerin azalmasının göreceli olasılığını (odds) ve (2) makalelerin pozitif atıf almasındaki etki büyüklüğünü sağlayarak açıklar ve böylece engel modeli hem bağımsız değişkenlerin makalelerin sıfır atıf alma engelini aşmadaki hem de bu engeli aşan makalelerin daha yüksek pozitif atıf almalarındaki etkisini analiz etmeye olanak sağlar” (Tonta ve Akbulut 2021, s. 398-399). Ayrıca yazarlar engel modelinde üstel lojistik katsayılarına bağlı olarak göreceli olasılıkların oranlarının da hesaplandığını belirtmişlerdir. Bu bağlamda eğer göreceli olasılık 1’den büyükse pozitif, 1’den küçükse

² Çalışmada “pozitif atıf” bir yayının en az bir veya daha fazla sayıda atıf alması anlamında kullanılmıştır.

negatif etkisi olduğu anlamına gelmektedir (Tonta ve Akbulut, 2020, s. 1624-1632; Tonta ve Akbulut 2021, s. 398-399). İşçi Güneri, Durmuş ve İncekırık (2021, s. 254) bir başka çalışmalarında da Engel Modeli (HM) için ikili yanıt modeli oluşturulduğu aktarmışlardır. İlk olarak pozitif atıflar, ikincisinde sıfır atıflar dikkate alınmaktadır (İşçi Güneri, Durmuş ve İncekırık, 2021, s. 254). Böylece Engel Modelinde (Hurdle Model- HM) sıfır atıf alan makalelerin ilk ve daha fazla atıf alabilmelerinin olasılığını veya atıf alan makalelerin atıf alma durumunu verilerle modelleyerek olasılıklarını hesaplanmaktadır.

Kategorik değişkenlerin atıf sayılarına etkisini ölçebilmek için R yazılımında Poisson Regresyon (PR), Negatif Binom, Sıfır Değer Ağırlıklı ve Engel Modelleri uygulanmıştır. R yazılımı uygulamaları ve veri analizi için iki video kanalından yararlanılmıştır (Cansız, 2023; Quantitative Social Science Data Analysis, 2023). Bu modellerden değer olarak modeli uygun yansıtanlar seçilerek değişkenler arasındaki ilişki ve yorumlar yapılmıştır. Bulgular tanımlayıcı istatistiklere, uygun modelin katsayı ve anlamlılık değerlerine göre yorumlanmıştır. Bu bağlamda Negatif Binom Regresyon Modeli (Negative Binomial Regression Model-NBRM), Sıfır Değer Ağırlıklı Negatif Binom Regresyon Modeli (Zeroinflated Regression Model-ZINB) ve Engel Modeli'nden (Hurdle Model-HM) yararlanılmıştır. Bu modellerden en uygununun veya modeli daha iyi yansıtanları bulmak için; modeller üzerinde dağılım, AIC (Akaike Bilgi Ölçütü), Vuong test değerlerine bakılarak karar verilmiştir. Modellerin oluşturulması ve yapılan testler sırasıyla aşağıda açıklanmıştır (bkz. Şekil 1).

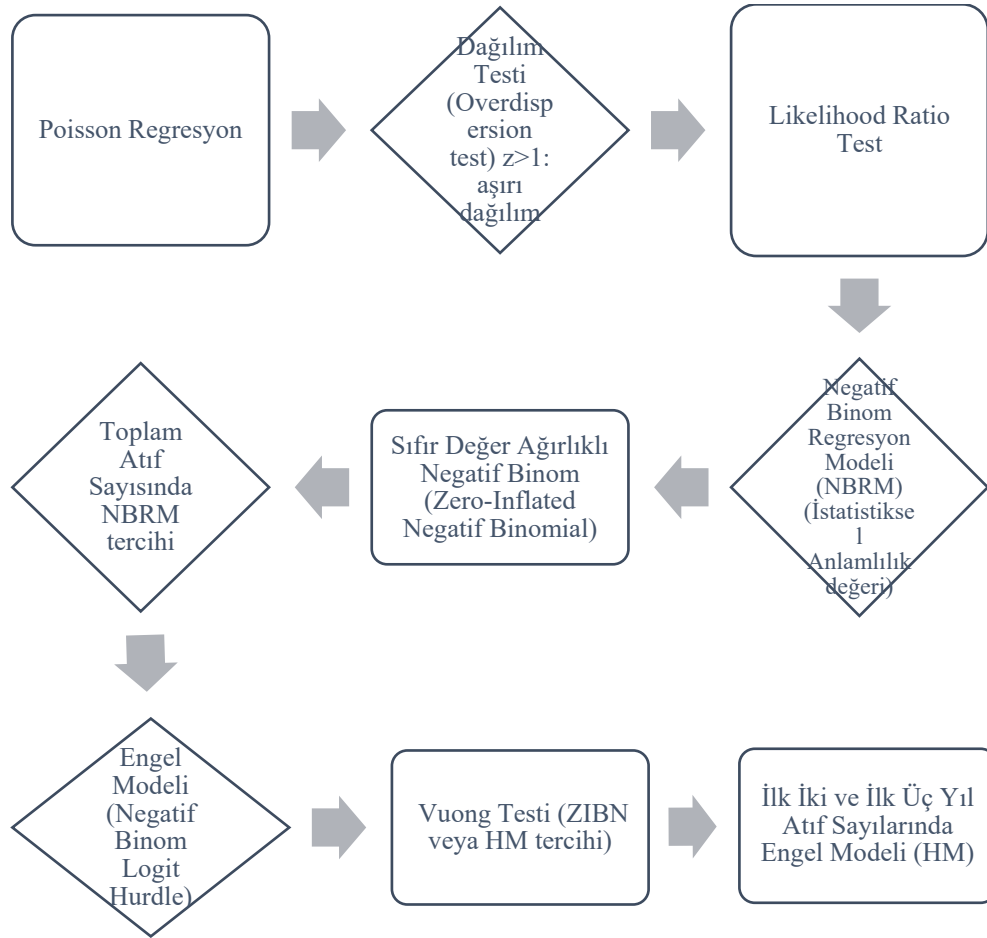
Araştırmamızdaki bağımlı değişkenler olan toplam atıf, ilk iki ve üç sene atıf verileri analiz edilmiştir. Buna göre toplam atıfta, ilk iki ve üç yıl atıf verileri ortalamaları ve varyansları sırasıyla; 13,12($\bar{x}$), 45,31 (σ); 1,36($\bar{x}$), 3,76(σ); 2,91($\bar{x}$), 8,18(σ)'dir. Bu bağlamda toplam atıf, ilk iki yıl ve ilk üç yıl atıf sayıları varyansları ortalamasının oldukça üstündedir. Bu iki verinin çarpık dağılım gösterdiğine işaret etmektedir. Buna rağmen verilerin analizi için bir dizi test uygulanarak uygun modelin seçimi yapılmıştır. Bunun için R yazılımında; veri setindeki kategorik değişkenler ve buna bağımlı olarak etkilenen atıf sayılarına (toplam atıf, ilk iki ve üç sene atıf sayıları) da ilk olarak Poisson Regresyon Modeli ve dağılım testi uygulanmıştır. Dağılım testi sonucunda toplam atıf ($z = 1,6145$, $p = 0,055321$, örneklem dağılım tahmin= 62,2823), ilk iki yıl atıf sayısı ($z = 3,4848$, $p = 0,0002463$, örneklem dağılım tahmin= 4,113194) ve ilk üç yıl ($z = 2,7424$, $p = 0,00305$, örneklem dağılım tahmin= 8,047526) olarak 1'den büyük çıkmış ve çarpık dağılım göstermiştir. Buna göre değerler 1'den büyük ve çarpık dağılım olduğu için PR kullanılmamış, NBRM uygulanmıştır. Ayrıca NBRM kullanılmasının nedeni daha anlamlı p değerleri vermesinden kaynaklanmaktadır. Daha sonraki aşamada her üç bağımlı değişkene (toplam atıf, ilk iki ve üç sene atıf sayıları) PR ve NBRM AIC (Akaike Information Criterion- Akaike Bilgi Ölçütü) değerleri karşılaştırılmıştır. Bu kapsamda toplam atıf AIC (PM=33440,15 NBRM=14538,13), iki yıl atıf AIC (PR=5276,644 NBRM=7507,417) ve ilk üç yıl atıf AIC (PR=8830,537, NBRM=9691,260) değerleri karşılaştırılarak karar verilmiştir. Bu noktada AIC değeri düşük olanlar tercih edilmelidir. Ancak veri setine hangi testin daha anlamlı istatistiksel değeri verdiği ve araştırma amacına uygun olduğunu anlamak için Olasılık Oranı Testi (Likelihood Ratio Test) (lrtest)³ de uygulanmıştır. Toplam atıf, ilk iki yıl ve üç yıl lrtesti ne göre araştırma amacımıza ve istatistiksel olarak anlamlı (p) değer veren NBRM uygulanmasına karar verilmiştir. Özellikle toplam atıf sayısı veri setinden aşırı sıfır olmadığı (%9,05) için NBRM analizi sonuçlarına bakılmıştır. Ancak ilk iki yıl (%51,18) ve ilk üç yıl (%32,45) veri setindeki atıf almayan (o atıflı araştırma sayısı) daha fazla olduğu için ZINB'ye de bakılmıştır.

³ lrtest(model.pr, model.nb) Likelihood ratio test

```
#Df LogLik Df Chisq Pr(>Chisq)
1 6 -16714.1
2 7 -4776.8 1 23875 < 2.2e-16 ***
lrtest(ilkiki.pr, ilkiki.nb)
Likelihood ratio test
#Df LogLik Df Chisq Pr(>Chisq)
1 6 -2632.3
2 7 -3746.7 1 2228.8 < 2.2e-16 ***
lrtest(ilk3.pr, ilk3.nb)
Likelihood ratio test
#Df LogLik Df Chisq Pr(>Chisq)
1 6 -4409.3
2 7 -4838.6 1 858.72 < 2.2e-16 ***
```


Şekil 1

Yöntemde Kullanılan Analiz, Test ve Modeller

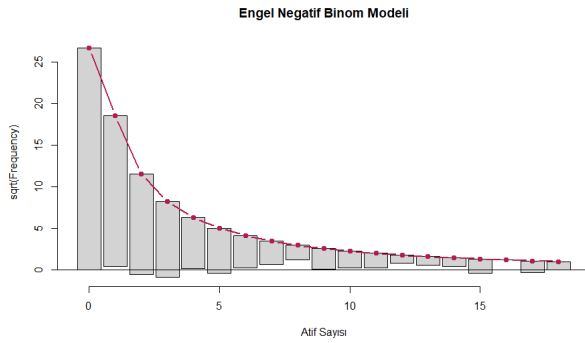
İlk iki yıl ve ilk üç yıl atıf sayısı verilerine ZINB ve HM uygulanmıştır. Bu iki veri seti için hangi modelin daha uygun olduğunu görmek için Vuong testi⁴ uygulanmıştır. Uygulanan test sonucunda V eğer 1,96'ta ($V > 1,96$) büyükse ilk modelin seçileceğini, eğer V değeri -1,96'ta ($V < -1,96$) küçükse ikinci model tercih edilmektedir (İşçi Güneri, Durmuş ve İncekırık, 2021, ss. 256-257). Eğer hesaplanan değer $\pm 1,96$ arasında ise iki model arasında farkın bulunmadığı anlamına gelmektedir. Araştırmamızda toplam ($z = -2,56$) ve ilk üç yıl atıf sayısı ($z = -2,27$) ZINB ve HM modelleri Vuong test ile karşılaştırılmış ve her ikisinde de HM'nin daha üstün ve uygun olduğu görülmüştür. Şekil 1'de yöntemde kullanılan analiz ve uygulanan testler aşamalı olarak belirtilmiştir.

Şekil 2 ve Şekil 3'te sırasıyla ilk iki ve ilk üç yıl atıf sayılarına göre Engel Negatif Binom Modeli karekök grafiği yer almaktadır. İki grafikte de "x" ekseninde atıf sayıları, "y" ekseninde karekök sıklık değerleri bulunmaktadır. Grafikteki çubuklar x eksenine ne kadar yakınsa verilerin modele o kadar uygun olduğu anlamına gelmektedir (Tüzen ve Erbaş, 2017; Tonta ve Akbulut 2021, s. 399). Bu grafiklere göre veriler genel hatları itibarıyla HM'ye uygundur.

⁴ İşçi Güneri, Durmuş ve İncekırık (2021, s. 256) makalelerinde Vuong İstatistiğini (V) açıklamıştır. Bu bağlamda verilere uygulanan iki modelden hangisinin daha uygun ya da üstün olduğunu belirlemek için Vuong istatistiğinin uygulanabileceği belirtilmiştir.

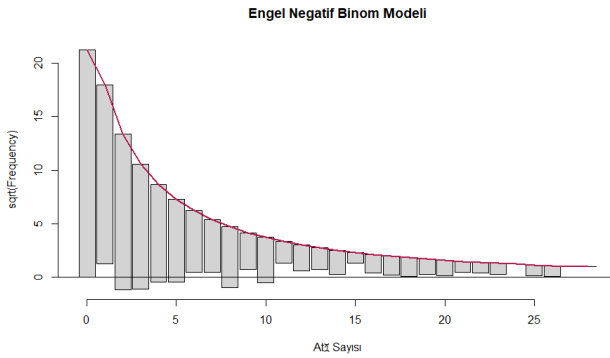
Şekil 2

Engel Negatif Binom Modeli (İlk 2 Yıl)

Şekil 3

Engel Negatif Binom Modeli (İlk 3 Yıl Atıf)

Yapılan değerlendirmeler sonucunda makale yayın yılının atıf sayısına etkisinin de analiz edilmesine karar verilmiştir. Çünkü eski yıllarda yayınlanan makalelerin atıf almak için daha fazla süreleri ve her zaman atıf alma olasılığı vardır. Bu nedenle makale yaşının değişkenine de NBRM (AIC: 9381,7) ve ZINB (AIC: 29878,45) modelleri uygulanmıştır. Makale yaşı hesaplamasında esas yıl verilerin indirildiği 2024 yılı olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda makalenin yayımlandığı yıl 2024 yılından çıkarılarak makale yaşı hesaplanmıştır. Uygulanan NBRM ve ZINB modellerinin AIC değerlerine bakılarak NBRM'nin modele daha iyi uyum sağladığı ve açıklayıcı değerlerinin daha güçlü olduğu görülmüştür. Bulgular kısmında makale yaşına uygulanan NBRM değerlerine yer verilmiştir.

4. Bulgular

Araştırma veri setinde analiz edilen bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait istatistiki bilgiler Tablo 1'de verilmiştir. Bu bağlamda araştırmada ilk iki ve üç sene ve toplam atıf sayısı bağımlı değişkenler olarak belirlenmiştir. Bağımsız değişkenler olarak dergi çeyreklik değeri, yazar iş birliği, fon desteği, açık erişim ve makale yayım dilinden oluşan beş kategorik özellik seçilmiştir. Bir de makale yaşının atıf sayısı üzerine etkisi yer almaktadır.

Araştırma veri seti, 2008-2021 yılları arasında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi WoS'ta dizinlenen (1393) makaleleri içermektedir. Bu kapsamda 1393 makaleye toplam atıf sayısı 18270'tir (min=0, maks=1525, ortn=6, $\bar{x}$ =13,12, s=45,31). Örnekleme yer alan makalelere ilk iki yılda toplam 1905 atıf yapılmıştır (min=0, maks=90 ortn=0, $\bar{x}$ =1,36 sd=3,76). Bağımlı değişkenlerden sonuncusu olan ilk üç yılda yapılan toplam atıf sayısı 4059'dur (min=0, maks=221 ortn=1, $\bar{x}$ =2,91 sd=8,18). Toplam atıf sayısına göre örneklemdaki makalelerin %90,95 en az bir atıf almıştır. Yine makalelerin %67,55'i ilk üç yılda en az bir ve daha fazla atıf almıştır. Makalelerin ilk iki yılda en az bir ve daha fazla atıf alanların oranı ise %48,81'dir.

Tablo 1*Değişkenler ve Tanımlayıcı İstatistikler*

Değişken Adı	Değişken Özelliği/Tanım	Tanımlayıcı İstatistikler (min., maks., ortn., $\bar{x}$, sd., n, %, alt değişkenler
Atıf sayısı toplam (Bağımlı değişken)	Makalelere 2008-2021 (24.10.2024) yılları arasında “Times cited, WoS Core”a göre toplam atıf sayısı (18270)	min=0, maks=1525, ortn=6, $\bar{x}$ =13,12, sd=45,31, atıf alan makale sayısı=1267 (%90,95), atıf almayan=126 (%9,05)
Atıf sayısı ilk 2 yıl toplam (Bağımlı değişken)	Makalelere 2008-2021 (24.10.2024) yılları arasında “Times cited, WoS Core”a göre toplam atıf sayısı (1905)	min=0, maks=90 ortn=0, $\bar{x}$ =1,36 sd=3,76, atıf alan makale sayısı=680 (%48,81), atıf almayan=713 (%51,18)
Atıf sayısı ilk 3 yıl toplam (Bağımlı değişken)	Makalelere 2008-2021 (24.10.2024) yılları arasında “Times cited, WoS Core”a göre toplam atıf sayısı (4059)	min=0, maks=221 ortn=1, $\bar{x}$ =2,91 sd=8,18, atıf alan makale sayısı=941 (%67,55), atıf almayan=452 (%32,45)
Yayın yılı	Makalenin yayın yılı (Toplam 1393 makale)	2008: 125 (%8,97); 2009: 118 (%8,47); 2010: 126 (%9,05); 2011: 103 (7,39); 2012: 83 (%5,96); 2013: 71 (%5,10); 2014: 71 (%5,10); 2015: 66 (%4,74); 2016: 84 (%6,03); 2017: 79 (5,67); 2018: 83 (%5,96); 2019: 102 (%7,32), 2020: 138 (%9,91), 2021: 144 (%10,34)
Dergi çeyreklik (Bağımsız değişken)	Makalenin yayımlandığı dergi ve yıldaki etki puanı (Kaynak: JCR) Q1: 1, Q2: 2, Q3: 3, Q4: 4, Qn/a: 5	Q1: 129 (%9,26); Q2: 202 (%14,50); Q3: 294 (%21,11); Q4: 554 (%39,77); Qn/a: 214 (%15,36)
Yazar İş Birliği (Bağımsız değişken)	Makalenin tek yazarlı, kurum içi, ulusal ve uluslararası iş birliği ile yapıp yapılmadığı 1-Tek yazarlı, 2-Kurum içi, 3-Ulusal, 4-Uluslararası iş birliği	1-Tek Yazarlı: 72 (%5,17); 2-Kurum içi: 293 (%21,03) 3-Ulusal: 729 (%52,33) 4-Uluslararası: 299 (%21,46), ortn=3; $\bar{x}$ =2,9
Fon Desteği (Bağımsız değişken)	Makalenin fon desteği alıp almadığı: 1-Fon desteği var; 2-Fon desteği yok	1- Fon desteği var: 555 (%39,84); 2-Fon desteği yok: 838 (%60,16)
Açık erişim (Bağımsız değişken)	Makalenin açık erişim bir dergide yayımlanıp yayımlanmadığı: 1-Evet; 2-Hayır	1-Evet: 507 (%36,40); 2-Hayır: 886 (%63,60)
Yayın dili (Bağımsız değişken)	Makalenin yayımladığı dil	Türkçe: 106 (%7,61); İngilizce: 1287 (%92,39)

Analiz atıf sayısı toplamı, ilk iki ve üç yıl atıf sayısı olarak üç ana başlıkta ayrı ayrı yorumlanmıştır. Tablo 2, 3 ve 4'te her bağımlı (toplam atıf, ilk iki ve üç yıl) ve bağımsız değişkenlere göre uygun model, bu modele ait katsayı, p ve standart hata değerleri verilmiştir. Ayrıca yayım ve log olabilirlik (likelihood ratio) parametreleri, Akaike (AIC) görülebilmektedir. Engel modelinde Sayma kısmı (negatif binom – loglink) pozitif atıf alan makalelerin atıf alma arasındaki etkenleri, sıfır kısmı (binom logit link), sıfır atıf alan makalelerin en az bir atıf alabilmesini sağlayabilecek etkenler ve anlamlılık değerleri verilmektedir. Bu kapsamda, makalelerin atıf almasını etkileyen ve sıfır atıf engelini aşmasını sağlayan bağımsız değişkenler ve %95 güven aralıkları (GA) sunulmuştur.

Verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgulara önemli bir noktaya değinmekte fayda vardır. Analiz sonuçlarında dergi çeyreklik değeri, veri analizi sırasında oluşturulan veri değerlerinden dolayı negatif etki göstermektedir. Bunun nedeni veri değerlerinin oluşturulmasından kaynaklanmaktadır. Q1 1, Q2 2 ve yükselerek Qn/a 5 olarak değer verilmiştir. Bu nedenle veri değeri yükseldikçe daha az atıf ve bir başka deyişle Q değeri düştükçe veri değerinin artmasından dolayı ters bir (negatif) etki yaratmaktadır. Benzer olarak, Türkçe makaleler 1, İngilizce makaleler 2 değeri verilmiştir. Türkçe makalelerdeki veri değerinin 1 ve analiz sonuçlarında İngilizce (2) olan makalelerin atıf sayılarının yüksek olmasından dolayı analiz sonuçlarından negatif etki görülmektedir.

4.1. Toplam Atıf

Ziraat Fakültesi makalelerinin toplam atıfta atıf sayısını etkileyen değişkenler; dergi çeyreklik değeri, yazar iş birliği ve makale dilidir. Buna göre dergi çeyreklik değeri ne kadar yüksekse (Q1, Q2 vd.) atıf sayısı o kadar yükselmektedir. Dergi çeyreklik değeri bir birim yükseldikçe %30,4 daha fazla atıf alma olasılığı bulunmaktadır. Yazar iş birliği arttıkça atıf sayısı da artmaktadır. Yazar sayısında her bir artış, atıf sayısını %30,7 oranında artırmaktadır. Son olarak, Türkçe makaleler, İngilizce makalelere göre daha az atıf almaktadır. Türkçe yazılmış makaleler, İngilizce yazılmış makalelere göre yaklaşık %55 daha az atıf alma eğilimindedir.

Tablo 2

Toplam Atıf Negatif Binom Regresyon Modeli Bulguları

Bağımlı Değişken	Toplam Atıf					
	Negatif Binom Regresyon Modeli					
Değişken adı	Katsayı	Sd	z	p	Yorum	Modelin Genel Özellikleri
Dergi çeyreklik	-0.362	0,275	-13,164	<2e-16	(***) Dergi Çeyreklik değeri düşüşü, atıf sayısında önemli bir azalmaya neden olmaktadır.	1-Q1, 2-Q2, 3-Q3, 4-Q4, 5-Qn/a AIC: 9567,6
Yazar İş Birliği	0,267	0,04	6,679	2,40e-10	(***) Yazar iş birliğinde değer artışı (kurum içi, ulusal ve uluslararası), atıf sayısında anlamlı bir artışa yol açmaktadır.	Yayımlım parametresi (theta): 0,8455
Fon Desteği	0,082	0,0654	1,265	0,206	İstatistiksel olarak anlamlı değil. Fon desteği ile atıf sayısı arasında anlamlı bir ilişki yoktur	2 x log-likelihood: -9553,645
Açık Erişim	0,049	0,064	0,773	0,44	İstatistiksel olarak anlamlı değil. Açık Erişim durumu ile atıf sayısı arasından anlamlı bir ilişki yoktur.	Negatif Binom Regresyon Modeli için dağılım parametresi: 0,8173

Yayın dili (Türkçe)	-0,798	0,13	-6,131	8,75e-10	(***) Türkçe makalelerin atıf sayısı İngilizce olanlara göre daha düşüktür.	Not: ‘***’p<0,001; ‘**’p<0,01; ‘*’p<0,05; ‘.’ p<0,1, ‘ ’p<1
Sd:		0,033				

Makalelerin fon desteği alıp almaması veya açık erişim olup olmaması atıf sayısını istatistiksel olarak etkilememektedir. Tablo 2’de toplam atıf veri setine göre bağımsız değişkenlerin etkileri görülebilir.

4.2. İlk İki Yıl Atıf Sayısı

Tablo 3’te ilk iki yıl atıf sayıları Engel Modeli analiz sonuçları görülebilir. Engel Modelinde Sıfır Kısmı, bir başka deyişle atıf sayısının sıfır olup olmama olasılığını etkileyen değişkenler belirlenmiştir. Buna göre, makalelerin sıfır engelini aşmasını (sıfır kısmı) sağlayan en önemli etkenler çeyreklik değeri, yazar iş birliği ve yayım dilinin İngilizce olmasıdır. Pozitif atıf (Atıf sayısı oluşumunu) sağlayan ve artıran etkenler ise dergi çeyreklik ve yazar iş birliğidir. Bu bağlamda dergi çeyreklik değerinde azalış (Qn/a, Q4 vd) atıf alma olasılığını %42,7 düşürmektedir. Yine Türkçe makaleler, İngilizce makalelere göre %57,5 daha az atıf alma/oluşum olasılığına sahiptir. Makalelerde atıf alma olasılığı yazar sayısı arttıkça %33,8’lik oranla daha fazladır.

Atıf sayısı bakımından (sayma kısmı) düşük değere (Qn/a, Q4, Q3) sahip dergi çeyreklik değeri, sıfırdan farklı atıf sayısını %43,9 azaltmaktadır. Makalelerdeki yazar sayısı arttıkça sıfırdan büyük atıf sayısı %28,3 artmaktadır.

Tablo 3

İlk İki Yıl Toplam Atıf Sayısı Engel Modeli Bulguları

Bağımlı Değişken		İlk İki Yıl Engel Modeli				
Engel Modeli	Engel Modeli - Sıfır kısmı (binom logit link ile) ⁵					
	p=0,0005 Çok anlamlı(***) Bağımsız değişkenler sıfırken sıfır olmayan atıf olasılığı yüksektir.					
Değişken adı	Katsayı	Sd	z	p	Yorum	Modelin Genel Özellikleri
Dergi çeyreklik	-0,557	0,055	-10,024	<2e-16	(***) Dergi Çeyreklik değeri düşüşü, atıf sayısında önemli bir azalmaya neden olmaktadır.	1-Q1, 2-Q2, 3-Q3, 4-Q4, 5-Qn/a
Yazar İş Birliği	0,291	0,076	3,816	0,0001	(***) Yazar iş birliği değerinde artış (ulusal ve uluslararası) olması, atıf sayısında anlamlı bir artışa yol açmaktadır.	(Log-Likelihood Ratio): -1962
Fon Desteği	-0,132	0,122	-1,08	0,280	İstatistiksel olarak anlamlı değil. Fon desteği ile atıf sayısı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Yayımlı parametresi (theta): 0,1305
Açık Erişim	-0,083	0,121	-0,684	0,494	İstatistiksel olarak anlamlı değil. Açık Erişim durumu ile atıf sayısı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	

⁵ Atıf sayısının sıfır olup olmama olasılığını etkileyen faktörleri değerlendirir

Yayın dili (Türkçe)	-0,854	0,274	-3,115	0,0018	(***) Türkçe makalelerin atıf sayısı İngilizce olanlara göre daha düşüktür.	
Engel Modeli	Engel Modeli - Sayma kısmı (negatif binom - log link ile) ⁶ p=0,57757 - Anlamlı değil. Tüm bağımsız değişkenler sıfırken atıf sayısının log-ortalaması anlamlı değil.					
Değişken	Katsayı	Sd	z	p	Yorum	Modelin Genel Özellikleri
Dergi Çeyreklik	-0,577	0,063	-9,048	<2e-16	(***) Dergi çeyreklik değeri düşüşü, sıfırdan büyük atıf sayısında önemli bir azalmaya neden olmaktadır.	1-Q1, 2-Q2, 3-Q3, 4-Q4, 5-Qn/a
Yazar İş Birliği	0,249	0,089	2,783	0,005	(**) Yazar iş birliği değerinde artış (ulusal ve uluslararası), sıfırdan büyük atıf sayısını anlamlı şekilde artırmaktadır.	Not: ‘***’p<0,001; ‘**’p<0,01; ‘*’p<0,05; ‘.’ p<0,1, ‘.’ p<1
Fon Desteği	-0,104	0,156	-0,667	0,504	İstatistiksel olarak anlamlı değil. Fon desteği sıfırdan büyük atıf sayısında anlamlı bir fark yaratmamaktadır.	
Açık Erişim	-0,143	0,154	-0,928	0,353	İstatistiksel olarak anlamlı değil. Açık erişim sıfırdan büyük atıf sayısında anlamlı bir fark yaratmamaktadır.	
Yayın dili (Türkçe)	-0,817	0,555	-1,473	0,14	İstatistiksel olarak anlamlı değil. Türkçe makalelerin sıfırdan büyük atıf sayısında önemli bir fark yaratmamaktadır.	

Atıf alma olasılığında (sıfır kısmı) makalenin fon desteği alıp almaması ya da açık erişim bir yayın olup olmamasının istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi yoktur. Atıf alan makalelerden atıf sayısını anlamlı olarak artmasında etkisi olmayan değişkenler ise fon desteği, açık erişim ve yayım dilidir.

Genel olarak özetlemek gerekirse; makalelerin dergi çeyreklik değerlerinin yüksek veya yazar iş birliğinde ulusal ve uluslararası olması, sıfır olmayan atıf olasılığını ve pozitif atıf (sıfırdan büyük atıf) olasılığını artırmaktadır. Türkçe makalelerin atıf almama olasılığı İngilizce makaleler göre daha yüksektir.

4.3. İlk Üç Yıl Atıf Sayısı

İlk üç yıl atıf verisinde, toplam atıf sayısı verilerine benzer olarak aşırı dağılım olduğu ve Vuong testi sonuçlarına göre Engel Modeli’nin (HM) ZINB’ye göre daha iyi olduğu görülmüştür. İlk üç yıl atıf sayısı Engel Modeli, Negatif Binom Modeli karekök-sıklık grafiği toplam atıf sayısı karekök grafiğine göre değerler x eksenine daha yakın bir görünüm elde edilmiştir (bkz. Şekil 2).

Dergi çeyreklik değeri, Ziraat Fakültesi makalelerinin hem pozitif atıf hem de sıfır engelini aşmasını etkileyen en önemli değişkendir. Bu bağlamda ilk üç yıl atıf sayısı ile dergi çeyreklik değeri arasında sayma ve sıfır kısımları açısından istatistiksel olarak negatif etkisi bulunmaktadır. Bir başka deyişle

⁶ Bu model, bağımlı değişkenin sıfırdan büyük olduğu durumlarda atıf sayısını etkileyen faktörleri açıklar.

dergi çeyreklik değerinin yüksek olması pozitif atıf ve sıfır engelini aşmada önemli bir değişkendir. Bulgulara oransal olarak baktığımızda, dergi çeyreklik değerinde her bir birim artış pozitif atıf sayısında %40,7 ve sıfır engelini (atıf oluşumunda) %42'lik yüzdesel değişim oluşturmaktadır.

Tablo 4

İlk Üç Yıl Toplam Atıf Sayısı Engel Modeli Bulguları

Bağımlı Değişken		İlk Üç Yıl Engel Modeli				
Engel Modeli	Engel Modeli - Sıfır kısmı (binom logit link ile) ⁷					
	p=0,0005 Çok anlamlı(***). Bağımsız değişkenler sıfırken sıfır olmayan atıf olasılığı yüksektir.					
Değişken adı	Katsayı	Sd	z	p	Yorum	Modelin Genel Özellikleri
Dergi çeyreklik	-0,544	0,063	-8,549	<2e-09	(***) Dergi Çeyreklik değeri düşüşü, atıf sayısında önemli bir azalmaya neden olmaktadır.	1-Q1, 2-Q2, 3-Q3, 4-Q4, 5-Qn/a
Yazar İş Birliği	0,279	0,08	3,473	0,0005	(***) Yazar iş birliği değerinde artış olması (kurum içi, ulusal ve uluslararası), sıfır engelini aşmasında (atıf oluşumunda/ almasında) anlamlı bir artışa yol açmaktadır.	(Log-Likelihood Ratio): -2773
Fon Desteği	0,337	0,135	-2,486	0,012	(*) Fon desteği olması sıfır engelini aşmasında (atıf oluşumunda/almasında) olumlu etki etmektedir.	Yayımlım parametresi (theta): 0,5221
Açık Erişim	0,091	0,131	-0,699	0,484	İstatistiksel olarak anlamlı değil. Açık Erişim durumu ile atıf sayısı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	
Yayım dili (Türkçe)	-0,952	0,235	-4,038	5,39e-05	(***) Türkçe makalelerin atıf engelini aşması daha zordur.	
Engel Modeli	Engel Modeli - Sayma kısmı (negatif binom - log link ile) ⁸					
	p=0,57757 - Anlamlı değil. Tüm bağımsız değişkenler sıfırken atıf sayısının log-ortalaması anlamlı değil.					
Değişken	Katsayı	Sd	z	p	Yorum	Modelin Genel Özellikleri
Dergi Çeyreklik	-0,523	0,04	-12,909	<2e-16	(***) Dergi çeyreklik değeri düşüşü, sıfırdan büyük atıf sayısında önemli bir azalmaya neden olmaktadır.	1-Q1, 2-Q2, 3-Q3, 4-Q4, 5-Qn/a

⁷ Atıf sayısının sıfır olup olmama olasılığını etkileyen faktörleri değerlendirir

⁸ Bu model, bağımlı değişkenin sıfırdan büyük olduğu durumlarda atıf sayısını etkileyen faktörleri açıklar.

Yazar İş Birliği	0,254	0,058	4,337	1,45e-05	(***) Yazar sayısındaki bir artış, sıfırdan büyük atıf sayısını anlamlı şekilde artırmaktadır.	Not: ‘***’ $p<0,001$; ‘**’ $p<0,01$; ‘*’ $p<0,05$; ‘.’ $p<0,1$, ‘ $p<1$
Fon Desteği	0,015	0,101	0,153	0,878	İstatistiksel olarak anlamlı değil. Fon desteği sıfırdan büyük atıf sayısında anlamlı bir fark yaratmamaktadır.	
Açık Erişim	0,133	0,099	-1,348	0,1778	İstatistiksel olarak anlamlı değil. Açık erişim sıfırdan büyük atıf sayısında anlamlı bir fark yaratmamaktadır.	
Yayın dili (Türkçe)	-0,717	0,31	-2,31	0,02	(*) Türkçe makaleler atıf sayısında istatistiksel olarak olumsuz etkisi vardır.	

Yazar iş birliği yapılması hem sıfır atıf engeli aşılmasından hem de pozitif atıfların artmasında istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bağlamda yazar iş birliği değerindeki her bir artış sıfır engeli aşılmasında (atıf oluşumu/almada) %32,3 ve pozitif atıf sayısında %28,9’luk bir yüzdesel değişim yaratmaktadır.

Türkçe makalelerin üç yıl atıf sayısında sıfır engelini aşma bakımından $p<0,001$ ve pozitif atıf sayısı bakımından $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak negatif etkisi bulunmaktadır. İngilizce makaleler Türkçe olanlardan pozitif atıf sayısı bakımından %51,2 ve sıfır engelini aşması (atıf oluşumu/almada) %61,5’lik bir yüzdesel fark bulunmaktadır. Bu durumun Türkçe makalelerin uluslararası literatürde görünürlüğünün daha az olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Makalelerin fon desteği alması $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde atıfların sıfır engelini aşmasında (atıf oluşum/almada) etkilidir. Bir makalenin fon desteği almış olması %28,7’lik bir yüzdeyle sıfır engelini aşması veya atıf oluşumunu değiştirmektedir. Ancak makalenin fon desteği alıp almaması, sayma kısmında (pozitif atıflar) istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Açık erişimin ilk üç yıl atıf sayısına, hem sayma kısmı hem de sıfır kısmı bakımından istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisi yoktur. HM analizine göre bulgular ve istatistiksel değerler Tablo 4’te görülebilir.

Genel olarak özetlemek gerekirse makalelerin dergi çeyreklik değeri, yazar iş birliği, İngilizce yayım dili ve fon desteği alması sıfır atıf engelini aşmasında etkilidir. Makalelerin dergi çeyreklik değeri, yazar iş birliği ve İngilizce yayım dilinde olması pozitif atıf ve üzeri atıf almasında etkilidir.

4.4 Makale Yaşı Analizi

Yapılan değerlendirmeler sonucunda makale yaşının toplam atıf sayısını etkileyebileceği düşünülmüştür. Bu bağlamda makale yaşı eski olan makalelerin yıllar geçtikçe daha fazla atıf alma olasılığı vardır. Bu nedenle makale yaşının atıf sayısı ve diğer değişkenler üzerindeki etkisinin analiz edilmesine karar verilmiştir. Tablo 5’te Makale yaşı değişkeninin ve diğer etkenlerin NBRM ile model verileri görülmektedir.

Makale yaşı toplam atıf sayısı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi bulunmaktadır. Ayrıca makale yaşı ortalama atıf sayısına her yıl %10,78 artış sağlamaktadır. Bu bağlamda makalelerin yıllar geçtikçe atıf sayısında artış olma olasılığı bulunmaktadır.

Tablo 5*Makale Yaşı ve Toplam Atıf Negatif Binom Regresyon Modeli Bulguları*

Bağımlı Değişken	Toplam Atıf – Makale Yaşı					
	Negatif Binom Regresyon Modeli					
Değişken adı	Katsayı	Sd	z	p	Yorum	Modelin Genel Özellikleri
Dergi çeyreklik	-0,441	0,026	-16,802	<2e-16	(***) Dergi Çeyreklik değeri düşüşü, atıf sayısında önemli bir azalmaya neden olmaktadır.	1-Q1, 2-Q2, 3-Q3, 4-Q4, 5-Qn/a AIC: 9381,7
Yazar İş Birliği	0,281	0,038	7,390	1,47e-13	(***) Yazar iş birliğinde değer artışı (kurum içi, ulusal ve uluslararası), atıf sayısında anlamlı bir artışa yol açmaktadır.	Yayımlar parametresi (theta): 0,9678
Fon Desteği	-0,005	0,062	-0,081	0,935	İstatistiksel olarak anlamlı değil. Fon desteği ile atıf sayısı arasında anlamlı bir ilişki yoktur	2 x log-likelihood: -9365,68
Açık Erişim	-0,048	0,061	-0,789	0,43	İstatistiksel olarak anlamlı değil. Açık Erişim durumu ile atıf sayısı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	
Yayın dili (Türkçe)	-0,947	0,125	-7,572	3,67e-14	(***) Türkçe makalelerin atıf sayısı İngilizce olanlara göre daha düşüktür.	Not: ‘***’ p<0,001; ‘**’ p<0,01; ‘*’ p<0,05; ‘.’ p<0,1, ‘ ’ p<1
Makale Yaşı	0,102	0,006	14,781	<2e-16	(***) Makale yaşı arttıkça atıf sayısı artmaktadır.	
Sd:			0,039			

5. Tartışma

Bu araştırmada makalelerin dergi çeyreklik değeri, yazar iş birliği, makale dili, açık erişim ve fon desteği gibi beş özelliği atıf alma sayıları açısından analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına dayalı olarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Bu çalışma kapsamında ayrı olarak, uluslararası ortak yayınların konuları ve kapsamı gereği yabancı dilde yayımlanması doğaldır. Di Bitetti ve Ferreras (2017) yalnızca İngilizce yayın yapmanın yerel bilginin iletiminde sorun oluşturacağını belirtmiştir. Öte yandan İngilizce yayınlanan araştırmaların; İngilizce’nin daha yaygın dil olması ve görünürlüğü artırması nedeniyle birçok çalışmada daha fazla atıf aldığı da kanıtlanmıştır (Moskaleva ve Akoev, 2019; Liu, 2017; Kumar, Panwar ve Mahesh, 2016; Di Bitetti ve Ferreras, 2017; van Raan, van Leeuwen ve Visser, 2011). Bu araştırmada, toplam, ilk iki ve üç yıl atıf sayıları bakımından Türkçe makalelerin negatif etkisinin olduğu ortaya konmuştur. Makale dilinin Türkçe olması atıf sayısı bakımından dezavantaj yaratmaktadır.

Çalışmamızda, makalelerde toplam atıf sayısının artmasında yazar iş birliği olması atıf etkisini artırmaktadır. Literatürdeki çalışmalarda da uluslararası iş birliği olan makalelerin daha fazla atıf aldığı görülmüştür (Andersen ve Schneider, 2011; Annalingam, Damayanthi, Jayawardena ve Ranasinghe, 2014; Gazni, ve Didegah, 2011; Glänzel, 2001; Morillo, 2020; Polyakov ve diğerleri, 2017; Smith, Weinberger, Bruna ve Allesina, 2014; Tonta ve Akbulut, 2021). Tonta ve Akbulut (2021); Didegah ve

Thewall (2013a) atıf sayılarının farklı disiplinlerde araştırma türü ve iş birliğine göre değiştiğini ifade etmişlerdir. Elde edilen bu bulgular tarım disiplininde araştırma yapan Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi özelinde yazar iş birliğinin araştırmaların atıf sayısını artırdığını göstermektedir.

Bu araştırmada, açık erişimli yayınların atıf sayısı üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Fon desteği alma ise sadece ilk üç yıl atıf sayısı verilerinde sıfır engelini aşmada istatistiksel olarak anlamlıdır. Toplam ve ilk iki yıl atıf verileri üzerinde etkisi bulunmamaktadır. Oysa literatürde uluslararası ya da ulusal fon desteği alan makalelerin daha fazla atıf aldığını kanıtlayan çalışmalar bulunmaktadır (Kulkarni, Busse, & Shams, 2007; Costas ve van Leeuwen, 2012; Morillo, 2020). Öte yandan, bu araştırmadaki gibi fon desteğinin herhangi bir etkisi olmadığını saptayan araştırmalar da yer almaktadır (Danti, Wu Colin, Shi, ve Lauer, 2014; Willis ve diğerleri, 2011). Ayrıca, açık erişimin makalelerin atıf alması üzerinde etkisi olduğunu saptayan çalışmalar da bulunmaktadır (Antelman, 2004; Mukherjee, 2009). Bu araştırmada, açık erişimin atıf sayısı üzerinde etkisi olmasa da, bilimsel bilginin herkes tarafından erişilebilir olmasının bilimin gelişimi ve geniş kitleler tarafından kullanılması açısından olumlu olabileceği söylenebilir.

Araştırmada atıf sayısını etkileyen en etkin değişken dergi çeyreklik değeridir. Tonta ve Akbulut (2021) çalışmalarında benzer bulgulara ulaşmışlardır. Bu bakımdan dergi çeyreklik değeri hem pozitif atıf ama hem de sıfır atıf alma engelini aşmada en önemli değişkendir. Q1 ve Q2’de yayımlanan makalelerin atıf alma olasılığı daha yüksektir.

6. Sonuç ve Öneriler

Atıf dizinlerinin (WoS ve Scopus vd.) 21. yüzyılda gelişmesiyle birlikte atıf analiz çalışmaları giderek yaygınlaşmıştır. Atıf analiz çalışmaları disiplin/alan/konular üzerinde yapılarak disiplinin atıf özellikleri hakkında bilgi edinilmeye başlanmıştır. Literatür özeti kısmında atıf sayılarını etkileyen nedenler üzerine araştırma yapan birçok güncel çalışmaya yer verilmiştir. Bu nedenle Garfield’in (1979) belirttiği atıf sayılarını etkileyen toplumsal ve bireysel davranışlar ile ilgili (societal factors) az bilgiye sahip olduğumuz tespiti hala geçerliliğini korumaktadır. (Ayrıca disiplinlerin yayın ve atıf özellikleri farklılık göstermektedir. Bu nedenle disiplin/alan/konular üzerinde özel araştırmalar yapılması gerekmektedir.

Bu araştırmanın kurumsal olarak, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi ve tarım disiplininde araştırma yayınlarının atıf sayılarını etkileyen beş ana etkeni incelemesi açısından literatüre ve kurum yayın politikasının belirlenmesine katkı yapacağı düşünülmüştür. Ziraat Fakültesi araştırmacılarının çeyreklik değeri yüksek dergilerde yayın yapması kurumun atıf etkisinin artmasını sağlayabilir. Bunun yanında, toplam atıf sayısına göre ulusal ve uluslararası iş birliği ile yapılan çalışmaların da kurumun WoS gibi atıf indekslerinde etkisinin yükselmesine yardımcı olacaktır. İngilizce yayın yapılması uluslararası literatürde görünürlüğü artıracağından, yine atıf etkisinin artmasını sağlayabilir. Fakülte olarak araştırma yayınlarının niteliğe dayalı yapılması kurumun hedeflerine ulaşmasında yardımcı olacaktır. Ayrıca makale yaşı arttıkça atıf sayısının da arttığı görülmüştür. Bu da yıllar geçtikçe Fakülte makalelerinin atıf sayısının artma olasılığının bulunduğunu göstermektedir.

Bu araştırma sonuçları ileride yapılabilecek araştırmalar hakkında da fikir vermektedir. Bu çalışma özelinde bu araştırma yöntemi nümerik ya da sıralanabilen verilere de uygulanabilir. Örneğin, makalelerin kaynakçasında yer alan referans kaynaklar (atıf yapılan kaynaklar), dergi etki faktörü, makale sayfa sayısı, makale yazar sayısı vb. etkenlerin de atıf alma sayılarına olan etkisi incelenebilir. Ayrıca, Ziraat Fakültesi yayınlarının hangi yayınlardan atıf aldıkları ve bu yayınların özellikleri incelenebilir. Bu çalışmada Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi yayınları incelenmiştir. Gelecekte kapsam genişletilerek Türkiye’deki ziraat fakülteleri veya ziraat ile ilgili araştırma yapan üniversite yayınlarının da bir arada analiz edilmesi daha geniş bir resim çizilmesini sağlayabilir.

Etik Standartlar ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Yazar Katkı Beyanı: Makale tek yazarlıdır.

Finansal Destek: Yoktur.

Teşekkür

Hakemlere ve Editöre makaleye olan katkıları için teşekkür ederim.

Kaynakça

- Akçigit, U. ve Özcan Tok, E. (2020). *Türkiye bilim raporu*. TÜBA. <https://www.tuba.gov.tr/files/yayinlar/raporlar/Tu%CC%88rkiye%20Bilim%20Raporu.pdf>
- Al, U. (2008). *Türkiye'nin bilimsel yayın politikası: atıf dizinlerine dayalı bibliyometrik bir yaklaşım*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Álvarez-Bornstein, B. ve Bordons, M. (2021). Is funding related to higher research impact? Exploring its relationship and the mediating role of collaboration in several disciplines. *Journal of Informetrics*, 15(1), 101102. doi:<https://doi.org/10.1016/j.joi.2020.101102>
- Annalingam, A., Damayanthi, H., Jayawardena, R. ve Ranasinghe, P. (2014). Determinants of the citation rate of medical research publications from a developing country. *SpringerPlus*, 3(1), 140. doi:10.1186/2193-1801-3-140
- Andersen, J. P. ve Schneider, J. W. (2011). Influence of study design on the citation patterns of Danish, medical research. *Proceedings of ISSI 2011: The 13th conference of the international society for scientometrics and informetrics*, 1(2), (s.46-53) içinde.
- Antelman, K. (2004). Do open-access articles have a greater research impact? *College & Research Libraries*, 65(5), 372-382. doi: 10.5860/crl.65.5.372
- Besimoğlu, C. (2024). Tarım Bilimleri Dergisi'nin Bibliyometrik Analizi (1995-2018). Y. Ünal ve İ. Soydaş (Ed.), *Bilgi Araştırmaları* içinde (ss. 23-41.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Boyack, K. W. ve Börner, K. (2003). Indicator-assisted evaluation and funding of research: Visualizing the influence of grants on the number and citation counts of research papers. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 54(5), 447-461. doi:10.1002/asi.10230
- Cansız, S. (05 Ekim 2023). *İstatistiksel Programlama* | [Video kanalı]. Sergen Cansız. Youtube. <https://www.youtube.com/@IstatistikselProgramlama>
- Costas, R. ve van Leeuwen, T. N. (2012). Approaching the “reward triangle”: General analysis of the presence of funding acknowledgments and “peer interactive communication” in scientific publications. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 63(8), 1647-1661. doi: 10.1002/asi.22692
- Clarivate (2024). *Journal Citation Reports: Quartile rankings and other metrics*. 8.12.2023 tarihinde https://support.clarivate.com/ScientificandAcademicResearch/s/article/Journal-Citation-Reports-Quartile-rankings-and-other-metrics?language=en_US adresinden erişildi.
- Danthi, N., Wu Colin, O., Shi, P. ve Lauer, M. (2014). Percentile Ranking and Citation Impact of a Large Cohort of National Heart, Lung, and Blood Institute–Funded Cardiovascular R01 Grants. *Circulation Research*, 114(4), 600-606. doi: 10.1161/CIRCRESAHA.114.302656
- Di Bitetti, M. S. ve Ferreras, J. A. (2017). Publish (in English) or perish: The effect on citation rate of using languages other than English in scientific publications. *Ambio*, 46(1), 121-127. doi:10.1007/s13280-016-0820-7
- Didegah, F. ve Thelwall, M. (2013a). Which factors help authors produce the highest impact research? Collaboration, journal and document properties. *Journal of Informetrics*, 7(4), 861-873. doi:10.1016/j.joi.2013.08.006
- Didegah, F. ve Thelwall, M. (2013b). Determinants of research citation impact in nanoscience and nanotechnology. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 64(5), 1055-1064. doi:10.1002/asi.22806
- Garfield, E. (1979). Is citation analysis a legitimate evaluation tool? *Scientometrics*, 1(4), 359-375. doi:10.1007/BF02019306

- Gazni, A. ve Didegah, F. (2011). Investigating different types of research collaboration and citation impact: a case study of Harvard University's publications. *Scientometrics*, 87(2), 251-265. doi:10.1007/s11192-011-0343-8
- Glänzel, W. (2001). National characteristics in international scientific co-authorship relations. *Scientometrics*, 51(1), 69-115. doi:10.1023/A:1010512628145
- Gingras, Y. ve Khelifaoui, M. (2018). Assessing the effect of the United States' "citation advantage" on other countries' scientific impact as measured in the Web of Science (WoS) database. *Scientometrics*, 114(2), 517-532. doi:10.1007/s11192-017-2593-6
- Grubbs, J. C., Glass, R. I. ve Kilmarx, P. H. (2019). Coauthor Country Affiliations in International Collaborative Research Funded by the US National Institutes of Health, 2009 to 2017. *Jama Network Open*, 2(11), e1915989-e1915989. doi:10.1001/jamanetworkopen.2019.15989
- İşçi Güneri, Ö., Durmuş, B., ve İncekırık, A. (2021). Comparison of some count models in case of excessive zeros: an application. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 20(40), 247-268.
- Katz, J. S. ve Martin, B. R. (1997). What is research collaboration? *Research Policy*, 26(1), 1-18. [http://dx.doi.org/10.1016/S0048-7333\(96\)00917-1](http://dx.doi.org/10.1016/S0048-7333(96)00917-1) Lane,
- Kulkarni, A. V., Busse, J. W. ve Shams, I. (2007). Characteristics associated with citation rate of the medical literature. *Plos One*, 2(5), e403. doi:10.1371/journal.pone.0000403
- Kumar, N., Panwar, Y. ve Mahesh, G. (2016). A snapshot of research papers in non-English languages. *Current Science* (00113891), 111(1), 9-10.
- Liu, W. (2017). The changing role of non-English papers in scholarly communication: Evidence from Web of Science's three journal citation indexes. *Learned Publishing*, 30(2), 115-123. doi:10.1002/leap.1089
- Morillo, F. (2020). Is open access publication useful for all research fields? Presence of funding, collaboration and impact. *Scientometrics*, 125(1), 689-716. doi:10.1007/s11192-020-03652-w
- Moskaleva, O. ve Akoev, M. (2019). Non-English language publications in Citation Indexes - quantity and quality. G. Catalano, C. Daraio, M. Gregori, H. F. Moed ve G. Ruocco (Eds.), *17th International Conference on Scientometrics & Informetrics* içinde (ss. 35-46).
- Mukherjee, B. (2009). Do open-access journals in library and information science have any scholarly impact? A bibliometric study of selected open-access journals using Google Scholar. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 60(3), 581-594. doi:https://doi.org/10.1002/asi.21003
- Onodera, N. ve Yoshikane, F. (2015). Factors affecting citation rates of research articles. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 66(4), 739-764. doi:10.1002/asi.23209
- Polyakov, M., Polyakov, S. ve Iftekhar, M. S. (2017). Does academic collaboration equally benefit impact of research across topics? The case of agricultural, resource, environmental and ecological economics. *Scientometrics*, 11(3), 1385-1405. doi:10.1007/s11192-017-2523-7
- Quantitative Social Science Data Analysis (03 Kasım 2023). *Quantitative Social Science Data Analysis* [Video Kanalı]. Youtube. <https://www.youtube.com/@qssd>
- Smith, M. J., Weinberger, C., Bruna, E. M. ve Allesina, S. (2014). The scientific impact of nations: Journal placement and citation performance. *Plos One*, 9(10), e109195. doi:10.1371/journal.pone.0109195
- Tahamtan, I., Afshar, A. S. ve Ahamdzadeh, K. (2016). Factors affecting number of citations: a comprehensive review of the literature. *Scientometrics*, 107(3), 1195-1225. doi:10.1007/s11192-016-1889-2
- Tonta, Y. ve Akbulut, M. (2020). Does monetary support increase citation impact of scholarly papers? *Scientometrics*, 125(2), 1617-1641. doi:10.1007/s11192-020-03688-y

- Tonta, Y. ve Akbulut, M. (2021). Factors increasing the citation impact of papers from Turkey published in international journals. *Turkish Librarianship*, 35(3), 388-409. doi:10.24146/tk.933159
- Tüzen, M. F. ve Erbaş, S. (2017). A comparison of count data models with an application to daily cigarette consumption of young persons. *Communications in Statistics - Theory and Methods*, 47 (23), 5825-5844. <https://doi.org/10.1080/03610926.2017.1402050>
- van Raan, T., van Leeuwen, T. ve Visser, M. (2011). Non-English papers decrease rankings. *Nature*, 469(7328), 34-34. doi:DOI 10.1038/469034a
- Willis, D. L., Bahler, C. D., Neuberger, M. M. ve Dahm, P. (2011). Predictors of citations in the urological literature. *BJU International*, 107(12), 1876-1880. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1464-410X.2010.10028.x>

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 8 Sayı: 1 Yıl: 2025

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

Hakemli Makaleler

Araştırma Makalesi

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 09.12.2024
Kabul tarihi: 13.04.2025
Erken Görünüm: 23.05.2025
Yayınlanma tarihi: 30.06.2025

Article Info

Date submitted: 09.12.2024
Date accepted: 13.04.2025
Date early view: 23.05.2025
Date published: 30.06.2025

Anahtar Sözcükler

*Erken Cumhuriyet Dönemi,
Milli Kütüphane, Kütüphane
Projeleri*

Keywords

*Early Republican Era,
National Library, Library
Projects*

DOI numarası

10.33721/by.1598821

ORCID

0000-0003-1782-6354

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Milli Kütüphane Projeleri

The National Library Projects in the Early Republican Era

Müşerref AVCI

Dr., Hava Kuvvetleri Komutanlığı, muserrefavci3@gmail.com

Öz

Makalenin amacı, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren hep hazırlık aşamasında kalan Milli Kütüphanenin kuruluşunun Erken Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren gerçekleştirilmesi için atılan adımların proje aşamasında kalmasının nedenlerinin araştırılmasıdır. Yöntem olarak; geçmişte yaşanmış olayların ortaya konulması veya bir sorunsalın geçmişle olan ilişkisinin irdelenmesinde başvurulmuş tarihi yöntem benimsenmiş, veri toplama tekniği olarak arşiv araştırması ve literatür taraması kullanılmıştır. Makale bulgularına göre; Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Ankara'nın başkent ilan edilmesinin ardından kentin imarı için kamu kurum binalarının inşasına kadar geniş çaplı bir projelendirme başlamıştır. Yeni başkent Ankara'nın fiziksel ve toplumsal yapısı kültürel ve ulusal unsurlar üzerine inşa edilirken bu inşa sürecinde kültürel miras da önemsenmiştir. Bu kapsamda Ankara şehir planları hazırlanırken milli kütüphane için de önemli mimarlardan projeler istenmiş, yer belirlenmiş, ödenekler çıkarılmıştır. Maarif Vekâleti tarafından ilk olarak 1925 yılında gündeme gelen ve dönemin şartları gereği I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın etkisiyle Mimar Kemalettin tarafından çizilen "Milli Kütüphane" projesi ile 1933 yılında Eckhard Unger ve Ernst Egli tarafından yeni ve modern bir kimlik anlayışına göre projelendirilen "Milli Kütüphane, Milli Müze ve Milli Akademi" Kompleksi tasarlanmıştır. Ancak sonuç olarak her iki tasarımın da projeden öteye geçemediği görülmektedir. Bugüne kadar yapılan çalışmalar genel itibarıyla mimarlık fakültelerinin müze araştırmalarına yönelik çalışmalarıdır. Bu makalede kütüphanecilik tarihi için önemli olan bu projelerin müstakil bir çalışmada derlenip toplanması hedeflenmiştir. Çalışma, Milli Kütüphane, Milli Müze ve Milli Akademi Kompleksinin kütüphane boyutunu ele alan ilk çalışmalardan biri olarak kabul edilebilir.

Abstract

The aim of this article is to investigate the reasons why the steps taken for the establishment of the National Library, which has remained in the preparation phase since the final years of the Ottoman Empire, were left at the project stage during the Early Republican Era. The historical method, which is employed to uncover past events or analyze the relationship between an issue and its historical context, was adopted as the primary approach. Archival research and literature review were utilized as data collection techniques. According to the findings of the article, following Ankara's declaration as the capital during the Early Republican Era, a large-scale planning process began, encompassing the construction of public institutional buildings to support the city's development. While the physical and social structure of the new capital was constructed on cultural and national foundations, cultural heritage was also prioritized in this process. In this context, as part of Ankara's urban planning, prominent architects were commissioned to design projects for the National Library, locations were identified, and budgets were allocated.

The “National Library” project, first brought to the agenda by the Ministry of Education in 1925 and designed by Architect Kemalettin under the influence of the First National Architectural Movement, was envisioned alongside the “National Library, National Museum, and National Academy” Complex, which was designed in 1933 by Eckhard Unger and Ernst Egli to reflect a new and modern identity. However, in the end, it appears that neither designs advanced beyond the project stage. Studies conducted to date are generally been museum-related research produced by architecture faculties. This article aims to compile and collect these projects, which are important for the history of librarianship, in an independent study. The study can be considered as one of the first studies to address the library dimension of the National Library, National Museum, and National Academy Complex.

1. Giriş

Milli kütüphaneler; ulusal tarih, politika ve sosyal yapılarına uygun olarak, ülkelerinin kültürel mirasını korumak ve bilgiye erişimi sağlamak amacıyla, yayımlanan tüm fikir ürünlerini eksiksiz bir şekilde toplayarak bibliyografik denetimini yapmak, kataloglama süreçlerinde standartlaşmayı sağlamak ve uluslararası bilgi iletişim ağlarına bağlanmakla yükümlü kurumlardır (Şenalp, 2005, s. 219). XIX. yüzyılda Avrupa'da Fransız İhtilali'nin etkisiyle yükselen milliyetçilik akımları doğrultusunda, milli kütüphanelerin kurulumu hız kazanmıştır. Bu süreçte, ilk olarak 1795 yılında Fransa'da Kraliyet Kütüphanesinin Fransız Milli Kütüphanesine dönüştürülmesi gerçekleştirilmiş; bunu takiben İngiltere, Danimarka ve Avusturya gibi ülkelerde de milli kütüphaneler kurulmuştur. (Yılmaz, 2019, s. 166; Göndürü, 2023, s. 181). Osmanlı Devleti'nde ise özellikle matbaanın ülkeye gelişinden sonra basılı eserlerin artışı ile birlikte milli kütüphane kurma düşüncesi gündeme gelmiştir. Makalenin amacı, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde gündeme getirilen ancak hazırlıktan öteye geçmeyen milli kütüphanenin kuruluşunun Erken Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren gerçekleştirilmesi için atılan adımların proje aşamasında kalmasının nedenlerinin araştırılmasıdır. Makalede yöntem olarak; geçmişte yaşanmış olayların ortaya konulması veya bir sorunsalın geçmişle olan ilişkisinin irdelenmesinde başvurulmuş tarihi yöntem benimsenmiştir (Kaptan, 1993, s. 53). Veri toplama tekniği olarak da arşiv araştırması ve literatür taraması kullanılmıştır. Makalenin giriş bölümü, Osmanlı Dönemi'nde milli kütüphane kurma girişimi ile başlamış, ardından ilk bölümü Milli Mücadele Dönemi'nde milli kütüphanenin kuruluşuna giden süreç ile devam etmiştir. İkinci bölümde makalenin ana konusu olan Erken Cumhuriyet Dönemi'nde milli kütüphane kurma girişimi mimarlık yaklaşımları bakımından iki döneme ayrılarak sunulmuştur. Bu iki dönem; 1923-1927 yıllarını kapsayan başkentin inşa aşamasını içeren ilk dönem ve 1927-1933 yıllarını kapsayan gelişim aşamasını içeren ikinci dönem olarak ele alınmıştır. Böylelikle bu makalede hem kuruluş hem de gelişme aşamalarında planlanan ancak hayata geçirilmesi Erken Cumhuriyet Dönemi'nden sonraya kalan milli kütüphane projelerinden bahsedilmiştir.

Osmanlı Dönemi'nde kitapların derlenmesi düşüncesi Maarif-i Umumiye Nezareti bünyesinde 1864 yılında oluşturulan ve iki komisyonla hizmete giren Maarif-i Umumiye Heyeti'nin çalışmaları ile karşımıza çıkmaktadır. Bu komisyonlardan biri olan Mekâtıb-ı Sıbyan-ı Müslime Komisyonu, haftalık toplantılar düzenleyerek, İslamî içerikli tüm kitapları inceleme ve denetleme görevini üstlenmiştir (Keseroğlu, 1987, ss. 111-112). Bu süreçte, söz konusu kitaplara erişim sağlamak amacıyla derleme faaliyetlerinin ve bunu gerçekleştirecek kütüphanelerin önemi ortaya çıkmıştır.¹ Bu dönemde milli kütüphane kurulması girişimi olarak 1869-1871 yıllarında Maarif Nazırlığı görevini yürüten Mehmed Tahir Münif Paşa tarafından “*Millet Kütüphanesi*” kurulması amacıyla hazırlanan layiha önemlidir. Ethem Pertev Paşa'nın ilaveler yaparak dönemin sadrazamı Ali Paşa'ya sunduğu layihada geçen Millet Kütüphanesi tabirinden milli kütüphanenin kastedildiği değerlendirildiğinde, Osmanlı Devleti'nde milli kütüphane kurma girişiminin Tanzimat Dönemi'ne denk geldiği söylenebilir. Ancak Münif Paşa'nın layihasına konu olan Millet Kütüphanesi girişiminden bir sonuç alınamamış; bu tabir 1916 yılında Ali Emiri Efendi'nin kurduğu bir vakıf kütüphanesine verilen isim olarak günümüze ulaşmıştır. 1881 yılında kütüphanelerin idaresine dair hazırlanan “*Kütüphanelerin Suret-i İdaresi Hakkında Talimatname*” sonrasında ise basılan her eserin bir nüshasının ücretsiz kütüphaneye verilmesi konusunda bir irade

¹ Maarif-i Umumiye Heyeti bünyesinde oluşturulan diğer komisyon ise Mekâtıb-ı Rüşdiyye ve İlmiye Komisyonu adıyla hizmete girmiş ve değişik cemaat temsilcilerinden oluşan bu topluluğa öğrencilerin eğitimleri ile ilgili sorunları görüşmesi görevi verilmiştir (Keseroğlu, 1989, ss. 88-89).

yayınlanması girişimi de bir milli kütüphane kurulmasına öncülük edememiştir (Cunbur, 1964, ss. 697-699; Karatepe, 2020).

1909 yılında Mısır Nazırlar Meclisi İkinci Katibi olan Ahmed Zeki Bey'in hazırlayıp dönemin sadrazamı Hilmi Paşa'ya sunduğu takririn "*Bir Osmanlı Kütüphanesi Kurulması Hakkında*" başlıklı birinci bölümünde büyük bir bina sağlanması durumunda 1881 tarihli Talimatnamenin uygulanarak her kitaptan beş nüshanın toplanması konusu yeniden gündeme gelmiştir. Bu rapor Münif Paşa'nın layihasını hatırlatsa da derleme yasası olarak da görülen Talimatnamenin o tarihe kadar uygulanmadığını göstermektedir. 1911 yılında bir dernek olarak kurulan Teavün-ü İctimai Cemiyetinin çıkarmış olduğu Teavün-ü İctimai Mecmuasının ülkede yazılmış makaleleri duyurmayı amaçlayarak ulusal makaleler bibliyografyası niteliği taşıması da dönem itibarıyla önemlidir (Keseroğlu, 1987, ss. 119-121). Böylelikle Cemiyetin kütüphane ve yayıncılık faaliyetleri kapsamında bilgi paylaşımını ve kültürel gelişimi desteklemeyi amaçladığı görülmektedir. Görüldüğü üzere Tanzimat Dönemi'nde milli kütüphane kurma girişimi olarak nitelendirilebilecek çalışmalar yapılsa da bu çabalar sonuçlanamamıştır.

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra iktidara gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidarda olduğu 1918 yılına kadar devletin temel fikir akımı olan Osmanlılık yerine Türkçü ve milliyetçi bir çizgiyle programlarını oluşturmaya başlayınca milli kütüphane kurulması girişimi yeniden gündeme gelmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin 1911 yılı kongresinde kabul edilen siyasi programın Maarif Kısmı başlığı altındaki 21. maddesinde başkent İstanbul'da milli kütüphane kurulması yönünde aldığı kararda; "*Milli hayat-ı irfanımıza selim bir inkişaf vermek (gelişmesini sağlamak) üzere bir Encümen-i Daniş (Bilim Kurulu) teşkili ve mekatipte tedris edilmek (okullarda öğretilmek) üzere el-sine-i muhtelif (çeşitli lisanlar) üzerine kitaplar telif edecek bir heyet tayini ve mühim ve nafi asar-ı ecnebiyenin lisanımıza nakli (yabancı eserlerin dilimize çevrilmesi) için bir tercüme encümeninin, bilumum kütüphanelerin imar ve idame-i intizamları (inşa edilmesi ve düzenlenmesi) ve payitahtta (başkentte) mükemmel bir kütüphane-i milli tesisi (milli kütüphane kurulması) teklif olunacaktır*" denilerek başkentte milli kütüphane kurulması konusu tekrar edilmiştir (Osmanlı İttihat ve..., 1327 [1911], s. 11). O dönemlerde Trablusgarp Savaşı'nın başlamış olması, ardından I. ve II. Balkan Savaşları'nın yaşanması nedeniyle bu kararın hayata geçirilmesi mümkün olmamıştır. Bununla birlikte, ülke geneline yayılan milliyetçilik akımının etkisiyle ilk olarak 1912'de İzmir Milli Kütüphanesi açılmış ve ardından Kayseri, Bursa, Eskişehir, Konya, Diyarbakır gibi Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kendilerini "*milli kütüphane*" olarak nitelendiren kütüphaneler kurulmuştur (Soysal, 2017, ss. 79-93).

İttihat ve Terakki Cemiyetinin 1917 yılı kongresinde de; "*Milli Müze, Etnografi (Kavmiyet) Müzesi, Milli Hazine-i Evrak, Milli Kütüphane-i vesaik ve Milli Asar-ı Atika ve Muhafaza-i Abidat müesseselerini teşkil ve idare etmek ve kıymet-i milliye ve tarihiyesi olan kütüp, asar ve masnuatın harice ihracını meneylemek üzere bir 'Asar-ı Milliye Müdiriyyet-i Umumiyesi' teşkilinin hükümete teklif edilmesi*" program ve nizamnamesine alınmıştır (Tunaya, 1984, s. 122). Bunun neticesinde her türlü değerli İslam eserleri ile milli ve sanatsal eserleri korumayı üstlenmek amacıyla 1919 yılında Maarif Nezareti'ne bağlı Âsâr-ı Milliye Müdiriyyet-i Umumiyesi kurulmuş; Milli Hazine-i Evkaf ve Milli Kütüphanenin yönetimi de bu müdürlüğe bağlanmıştır (Kılınç, 2023, s. 2636).

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başkent İstanbul'da bir milli kütüphane kurulma girişimi planlansa da uzun soluklu savaşlar nedeniyle bu plan hayata geçirilememiştir. Bu duruma rağmen milli kütüphane kurulması hususunda yapılan girişimler, Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilecek çalışmalar için bir altyapı oluşturmuştur.

2. Milli Mücadele Dönemi'nde Milli Kütüphaneye Doğru

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı öncesinde bir yandan orduda reform çalışmaları yaparken diğer yandan da varlığının devamı için dönemin idarecileri tarafından bir ittifaka dâhil edilerek dört yıl boyunca pek çok cephede savaşmış; bu büyük Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nin dâhil olduğu İttifak Devletleri'nin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. 30 Ekim 1918 tarihinde İtilaf Devletleri ile Mondros Mütarekesi'ni imzalayan Osmanlı Devleti'nin stratejik önemdeki pek çok bölgesi ateşkes antlaşması koşullarına dayanarak emperyalist devletler tarafından işgal edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihindeki işgalinin ardından Meclis-i Mebûsan (Osmanlı Parlamentosu)

dağıtılınca varoluş mücadelesini güvenli bir merkezden yönetmek üzere 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) açılmıştır. Sonrasında kurulan TBMM Hükümetleri, Ankara'dan bu büyük mücadeleye devam ederken bir taraftan da Milli Mücadele'nin en yoğun geçtiği günlerde siyasi, eğitim, kültür, ekonomi vb. alanlarda önemli adımlar atarak yeni devletin temelleri oluşturulmaya başlanmıştır. Bunu gerçekleştirebilmek amacıyla ilk olarak 3 Mayıs 1920 tarihinde Maarif Vekâletinin de içinde bulunduğu 11 vekâletten (bakanlıktan) oluşan hükümet kurulmuştur (TBMM ZC, 10.İçtima, 1336 [1920], ss. 196-198).

Kurulan Maarif Vekâleti teşkilat şemasındaki 5 daire² içinde bir tanesi de kültür işlerini yürütmek üzere oluşturulan Hars (Kültür) Dairesi Müdürlüğüdür. TBMM'nin ilk Maarif Vekili olarak göreve başlayan Dr. Rıza Nur, Milli Mücadele'nin güç koşullarına rağmen eğitim işlerine önem vermiş ve bu kapsamda ilk olarak Anadolu'da çeşitli işleri yürütecek komisyonlar kurulmaya başlanmıştır; Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey'in başkanlığında, 12 kişilik Maarif Encümeni oluşturulmuştur (Dağcı, 2008, s. 152). Maarif Vekâleti ve Hars Dairesi Müdürlüğü'nün dönemin şartları da göz önüne alındığında üzerinde durduğu en önemli konulardan biri Türk milli kimliği, milli tarihi ve milli kültürünü inşa etmek üzere kurumlar oluşturmaktır. Bu kapsamda Hars Dairesi Müdürlüğü'nün üstlendiği görevler, kıymetli eserleri koruyup denetlemek, tarihi anıtları tespit etmek, etnografik belgeleri toplayarak kütüphaneleri korumak olarak belirlenmiştir (Göktürk, 2023, s. 588).

Milli Mücadele Dönemi'nde 14 Aralık 1920-20 Kasım 1921 tarihleri arasında ilk Maarif Vekilliği döneminde Hamdullah Suphi, kültür işleriyle ilgili pek çok projenin gerçekleşmesinde önemli rol üstlenmiştir. 10 Mart 1921 tarihinde Hâkimiyet-i Milliye gazetesi muhabirinin "*Maârif Vekili Hamdullah Suphi Bey Efendiyle Mülâkat*" (s. 1) başlığıyla yaptığı mülâkatta Hamdullah Suphi, eğitimle ilgili konulardan bahsederken Maarif Vekili olarak yapılan ve yapılması planlanan işlerin ayrıntılarını anlatmıştır. Gazetecinin "*Vekâlet-i celîleleri, faaliyetlerini yalnız mektebler sahasına mı hasr etmiştir?*" sorusuna: "...müzelerle, kütüphanelerle meşgulüz." cevabını vermiştir. Milli Mücadele Dönemi'nde Maarif Vekâleti teşkilat şeması ve programlarında milli kütüphane kurulmasına yer verilirken bir taraftan da yayın hayatında Ankara'da milli kütüphaneye gerek duyulduğu dile getirilmiştir (Bir İhtiyâc-ı İrfânımız..., 1921, s. 2).

Milli Mücadele'nin askeri safhasının sona erip, diplomatik çözüm için Lozan Barış Görüşmeleri'nin kesintiye uğradığı dönemde 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde eğitim meselesi ilk kez resmi olarak bir kurulda gündeme getirilerek Türk eğitim tarihi için önemli konular görüşülmüştür. Bu kongreden yola çıkarak Maarif Vekili İsmail Safa (Özler), "*Misak-ı Maarif- Eğitim Andı*" adıyla 8 Mart 1923 tarihinde Türk eğitim sisteminin amaçlarının belirlendiği ve milli, ilmi ve asri unsurların vurgulandığı bir genelge düzenleyerek tüm okullara göndermiştir (Kuşci, 2021, ss. 155-156).

Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Heyeti Başkanı olan Ziya Gökalp de milli ve asri unsurları öne çıkaran kişilerin başında gelen isimlerden biri olarak Osmanlı Devleti'nin son dönemleriyle Erken Cumhuriyet Dönemi kültür politikalarının belirlenmesinde oldukça etkili olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyetinin parti programına, milli kütüphane, milli müze ve etnografya müzesi gibi kavramları sokarak milli kültürümüzü gün yüzüne çıkaracak teşkilatların Erken Cumhuriyet Dönemi'nde temelini atılmasında önemli rol üstlenen Gökalp, Yeni Gün gazetesinde 30 Mayıs 1923 tarihinde yayımladığı Hars Teşkilatı adlı makalesinde "*Milli harsımızın şuurlu bir hale gelip yükselmesi için ne gibi teşkilatlara muhtaçtır?*" sorusuna cevap olarak Maarif Vekâleti tarafından yapılacak işlere değinmiştir. Ulusal kültür değerlerinin korunması ve geliştirilmesi için öncelikle "*saklanmış olduğu gizli köşelerden münevverlerin nazarlarına arz edecek olan*" Milli Müze, Milli Hazine-i Evrak, Milli Tarih Kütüphanesi gibi araştırma kurumlarına ihtiyaç olduğunu vurgulayarak bunların ne anlama geldiklerini açıklamıştır. Gökalp aynı makalesinde, Milli Müze'nin eski Türk evlerinden çeşitli şekillerde elde edilerek satılmak suretiyle yurtdışına çıkarılan maddi kültür öğelerinin yurtiçinde tutulması ve sergilenmesi; Milli Hazine-i Evrak'ın kimi yerlerde "*bakkallara satılarak sargı kâğıdı suretinde kullanılan kadim evrakın*" saklanması; Milli Tarih Kütüphanesi'nin ise, "*yalnızca milli harsa ait belge ve kitapları içerecek*" bir kurum görevini üstlenmesi gerektiğini de belirtmiştir. 15 Temmuz-15 Ağustos 1923 arasında dönemin Maarif Vekili İsmail Safa başkanlığında Ankara Türk Ocağında toplanan ve eğitim işlerinin bütün yönleriyle ele alınarak sorunların

² Anılan 5 daire şunlardır: İlk Tedrisat, Orta Tedrisat, Sicil ve İstatistik ile Hars (Kültür) Dairesi Müdürlükleri (Milli Eğitim Bakanlığı, 2024)

tartışıldığı ilk ciddi çalışma olan I. Heyet-i İlmiye Toplantısında da aynı görüşleri savunmuştur (Kılınç, 2023, s. 2636). Türk eğitim sisteminin sorunlarını belirleyerek dönemin uzman eğitimcilerinin tecrübelerinden faydalanıp sorunlara çözüm yolları bulmak amacıyla toplanan I. Heyet-i İlmiye Toplantısında Telif ve Tercüme Encümeni Reisi Ziya Gökalp'in yanı sıra diğer bakanlıkların üst düzey temsilcileri, Maarif Vekâleti daire müdürleri, Maarif Hars Müdürü Mübarek Bey gibi birçok tanınmış eğitimci ve sosyal bilimci katılarak raporlar hazırlamış ve tavsiyelerde bulunmuşlardır. 26 başlık altında görüşülen konu başlıklarının dağılımına bakıldığında on tanesinin milli kültürle ilgili olduğu görülmektedir: 1. Milli Hars, 2. Milli Tarih ve Coğrafya Enstitüleri, 3. Milli Hazine Evrakı, 4. Milli Dil ve Edebiyat, 5. Milli Büyük Sözlük, 6. Milli Tarih Kütüphanesi, 7. Milli Müzik, 8. Etnoğrafya Müzesi, 9. Okul Müzesi, 10. Milli Müze (Kuşci, 2021, ss. 158-160). Gökalp'e göre ulus-devletin kültürel alt yapısını oluşturma amacına yönelik oluşturulan bu kurumlar arasında Türk kültür tarihine ilişkin var olan belgeleri kapsayan milli kütüphane de kendine yer bulmuştur.

Görüldüğü üzere Milli Mücadele'nin askeri safhası henüz bitmeden milli değerler üzerine kurulması planlanan bir devletin inşa aşamasında milli kimlik, milli tarih ve milli kültürün temsilcisi olarak milli kütüphane kurulması isteğinin artması ve buna yönelik kararlar alınması Cumhuriyet'in ilanından sonra atılacak adımlara altyapı oluşturması açısından önemlidir.

3. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Milli Kütüphane Kurma Girişimleri

Osmanlı Devleti'nin yıkılıp Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte, Cumhuriyet yönetiminin temel hedeflerinden biri, milli kalkınmayı ve toplumsal ilerlemeyi sağlamak amacıyla çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmak olarak belirlenmiştir. Batılılaşma ve modernleşme kapsamında ulus-devlet inşa edilirken milli bilinç, milli kültür ve milli kimlik yaratma Cumhuriyet Dönemi'nin kültürel siyasetinin temelini oluşturmuştur (Göktürk, 2023, s. 583). Bu kapsamda siyasi alanda atılan en önemli adımlardan biri kuşkusuz Türkiye Cumhuriyeti ilan edilmeden 16 gün önce, yeni Türk Devleti'nin yönetim merkezinin Ankara olarak belirlenmesidir.

Büyük bir varoluş mücadelesinin ardından Lozan Barış Anlaşması'nın imzalanmasından sonra İstanbul'daki İtilaf Devletleri birlikleri, 2 Ekim 1923 tarihinde İstanbul'dan ayrılınca yeni devletin başkentinin neresi olacağı tartışmaları başlamıştır. 13 Ekim 1923'te 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 1. maddesinde yapılan değişiklik sonrasında Ankara'nın başkent olarak ilan edilmesi ile yönetim merkezinin asırlardır devlete başkentlik yapan İstanbul'dan İç Anadolu'ya nakledilmesi başlı başına radikal bir karar olmuştur. İç ve dış baskılara rağmen alınan bu kararın başarıyla sonuçlanması öncelikle yeni rejimin ideolojisiyle uyumlu, modern bir kentin kurulmasından geçmektedir (Kartal, 2019, s. 309). Heyet-i Temsiliye 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya geldiğinde şehir, telgraf ağı ile demir yolu ve kara yollarının uğrak noktası olmak dışında, diğer birçok Anadolu şehrinde farksız durumdadır. Ankara, 1917 yılındaki büyük yangının izlerini taşıyan, başkent ilan edildiğinde yirmi bin nüfuslu, harap, ağaçsız, susuz, sıtma ile mücadele edilen kalenin etrafında çorak ve tozlu bir kasaba görünümündedir (Mumyalmaz, 2024). Yeni başkentte hastanelere, yönetim binalarına, yabancı devlet adamlarını ağırlamak için konuk evine, fakültelere, tiyatro, sinema, müze, kütüphane, konferans salonu gibi eğlence ve kültür merkezlerine ihtiyaç vardır. Başkentte, milletvekilleri ve devlet memurlarının oturmaları için konut yoktur ve ulaşım yetersizdir. Yine başkent inşası için inşaat malzemeleri büyük zorluklar bulunmakta, yetişmiş insan gücünün yetersiz olması nedeniyle şehir plancıları ve mimarlar yabancı ülkelerden getirilmektedir (Kılınç, 2013, s. 19). Başkent Ankara'nın kentsel gelişimine büyük önem veren Atatürk, "*Cumhuriyetin makarrı (başkenti) olan Ankara'nın süratle imarı lazımedendir (gereklidir). Yeni ve asri bir devletin mesaisinde (çalışmasında) intizam (düzen) ve semere (verim); bir mamure-i medeniye (uygarca imar edilmişlik) içinde kabil-i temindir (sağlanabilir).*" (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1961, s. 330) sözleri ile başkent inşaatının zorunluluğunu vurgulamıştır.

Yeni başkent Ankara olarak belirlenmesinin ardından geleceğe dönük bir yol haritası çizilmiştir (Tekeli, 2011, s. 324):

1. İstanbul'un kozmopolit kültüre sahip olmasından dolayı Ankara civarında kültürel öğelere sahip yeni bir ulusal burjuvazi oluşturmak,

2. Osmanlı imajından uzak kalmak isteyen Ankara hükümetinin imparatorluktan ulus-devlete geçişini sembolleştirip kabul ettirmek,
3. İç Anadolu'nun gelişmesi sağlanarak diğer bölgelerdeki şehirlerin desteğini sağlamak,
4. Batı normlarına uygun, çağdaş ve yeni bir örnek şehir kurmak,
5. Cumhuriyet rejiminin sağladığı başarıları bu çağdaş başkentin doğuşunda simgeleştirmek.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yeni inşa edilen bir şehir olan Ankara'nın sosyal, fiziksel ve kültürel yapısı, Cumhuriyet rejiminin amaçları ile örtüştürülmüştür. Bundan dolayı Ankara'nın modern bir başkent ve ulus-devletin merkezi olarak imar edilmesi Cumhuriyet kadroları için büyük önem taşımış; Ankara imarındaki başarısızlığın Cumhuriyet rejiminin başarısızlığa uğraması ile eş tutulması, hızlıca imar faaliyetlerine girişilmesini de beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet'in kurucu kadrosu, yeni bir ulus-devlet yaratmak amacıyla modernleşme projesinin ilk adımlarının Ankara'da atılması ekseninde Ankara'yı "modern ulus", "modern başkent" şeklinde tasarlamıştır. Mekânsal değişimde en önemli araçlardan biri olan mimari değişimle Ankara'nın yalnızca Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetsel anlamda başkenti olarak değil; üniversiteleri, hastaneleri, sinema ve tiyatro salonları, kütüphaneleri, müzeleri ve modern şehircilik atılımlarıyla dünya başkentleri ile yarışır hâle getirmek amaçlanmıştır (T.C.Ankara Valiliği, 2024). Böylece başkentte önemli girişimlerde bulunularak yeni ve çağdaş kentsel mekânlarla Anadolu'nun kentleşmesinde öncü olması beklenmiştir (Çubukçu, 2021, s. 362).

Ankara'nın başkent ilan edildikten sonraki mekânsal dönüşümü, iki aşamada gerçekleşmiştir: 1923-1927 arası dönemle 1930 sonrası dönem. Cumhuriyet Tarihi üzerine önemli çalışmaları bulunan Lord Kinross, bu dönemler için; yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasının, 1927 yılında TBMM'nin üçüncü döneminin açılmasıyla son bulduğunu ve bu tarihten sonra ise gelişme döneminin başladığını söylemektedir (Kinross, 1966, s. 440). Gerçekten de 1927 yılına kadar başkent olma kararının ne denli doğru olduğu tartışmaları yaşandığından ancak bu tarihten sonra imar dönemi başlamıştır (Tankut, 1993, ss. 46-47). Bu açıdan değerlendirildiğinde Erken Cumhuriyet Dönemi'nde başkent Ankara'nın modernleşme projeleri kapsamında milli kütüphane kurma girişimi de mimarlık yaklaşımları bakımından iki dönemde incelenebilir. Bu dönemlerden ilki, etkisini 1900-1930 yılları arasında sürdüren Osmanlı ve Selçuklu yaklaşımını savunan "I. Ulusal Mimarlık Akımı", ikincisi ise etkisini 1930-1940 yılları arasında sürdüren, rasyonelliği ön planda tutan, hızlı ve ucuz çözüm yolları sağlayan "Uluslararası Uslup"tur.³

3.1. Başkentin Kuruluş Aşamasında Planlanan Milli Kütüphane Projesi (1923-1927)

I. Dünya Savaşı'nın en yoğun günlerinde Bolşevik İhtilali nedeniyle savaştan erken çekilen Sovyet Rusya ile 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Moskova Antlaşması'nın ardından diplomatik ilişkiler kurulunca karşılıklı büyükelçilikler açılmış ve Milli Mücadele'nin yönetim merkezi olan Ankara'da en önemli diplomatik misyon ve tek Avrupa temsilciliği olarak Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) büyükelçiliği açılmıştır. 26 Ocak 1922 tarihinde Ankara'ya gelen RSFSC büyükelçisi Semyon Ivanoviç Aralov (Yılmaz, 2024, s. 796), Cumhuriyet'in ilanının ardından ülkesine döndükten sonra Türkiye'deki anılarını yazdığı kitabında; "29 Ocak 1922 günü Yusuf Kemal Beyi resmi olarak ziyaret ettim...Ankara'daki konforun eksikliğinden yakındı. Elçiliğiniz kötü, köhne bir binada bulunuyor, dedi. Hoş bir şey değil ama elden ne gelir? Hele bir savaşı kazanalım. Ankara'yı yeniden yapacağız." (Ankara'da Bir Ankaralı..., [t.y.], s. 101) diyerek daha o dönemlerde savaşın kazanılacağına olan inanç üzerine, henüz Ankara başkent dahi ilan edilmeden imar işleriyle Ankara'nın kalkındırılacağına işaret etmiştir. Gerçekten de savaş kazanıldıktan sonra Ankara'nın yeni kurulan devletin merkezi olmasından sonra şehrin nüfusunun yanı sıra ihtiyaçları da artmaya başlayınca, şehirde bir taraftan konut ve su sıkıntısı yaşanırken diğer taraftan da devlet merkezinin bir kasaba şehrinden ulus-devletin simgesi modern bir başkente evrilmesi gereği doğmuş; Cumhuriyet yönetimi, konut sorunu ve bununla bağlantılı olarak Ankara'yı imar etme işini Ankara Şehremanetine vermiştir. Bu kapsamda Erken Cumhuriyet Dönemi'nde asker haritacılar tarafından 1924 yılında Ankara'nın ilk haritası hazırlanmıştır. İstanbul Harbiye Nezareti Harita Dairesinde görev yapan 22 haritacı subay 1921'de Ankara'ya gelerek çalışmalara başlamış ve kentin arazi kullanımını gösteren 1/4000 ölçekli

³ II. Dünya Savaşı yıllarında ise Türk mimarlığı II. Ulusal Mimarlık Akımı çerçevesinde eserler verecektir. (Alsaç, 1976, s. 2).

haritayı 1924 yılında tamamlamıştır (Tiryaki ve Kubat, 2023, s. 224). Bu harita Ankara şehrinin 1920’li yıllarındaki hâlihazırda durumunu saptayan ve daha çok yol ve yapı adalarını gösteren, geleceğe ilişkin bir düzenleme içermeyen bir haritadır (Tankut, 1993, s. 54). Bu nedenle ilk şehir planı girişiminin, 30 Aralık 1923 tarihinde Ankara Şehremaneti tarafından Keşfiyât ve İnşaat Türk Anonim Şirketi’nin hazırlaması için verilen sipariş olduğu kabul edilmektedir. Bunun üzerine Ankara Şehremini Haydar Bey, İstanbul İmar Komisyonu üyeliği de yapan Alman mimar Carl Christoph Lörcher’i Ankara’ya davet ederek başkentin ilk planlama sürecinin başlamasını sağlamış; şirket müdürü Heussler, Lörcher’in hazırlamış olduğu raporu 30 Mayıs 1924 tarihinde Ankara Şehremanetine takdim etmiştir (Çapa, 2020, s. 77).

Lörcher, 1924 yılında eski şehir ve sonrasında Cumhuriyet yönetiminin isteği üzerine 1925 yılında yeni şehir için iki plan üretmiştir. Başkent Ankara’nın ilk imar planı olarak tanımlanan 1924 Lörcher Planı’na göre, Hükümet Forumu dâhil olmak üzere kamu kurumları Eski Ankara yani Kale çevresinde toplanmıştır. Ancak bu planın tatbik kabiliyeti görülemediğinden uygulanamayınca, hızlı nüfus artışının neden olduğu baskı ve kamulaştırma yasası gereği bir genişleme planı ile yeni şehrin, “Çankaya” adı altında bir yönetim mahallesi tasarlanması gündeme gelmiştir (Cengizkan, 2010). Böylelikle Lörcher, 1925 yılında şehrin başka istikamette genişletilerek yeni şehrin inşa edileceği bir plan hazırlamak durumunda kalmıştır. Eski şehir planında kültür kurumlarıyla alakalı herhangi bir bulguya rastlanmamakla beraber Yeni Şehir Planı’nda Yeni İstasyon istikametinin devamında, önce Cumhuriyet Meydanı’na (Kızılay Kavşağı) ve oradan da içerisinde bakanlıklar, müzeler ve kütüphaneler bulunan ‘Hükümet Forumu’na ulaşılmaktadır (Yavuz, 2023).

Erken Cumhuriyet Dönemi’nde başkent Ankara için çizilen planlarda yerini alan kütüphanelerin yanı sıra kütüphanecilik alanında da bir takım gelişmeler hız kazanarak kütüphane meselesi daha ciddi bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. İlk olarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile öncesinde Evkaf Vekâletine bağlı olan bütün eğitim ve kültür kurumları Maarif Vekâleti çatısı altında toplanırken kütüphaneler de Maarif Vekâletine bağlanmış; kültürle ilgili işler için de Hars (Kültür) Dairesi Müdürlüğü görevli kılınmıştır (Şenalp, 1974, ss. 39-40). 1924-1925 eğitim-öğretim yılında Hükümet tarafından sağlanan “*Talebe-i Muavene*” bursuyla, Berlin Üniversitesi’ndeki Sanat Tarihi derslerine katılarak Berlin’deki devlet kütüphaneleri ile müzelerde araştırma ve incelemeler yapan Hamit Zübeyr Koşay yurda döndükten sonra 1925 yılında Hars Dairesi Müdürü olarak görevlendirilmiştir. Bu görevi esnasında “*Kütüphanelerde Yapılacak Tedrici Islahat*” adlı bir rapor hazırlayarak Maarif Vekâletine sunmuştur. Koşay’ın hazırladığı raporlarda Osmanlı Devleti’nden devralınan kütüphanelerde ve kişilerin ellerinde bulunan kıymetli eserlerin muhafazası için Türkiye Cumhuriyeti’nin başkentinde bir devlet kütüphanesi (milli kütüphane) kurulması önerisi yer almıştır. Yine bu kütüphanede Doğu ve Batı’daki en önemli eserlerin de bulundurulması gereğini vurgulayarak devlet kütüphanesinin Darülfünun Kütüphaneleri ile birlikte birinci derecede ilmi kütüphanelerden biri olduğu için başkentte Türk İlim Akademisinin bulunduğu yerde teşkil edilmesini söylemiştir ([Koşay], 1926, ss. 315-317; Koşay, 1960, ss. 36-40; Bezci, 2021, s. 502).

Devlet kütüphanesi kurulmasındaki amaçlarından birinin de, tekke ve zaviyelerden gelen değerli eserlerin muhafaza edilmesi olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü hazırlanan raporun hemen öncesinde 30 Kasım 1925 tarihinde kabul edilen 677 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 1925) ile tekke, zaviye ve türbeler kapatılmıştır. Bu kanunla ulus-devlet inşasında önemli bir adım atılmış; ancak tekke, zaviye ve türbelerdeki değerli eşyalarla birlikte kitapların da hangi kurum tarafından tespit edilip, hangi eşyaların nerelere nakledileceği konusundaki belirsizlik sonucu 19 Aralık 1925 tarihinde alınan yeni bir kararla İstanbul’da Süleymaniye, Bursa, Konya ve Kastamonu’da belirlenen kütüphanelere; diğer illerdeki kitaplar içinse fihrist hazırlanarak 15 gün içinde Ankara’daki umumi kütüphaneye⁴ gönderilmesi istenmiştir (Resmi Gazete, 1925). Alınan bu karar üzerine Hamit Zübeyir Koşay, Maarif Vekâleti adına oluşturduğu bir heyetle Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhına giderek burada bulunan değerli eser ve eşyaların tespitini bizzat kendisi yapmıştır. Değişik mekânlarda koruma altına alınan ve şahıslar elinde dolaşan değerli eşyaları Ankara’ya taşıttıran Koşay’ın (1928, s. 367) ilgili makalesinde eşyalar hakkında verdiği

⁴ 25 Temmuz 1338 (1922) tarihinde “*Maarif Vekâleti Umumi Kütüphanesi*” adıyla Maarif Vekâleti bünyesinde açılan ve günümüzde “*Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi*” olarak anılan kütüphane, Vekâlette bulunan kitapların yanı sıra tekke ve zaviyeler kapatıldıktan sonra çeşitli illerden gönderilen kitaplarla zenginleştirilerek dönemin en büyük kütüphanelerinden biri haline gelmiştir (Sağlamtunç, 1994, s. 188).

bilgilere göre dergâhtan toplanan değerli eser ve eşyalar üç farklı yere gönderilmek üzere tasnif edilmiştir (Gürbey, Gül ve Taşgın, 2022, s. 427):

1. Kilim, halı ve yastık gibi 476 adet eşya on dört denk mühürlü olarak Ankara Evkaf Müdüriyeti Umumiyesine;
2. Dergâhın çeşitli odalarında sandıklarda bulunan bir araya topladığı ve listesini yaptığı eserler Ankara'da Kütüphane-i Umumiyesine;
3. 979 adet diğer müzelik eşya, tarihi kazan da dâhil Ankara müzesine gönderilmek üzere tasnif edilmiştir.

Tekke ve zaviyelerin kapatılmasının ardından buradan alınacak eski ve değerli kitapların ve müzelik eşyaların korunması amacıyla aynı yıl milli müze ve milli kütüphane yapımı için hızlıca adımlar atılmıştır. Yukarıda bahsedildiği üzere Erken Cumhuriyet Dönemi'nde mimarlık üslubu iki dönem halinde gerçekleşmiştir. 1923-1927 yıllarını kapsayan dönemde 1910 yılında Mimar Kemalettin Bey ve dönemin diğer mimarları tarafından ilk örnekleri verilen I. Ulusal Mimarlık Akımı ile Türk mimarlar Selçuklu ve Osmanlı yapılarına uygun geleneksel anlamda yeni bir stile yönelmişlerdir. Böylelikle bu dönemde tarihsel mirasın yeniden canlandırılarak eskiye göndermeler yapan bir Türk eklektisizmi ortaya çıkmıştır (Çolak ve Erarslan, 2021, s. 206). Bu kapsamda mimarlar, klasik üsluptaki mimari unsurları yeniden canlandırmak adına; kemer, taçkapı, saçaklı çatılar, kubbe, çini kullanımı gibi mimari öğeleri bu dönemde özellikle kamu binalarında kullanmışlardır (Arseven, 1984, s. 182; Balcı, 2022, s. 176). Bu akımı destekleyen Ziya Gökalp ve Hamdullah Suphi, Lörcher'in şehir planı kapsamında Türk mimarları tarafından Türk mimari üslubuna uygun kültür kurumları inşa edilmesi yönünde çalışmalara başlamışlardır. Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden Heyet-i İlmiye Toplantısında alınan karar doğrultusunda öncelikle 5 Kasım 1922 tarihli bir genelge ile arkeolojik ve etnografik eserlerin toplanıp müze kurulması için valiliklere talimat verilmiş, daha sonra Macar asıllı bir Türkolog ve müzeci olan Gyula Meszâros, Ankara'da milli müze yapımı için devlet tarafından resmen görevlendirilerek raporlar hazırlaması istenmiştir (Karpuz, 2009, s. 1333). Meszâros'un 1924 yılında iki bölüm halinde hazırladığı raporları Maarif Vekâleti Mecmuası'nın 1. ve 4. sayılarında yayınlanmıştır. Hazırladığı raporlarda milli müzenin Türk kültürünün maddi unsurlarını barındıracağından bütün mahiyeti ile Türk eseri olması için, Türk mimar tarafından Türk üslubunda inşa edilmesi gerektiğini söylemiştir. Yine bu müzede iki büyük kütüphane salonu olması ve halk müzesi kütüphanesinin etnoloji ve etnografya esaslarına uygun eserlerin yanı sıra Anadolu Türklerine ve Asya Türklerine ait bilimsel eserler bulundurulmasını isteyerek bu kütüphanede bulunması gereken değişik dillerde 103 eserin adını vermiştir. Bu rapor ışığında müze binasının tasarımı Türk mimar Arif Hikmet (Koyunoğlu) Bey'e verilmiş ve müze inşaatı Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'in 25 Eylül 1925 tarihinde Namazgâh tepesinde temelini atmasıyla başlamıştır (Karaduman, 2007, s. 510). Hükümet bu projenin on ayda tamamlanmasını öngörse de inşaat 1927 yılında bitirilebilmiştir (Kılınç, 2023, s. 2638).

Hars Dairesi Müdürü Koşay'ın yukarıda bahsedilen raporu doğrultusunda; özellikle tekke ve zaviyelerin kapatılmasının ardından Batı ve Doğu'da yayınlanan değerli kitaplar, el yazmaları, müzik notaları, gravürler gibi eserleri barındıran bir devlet kütüphanesi de zorunlu hâle gelmiştir (Soysal, 2017, s. 89). Bu doğrultuda Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ilk olarak milli müze inşaatına başlansa da diğer kültür projeleri ile birlikte Ankara'da bir milli kütüphane inşaatı da gündeme gelmiş ve Maarif Vekili Hamdullah Suphi, Mimar Kemalettin'le proje için görüşmelere başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında başlayıp, Cumhuriyet'in ilk on yılında da etkisini sürdüren I. Ulusal Mimarlık Dönemi'nin en ünlü uygulayıcılarından biri olan Kemalettin Bey, dağılık vaziyetteki vakıf yönetiminin tek elde toplanması, vakıflardaki yolsuzlukların önlenmesi, vakıflar arası kaynak aktarımı aracılığıyla destek sağlanması, devlet kurumlarının merkezi anlayışla düzenlenmesi ve Batılı ülkelerle ilişkiler kapsamında 1826 yılında kurulan Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti'nin Sermimarı (başmimarı) olarak 1909 yılında görevlendirilmiştir (Yavuz, 1981, s. 53; Çakmak, 2022, s. 186). Siyasi anlamda Türkçülük fikir akımının etkisiyle milli fikirlerin önem kazandığı dönemde yetişen Mimar Kemalettin bu ideolojiden etkilenerek yetişmiş ve bunun sonucunda 1908-1930 yılları arasında I. Ulusal Mimarlık Dönemi adıyla milli bir mimari üslup oluşturmuştur. Bu kapsamda I. Ulusal Mimarlık Dönemi'ndeki yapılar özellikle Osmanlı Devleti'nde İstanbul'da ve Ankara başkent olduktan sonra da Ankara'da

yoğun şekilde icra edilmiştir. Kemalettin Bey'in 1919 yılında İngiliz yönetiminde olan Kudüs'te, İslam alemi için en kutsal yapılardan biri sayılan Mescid-i Aksâ'nın onarımını yaptığı esnada Ankara'da gerçekleştirilmesi planlanan bazı yeni kurumların tasarımını mimar Vedat Bey üstlenmiş; ancak Ankara Palas Oteli yapımı esnasında yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle bu yapıyı tamamlamak üzere Mimar Kemalettin Kudüs'ten başkente çağırılmıştır (Yavuz, 1981, s. 69).

Ekim 1925 yılında, Evkaf Nezareti yerine kurulan Şeriyye ve Evkaf Vekaleti bünyesinde Evkaf Müdüriyet-i Umumiyesi İnşaat ve Tamirat Müdürlüğüne atanmış olan Kemalettin Bey, Ankara'nın yeni başkent olduğu, hızlı ve yoğun bir yapılaşma faaliyetinin yaşandığı 1925-1927 yılları arasında eşi Sabiha Sporel'e yazdığı 85 adet özel mektuptan anlaşıldığı üzere, yeni devletin merkezinde gerçekleştireceği yapılar için büyük bir coşku duymaktadır. Eşine yazmış olduğu mektuplardan, 1925 yılı sonlarında Ankara Palas ile birlikte başkentte gerçekleştirilmesi düşünülen bir dizi başka yapıyı da tasarlamasının istendiğini görmekteyiz (Yavuz, 1981, s. 71). Bu projelerden biri de milli kütüphane projesidir. 29 Eylül 1925 tarihli mektubunda; *"Hamdullah beyin rica ve ibrası ile Kütüphane-i Umumi projesini ihzar ediyorum. Hiç yardımcı yok, alat yok, geceleri saat 3'e 5'e kadar çalıştığım oluyor. Fakat bu işi kolayladım; resimleri, şartnamesi hayli mühim bir iş hele müracaat edecek hiçbir kitap da yok..."* diyerek Maarif Vekili Hamdullah Bey tarafından milli kütüphane projesi yapması konusunda görevlendirildiğini belirtmektedir (Yavuz, 2009, s. 435).

Bu mektuptan da anlaşıldığı üzere 25 Eylül'de Milli Müze inşasına başlandığı ayda Mimar Kemalettin'in de milli kütüphane projesini çizdiği görülmektedir. Müze yapılmak üzere 15 Kasım 1925 tarihli Bakanlar Kurulu kararı sonucu Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Maarif Vekaletine hibe edilen Namazgâh Tepesi'nde ilk hedef Milli Etnoğrafya Müzesi kurmak ve zamanla bu projeyi genişleterek mili müze, milli kütüphane gibi kültür kurumları ile milli kültür kompleksi haline getirmektir (Fırat, 2024; Kılınç, 2023, s. 2638). İlk projeye göre müze inşaatının Numune Hastanesi yönünde genişletilmesi planlanmış; ancak sonradan araya kız lisesinin girmesiyle bu plan gerçekleştirilememiştir (İnci, 1998, s. 21). 1926 yılında Etnoğrafya Müzesi inşaatının olduğu araziden, Tayyare Cemiyeti ile Türk Ocaklarına bina yapılması amacıyla pay verilince, arsanın daha da küçülerek sadece müze binası için alan kaldığı görülmektedir (Karaduman, 2007, s. 98; Aysal ve Avcı, 2019, s. 1439). Oluşturulması planlanan milli kültür kompleksine yer imkânı kalmadığından milli kütüphane için kale yakınındaki başka arsalar gündeme gelmiştir. Bugünkü PTT Pul Müzesinin arkasında bulunan Karyağdı Türbesi bitişiğindeki arsa kütüphane yeri olarak seçilmiştir (Koşay, 1977, s. 5).

Kemalettin Bey'in tasarladığı projeye dair çizim ve belgeler tüm araştırmalara rağmen bulunamamıştır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde başmimar olarak çalışırken çizdiği tahmin edilen dini bir yapıya ait olabilecek kütüphane tasarımı incelendiğinde özellikle dış cephelerde görülen Osmanlı Dönemi mimarlık öğeleri olan kemer, kubbe, taçkapı vb. süsleme motiflerini kullandığı görülmektedir (Yavuz, 2009, s. 364). Bundan hareketle eğer Erken Cumhuriyet Dönemi'nde tasarladığı proje hayata geçirilseydi, Mimar Kemalettin Bey'in I. Ulusal Mimarlık Akımı'na özgü cephe düzenlemeleri ve süslemeleriyle, dönemin mimari anlayışını detaylı bir şekilde yansıtabileceği izlenimi oluşmuştur. Ancak kütüphane ihalesine sıra geldiğinde yeteri kadar ödenek bulunamaması ve Mimar Kemalettin'in proje tamamlanmadan 1927 yılında vefatı gibi nedenlerle milli kütüphane projesi sonraki dönemlere ertelenmiştir (Koşay, 1977, s. 5).

Görüldüğü üzere I. Heyet-i İlmiye Toplantısından itibaren milli tarih kütüphanesi, milli müze gibi kurumların başkente kültürel anlamda katacağı değerlerin yanı sıra tekke ve zaviyeler kapatıldıktan sonra buradan alınacak eski ve değerli kitap ile müzelik eşyaların korunması amacıyla Meszâros'un da önerileri doğrultusunda milli kütüphane, milli müze, milli akademi kompleksi oluşturulmak istense de maddi zorluklar nedeniyle Mimar Kemalettin'e çizimi yaptırılan kütüphane hayata geçirilemeyerek sadece milli müze kapsamında günümüzdeki Etnoğrafya Müzesi inşa edilebilmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde milli kütüphane kurulması kararı ise sonraki dönemlerde tekrar gündeme gelecektir.

3.2. Başkentin Gelişim Aşamasında Planlanan Milli Kütüphane Projesi (1927-1933)

Başkentin kuruluş aşamasında üzerinde çalışılan şehir planlarının yeterli olmadığı değerlendirildiğinden Cumhuriyet kadroları 1927 yılında başkent Ankara'nın şehir projeleri üzerinde kapsamlı bir yeniden değerlendirmeye gitmiştir. 1924-1925 Lörcher Planları'nın kapsadığı alanın geçerliğini yitirdiği

anlaşıldığından öngörülme- yen şekilde nüfusun 25.000'den 107.000'e hızla kayan şehrin, 250.000 nüfusa göre gelişmesi öngörülerek yeniden planlamak gerekmiştir (Cengizkan, 2010).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında I. Ulusal Mimarlık Akımı'na uygun olarak tasarlanan yeni başkentin zamanla Ziya Gökalp'in sentezci kültür yaklaşımı yerine Batı kültürüne göre şekillenmesini isteyen yönetimin bu değişikliği mimarlık alanına yansıtması 1927 yılında dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati Bey'in konuşmasında da belirttiği gibi Viyana'dan Ernst Egli'nin, modern mimarlık stilinde okul binaları yapmak üzere çağrılmasıyla açıklığa kavuşmuştur.

“İnşaat dairesinin başına Viyana'dan ecnebi bir mimar getirdik. Mimari dairemiz şimdiye kadar mühmel kalan mektep mimarisini tanzim edecek, Mühassısın fikrinden istifademiz iyidir.”
(TBMM ZC, 51.İçtima, 1927, s. 86).

Milli unsurları gözetken eserler veren Mimar Kemalettin'in ölümü sonrasında bir yandan günün ihtiyaçlarını karşılayabilmek üzere Avrupa'dan yabancı mimarlar gelerek başkent başta olmak üzere diğer şehirlerde de hızlı bir şekilde yabancı eserler yükselirken bir taraftan da Türk mimarlar yetiştirilmeye çalışılmıştır (Mimar Abidin, 1933).⁵ Artık Türkiye bu tarihten itibaren yabancı mimarların gelmesiyle, I. Ulusal Mimarlık Akımını terk ederek Ankara'da modern bir yaklaşım tarzıyla uluslararası üslup kapsamında binaların inşasına başlamıştır (Tekeli, 2010). Milli üslup anlayışında inşa edilen yapılarda, Osmanlı Dönemi'nde kullanılan geleneksel ve tarihsel öğelerin barındırılması ve bunun Cumhuriyet ideolojisi ile ters düşmesi sonucu mimarlıkta Batı tarzında yeni bir üslup arayışına gidilse de bu dönem Selçuklu ve Osmanlı çizgisi çerçevesinden öteye geçilememiştir (Çubukçu, 2021, s. 365).

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde I. Ulusal Mimarlık kapsamında kamu binalarının ve dolayısıyla başkentin inşası aşamasında kütüphanelere de yer verilmiş; ancak 1929 yılında tüm dünyayı sarsan dünya ekonomik krizinden Türkiye de etkilendiği için mimari üslup da ekonomik şartlardan etkilenmiştir. 1923-1939 yıllarında modernist yaklaşımın etkin olduğu pek çok mimari yapıda teknik, malzeme, onarım, bakım vb. maliyetlerin artması gibi nedenlerle Cumhuriyet'in ilanının ardından yapılan toplantılarda belirlenen hedeflerde Etnoğrafya Müzesi hariç diğer milli kurumlar inşa edilememiştir.

O dönemlerde bir milli kütüphaneye olan ihtiyaç sadece devlet erkanı değil dönemin yazarları tarafından da dile getirilmiştir. Bunlardan biri de Kurtuluş Savaşı esnasında Atatürk'ün yanından ayrılmayan ve Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sını anlatan Falih Rıfkı Atay'dır. Atay (1928, s. 1), *“Ankara'nın mütevazı bir memurlar şehri değil fakat canlı ve hâkim bir irfan kaynağı olması”* düşüncesini vurgulayarak *“yeni güzidelere sınıfını yetiştirecek yeni muhitin temel taşları”* arasına milli kütüphaneyi de eklemiştir.

Aslında 1928 yılı tüm eğitim ve kültür hayatında büyük değişiklikler yaratan Harf Devrimi'nin gerçekleştirildiği yıldır. Harf Devrimi ile yaklaşık %90'ı okuma-yazma bilmeyen Türk halkını en kısa sürede okur-yazar hale getirilmesi amaçlansa da okur-yazarlığın örgün eğitimle sınırlı kalmayıp toplumun her kesimine ulaştırılmasında kütüphanelerin de önemli bir rolü olmuştur (Avcı, 2017, s. 98). Bu kapsamda milli kütüphanenin kurulması amacıyla ilk somut adım da atılmıştır. Dönemin Başbakanı İsmet (İnönü) Bey'in Harf Devrimi'nin hızlıca uygulanması konusunda Maarif Vekâletine göndermiş olduğu 14 maddelik programın önemli noktalarını belirttiği belgenin *“Tabi İşleri”* başlıklı bölümünün 13.maddesinde, milli kütüphanenin kurulması ile ilgili bir kararın yer alması önemlidir (Sungu, 1941, ss. 15, 17; Alpay, 1991, s. 127).

Bu dönemde Mimar Kemalettin Bey'in vefatı, Batı'ya yönelimin artması, özellikle eğitimle ilgili yapılarda Vedat (Tek) Bey ile Gulio Mongeri yerine mimari üslupta farklı düşüncelere sahip yabancı mimarların ilk ürünlerini vermeye başlamaları mimarlıkta yeni bir dönemi de beraberinde getirmiştir. 1930'ların mimari üretimi kapsamında modern ve gelenek kavramlarının beraber işlendiği; ancak modern kavramın daha baskın olduğu Uluslararası Mimarlık Dönemi Türkiye'ye davet edilen ve faaliyet

⁵ 1928 yılında Türkiye'de modern mimarlık akımının geliştirilmesi amacıyla mimarlık öğrencilerinden en başarılı olan gençler eğitim almak üzere Avrupa'ya gönderilmişlerdir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yurt dışında eğitim almak için daha çok Almanya'ya gönderilen öğrencilerden Seyfi Arkan ile Sedat Hakkı Eldem, Berlin Technische Hochschule'deki profesörlerden Hans Poelzig ile iletişime geçmişlerdir. Mühendis Mektebinden Emin Onat ise İsviçre'nin Zürih şehrindeki Eidgenössische Technische Hochschule'ye (ETH) gitmiştir. Bu genç mimarlar ülkeye döndükten sonra II. Ulusal Mimarlık Akımının öncülüğünü yapmışlardır (Tekeli, 2010).

gösteren mimarlar arasında Ernst Arnold Egli, Paul Bonatz, Bruno Taut, Clemens Holzmeister yer almaktadır. Döneme hakim olan yabancı kökenli mimarlarla beraber yapıların çoğunda neo-klasik mimari anlayış görülmektedir (Öngören, 2012, s. 170; Elyıldırım, 2018; Çubukçu, 2021, s. 365).

Erken Cumhuriyet Dönemi mimari üslubun ikinci aşamasında ilk olarak 1927 yılında Asaf Bey'in Ankara Şehremini olarak atanmasından sonra Berlin'e bir heyet gönderilmiştir. Prof. Luwig Hofman Türk heyetine, Berlin Technische Hochschule'de (Berlin Yüksek Teknik Okulu) öğretim üyesi olan Prof. Herman Jansen ile Prof. J.Brix'i önermiştir. Heyet Türkiye'ye dönünce, bu iki plancıya Fransız Başmimarı Léon Jausseley'i ekleyerek üç plancıdan öneri istemiş ve 1928 yılında Ankara Nazım İmar Planı için bir yarışma açmıştır. Kentin 50 yıl sonraki nüfusunun 300.000 olacağı varsayımını göz önüne alarak çizilen projelerin yarıştığı yarışmanın sonucunda Herman Jansen'in projesi, 23 Temmuz 1932 tarihinde Ankara şehrinin imar planı olarak kabul edilerek başkent Ankara için yeni bir dönem başlamıştır (Yavuz, 2023, ss. 769-770).

Şehrin yeni planları ile birlikte Avrupa'da şehir planlarında “*olmazsa olmaz*” olarak görülen belediye, hükümet, hastaneler, mektepler, müzeler ve kütüphanelerin inşası süreci yeni bir aşamaya geçmiştir (Mimar Şahabettin, 1933, ss. 114-119). Bu dönemde hükümetin başkent imarının daha sistematik yürütülmesi kapsamında kabul ettiği bazı kanunların yanı sıra kütüphanelerin durumu ile ilgili de kararlar alınmıştır. 1924 tarihli Ankara Şehremaneti Kanunu, 3 Nisan 1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediye Kanunu'yla yürürlükten kaldırılarak başkent, Ankara Belediyesi tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Belediye Kanununun İkinci Faslında Belediyenin vazifeleri anlatılırken; “*33 - Halk için kütüphane ve okuma salonları açmak, belediye bahçeleri, fidanlıkları, çocuk bahçeleri, oyun ve spor yerleri yapmak, belediye koruları yetiştirmek, bunları korumak ve işletmek (Bu işler için kaft mütehassıs bulunamayan belediyelere alakadar mahalli daireleri yardım eder)*” (Resmi Gazete, 1930) diyerek kütüphanelerin yapımı için Ankara Belediyesinin görevlendirileceği belirtilmiştir. Yine Atatürk'ün isteğiyle 19 Eylül 1932 tarihinde Maarif Vekili olan Reşit Galip'in sağlık durumu nedeniyle sadece yaklaşık 11 ay gibi kısa süren bu görevi esnasında 10 Haziran 1933 tarih ve 2287 numaralı Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun çıkarılarak vekâletin merkez teşkilatı yeniden düzenlenmiştir (Resmi Gazete, 1933). Bu yeni düzenlemede; merkez teşkilatında Müzeler Müdürlüğü ve Kütüphaneler Müdürlüğü de oluşturulmuştur. Merkez müfettişleri ise; yönetim, eğitim-öğretim, kütüphane ve müze müfettişlikleri olarak üç gruba ayrılmıştır (Dağcı, 2008, s. 160). Aynı tarihte kabul edilen Belediye Yapı ve Yollar Kanunu'na göre de müstakbel şehir haritasının tanzimindeki esaslar içinde mektep ve kütüphanelere tahsis edilecek yerler belirlenmiştir. 4. maddesinde “*müstakbel şehir haritasının tanzimi sırasında 50 yıl içindeki nüfus değişimleri göz önüne getirilerek her beldenin müstakbel mevkii, vüs'ati ve şekli ona göre tesbit edilecektir*” denmiştir (Resmi Gazete, 1933).

Hükümetin almış olduğu bu kararlar doğrultusunda başkentte milli değerleri içeren kültür kurumlarının oluşturulması konusu yeniden gündeme gelmiştir. Dönem itibarıyla Atatürk'ün özellikle Türk dili ve Türk tarihi konusunda hız verdiği çalışmaların da etkisiyle İstanbul'da Prof. Malche'nin İstanbul Darülfünü'nün reformu için hazırladığı raporu ve Ankara'da 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında toplanan I. Türk Tarih Kongresi'nin ardından Cumhuriyet'in 10. yılında Maarif Vekili Dr. Reşit Galip, Atatürk'ün direktifleriyle “*ilim, irfan ve sanatta kültürümüzün yükseltilmesi*” sorununu ele almış ve ilk iş olarak inkılâba uygun bir üniversite, ardından da bir milli kütüphane ve milli müze kurmak için çalışmalara başlayarak bilim ve kültür adamlarından oluşan bir heyetle görüşmelerini sürdürmüştür (Yasa-Yaman, 2012, s. 43). Bu kapsamda Reşit Galip eğitim hakkında gerçekleştirmeyi düşündüğü kurumları desteklercesine 1933 yılında bir kez daha milli kütüphanenin eksikliğine işaret ederek Ankara'da “*Milli Kütüphane*”, “*Milli Müze*” ve “*Milli Akademi*” kurulması amacıyla bir projeyi gündeme getirmiştir (Yasa, 2024). Enver Behnan (Şapolyo) (1934, s. 430), hükümetin özellikle de Atatürk'ün bu yapı kompleksiyle ilgilendiğini ve 1934'te büyük bir müze, akademi ve büyük bir kütüphane binasının inşa edileceğini belirtmiştir. Bu müesseseyi önemli kılan şey, kütüphane ve ilim akademisi oluşturulmadan başkentte bir darülfünün kurulmayacağıdır. Çünkü bu kurumların kurulmasıyla Ankara Darülfünü için öğrenci yetiştirilmesi ve ders verecek profesörlerin ilimlerini artıracakları yerlerin sağlanması amaçlanmıştır (Üç Büyük Müessese, 1933, s. 8). Bu süreçte arkeoloji profesörleri Eckhard Unger, Hans Henning Von Der Osten, Georg Rohde ve Hans Güterbock gibi yabancı akademisyenler ile mimar Ernst Egli ve şehir planlamacısı Hermann Jansen de yer almıştır. İstanbul Eski Eserler Müzesi Müdürü Halil Edhem Bey tarafından Yakın Doğu kültürlerine ait eserleri

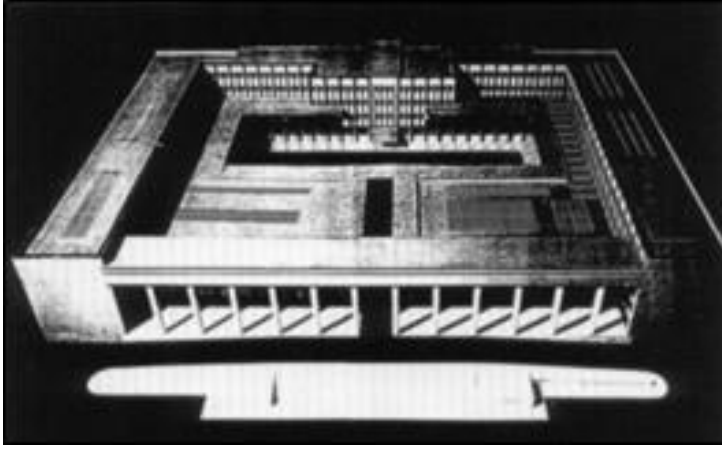
tasnif etmek, sergilemek ve kataloglamak üzere ülkeye davet edilen Prof. Eckhard Unger'den Ankara'da milli kütüphane, müze ve akademiyi birleştiren Anadolu kültürleri kompleksi için yeni bir bina teklifi hazırlaması istenmiştir. Unger'in 9 Aralık 1932 tarihli yedi sayfalık raporu müze, akademi ve kütüphane ile ilgili orijinal çizimlerinden oluşmaktadır. Raporun ekinde ise Egli tarafından yönetilen Maarif Vekâleti Mimarlık Bürosu tarafından çizilen 10 Ekim 1933 tarihli her katın ölçekli çizimleri ile Maarif Vekâleti Güzel Sanatlar Akademisi antetli kağıda Egli tarafından yazılmış nihai projenin mahal listelerini kapsayan 10 Mart 1934 tarihli bir mektup ile Prof. Unger'e gönderilen yer listeleri de vardır (Öngören, 2016). Kavramsal olarak Unger tarafından hazırlanan üçlü kompleksten oluşan görkemli projenin planlarını ise Mimar Prof. Ernst Arnold Egli hazırlamıştır. Viyana Teknik Üniversitesi öğretim üyesi olan Ernst Egli, 1927 yılında Ankara'nın modern bir başkent olarak inşa edilmesi amacıyla davet edilmiş ve Ankara'da çok sayıda yeni okul binasını tasarlamıştır. Projelerinde Alman modernizminin özelliklerini kullanarak ülkeye tanıtan Egli, üçlü kompleks yapıyı Batılı tavrın yanında yerel ve bölgesel formları bütünleştirmek üzere tasarlamıştır (Öngören, 2012, s. 185).

Unger'in kompleksi "*Wissenschaftlichbuildingen Zentrale in Ankara*" (Ankara'da Bilim Merkezi) olarak adlandırdığı ve beş ana başlık halinde topladığı rapora göre yapı kompleksinin yeri Ulus'taki Ankara Kalesi olarak belirlenmiştir. Şehrin ve Ankara Kalesi'nin batısında yer alan, 20 metre yüksekliğindeki tepe; kuzeyde ani bir uçuruma, güneyde ise hafif bir eğime sahiptir. Kentten gelen ana yol güneyde kalmakta ve kompleksin bulunduğu tepenin doğu sınırından geçmektedir. Bu nokta tepenin girişi olup kompleksin ana binası olan akademi burada planlanmıştır. Bina kompleksinin görünürlüğünü artırmak için giriş tarafında iki kule tasarlanmıştır. Bunlardan biri yolun köşesinde, diğeri ise kaleden gelen sokağın köşesindedir. Güney ve doğu istikametinden gelen ziyaretçilerin binalara odaklanarak bu bilim kurumunun şehir manzarasında etkileyici bir görünüm kazanması istenmiştir (Öngören, 2012, s. 197). Bu projeye ilgili 11 Şubat 1933 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde "*Ankara'da Üç Büyük İrfan Müessesesi*" (s. 3) başlığı altında yayımlanan yazı ile 15 Temmuz 1933 tarihli Milliyet gazetesinde "*Üç Büyük Müessese Kuruluyor*" (s. 8) başlıklı yazıda da açıklayıcı bilgiler mevcut olmasına rağmen bina projesinin konumuyla ilgili Unger'in raporuyla gazete yazıları arasındaki fark göze çarpmaktadır. Cumhuriyet gazetesi; müze, kütüphane ve akademi binasının tek çatı altında Çankırı Caddesi üzerinde planlandığını; Milliyet gazetesi Keçiören'e uzanan asfalt yolun solunda ovaya hakim bir tepede diyerek Cumhuriyet gazetesiyle aynı yeri işaret ederken, Unger ise raporunda Egli'nin Ankara Kalesi'ni önerdiğini ifade etmiştir. Bu belgelerin tarihleri göz önünde bulundurulduğunda Unger'in 22 Aralık 1932 tarihli bir vaziyet planının varlığı yerleşimin önce Ankara Kalesi civarında planlandığını; ancak birkaç ay sonra projenin Ankara Kalesi'nden Çankırı Caddesi'ne taşınması fikrindeki olası bir değişiklik ile ilişkilendirilebilir (Öngören, 2012, s. 197). Bunun sebebinin; dönemin modern devlet yapılarının genellikle kentin güneyine inşa edilmesine rağmen kompleksin konumunun Çankırı Caddesi üzerinde seçilerek burada bulunan arkeolojik alana yakın olması düşüncesinden kaynaklandığı söylenebilir. Cumhuriyet (1933, s. 3) gazetesindeki haberde, yapının tasarımcısı Maarif Vekâleti mimarı olan Prof. Ernst Egli'nin araştırma ve incelemelerde bulunmak üzere üç haftalık Avrupa gezisine çıktığı ve nihai projelerin ise gezide büyük projeler kazanmış profesörlerle temas eden Egli'nin dönüşünde tamamlayacağını belirtmiştir.

Kompleksin Şekil 1'deki maket fotoğrafından da anlaşıldığı üzere gazetede yazıda bahsedilen bazı özelliklerin yanı sıra dikdörtgen avlu da görülmektedir. Binanın girişinde yine yazıda belirtilen anıtsal merdiven ise makette sembolik olarak gösterilmiştir. Yine üstü örtülü olan merdiven sahanlığı ve avlu etrafındaki yarı açık sergi mekânı da makette görülmektedir.

Şekil 1

Milli Kütüphane, Milli Müze ve Milli Akademi Tasarım Maketi

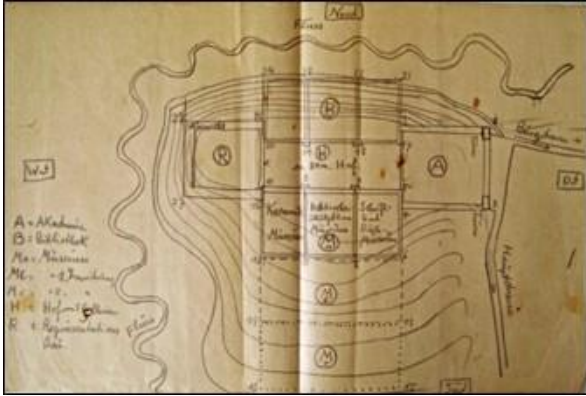
(Nikolai, 1998, s. 38)

Şekil 1'deki makette görüldüğü üzere binaya geniş bir merdivenle çıkıldığı ve merdiven sahanlığının üstünün kapalı olduğu anlaşılmaktadır. Tasarıma göre binanın cephesi kazıdan çıkan büyük Hitit kabartmaları ile süslenecek, avlunun etrafını kuşatan üstü örtülü koridorlar ise Türk tarihinin değişik dönemlerine ait kabartma ve çinilerle kaplanacak, kabartmalar arasındaki boşluklara Türk tarihine hizmet etmiş Türk büyüklerinin büstleri konulacaktır (A.S., 1933, s. 3).

Yine Şekil 2'deki çizimlere bakıldığında komplekste yer alan birimlerin nerelere konuşlandırıldığı görülmektedir.

Şekil 2

Milli Kütüphane, Milli Müze ve Milli Akademi Taslak Çizimi⁶

Çizimlerde de görüldüğü üzere yapı kompleksi projesi; kütüphane, müze ve akademiden oluşmuş, ayrıca ortak kullanım alanlarının yer aldığı dördüncü bir yapı da planlanmıştır. Dört binada; dikdörtgen bir avlu çevresinde iki adet dikdörtgen blok (müze ve kütüphane) ve iki adet kübik blok (akademi ve temsil) yer almaktadır. Kompleksin doğusunda "A" olarak işaretlenen Akademi (Academie) binasını batıya doğru "H" olarak işaretlenen 80 metre uzunluğundaki koridor (Hausflur) takip etmektedir. Batıdaki blok ise "R" olarak adlandırılan Temsilcilere (Repräsentants- konferans ve toplantı salonları, okuma salonu, yemek salonu ile dinlenme alanları) ayrılmıştır. Müze binası "M" (Museum) güney yönünde

⁶ Erken Cumhuriyet Dönemi'nin ilk mimarlarından Sedat Hakkı Eldem ile müzeci Halil Ethem Eldem'in akrabası olan Boğaziçi Üniversitesi profesörlerinden Edhem Eldem'in kişisel arşivinden yararlanıp akademik camiaya sunulmayan ve gerçekleştirilmeyen üçlü yapı kompleksinin plan ve projelerine dair mimari değerlendirmeler ve yorumlar ile özellikle müze ekseninde ayrıntılı bilgiler veren Pelin Gürol Öngören'in (2012, s. 419) doktora tezinden alınmıştır.

yer almakta olup, gelecekte “Ma”, “Mb” ve “Mc” olarak isimlendirilecek olası eklentiler dikkate alınarak genişletilmesi planlanmıştır. Kütüphane binası ise “B” (Bibliothek) olarak adlandırılmış olup kompleksin kuzeyinde yer almıştır. Unger’in raporuna göre binaların her biri bağımsız olarak inşa edilebilecek ancak birbiriyle bağlantısı olacaktır (Öngören, 2016).

Gün ışığından en üst düzeyde faydalanmak amacıyla güneye inşa edilen müzede üç büyük, iki küçük teşhir salonunun yanı sıra konferans, yayın ve sergilere ayrılacak iki küçük salon daha bulunacaktır. Bir “Anadolu Müzesi” olarak tasarlanan Milli Müzedeki eserlerin çoğu Hitit Dönemi’ne ait olacak, müze inşaatı tamamlandıktan sonra İstanbul, Malatya, Maraş ve Kayseri gibi değişik kentlerden toplanan Hitit eserleri Ankara’ya getirilecek ve Ankara, Hitit tarihi araştırmacıları için dünyanın en önemli kentlerinden biri olacaktır. Milli Müzenin, Türk ulusunun temellerini oluşturduğu iddiasına sahip olan Hitit uygarlığının ve o dönemlerde özellikle Atatürk’ün üzerinde önemle durduğu Türk Tarih Tezi’nin tanıtılmasını amaçladığı söylenebilir. Müzecilik çalışmalarında, başkentte oluşturulmaya çalışılan yeni ve modern ulus kimliği yaratılmaya çalışılmıştır (Sade, 2005, s. 62).

Unger, müzeyi genel olarak tarihi eserleri ve bir ülkenin tarihini gösteren her türlü ögeyi uygun bir ortamda sergileme aracı olarak tanımlamıştır. Müze alanı herhangi bir platform veya basamak olmaksızın zemin katta planlanmalıdır. Bu nedenle, ziyaretçilerde müze yorgunluğu yaratmamak adına uzunluğu beş metreyi geçmemesi gereken salon ve koridorlardan oluşmuştur. Müzenin, teşhir salonlarının ötesinde, özel sergiler veya yeni bulunan eski eserlere yönelik sergiler için ihtiyaç duyulan sergi alanı, özel sergilere de ev sahipliği yapacak olan kütüphanenin yakınındaki ana binada yer almalıdır. Kütüphanede belirli bir alana, edebiyat akımına veya yazara ilişkin sergilerin de ortak kullanıma açık olması gerekmektedir (Öngören, 2012, s. 204).

Yeni kurulmuş ve gelişmek için hızlı atılımlar gerçekleştiren Türkiye Cumhuriyeti’nde bilimin ve güzel sanatların gelişimine özel bir önem verildiği için İlim ve Sanat Akademisinin kurulmasına odaklanılmıştır. Komplekse ait ana girişin akademi binasından olması planlanmıştır (Öngören, 2016). Milli Akademinin dokuz şubesi olacaktır ve bina içinde bir de Arkeoloji Enstitüsü bulunacaktır. Unger tarafından yazılan akademi projesinin el yazısı taslağında bu enstitüye “Türkiye İlim Göbeği (TİG)” adı verilmiştir. Ancak bu bina, bilimsel değerinin ötesinde, mimari açıdan da dikkate değerdir. Geniş merdivenlerle girilen akademi binasının anıtsal cephesi, Unger tarafından kompleksin en önemli yapı taşı olarak tanımlanmış ve kompleksin, Ankara Kalesi’ne giden doğu yönüne bakan ana cephesinin her iki köşesinde ikiye kule bulunan etkileyici bir giriş tasarlanmıştır (Öngören, 2012, ss. 199-200).

Erken Cumhuriyet Dönemi’nde milli kütüphane projesi olarak bir kompleks içinde yer alan kütüphane binası ise bir milyon kitaplı ve ayrıntılı olarak düşünülmüş işleyişiyle kompleksin en önemli birimlerinden biri olarak tasarlanmıştır (Üç Büyük Müessesese..., 1933, s. 8; A.S., 1933, s. 3). Müzeye göre nispeten daha küçük bir alana yerleştirilen ve dönemine göre modern yöntemlerle yapılması planlanan kitaplıkların bulunduğu depo için aydınlatma, müze kadar önemli olmadığından kütüphane kompleksin kuzey tarafında yer almıştır. Unger, kütüphanenin düzenlenmesi konusunda çok ayrıntılı bir planlama yapmıştır. Kütüphanenin ancak tam bir kitap koleksiyonuna sahip olması durumunda takdir edileceğini belirterek bir araştırmacının araştıracağı kaynaklara kolay ulaşabilmesinin çok önemli olduğunu, bir araştırmacıya araştırmalarında destek olabilmenin tek yolunun Berlin’deki “Art Library” ya da Londra’daki “British Museum” gibi yerlerde olduğu gibi kaynağa yaklaşık beş dakika gibi çok kısa bir sürede ulaşabilmesi gerektiğini önemle dile getirmiştir (Öngören, 2012, s. 198).

Nikolai’nin maketinden yola çıkılarak Öngören’in tezinde üç boyutlu hale getirilen kompleks binasının günümüz Ankara’sında tahmini konumu aşağıdaki şekilde görülmektedir.

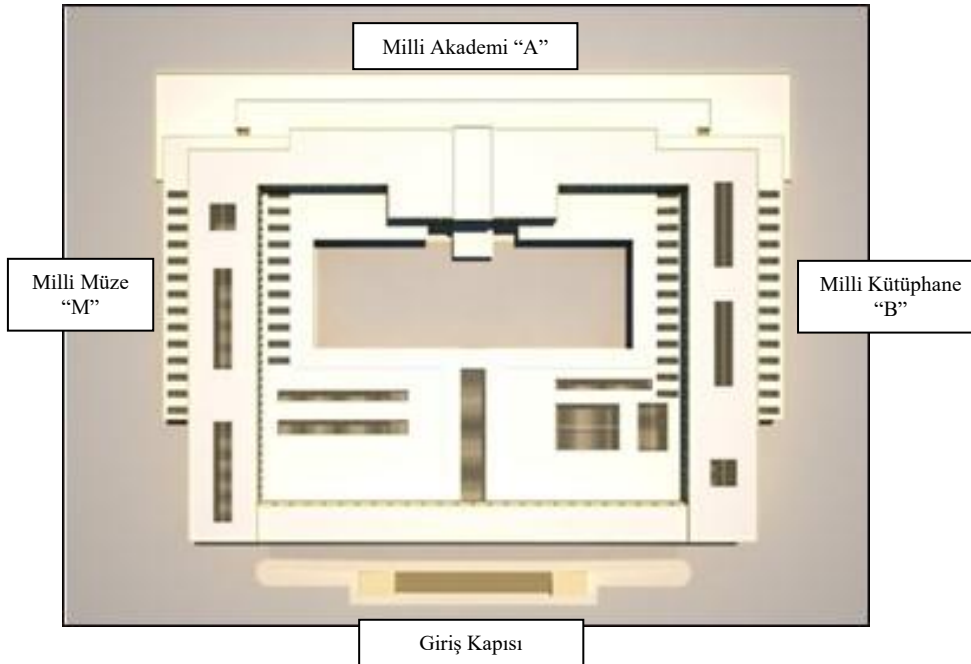
Şekil 3

Milli Kütüphane, Milli Müze ve Milli Akademi Kompleksi Tahmini Konumu ve Yönü⁷

Şekil 4

Üçlü Komplekste Milli Kütüphane Binası

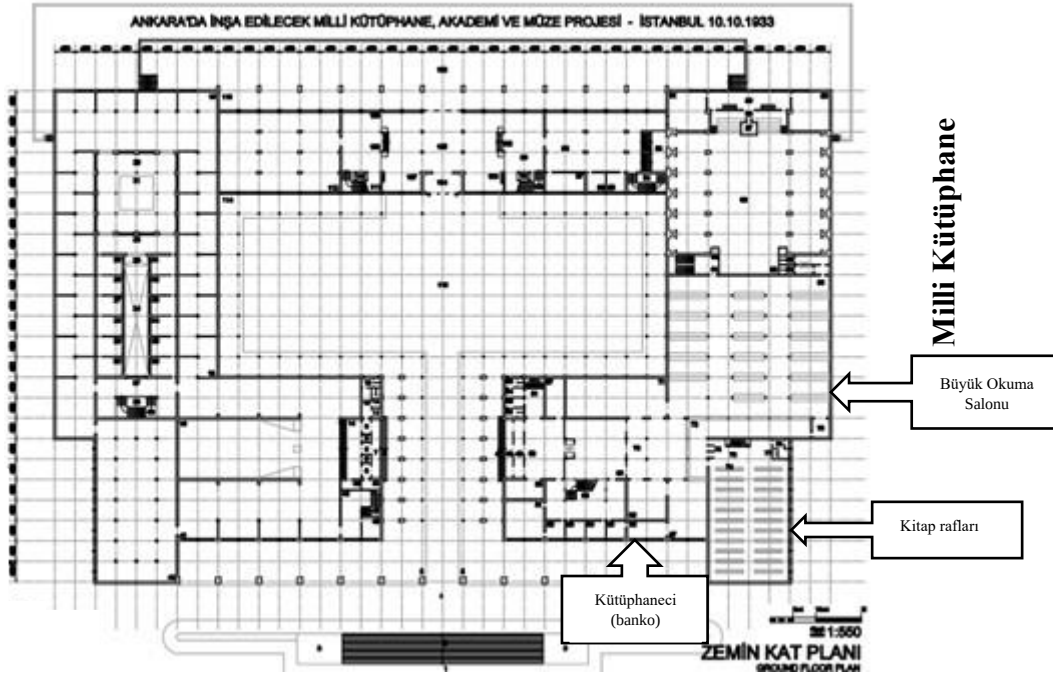

Şekil 4’te, üçlü kompleksin üç boyutlu model çizimleri üzerinde binanın birimleri gösterilmiştir. Buna göre milli kütüphane, bina girişinin sağ tarafına denk gelmektedir.

⁷ Kompleksin tahmini konumu Google Earth haritasında konumlandırılmıştır.

Şekil 5

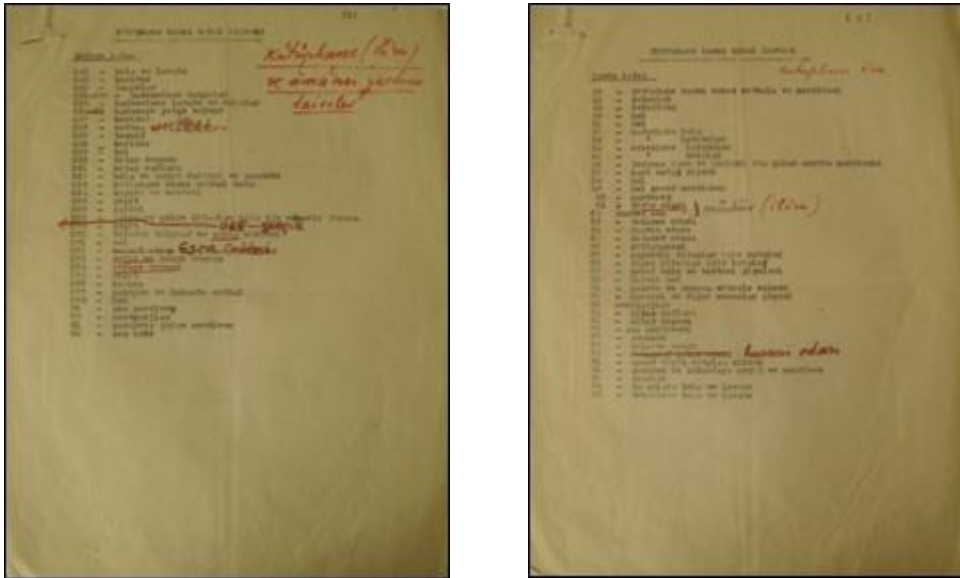
Milli Kütüphane, Milli Müze ve Milli Akademi Kompleksi Krokisi

Bu çalışmada krokinin sadece zemin katı verilmiş olup, diğer katlara ait krokiler de incelendiğinde bodrum katından kütüphaneye iki ayrı giriş olduğu anlaşılmaktadır. Yine krokiler incelendiğinde kütüphane yerleşiminin dikey olarak aynı yapıda yükseldiği görülmektedir.

Şekil 6

Milli Kütüphanenin Yerleşim Planı

(Öngören, 2012, ss. 466-467)

Şekil 6'da Kütüphane kısmının sadece bodrum ve zemin katın yerleşiminin verildiği mahal listesinden de görüldüğü üzere Unger, kütüphane yerleşim planını kitap rafları, okuma salonu, personel odaları, gazete dergi salonlarından kadın-erkek tuvaletine kadar kütüphane binasını ayrıntılı olarak açıklamıştır.

Kitap depoları ve rafları tüm katlarda yer almıştır. Bodrum katında polis, bekçi, itfaiye bürolarının yanı sıra telefon, telgraf, posta servisi ve matbaa yer almaktadır. Zemin katında büyük bir okuma salonu, kıymetli ve diğer kitaplara ait kataloglar, gazete ve dergi salonları ile müdür ve kütüphaneci odaları mevcuttur. Birinci katta kıymetli kitaplar için salon ile tetkik bürosu; ikinci katta pansiyon odaları, ihtiyat odaları (mükerrer kaynakların bulunduğu alan) ile akademi binasına geçiş holü; üçüncü katta ise kiler, mutfak, lokanta, aşçı odası ile bir fotoğraf ve laboratuvar alanı bulunmaktadır.

Yine listeye göre kütüphanede ilahiyat, tıp, arkeoloji, mimarlık, felsefe, tarih, jeoloji, filoloji, zooloji, botanik, coğrafya, fizik, kimya, biyoloji, matematik, müzik vb. alanlarda materyallerin bulundurulmasını planlamıştır. Ayrıca özellikle Hitit, Asur, Sümer, Babil, Pers, Mısır, Yunan, Ermeni, Ege, Miken, Bizans, Roma gibi eski uygarlıklara ait bilgi ve belgelere yer verilmesi de istenmiştir (Öngören, 2016).

Kütüphane içerisinde dolaşım (ödünc alma ve iade) alanları bulunup Temsilcilik binasındaki okuma salonlarına kolay ulaşım imkanına sahiptir. Böylece ilgili departmanlar iç içe geçerek departmanlar arası faaliyetlere imkân tanınmıştır. Unger, materyallerin dolaşımı için kütüphane arşivinden Temsilcilik binası okuma salonlarına taşınacak materyaller için konveyör bant gibi bir taşıma mekanizması bulunmasını önermiştir. Temsilcilik binasında kütüphane için geniş bir okuma salonu, büyük ve küçük amfi, akademisyenler için okuma ve toplantı salonları, yemek ve restorasyon salonu bulunacaktır. Ana binanın en üst katında restorasyon alanları planlanmıştır. Bu bölüm binanın batı tarafında gün batımı manzarası ve genel şehir manzarası dikkate alınarak uygun bir rekreasyon alanı oluşturacak ve doğal enerji kaynağı olarak hizmet verecek şekilde kurgulanmıştır (Öngören, 2012, ss. 198-199).

Krokilerden de anlaşıldığı üzere ayrıntılı bir planlama yapılarak çizilen kompleksteki müze ve kütüphane binalarının bütünlüğü için bu iki binanın dış cephelerinin tamamen aynı olması istenmiştir. Unger, raporunda kütüphane ve müze binalarının belirtilen yönlerde inşa edilmesinin çeşitli nedenlerinin bulunduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki, bina kompleksinin şehir manzarasına iyi bir şekilde entegre edilmesidir. İkincisi, gelecekte müze ve kütüphane binalarının genişletilmesine ihtiyaç duyulması durumunda, güney yönüne doğru hafif bir eğim müze ek binası için gerekli alanı sağlayabilirken, kütüphanenin avlu içine doğru uzatılması planlanmıştır. Vaziyet planında “H” olarak işaretlenen avludan binaların aynı kotta büyütülmesi nedeniyle dış görünüşünü hiçbir zaman bozmayan uzatma konusu, Unger’in raporunda detaylı olarak açıklanmıştır. Kütüphane, ziyaretçilerin avlunun dolu olduğunu fark etmesine izin vermeyecek şekilde sadece içeriye doğru uzanacakken, müze binası ileride genişletilmesi planlandığında hafif eğime doğru kolaylıkla genişletilebilecektir (Öngören, 2012, s. 200).

Görüldüğü üzere gazetelerde “üç büyük irfan müessesesi” olarak tanımlanan akademi, müze ve kütüphane projesi, tarihin kapılarını aralayan önemli kültür hazineleri olarak tasarlanmıştır. Bu projelerin nihai şekli ise Ocak-Mart 1933 tarihleri arasında müze ve kütüphane binaları üzerinde incelemeler yapmak üzere Almanya, Avusturya ve İsviçre’ye seyahat eden yapının tasarımcısı Maarif Vekâleti mimarı Prof. Ernst Egli’nin gezi dönüşünün ardından ülkelerinde büyük projeler kazanmış profesörlerle kurduğu temaslar sonucunda belirlenmiştir (A.S., 1933, s. 3).

Bazı gazetelerde bu gezinin Egli’nin ihtisasını tamamlamak üzere yapıldığı için isabetli ve ekonomik olmayacağı kanaati oluşsa da (Ankara’da Kütüphane Binası, 1933, s. 3) Egli, Avrupa seyahatinde çeşitli şehirlerdeki çok sayıda kütüphane ve müzeyi gezmiş, Avrupa’da bu konuyla ilgili olarak büyük mimari yarışmalar kazanmış Prof. Hans Poelzig’le de görüşmüştür. Ayrıca bu gezinin amacının, yapı kompleksinin modern ve teknolojik bir biçimde inşa edilmesi olarak belirtilmiştir (A.S., 1933, s. 3). Avrupa’da gördüğü binalardan etkilenen Egli’nin binanın genel simetrik planı, klasik sütunlu girişi ile Berlin Altes Müzesinin mimarı olan Karl Friedrich Schinkel’den etkilendiği görülmektedir (Nikolai, 1998, s. 38). Yapı kompleksi planlama açısından yine aynı yıl inşa edilen Ziraat Fakültesi ve “U” şeklinde planlanan ana binada avluya bakan ve binanın girişini vurgulayan öğeler, Türkiye’deki ilk modern mimarlık örneklerinden biri olan Theodor Post’a ait Sıhhiye Vekâleti yapısı ile büyük benzerlik taşımaktadır. Unger’in ön projesi ile Egli’nin nihai projesi arasında bazı farklılıklar olsa da genel anlamda projenin orijinali korunmuştur. Unger, binayı dört ana bölüme ayırarak akademi bölümünü, binanın girişinin bulunduğu doğu kısmına yerleştirmiştir. Ancak Egli’nin çizimlerinde, batı kısımdaki temsilciler bölümünün kaldırılıp akademi bölümünün tasarlandığı görülmektedir. Yine Unger’in ön projesinde, giriş merdivenleri binanın akademi kısmının bulunduğu alandan yapılmakta ve uzun, dar bir

hol aracılığıyla temsilciler kısmına ulaşılmaktadır. Buna karşın, Egli'nin nihai çizimlerinde, binaya giriş yapıldıktan sonra geniş bir avluya çıkılmaktadır. Ortasında yer alacak havuzlu Türk bahçesi, özellikle Hitit eserlerini barındıracak müze, kütüphane ve akademisiyle Türk kimliğini sergileyen bu büyük kültür merkezi kompleksinin, ziyaretçilerin dünden bugüne gelişen Türk ulusunun gücünü hissetmelerine neden olması beklenmiştir.

Nihayetinde ön projelerle Avrupa'ya giden Egli'nin ülkeye dönüşünden sonra neredeyse altı ay içinde nihai projeler hazırlanarak muhtemelen Maarif Vekâletine ve Başbakanlığa sunulmuştur. Projenin çizildiği Aralık 1932 tarihi göz önüne alındığında hemen birkaç ay içerisinde projenin onaylanıp para ayrılması ve Avrupa'ya inceleme için mimar gönderilmesi projeye verilen önemi göstermekle beraber projenin bir an önce gerçekleştirilmesi konusunda ne kadar kararlı olunduğunu göstermesi açısından da değerlidir. Başkent Ankara'nın büyük bir kültür merkezine dönüşmesi kapsamında 1933 yılında milli kütüphanenin de içinde yer aldığı kompleks proje büyük emeklerle ayrıntılı olarak planlansa da hiçbir zaman bir proje olmaktan öteye gidememiştir.

4. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Planlanan Milli Kütüphane Projelerinin Gerçekleştirilememesinin Nedenleri

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde askeri, siyasi, ekonomik, sosyal her alanda olduğu gibi kültürel alanda da pek çok girişimde bulunulmuştur. Bunlardan makalenin konusu olan milli kütüphane kurulması için de birtakım girişimlerde bulunulsa da Türk Milli Kütüphanesinin kuruluşu Atatürk Dönemi sonrasına kalmıştır. Bu projelerin gerçekleştirilememesinin en önemli sebeplerinden biri de ekonomik koşullardır.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ekonomik ve sosyal düzensizlik, devamlı ve önemli boyutlara ulaşan bütçe açıkları, dış borçlanmaların ödeme gücünü aşması, kapitülasyonlar, dış sermayeye verilen ayrıcalıklar ve bunların bir sonucu olarak dışa bağımlı bir ekonomi ve 1910 sonrası başlayıp uzun yıllar süren savaşlar ile Milli Mücadele Dönemi sürecinde Tekâlif-i Milliye zorunlu iç borçlanması gibi nedenlerle Cumhuriyet'in ilk yıllarının sosyo-ekonomik yapısı hakkında "*çıplak, harap ve yorgun bir memleketin evladınız*" şeklinde bahsedilmesi olağandır (Çiçek ve Cerit, 2023, s. 10). 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edildikten sonra açık ekonomi koşullarında hızla yeniden inşa süreci başlamış ve öncelikle yarı sömürge ekonomisinden milli ekonomiye yönelik için büyük çaba sarf edilmiştir (Boratav, 1995, s. 28; Aydemir, 1966, s. 337). Uzun savaşlardan yorulan ülkenin ağır şartları, ekonomik yoksulluğu, bütçe yetersizliği, devralınan dış borçlar ve nüfus düşüklüğü gibi nedenlerle oldukça büyük bir yük üstlenen Cumhuriyet Hükümeti bir yandan da ülkeyi ayağa kaldırarak çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine çıkaracak adımlar atmaktan imtina etmemiştir (Çiçek ve Cerit, 2023, s. 10).

Cumhuriyet'in ilk bütçesi olan 1924 yılı bütçesi, açıksız ve denk bir şekilde sunulmak istense de 1923 yılında bütçede tahmin edilen gelirlerden daha fazla tahsil edilmesi nedeniyle 8,5 milyon bir açıkla hazırlanmıştır (TBMM ZC, 107.İçtima, 1924, s. 166). İhtiyaçların fazla oluşu, bütçenin yetersizliği, ihtiyaçları karşılaması gereken ödenek miktarının az olması ve harcamaların büyüklüğü bütçe açığının kapatılmasını engellemiştir. 1924 yılında ülkenin yolları oldukça bozuk veya yok niteliğinde olduğundan yeni kurulan devletin önceliği yolların yapılması ve iyileştirilmesi olmuştur (TBMM ZC, 109.İçtima, 1924, s. 254). Dolayısıyla hükümetin, özellikle devlet sanayisine ve demiryolu yapımına önem vererek iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmek ilk hedeflerinden biridir. 3 Mart 1924'te demiryolu siyaseti kanunlaştığı için 1925 yılı bütçesinin ilk konusu bazı bakanlıklarda ödenek indirimi ve ödeneklerin kaldırılmasına yöneliktir. İndirim, 27 milyon liralık bir açığın 17 milyonunu kaldırmak yönünde gerçekleşmiştir (TBMM ZC, 102.İçtima, 1925, s. 6). Yine 1926 yılında Bütçe Komisyonu bütçe denkliliğini benimsediği için en önemli ilke "*olabildiğince tasarruf etmek, israftan kaçınmak ve ek ödeneğe karşı olmak*" şeklinde tanımlanmıştır (TBMM ZC, 99.İçtima, 1926, s. 133). Öyle ki bir önceki yıl yapılan faaliyetler de yarı yarıya indirilmek zorunda kalmıştır (TBMM ZC, 103.İçtima, 1926, s. 178).

Yukarıda bahsedildiği üzere Cumhuriyet Dönemi'nde ilk milli kütüphane kurma girişimi olarak değerlendirilen Mimar Kemalettin'e verilen projenin tarihine bakıldığında 1925 yılı olduğu görülmektedir. Yani bütçe harcamalarının kısıtlamaya gidildiği bir dönemde yapılmak istenen ve zorunlu olan Ankara'nın modern bir başkente kavuşma görüntüsünün karşısına bütçe açığı çıkmaktadır. 1927 yılında dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati Bey TBMM'nde yaptığı bir konuşmasında

bütçedeki sıkıntılara rağmen Vekâlet tarafından basılan eserlerle milli kütüphane olarak bahsettiği büyük ihtimalle Maarif Kütüphanesinin zenginleşmesi için çalışacaklarını belirtmiştir. Yine aynı konuşmasında bütçe yetersizliğinin milli kütüphane kurulamamasına neden olduğunu ifade etmektedir:

“Kütüphaneler, müzeler: Kütüphaneler sahasındaki faaliyetimiz ancak mevcut kitaplarımızı hüsnü muhafazaya, ilmi bir tasnife tabi tutmaya ve bütçemizin vüsati nisbetinde kütüphanelerimizin yeni kitaplarla zenginleştirmeye münhasır kalmıştır. Kütüphane meselesinin halli, evveleminde, kütüphane denilebilecek binaların mevcudiyetine mütevakkıftır. Kiraat salonlarıyla kitapları her türlü ziyadan muhafaza edecek tertibatlarıyla modern kütüphane binaları yapmayınca, kütüphane meselesi halledilmiş sayılamaz. Mevcut kütüphanelerimiz arasında bu şeraiti kısmen cami olanı ancak iki tanedir.” (TBMM ZC, 51.İçtima, 1927, s. 86).

Kütüphane meselesinin çözümü için Ankara’da bir milli kütüphaneye ihtiyaç olduğunu sürekli dile getiren Mustafa Necati Bey, aynı yıl Cumhuriyet (1927, s. 1) gazetesine verdiği bir beyanatta Ankara’da bir milli kütüphane kurulması gerektiğini *“Büyük Kütüphanemizi... azami beş sene zarfında inşa etmek mecburiyetindeyiz”* sözleriyle bu ihtiyacın bir zorunluluk haline geldiğini belirtmiştir. Ancak o dönemlerde milli müze, milli kütüphane gibi kültür kurumları oluşturulmak istense de bütçenin ilk hedef olarak öncelikle Milli Müze yapımı için kullanılması ve zamanla bu projeyi genişleterek diğer kurumların inşa edilmesi planlanmıştır. Ancak Namazgâh Tepesi’nde yükselen müzenin inşaatının başladığı araziden, Tayyare Cemiyeti ve Türk Ocakları binalarının yapılması amacıyla pay verilince bahsedilen arsa küçüldüğü için milli kütüphanenin içinde bulunduğu milli kültür kurumlarına yer kalmadığı ve bu alanda sadece müzenin tamamlanabildiği görülmektedir (Karaduman, 2007, s. 98). Bütçe yetersizliği sonucu kütüphane ihalesi için yeteri kadar ödenek bulunamamasına rağmen milli kütüphane yapımından vazgeçilmemiş ve Karyagdı Türbesi yakınındaki arsa gündeme gelerek Mimar Kemalettin’in projesinin burada gerçekleşmesi istenmiştir. Ancak, Mimar Kemalettin’in proje tamamlanamadan 1927 yılında vefatı nedeniyle inşaat yine ertelenmiştir (Koşay, 1977, s. 5).

Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi bağımsızlığının ancak iktisadi bağımsızlığın gerçekleştirilmesi sonucu kalıcı olacağı değerlendirildiğinden 1923-1929 döneminde devletin iktisadi hedefi millileştirmeler, özel kesimi özendirme şeklinde belirlenmiş ve 1929 ekonomik bunalımı, Osmanlı Devleti’nden devralınan borçlar, teknik yetersizlik, sermaye birikimi yetersizliği gibi pek çok nedenden dolayı 1933-1934 yıllarında devletçilik politikası benimsenmiştir (Dursun, 1999, ss. 161-162). Bununla birlikte 1923-1933 döneminde kısa ve uzun vadeli iç borçlar sonlandırılınca ülkenin ihtiyaçları, eksiklikleri ve imkanları göz önünde bulundurularak yatırım politikası belirlenmiştir (Çiçek ve Cerit, 2023, s. 21). 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik krizi Türkiye’yi de olumsuz yönde etkilemiş ve bu etki, dönemin mimari üslubunu şekillendiren önemli etkenlerden biri olmuştur. Ekonomik koşulların zorluğu, malzeme temini, inşaat, bakım ve onarım gibi alanlarda maliyet artışlarına neden olmuş, birçok mimari projede maliyetleri azaltmaya yönelik kısıtlamalar ve tasarruf önlemleri uygulanmıştır. Ancak 1930’lu yıllara gelindiğinde Atatürk’ün özellikle Türk dili ve Türk tarihi konularına önem vermesi sonucu kültürel devrimlere hız verilince milli kültür kompleksi düşüncesi yeniden gündeme gelmiş ve bu defa yabancı bir mimar olan Egli ve Unger’den bir proje hazırlamaları istenmiştir. Yukarıda ayrıntılarıyla anlatıldığı üzere Ankara’da bugünkü Roma Hamamı’nın bulunduğu arsanın 1933 yılında yapılması planlanan üçlü komplekse tahsis edilmesi için çalışmalar yürütülerek bir ön proje hazırlanmıştır. Hatta Maarif Vekâleti, bir milyon liraya çıkacağı tahmin edilen Milli Kütüphane, Milli Müze ve Milli Akademini ilk projelerini yaptırarak, Meclis tatil olmadan kabul edilen bir kanunla projeye bütçeden gereken parayı dahi ayırmış; hatta projenin mimarı Egli’yi Avrupa’daki büyük kütüphane ve müzelerde incelemelerde bulunması için Ocak-Mart 1933 tarihinde yurt dışına göndermiştir (Engin, 1933, s. 353).

Projeleri ve bütçesi belirlenen bu kompleks için Çankırı kapu denilen yerde (bugünkü Ulus Meydanından, Dışkapı’ya uzanan caddenin 400 metre ilerisinde ve batı ekseninde yükseklik gösteren bir plato üzerindeki Roma Hamamı öreninde) 1926 yılında, Milli Müdafaa Vekâleti binasının kurulması düşünülerek toprak tesviyesine başlanılmış ve Roma hamamına ait yapı enkazı dinamitlerle yıktırılmıştır. Bu yerde ören kalıntılarına rastlanınca Vekâlet binası kurulmasından vazgeçilip boş bir arsa olarak Maarif Vekâletine devredilmiştir. Maarif Vekâleti de 1927-1928 yıllarında bu alana milli kütüphane binası yapmayı düşünse de bir höyük ve tarihi iskân yeri olabileceği düşüncesiyle bu teşebbüsten de vazgeçilmiştir. 1931 yılında buradan çıkan buluntuların incelenmesi sonrasında Roma

Hamamı'na ilişkin ilk izler tespit edilerek bu arsa Maarif Vekâleti Müzeler Müdürlüğü tarafından koruma altına alınmıştır (Akok, 1968, s. 5; Turkish Museums, 2024; Yasa, 2024). Ancak burada bulunan arkeolojik alanla bağlantılı olabileceği düşüncesiyle bu alan 1933 yılında yeniden Milli Kütüphane, Milli Müze ve Milli Bilim Akademisi yapısı için seçilen konum haline gelmiştir. Bu bağlantıyı bize düşündürülen neden dönemin modern devlet ve eğitim yapılarının, bakanlık binalarının genellikle kentin güneyine inşa edilmesine rağmen üçlü kompleks için seçilen konumun bu kamu kurumlarının kuzeyinde kaldığı ve onlarla ilişki kurmayacak bir yerde olduğudur. Yukarıda da belirtildiği üzere Ugner'in çizimlerinde Ankara Kalesi civarında olan kompleksin daha sonra konumunun değiştirilerek Cumhuriyet gazetesinde de duyurulduğu gibi Çankırı Caddesi'ne alınmasının nedeninin de Ankara'da yapılacak kazılar ile Anadolu'nun diğer şehirlerinden getirilecek Hitit eserleri aracılığıyla kurulacak olan milli müzenin aynı mekânda olması amacından kaynaklandığı değerlendirilebilir. Kurulması kararlaştırılan "Milli Müze"de Hitit eserlerinin ağırlıklı olarak sergilenmesi planlanmış; antik dönemlere ait eserlerin "Milli Kütüphane"de bulundurulup araştırmacılara sunulması ve Hitit tarihi konusunda uzmanlaşacak bir "Arkeoloji Enstitüsü" ile "Bilim Akademisi"nin kurularak dünya çapında bilimsel bir kurum olması hedeflenmiştir (A.S., 1933, s. 3). Müze projesinin bulunan arkeolojik kalıntılara zarar vermemek amacıyla etrafını çevirmek üzere "U" planlı olarak tasarlandığı bilirse de Anıtlar Kurulu, kalıntıların bulunduğu bu alanda inşaatın gerçekleştirilmesine izin vermemiştir.⁸

O dönemlerde hızlıca ele alınan bu projenin önemini Reşit Galip'in sağlık sorunları nedeniyle Maarif Vekâletinden istifasını kamuoyuna açıklarken görmekteyiz:

"İki haftadır devam eden rahatsızlığımın uzunca bir dinlenme ile iyileşeceğini doktorlar söylediler. Bu sebeple Maarif Vekillikimden affımı Başvekil Paşa Hazretlerinden rica ettim. Kabul buyurdular. Maarif işleri Sıhhat Vekili Dr. Refik Beyefendi tarafından ifa edilecektir. İlk tedrisat, orta tedrisat, meslekî tedrisat, halk terbiyesi, inkılap terbiyesi, köycülük, güzel sanatlar, müzeler, kütüphaneler [kütüphaneler], Ankara milli akademisi, milli kütüphanesi, milli müzesi, İstanbul üniversitesi gibi sahalarda başlanılan ıslah ve icra işlerinin cumhuriyetin en kıymetli erkanından olan Dr. Refik Beyefendinin mesailerıyla en güzel ve en iyi inkişaf netiyecelerine ereceğine kati surette eminim." (Maarif Vekili İstiyfa..., 1933, s. 1)

Açıklamadan da anlaşıldığı üzere kendi döneminde başlayan milli kütüphane gibi yarım kalan işlerin yeni bakan vekili tarafından sonuçlandırılacağını bildirmiştir. Ancak asıl görevi Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekilliği olan Refik Saydam'ın 1931-1938 yılları arasında zaman zaman Maarif Vekilliği ve Maliye Vekilliğine vekâleti sırasında bu konuya yeterince eğilmediği görülmektedir. Refik Saydam'ın vekaletinden sonra göreve gelen Yusuf Hikmet Bayur'un Maarif Vekilliğinin son günlerinde kabul edilen 2741 sayılı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanununda (Resmi Gazete, 1934) derleme kütüphanelerinden biri olarak henüz kurulmamış bir milli kütüphanenin de sayılması milli kütüphane kurulması konusunda kararlılığı gösterse de Egli'nin projesi yeniden gündeme gelmemiştir.

Görüldüğü üzere Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ekonomik şartların etkisi ile birlikte Maarif Vekâletindeki bu değişikliğin olumsuz etkilerinin yanı sıra projenin yapılacağı alan sıkıntısı gibi nedenlerle milli kütüphanenin kuruluşu Erken Cumhuriyet Dönemi'nde hayata geçirilememiştir.

5. Sonuç

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Ankara başkent ilan edildikten sonra şehrin imarı için kamu kurum binalarının inşasına kadar geniş çaplı bir projelendirme başlamıştır. Cumhuriyet kadrolarının elinde şekillenen Ankara'nın özellikle fiziksel ve toplumsal yapısı, daha çok kültürel ve milli unsurlar üzerine inşa edilmiştir. Gerçekleştirilen inşa sürecinde kültürel miras da önemsenmiş ve daha Cumhuriyet ilan edilmeden gerçekleştirilen I. Heyet-i İlmiye Toplantısı kararları doğrultusunda özellikle milli kütüphane ve milli müze kurulması konuları gündeme getirilmiştir. Yine Cumhuriyet ilan edildikten sonra da hükümetin kütüphane ve kütüphaneciliği geliştirmek üzere aldığı kararlar, Hars Dairesi Müdürü Hamit Zübeyr Koşay'ın bu görevi esnasında milli kütüphane kurulmasına dair hazırladığı raporlar, aynı tarihlerde tekke ve zaviyelerin kapatılması sonucu eski eserlerin toplanacağı bir kütüphaneye ihtiyaç

⁸ 1928 yılında bir depo niteliğinde kurulan Hitit müzesi, 1967'de Anadolu Medeniyetleri Müzesi olarak Ankara'da Osmanlı yapıları olan Mahmut Paşa Bedesteni ve Kurşunlu Han'da açılmıştır. 1980'li yıllarda hâlâ Milli Müze kurma fikrinin dile getirildiği bilinmekle birlikte, aslında bu müzenin içeriğinin ne olacağı üzerine 1933'deki ilk girişimdeki net yaklaşımlar yoktur. Dolayısıyla Erken Cumhuriyet Dönemi'nde tasarlanan geniş bir Hitit dönemi koleksiyonunu günümüzde Anadolu Medeniyetleri Müzesi barındırmaktadır (Sade, 1983, s. 119).

duyulması ve Ankara'nın şehir planları hazırlanırken milli kütüphane için de yer ayrılması dönem itibarıyla önemlidir. Bu kapsamda önemli yerli ve yabancı mimarlardan projeler istenmiş, yer belirlenmiş, ödenekler çıkarılmıştır.

Mimar Kemalettin tarafından çizilen milli kütüphane projesi ile Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayarak Cumhuriyet'in ilk yıllarında da etkisini gösteren I. Ulusal Mimarlık Akımının etkisiyle "milli" olanı yansıtarak Türk kimliği oluşturmak hedeflenmiş; Eckhard Unger ve Ernst Egli tarafından projelendirilen Milli Kütüphane, Milli Müze ve Milli Akademi ise Cumhuriyet kadrolarının yeni kurulan bir devlette pek çok inkılâbın gerçekleştirilerek, Osmanlı Devleti'ndeki geleneksel öğelerin terk edilmeye başlandığı bir dönemde Anadolu medeniyetlerinden özellikle Hitit medeniyetini esas alan yeni ve modern bir kimlik anlayışına göre tasarlanmıştır. Farklı akımlarla oluşturulan iki projenin de ortak amacı; yeni kurulan milli devletin bilgi üretimini sağlamak ve bu alanda milli gücü artırmak olarak görülmüştür. Böylelikle milli ve modern kapsamda inşa projeleri hazırlanan milli kütüphane daha çok müze ve bilim akademisi gibi diğer kültür merkezleri ile birlikte bir kompleks halinde düşünülmüş; nitelik olarak daha çok Türk tarihinin geçmişi ile ilişkilendirilip köprü kurulması hedeflenmiştir.

Bununla birlikte Erken Cumhuriyet Dönemi'nin kuruluş aşamasında bütçe yetersizliği, gelişme aşamasında ise bütçeden gereken para ayrılmasına rağmen Maarif Vekâletindeki değişik ve projenin yapılacağı alanda arkeolojik kalıntıların bulunması nedeniyle müzecilik faaliyetleri öncelenmiş ve kültür kompleksinin milli kütüphane ayağı projeden öteye geçememiştir. Bu durum Erken Cumhuriyet Dönemi'nin bir eksikliği olarak görülecek; Türk Milli Kütüphanesinin kurulması Adnan Ötügen'le birlikte ancak 1948 yılında gerçekleşecektir.

Etik Standartlar ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Yazar Katkı Beyanı: Makale tek yazarlıdır.

Finansal Destek: Yoktur.

Kaynakça

- Akok, M. (1968). Ankara Şehrindeki Roma Hamamı. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 5-37. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2166337>
- Alpay, M. (1991). Harf Devriminin Kütüphaneler Açısından Önemi. *Harf Devrimi'nin 50.Yılı Sempozyumu*. (içinde 125-128). Ankara: TTK.
- Alsaç, Ü. (1976). Türkiye'deki Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Dönemindeki Evrimi [Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=UIDQmn3Tw77nZ7QXL7UbgA&no=ldp_2oGSAbGlEYAXw8Iqmw
- Yasa-Yaman, Z. (Ed.) (2012). *Ankara Resim ve Heykel Müzesi*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ankara Roma Hamamı ve Açık hava Müzesi*, Turkish Museums, Erişim Adresi: <https://www.turkishmuseums.com/museum/detail/1948-ankara-roma-hamami/1948/1>;
- Ankara'da bir Ankaralı: Mustafa Kemal Atatürk*. [yay.t.y.]. Ankara: Ankara Ticaret Odası.
- Ankara'da Kütüphane Binası. (5 Mart 1933). *Vakit*.
- T.C. Ankara Valiliği. (2023). *Ankara'nın Başkent Oluşunun 100. Yıl Mesajı*. Erişim Adresi: <http://www.ankara.gov.tr/ankaranin-baskent-olusunun-100-yil-mesaji#:~:text=Milletimizin%20istiklal%20ve%20istikbal%20m%C3%BCadelesinde,nin%20ba%C5%9Fkenti%20olarak%20kabul%20edilmi%C5%9F>
- Arseven, C.E. (1984). *Türk Sanatı*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- A. S. (11 Şubat 1933). Ankara'da Üç Büyük İrfan Müessesesi, *Cumhuriyet*.

- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1961). 1. Cilt. Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Atay, F.R. (1928). Muhasebe: Fikir ve Sanat Ankarası. *Türk Yurdu*, 1 (2).
- Avcı, M. (2017). Atatürk Dönemi Kütüphanecilik Faaliyetleri (1923-1938) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=sM8ieKhALs8xXf5BTc2DXw&no=9TeQp2urJzhCLU3rM7BkDA>
- Aydemir, Ş.S. (1966). *İkinci Adam İsmet İnönü 1884-1938*, 1. Cilt. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aysal, N. ve Avcı A. (2019). Cumhuriyet Döneminde Kültürel Değişimin Bir Simgesi: Ankara Etnografya Müzesi. *History Studies*, 11 (5), 1433-1455. Doi: 10.9737/hist.2019.772.
- Balcı, A. (2022). Mimar Kemaleddin'in Edirne'deki Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Yapıları. *AKSOS, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 167-206.
- Bezci, G. (2021). Kültür Hazinesi: Hâmit Zübeyr Koşay. *GTTAD*, 3 (6), 501-510. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1498069>
- Bir İhtiyâc-ı İrfânımız: Ankara'da Bir Milli Kütüb-hânemiz Olmalı. (30 Haziran 1921). *Hakimiyet-i Milliye*.
- Boratav, K. (1995). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Cengizkan, A. (2010). Türkiye için Modern ve Planlı bir Başkent Kurmak: Ankara 1920-1950. Ankara: Goethe-Institut. <https://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.html>
- Cunbur, M. (1964). Tanzimat'ın Kütüphaneciliğimize Etkileri. *Belleten*, 28 (112), 691-700. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2772848>
- Çapa, M. (2020). Devlet Merkezinin İnşa Sürecinde Ankara Şehreminliği ve Şehreminleri (1924-1930). *A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (67), 75-115. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1478412>
- Çakmak, A. (2022). Mütareke'den Cumhuriyet'e Kurumsal Bir Dönüşüm: Evkâf Nezâreti'nden Evkâf Umum Müdürlüğü'ne. *Vakıflar Dergisi*, 58, 185-208. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2521223>
- Çiçek, H.G. ve Cerit, Z. (2023). 1924-1926 Erken Dönem Cumhuriyet Dönemi Bütçelerinin İçerik Analizi Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Gümrük Ticaret Dergisi*, 10 (32), 8-26. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3174993>
- Çolak, S. ve Erarslan, A. (2021). Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Konut Yapıları; İstanbul Örnekleri. *Anadolu Bil MYO Dergisi*, 16 (62), 203-226. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1816704>
- Çubukçu, E. (2021). Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarisinde Ulusal Kimlik Arayışı: Ankara'daki Kamu Yapıları. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 9, 359-378. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1660850>
- Dağcı, H. (2008). Maarif Vekâleti'nin Kuruluşu ve Çağdaşlaşma Çabaları (1920- 1938) [Yüksek Lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=Rn65qhjsvUbc3PvSBdsuaQ&no=v8b5LX-7YF7kbnTbaeCqfg>
- Dursun, İ. (1999). 1930-1938 Dönemi Maliye Politikası Uygulaması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 159-176. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1661119>
- Elyıldırım, İ. (2018). 1923-1950 Yılları Arasında Milli Mimarlıktan Modern Mimarlığa ve Modern Mimarlıktan Milli Mimarlığa Dönüş. Erişim Adresi: <https://tr.linkedin.com/pulse/1923-1950-y%C4%B1llar%C4%B1-aras%C4%B1nda-milli-mimarl%C4%B1ktan-modern-ve-elyildirim>
- [Engin], M.S. (1933). Kültür İnkılâbımız. *Ülkü*, (5), 353-54.

- Fırat, N.İ. (2024). Ankara Etnografya Müzesi. Erişim Adresi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ankara-etnografya-muzesi/>
- Göndürü, D.S. (2023). Milli Kütüphane'ye Yardım Derneği ve Milli Kütüphane'nin Kuruluşu. *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, (12), 179-201. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2724270>
- Gökalp, Z. (30 Mayıs 1923). Hars Teşkilatı. *Yeni Gün*.
- Göktürk, I. (2023). Cumhuriyet'in 100. Yılında Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi ve Tarihsel Perspektifle Ankara Etnografya Müzesi. *Kent Akademisi Dergisi*, 16 (Special Issue for the 100th Anniversary of the Republic of Türkiye), 577-596. <https://doi.org/10.35674/kent.1353406>
- Gürbey, H., Gül, M. ve Taşgın, H. (2022). Tekke ve Zaviyelerini Kapatılmasının Ardından Hacı Bektaş Veli Dergâhı'ndaki Eşyaların Durumu. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (101), 421-440. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2390952>
- İnci, N.F. (1998). *Ankara'da Cumhuriyet Dönemi Mimarisinden İki Örnek Etnografya Müzesi ve Eski Türk Ocağı Merkezi Binası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kaptan, S. (1993). *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Yayınları.
- Karaduman, H. (2007). Türk Ocakları ve Hars Müzeleri. *Vakıflar Dergisi*, 30, 503-518. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/203000>
- Karatepe, T.Ç. (2020). Millî Kütüphane. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 30. Cilt (içinde 74-75). Ankara: TDV. <https://islamansiklopedisi.org.tr/milli-kutuphane>
- Karpuz, H. (2009). Atatürk ve Müzecilik. *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi (1920-138)*, 3. Cilt (içinde 1331-1336). O.Horata (vd.) (Ed.). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Kartal, C.B. (2019). Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü ve 1928-1930 Dönemi Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 306-344. <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.5.9.63>
- Keseroğlu, H.S. (1987). Halk Kütüphanesi Politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Durumu [Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. <https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/TEZ/18181.pdf>
- Kılınç, A. (2013). Seçili Başkentlerin Kent Planlama Öyküsü: Ankara, Brasilia, Canberra, Islamabad, Washington DC. *Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4 (7), 17-27. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/odusobiad/issue/27571/290115>
- Kılınç, A. (2023). Ankara Etnografya Müzesi'nin Ulus Kimliğinin İnşasındaki Yeri ve Müze Müdürü Dr. Hâmit Zübeyr (Koşay) (1897-1984). *International Academic Social Resources Journal*, 8 (49), 2634-2651. <http://dx.doi.org/10.29228/ASRJOU RNAL.69200>
- Kinross, L. (1966). *Atatürk: The Rebirth of a Nation*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- [Koşay], H.Z. (1926). Kütüphanelerde Yapılacak Tedricî Islahat. *Muallimler Birliği*, 1 (7), 315-317. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/en/periodicals/catalog/issue/16978>
- [Koşay], H.Z. (1928). Hacı Bektaş Tekkesi. *Türkiyat Mecmuası*, 2, 365-382. <https://cdn.istanbul.edu.tr/file/JTA6CLJ8T5/5CC299CE75A24C16894A9CC7B787F05B>
- Koşay, H.Z. (1960). Kütüphanelere Dair (I). *TKDB*, 9 (1-2), 36-40. https://www.researchgate.net/publication/47332428_Kutuphanelere_Dair_I
- Koşay, H.Z. (1977). Yazı, Kitap ve Kütüphane Üzerine Düşünceler. *TKDB*, 26 (1), 1-6. https://www.researchgate.net/publication/47332930_Yazi_Kitap_ve_Kutuphane_Uzerine_Dusunce_ler
- Kuşci, A. (2021). Milli Mücadele Dönemi Türk Eğitim Tarihi (1920-1923). *Kafdağı*, 6 (2), 147-164. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2043988>

- Maarif Vekili Hamdullah Suphi Beyefendi ile Mülakat. (10 Mart 1921). *Hakimiyet-i Milliye*.
- Maarif Vekili Mustafa Necati Bey'in Beyanâtı. (19 Mart 1927). *Cumhuriyet*.
- Maarif Vekili İstiyfa Etti. (14 Ağustos 1933). *Hakimiyet-i Milliye*.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2024). *Milli Eğitim Bakanlığının Kısa Tarihçesi*. <https://www.meb.gov.tr/milli-egitim-bakanliginin-kisa-tarihcesi/duyuru/8852>
- Mimar Abidin. (1933). Memlekette Türk Mimarının Yarınki Vaz'iyeti. *Arkitekt*, (29), 129-130.
- Mimar Şahabettin. (1933). Şehir Mimarisinde Usuller. *Arkitekt*, (27), 65-70.
- Mumyalmaz, H.G. (2024). Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya Gelişi (27 Aralık 1919). *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mustafa-kemal-pasanin-ankaraya-gelisi-27-aralik-1919/?pdf=3454>
- Nikolai, B. (1998). *Moderne und Exil*. Berlin: Verlag für Bauwesen.
- Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyetinin 1327 Senesi Siyasi Programı*. (1327 [1911]). İstanbul: Tanin Matbaası. TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/8e881833-a5aa-413e-972a-30ab6ce955ad>
- Öngören, P.G. (2012). Displaying Cultural Heritage, Defining Collective Identity: Museums From The Late Ottoman Empire to The Early Turkish Republic [Doktora tezi, ODTÜ]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=NaUQtjoKr6ToJKfSBtHx3Q&no=VILAeqJiZyOXKV71aEz8IQ>
- Öngören, P.G. (2016). Ernst A.Egli'nin Ankara'da İnşa Edilecek Milli Kütüphane, Akademi ve Müze Projesi. *Mimarlık*, (387). <http://mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=401&RecID=3829>
- Sade, F.Ö. (2005). Türkiye'de Tasarlanmış Müze Yapıları [Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. <https://polen.itu.edu.tr:8443/server/api/core/bitstreams/4c03fbdb-be7e-413a-bace-8a4cb8656d8c/content>
- Sağlamtunç, T. (1994). Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesinin Tarihçesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 8 (3), 188-197. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/1049/1048>
- Soysal, Ö. (2017). Turkish Librarianship Atatürk Period (1920-1938). *Türk Kütüphaneciliği*, 32 (2), 79-93. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/805044>
- Sungu, İ. (1941). Harf İnkılâbı ve Milli Şef İsmet İnönü. *Maarif Vekaleti Tarih Vesikaları*, 1 (1), 10-19. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/e0e528ff-fc00-4ff1-bc51-9a2fb6b49f17/full>
- Şenalp, L. (1974). Cumhuriyet Döneminde Kütüphaneciliğimiz. *TKDB*, 23 (1), 38-47. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/1623/1612>
- Şenalp, L. (2005). Türkiye Milli Kütüphanesi'nin Kuruluş Yılları 1945-1955. *Türk Kütüphaneciliği*, 19 (2), 219-226. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/69/69>
- [Şopolyo], E.B. (1934). Müzeciliğin Tarihi. *Ülkü Dergisi*, (18), 428-431.
- Tankut, G. (1993). *Bir Başkentin İmarı Ankara: 1929-1939*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- TBMM ZC, 1.Devre, C: 1, 10.İçtima, 3 Mayıs 1336 [1920], 196-198.
- TBMM ZC, 2.Devre, C: 6, 107.İçtima, 20 Şubat 1924, 166.
- TBMM ZC, 2.Devre, C: 6, 109.İçtima, 23 Şubat 1924, 254.
- TBMM ZC, 2.Devre, C: 18, 102.İçtima, 14 Nisan 1925, 6.
- TBMM ZC, 2.Devre, C: 25, 99.İçtima, 15 Nisan 1926, 133.
- TBMM ZC, 2.Devre, C: 25, 103.İçtima, 16 Nisan 1926, 178.

TBMM ZC, 2.Devre, C: 31, 51.İçtima, 12 Nisan 1927, 86.

Tekeli, İ. (2010). Almanca Konuşan Plancı ve Mimarların Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sının Planlaması ve Konut Sorununun Çözümüne Katkıları Üzerine, Ankara: Goethe-Institut. <https://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sie/trindex.htm>

Tekeli, İ. (2011). *Anadolu'da Yerleşme Sistemi ve Yerleşme Tarihleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tiryaki, İ.D. ve Kubat, A.S. (2023). Başkent Olma Sürecinde Çeper Kuşak Alanlarının Okunması: Ankara Örneği. *IV.Kentsel Morfoloji Sempozyumu (31 Mayıs-2 Haziran 2023)*, Konya, 220-233.

Tunaya, T.Z. (1984). *Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)*, 1[y.y.], Hürriyet Vakfı Yayınları.

Üç Büyük Müessese Kuruluyor: Akademi, Milli Müze ve Milli Kütüphane. (15 Temmuz 1933). *Milliyet*.

Yasa, A. (2024). Reşit Galip (Baydur) (1893-1934). *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/resit-galip-baydur-1893-1934/>

Yavuz, O. (2023). Başkent Ankara ve İlk Şehir Planları (1923-1938). *Türk Yurdu Ankara Cumhuriyetin 100. Yılına Armağan*. (içinde: 754-776). Yavuz, A.F. (Ed.). Ankara: Türk Yurdu Yayınları.

Yavuz, Y. (1981). Mimar Kemalettin Bey (1870-1927). *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 53-76. <https://open.metu.edu.tr/bitstream/handle>

Yavuz, Y. (2009). *İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.

Yılmaz, B. (2019). Türk Milli Kütüphanesi ile İlgili Güncel Durum Üzerine. *Türk Kütüphaneciliği*, 33 (3), 165-167. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/818340>

Yılmaz, U. (2024). Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Büyükelçisi Semyon İvanoviç Aralov'un Gözünden İzmir İktisat Kongresi. *Türkiye İktisat Kongresi (19-20 Temmuz 2023) Bildiriler Kitabı* (içinde: 790-813). Ankara: TTK Yayınları.

Halk Kütüphanesinde Görev Yapan Kütüphanecilerin Hizmet Sunumunda Sosyal Sorumluluk Algısı: Niğde İli Örneği

*Perception of Social Responsibility in Service Delivery of
Librarians Working in Public Libraries: The Example of
Niğde Province*

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 8 Sayı: 1 Yıl: 2025

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

*Hakemli Makaleler
Araştırma Makalesi*

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 26.01.2025
Kabul tarihi: 12.03.2025
Erken Görünüm: 23.05.2025
Yayınlanma tarihi: 30.06.2025

Article Info

Date submitted: 26.01.2025
Date accepted: 12.03.2025
Date early view: 23.05.2025
Date published: 30.06.2025

Anahtar Sözcükler

*Sosyal Sorumluluk, Halk
Kütüphanesi, Niğde Halk
Kütüphaneleri*

Keywords

*Social Responsibility,
Public Library, Niğde
Public Libraries*

DOI numarası

10.33721/by.1626964

ORCID

0000-0003-2496-7315 (1)

0009-0007-5330-1500 (2)

Mehmet Ali AKKAYA

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, mali7akkaya@gmail.com

Dilan KARATAŞ

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, bbydilann@gmail.com

Öz

Toplumların yapısında özellikle son yarım yüzyılda önce küreselleşme, ardından bilişim teknolojisinin yoğun etki gücünden kaynaklanan ciddi değişimler yaşanmıştır. Bu değişim, toplumsal dokuyu oluşturan organların kimliklerini, sorumluluklarını, önceliklerini ve sınırlarını da başkalaştırmıştır. Söz konusu dönüşümün ortaya koyduğu yeni kimlik tanımlamalarından biri de bireylerin ve organizasyonların, özellikle de kamu yararını gözeten kurumların parçası oldukları toplumu etkileme biçimlerinin sorumluluklarını almalarıdır. Temelde sistemli bir yaklaşımı gerektiren bu görece yeni görev genel anlamda sosyal sorumluluk olarak ifade edilmektedir. Sosyal sorumluluk bu yönüyle bireylerin, kurumların ve diğer organizasyonların parçası oldukları toplum, çevre ve diğer paydaşlar üzerinde olumlu bir etki yaratmak için aldıkları sorumlulukları ifade eder. Bireysel ve kurumsal olmak üzere genellikle iki ayrı boyutta ele alınan sosyal sorumluluğun hedeflediği “daha iyi” olmaya katkı çabası, amaçlanan katkının etki boyutu açısından toplumun bazı unsurlarını daha ön plana çıkarmaktadır. Bunlardan biri de üstlendikleri toplumsal kültür kurumu kimliği ile kütüphanelerdir. Öyle ki, sosyal sorumluluk günümüzde hemen her türden kütüphanenin hizmet felsefesinin doğal bir eklentisine dönüşmüş durumdadır. Zira sosyal sorumluluk kavramının ifade ettiği değerler yalnızca kütüphanelerin hizmet kapsamını genişletmekle kalmamış, aynı zamanda mesleğin toplumdaki rolünün ve işlevinin de yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir. Bu çerçevede araştırmanın amacı, Niğde ilinde görev yapan ve üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi (BBY) bölümlerinden mezun olan halk kütüphanesi çalışanlarının sosyal sorumluluk anlayışını, bu anlayışın kütüphane hizmetlerine nasıl yansıdığını ve toplumsal katkısını incelemektir. Çalışmanın sınırlılıkları kapsamında kütüphanecilerin sosyal sorumluluğu nasıl tanımladıkları, hangi alanlarda sosyal sorumluluk çalışmalarına katıldıkları ve bu çalışmaların yerel topluma sağladığı katkılar hakkındaki görüşleri ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Aynı zamanda araştırmanın evrenini oluşturan alan mezunu 16 kütüphaneciden görüşme tekniği ile elde edilen bulgular, sosyal sorumluluk kavramının günümüz halk kütüphanesi hizmet anlayışındaki yeri, önemi ve gerekliliği hakkında kavramsal altyapısı sınırlı bir farkındalığın olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşın katılımcıların önemli bir bölümü, sosyal sorumluluğu gözetken tutum ve davranışlar açısından iyi niyetli bir çabanın içindedir ve bu konuda gelişime açıktır. Araştırmada varılan sonuçların, halk kütüphanelerindeki sosyal sorumluluk faaliyetlerinin etkinliğini arttırmaya yönelik kurumsal ve ulusal çaplı politikaların geliştirilmesine katkı sağlaması, çalışmanın asıl başarası olacaktır.

Abstract

There have been serious changes in the structure of societies, especially in the last half century, first due to globalization and then to the intense influence of information technology. This change has also transformed the identities, responsibilities, priorities and boundaries of the organs that make up the social fabric. One of the new identity definitions revealed by this transformation is that individuals and organizations, especially institutions that look after the public interest, take responsibility for the ways they affect the society they are a part of. This relatively new duty, which basically requires a systematic approach, is generally expressed as social responsibility. In this respect, social responsibility refers to the responsibilities that individuals, institutions and other organizations take on to create a positive impact on the society, environment and other stakeholders they are a part of. The effort to contribute to being “better”, which is generally addressed in two separate dimensions as individual and institutional, brings some elements of society to the forefront in terms of the impact dimension of the intended contribution. One of these is libraries with the identity they assume as social cultural institutions. In fact, social responsibility has become a natural addition to the service philosophy of almost every type of library today. Because the values expressed by the concept of social responsibility have not only expanded the scope of services of libraries, but also required the redefinition of the role and function of the profession in society. In this context, the aim of the research is to reveal the social responsibility understanding of public library employees who are graduates of Information and Records Management (IRM) departments of universities in Niğde province, how this understanding is reflected in library services and their social contributions. Within the scope of the limitations of the study, how librarians define social responsibility, in which areas they participate in social responsibility activities and their views on the contributions of these activities to the local society have been analyzed in detail. At the same time, the findings obtained through interview technique from 16 librarians who are graduates of the field that constitute the universe of the research revealed that there is a limited awareness of the conceptual infrastructure about the place, importance and necessity of the concept of social responsibility in today's public library service understanding. On the other hand, a significant portion of the participants are in a good-willed effort in terms of attitudes and behaviours that consider social responsibility and are open to development in this regard. The main success of the study will be that the results reached in the research contribute to the development of institutional and national policies aimed at increasing the effectiveness of social responsibility activities in public libraries.

1. Giriş

Kütüphanelerin tarih boyunca ilk ve temel sorumlulukları bilgi kayıt ortamlarını ve bilgi kaynaklarını koruma, düzenleme, belirli kurallar çerçevesinde erişilir kılma ve gelecek kuşaklara aktarma ekseninde biçimlenmiştir. Bilginin dünyasında yaşanan derin farklılaşmaya paralel eğitim-öğretime katkı, araştırmayı destekleme, daha nitelikli zaman geçirilmesine aracılık etme gibi unsurlarla düzenli olarak gelişip çeşitlenen bu süreç, günümüzde de değişmeye ve büyümeye devam etmektedir (Valentine, 2012; Pettegree ve Der Weduwen, 2023). Kütüphanelerin aynı zamanda en önemli kimlik tanımlamalarından biri olan ‘toplumsal kültür kurumu’ olma görevi dikkate alındığında, yaşanan bu değişim ve büyüme olağandır. Zira bu değişim temelde ilhamını kütüphanenin parçası olduğu toplum ve beklentilerinden alır. Söz konusu etkileşim aynı zamanda kütüphaneleri üretilen ve depolanan bilginin organizasyonuna katkıda bulunma sorumluluğundan daha öteye, toplumsal kabulün görece daha kolay olabileceği bir çizgiye taşır (Milanesi, 2013’den aktaran; Ferreira ve Siebra, 2021, s. 3). Kütüphanenin bu yeni çizgisinde toplumla bütünleşebilmesi ve toplum temelli bir kimlik kazanması ise ancak kütüphane ve bu çizgideki hizmetlerini görünür kılacak kolaylaştırıcılarla olanaklıdır. Kütüphaneye ve çalışanlarına yeni görevler getiren bu kolaylaştırıcılardan biri de kütüphane işleyişinin rutini içinde bireysel ve kurumsal düzlemde sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmektir. Öyle ki, bugünün toplumsal formunu belirleyen sosyal ve teknolojik dönüşümler göz önüne alındığında, kütüphanelerin kullanıcılarına etkili bir hizmet sunmayı amaçlayan yenilikçi, uygun ve kaliteli hizmet biçimleri ve ürünleri geliştirebilmesi adına sosyal sorumluluk kurum kimliği açısından bir tercih olmaktan çıkıp zorunluluğa evrilmiş durumdadır (Baker ve Evans, 2011, s. 10).

20’inci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanım yaygınlığı kazanmaya başlayan olgulardan biri olan sosyal sorumluluk (Hennigfeld, Pohl ve Tolhurst, 2006, s. 117; Karanfil ve Ekinci Demirelli, 2024, ss. 569-570), ilk elde işletme yaklaşımı üzerinden şirketlerin mevcut sosyal sorunların iyileştirilmesine yönelik çabalarını ifade etmek için geliştirilmiş bir kavramdır (Lindgreen ve Swaen, 2011, s. 1). Özellikle küreselleşmenin getirdiği yeni dinamiklerle iş yaşamının değişmesi, işletmelerin yalnız yasal ve ekonomik yükümlülükleri yerine getirme çabası ile sınırlı olan hedeflerini kurumun, çalışanların ve müşterilerin çıkarını da kapsayan sınırlılıklara taşıması, sosyal sorumluluğu evrensel ölçekte daha

önemli ve öncelikli bir gündeme dönüştürmüştür. Bu dönüşüm kendini işletmelerin, kurum ve kuruluşların faaliyetlerinde sosyal, ahlaki, çevresel ve ekonomik unsurları da dikkate almaları şeklinde gösterir (Seyitoğulları ve Bilen, 2020, s. 196).

Bugün gelinen noktada bireylerin, şirketlerin ve diğer organizasyonların toplum, çevre ve diğer paydaşlar üzerinde olumlu bir etki yaratmak için aldıkları sorumlulukları ifade eden sosyal sorumluluk, aynı zamanda kâr amacı olsun ya da olmasın her türden organizasyonun sürekliliğinin ön koşullarından biridir (Freeman ve Dmytriiev, 2017, s. 8). Bu bağlamda günümüzde sosyal sorumluluk, sadece yasal yükümlülükleri yerine getirmekle kalmaz, aynı zamanda etik değerler, toplumun ihtiyaçları ve çevresel etkiler gibi daha geniş sorumlulukları da içerir. Bu kavram, genellikle bireysel sosyal sorumluluk ve kurumsal sosyal sorumluluk olmak üzere iki ana kategoride ele alınır (Knox ve Oltmann, 2018, ss. 6-7). Söz konusu gruplandırma aynı zamanda sosyal sorumluluğun -kurum kimliğinin yanı sıra çalışanlarının da hizmet sürecinin başarısında belirleyici olduğu- kütüphanelerdeki önem ve önceliğinin çıkış noktalarından biridir.

Kurumsal sosyal sorumluluk kurumların, topluma ve çevreye katkıda bulunmak için yaptığı gönüllü faaliyetlerdir. Çevre dostu ürünler üretmek, hayır kurumlarına bağış yapmak ya da onlara farklı açılardan destek olmak bu kapsamda değerlendirilebilir. Bireysel sosyal sorumluluk ise kişilerin, toplum ve çevreye katkı sağlamak amacıyla üstlendikleri sorumluluktur. Gönüllü çalışmalara katılmak, bu çalışmaları organize etmek ve yönlendirmek ya da çevreye duyarlı yaşam tarzları benimsemek, bireysel sosyal sorumluluk çabalarına örnek gösterilebilir (Demir, 2014; Büyükyılmaz ve Fidan, 2015; Roberts ve Noble, 2016; Seyitoğulları ve Bilen, 2020). Zengin bir eylem çeşitliliği potansiyeli bulunan söz konusu faaliyet ve çaba ağının işaret ettiği kurumlardan biri de kütüphanelerdir. Kâr amacı gütmeyen kurum kimliği ile birlikte düşünüldüğünde, bu işaret daha belirgin hâle gelir. Kütüphanelerin sosyal sorumluluk evrenindeki yeri kütüphane çalışanlarını da bireysel sosyal sorumluluk sürecinin öncelikli aktörlerinden birine dönüştürmektedir (Polat ve Akkaya, 2018; Ferreira ve Siebra, 2021; Abu Eid ve Hussin, 2023; Macdonald, 2023).

Etki ağı ve eylem alanları esas alındığında, sosyal sorumluluğun temel boyutları, ilgili literatürde toplumsal, çevresel, ekonomik, kültürel, ahlaki, eğitim ve bilinçlendirmeye yönelik alanlar olarak belirlenmektedir (Auld, Bernstein ve Cashore, 2008; Baker ve Evans, 2011; Karanfil ve Ekinci Demirelli, 2024). Bu yaklaşıma göre günümüzde varlığını sürdürmek, toplumsal kabul ve saygınlık kazanmak isteyen kurumlar ve bireyler, doğal kaynakları korumak, atıkları azaltmak ve çevreyi kirletmemek için çeşitli önlemler almalıdır. Bu çaba, sürdürülebilir enerji kullanımı, geri dönüşüm programları ve çevre dostu ürünlerin desteklenmesi gibi uygulamaları içerebilir (Li ve Wu, 2020, s. 2567). Doğal yaşamın ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik alınan önlemler de çevresel sorumluluğun bir parçasıdır (Auld ve diğerleri, 2008, ss. 415-416). Sosyal sorumluluğun ekonomik boyutunda, kurumların kârlılığı hedeflemeden önce çalışanlarına adil ücretler ödemesi, doğru üretim süreçleri kullanması ve tedarik zincirinde etik kurallara uyması beklenmektedir. Bu bağlamda sosyal sorumluluk günümüzde yerel ekonomilere katkı sağlamak, istihdam yaratmak ve ekonomik fırsatları eşit şekilde dağıtmak gibi ekonomik sorumlulukları da içerir (Crifo ve Forget, 2015, ss. 112-113). Sosyal sorumluluğun eğitim ve bilinçlendirme boyutunda kurumların çalışanlarında çevre ve toplumsal sorunlar hakkında farkındalık yaratmaları ve eğitimler düzenlemek gibi faaliyetlerle toplumu bilgilendirmeleri ve bilinçlendirmeleri ön plana çıkarılır. Bu öncelik hattında teknoloji, sürdürülebilirlik ve sosyal hizmetler gibi alanlarda toplumu eğitmeye yönelik projeler de sosyal sorumluluğun bir parçasıdır (Baker ve Evans, 2011, s. 5). Sosyal sorumluluğun kültürel ve etik boyutunda ise çeşitliliğin ve kültürel değerlerin korunması ile toplumsal cinsiyet eşitliği kurum ve bireylerin öncelikli sorumluluklarıdır. Bu boyutta farklı kültürlerin, inançların ve değerlerin korunması ve saygı gösterilmesi gerektiği vurgulanır (Fischer, 2004, s. 383). İşaret edilen vurgu da hem bireylerin hem de kurumların tutum ve davranışlarında etik ilkeleri benimsemeleri gerektiği anlamına gelir. Toplumsal cinsiyet eşitliği için politika ve uygulamalar geliştirilmesi sosyal sorumluluğun bu boyutunun diğer bir parçasıdır (Stobierski, 2021).

Sosyal sorumluluğun kurumsal ve bireysel açıdan farkı boyutlarda ve farklı araçlarla gösterilmesi çabası, kısa sürede paydaşlar arasında farklı deneyimlerin yaşanmasını sağlamıştır. Sürecin daha iyi kurumsal ve bireysel imaj, paydaşlar arasındaki sadakatin artması, daha fazla yatırım ve finans desteği, yönetişimin gelişmesini kolaylaştırma, rekabet gücünü arttırma, daha iyi bir iş ortamı yaratma, iş tatmin

düzeyini artırma ve işe angaje olmayı kolaylaştırma gibi kazanımlarının deneyimlenmesi ve yarattığı konfor, kişi ve kurumları sosyal sorumluluk yaklaşımında daha arzulu ve duyarlı hâle getirmiştir (Klinenberg, 2018, ss. 13, 18-19). Aynı zamanda sosyal sorumluluk adına yapılabileceklerin daha net görülmesini ve geliştirilmesini sağlayan bu kazanımların kurum ve bireylere getirdiği avantajlar şu şekilde kategorize edilebilir:

- *Toplum ve çevreye katkı:* Sosyal sorumluluk projeleri, toplumsal sorunları çözmeye ve çevreyi korumaya katkı sağlar (Krasodomska, 2013; Seyitoğulları ve Bilen; 2020, Guevara, 2024).
- *Marka değerinin artması:* Kurumlar ve işletmeler, sosyal sorumluluk projelerine dâhil olduklarında, toplumsal bilincin arttığı bir ortamda daha iyi tanınır ve güven kazanır (Krasodomska, 2013; Guevara, 2024).
- *Çalışan memnuniyeti ve bağlılık:* Kurumlar ve işletmeler, sosyal sorumluluk faaliyetlerine katıldığında çalışanların da kendilerini değerli hissedip, işlerine olan bağlılıkları artar (Krasodomska, 2013; Seyitoğulları ve Bilen; 2020, Guevara, 2024).
- *Sürdürülebilirlik:* Uzun vadeli sürdürülebilir bir iş modeli oluşturmak, hem çevresel hem de ekonomik anlamda kurumların başarı şansını artırır (Seyitoğulları ve Bilen, 2020; Guevara, 2024).

Günümüzde aralarında sürdürülebilirlik, kurumsal sürdürülebilirlik, kamusal sosyal yatırım, kamusal yönetim, toplum temelli kurum ve sosyal sorumlu yatırım (Kercher, 2007, s. 2; Jeng, 2022, s. 118; Akkaya, 2024, s. 821) gibi ifadelerin olduğu bir dizi kavram, sosyal sorumluluğu ifade etmek için de kullanılmaktadır. Bu kavramların her birinin kurum ve bireylere sosyal sorumluluk bağlamında yeni pencereler açma potansiyeli, sosyal sorumluluğun bugün eriştiği anlam ve önem derinliğinin yansımalarından biridir. Sürekli bir gelişim içinde olan bu yakınsama bağlamında sosyal sorumluluk, bireylerin ve organizasyonların etik, çevresel, toplumsal ve ekonomik alanlarda üzerlerine düşen görevleri yerine getirmeleri gerektiğini ifade eden çok yönlü bir kavramdır. Söz konusu görevler sadece maddi kazanç odaklı değil, toplumsal faydayı ve sürdürülebilirliği gözetken bir yaklaşımı ön plana çıkarır ve teşvik eder. Bu yönlendirme ve özellikle de sürdürülebilirliğin günümüzde ifade ettiği anlam dikkate alındığında, sosyal sorumluluğun hem kurum kimliğinin hem de profesyonellerinin iş görme biçiminin doğal bir eklentisine dönüşmesi beklenen alanlardan birinin kütüphaneler olduğu daha kolay görülebilecektir. Sosyal sorumluluk kavramının tanımı ve boyutları dikkate alındığında, kurumsal bağlamda bu tutuma en yakın ve yatkın kütüphane türü ise şüphesiz halk kütüphaneleridir.

Hizmet verdiği toplumun bütüncül bir yansıması ve o toplumun tüm kesimlerini kucaklaması beklenen halk kütüphanelerinin bu beklentiyi karşılaması ancak toplumla bütünleşmesi ile mümkün olabilir. Temelde halk kütüphanelerinin geleneksel hizmet anlayışları arasında gösterilen bu yetkinlik, halk kütüphanelerinin modern tarihinde toplumun değişen yapısına ve dinamiklerine bağlı olarak farklılaşmıştır. Sosyal sorumluluk, bilgi toplumu kavramı odağında biçimlenen günümüz toplumsal formunun tüm bilgi merkezlerinde olduğu gibi (Baker ve Evans, 2011, s. 3), halk kütüphanelerinde de hizmet anlayışının, çeşidinin ve biçiminin yönlendirici olgularından biridir. Bu olguyu halk kütüphaneleri evreninin diğer moda kavramlarından ayıran, sosyal sorumluluğunun yoğun olarak referans alınmasına karşın, görünürlüğüne gölge olmasıdır. Oysa halk kütüphanelerinde artık yavaş yavaş sıradan hizmet türleri arasında sayılan çocuklar, engelliler gibi farklı odaklara yönelik hizmet ve etkinlikler, kişisel gelişim ile toplumsal ve kültürel dayanışma etkinlikleri tam olarak sosyal sorumluluk bilinci gerektiren durum ve davranışlardır. Söz konusu hizmet ve etkinliklerin hem kullanıcılar/katılımcılar, hem de kütüphaneciler için kişisel gelişim, empati kurma, farklı kişi ve gruplarla etkileşim, beklentileri görme ve anlama, manevi tatmin, mesleki dönüşüm, iş birliği kültürü vb. alanlarda çok yönlü beceri kazanmalarına sağlayacağı katkı dikkate alındığında, yukarıda işaret edilen gölge kütüphaneler ve kütüphaneciler için büyük bir haksızlıktır.

Bu çalışmada, örneklem üzerinden sosyal sorumluluk algısının halk kütüphanelerindeki yeri ve önemi kütüphanecilerin yaklaşımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Söz konusu çabanın ulusal kütüphanecilik evrenindeki yerinin daha görünür olabilmesi için ise sosyal sorumluluk konusunun kütüphaneler özelindeki kavramsal arka planının genel olarak ortaya konulmasının yerinde olacağı değerlendirilmiştir.

2. Kavramsal Arka Plan

Bir kurumun veya bireyin toplumun geneline fayda sağlamak için hareket etme yükümlülüğü olduğunu öne süren ve bu eylemin etik bir çerçevesinin olması gerektiğine işaret eden sosyal sorumluluk, geride kalan yüzyılın son çeyreğinden itibaren kütüphanecilik alanının da öncelikli gündem başlıklarından bir olmaya başlamıştır. Zira kütüphanelerin bilgiye erişim, sürekli öğrenme, bağımsız karar alma ve bireyler ile sosyal grupların kültürel gelişiminde önemli sorumlulukları bulunmaktadır (IFLA, 2022).

Bugünün dünyasında yaşanan sosyal ve teknolojik değişimler, sosyal rolü bilgiye erişim ve erişilebilirlikle iç içe geçmiş olan kütüphaneleri de doğrudan etkilemektedir (Bernardino ve Suaiden, 2011, s. 31). Bu dinamik senaryoda, kamu yararını gözeten kurum kimliği ile kütüphanenin sosyal rolü ve önemi kendini yalnızca koleksiyonunda değil, sunduğu birçok hizmet aracılığıyla toplumun büyümesinde ve zenginleşmesinde de gösterir (Tello, 2013, s. 158). Bu görünürlük doğal olarak sosyal sorumluluk konusunun uluslararası alan yazınında daha çok ele alınmasını sağlamıştır. Buna karşın, ulusal yazında konunun yeteri kadar ele alınmamasının en önemli nedeninin, sosyal temalı her türlü iş ve hizmetin kütüphanelerin doğal eklentisi olarak görülmesi ve bu nedenle de öneminin yeterince fark edilmemesi olduğu değerlendirilmektedir.

Dünyanın farklı ülkelerinde kaleme alınan bu çalışmalarda sosyal sorumluluk bağlamında;

- Tek bir boyutu ya da tüm yönlerinin kütüphanelerle ilişkilendirildiği,
- Kuramsal olarak ele alındığı ya da nitel araştırmalara konu edildiği,
- Kütüphane türlerinin bütünü için genel bir yaklaşımın belirlendiği ya da belirli bir kütüphane türü özelinde daha ayrıntılı araştırmaların yürütüldüğü,
- Kurumsal kimlikle ya da kütüphane çalışanları üzerinden bireysel tutumla farkındalığın ortaya konulmaya çalışıldığı ve
- Küreselleşme ve teknoloji gibi kimi kavramların kütüphanelerdeki kurumsal ve bireysel sosyal sorumluluk algısına etkisine yoğunlaşan örnekleri görmek olanaklıdır.

Ancak, çalışmanın sınırlılıkları dikkate alındığında, söz konusu çalışmaların tamamına bu başlık altında değinilmesi olanaklı değildir. Bu nedenle, çalışmanın kavramsal arka planının kurgulanmasında sürece ilişkin genel olarak fikir verecek bir tablo ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kütüphanelerin hizmet verdikleri topluma karşı sorumlulukları ilk kez 20'nci yüzyılın ilk yarısında ilgili alan yazınında dile getirilmeye başlanmıştır. Ancak bu dönemde ifade edilen kurumsal sorumluluk daha çok kütüphanenin parçası olduğu ulusun edebi kayıtlarını korumakla sınırlıdır (Esdaile, 1933, s. 572) ve bu sorumluluğa sosyal bir boyut eklenilmiş değildir. Yüzyılın ikinci yarısı ile beraber, Amerikan Kütüphane Derneği (American Library Association [ALA]) öncülüğünde kütüphanelerin görevleri üzerinden sosyal sorumlulukları tartışılmaya başlanmıştır. Bu süreçte sosyal adalet, sosyal devrim, ırkçılığın engellenmesi ve medeni haklar kütüphanelerin sosyal sorumluluk bağlamında ele alınacak görevleri olarak dile getirilmeye başlanmıştır (Curley, 1974, ss. 84-85). 1991 yılında ALA bünyesinde *Sosyal Sorumluluk Yuvarlak Masasının* (Social Responsibilities Round Table [SRRT]) kurulması, kütüphaneler ve sosyal sorumluluk yakınsamasında konunun alan literatüründe dikkati çeken bir çalışma başlığı olmaya başladığı yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu süreçte sosyal sorumluluğun kütüphanelerin evreninde daha net görünür ve farklı yönleriyle ele alınır olmasını sağlayan bir diğer gelişme de 1997 yılında Uluslararası Kütüphane Dernekleri Federasyonu (International Federation of Library Association [IFLA]) çatısı altında *Sosyal Sorumluluk Tartışma Grubunun* (Social Responsibilities Discussion Group [SRDG]) faaliyetlerine başlamasıdır (Abu Eid ve Hussin, 2023, s. 232). Sosyal sorumluluğun kütüphanecilik alanındaki kavramsal altyapısını belirleyen diğer temel adımlar ise Birleşmiş Milletler'in "Gündem 21" (Agenda, 21) stratejisi kapsamında kütüphanelerin sosyal sorumluluğu daha çok gözeten yeni bir felsefeyle ele alınmasının gerekliliğine dikkat çekilmesi (Schopf, 2014, s. 272) ve tüm dünyayı gelecek için ortak bir eyleme yönlendiren Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin (SKH) 2014 yılında Birleşmiş Milletler tarafından dünyaya duyurulması (Akkaya, 2023, s. 127) olarak gösterilebilir. Alan yazınına vizyon kazandıran bu gelişmelerin yansıması, kütüphaneler ve sosyal sorumluluk odağında kaleme alınan çalışma sayısının ve türünün artması olmuştur. Bu çalışmalardan bir bölümü araştırmanın sınırları aşılmadan aşağıda verilmiştir.

İlgili çalışmaların önemli bir bölümü, herhangi bir kütüphane türü ve sosyal sorumluluk boyutu kısıtlaması olmaksızın, sosyal sorumluluğun genel olarak kütüphanelerle ilişkilendirildiği araştırmalardır. Bu çalışmalarda sosyal sorumluluk kapsamında sunulan hizmetlerin kütüphane kullanıcılarının entelektüel özgürlüğüne katkısı (Samek, 2001; Macdonald, 2024), bu türden kütüphane hizmetlerinin toplumda yaratacağı sosyal değişimin önemi (Raber, 2007) ve sosyal sorumluluk bağlamında yaşlı, evsiz ve engelli gibi dezavantajlı kullanıcılara sağlanacak katkının bu kişilerin toplumla uyumlaşmasına etkisi (Racelis, 2018; Aykanian, Morton, Trawver, Victorson, Preskitt ve Street, 2020) odaklanılan konulardan bazılarıdır. Bu çalışmalardaki hedef kitle dikkate alındığında, görev, sorumluluk ve ilkeleri bağlamında daha fazla ön plana çıkan kütüphane türü şüphesiz halk kütüphaneleridir.

Sosyal sorumluluk kategorisinde sunulabilecek kütüphane hizmetlerinin özellikle bilişim teknolojisinin etkisiyle çeşitlenmesi fırsatı (Roberts ve Noble, 2016) ve bu fırsatların farklı ülkelerin farklı kütüphane koşullarına bağlı olarak değişebileceği (Dyduch ve Krasodomska, 2017; Enem, Benson ve Igbokwe, 2020), söz konusu değişime uyum sağlamanın ise günümüzde kütüphanelerin en önemli toplumsal görevlerinden biri olduğuna dikkati çeken çalışmalar (Moxley ve Abbas, 2016), alan yazının bir diğer penceresidir. Genel kapsamlı çalışmaların bir bölümünde, kütüphanelerin söz konusu görev tanımıyla, bilgi yoksulluğundan ekonomik yoksulluğa kadar toplumun hemen her tür yoksulluk ve yoksunluğuna getirilecek çözümlerin etki gücünü arttıracasına değinilmektedir (Haider ve Bawden, 2007). Sosyal sorumluluk konusuna ilgili sivil toplum örgütlerinin üzerinden bakan (Kagan, 2008; Knox ve Oltmann, 2018) çalışmalar ise kavramın günümüz kütüphanecilik hizmetleri eksenindeki yerinin daha hızlı bir biçimde fark edilmesini hedeflemiş görünmektedir. Bilişim tabanlı yenilikler ile sivil toplum örgütlenmesi sürecinin referans alınacağı bir yaklaşımla sosyal sorumluluk kavramı ve kütüphanedeki yansımalarının görünürlüğü söz konusu olduğunda da halk kütüphaneleri diğer kütüphaneler ve bilgi merkezi türlerinden bir adım önde durmaktadır.

Uluslararası alan yazınında sosyal sorumluluk konusunu kütüphanecilik bağlamında ele alan çalışmaların önemli bir bölümü, özellikle belli bir kütüphane türü üzerinden sosyal sorumluluğun günümüzdeki önemi ve kütüphane hizmetlerindeki yerine odaklanan araştırmalardır. Bu kısıta sahip araştırmalarda ön plana çıkan iki kütüphane türünün halk kütüphaneleri ve üniversite (akademi) kütüphaneleri olduğu görülmektedir. Sosyal etkileşimin ve buna bağlı olarak toplumsal bütünleşme ve kültürel uyumun kurumun daha öncelikli görev tanımları içinde yer aldığı halk kütüphanelerinin bu noktada biraz daha ön planda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Odağında halk kütüphanelerinin yer aldığı çalışmalarda, kurumsal sosyal sorumluluk bilinci ile hareket etmenin ve hizmet planlamasının, parçası olunan toplumun çağın koşulları ve beklentilerine göre dönüştürülmesinde doğrudan etkili olacağına dikkat çekilmektedir (Wickramarachchi, 2021). İlgili çalışmalarda, sosyal sorumluluk bilinci ve gereği ile hizmet planlaması yapmanın kütüphanecilik mesleğinin evrensel etik ilkeleri ile organik bağına vurgu yapılmaktadır. Söz konusu çalışmalarda bu iki tutumun başarısının birbirinden güç alacağını, bundan da kütüphanenin, çalışanların ve kullanıcıların tamamının kârlılık elde edeceğini dile getiren yaklaşımları görmek de olanaklıdır (Soltani-Nejad ve diğerleri, 2021). Sosyal sorumluluğun halk kütüphaneleri kapsamında ele alındığı çalışmalarda odaklanılan bir diğer husus da kurumda yürütülen sosyal sorumluluk uygulamalarının çalışanların ve kullanıcıların bakış açılarıyla değerlendirildiği, bu kapsamda sosyal sorumluluğun boyutlarının da karşılaştırmalar yapılarak seçili evrenden elde edilen verilerle analiz edildiği saha araştırmalarıdır (Ferreira ve Siebra, 2021; Adeyemi ve diğerleri, 2024).

Sosyal sorumluluk kavramı tam olarak ön plana çıkarılmış olmasa da Türkiye’de halk kütüphanesi hizmeti verilmesinin merkezi sorumluluğunu üstlenmiş olan Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü’nün (KYGM) de ulusal literatüre tam olarak yansımayan çabaları söz konusudur. Farklı türden etkinlikler, yayınlar ve hizmetlerle geniş bir yelpazeye erişen bu çabaların tamamı doğrudan ya da dolaylı olarak halk kütüphanelerini topluma karşı daha sorumlu olmaya yöneltmektedir. İlerleyen aşamalarda kendi özgünlüğünü de yaratacak olan bu yönelim aynı zamanda halk kütüphanelerinin yenilikçi hizmet anlayışının bir gereğidir. Çocuk, bebek ve gezici kütüphane ile halk kütüphanelerinde mimari uygulamalar çalıştayları, sergiler, gönüllülük esaslı çalışmalar, her yıl farklı temalarla kutlanan ve bu temaların neredeyse tamamı içinde sosyal sorumluluğu da barındıran Kütüphane Haftası etkinlikleri ve değişik konulara odaklanan kampanyalar KYGM’nin bu gereklilikle

yola çıkılan faaliyetleridir (KYGM, 2025). Önemli bir bölümü farklı kamu ve özel sektör temsilcileri ile ciddi iş birlikleri gerektiren bu faaliyetlerin arka planında, hizmet vermekle sorumlu olunan toplumun beklentilerini karşılayabilmek yer alır. Söz konusu kaygı ise beraberinde gizli özne olarak sosyal sorumluluğu da getirir.

Sosyal sorumluluk olgusunun üniversite kütüphaneleri bağlamında ele alındığı araştırmalarda tek bir yükseköğretim kurumu üzerinden sosyal sorumluluk hizmet anlayışının işletilmesinden (Vijesh ve Mohanan, 2018), bir bölge ya da ülke üzerinden genellemelerin ortaya konulduğu (Morillas, Díaz ve Pulido, 2014; Šimić, Mihaljević ve Tolušić, 2018; Jaeger-McEnroe, 2024) çalışmalara rastlamak olanaklıdır. Bu çalışmalarda kurum kimliğini şekillendirirken sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmenin ve hizmet planlamasında söz konusu bilinçlilik hâlinin gözetilmesinin gereği üzerinde durularak, sürecin sonunda elde edilecek kurumsal kazanımlara değinilmektedir. Alan yazınında, halk kütüphanelerinde olduğu gibi, 21'inci yüzyılın bilişim teknolojisi odağında değişen kütüphanecilik anlayışının sosyal sorumluluk algısıyla kütüphanecilik hizmetlerini daha çok yaklaştırdığına vurgu yapılan (Adegbaye, 2023) çalışmalar da bulunmaktadır.

Uluslararası alan yazınında sosyal sorumluluk ve kütüphane yakınsaması bağlamında ilişkili olarak çalışılan diğer alt konular arasında ise genel literatür değerlendirmesinin yapıldığı (Abu Eid ve Hussin, 2023) ve kurumsal sosyal sorumluluğun sürdürülebilirlik ve kurumsal sürdürülebilirlik evreninde süreci kolaylaştıracak bir unsur olarak değerlendirildiği (Sarkar, 2020) araştırmalar bulunmaktadır. Sürdürülebilirlik ve beraberinde getirdiği diğer kavramlar ulusal literatürde sosyal sorumluluğun kütüphaneler ve kütüphanecilikle ilişkilendirildiği neredeyse tek alt çalışma alanıdır. Sayıları son derece az olan bu çalışmalarda kütüphanelerin sosyal sorumluluk bağlamındaki hizmet felsefesi; toplum temelli hizmet, kurumsal sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma ekseninde ele alınmıştır (Akkaya, 2023; Akkaya, 2024; Kavak, 2024). Yine az sayıdaki dolaylı ilişkilendirilmiş çalışmada ise kütüphanelerin toplumsal kültür kurumu olmaları üzerinden, hizmet verilen toplumun sosyal unsurlarını gözetken hizmetlere ilişkin yetenek ve yeterlilikleri üzerinde durulmuştur. Araştırmanın ön hazırlık sürecinde yapılan literatür taramasında, ulusal yazında farklı disiplinlerde sosyal sorumluluk olgusunun farklı yönleriyle ve ayrıntılı olarak ele alındığı çok sayıda çalışma tespit edilmesine karşın, çalışma başlığında sosyal sorumluluk ya da kurumsal sosyal sorumluluk ile kütüphane kavramlarının birlikte verildiği herhangi bir araştırma tespit edilememiştir. Çalışma bu yönüyle ulusal alan yazınında bir ilk olma özelliğine sahiptir.

Toplumsal kültür kurumlarında sosyal sorumluluk, kültürel ve sanatsal faaliyetler yürüten organizasyonların, toplumda olumlu bir etki yaratmak için üstlendikleri sorumlulukları ifade eder. Bu tür kurumlar, yalnızca kültür ve sanat üretmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal fayda sağlamak, çevresel sürdürülebilirlik oluşturmak, toplumsal eşitlik gibi önemli sosyal sorumluluk alanlarında da aktif olurlar. Toplumsal kültür kurumlarının sosyal sorumlulukları, kültür ve sanat alanının sağladığı potansiyel aracılığıyla toplumu dönüştürmeyi, toplumsal sorunlara dikkat çekmeyi ve insanları daha bilinçli hale getirmeyi hedefler. Bu kurumlar, sadece kültürel değerlerin korunmasından değil, aynı zamanda toplumun daha eşitlikçi, adil ve sürdürülebilir bir şekilde gelişmesinden sorumludur. Henüz ulusal literatüre yansımış olmasa da tanım, görev ve işlevlerinde işaret edildiği gibi, söz konusu sorumluluğu üstlenmesi beklenen kurumlardan biri de kütüphaneler olmalıdır. Bu gereklilik, çalışmanın da çıkış noktalarından birini oluşturmaktadır.

3. Amaç, Kapsam ve Yöntem

IFLA (2012)'ya göre, hangi türden olursa olsun, kütüphanelerin ve bu kütüphanelerde görev yapan kütüphanecilerin temel görevi; kişisel gelişim, eğitim, kültürel zenginleşme, eğlence, ekonomik aktivite ve demokratik katılımı yaygınlaştırmak konusunda bilginin erişilebilir olmasını sağlamaktır. Halk kütüphaneleri ve kütüphanecilerinin bu temel görevi yerine getirirken yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve diğer farklılıklara bakmaksızın hizmet sunumu yükümlülüğü vardır. Söz konusu yükümlülük aynı zamanda kütüphanecilik mesleğinin etik ilkelerinin de merkezinde yer alır (Koehler, 2015, s. 12). Meslek bağlamında etik boyutu da olan bu yükümlülük, kütüphanelere ve kütüphanecilere, sunulan hizmetlerde ve bu hizmetlerin planlanmasında sosyal sorumluluğu gözetme, sosyal sorumluluk çalışmalarında yer alma ve bu açıdan da toplumsal farkındalık yaratma misyonu yüklemektedir. Kütüphaneler ve çalışanları, bireyin bilgi ihtiyacını karşılamaktan öte toplumun bütünleşmesine,

kültürel uyumuna ve sürdürülebilir gelişimine ancak bu yaklaşımla katkı sağlayabilir. Bu noktadaki başarı ise günümüzde kütüphanelerin toplumsal kabulü ve saygınlığı için adeta bir ön koşuldur.

Bu çalışmanın amacı; Niğde’de Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğüne bağlı olarak hizmet veren halk kütüphanelerinde görev yapan kütüphane çalışanlarının sosyal sorumluluk anlayışını ve bu anlayışın kütüphane hizmetlerine nasıl yansıdığını analiz etmektir. Zira kütüphanecilerin sosyal sorumluluk bilinci ve bu sorumluluğu eyleme dönüştürme konusundaki yetenek ve yeterlilikleri, günümüzde kurumsal olarak kütüphanelerin kendilerini topluma kanıtlamalarını sağlayacak en önemli kolaylaştırıcılardan biridir. Sınırlılıklar kapsamında kütüphanecilerin sosyal sorumluluğu nasıl tanımladıklarını, hangi alanlarda sosyal sorumluluk çalışmalarına katıldıklarını ve bu çalışmaların yerel topluma sağladığı katkılar hakkındaki görüşlerini ortaya koymak araştırmanın bütünlüyci hedefi olarak belirlenmiştir.

Araştırmadan elde edilen bulguların, halk kütüphanelerindeki sosyal sorumluluk faaliyetlerinin etkinliğini arttırmaya yönelik politikaların geliştirilmesine katkı sağlaması beklenmektedir. Ortaya konan sonuçların, kütüphanecilerin mesleki gelişimine destek olarak hizmet kalitesinin yükseltilmesine ve toplumun ihtiyaçlarına daha duyarlı bir hizmet anlayışının yerleşmesine yardımcı olacağı değerlendirilmektedir. Araştırmada elde edilen bulgular ve bulgular ışığında varılan sonuçların politika yapıcılar ve yöneticiler için sosyal sorumluluk projelerinin planlanması ve uygulanması konusunda yol gösterici bir kaynak olması çalışmanın nihai başarısı olacaktır.

Araştırma kapsamında yanıt bulunması amaçlanan sorular şu şekilde belirlenmiştir;

- Çalışanlar halk kütüphanesi ve sosyal sorumluluk ilişkisi konusunda kabul edilebilir bir bilinçlilik ve farkındalığa sahip midir?
- Çalışanlar kullanıcılara sundukları hizmetlerin bir sosyal sorumluluk olarak değerlendirilmesi konusunda ne düşünmektedir?
- Çalışanlar kullanıcılara sundukları hizmetlerin hangilerini bir sosyal sorumluluk eylemi olarak değerlendirmektedir?
- Çalışanlar sosyal sorumluluk farkındalığı ve eylemini kurum kimliği ve bu kimliğin toplumsal kabulü açısından nasıl değerlendirmektedir.

Araştırmanın kapsamını, Niğde ili ve ilçelerinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğüne bağlı halk kütüphanelerinde görev yapan ve üniversitelerin BBY bölümlerinden mezun olan 16 kütüphane çalışanı oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında aynı zamanda çalışmanın evrenini de oluşturan 16 kütüphane çalışanının tamamı ile görüşülmüş ve görüşmeler gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir¹. Araştırma yalnızca Niğde ilinde görev yapan halk kütüphanelerindeki kütüphanecilerle sınırlıdır ve elde edilen bulgular, evren dışındaki kütüphaneler ve kütüphaneciler için genelleme yapılamaz. Bu sınırlılık, araştırmanın bulgularının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulmuştur.

Çalışmanın kuramsal boyutunun kurgulanmasında alan yazında yer alan kaynakların ve belgelerin incelenmesine dayanan kaynak/belge tarama (Karasar, 2009) veri toplama tekniğinden yararlanılmıştır. Bu süreçte elde edilen verilerin araştırmanın amacına uygun olarak metne dönüştürülmesinde, çalışmanın temel kavramlarının açıklanmasında ve nitel araştırmanın kavramsal altyapının oluşturulmasında ise metnin ele alınan konunun problemine ilişkin olarak betimlemesi ve tasvir edilmesini amaçlayan (Yıldırım ve Şimşek, 2011) betimleme yönteminden yararlanılmıştır. Evreni oluşturan kütüphanecilerin sosyal sorumluluk ve kurumsal sosyal sorumluluk kavramları ile kütüphane ve kütüphaneci ilişkisine ilişkin görüşlerinin ortaya konulmasında ise görüşme tekniği kullanılmıştır. Katılımcının iç dünyasına girerek onun ilgili konu ya da durum hakkındaki bakış açısını anlamayı hedefleyen (Patton, 2014) görüşme tekniği ile derlenen bilgilerde veri kaybını en aza indirmek adına, katılımcıların izni ile görüşmeler esnasında ses kaydı alınmıştır. Katılımcıların yalnız 3’ü ses kaydı alınmasını istememiş, bu katılımcılarla yapılan görüşmelerde sorulara verilen yanıtlara ilişkin notlar alınmıştır. Bu bağlamda çalışmada “görüşmenin yarı yapılandırılmış açık uçlu görüşme yürütme,

¹ Görüşme dokümlerine <https://aperta.ulakbim.gov.tr/record/285899> adresinden erişilebilir.

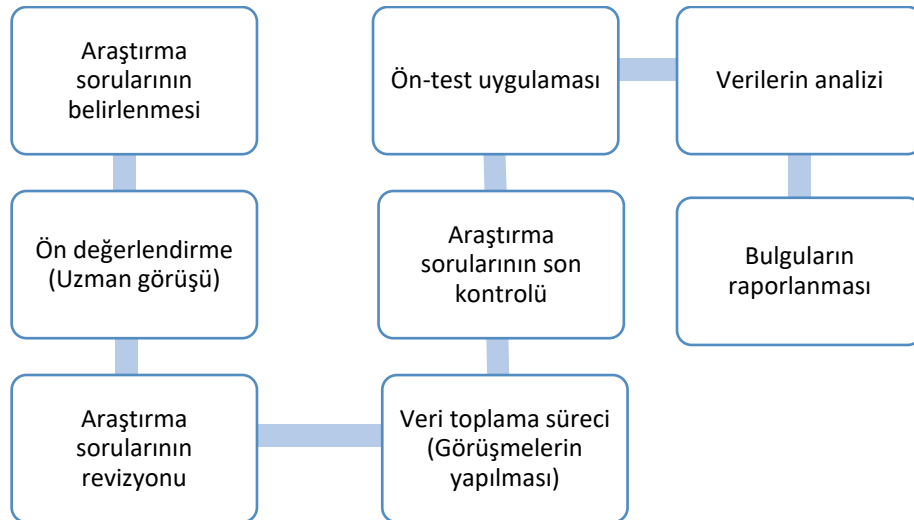
görüşme ses kaydına alma ve ses kaydını yazıya dökme” (Creswell, 2021) alt türü uygulamaya konulmuştur.

Çalışma kapsamında hazırlanan soruların kurgusunda yukarıda listelenen araştırma sorularının yanıtlarının alınabilmesi gözetilmiştir. Bunun yanı sıra, ilgili alan yazınından elde edilen bilgiler ile mesleki deneyimiyle konu hakkında görüş bildirme yetkinliğine sahip olan meslek temsilcilerinin görüşleri de görüşme sorularının nihai biçiminin verilmesinde dikkate alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan görüşme sorularının ilk biçimi, içinde Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü’nün ilgili müdürlük temsilcisi, il halk kütüphanesi yöneticisi, il halk kütüphanesi çalışanı, ilçe halk kütüphanecisi yöneticisi, ilçe halk kütüphanesi çalışanı ve bilgi bilim formasyonuna sahip bir akademisyenin yer aldığı “ön değerlendirme” grubu ile paylaşılmıştır. Gruptan elde edilen geri bildirimler ışığında revize edilen görüşme sorularının yeni biçiminin anlaşılabilirliği için, 12-17 Aralık 2024 tarihleri arasında 5 kişi ile bir ön-test gerçekleştirilmiştir. Ön-test sonuçlarına ilişkin değerlendirmede, bazı sorularda yeniden revizyon yapılarak, görüşme sorularına son biçimi verilmiştir. Son revizyonun ardından, veri toplama süreci başlatılmıştır.

Araştırmanın verileri, sınırları daha önce verilen kütüphane çalışanlarından elde edilmiştir. Katılımda gönüllülük esasının gözetildiği bu süreçte, araştırmanın evrenini oluşturan 16 kişinin tamamı görüşme talebini kabul etmiştir. Görüşmeler, 23 Aralık 2024-13 Ocak 2025 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin %75’i (12 kişi) yüz yüze, geri kalan yüzde 25’i (4 kişi) ise katılımcıların programlarının ve çalışma koşullarının uygun olmaması nedeniyle çevrim içi gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında, veri kaybını en aza indirmek için, katılımcıların da onayı ile aynı anda ses kaydı da alınmıştır. Söz konusu ses kayıtlarının deşifre edilerek görüşme ayrıntıları ile karşılaştırılmasının ardından veriler bir bütün olarak analiz edilmiştir. Süreç içerisinde oluşan çalışma basamakları Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1

Veri toplama süreci

Çalışmada, nitel araştırmaların bilimselliği açısından son derece önemli olan etik ilke ve süreçlere uyulmuş, Merriam (2015, s. 221) tarafından nitel araştırmaların geçerlilik ve güvenilirliğin sağlanması amacıyla geliştirilen stratejiler dikkate alınmıştır. Çalışma kapsamında katılımcıların araştırma konusuna ilişkin görüşlerine başvurmak noktasında kolaylık sağlaması için katılımcılara K1 (Katılımcı 1)’den başlayarak K16 (Katılımcı 16)’ya kadar özel bir kod verilmiştir. Görüşmeler gerçekleşikten sonra aynı gün deşifre edilmiş ve yapılan kodlamalarla ilişkilendirilmiştir. Bütün görüşmeler tamamlandıktan sonra deşifrelerin analizi MAXQDA nitel araştırma programından yararlanılarak yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, verilen yanıtlara göre oluşan temalar bireysel sosyal sorumluluk ve kurumsal sosyal sorumluluk yaklaşımları referans alınarak aşağıdaki şekilde oluşmuştur:

Bireysel Yaklaşım

- Halk kütüphanesinin sosyal sorumluluk algısı
- Sosyal sorumluluk faaliyetlerinin etkisi
- Katılım ve mesleki gelişim

Kurumsal Yaklaşım

- Sosyal sorumluluk uygulamaları
- Sosyal sorumluluk çalışmalarının etkisi
- Karşılaşılan zorluklar
- Geliştirme ve stratejiler

Çalışmada görüşmelerin bilimsel etik ilkelere uygunluğu adına İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Etik Kurulundan 11.12.2024 tarihinde 2024/21-03 karar numarası ile etik izin alınmıştır.

4. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde Niğde’de halk kütüphanelerinde görev yapan kütüphanecilerin bireysel ve kurumsal düzeyde sosyal sorumluluk algıları, bu algıların kütüphane hizmetlerine yansımaları ve toplumsal katkıları üzerine elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bireysel sosyal sorumluluk yaklaşımı 3 temada 9 soru, kurumsal sosyal sorumluluk yaklaşımı ise 5 temada 11 soru olarak hazırlanmıştır.

Bulgularda ilk göze çarpan ve neredeyse tüm katılımcılarda ortak bir vurgu olarak öne çıkan nokta; halk kütüphanesinin kurumsal olarak topluma daha geniş bir sosyal ve kültürel boyutta hizmet vermek istediği, kütüphanecilerin bununla ilgili çalışmalar yaptığı, kütüphanecilerin sosyal sorumluluk bilinci ve isteğinin yüksek olduğudur. Kütüphanecilerin kütüphaneyi “toplumsal kültür kurumu” kimliği ile nitelemeyi benimsediği, bu kimliğin hakkını verebilecek sosyal sorumluluk projeleri için çalışırken kurumsal, toplumsal ve altyapısal bazı engellerle karşılaştığı bir diğer genel bulgudur. Elde edilen bulguların ayrıntısı, çalışmada belirlenen yaklaşımlar ve öncelikler gözetilerek aşağıda verilmiştir.

4.1. Bireysel Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı

4.1.1. Halk Kütüphanesinin Sosyal Sorumluluk Algısına Yönelik Bulgular

Araştırma kapsamında katılımcılardan halk kütüphanesinin sosyal sorumluluk algısına ilişkin görüşlerini paylaşmaları istenmiştir. Elde edilen verilere göre katılımcılar için en önemli nokta, halk kütüphanelerinin kapsayıcı erişim ve çeşitliliği destekleyen toplumsal bir kültür kurumu olduğu saptamasıdır. Katılımcılar halk kütüphanesinin yalnızca kitap ödünç verme veya sessiz çalışma alanı sunma işlevini aşarak topluma dönük zengin bir kültür odağı hâline gelmesi gerektiği konusunda hemfikir görünmüştür. Katılımcılara yöneltilen “Halk kütüphanesinin toplumsal bir kültür kurumu olması konusunda ne düşünüyorsunuz?”, “Halk kütüphanesinin toplumsal sorumluluklarını nasıl tanımlarsınız?” ve “Halk kütüphanesinin topluma hizmet ederken en önemli öncelikleri sizce nelerdir?” soruları “Halk Kütüphanesinin Sosyal Sorumluluk Algısı” teması altında bütüncül bir yaklaşımla “bilgi erişimi”, “eğitim ve yaşam boyu öğrenme”, “fiziksel ortam”, “kapsayıcı erişim ve çeşitlilik”, “kullanıcı odaklılık”, “kültürel bağ ve aktarım”, “kültürel etkinlikler”, “kütüphane misyonu”, “okuma kültürü”, “paydaş iş birliği”, “sosyal işlev”, “toplumsal duyarlılık”, “toplumsal kimlik” temaları ile incelenmiştir. Elde edilen verilere göre “kapsayıcı erişim ve çeşitlilik” katılımcılar tarafından öncelikli toplumsal sosyal sorumluluk olarak belirtilmiştir. Bu konuda en dikkati çeken açıklamalardan birini dile getiren katılımcı söz konusu duyarlılığı şu şekilde nitelemiştir:

“...Ücretsiz hizmet vermemiz, yediden yetmişe geniş bir yaş grubuna hitap etmemizi sağlıyor. Bu da toplumun her kesimine daha kolay ulaşabilmemiz anlamına geliyor...” (K1)

“Toplumsal kimlik ve değer” ise bu bağlam altında dikkat çeken başka bir nokta olmuştur. Dokuz katılımcı kütüphanelerin toplumsal sorunlara duyarlılık, kültürel bağ ve aktarımı sağlama, bulunduğu yerin kültürünü yansıtırma sorumlulukları nedeniyle önemli bir kültürel merkez olduğunu belirtmişlerdir. Bu noktada bir katılımcının şu ifadeleri dikkat çekmiştir:

“...kütüphaneler birçok kuruma göre daha fazla ilgi çekebilir. Çünkü kütüphaneler imaj olarak sosyal sorumluluğa çok uygun kurumlar. Yediden yetmişe herkese açık olduğu için sosyal sorumluluk alanında çok güçlü bir konumda...” (K2)

Bu bölümde görüşmelerde elde edilen veriler “dezavantajlı gruplara ulaşım”, “hedef kitle genişletme”, “kültürel aktarım”, “kütüphane bilinirliği ve etki”, “kütüphane etkinliklerinin etkisi”, “kütüphane kullanım amaçları”, “kütüphanecilerin rolü”, “kütüphanenin liderlik rolü”, “okuma kültürü ve eğitim”, “paydaş katılımı ve iş birliği”, “toplumsal dönüşüm” ve “toplumsal farkındalık” temaları üzerinden analiz edilmiştir.

Katılımcıların çoğu, özel gün ve haftalarda düzenlenen etkinliklerin toplumsal farkındalığı artırdığını belirtmiştir. Bu farkındalık yaratma rolünün kütüphanenin temel misyonlarından birisi haline gelmesi gerektiğini savunan bir görüş şu şekilde ifade edilmiştir:

“Önemli gün ve haftalarda farkındalık programları düzenleyerek toplumsal sorunlara dikkat çekiyoruz. Engelliler haftası, yaşlılar haftası gibi özel günlerde etkinlikler yaparak bu konularda toplumsal bilinci artırmaya çalışıyoruz. Göç veya diğer sosyal sorunlar için de benzer çalışmalar yapılabilir, fırsat eşitliğini vurgulayabiliriz.” (K4)

Genel eğilimin kütüphanelerin yalnız veya iş birlikleriyle, toplumu bir araya getiren, toplumsal farkındalık oluşturan ve bu yönüyle toplumsal dönüşümü sağlayan kurumlar olduğu görülmüştür. Katılımcılar, kütüphanenin bu görevi yerine getirirken fiziksel eksikliklerin kütüphaneyi ve kütüphaneciyi sınırladığını da ifade etmişlerdir. Bir katılımcı konuyla ilgili görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Aslında çok güzel şeyler yapılabilir ama bizim kütüphanemizde alan yetersizliği var. Mesela atölyeler kurmak isteriz ama uygun yerimiz yok. Kısıtlı imkânlarla akıl-zekâ oyunları, el işi etkinlikleri yapıyoruz. Daha kapsamlı etkinlikler için alan ve malzeme gerekiyor.” (K3)

Katılımcılar, kütüphanecilerin toplumsal farkındalık yaratma rolünün büyük önem arz ettiğini belirtmişlerdir. Engelliler için erişilebilirlik sorunlarından çevre bilincine, eğitimden insan haklarına kadar birçok konuda etkinlikler ve çalışmalar yapmanın öneminden bahsederken daha aktif olmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. K10 bu rol için, “Bu çok önemli bir görev. Hatta birincil görevlerimizden diyebilirim.” ifadelerini kullanırken K8, “Çok etkin olduğumuzu düşünmüyorum. Daha geri plandayız. Toplumsal sorunlar konusunda farkındalık yaratma rolümüz ikincil konumda kalıyor.” ifadeleriyle bu rolü tam anlamıyla gerçekleştirmediğini belirtmiştir.

Katılımcıların önemli bir bölümü sosyal sorumluluk projelerinin ve etkinliklerinin yerel düzeyde olumlu bir izlenim bıraktığını ve kütüphaneye olan ilgiyi artırdığını belirtmiştir. Yerel halktan gelen geri bildirimlerden bahseden bir katılımcı şu ifadelerle yer vermiştir:

“Kütüphanemiz oldukça aktif, toplumsal farkındalık yaratıyor. Yerel halktan da bu yönde olumlu geri dönüşler alıyoruz. “Daha önce bu kadar aktif bir kütüphane görmemiştik” diyenler oluyor. Bu da bizim çalışmalarımızın toplumda yankı bulduğunu gösteriyor.” (K4)

Farklı bir görüş olarak iki katılımcı (K4 ve K7) kütüphanelerinin kent içinde bulunduğu konumların, veya kent sakinleri arasında tanınırlığın düşük olması nedeniyle sınırlı etki edebildiklerini ifade etmiştir. Bir katılımcı da toplumun ilgisizliğini şu cümlelerle açıklamıştır:

“...Halk genelde kütüphaneyi ders çalışma yeri olarak görüyor. Etkinlikler ya da sosyal sorumluluk projeleri için gelen çok fazla yok. Toplum bu konuda biraz ilgisiz.” (K8)

Genel bir değerlendirme yapıldığında katılımcıların çoğu sosyal sorumluluk projelerinde yeterince aktif olması durumunda yerel topluluk nezdinde önemli bir toplumsal etki yaratabileceğini kabul etmektedir. Belirli engellere rağmen yapılan faaliyetler (özel gün ve haftalarda yapılan etkinlikler olsa bile) toplumda iyi karşılık bulup, algıyı olumlu yönde dönüştürmektedir. Bu değerlendirme sonucunda şu iki boyut belirginleşmektedir; *kütüphane olanaklarını geliştirerek daha etkin hizmet sunma ihtiyacı* ve *farkındalık ve katılımı artıracak iş birlikleri*. Buna karşın, katılımcıların büyük çoğunluğu ister istemez üstlendiği “sosyal sorumluluğu” yerelde önemli karşılık bulduğu ve bu karşılığın niteliğinin kütüphaneye sunulan destek ve kütüphanecilerin inisiyatif alabilme becerisiyle doğru orantılı olduğu görüşünde birleşmektedir.

4.1.3. Sosyal Sorumluluk Projelerine Katılım ve Mesleki Gelişime Etkilerine Yönelik Bulgular

Bu tema altında yer alan üç soru, kütüphanecilerin sosyal sorumluluk çalışmalarına katılım düzeylerini, hangi programlarda yer aldıklarını ve bu deneyimin kendi mesleki gelişimleri üzerinde nasıl bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. Katılımcıların verdiği yanıtlar, kütüphanecilerin çoğunlukla imkânlar dâhilinde aktif olmaya çalıştıklarını, katıldıkları programlarda farklı beceriler ve yetkinlikler kazandıklarını ve mesleğe dair bakış açılarını genişlettiklerini göstermiştir. Diğer yandan kütüphanecilerin bazılarında kütüphanenin insan kaynağı eksikliğinden dolayı, söz konusu faaliyet ve hizmetlere sınırlı katılım olanağı bulabildiği dikkat çekmiştir. Bu bölümdeki yanıtlar ‘Etkinlikler’ ve ‘Gelişim Alanları’ olmak üzere iki tema altında incelenmiştir. Temaların alt alanlarında ön plana çıkan unsurlar ise aşağıda listelenmiştir.

Etkinlikler;

- Çocuklara yönelik etkinlikler
- Engellilere yönelik etkinlikler
- Sosyal sorumluluk faaliyetleri
- Kişisel gelişim etkinlikleri
- Kültürel etkinlikler
- Toplumsal dayanışma etkinlikleri

Gelişim Alanları;

- Çok yönlü beceri kazanma
- Empati geliştirme
- Farklı gruplarla etkileşim
- İş birliği ve ağ genişletme
- Kişisel gelişim
- Kullanıcı ihtiyaçlarını anlama
- Manevi tatmin
- Mesleki dönüşüm
- Toplumla yakınlaşma

Bu temada katılımcılara yöneltilen “*Kütüphanenizin sosyal sorumluluk çalışmalarında aktif olarak yer alıyor musunuz?*” sorusuna yanıt olarak 13 katılımcı düzenli olarak yer aldığını, 2 katılımcı ara sıra yer aldığını, 1 katılımcı da bulunduğu kütüphaneye yeni atandığı için henüz aktif yer alamadığını ama zamanla aktif olmayı planladığını belirtmiştir.

Katılımcıların bahsettikleri sosyal sorumluluk programlarının çeşitli alanlarda gerçekleştiği görülmüştür. Bu programlarda en sık tekrarlanan çalışmalar şu şekilde sıralanabilir:

- *Afet durumunda gönüllü olma:* Deprem bölgesinde gezici kütüphane hizmetleri verme.
- *Gezici kütüphane hizmetleri:* Kırsal kesimlere kitap desteği.
- *Çocuk ve gençlere yönelik etkinlikler:* Çocuklar İçin Felsefe (P4C), el sanatları atölyesi, masal ve şiir, özel gün ve haftalarda yapılan etkinlikler, sokak oyunları öğretimi, anne-çocuk atölyeleri, zekâ oyunları.
- *Engellilere yönelik çalışmalar:* İşaret dili eğitimleri ve farkındalık eğitimleri.
- *Kültürel ve sanatsal projeler:* Okuma etkinlikleri, sinema, drama, okur-yazar buluşmaları, kitap kulübü etkinlikleri ve kültür aktarımı.
- *Kişisel Gelişim Etkinlikleri:* Bireysel kariyer planlaması, yetkinlik ya da entelektüel birikimi hedefleyen çabalar.
- *Dezavantajlı Gruplara Yönelik Çalışmalar:* Fiziksel, zihinsel, dilsel, kültürel vb. dezavantajlı grupları hedefleyen çalışmalar.

Katılımcıların büyük çoğunluğu, sosyal sorumluluk projelerinde yer almanın kişisel ve mesleki becerilerini geliştirdiğini ifade etmiştir. Farkındalık artışı, toplumla yakınlaşma, mesleki tatmin, iletişim ve halkla ilişkiler becerisinin geliştiğine dair düşüncelerini ifade eden bir katılımcı şu cümleleri kullanmıştır:

“...Empati duygumu geliştiriyor, insanların gereksinimlerini anlamamı sağlıyor. Kitap tavsiyelerinde daha bilinçli davranabiliyorum. Farklı insanlarla tanışıyorum, hitabet yeteneğim gelişiyor. Akademik çalışmalarım, yüksek lisansım ve iletişim becerilerimde büyük katkısı oluyor.” (K5)

Başka bir katılımcı da çalışmalarda aldığı görevlerden edindiği becerileri şöyle ifade etmektedir:

“Sunuculuk yaparak hitabet yeteneğimi geliştiriyorum. Sosyal medyanın yönetimi, video montaj, tasarım gibi beceriler ediniyorum. Normalde çok sessiz, durağan bir meslek diye düşünülen kütüphanecilik, böylece farklı yetenekler kazanmama yardımcı oluyor.” (K3)

Bu süreçte üzerinde durulan bir diğer önemli kazanımın da kurumlar arası iş birliği ve ağ kurma becerisi olduğu görülmektedir. Katılımcıların bu tür iş birliklerinde rol almasının hem kurumsal hem de kişisel etkileşim ağını geliştirdiği belirtilmiştir. Bu konuda bir katılımcının görüşü şöyle olmuştur:

“Eskiden tek başına 'kitap veren kütüphaneci' modeli vardı. Artık kütüphanecilik, iş birlikleri kurmayı, organizasyon yapmayı gerektiriyor.” (K11)

Elde edilen veriler ışığında, genel olarak halk kütüphanesi çalışanlarının sosyal sorumluluk çalışmalarına katılmaya oldukça istekli oldukları görülmüştür. Kütüphaneciler gönüllülük esasına dayalı veya kurumlarla iş birliği yaparak pek çok alanda kendilerini geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Hem kurumların hem de çalışanların desteğiyle sürdürülen bu çalışmalar, kütüphanenin daha kapsayıcı olmasını sağlamakta ve toplumsal dönüşüm sürecindeki rolünü pekiştirmektedir.

4.2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı

4.2.1. Sosyal Sorumluluk Uygulamalarına İlişkin Bulgular

Bu tema altında yer alan üç soruda ‘düzenli sosyal sorumluluk çalışmaları’, ‘toplumsal sorunlara ilişkin etkinlik çeşitliliği’ ve ‘kütüphane çalışanlarının sosyal sorumluluk bilinci’ kurumsal düzeyde ele alınmıştır. Temada incelenen ilk soru olan “Kütüphanenizde düzenli olarak sosyal sorumluluk çalışmaları yapıyor mu?” sorusuna yanıt olarak 8 katılımcı düzenli olarak yaptıklarını, 8 katılımcı da ara sıra yaptıklarını belirtmiştir. Görüşmede düzenli etkinliklerde genellikle özel gün ve haftaların ön plana çıktığı görülmüştür.

Kütüphanede hangi toplumsal sorunlara ilişkin çalışmalar yapıldığına dair soruya verilen yanıtlar ise şu temalarla incelenmiştir:

- Dezavantajlı gruplara yönelik çalışmalar
- Dönemsel etkinlikler
- Eğitim odaklı çalışmalar
- Engellilere yönelik çalışmalar
- Öğrenci odaklı çalışmalar
- Toplumsal sorun odaklı projeler

Yanıtlar değerlendirildiğinde, katılımcıların genellikle engellilere ve dezavantajlı gruplara yönelik çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Bina erişilebilirliği (sarı çizgiler, tuvaletlerde alarm sistemleri) işaret dili etkinlikleri ve engelli bireylerin kütüphaneye uyumu, birçok katılımcı tarafından bu bağlamda dile getirilen başlıklardır. Bu konuya ilişkin dikkat çeken bir katılımcı görüşü şu şekilde ifade edilmiştir:

“Genelde engellilerle ilgili bina erişilebilirliğine yönelik çalışmalar yaptık. Engelli yolu, sarı çizgiler, tuvaletlerde alarm sistemleri gibi düzenlemeler var.” (K1)

Katılımcılar kırsal kesime hizmet götürme ve cezaevlerine kitap göndererek dezavantajlı gruplara yönelik çalışmalar yapıldığını da belirtmiştir. Katılımcılar, anne-çocuk ilişkisinden ergenlik dönemine kadar pek çok konuda yazar ve uzmanlarla buluşmalar yaptıklarını, farklı ülkelerden gelen öğrencilerle kültür aktarımı gerçekleştirdiklerini, fen atölyeleriyle çocukların öğrenme hevesini artırdıklarını ifade etmiştir. Bu çeşitlilik, kütüphanelerin gündemdeki konuları takip ederek kendini ‘esnek’ biçimde konumlandırabildiğini göstermektedir. Bir katılımcı bu esneklik konusunu şu ifadelerle vurgulamıştır:

“...Önemli gün ve haftalarda mutlaka bir şeyler yapmaya çalışıyoruz. Sergiler, etkinlikler, duyurular... Nerede bir sorun varsa oraya koşuyoruz diyebilirim. Deprem oldu, Hatay’a gittik, eğitimler yapıyoruz. Esnek davranıyoruz, gündemdeki sorunlara göre hareket ediyoruz.” (K3)

Katılımcıların 5’i, kütüphanelerinde Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü mezunlarının sosyal sorumluluk açısından daha hassas ve istekli olduğunu dile getirmiştir. Bu noktada öne çıkan bir görüş şöyle ifade edilmiştir:

“Bilgi ve Belge Yönetimi mezunu personel bu konuda hassas oluyor. Tabii diğer kadrolarda da bilinç var. Genelde çalışanlar sosyal sorumluluk alanında duyarlılar ama kütüphanecilik eğitimi alanlar bu konuda daha bilinçli diyebilirim.” (K4)

Bununla birlikte duyarlılık düzeyinin kişiden kişiye değiştiğinin altını çizen bir katılımcı bu düşüncesini şöyle açıklamıştır:

“Kişiye göre değişiyor. Bu biraz karakter meselesi. Kimisi çok duyarlı ve her konuda elinden geleni yapıyor, kimisi daha az duyarlı.” (K7)

Genel değerlendirmede ise katılımcılar ortalama bir bilinç düzeyinin olduğunu vurgulamıştır. Genelde çalışanların duyarlı olduğu ama bu farkındalığın artırılmasının gerektiği ortak bir görüş olarak öne çıkmıştır.

4.2.2. Kurumsal Yaklaşımda Sosyal Sorumluluk Çalışmalarının Etkisine Yönelik Bulgular

İki soruya yanıt istenen bu temada kütüphanecilerin kütüphane adına yürüttükleri sosyal sorumluluk çalışmalarının kurumun toplumdaki itibarı üzerindeki etkisi ile kütüphanenin bireylere sağladığı en önemli sosyal katkıların ne olduğu tartışılmıştır. Sorulara verilen yanıtlar, kütüphanenin toplumdaki algısını güçlendirmenin yanı sıra, topluma “okuma alışkanlığı kazandırma”, “sosyalleşme imkânı sunma” ve “fırsat eşitliği yaratma” gibi çeşitli katkılarda bulunduğunu göstermiştir. Bu bölümde verilen yanıtlar, “Sosyal sorumluluk çalışmalarının kütüphanenin toplumdaki itibarı üzerinde etkisi” ve “Topluma sağlanan sosyal katkı” olmak üzere iki ana temada ve aşağıda listelenen alt temalarda incelenmiştir:

Sosyal sorumluluk çalışmalarının kütüphanenin toplumdaki itibarı üzerinde etkisi

- Algı değişimi
- Hizmet kalitesi
- Kurumsal görünürlük
- Kurumsal itibar
- Toplumsal değer
- Toplumsal farkındalık

Topluma sağlanan sosyal katkı

- Bilgi edinme
- Eğitim desteği
- Fırsat eşitliği
- Kendini geliştirme
- Okuma alışkanlığı
- Öz güven kazanımı
- Rahat çalışma ortamı
- Sosyalleşme
- Toplumsal farkındalık
- Yaşam boyu öğrenme

Katılımcıların hepsinin, sosyal sorumluluk projeleri sayesinde kütüphanenin toplum nezdinde K2’nin ifade ettiği biçimiyle “daha güvenilir, anlaşılır ve hizmet eden bir kurum” olarak algılandığı konusunda fikir birliği içinde olduğu görülmüştür. Verilen yanıtlara göre kütüphane artık sadece ders çalışma yeri değil, herkesi kucaklayan, ihtiyaçlara yanıt veren bir yer olarak algılanmaktadır. Sosyal sorumluluk

projeleri, kütüphaneye yönelik farkındalığı artırmakta, insanların kütüphaneyi daha yakından tanımalarını ve kullanmalarını sağlamaktadır. Katılımcılar arsında dikkat çeken bir ifade genel kanıyı destekler niteliktedir:

“...Mesela eskiden kütüphanenin nerede olduğunu bile bilmeyen insanlar, bu tür çalışmalarla haberdar olup gelip kullanmaya başladı.” (K15)

Katılımcılara göre kütüphanenin topluma sağladığı en büyük katkılar, eğitim desteği, sosyalleşme ve okuma kültürü oluşturmak olmuştur. Okuma kültürü oluşturmada K5 “okuma alışkanlığı geliştirmek” ifadesini vurgularken, K6 ve K7 bu çalışmaların “kitap sevgisi” aşılamaadaki rolünü dile getirmişlerdir. Bununla birlikte “sosyalleşme imkânı” vurgusu da öne çıkmaktadır. Bir katılımcı sosyalleşme konusundaki düşüncelerini şu sözlerle açıklamıştır:

“Kütüphanenin sosyalleşme imkânı sunması çok önemli. Kitap kulübü, anne-çocuk etkinlikleri, şiir okumaları gibi programlar insanları bir araya getiriyor.” (K9)

Genel tabloda sosyal sorumluluk projelerinin kütüphaneye yönelik algıyı dönüştürdüğü, kurumsal itibarı yükselttiği ve toplumdaki bireyler açısından hem entelektüel hem de sosyal gelişime katkı sağladığı görülmektedir. Bu durum, kütüphanenin kültürel bellek ve bilgi merkezi kimliğine ilave olarak, toplumsal etkileşim ve değişim noktası rolünü de başarıyla üstlenebileceğini göstermesi açısından önemlidir.

4.2.3. Karşılaşılan Zorluklara Yönelik Bulgular

Bu tema altında kütüphanede yürütülen veya yürütülmesi planlanan sosyal sorumluluk projelerinin önündeki engeller ve bu projelerin planlama ve uygulama aşamalarında karşılaşılan güçlükler ele alınmıştır. Katılımcıların yanıtları, kütüphanelerin sosyal ve kültürel hizmet misyonunu yerine getirmeye çalışırken ortak bir dizi yapısal ve yönetsel güçlüklerle karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Katılımcılar tarafından verilen yanıtlar “sosyal sorumluluk çalışmalarının önündeki engeller” ve “Sosyal sorumluluk çalışmalarının yürütülmesi sırasında karşılaşılan zorluklar” olarak iki temada ve aşağıda belirtilen alt konularda incelenmiştir:

Sosyal sorumluluk çalışmalarının önündeki engeller

- Bütçe eksikliği
- Gönüllü desteği eksikliği
- Konum dezavantajı
- Kurumsal destek yetersizliği
- Mekân yetersizliği
- Personel yetersizliği

Sosyal sorumluluk çalışmalarının yürütülmesi sırasında karşılaşılan zorluklar

- Algı ve farkındalık eksikliği
- Erişilebilirlik sorunları
- İş birliği zorlukları
- Kaynak ve altyapı yetersizlikleri
- Motivasyon ve ilgi eksikliği

Değerlendirmede 13 katılımcı tarafından bahsedilen “bütçe eksikliği”, karşılaşılan zorluklarda ilk sıraya konulan unsurdur. Bütçeden sonraki en büyük engelse 9 katılımcının yanıtlarıyla “mekân yetersizliği” olarak saptanmıştır. Etkinlikler için gereken “fiziksel alanın sınırlı olması” ve “maddi kaynakların yetersizliği”, birçok planın hayata geçirilmemesi nedeni olarak gösterilmiştir. İfadelerde genel olarak bütçe fiziksel alan yetersizliği birlikte vurgulanmıştır. Katılımcılardan birisi bu konudaki düşüncesini aşağıdaki cümlelerle dile getirmiştir:

“Bütçe eksikliği, atölye alanlarının olmaması gibi fiziki ve maddi yetersizlikler en büyük engel. Bu yüzden hayal ettiğimiz birçok etkinliği gerçekleştiremiyoruz.” (K2)

Katılımcılar tarafından tekrarlanan diğer bir engelse personel eksikliği olmuştur. K15 “imkânlar kısıtlı. Özellikle ilçelerde personel sayısı ve bütçe yetersiz kalıyor.” ifadesiyle personel sayısının yetersizliğine

vurgu yapmıştır. **K10** da bu düşüncüyü desteklercesine “personel yetersizliği, bütçe eksikliği, mekân sıkıntısı. Tek başına her şeye yetişmek zor.” diyerek personel eksikliklerini dile getirmiştir.

Kütüphane gönüllülerinin sayısının azlığı, sosyal sorumluluk temelli hizmet anlayışını engelleyen unsur olarak dile getirilen hususlardan biridir. **K8**, bu gerekliliği aynı zamanda kütüphane toplum bütünleşmesini kolaylaştıran bir iş birliği olarak tanımlamıştır. Kütüphane gönüllüsü eksikliği hakkında dikkat çekilen başka bir ifadede **K16** “gönüllülük eksikliği önemli bir engel. Yeterince gönüllü desteği alamıyoruz. Herkesin ilgisi farklı...” sözlerine yer vermiştir.

Kurumsal destek eksikliği konusunda görüş belirten **K1**, “...yönetimsel anlamda da çok büyük bir destek göremiyoruz.” ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca katılımcıların malzeme temininde yaşadığı sorunlar, çalışmalarda yalnızlık hissetmeleri, altyapı sorunları, iş birliği eksikliği de kurumsal destek eksikliğinin yansımalarını göstermektedir

Sosyal sorumluluk çalışmalarının planlanması ve yürütülmesi sırasında karşılaşılan zorluklar daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirilip bütçe, personel ve fiziki alan gibi etkenler “kaynak ve altyapı sorunları” olarak tek başlıkta değerlendirilmiştir. Kaynak ve altyapı yetersizliği sosyal sorumluluk çalışmalarının yürütülmesi sırasında da en büyük etkiye sahip olmuştur. Katılımcıların 13’ü kaynak ve altyapı yetersizliğine dikkat çekmiştir. Bu konuya vurgu yapan bir katılımcı fikrini şu sözlerle ifade etmiştir:

“...Bazen yapmak istediğimiz etkinlikleri sırf bütçe yetersizliği yüzünden yapamıyoruz.”
(K12)

Dikkat çekilen başka bir nokta ise “Algı ve farkındalık eksikliği” olmuştur. Bir katılımcının konuyla ilgili görüşü şu şekildedir:

“Halka ulaşmak zor. Önyargılar var. İnsanlar kütüphaneyi sadece kitap ödünç alma veya ders çalışma yeri olarak görüyor. ... Toplumun kütüphaneye zaman ayırma bilinci yok. Bu da projeleri zorlaştırıyor.” **(K1)**

Özellikle kurumlar arası iş birliği ve kurumsal destek eksikliği projelerin planlama aşamasında tekrar edilen bir sorun olarak öne çıkmıştır. İlgi eksikliği de bu konuyla paralellik göstermiştir. Özellikle protokollerin sosyal sorumluluk çalışmaları sırasında işlerini kolaylaştıracağını düşünen katılımcıların birbirini destekleyen ifadeleri aşağıdaki gibidir:

“Kurumlar arası iş birliğinin eksikliği büyük bir sorun. Örneğin gezici kütüphaneyi bir okulun bahçesine [götürmek için] izin alırken bile zorluklar yaşanabiliyor. Bir protokol, resmi iş birliği olmadığı sürece engellerle karşılaşılabiliyor.” **(K2)**

“Paydaşlarla iş birliği bazen zor olabiliyor. Okulların veya diğer kurumların programlarına uymak, zamanlarını ayarlamak sıkıntı yaratabiliyor. Protokollerle bu işi kolaylaştırabiliriz.”
(K4)

“Toplumun veya diğer kurumların ilgisizliği olabiliyor. İş birliği yapmak şart ama bazen yeterli destek alamıyoruz. Yönetim desteğinin sınırlı olması, planlama sürecini zora sokuyor.” **(K11)**

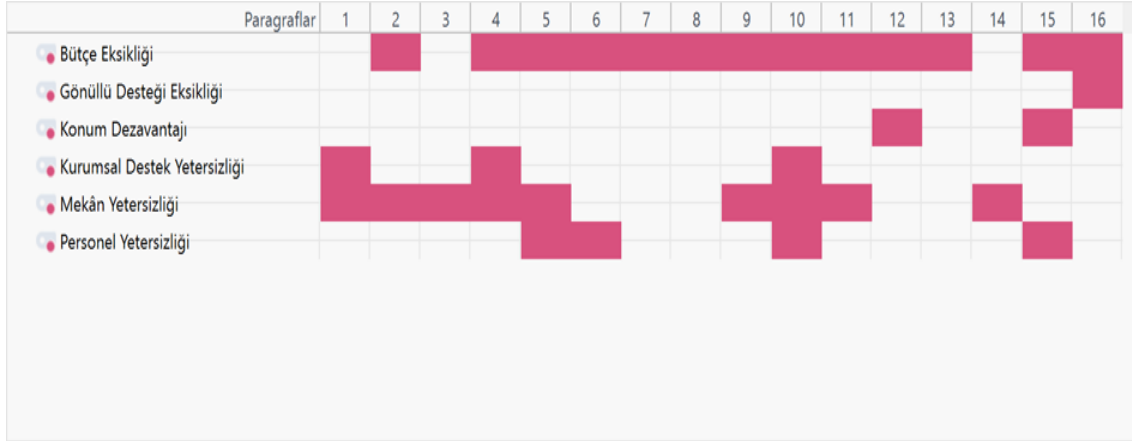
Son olarak “personelin proje yönetimi ve uygulama konusunda kendini yeterli görmemesi” de bir zorluk olarak ifade edilmiştir. Bu konuda katılımcılardan biri görüşünü şu şekilde dile getirmiştir:

“Ne yapacağımızı tam bilmeden, kendi yöntemlerimizle ilerliyoruz. Profesyonel bir eğitim eksikliği söz konusu.” **(K8)**

Kurumsal boyutta olmasına karşın, etki alanı nedeniyle kütüphane çalışanlarının da sosyal sorumluluk bağlamındaki yetenek ve yeterliliklerini kısıtlayan zorlukların katılımcılar nazarındaki engel görülme düzeyleri Şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 3

Sosyal Sorumluluk Çalışmalarının Önündeki Engeller Kod Satırı

Şekil 3'te ayrıntıları verilen tüm bu eksiklik ve zorluklara rağmen özellikle kütüphanecilerin özverisiyle bazı projelerin yürütülmeye devam ettiği, ancak bu projelerin sürdürülebilirliği ve etki alanının artması için daha fazla kurumsal ve toplumsal desteğe ihtiyaç duyulduğu görülmüştür. Dolayısıyla kütüphanecilerin sosyal sorumluluk rolünü yerine getirebilmesi yalnızca heves ve bireysel çabayla değil aynı zamanda stratejik ve kurumsal planlamalarla desteklenmelidir.

4.2.4. Geliştirme ve Stratejilere Yönelik Bulgular

Bu tema altında kütüphanelerin sosyal sorumluluk çalışmalarında yerel topluma olan katkılarını nasıl artıracabilecekleri, yerel toplumun sürdürülebilir kalkınmasına hangi boyutta destek oldukları ve sosyal-ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasında ne gibi adımlar attıkları ele alınmıştır. Katılımcılardan alınan yanıtlara göre, sosyal sorumluluk projelerinin topluma katkısı için önerilen stratejiler aşağıdaki gibidir.

- Bütçe ve kaynak sağlama
- Eğitim ve bilinçlendirme
- Etkinlik çeşitliliği
- Gönüllülük ve katılım
- Hedef kitle analizi
- İletişim stratejileri geliştirme
- İş birliği ve koordinasyon
- Personel yetkinliği
- Tanıtım ve duyuru

Katılımcıların büyük çoğunluğu, kurumlar arası iş birliğinin güçlendirilmesini başlıca strateji olarak belirtmiştir. Gerekli iş birliği sağlandığında birçok engelin önüne geçileceği düşüncesi, çoğu katılımcıda ortak kanaattir. Kaymakamlık, belediye, okullar ve uzmanlarla sağlanacak iş birliklerinin sosyal sorumluluk çalışmalarını gerçekleştirmedeki potansiyelini vurgulayan katılımcılar, ortak projeler ve etkinlikler yapmanın toplumda daha görünür ve etkili olacağını düşünmektedir. Bu düşüncenin altını çizen katılımcıların ortak ifadesi “kurumlar arası iş birliği güçlendirilmeli” şeklinde özetlenebilir. Daha geniş kitlelere ulaşmanın yolunun bu olduğunu düşünen katılımcılardan birinin ifadesi şöyledir:

“Kurumlar arası iş birliği güçlendirilmeli. Milli Eğitim, belediye, AFAD, dernekler... Hepsıyla ortak projeler üretmek önemli.” (K11)

Eğitim ve bilinçlendirme stratejisi de sık vurgulanan ikinci strateji olarak saptanmıştır. Bahsedilen eğitim, hem kütüphanecinin hem de toplumun eğitimidir. Katılımcılar tarafından iş birliği noktasında okulların ilk akla gelen kurumlardan birisi olması da bunun başka bir göstergesi olmuştur. Eğitim konusuna değinen bir katılımcının görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Kütüphanecilerin daha donanımlı hale getirilmesi, eğitimlerin çeşitlendirilmesi lazım. Kütüphanecilik eğitimi teknik hizmetleri değil, aynı zamanda insanlarla iletişim, drama, etkinlik düzenleme gibi becerileri de içermeli.” (K2)

Katılımcılardan alınan yanıtlar arasında dikkat çeken bir diğer strateji “hedef kitle analizi” olmuştur. Hedef kitle analizinin sosyal sorumluluk çalışmalarının hayata geçirilmesinde önemli bir rol oynadığını belirten bir katılımcı şu ifadelerle yer vermiştir:

“Hedef kitle analizi yapmak önemli. Kime hitap edeceğimizi bilirsek daha doğru stratejiler belirleyebiliriz.” (K2)

İletişim stratejisinde reklam ve duyuruların öneminden bahseden katılımcılar daha geniş kitlelere ulaşmak için sosyal medyayı kullanmanın öneminden bahsetmiştir. Görüşmelerde dikkat çeken bir iletişim ve reklam stratejisi şu şekilde ifade edilmiştir:

“Özellikle küçük yerlerde kulaktan kulağa yöntemi en etkili yöntem. Çocuklar sınıfta birbirine söylüyor, evde ailelerine söylüyor. Böylece haber yayılıyor. Büyük şehirlerde sosyal medya veya afişler işe yarıyor olabilir ama ilçelerde en iyi yöntem bu.” (K13)

Kullanıcıların görüşlerine göre kütüphaneler yerel topluma katkılarını artırabilmek için iş birliği, yeterli bütçe, eğitilmiş personel ve etkili iletişim stratejilerine ihtiyaç duymaktadır. Bu stratejiler hayata geçtiği ölçüde kütüphanelerin sürdürülebilir kalkınmaya destek olmada etkili bir konum alabileceği aşikârdır. Kullanıcıların verdiği yanıtlara göre kütüphanelerin bu stratejilerle hangi adımları atarak toplumun sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunabileceği şu başlıklarda incelenmiştir:

- Bilgiye erişim imkânı
- Çevre Farkındalığı
- Eşitsizliklerin azaltılması
- Güçlü toplum yapısı oluşturma
- Kültürel gelişme
- Nitelikli eğitim
- Okuma kültürünün geliştirilmesi

Katılımcıların cevapları oldukça dengeli ve kapsamlı olmuştur. Hemen her cevapta “güçlü toplum yapısı oluşturma” ve “kültürel gelişme” çıkarımları yapılabilmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (13 katılımcı), “eğitime destek” ve “okuma kültürü geliştirme” misyonu çerçevesinde, sürdürülebilir kalkınmaya dolaylı da olsa güçlü bir biçimde destek olduğunu belirtmiştir. Bir katılımcının ifadesiyle eğitime ve okuma kültürüne destek aşağıdaki gibidir:

“En büyük katkı eğitim alanında. Okuma kültürünü artırarak eğitime destek oluyoruz. Eğitim, sürdürülebilir kalkınma için çok önemli. Bu anlamda kütüphane, eğitime katkı sağlayarak sürdürülebilir gelişime destek veriyor.” (K2)

Bir diğer katkı alanı olan çevre farkındalığı oluşturmada bir katılımcı agro kütüphanenin etkisinden şu sözlerle bahsetmiştir:

“Agro Kütüphane gibi projelerle çevre ve tarım alanında farkındalık oluşturulabiliyor. Böylece eğitim ve çevre duyarlılığına katkı sağlıyoruz.” (K15)

Eşitsizliklerin azaltılması, verilen cevaplarda dikkat çeken bir başka katkı alanı olmuştur. Bilgiye eşit erişim, dezavantajlı gruplar için sunulan fırsatlar, toplumsal cinsiyet eşitliği gibi alanlarda sunulan katkılardan bahsedilmiştir. Katılımcılar kütüphanelerinin bu eşitsizlikleri azaltmaya yönelik hangi adımları attığına ise çoğunlukla “Fırsat eşitliği sağlama” cevabını vermişlerdir. Kütüphaneler gerçekleştirdikleri herkese eşit hizmet sunma, kapsayıcı olma, kültürel ve sanatsal faaliyetleri halkla ücretsiz buluşturma gibi temel faaliyetleriyle bunu desteklemişlerdir. Katılımcıların ortak ifadelerine dayanarak bu faaliyetler çocukları sinemayla, oyun ve oyuncaklarla buluşturma, engellileri sesli kitaplar ve özel cihazlarla buluşturma, kırsaldaki kullanıcıları gezici kütüphaneye buluşturma ve kullanıcıları internet ve bilgisayarla buluşturma olarak belirtilmiştir.

4.2.5. İş Birlikleri ve Projeler

Son tema olan iş birlikleri ve projeler, kütüphanecilerin farklı kurum ve kuruluşlarla (resmî kurumlar, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, üniversiteler vb.) ne tür ortak projeler yürüttüklerine dair yanıtları içermektedir. Katılımcıların yanıtlarına göre kütüphanelerin fiziksel sınırlarının ötesine geçerek toplumun çeşitli kesimlerine ulaşmasının en etkili yollarından birinin çok yönlü iş birlikleri olduğu ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların yanıtları halk kütüphanelerinin potansiyel olarak oldukça geniş bir iş birliği ağına sahip olduğunu göstermiştir. Bu ağın içerisinde Milli Eğitim Müdürlükleri, belediyeler, üniversiteler ve kimi zaman gönüllü topluluklarla yapılan iş birlikleri özellikle belirtilmiştir. Bazı kütüphaneler engellilere yönelik etkinlikleri belediye desteğiyle gerçekleştirirken, okullarla yapılan iş birlikleri geniş bir öğrenci kitlesine erişebilmiştir. Bir katılımcı bu durumu şöyle vurgulamaktadır:

“Milli Eğitim Müdürlüğü, Gençlik ve Spor Bakanlığı, üniversiteler, Diyanet ve hatta gönüllü sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapıyoruz. Anaokulu ve sınıf öğretmenliği öğrencileriyle, gençlik merkeziyle, çeşitli topluluklarla protokollerimiz var. Okul öncesi gruplar, ilkokul-ortaokul-lise öğrencileriyle projeler yürütüyoruz. Böylece çocukların küçük yaştan kütüphaneyle tanışmasını, okuma kültürünü kazanmalarını sağlıyoruz. Üniversite öğrencileriyle ise mesleğe atılmadan önce toplumla iletişimi geliştirmeleri için iş birlikleri yapıyoruz...” (K6)

Kütüphanelerin iş birlikleri sayesinde yalnızca öğrenci ya da engelli gibi belirli gruplara yönelik projeler değil, afet bilinci, çevre ve tarımsal uygulamalar, sağlıklı yaşam, kültürel mirasın korunması gibi farklı alanlarda da çalışmalar yürüttüğü anlaşılmaktadır. Örneğin agro kütüphane çocuklara ve gençlere uygulamalı tarımsal faaliyetler sunarak hem doğaya hem de yerel kalkınmaya katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Katılımcılar tarafından dile getirilen “agro kütüphanede Belediye ve İl Tarım Müdürlüğünden bilgilendirme desteği alındı. Öğrencilerin katılımıyla sebze ekimi yaptık.” açıklaması, faaliyetin ve topluma yansıma gücünün somut bir örneği niteliğindedir. Aynı şekilde AFAD veya itfaiye gibi kurumlarla gerçekleştirilen ortak eğitimlerin kullanıcıların ve kütüphanecilerin afet bilinci, yangın güvenliği, ilkyardım gibi konularda farkındalık kazanmasına katkı sunduğu vurgulanmıştır. Bu noktada fikir belirten bir katılımcı bu katkıyı şu cümlelerle dile getirmiştir:

“İtfaiye gibi kurumlar zaman zaman gelip eğitimler veriyor. Bu kurum içi bilgilendirme olsa bile, sonuçta bir iş birliği örneğidir. Farklı kuruluşlarla yapılan eğitimler, kütüphane personelinin ve kullanıcıların bilgi düzeyini artırıyor.” (K2)

Bazı katılımcılar kütüphanelerin yalnızca kamu kurumlarıyla değil, sivil toplum kuruluşlarıyla da önemli iş birlikleri yürüttüğüne değinmiştir. Yeşilay ve Saadet Öğretmen Çocuk İstismarı ile Mücadele Derneği (UCİM) gibi kuruluşlarda gönüllü faaliyetlerde bulunan kütüphaneciler, bu deneyimlerini kütüphanedeki sosyal sorumluluk projelerine de yansıtarak farkındalık yaratmaya çalıştıklarını dile getirmiştir.

Katılımcıların aktardığı üzere, projelerin yaygınlaştırılması ve sistemli protokollerle sürdürülmesi hâlinde kütüphanenin toplumsal etki gücünün artacağı, farklı yaş ve ilgi gruplarına erişmenin kolaylaşacağı düşünülmektedir. Yine de birçok katılımcı, mevcut iş birliklerinin büyük oranda gönüllülükle sürdüğünü, kurumsal boyutta koordinasyon ve bütçe desteğine ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Buna karşın kütüphanenin kapıları iş birlikleri vasıtasıyla geniş kitlelere açılmış ve yeni proje üretme konusunda güdüleme sağlanmıştır.

Görüşmelerden elde edilen bulgular, çalışmanın evrenini oluşturan halk kütüphanelerinin hem kurumsal hem de bireysel olarak sosyal sorumluluk bağlamında eylemde bulunmayı genel olarak önemsediklerini, ancak kütüphanelerde kurumsal ve bireysel sosyal sorumluluk anlayışının bu çalışmanın sınırlarını aşan boyutlarının olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, görüşmelerin analizi, sosyal sorumluluk söz konusu olduğunda, ilk akla gelen özneler arasında halk kütüphanelerinin ve kütüphanecilerinin mutlak olması gerektiğini de bir kez daha göstermiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Sosyal sorumluluk kavramı ve ifade ettiği, çağrıştırdığı tutum ve değerlere uygun davranma konusunda üstlenilecek bireysel ve kurumsal sorumluluklar, günümüz toplumsal yapısının sürekliliği açısından hayati bir öneme sahiptir. Zira bilginin birlikte üretimi ve kullanımında mutlak paylaşım, sosyo-ekonomik aktivitelerde gönüllü katılım ve iş birliği, birlikte üretim ve bu süreçte toplumun çıkarını gözetme temel felsefesi üzerine inşa olunan ve “bilgi toplumu” olarak tanımlanan bugünün toplum formunda, sosyal yaklaşım ve sosyal sorumluluk bilinci söz konusu insanın temel yapı taşlarından biridir.

Doğası gereği hem toplumsal hem de sosyal yapının biçimlenmesi ve sürekliliğinin sağlanmasında önemli bir rol üstlenen halk kütüphanelerinin sosyal sorumluluk penceresinden bakıldığında durdukları yerin seçili evren üzerinden gösteriminin hedeflendiği çalışmada elde edilen bulgular, kütüphane-sosyal sorumluluk ve kütüphaneci-sosyal sorumluluk yakınsamasının ne denli güçlü ve önemli olduğunu bir kez daha göstermiştir. Bu bağlamda çalışmada varılan sonuçlar aşağıda maddelendirilmiştir.

- Araştırmaya katkı veren kütüphane çalışanları kütüphanelerin ve kütüphane çalışanlarının “sosyal sorumluluk” kavramına ne kadar yakın durduğu konusunda genel olarak ortak bir farkındalık ve kabule sahiptir.
- Kültürel paylaşım ve aktarım, okuma, örgün ve yaygın eğitim, iş birliği ve etkinlik kavramları kütüphane çalışanlarına göre sosyal sorumluluk söz konusu olduğunda tüm paydaşlar açısından ilk akla gelen kavramlardır.
- Bireysel sosyal sorumluluk algısı bağlamında halk kütüphanelerinin ücretsiz ve herkese hizmet verme görevi, sosyal sorumluluk kavramı ile kütüphaneler ve kütüphaneciler arasındaki bağın görünürlüğünün en önemli kolaylaştırıcısı olarak değerlendirilmektedir.
- Kütüphane çalışanlarına göre, Kütüphanelerin toplumun yerel düzeydeki önem ve önceliklerini bilmesi ve bu konuda toplumla uyum içinde olması, sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmenin ve hizmet planlamanın ön koşuludur.
- Önemli ve özel günler katılımcılar açısından hâlâ kütüphanelerin ne denli önemli sosyal sorumluluklar üstlendiklerini gösterebilecekleri önemli fırsat zamanlarıdır. Bu günlerde kütüphanecilerin daha yüksek bir güdülenme ile hizmet ve etkinlikleri sunma özeni içinde olması, Kütüphane Haftası, Engelliler Haftası... gibi özel gün ve zamanların sosyal sorumluluk bilinci ve farkındalığındaki önemini daha derinlikli hâle getirmektedir.
- Kütüphanelerin özellikle son yıllarda sunduğu yenilikçi hizmetlerle, “kütüphaneler ders çalışılan ve yalnızca kitap ödünç alınan yerlerdir” algısı değişmeye başlamış durumdadır. Bu algının yarattığı olumlu hava ve söz konusu hizmetlerin toplumda karşılık bulması, kütüphane çalışanlarının işini iyi yapma konusundaki güdülenmesini arttırmış görünmektedir. Katılımcıların düşüncesine göre, söz konusu güdülenme, sosyal sorumluluk konusundaki duyarlılığa da olumlu anlamda katkı sağlamaktadır.
- Kütüphane çalışanlarına göre, yenilikçi kütüphane anlayışı kurumun toplumsal bilinirliği, kabulü ve saygınlığını artırırken, kütüphanenin ve kütüphanecinin sosyal yaşamdaki yerini de görünür hâle getirmektedir. Bu noktaya gelebilen kütüphane ve kütüphanecilerin sosyal sorumluluk bilinci ile hareket etmesi daha kolaydır/kolay olacaktır.
- Bazı katılımcılara göre, sosyal sorumluluk bilinci ve farkındalığı bir kişilik özelliğidir ve herkeste farklı düzeylerde olabilir. Buna karşın, tüm kütüphane çalışanları sosyal sorumluluk farkındalığının ve bu doğrultudaki eylem biçiminin mesleki eğitim sürecinde geliştirilebileceğini değerlendirmektedir. Başka bir ifadeyle, alan mezunu çalışanların bakış açısıyla, BBY mezunu olan kütüphane çalışanları ile olmayan çalışanlar arasında, kurumsal ve bireysel sosyal sorumluluk algısı açısından farklılık söz konusudur.
- Ekonomik yetersizlikler kütüphanelerin ve buna bağlı olarak kütüphanecilerin sosyal sorumluluğa uygun eylem ve söylemlerinin önündeki en büyük kısıt olarak kabul edilmektedir. İş birliği olanaklarının sınırlılığı, mekânsal engeller, personel eksikliği, planlanan etkinlik ve hizmet sunumu konusunda tam bir yetkinliğe sahip olunamaması ve yöneticilerin kimi zaman takındıkları olumsuz tutum, kurumsal ve bireysel sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmenin önündeki diğer engeller olarak görülmektedir.

- Sürekli bir çeşitlenme ve artış eğiliminde olan kütüphane iş birlikçileri, sosyal sorumluluk bağlamında hem kütüphaneler hem de kütüphane çalışanları için her geçen gün daha da vazgeçilmez bir kimliğe evrilmektedir. Bu iş birlikleri beraberinde birtakım bilinmezlikleri getirirse de kütüphane çalışanları tarafından son derece önemsenmektedir. Söz konusu önemsenmenin sosyal sorumluluk anlayışının geliştireceğine olan inanç neredeyse katılımcılar için ortak kanaat durumundadır.
- Sürdürülebilirlik, kurumsal sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile kütüphane arasında kurulan ve bağın aynı zamanda sosyal sorumluluk bilinci ile hareket etmek anlamına geldiği konusunda da belirli bir farkındalık oluşmuş durumdadır. Bu bağıntı üzerinden inşa edilecek hizmet anlayışı, katılımcılara göre bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular ışığında, araştırmanın odağı ile ilgili olarak geliştirilen öneriler ise aşağıda sıralanmıştır. Söz konusu önerilerin kurgulanmasında, araştırmanın kapsam ve uygulama biçimi itibariyle ulusal literatürde özgün bir yerde durduğu gerçeği ile hareket edilmiş, konuya ilişkin genel kapsamlı önerilerde de bulunulmaya dikkat edilmiştir.

- Mevcut duyarlılığa karşın, kütüphanelerin, özellikle de halk kütüphanelerinin ve kütüphanecilerinin sosyal sorumluluk kavramı ve ifade ettiği değerler açısından sahip olunan farkındalık düzeyinin geliştirilmesine gereksinim vardır. Bu noktada sosyal sorumluluğun eğitim, sağlık, kamu, yerel yönetim vb. hizmet alanlarındaki yeri ve uygulama zenginliği üzerinden örneklendirmeler ve değer yaratımları yapılabilir.
- Özellikle sürdürülebilirlik olgusu ve beraberinde getirdiği kavramların hem kütüphanecilik alanına hem de kütüphanelerde sosyal sorumluluk konusuna kazandıracak derinliğe dikkat çekilmesi ve bunu ön plana çıkaran tutum ve davranışlar başta kütüphaneciler olmak üzere tüm paydaşların sorumluluğu olmalıdır. Bu noktada katalizör etki, sürdürülebilirliğin kütüphanelere sunduğu ve sunacağı fırsatların zenginliği olabilir.
- Halk kütüphaneleri için belirlenecek ulusal eylem planları ve stratejilerde karar verici konumunda bulunan organların sosyal sorumluluk ve kütüphane yakınsaması konusundaki duyarlılıkları sürekli canlı tutulmalıdır. Bu noktada üstlendikleri görevler gereği sosyal sorumluluğun farklı boyutlarını farklı biçimlerde uygulama çeşitliliğine sahip olan belediyelere bağlı halk kütüphanelerinin kurumsal sosyal sorumluluk geçişleri daha kolay olabilir. Belediye halk kütüphaneleri söz konusu olduğunda bu konuda aşılması gereken asıl engel kütüphanelerde daha çok BBY mezunlarının istihdamıdır. Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü açısından ise aşılması gereken asıl engel, yerel değerleri gözeterek kurumsal özgülüklere fırsat sunabilmek olarak görünmektedir.
- Agro kütüphane, kırsal kütüphane, toplum temelli kütüphane gibi bir yandan yerel değerleri gözetken, diğer yandan da hizmet verilen toplumda karşılık bulması daha kolay olan hizmet anlayışının çeşitlendirilerek geliştirilmesi, doğal bir eklenti olarak halk kütüphanelerinin ve kütüphanecilerinin sosyal sorumluluk konusundaki yetenek ve yeterliliklerini arttıracaktır. Bu süreçte sergilenecek etkinliklerin ve sunulacak hizmetlerin sürdürülebilirlik eksenindeki önemine yapılacak vurgu ise iş birliği, sponsorluk, yönetici desteği gibi olanaklara daha kolay erişilmesini sağlayacaktır.
- Çalışmada varılan “BBY mezunları, kütüphane çalışanları arasında sosyal sorumluluk konusunda daha duyarlı” tespiti paydaşlara yeni birtakım sorumluluklar getirmektedir. Bu bağlamda, ilgili bölümlerde odağında sosyal sorumluluk bilinci ve farkındalığını arttıracak ders planlamasının gözetilmesi, orta ve uzun vadede kütüphanelerin ve kütüphanecilerin sosyal sorumluluk konusundaki yetenek ve yeterliliklerinin artmasını sağlayacaktır.
- Sosyal sorumluluk kavramının kütüphaneciliğin evrenindeki yerini ve önemini konu alan çalışmaların alan yazınında daha fazla yer alması ilgili paydaşların ortak sorumluluğu olarak değerlendirilmelidir. Bu noktada ortaya konacak farklı tür ve içerikteki bilimsel çıktılar yalnız sosyal sorumluluğun kütüphanecilik alanındaki görünürlüğünü arttırmayacak, aynı zamanda bu kurumların toplumla bütünleşeceği yeni yol ve yöntemlerin önünü açacaktır.

Kullanıcılarının bilgi ve bilgi kaynağı odaklı gereksinim ve beklentilerine yanıt verebilmek hemen her türden kütüphanenin en kadim görev tanımıdır. Bu beklentiye karşılık her şeyden önce mevcut ve potansiyel kullanıcıları yakından tanımayı gerektirir. Kullanıcıları yakından ve doğru kestirimlerle

tanımının en etkili yollarından birisi ise kullanıcılarla kütüphane arasında sosyal bir iklim yaratmaktır. Sosyal sorumluluk özellikle halk kütüphanelerinin bir yandan bu ön koşulu karşılama, diğer yandan da kamu kurumu olarak herkese ücretsiz hizmet verme yükümlülüğünü yerine getirmesini kolaylaştıran temel araçlardan biridir. Kendi çapında ulusal literatürde bir ilk olma özelliği taşıyan bu çalışma, söz konusu sürece katkı verdiği, kütüphane-sosyal sorumluluk yakınsamasını görünür kıldığı ve benzer çalışmalara ilham olduğu ölçüde amacına ulaşmış olacaktır.

Etik Standartlar ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Çalışmada görüşmelerin bilimsel etik ilkelere uygunluğu adına İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Etik Kurulundan 11.12.2024 tarihinde 2024/21-03 karar numarası ile etik izin alınmıştır.

Yazar Katkı Beyanı: Yazarlar makalenin veri toplama ve işleme sürecinin Dilan Karataş tarafından gerçekleştirildiğini, diğer tüm süreçlere eşit oranda katkıda bulunduklarını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yoktur.

Kaynakça

- Abu Eid, E. M. ve Hussin, A. R. C. (2023). Library Corporate Social Responsibility: A Systematic Literature Review. *Journal of Library Administration*, 63(2), 231-270. <https://doi.org/10.1080/01930826.2022.2159243>
- Adegbaye, S. I. (2023). Corporate Social Responsibility of Higher Educational Institutions in The Twenty First Century: The Support Role of Academic Libraries. *Gateway Information Journal*, 24(1&2), 1-19.
- Adeyemi, I. O., Abiona, B. F., Adebisi, A. I., Ishola, K. I. ve Ogunlowo, H. D. (2024). Assessment of Corporate Social Responsibility Practices in Selected Public Libraries in South-West and North-Central, Nigeria. *International Journal of Corporate Social Responsibility*, 9(3), 1-17. <https://doi.org/10.1186/s40991-023-00086-4>
- Akkaya, M. A. (2024). Kurumsal Sürdürülebilirliğin Önkoşulu Olarak Toplum Temelli Kütüphanecilik. P. Bezirci ve I. İ. Sert (Ed.). *Cumhuriyetin 100. Yılında Bilgi ve Belge Yönetimi Teknolojisinde Güncel Yaklaşımlar* içinde (ss. 807-831). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Akkaya, M. A. (2023). Sürdürülebilirlik Kütüphane Yakınsamasına Bilgi Üzerinden Farklı Bir Bakış: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ve Kütüphaneler. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 113-141. <https://doi.org/10.54558/jiss.1223912>
- Auld, G., Bernstein, S. ve Cashore, B. (2008). The New Corporate Social Responsibility. *Annual Review of Environment and Resources*, 33, 413-435. <https://doi.org/10.1146/annurev.enviro.32.053006.141106>
- Aykanian, A., Morton, P., Trawver, K., Victorson, L., Preskitt, S. ve Street, K. (2020) Library-based Field Placements: Meeting The Diverse Needs of Patrons, Including Those Experiencing Homelessness. *Journal of Social Work Education*, 56(1), 572-580. <https://doi.org/10.1080/10437797.2020.1723757>
- Baker D. ve Evans, W. (2011). Libraries, Society and Social Responsibility. *Libraries and Society: Role, Responsibility and Future in An Age of Change* içinde (ss. 1-10). D. Baker ve W. Evans (Ed.). Oxford: Chandos Publishing
- Bernardino, M. C. R. ve Suaide, E. J. (2011) O Papel Social da Biblioteca Pública na Interação Entre Informação e Conhecimento no Contexto da Ciência da Informação. *Perspectivas em Ciência da Informação*, Minas Gerais, 16(4), 29–41. <https://www.scielo.br/j/pci/a/59tSQqr4G9TjSBNBGdXnrrv/?format=pdf&lang=pt>

- Büyükyılmaz, O. ve Fidan, Y. (2015). Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Kavramsal Bir Bakış. *Business & Management Studies: An International Journal*, 3(3), 364-381. <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v3i3.127>
- Creswell, J.W. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. S. B. Demir ve M. Bütün, Trans. (Çev. ve Ed.). Ankara: Siyasal.
- Crifo, P. ve Forget, V. D. (2015). The Economics of Corporate Socialresponsibility: A Firm-level Perspectivesurvey. *Journal of Economic Surveys*, 29(1), 112–130. <https://doi.org/10.1111/joes.12055>
- Curley, A. (1974). Social Responsibility and Libraries. M. J. Voight (Ed.), *Advances in Librarianship Volum 4* içinde (ss. 77–90). Leeds: Emerald Group Pub.
- Demir, Ö. (2014). “Sivil Toplum Kuruluşları”, “Sosyal Girişimcilik”, “Kurumsal Sosyal Sorumluluk” ve “Sosyal İşletme”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 347-356.
- Dyduch, J. ve Krasodomska, J. (2017). Determinants of Corporate Social Responsibility Disclosure: An Empirical Study of Polish Listed Companies. *Sustainability*, 9, 1934. <https://doi.org/10.3390/su9111934>
- Enem, F. N., Benson, O. V. ve Igbokwe, J. C. (2020). Libraries Participation in Corporate Social Responsibility Activities for Sustainable Development in South Nigeria. *Library Philosophy and Practice*, 4143. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/4143>
- Esdaile, A. (1933). The Social Responsibility of The Modern Library. *Bulletin of the American Library Association*, 27(13), 572-576.
- Ferreira, F. B. ve Siebra, S. A. (2021). Librarians' Social Responsibility in Public Libraries Dimensions and Actions. *Digital Journal of Library and Information Science*. 19, 1-24. <https://doi.org/10.20396/rdbci.v19i00.8665764/27286>
- Fischer, J. (2004). Social Responsibility and Ethics: Clarifying The Concepts. *Journal of Business Ethics*, 52, 381-390. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10551-004-2545-y>
- Freeman, R. E. ve Dmytriiev, S. (2017). Corporate Social Responsibility and Stakeholder Theory: Learning From Each Other. *Symphonya. Emerging Issues in Management*, 1, 7-15. <http://dx.doi.org/10.4468/2017.1.02freeman.dmytriiev>
- Guevara, P. (2024). Understanding The Benefits of Corporate Social Responsibility to Organizations. <https://safetyculture.com/topics/corporate-social-responsibility/benefits-of-corporate-social-responsibility/>
- Haider, J. ve Bawden, D. (2007). Conceptions of “Information Poverty” in LIS: A Discourse Analysis. *Journal of Documentation*, 63(4), 534-557. <https://doi.org/10.1108/00220410710759002>
- Hennigfeld, J., Pohl, M. ve Tolhurst, N. (2006). *The ICCA Handbook on Corporate Social Responsibility*. West Sussex: John Wiley & Sons Ltd.
- International Federation of Library Associations and Institutions [IFLA]. (2012). IFLA Code of Ethics for Librarians and Other Information Workers (Long Version). <https://repository.ifla.org/handle/20.500.14598/1850>
- International Federation of Library Associations and Institutions [IFLA] (2022). IFLA-UNESCO Public Library Manifesto 2022. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000385149>
- Jaeger-McEnroe, E. (2024). Conflicts of Neutrality: Exploring Definitions, Values, and Practices Among Canadian Academic Librarians. *The Journal of Academic Librarianship*, 50, 102958 <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2024.102958>
- Jeng, L. H. (2022). Community-based Librarianship: A First Step Toward Sustainability. R. Tanner, A. K. Ho, M. Antonelli ve R. S. Aldrich (Ed.). *Libraries ve Sustainability: Programs and Ppractices for Community Impact* içinde (ss. 117-125). Chicago: ALA Editions.

- Kagan, A. (2008). An Alternative View on IFLA, Human Rights, and The Social Responsibility of International Librarianship. *IFLA Journal*, 34(3), 230-237. <https://doi.org/10.1177/0340035208097224>
- Karanfil, S. ve Ekinci Demirelli, A. (2024). Çalışanların Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algıları ve Örgütsel Bağlılık Boyutları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 567-585. <https://doi.org/10.20491/isarder.2024.1811>
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (19. bs.). Ankara: Nobel.
- Kavak, A. (2024). Kütüphanelerin Yeşil Vizyonu: Küresel Hareket ve Türkiye'deki Yansımaları. *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, 22, 34-56. <https://doi.org/10.26650/bba.2024.22.1541569>
- Kercher, K. (2007). Corporate Social Responsibility: Impact of Globalisation and International Business. *Enterprise Governance eJournal*, 1(1), 1-12. <http://doi.org/10.53300/001c.6906>
- Klinenberg, E. (2018). *Palaces For The People: How Social Infrastructure Can Help Fight Inequality, Polarization, and The Decline of Civic Life*. Phoenix: Crown Press.
- Knox, E. J. M. ve Oltmann, S. M. (2018). Social Responsibility, Librarianship, and The ALA: The 2015 Banned Books Week Poster Controversy. *The Library Quarterly*, 88(1), 5-22. <https://doi.org/10.1086/694870>
- Koehler, W. (2015). *Ethics and Values in Librarianship: A History*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Krasodomska, J. (2013). Corporate Social Responsibility as A Factor Influencing The Development of Social Accounting and Assessment of Employers. *Financial Internet Quarterly*, 9(1), 12-25. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/147059/1/769154255.pdf>
- Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü [KYGM] (2025). Faaliyet. <https://kygm.ktb.gov.tr/TR-134507/faaliyet.html>
- Li, J. ve Wu, D. A. (2020). Do Corporate Social Responsibility Engagements Lead to Real Environmental, Social and Governance Impact?. *Management Science*, 66(6), 2564-2588. <https://doi.org/10.1287/mnsc.2019.3324>
- Lindgreen, A. ve Swaen, V. (2010). Corporate Social Responsibility. *International Journal of Management Reviews*, 12(1), 1-7. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2009.00277.x>
- Macdonald, S. (2024). Intellectual Freedom and Social Responsibility in Library and Information Science: A Reconciliation. *Journal of Librarianship and Information Science*, 56(3) 712-727. <https://doi.org/10.1177/09610006231160795>
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. S. Turan (Çev. ve Ed.). Ankara: Nobel.
- Morillas, J. L. H., Díaz, A. C. ve Pulido, M. P. (2014). Social Responsibility and Sustainability in the Spanish University Libraries. *El Profesional de la Informacion*, 23(2), 134-143. <https://doi.org/10.3145/epi.2014.mar.05>
- Moxley, D. P. ve Abbas, J. M. ((2016) Envisioning Libraries as Collaborative Community Anchors for Social Service Provision to Vulnerable Populations. *Practice*, 28(5), 311-330. <https://doi.org/10.1080/09503153.2015.1135891>
- Pettegree, A. ve Der Weduwen, A. (2023). *Kütüphane: Kırılgan Bir Tarih*. B. C. Bayçiftci (Çev.). İstanbul: Yeditepe.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. M. Bütün ve S. B. Demir, (Çev. ve Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Polat, C. ve Akkaya, M. A. (2018). Toplumsal Kültür Kurumu Olarak Halk Kütüphaneleri: Çankırı Halk Kütüphanelerinin Olanaklar ve Hizmetler Durum Haritası. *DTCF Dergisi*, 58(1), 534-570. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dtcfdergisi/issue/66800/1044702>

- Raber, D. (2007). ACONDA and ANACONDA: Social Change, Social Responsibility and Librarianship. *Library Trends*, 55(3), 675-697.
- Racelis, A. (2018). Library Services for the Poor: Theoretical Framework for Library Social Responsibility. *Pedagogical Research*, 3(2), 06. <https://doi.org/10.20897/pr/90831>
- Roberts, S. T. ve Noble, S. U. (2016). Empowered to Name, Inspired to Act: Social Responsibility and Diversity as Calls to Aaction in The LIS Context. *Library Trends*, 64(3), 512-532. <https://doi.org/10.1353/lib.2016.0008>
- Samek, T. (2001). *Intellectual Freedom and Social Responsibility in American Librarianship, 1967-1974*. North Carolina: McFarland & Company.
- Sarkar, D. (2020). Sustainable Development as A Goal: Special Reference to Green Library. *International Journal of Research in Library Science*, 6(1), 182-189. <https://doi.org/10.26761/IJRLS.6.1.2020.1322>
- Schopf, J. (2014). Strategic Library Management with the United Nations' Agenda 21. *Management and Leadership Innovations Advances in Librarianship*, 38, 269-286.
- Seyitoğulları, O. ve Bilen, A. (2020). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Üzerine Bir Literatür Taraması. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 3(2), 195-205.
- Stobierski, T. (2021). Types of Corporate Social Responsibility to be Aware of. *Harvard Business School Online*. <https://online.hbs.edu/blog/post/types-of-corporate-social-responsibility>
- Soltani-Nejad, N., Jahanshahi, M., Saberi, M. K., Ansari, N. ve Zarei-Maram, N. (2021). The Relationship Between Social Responsibility and Public Libraries Accountability: The Mediating Role of Professional Ethics and Conscientiousness. *Journal of Librarianship and Information Science*, 00(0), 1-19. <https://doi.org/10.1177/09610006211014260>
- Šimić, M. L., Mihaljević, J. ve Tolušić, M. (2018). Academic Libraries and The Social Responsibility Challenge. *SSRN Electronic Journal*. <http://doi.org/10.2139/ssrn.4204848>
- Tello, F. M. (2013). Bibliotecas y Sociedad: El Paradigma Social de la Biblioteca Pública. *Investigación Bibliotecológica*, 27(61), 157-173. <http://rev-ib.unam.mx/ib/index.php/ib/article/view/42818/51243>
- Valentine, P. M. (2012). *A Social History of Books and Libraries From Cuneiform to Bytes*. Lanham: The Scarecrow Press.
- Vijesh, P. V. ve Mohanan, N. (2018). Rajagiri College of Social Sciences Library, Kalamassery, Kerala: A Case Study. *Social Responsibilities of Academic Aibraries içinde* (ss. 92-97).
- Wickramarachchi, A. P. (2021). The Social Role and The Responsibilities of Public Libraries and Librarians in Transforming Society. *Sri Lanka Library Review*, 35(1), 1-21. <https://sllr.sljol.info/articles/37/files/submission/proof/37-1-71-1-10-20210507.pdf>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Lisans Öğrencilerinin Akademik Sahtekârlık Eğilimleri: Atatürk Üniversitesi Örneği

Academic Dishonesty Tendency of Undergraduate Students of Information and Records Management Department: The Case of Ataturk University

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 8 Sayı: 1 Yıl: 2025

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

Hakemli Makaleler

Araştırma Makalesi

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 13.12.2024
Kabul tarihi: 29.05.2025
Yayınlanma tarihi: 30.06.2025

Article Info

Date submitted: 13.12.2024
Date accepted: 29.05.2025
Date published: 30.06.2025

Anahtar Sözcükler

Etik, Akademik Sahtekârlık, Akademik Suistimal

Keywords

Ethics, Academic Dishonesty, Academic Misconduct

DOI numarası

10.33721/by.1600845

ORCID

0000-0003-0368-0323 (1)

0000-0002-3092-7339 (2)

Tuğba KOÇER

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, tkocer@mehmetakif.edu.tr

Nermin ÇAKMAK

Atatürk Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, nermin.cakmak@atauni.edu.tr

Öz

Akademik sahtekârlık günümüzde teknolojinin ve internetin yaygın kullanımıyla birlikte pek çok alanda olduğu gibi lisans öğrencileri arasında da hızla artmaktadır. Günümüzde lisans öğrencileri ödev, proje, bitirme tezi gibi akademik çalışmalarında, elektronik ortamdan ve yapay zekâ uygulamalarından elde ettikleri bilgiyi sorgulamadan, kaynağını göstermeden kendi düşünceleriymiş gibi kullanabilmektedirler. Bilgiye elektronik ortamda hızlı ve rahat ulaşılmasının sunduğu olanaklar öğrencileri tembelliğe yönlendirebilmekte ve onların intihal ve kopya çekme gibi etik dışı davranışlar sergilemelerine yol açabilmektedir. Araştırmada, Atatürk Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü (BBYB) lisans öğrencilerinin akademik sahtekârlık eğilim düzeylerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda deneysel olmayan araştırma desenlerinden tarama deseni kullanılmıştır. Veriler, ulaşılabilir örneklem yöntemi kullanılarak Atatürk Üniversitesi BBYB’de 2022-2023 eğitim- öğretim yılında eğitimlerine devam eden 200 lisans öğrencisinden elde edilmiştir. Veri toplama aracı olarak “Akademik Sahtekârlık Eğilimi Ölçeği (ASEÖ)” kullanılmıştır. Verilerin analizi, frekans (f), yüzde (%) hesapları ile anlamlı farklılık testleri için Çift Yönlü MANOVA istatistik tekniği kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 21 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, dört ayrı faktör için de öğrencilerin akademik sahtekârlık eğilim düzeyleri kısmen çıkmıştır. MANOVA sonuçlarına göre cinsiyet bağımsız değişkeninin dört bağımlı değişken üzerinde anlamlı etkisi yokken, sınıf düzeyine göre atıflara yönelik sahtekârlık eğilimi alt boyutunda anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Tukey HSD testi sonuçlarına göre, atıflara yönelik sahtekârlık eğilimi bağımlı değişkeni için birinci sınıflarla üçüncü sınıflar ve birinci sınıflarla dördüncü sınıflar arasında anlamlı fark tespit edilmiştir. Diğer taraftan cinsiyet*sınıf bağımsız değişkenleri birlikte değerlendirildiğinde ise cinsiyet*sınıf etkileşiminin bağımlı değişkenler üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulardan durum saptaması yapılmıştır. Tespit edilen sorunlara yönelik öneriler ortaya konmuştur.

Absract

In the current era, academic dishonesty among undergraduate students is rapidly increasing in tandem with the swift advancement of technology and the internet. Nowadays, undergraduate students can use the information they obtain from electronic media and artificial intelligence applications in their academic studies such as homework, projects and theses, as if it were their own thoughts without questioning or showing the source.

*Bu makalenin araştırma ve yayın süreci “Araştırma ve Yayın Etiğine” uygun şekilde yürütülmüştür.

**Çalışma ilk yazarın aynı başlıklı yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

The opportunities offered by fast and easy access to information in electronic media can lead students to laziness and cause them to exhibit unethical behaviors such as plagiarism and cheating. This study focuses on uncovering academic dishonesty tendencies among undergraduate students at the Department of Information and Records Management (IRM) at Atatürk University. A cross-sectional survey design, one of the non-experimental research patterns, was employed in the study. The data were gathered from 200 undergraduate students continuing their education at Atatürk University's IRM during the 2022-2023 academic year, by using purposive sampling method. The "Academic Dishonesty Tendency Scale (ADTS)" was utilized as the data collection instrument. Data analysis was conducted by using SPSS 21 software, incorporating frequency (f) and percentage (%) calculations and Two Way MANOVA. According to the findings, the levels of academic dishonesty tendencies among students have partially emerged within four distinct factors. MANOVA results yielded no significant differences on four dependent variables with regard to gender, while there are differences on committing dishonesty in citations dimension according to seniority of students. Tukey HSD Post hoc test results showed that indicated that first-year students are more inclined toward committing dishonesty in citations compared to third and fourth grade students. On the other hand, there is no interaction effect of gender and seniority on dependent variables detected. As a result of the research, current tendencies on ADTS among students described and suggestions were offered accordingly.

1. Giriş

Doğru ve dürüst insan yetiştirmek eğitimin en önemli amaçlarından birisidir. Bu bağlamda akademik dürüstlüğün eğitimin temel değerlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz (Schmelkin vd., 2010). Akpınar Dellal ve diğerlerinin de (2017, s. 79-80) vurguladıkları gibi üniversite öğrencileri bağımsız araştıran, bilgi üreten ve ürettikleri bilgiyi insanlığın yararına sunan bireylerdir. Bu doğrultuda üniversite öğrencileri, bilinçli araştırmacılar olarak çalışmalarında yararlandıkları kaynakları bilimsel ve etik ölçütler çerçevesinde belirterek, özgün araştırma sonuçlarını ortaya koyabilme yeterliliğine sahip olabilmelidir. Bu bağlamda lisans öğrencileri eğitim süreçlerinde araştırma ödevi, sunum, bitirme projesi gibi akademik çalışmalarında, gereksinim duydukları bilgiye çeşitli ortamlardan (bilgi merkezleri, kütüphane otomasyon sistemleri, internet, yapay zekâ uygulamaları, elektronik kaynaklar vb.) erişebilmekte ve elde ettikleri bilgiyi bu akademik amaçları doğrultusunda kullanmaktadırlar. Fakat günümüzde yapılan birçok araştırma üniversite öğrencilerinin akademik sahtekârlık konusunda yeterince bilinçli olmadıklarını ve akademik dürüstlük konularını çok ciddiye almadıklarını ortaya koymaktadır. Bazı çalışmalarda, başta lisans öğrencileri olmak üzere üniversite öğrencilerinin akademik çalışmaları için bilgiyi elde etme ve elde ettikleri bilgiyi kullanma süreçlerinde akademik sahtekârlık davranışı sergiledikleri (Nazir ve Aslam, 2010; Çakmak, 2015; Özenç Uçak ve Ünal, 2015; Akpınar Dellal vd., 2017; Ünal ve Özenç Uçak, 2017; Topçu ve Gürer, 2019; Çakmak ve Baysen, 2022; Mukasa vd., 2023; Nguyen ve Goto, 2024) ve etik ilke ve kurallara uygun olmayan davranışları hem eğitim süreçlerinde hem de meslek hayatlarında sürdürdükleri vurgulanmaktadır (Nazir ve Aslam, 2010, s. 655). Pek çok disiplinde (Eminoğlu, 2008; Boyacı vd., 2017; Aydın ve Güllü, 2021; Daty, 2021; Mukasa vd., 2023; Kokkinos vd., 2024; Nguyen ve Goto, 2024) olduğu gibi Bilgi ve Belge Yönetimi (BBY) alanındaki lisans öğrencilerinin de etik dışı davranışlar sergiledikleri tespit edilmiştir (Özenç Uçak ve Ünal, 2015; Ünal ve Özenç Uçak, 2017; Çakmak ve Baysen, 2017, 2022). Bu bağlamda hem eğitim süreçlerinde hem de mesleki yaşamlarında etik değerlere göre davranışları bakımından, BBY öğrencilerinin de araştırma yapma yetilerinin geliştirilmesi, öğrencilere akademik sahtekârlık ve etik dışı davranışlar hakkında gerekli farkındalığın sağlanması ve bu sayede öğrencilerin bu olumsuz davranışlarının önüne geçilmesi önemlidir (Ünal ve Uçak, 2017, s. 178-179). Dolayısıyla bu çalışmanın sonuçlarının BBY alanındaki akademisyenlere, araştırmacılara ve kütüphanecilere faydalı olması beklenmektedir.

İlgili alan yazında lisans öğrencileri tarafından en yaygın yapılan akademik sahtekârlık eylemlerinin kopya çekmek ve intihal olduğu ortaya konmuştur (Eminoğlu, 2008; Ersoy ve Özden, 2011; Özden vd., 2015). Bu bağlamda ilerleyen başlıklarda öncelikle akademik dürüstlük, sonrasında akademik sahtekârlık, intihal ve kopya çekme kavramları açıklanmış; ardından akademik sahtekârlığı etkileyen faktörlere kısaca yer verilmiş, akademik sahtekârlık ile ve bilgi ve belge yönetimi alanındaki lisans öğrencileri arasında akademik sahtekârlık ile ilgili alan yazın değerlendirilmiştir. Bununla birlikte makalenin diğer bölümlerinde araştırmanın önemi, amacı, yöntemi, bulguları ele alınmış, tartışma bölümünde bulgular hem kendi içinde hem de literatürle birlikte değerlendirilmiştir. Sonuç ve öneriler bölümünde araştırmanın öne çıkan sonuçlarına yer verilmiş, gelecek araştırmalar için önerilerde bulunularak makale sonlandırılmıştır.

1.1. Kavramsal Çerçeve

Akademik sahtekârlık ve türlerinin daha kapsamlı tanımlarını yapmadan önce akademik dürüstlüğü açıklamak yerinde olacaktır. Akademik dürüstlük; akademik yaşam içerisinde yürütülen bütün görevlerde kişinin sorumlu ve dürüst olması, kendi çabasını ve emeğini ortaya koyarak özgün çalışmalar yapması, başkalarına ait fikir ve bulguları kaynağını göstererek paylaşmasıdır (Barutçu Yıldırım ve Orhan, 2018, s. 203). Akademik Dürüstlük Sözlüğü'nde (Tauginiené vd., 2018) ise akademik dürüstlük; “Eğitim, araştırma ve bilimsel ortamlarda karar verme ve uygulama aşamalarına yön veren etik kurallara, mesleki ilkelere, standartlara, uygulamalar ve mütemadiyen değerler sistemine uyum sağlama” olarak tanımlanmıştır.

Akademik sahtekârlık ise Jordan'a atıf yapılarak Akademik Dürüstlük Sözlüğü'nde (Tauginiené vd., 2018), “Eğitim, araştırma veya bilimsel faaliyetler yürüten kurumlarda diğer bireyler ve/ veya gruplar arasındaki etik standartları ihlal eden bireyler veya kurumlar tarafından yürütülen ahlaki açıdan problemlili davranışlar” olarak tanımlanmıştır. Aynı sözlükte Eckstein'den alınan bir başka tanımda da akademik sahtekârlık “Akademik düzenlemeleri ihlal ederek haksız avantaj sağlamak için tasarlanan eylemler” olarak ifade edilmiştir. Bir başka tanıma göre akademik sahtekârlık, bilimsel veya eğitsel nitelikte deney veya araştırma yapılması sonucunda elde edilen verilerin bilimsel veriler olarak temsil edilmesine müsaade etmemek, akademik konularla ilgili yanlış bilgi vermek ve verilmesine yardım etmek, akademik sahtekârlık eylemlerini gizlemek veya bunlara teşebbüs etmektir (Edgren ve Walters, 2006, s. 56).

Alan yazın değerlendirildiğinde lisans öğrencileri arasında kopya çekme ve intihal ile ilgili akademik sahtekârlık eylemlerinin daha yaygın olduğu görülmektedir (Eminoğlu, 2008; Ersoy ve Özden, 2011; Özden vd., 2015). Bu çalışmada özellikle kopya çekme ve intihal ile ilgili akademik sahtekârlık üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda intihal Türkçe Güncel Sözlük'te (Türk Dil Kurumu [TDK], t. y.) “aşırma” kavramıyla açıklanmış ve “başkalarının yazılarından bölümler, dizeler alıp kendisininmiş gibi gösterme veya başkalarının konularını benimseyip değişik bir biçimde anlatma” olarak tanımlanmıştır. Kopya çekme ise farklı araştırmacılar tarafından; sınavlarda veya akademik çalışmalarda kullanma izni olmayan kaynakları kullanma, sınavı veya çalışmayı başka birisine yaptırma, sınavlarda soruları cevaplarken gizlice bir kaynağa bakma veya sınav esnasında başkasına yardım etme şeklinde ifade edilmektedir (Uzun vd., 2007, s. 192; Gümüşgöl vd., 2013, s. 132).

1.2. Akademik Sahtekârlığı Etkileyen Faktörler

İlgili alan yazında bireysel, çevresel, kurumsal ve akademik baskı gibi bazı faktörlerin akademik sahtekârlığı yapma eğilimini etkilediğine dikkat çekilmektedir (Whitley ve Keith-Spiegel, 2012; Ünal ve Özenç Uçak, 2017; Kırıl ve Saracaloğlu, 2018; Şentürk, 2020; Çakmak ve Baysen, 2022). Bireysel faktörler Gerdeman'a göre, özellikle akademik anlamda başarı elde etme, sosyal aktiviteler, makam, mevki sahibi olma, yaş ve cinsiyet gibi etkenlerdir (akt. Kırıl ve Saracaloğlu, 2018, s. 326). Bireysel faktörlerin akademik sahtekârlığa yönlendirmesi ile ilgili olarak şu örnekler verilebilir: Hile yapmanın kimseye zarar vermeyeceği, herkesin hile yaptığı düşüncesi, yüksek not alma isteği, hile yapmazsa başarısız olacağı düşüncesi (Whitley ve Keith-Spiegel, 2012), ortaya koydukları ürünleri kendilerince değersiz olarak nitelendirmeleri (Gümüşgöl vd., 2013) vb. gibi.

Çevresel faktörler aile, kurumsal yapı, ortam akranlar gibi dış etkenlerdir. Çevresel faktörlere aynı günde birden çok sınava girme zorunluluğu, aile baskısı, hastalık, iyi bir mesleğe sahip olabilmek için iyi notlara sahip olma baskısı, kız-erkek arkadaş gruplarına aşırı bağlılık veya sürekli arkadaşlardan yardım isteme, hile yapma ortamı bulunması, çok az insanın kopya çekerken yakalanmış olması ve yakalananların ceza almamaları, öğretmenin sınav anında sınıfı terk etmesi, derslerden başarılı olunmazsa ailenin ve çevrenin olumsuz davranışlarına maruz kalınacağı düşüncesi vb. örnek verilebilir (Whitley ve Keith-Spiegel, 2012, s. 25-26).

Akademik sahtekârlığı etkileyen bir diğer faktör de kurumsal etik kodlardır. Akademik Dürüstlük Sözlüğü'nde (Tauginiené vd., 2018) etik kodlar, “Bir kurumun temel haklarını tanımlayan, kurumun sahip olduğu görev ve sorumlulukları ve topluma karşı sorumlu olduğu ahlaki kuralları kabul etmenin yanı sıra bireysel hakların tanınırlığının ve saygınlığının teşvik edilmesini belirleyen temel değerler belgesi” olarak tanımlanmaktadır. Kurumların eğitim süreçlerinde etik ilkeleri veya kriterleri

kullanması, araştırma, bilim, ürünler ve süreçlerin bilimsel ve kurumsal yöntemler ile değerlendirilmesi, ölçülmesi veya incelenmesi ve bu ilkelerin herkese adil ve eşit bir şekilde uygulanması bireylerin etik ilkeler doğrultusunda hareket etmesinde önemli rol oynayabilir (Tauginienė vd., 2018). Üniversitenin etik kültürü/kodlarının akademik sahtekârlık üzerindeki etkisine şu örnekler verilebilir: Üniversitelerdeki yönetimin ve eğitimin etkileri, derslere veya öğrencilere karşı eğitimcilerin ilgili olmaları ya da olmamaları, istenen ödev konularının önemli konular olup olmaması, hazırlanan ödevleri okumak için gösterilen çaba, sınav anında gözetmenlerin dikkat seviyeleri, kopya çekme davranışına göz yumulması gibi durumlar öğrencilerin akademik sahtekârlığa yönelmelerinde etkili olabilmektedir (Şentürk, 2020, s. 5).

Son olarak akademik baskı da öğrencilerin etik dışı davranışta bulunmalarına yol açabilmektedir (Çakmak, 2015; Ünal ve Özenç Uçak, 2017; Clinciu vd., 2021; Çakmak ve Baysen, 2022). Bazı öğrencilerin çalışmalarında/ yayınlarında öğretmenlerin çalışmalarına atıfta bulunmak zorunda bırakılmaları ya da öğretmenlerin öğrencilerin çalışmalarına/ yayınlarına hiçbir katkıları yokken kendi isimlerini ekletmeye çalışmaları, bunun dışında öğretmenlerin öğrencilerini işyerindeki odalarında ya da sınıf ortamında aşağılamaya kalkmaları, sınıf ortamında öğrenciyi zor durumda bırakacak sorular sormaları, öğrencilere kendi yazdığı kitabı alma zorunluluğu getirebilmeleri (Apaydın ve Çelik, 2021, s. 17) veya akademik stresin, rekabet ortamının ve yüksek not alma isteğinin öğrencilerin kasıtlı intihal yapmalarına neden olması (Çakmak, 2015; Mansoor vd., 2024) gibi durumlar akademik baskıya örnek verilebilir.

1.3. Akademik Sahtekârlık ile İlgili Alan Yazın

İlgili alan yazın çerçevesinde, çeşitli disiplinlerde eğitim gören lisans öğrencilerinin akademik sahtekârlık, etik, intihal ve kopya çekme eğilimlerini inceleyen ulusal ve uluslararası birçok bilimsel çalışma olduğu görülmektedir (Athanasou ve Olasehinde, 2002; Eminoğlu ve Nartgün, 2009; Ersoy ve Özden, 2011; Küçüktepe, 2011; Küçüktepe ve Küçüktepe, 2012; Orhan ve Günay, 2014; Özden vd., 2015; Kadı vd., 2016; Boyacı vd., 2017; Hodges, 2017; Zhang vd., 2018; Taşgın vd., 2019; Çelik, 2020; Tayfun vd., 2020; Arab ve Orfan, 2023; Türkan vd., 2023; Zhang, 2024).

Bu araştırmanın da temeli olan ve Eminoğlu ve Nartgün (2009) tarafından geliştirilen “Akademik Sahtekârlık Eğilimi Ölçeği (ASEÖ)” ile üniversite öğrencilerinin akademik sahtekârlık eğilim düzeylerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Ölçek akademik sahtekârlık ile ilgili yapılan araştırmalarda da çokça kullanılmıştır (Küçüktepe, 2011; Küçüktepe ve Küçüktepe, 2012; Ömür vd., 2014; Kadı vd., 2016; Boyacı vd., 2017; Tayfun vd., 2020). Küçüktepe (2011) çalışmasında, psikolojik danışmanlık ve rehberlik bölümünde öğrenim gören 303 lisans öğrencisinin akademik sahtekârlık eğilimlerini ASEÖ ile incelemiş ve öğrenciler arasında cinsiyet, sınıf düzeyi ile anne ve babalarının eğitim seviyelerine göre anlamlı farklılıklar olduğunu tespit etmiştir. ASEÖ’nün kullanıldığı bir diğer çalışmada da Küçüktepe ve Küçüktepe (2012), tarih bölümünde eğitimlerine devam eden lisans öğrencilerinin akademik sahtekârlık eğilimlerini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre akademik sahtekârlık eğilimlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kadı vd. (2016) ise çalışmalarında, 2013-2014 eğitim-öğretim yılında formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının akademik sahtekârlık eğilimlerini araştırmışlardır. 244 öğretmen adayına “Akademik Sahtekârlık Eğilimi Ölçeği ve Portre Değerler Anketi” uygulanmıştır. Çalışma sonucunda, cinsiyet değişkenine göre öğretmen adaylarının akademik sahtekârlık eğilimleri ve değerleri arasında anlamlı fark olduğu görülürken; bölüm değişkenine göre anlamlı fark olmadığı belirlenmiştir. Boyacı vd. (2017) de sınıf öğretmeni adaylarının sahip oldukları temel değerler ile akademik sahtekârlık eğilimleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında sınıf öğretmeni adaylarının kopya çekme eğilimlerinin; ödev, proje gibi çalışmalarda sahtekârlık eğilimlerine; araştırma yapma ve raporlaştırma sürecinde sahtekârlık eğilimlerinin ve atıflara yönelik sahtekârlık eğilimlerine göre daha fazla olduğu belirlenmiştir. Çalışmada bu sonucun sebebi yanlış olduğu bilinmesine rağmen kopya çekme eyleminin toplum tarafından daha kabul edilebilir olarak görülmesi şeklinde açıklanmıştır. Tayfun vd. (2020) ise turizm alanındaki 335 lisans öğrencisinin akademik sahtekârlık eğilimlerini inceledikleri çalışmalarında öğrencilerin akademik sahtekârlık türlerinden biri olan kopya çekmede diğer türlere nazaran daha eğilimli olduklarını tespit etmişlerdir.

Akademik sahtekârlık ile ilgili yapılan bir başka çalışmada da lisans düzeyinde eğitim veren bir devlet ve bir özel üniversite ile ön lisans düzeyinde eğitim veren bir devlet okulunda eğitim gören öğrencilerin akademik sahtekârlığa ilişkin tutum ve algıları incelenmiştir. Çalışma sonucunda, teknoloji kullanımı ve öğrencilerin akademik sahtekârlık yapma davranışlarında anlamlı farklılık elde edilmiştir (Hodges, 2017). Zhang vd. (2018) de çalışmalarında, işletme, mühendislik, bilgi teknolojileri ve eğitim alanlarında eğitim gören 2., 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin sınavlardaki ve ödevlerdeki akademik sahtekârlık yapma eğilimlerini araştırmışlardır. Çin'deki dört devlet üniversitesinden toplam 1634 öğrenciye çevrim içi anket uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, ankete katılan öğrencilerin üçte ikisinden fazlasının önceki yıl yapılan sınavlarda ve ödevlerde akademik sahtekârlık eğiliminde bulundukları tespit edilmiştir. Kokkinos vd. (2024) de Yunanistan'da farklı disiplinlerde eğitim gören 572 üniversite öğrencisinin akademik sahtekârlık algılarını incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda öğrencilerin akademik sahtekârlık algıları konusunda yeterli bilgi birikimine ve konunun önemine sahip olmadıkları ve erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre akademik sahtekârlık yapma konusunda eğilimlerinin daha yüksek olduğu ortaya konmuştur.

Avustralya'da sağlık hizmetleri bölümünde eğitim gören 37 öğrencinin akademik sahtekârlık algılarının ve eğilimlerinin incelendiği bir başka çalışmada ise ilgi eksikliği (çalışmak istememe, kendini yeterli hissetmeme ve çalışma tekniklerine hâkim olmama, vb.), zaman baskısı (erteleme, yanlış zaman planlaması, çıkar çatışmaları, vb.) akademik dürüstlüğü yeterince anlaşılamaması ve görüşülen öğrencilerin dil seviyelerindeki sıkıntıların akademik sahtekârlık eğilimine neden olduğu ortaya çıkmıştır (Mukasa vd., 2023).

Yapay zekâ uygulamalarının gelişmesiyle birlikte bu uygulamaların öğrencilerin akademik sahtekârlık eğilimlerini nasıl etkilediği de bazı araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Bu çalışmalardan birinde Choi vd. (2023), hemşirelik öğrencilerinin ChatGPT'den etkilenme durumlarını incelemişlerdir. Çalışmada ChatGPT'ye olan fazla güvenin öğrencilerin derslerden, eğitimcilerden ve akranlarından uzaklaşmaya başlamalarına neden olduğunu ve ayrıca öğrencilerin hazırladıkları ödevlerde akademik sahtekârlık eğilimi gösterdiklerini tespit etmişlerdir. Çalışmada öğrencilerin yapay zekâ ile yazılı ödevler oluşturarak bu ödevleri kendi çalışmalarımı gibi gösterdikleri, ChatGPT'ye aşırı güvendikleri, ödev, proje gibi çalışmalarda sahtekârlık veya intihal yapma eğilimi gösterdikleri görülmüştür.

Ersoy ve Özden (2011) tarafından gerçekleştirilen bir başka çalışmada, 237 ilköğretim öğretmen adayının ödevlerinde internetten intihal yapmaları ile ilgili öğretim elemanının rolüne ilişkin görüşleri incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, öğretmen adaylarının ödevlerinde öncelikle internet kaynaklarını tercih ettikleri ve ödev türü ile sayısının internetten intihal yapmayla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bununla beraber, öğretmen adaylarının ödevlerinde internetten intihal yapma eğilimlerinin öğretim elemanlarından kaynaklı değişkenlerle de ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Orhan ve Günay (2014) da çalışmalarında, farklı fakültelerde öğrenim gören 524 öğrencinin ödev ve projelerinde internetten intihal yapma davranışlarının nedenlerini yaş, cinsiyet ve fakülte değişkenlerine göre incelemişlerdir. Çalışmada cinsiyet, fakülte ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre, öğrencilerin internetten intihal yapma nedenlerinin verilen ödevlerin niteliği, değerlendirme yöntemi, öğrencilerin derse karşı yaklaşımı ve öğrencilerin zaman yönetimi boyutlarında anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Athanasou ve Olasehinde (2002) çalışmalarında akademik sahtekârlık türlerinde kopya çekme üzerinde durmuş, birçok farklı ülkeden farklı sınıf düzeylerinde birçok öğrenciyi kopya çekme eğilimleri açısından incelemişlerdir. Sonuç olarak hem kadın hem de erkeklerin kopya çekme eğilimlerinin yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Akademik sahtekârlığı kopya çekme bağlamında inceleyen bir diğer araştırmada da (Özden vd., 2015) 1119 öğretmen adayı incelenmiş ve araştırma sonucunda öğretmen adaylarının diğer bölümlerde öğrenim gören öğrencilerde de olduğu gibi, en çok yaptıkları akademik usulsüzlük türünün sınavlarda kopya çekmek olduğu tespit edilmiştir. Öğretmen adayları bu duruma yüksek not alma isteği, başarılı olma arzusu, dersi tam anlayamama, yardıma ihtiyaç duyma, ailelerinin beklentilerine karşılık verememe korkusu gibi nedenlerin sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Taşgın vd.'nin (2019) çalışmasında ise, kopya çekmenin, öğrencilerin başarılarını göstermesi açısından yetersizliğe neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çelik (2020) de sosyal bilgiler öğretmenliği ve ilahiyat bölümlerinde 1. ve 4. sınıfta eğitim gören toplam 153 öğrenci ve sınavlarda gözetmen görevi üstlenen 4 akademisyeni incelemiştir. Çalışmada

öğrencilerin kopya çekme eğilimleri, sınıf düzeyine, cinsiyete, yetiştikleri çevreye, anne ve baba eğitim düzeylerine göre değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda değişkenler arasında anlamlı farklılık ortaya çıkmamıştır. Bir başka çalışmada da Aydın ve Güllü (2021) Türkiye’de altı ildeki üniversitede beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümünde eğitim gören 451 lisans öğrencisinin kopya çekmeye yönelik tutumlarını incelemişlerdir. Çalışmada öğrencilerin kopya çekmeye yönelik tutumlarının sınıf düzeylerine göre anlamlı farklılık gösterdiği, birinci sınıftan son sınıfa doğru eğilimlerinde azalma olduğu sonucuna varılmıştır. Eğitimde ahlâk ve etik dersi alan 28 öğretmen adayının yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile kopya çekmeye ilişkin görüşlerinin ortaya çıkarılmasının hedeflendiği bir çalışmada ise öğretmen adaylarının kopya çekme nedenlerinin akademik (bilgi eksikliği, ders başarısızlığı, öğretmen yetersizliği), duyuşsal (aile baskısı, başarısızlık korkusu, dersten kalma korkusu, haz, stres, toplum baskısı) ve sistemsel (eğitim sistemi, etkili ders ortamı, ezber, sınavın önemi) sebeplerden kaynaklandığı belirlenmiştir (Türkan vd., 2023).

Daty (2021) de Covid-19’un eğitimde yarattığı olağanüstü durumların neticesinde lisans ve lisansüstü 1084 öğrenciye çevrim içi anket uygulayarak akademik sahtekârlığa neden olan faktörleri detaylı olarak incelemiştir. 553 öğrenci geleneksel kopya çekme ile ilgili sorulara cevap vermiş, 531 öğrenci de çevrim içi derslerde kopya çekme ile ilgili sorulara cevap vermiştir. Elde edilen bulgularda, özellikle öne çıkan sonuç, sahtekârlık yapma istekleri arasında hemen hemen benzer olmalarıdır. Çalışmada akademik hedeflerin, akran ve aile baskısının, cinsiyet, yaş ve statü gibi faktörlerin akademik sahtekârlık üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Başka bir çalışmada ise Covid-19 pandemisi sürecinde işletme bölümünde eğitim gören 175 lisans öğrencisinin çevrim içi kopya çekme eğilimleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin kopya çekmeye yönelik olumlu tutuma sahip oldukları belirlenmiştir. Öğrencilerin kopya çekme eğilimini sosyal çevrenin ve kopya çekmede algılanan kontrolün etkili olduğu sonucuna varılmıştır (Ababneh vd., 2022). Bununla birlikte Elsalem vd. (2021) ve Jenkins vd.’nin (2023) yaptıkları çalışmalar, Covid-19 pandemisinin akademik sahtekârlık eğilimlerinde özellikle çevrim içi yapılan sınavlarda ve ödev, proje gibi çalışmalarda kopya çekme eğilimlerinde artışlar gözlemlendiğini ortaya koymuştur.

Arab ve Orfan (2023) da Afganistanlı 185 lisans öğrencisinin İngilizce dil sınavlarında kopya çekme eğilimlerini incelemişlerdir. Çalışmada, öğrencilerin yüksek not alma, dersten başarı ile geçme, ders çalışmak için ya da sınav anında süreyi yetersiz bulma gibi sebeplerden dolayı kopya kâğıdı hazırlama, cep telefonu kullanarak ya da giysi veya vücutlarına yazılar yazarak kopya çektikleri ortaya çıkmıştır. Zhang (2024) tarafından yapılan çalışmada ise 2293 Çinli lisans öğrencisi incelenmiş ve çalışma sonucunda kopya çekmeyi engellemek için öğrencilerin davranış değişikliklerine ve olumlu değer yönelimlerine ihtiyaçları olduğu sonucuna varılmıştır.

Nguyen ve Goto (2024)’nın çalışmasında ise, yapay zekânın eğitimi daha erişilebilir ve verimli hale getirmesinin yanı sıra yapay zekâ sohbet robotlarının akademik kopya çekmeyi kolaylaştırmak amacıyla kasıtlı olarak kötüye kullanıldığı belirtilmiştir. Ayrıca Vietnamlı lisans öğrencileri üzerinde yapılan bu çalışmanın sonucunda, yapay zekâ destekli akademik kopya çekme davranışlarının cinsiyet ve sınıf düzeyleri arasında önemli ölçüde farklılık gösterdiği ortaya konmuştur. Üst sınıflardaki kız öğrencilerin kopya çekme olasılığının yeni kayıtlı kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu ve erkek öğrencilerin tüm sınıflarda sürekli olarak akademik kopya çektiği görülmüştür.

Alan yazın genel olarak değerlendirildiğinde, kopya çekme ve intihal gibi akademik sahtekârlık türlerinin geçmişten günümüze her dönem sorun olarak devam ettiği görülmektedir. Bununla birlikte akademik sahtekârlık üzerine birçok araştırma ve çalışma yapıldığı ve bugün yapay zekâ uygulamaları ile akademik sahtekârlık yapmanın daha da kolaylaştığı gözlemlenebilmektedir. Bu durum da akademik sahtekârlık konusunun yeni bir boyuta evrilebileceğine işaret etmekte ve konunun farklı yönlerle araştırılmaya devam edileceğini göstermektedir.

1.4. Kütüphane ve Enformasyon Bilimi Alanındaki Lisans Öğrencileri Arasında Akademik Sahtekârlık ile İlgili Alan Yazın

Kütüphane ve enformasyon bilimi alanındaki lisans öğrencilerinin akademik sahtekârlık eğilimleri ile ilgili alan yazın incelediğinde çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların da ağırlıklı olarak akademik sahtekârlık türlerinden intihal ile ilgili olduğu dikkat çekmektedir (Grgić,

2017; Ünal ve Özenç Uçak, 2017; Çakmak ve Baysen, 2017; Okeji vd., 2020; Çakmak ve Baysen, 2022; Eaton ve Hughes, 2022; Nwadike ve Anaehobi, 2023). Bu çalışmalardan ayrı olarak Özenç Uçak ve Ünal (2015) intihale birlikte, Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde eğitimlerine devam eden 285 lisans öğrencisinin akademik sahtekârlık (kopya çekme, etik dışı davranışlar ve nedenleri) ile ilgili görüşlerini de incelemişlerdir. Çalışmada öğrencilerin çoğunluğunun intihalin ne olduğunu bildiği, fakat intihal kavramıyla ilk kez üniversitede karşılaştıkları belirlenmiştir. Çalışmada öğrencilerin sınavlarda yardımlaşmaları, birbirlerinin ödevlerinden ve başkalarının görüşlerinden yararlanma davranışlarının yaygın olduğu görülmüştür. Bununla birlikte öğrencilerin yarısı, intihalin yapılmasının öğrenciler arasında yaygınlaşmasının ve sık sık intihale başvurulmasının kendilerini intihal yapmaya yönlendirdiğini ve hocaların ödevlere olumlu ya da olumsuz geri dönüşlerde bulunmamasının intihal yapılmasına katkıda bulunduğu görüşüne sahip olduklarını belirtmişlerdir. Öğrenciler ayrıca intihal ile ilgili üniversitenin ne gibi yaptırımları olduğunu bilmediklerini, üniversitenin bu konuda yeterli eğitim vermediğini ve intihal yapan öğrenciye gereken ceza verilmediği için de öğrenciler arasında intihalin arttığını düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Bir başka çalışmada ise Ünal ve Özenç Uçak (2017) farklı eğitim ve kültürlerdeki (Türkiye ve Amerika) BBYB / LIS (Library and Information Science) öğrencilerinin intihale ilişkin görüş ve davranışlarını incelemişlerdir. Her iki kültürde de öğrencilerin intihal yapmalarına neden olan unsurlar arasında intihalin ne olduğu ve kapsamı hakkında bilgi eksikliği olmasının, atıf verme ve kaynakça hazırlama konularında gerekli ilke ve kuralları bilmemelerinin, ödevlerin çokluğundan kaynaklı duyulan endişenin, ödev konusunun ilgi çekmemesinin ya da faydalı görülmemesinin, dersi geçme kaygısının ve başarılı olma arzusunun etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Çakmak ve Baysen de 2017 ve 2022 yıllarındaki çalışmalarında akademik sahtekârlığın intihal boyutuna odaklanmışlardır. 2017 yılındaki çalışmalarında, Ankara Üniversitesi BBYB’de eğitimlerine devam eden 13 lisans öğrencisinin bilgi arama süreçlerindeki kavram yanlışları çerçevesinde intihal ile ilgili de kavram yanlışlarına sahip olduklarını ortaya çıkarmışlardır. Çalışmada öğrencilerin “atıf yapma/kaynak gösterme” ve “ödevin sunum şekli” ile ilgili kavram yanlışlarına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmacılar öğrencilerin bu kavram yanlışlarının giderilmesinde bilimsel araştırma yaparken bilgi okuryazarlığı bağlamında teori ve uygulamalı derslere ağırlık verilmesiyle beraber bilimsel araştırma yöntemleri dersinin de bu sürece katkı sağlayacak şekilde planlanması gerektiğini vurgulamışlardır. Aynı araştırmacılar 2022 yılında gerçekleştirdikleri çalışmalarında BBYB dördüncü sınıf öğrencilerine intihal konusunda eğitim verilmesinin, öğrencilerin bu konudaki bilgilerinde gelişim göstermesinde etkili olup olmadığının ortaya çıkartılmasını amaçlamışlardır. Çalışmada sonucunda intihal konusunda verilen dersin, öğrencilerin intihal ile ilgili bilgilerinde ve bu bilgilerini uygulamaya dönüştürmelerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Bir başka çalışmada da Grgić (2017), LIS alanındaki 57 yüksek lisans öğrencisinin ağ ortamında intihal davranışlarını incelemiştir. Çalışmada Grgić öğrencilerin intihal kavramıyla lisans eğitimlerinde karşılaştıkları, intihalin ne olduğu konusundaki bilgilerinin yetersiz olduğu ve akademik yazma konusunda deneyim eksiklikleri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Okeji vd. (2020) de LIS alanındaki 15 üniversitedeki dördüncü sınıf öğrencilerinin intihal ile ilgili algılarını araştırmışlardır. Çalışmada öğrencilerin alıntı yapma ve kaynak gösterme ve intihalden nasıl kaçınacakları konularında bilgilerinin yetersiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Eaton ve Hughes (2022, s. 449) ise Kanada’da bu konuda çok sayıda çalışma yapıldığını, bu çalışmalarda üniversite öğrencilerinin akademik çalışmalarında etik ilke ve kurallara yeterince dikkat etmediklerinin ortaya çıktığını vurgulamışlardır. Eaton ve Hughes, akademik dürüstlüğü bilgi okuryazarlığı ile bir arada değerlendirmiştir. Bu bağlamda akademik dürüstüğün bireylere kazandırılmasında kütüphanecilerin önemli sorumlulukları olduğunu belirtmişlerdir. Bu doğrultuda Eaton ve Hughes, kütüphanecilerin akademik dürüstlüğü bilgi okuryazarlığı ile ilişkilendirip bir kaynağın doğru kaynak olup olmadığı, alanında uzman, güvenilir kişiler tarafından hazırlanmış bir kaynak olup olmadığı, çalışma içerisinde kaynağın nerede, ne zaman kullanılacağı ve kaynakçaya nasıl ekleneceği gibi konularda öğrencilere, akademik dürüstlük becerileri kazandırma açısından fırsatlar sunabileceğini ifade etmişlerdir.

Bilgi ve belge yönetimi alanındaki alan yazın genel olarak değerlendirildiğinde akademik sahtekârlık üzerine yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Var olan çalışmaların ise ağırlıklı olarak BBY / LIS öğrencilerinin intihal ile ilgili algıları, tutumları, görüşleri ve kavram yanılgıları üzerine olduğu söylenebilir.

1.5. Araştırmanın Önemi

İlgili alan yazında, lisans öğrencilerinin akademik sahtekârlık eğilimlerini (intihal, kopya çekme, etik ihlal) inceleyen ulusal ve uluslararası birçok bilimsel çalışma olduğu görülmektedir. Bilgi ve belge yönetimi alanındaki lisans öğrencilerinin akademik sahtekârlık eğilimleri ile ilgili alan yazın incelediğinde ise çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların da ağırlıklı olarak akademik sahtekârlık türlerinden intihal ile ilgili olduğu dikkat çekmektedir (Grgić, 2017; Ünal ve Özenç Uçak, 2017; Çakmak ve Baysen, 2017; Okeji vd., 2020; Çakmak ve Baysen, 2022; Eaton ve Hughes, 2022; Nwadike ve Anaehobi, 2023). Bu çalışmalardan ayrı olarak Özenç Uçak ve Ünal'ın (2015) BBYB öğrencilerinin akademik sahtekârlık (kopya çekme, etik dışı davranışlar ve nedenleri) ve intihal ile ilgili görüşlerini inceledikleri görülmektedir. Bu çalışmanın da 2015 yılında gerçekleştirildiği düşünüldüğünde güncel bir araştırmaya ihtiyaç olduğu açıktır. Diğer taraftan BBYB lisans öğrencilerinin doğru bilgiye erişme, eriştiği bilgiyi etik ilkeler doğrultusunda kullanma ve gelecekte mesleklerini icra ederken bilgi merkezi kullanıcılarına akademik dürüstlük ve etik konularında destek olma, çeşitli düzeylerde eğitim içeriği hazırlama ve eğitim verme gibi sorumlulukları olduğu düşünüldüğünde, öncelikle kendilerinin akademik dürüstlük ve etik konuları hakkında bilgi sahibi olmaları ve bilimsel etik ilkeler doğrultusunda davranışları beklenmektedir. Bu da BBYB lisans öğrencilerinin akademik sahtekârlık eğilim düzeylerinin daha kapsamlı şekilde ele alınmasının ve belirlenmesinin önemini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda araştırmada Atatürk Üniversitesi BBYB lisans öğrencilerinin var olan akademik sahtekârlık eğilimi düzeylerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda araştırma; alan yazındaki boşluğu doldurması, bu konuda araştırma yapacaklara örnek olması bakımından önemli ve özgündür.

1.6. Araştırmanın Amacı ve Soruları

Bu araştırmanın temel amacı, Atatürk Üniversitesi BBYB lisans öğrencilerinin ödev, sunum ve rapor hazırlama gibi akademik çalışmalarda ve sınavlarda akademik sahtekârlık hakkında bilgi sahibi olma durumlarını ve akademik sahtekârlık eğilim düzeylerini ortaya çıkarmaktır.

Bu amaç doğrultusunda araştırmanın kapsamını, Atatürk Üniversitesi BBYB lisans öğrencilerinin kopya çekme; ödev, proje gibi çalışmalarda sahtekârlık; araştırma yapma ve raporlaştırma sürecinde sahtekârlık ve atıflara yönelik sahtekârlık eğilimlerini “Akademik Sahtekârlık Eğilimi Ölçeği (ASEÖ)” ile ortaya konması oluşturmaktadır.

Bu kapsam çerçevesinde araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

BBYB lisans öğrencilerinin,

- 1) Ölçekteki maddelere katılım durumları nedir?
- 2) Akademik sahtekârlık eğilimleri ne düzeydedir?
- 3) Akademik sahtekârlık eğilimleri cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Deseni

Araştırmada BBYB lisans öğrencilerinin akademik sahtekârlık düzeylerini ortaya çıkartmak için nicel araştırma yaklaşımlarından tarama deseni kullanılmıştır. Tarama deseni, “insanların bir konu hakkındaki algılarını, görüşlerini, tutum ve inanışlarını bir araya getirerek tavırlarını açıklamayı amaçlayan, bu bağlamda değişkenler arasındaki ilişki modellerini inceleyen genelde anket, ölçek veya görüşme yolu ile veri toplayıp aldığı her cevabı sayı veya yüzde ile rapor halinde sunan bir yöntem” (Toker Gökçe, 2018, s. 239) olarak tanımlanmaktadır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Atatürk Üniversitesi BİYB' de öğrenim gören 236 lisans öğrencisi (Kadın = 144, Erkek = 92) oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi, ulaşılabilir örneklem yöntemi (Creswell, 2012) doğrultusunda Atatürk Üniversitesi BİYB' de eğitimlerine devam eden ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan 1., 2., 3. ve 4. sınıflardan 200 lisans öğrencisi (Kadın= 125, Erkek= 75) oluşturmaktadır. Dolayısıyla anket dönüş oranı % 85' tir. Çalışmanın güvenilirliğini artırmak için evrenden olabildiğince büyük sayıda (evren büyüklüğü kadar) kişiye ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ölçme aracı evrenin tümüne gönderilmiştir. Katılımcıların sınıf ve cinsiyete göre dağılımı Tablo 1' de görülmektedir. Morris'e göre (t. y.), 236 kişiden oluşan evren için en düşük örneklem sayısı 194'tür. Ayrıca bu değer Yurdugül'ün (2008), Cronbach Alfa katsayısının hesabı için en küçük örneklem genişliğinin 200, 300, 400 olması gerektiği ile ilgili görüşüyle de örtüşmektedir.

Tablo 1

Katılımcıların Sınıf ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sınıf Düzeyleri				
	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	Toplam
Kadın	33	8	44	40	125
Erkek	27	7	22	19	75
Toplam	60	15	66	59	200

2.3. Veri Toplama Aracı ve Süreci

Araştırmada BİYB lisans öğrencilerinden verilerin toplanmasında ASEÖ'den yararlanılmıştır. ASEÖ, Eminoglu ve Nartgün (2009) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek demografik bilgilerden ve 22 maddeden oluşmaktadır. ASEÖ, “kesinlikle katılıyorum”, “katılıyorum”, “kararsızım”, “katılmıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” olmak üzere 5'li Likert tipinde ve dört boyutludur. Boyutlar sırasıyla “Kopya Çekme Eğilimi”, “Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi”, “Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi” ve “Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi” şeklinde adlandırılmıştır. Ölçeğin toplam Cronbach α güvenirlik katsayısı 0,90 ve her bir boyuta ilişkin Cronbach α güvenirlik katsayıları ise sırasıyla 0,71; 0,821; 0,785 ve 0,776' dır.

ASEÖ'nün bu araştırma kapsamında uygulanabilmesi için gerekli izinler alındıktan sonra ölçek formu oluşturulmuştur. Formda öncelikle araştırmanın amacı, kim tarafından hangi amaç için kullanılacağı, araştırmanın yapılması için etik izinlerin alındığı, katılımcıların bilgilerinin gizli tutulacağı, araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu, istedikleri zaman araştırmadan ayrılacakları ve katılımcıların herhangi bir soru sorma ihtiyaçları olması durumunda araştırmacının e-posta adresi bilgilerinin yer aldığı yönerge hazırlanmıştır. Ardından demografik bilgi alanı ve ölçek ifadeleri 5'li Likert yapıda oluşturulmuştur. Google Form'da çevrim içi olarak oluşturulan Ölçek formu, öğrencilerin tamamına Atatürk Üniversitesi Öğrenci Bilgi Sistemi üzerinden kurumsal e-posta adreslerine ve ayrıca WhatsApp öğrenci gruplarına gönderilmiştir. Uygulama Atatürk Üniversitesi 2022-2023 Eğitim ve Öğretim Yılı Güz Yarıyılında gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar tarafından Ölçek yaklaşık 15 dakikada yanıtlanmıştır. Katılımcılar ölçeği rahat ortamlarında yanıtladıkları için zamanda esneklik olabilir. Bununla birlikte katılımcılar, kalem kâğıt kullanmak yerine, aşına oldukları ve çok kullandıkları telefonda ya da bilgisayardan giriş yapma olanağı bulmuşlardır.

2.4. Veri Analizi

Verilerin analizi için, frekans (f), yüzde (%) hesapları ile sonlandırıcı istatistikler SPSS 21 kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin faktörlerine (alt boyutlarına) ve bütününe ilişkin elde edilen Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları sırasıyla birinci faktöre yönelik iç tutarlılık güvenirlik katsayısı $\alpha=0,84$, ikinci faktör için $\alpha=0,75$, üçüncü faktör için $\alpha=0,56$ ve dördüncü faktör için $\alpha=0,64$ olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin bütününe yönelik alfa güvenirlik katsayısı ise $\alpha=0,88$ 'dir. İlgili literatürde Cronbach Alfa iç

tutarlık katsayısının minimum değerinin $\alpha=0,70$ olması gerektiği önerilmektedir (Field vd., 2012, s.799; Kline, 2000, s. 15). Bu araştırmada Cronbach Alfa katsayısının iki faktör (üçüncü ve dördüncü) için istendik değerden düşük olması, araştırmanın sınırlılığı olarak kabul edilmektedir Buna karşın diğer iki faktörün ve ölçeğin toplamının Cronbach Alfa katsayıları 0,70' in üzerindedir.

Verilerin analizi için, frekans (f) ve yüzde (%) hesapları yapılmıştır. Bu hesaplamalardan elde edilen bulgulara ortaya çıkan sonuçlar %100' e karşılık gelmeyebilir. Yapılan Kolmogorov Smirnov testi sonucu elde edilen verilerin normal dağılım gösterdiği ($>0,05$) tespit edilmiştir. Anlamlı farklılık testleri için Çift Yönlü MANOVA kullanılmıştır. MANOVA analizinde bağımlı değişkenler [“Kopya Çekmek Eğilimi”, “Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi”, “Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi” ve “Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi”] ve bağımsız değişkenler [cinsiyet ve sınıf düzeyi] analiz sürecine dâhil edilmiştir. Bu çalışma için anlamlılık düzeyi $p=0,05$ olarak alınmıştır. Akademik sahtekârlık düzeylerinin değerlendirilmesinde Tablo 2' de verilen kriterler temel alınmıştır (Eminoğlu, 2008, s. 59).

Tablo 2

Ortalamaların Akademik Sahtekârlık Eğilimi Düzeylerine Göre Sınıflandırılması

Akademik Sahtekârlık Düzeyi	Kategori
1,00-1,79	Çok düşük
1,80-2,59	Kısmen
2,60-3,39	Orta
3,40-4,19	Yüksek
4,20-5,00	Çok yüksek

2.5. Etik İzinler

Araştırmada ASEÖ'nin kullanılması için yazarlardan e-posta yoluyla izin alınmıştır. Ayrıca öğrencilere ölçek formunun uygulanabilmesi için Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurul Başkanlığından 29.09.2022 tarihli ve E.88656144-000-2200299343 sayılı, oturum sayısı 18 ve 265 sayılı kararıyla etik izin alınmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde, araştırmaya katılan öğrencilerin demografik bilgileri ve öğrencilere uygulanmış olan ASEÖ'nden elde edilen bulgular, araştırma sorularının sırasına uygun şekilde açıklanmıştır.

3.1. Demografik Bulgular

Bu çalışmada 200 lisans öğrencisinden veri toplanmıştır. Katılımcıların cinsiyet ve sınıf düzeyine göre dağılımları Tablo 3'te sunulmuştur. Tablo 3'te görüldüğü üzere, katılımcıların yaklaşık üçte ikisini kadın katılımcılar oluşturmaktadır. Sınıf düzeyleri incelendiğinde ise katılımcıların %30'unun 1. sınıf, %8'inin 2. sınıf, %33'ünün 3. sınıf ve %30'unun da 4. sınıflardan oluştuğu görülmektedir.

Tablo 3

Katılımcıların Demografik Dağılımları

		f	%
Cinsiyet	Kadın	125	63
	Erkek	75	38
Sınıf	1	60	30
	2	15	8
	3	66	33
	4	59	30
Toplam		200	100

3.2. Birinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Daha önceki bölümlerde de vurgulandığı gibi, ASEÖ dört alt boyuttan (“Kopya Çekme Eğilimi”, “Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi”, “Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi” ve “Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi”) oluşmaktadır. Her boyuta ilişkin bulgular ilerleyen başlıklarda ayrı ayrı ele alınmıştır.

3.2.1. Kopya Çekme Eğilimi Alt Boyutuna İlişkin Bulgular

ASEÖ’nün “Kopya Çekme Eğilimi” alt boyutuna ilişkin elde edilen bulgular Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4’e göre “Kopya Çekme Eğilimi” alt boyutuna ilişkin elde edilen veriler doğrultusunda katılımcıların kopya çekme eğilimi ile ilgili ortalamaları ($\chi = 1,73$) çok düşük ve ($\chi = 2,25$) kısmen arasında yer almaktadır (Ayrıca bkz. Tablo 2).

Tablo 4

Kopya Çekme Eğilimi

İfadeler	Dağılım	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	χ	ss
Kopya Çekme Eğilimi								
Sınavlara kopya çekme amaçlı materyaller hazırlayarak girmekte bir sakınca yoktur.	f	98	56	23	12	11	1,91	1,16
	%	49	28	12	6	6		
Sınav sırasında diğer öğrencilerden yardım istemek masumane bir davranıştır.	f	123	36	20	14	7	1,73	1,12
	%	62	18	10	7	4		
Sınav sırasında öğrenciler, doğruluğundan emin oldukları cevapları diğer öğrencilere vermelidirler.	f	90	47	25	25	13	2,12	1,29
	%	45	24	13	13	7		
*Sınav sırasında diğer öğrencilerin verdikleri cevaplarla asla ilgilenilmemelidir.	f	98	47	17	21	17	2,06	1,33
	%	49	24	9	11	9		
Sınavlarda, gözetmenlerin esnek davrandıkları durumlarda kopya çekilebilir.	f	86	47	20	26	21	2,25	1,39
	%	43	24	10	13	11		

**Ters kodlama işlemi yapılan ifadeler*

Tablo 4’e göre katılımcıların yaklaşık dörtte üçü (%77) “sınavlara kopya çekme amaçlı materyal hazırlayarak girmenin sakıncalı olduğunu” düşünürken, çok azı bu tutumu sakıncalı görmemektedir. Katılımcıların dörtte üçünden fazlası (%80) “sınav anında diğer öğrencilerden yardım istemenin” yanlış olduğunu düşündüğünü belirtirken çok azı (%11) da yanlış olmadığını düşündüğünü belirtmektedir. Katılımcıların yaklaşık dörtte üçü (%69) “sınav sırasında öğrenciler, doğruluğundan emin oldukları cevapları diğer öğrencilere vermeli” düşüncesine katılmıyorken yaklaşık dörtte birinden azı (%20) bu düşünceye katılmaktadır. Katılımcıların yaklaşık dörtte üçü (%73) “Sınav sırasında diğer öğrencilerin verdiği cevaplarla asla ilgilenilmemesi” gerektiğini düşünmekle birlikte öğrencilerin yaklaşık dörtte birinden azı (%20) bu görüşe katılmamaktadır. Katılımcıların yaklaşık dörtte üçü (%67) “sınav gözetmenlerinin esnek davrandığı durumlarda kopya çekmenin yanlış olduğunu” düşünmekle birlikte yaklaşık dörtte biri (%24) ise, doğru olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların ölçeğin “Kopya Çekme Eğilimi” alt boyutuna ilişkin ifadelerle verdikleri cevaplar genel anlamda değerlendirildiğinde öğrencilerin sınavlarda kopya çekme eğilimlerinin düşük olduğu söylenebilir.

3.2.2. Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi Alt Boyutuna İlişkin Bulgular

ASEÖ'nün “Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi” alt boyutuna ilişkin elde edilen bulgular Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5'e göre “Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi” alt boyutuna ilişkin elde edilen veriler doğrultusunda, katılımcıların “Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi” ortalamaları ($\chi=1,70$) çok düşük ve ($\chi=2,56$) kısmen arasında yer almaktadır (Ayrıca bkz. Tablo 2).

Tablo 5

Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi

İfadeler	Dağılım	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsız	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	χ	ss
Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi								
*Ders sorumlusunun hiç incelemeden yüksek puan vereceği bilirse bile ödev, proje gibi çalışmalar gerektiği biçimde yapılmalıdır.	f	113	60	11	6	10	1,70	1,05
	%	57	30	6	3	5		
Ödev, proje gibi çalışmaların başkalarına yaptırılma fırsatı varsa bu fırsatın kullanılmasından kaçınılmamalıdır.	f	64	40	42	28	26	2,56	1,40
	%	32	20	21	14	13		
*Yapılan çalışmanın niteliğinin derste başarılı sayılmak için yetersiz olduğu bilirse bile başkalarına ait nitelikli çalışmalar öğrencinin kendi çalışmasıymış gibi gösterilmemelidir.	f	87	62	20	12	19	2,07	1,28
	%	44	31	10	6	10		
*Ders sorumlusunun yeterince incelemeyeceğinin bilindiği durumlarda bile başkalarına ait çalışmaların öğrencinin kendi çalışmasıymış gibi sunulmasından kaçınılmamalıdır.	f	71	42	37	26	24	2,45	1,40
	%	36	21	19	13	12		
*En yakın arkadaş için bile olsa, her ne sebeple olursa olsun onun yerine ödev hazırlanmamalıdır.	f	95	63	18	12	12	1,92	1,15
	%	48	32	9	6	6		
Yüksek puan veren öğretim elemanlarının derslerinde ödev, proje gibi çalışmalar için özenli davranmaya gerek yoktur.	f	81	77	19	9	14	1,99	1,15
	%	41	39	10	5	7		
Başkalarına ait nitelikli ödev, proje gibi çalışmaların öğrencinin kendi çalışmasıymış gibi sunulması masumane bir davranıştır.	f	103	54	22	8	13	1,87	1,17
	%	52	27	11	4	7		

**Ters kodlama işlemi yapılan ifadeler*

Tablo 5 incelendiğinde katılımcıların yaklaşık dörtte üçünden fazlası (%87) “ders sorumlusunun hiç incelemeden yüksek puan vereceği bilirse bile ödev, proje gibi çalışmalar gerektiği biçimde yapılmalı” düşüncesine katılmakla beraber, çok azı bu düşünceye katılmamaktadır. Katılımcıların yaklaşık yarısı (%52) “Ödev, proje gibi çalışmaların başkalarına yaptırılma fırsatı varsa bu fırsatın kullanılmasından kaçınılmamalıdır” ifadesine katılmamakla beraber yaklaşık dörtte biri bu düşünceye katılmaktadır. Katılımcıların dörtte üçü (%75) “Yapılan çalışmanın niteliğinin derste başarılı sayılmak için yetersiz olduğu bilirse bile başkalarına ait nitelikli çalışmalar öğrencinin kendi çalışmasıymış gibi gösterilmemelidir” düşüncesine katılmamakla birlikte dörtte birinden azı ise bu düşünceye katılmaktadır. Katılımcıların yarısından fazlası (%57) “ders sorumlusunun yeterince incelemeyeceğinin bilindiği durumlarda bile başkalarına ait çalışmaların öğrencinin kendi çalışmasıymış gibi sunulmasından kaçınılmamalıdır” düşüncesine katılmamakta ancak dörtte biri bu düşünceye katılmaktadır. Katılımcıların yaklaşık dörtte üçünden fazlası (%80) “en yakın arkadaş için bile olsa, her ne sebeple olursa olsun onun yerine ödev hazırlanmamalıdır” ifadesine katılmaktayken çok azı ise bu düşünceye katılmamaktadır. Katılımcıların yaklaşık dörtte üçünden fazlası (%80) “Yüksek puan veren öğretim elemanlarının derslerinde ödev, proje gibi çalışmalar için özenli davranmaya gerek yoktur” düşüncesine katılmamakla beraber katılımcıların çok azı bu düşünceye katılmaktadır. Son olarak, katılımcıların %79

“başkalarına ait nitelikli ödev, proje gibi çalışmaların öğrencinin kendi çalışmasıymış gibi sunulması masumane bir davranıştır” ifadesine katılmamakla beraber katılımcıların çok azı ise bu düşünceye katılmaktadır. Katılımcıların ölçeğin “Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi” alt boyutuna ilişkin ifadelerle verdikleri cevaplar genel anlamda değerlendirildiğinde öğrencilerin ödev, proje gibi çalışmalarda sahtekârlık eğilimlerinin düşük olduğu söylenebilir.

3.2.3. Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi Alt Boyutuna İlişkin Bulgular

ASEÖ’nün “Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi” alt boyutuna ilişkin elde edilen bulgular Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6’ya göre “Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi” alt boyutuna ilişkin elde edilen veriler doğrultusunda, katılımcıların “Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi” ortalamaları ($\chi = 2,03$) kısmen ve ($\chi = 2,67$) orta arasında yer almaktadır (Ayrıca bkz. Tablo 2).

Tablo 6

Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi

İfadeler	Dağılım	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	χ	ss
Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi								
Nicel veya nitel veriye dayalı bir araştırmada veri toplamak yerine veri uydurarak araştırmayı tamamlamak daha akıllıcadır.	f %	49 25	49 25	47 24	30 15	25 13	2,67	1,33
Araştırma yaparak rapor hazırlamaktansa, önceden hazırlanmış bir raporu düzenleyerek sunmak daha akıllıcadır.	f %	89 45	51 26	31 16	21 11	8 4	2,04	1,17
Öğretim elemanının gerekli özeni göstermediği bilinen durumlarda	f %	94 47	49 25	27 14	17 9	13 7	2,03	1,24
İnternet gibi ortamlardan indirilen araştırma raporları öğrencinin kendisi tarafından hazırlanmış gibi sunulabilir.	f %	76 38	68 34	30 15	15 8	11 6	2,09	1,15
*Ders sorumluları farklı olan bir derste bile, aynı konuda araştırma yapan bir öğrenci bir başka öğrenciye kendi hazırladığı araştırma raporunu vermemelidir.	f %	76 38	68 34	30 15	15 8	11 6	2,09	1,15

**Ters kodlama işlemi yapılan ifadeler*

Tablo 6’ya göre katılımcıların yarısı (%50) “nicel veya nitel veriye dayalı bir araştırmada veri toplamak yerine veri uydurarak araştırmayı tamamlamak daha akıllıcadır” düşüncesine katılmamakla beraber yaklaşık dörtte biri ise katılmaktadır. Katılımcıların yaklaşık dörtte üçü (%71) “araştırma yaparak rapor hazırlamaktansa, önceden hazırlanmış bir raporu düzenleyerek sunmak daha akıllıcadır” fikrine katılmamakla birlikte dörtte birinden azı ise bu fikre katılmaktadır. Katılımcıların yaklaşık dörtte üçü (%72) “öğretim elemanının gerekli özeni göstermediği bilinen durumlarda internet gibi ortamlardan indirilen araştırma raporları öğrencinin kendisi tarafından hazırlanmış gibi sunulabilir” düşüncesine katılmamaktayken dörtte birinden azı da bu düşünceye katılmaktadır. Katılımcıların yaklaşık dörtte üçü (%72) “ders sorumluları farklı olan bir derste bile, aynı konuda araştırma yapan bir öğrenci bir başka öğrenciye kendi hazırladığı araştırma raporunu vermemelidir” düşüncesine katılmakla beraber dörtte birinden azı ise bu düşünceye katılmamaktadır. Katılımcıların ölçeğin “Araştırma yapma ve raporlaştırma sürecinde sahtekârlık eğilimi” alt boyutuna ilişkin ifadelerle verdikleri cevaplar genel anlamda değerlendirildiğinde öğrencilerin araştırma yapma ve raporlaştırma sürecinde sahtekârlık eğilimlerinin, “nicel veya nitel veriye dayalı bir araştırmada veri toplamak yerine veri uydurarak araştırmayı tamamlamak daha akıllıcadır” ifadesi haricinde düşük olduğu söylenebilir.

3.2.4. Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi Alt Boyutuna İlişkin Bulgular

ASEÖ'nün "Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi" alt boyutuna ilişkin elde edilen bulgular Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7'ye göre "Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi" alt boyutuna ilişkin elde edilen veriler doğrultusunda, katılımcıların "Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi" ortalamaları ($\chi = 1,78$) çok düşük ve ($\chi = 2,50$) kısmen arasında yer almaktadır (Ayrıca bkz. Tablo 2).

Tablo 7

Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi

İfadeler	Dağılım	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	χ	ss
Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi								
Ödev, proje gibi çalışmalar kaynaklara atıfta bulunmadan da hazırlanabilir.	f	87	56	25	12	20	2,11	1,30
	%	44	28	13	6	10		
Başkalarına ait yazılı metinler, ifadeler değiştirilmek suretiyle ödev, proje gibi çalışmalarda kaynak göstermeden kullanılabilir.	f	74	66	23	24	13	2,18	1,24
	%	37	33	12	12	7		
*Başkalarına ait özgün fikir ve düşünceleri kaynak göstermeden kullanmak fikir hırsızlığıdır.	f	84	36	24	24	36	2,50	1,54
	%	40	18	12	12	18		
Fazla puan alabilmek için ödev, proje gibi çalışmaların raporları çok sayıda kaynaktan yararlanılmış gibi gösterilebilir.	f	116	47	15	10	12	1,78	1,16
	%	58	24	8	5	6		
*Her ne sebeple olursa olsun başkalarına ait özgün fikir ve düşünceler kaynak gösterilerek sunulmalıdır.	f	80	66	26	15	13	2,08	1,19
	%	40	33	13	8	7		
*Başkalarına ait yazılı metinleri, ifadeler değiştirilmek suretiyle ödev, proje gibi çalışmalarda kaynak göstermeden kullanmak etik bir davranış değildir.	f	57	73	35	23	12	2,30	1,17
	%	29	37	18	12	6		

**Ters kodlama işlemi yapılan ifadeler*

Tablo 7 incelendiğinde katılımcıların yaklaşık dörtte üçü (%72), "ödev, proje gibi çalışmalar kaynaklara atıfta bulunmadan da hazırlanabilir" ifadesine katılmamakla beraber dörtte birinden azı ise bu ifadeye katılmaktadır. Katılımcıların yaklaşık dörtte üçü (%70) "başkalarına ait yazılı metinler, ifadeler değiştirilmek suretiyle ödev, proje gibi çalışmalarda kaynak göstermeden kullanılabilir" düşüncesine katılmamakla birlikte, dörtte birinden azı ise bu düşünceye katılmaktadır. Katılımcıların yarısından biraz fazlası (%58) "başkalarına ait özgün fikir ve düşünceleri kaynak göstermeden kullanmak fikir hırsızlığıdır" düşüncesine katılmakla beraber dörtte birinden biraz fazlası ise bu düşünceye katılmamaktadır. Katılımcıların dörtte üçünden fazlası (%82) "fazla puan alabilmek için ödev, proje gibi çalışmaların raporları çok sayıda kaynaktan yararlanılmış gibi gösterilebilir" ifadesine katılmamakla birlikte çok azı ise bu ifadeye katılmaktadır. Katılımcıların yaklaşık dörtte üçü (%73) "her ne sebeple olursa olsun başkalarına ait özgün fikir ve düşünceler kaynak gösterilerek sunulmalıdır" ifadesine katılmakla beraber dörtte birinden azı ise bu ifadeye katılmamaktadır. Son olarak katılımcıların yarısından fazlası (%66) "başkalarına ait yazılı metinleri, ifadeler değiştirilmek suretiyle ödev, proje gibi çalışmalarda kaynak göstermeden kullanmak etik bir davranış değildir" düşüncesine katılmaktayken dörtte birinden azı bu düşünceye katılmamaktadır. Katılımcıların ölçeğin "Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi" alt boyutuna ilişkin ifadelerle verdikleri cevaplar genel anlamda değerlendirildiğinde, "başkalarına ait özgün fikir ve düşünceleri kaynak göstermeden kullanmak fikir hırsızlığıdır" ile

“başkalarına ait yazılı metinleri, ifadeler değiştirilmek suretiyle ödev, proje gibi çalışmalarda kaynak göstermeden kullanmak etik bir davranış değildir” ifadeler haricinde, atıflara yönelik sahtekârlık eğilimlerinin düşük olduğu söylenebilir.

3.3. İkinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

ASEÖ’nün alt boyutları ile ilgili akademik sahtekârlık eğilim düzeyleri ve bunların sınıflandırılmasına ilişkin bulgular Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8’de görüldüğü gibi katılımcıların ölçeğin alt boyutlarında akademik sahtekârlık eğilimi ortalamaları 1,80-2,59 arasındadır (Ayrıca bkz. Tablo 2). Bu bulgular, katılımcıların akademik sahtekârlık eğilimlerinin “kısmen” olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir.

Tablo 8

Akademik Sahtekârlık Eğiliminin Faktörlere Göre Karşılaştırılması

Faktör	n	χ	ss	Min.	Max.	Akademik Sahtekârlık eğilim Kategorisi
Kopya çekme eğilimi	200	2,013	0,98	5	25	Kısmen
Ödev, proje gibi çalışmalarda sahtekârlık eğilimi	200	2,079	0,78	7	31	Kısmen
Araştırma yapma ve raporlaştırma sürecinde sahtekârlık eğilimi	200	2,205	0,81	4	20	Kısmen
Atıflara yönelik sahtekârlık eğilimi	200	2,156	0,76	6	28	Kısmen

Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin Tablo 8’de yer alan bu bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, “Kopya Çekme Eğilimi” ve “Ödev, Proje gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi” alt boyutlarının ortalamalarına göre “Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi” ve “Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi” alt boyutlarının ortalamalarının nispeten daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu bulgu katılımcıların araştırma yapma ve raporlama ile atıflara yönelik sahtekârlık yapmaya nispeten daha eğilimli oldukları şeklinde yorumlanabilmektedir.

3.4. Üçüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

BBYB lisans öğrencilerinin akademik sahtekârlık eğilimlerinin cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği çift yönlü MANOVA testi ile analiz edilmiştir. Bağımlı değişkenler için popülasyon kovaryans matrislerinin homojenliği için Box’s M ve hata varyanslarının eşitliği için Levene testi kullanılmıştır.

Box’s M testi sonucunda anlamlılık değeri 0,05’ten büyük olduğu için kovaryansların eşitliği sağlanmıştır [$F(70, 5583,358) = ,929; p>,05$]. Box’s M testinin sonuçları Tablo 9’de yer almaktadır.

Tablo 9

Box’s M Testi Sonuçları

Box’s M	f	df1	df2	p
73,896	,929	70	5583,358	,646

Tablo 10’da yer alan Levene testi sonucunda tüm bağımlı değişkenlerin anlamlılık değeri sırasıyla “Kopya Çekme Eğilimi ($p=0,450$)”, “Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi ($p=0,348$)”, “Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi ($p=0,654$)” ve “Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi ($p=0,383$)” olmak üzere 0,05’ten büyüktür. Bu sonuçlara göre bağımlı değişkenlerin bağımsız değişken gruplarına göre varyans eşitliği sağlanmıştır ($p>,05$). Anlamlılığı test etmek için Wilks’ Lambda seçilmiştir.

Tablo 10*Levene Testi Sonuçları*

	F	df1	df2	p
Kopya Çekme Eğilimi	,929	7	192	,450
Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi	1,127	7	192	,348
Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi	,721	7	192	,654
Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi	1,072	7	192	,383

Tablo 11’da yer alan Multivariate Test Wilks’ Lambda sonuçlarına göre cinsiyet bağımsız değişkeni dört bağımlı değişken (“Kopya Çekme Eğilimi”, “Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi”, “Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi” ve “Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi”) üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir ($p=0,070$). Sınıf bağımsız değişkeninin ise dört bağımlı değişken üzerinde anlamlı etkisi vardır ($p=0,015$). Cinsiyet*sınıf bağımsız değişkenlerinin birlikte etkisine bakıldığında ise Wilks’ Lambda değeri ($p=0,497$), 0,05’ten büyüktür. Dolayısıyla cinsiyet*sınıf etkileşiminin de dört bağımlı değişken üzerinde anlamlı etkisi yoktur.

Tablo 11*Multivariate Test Wilks’ Lambda Sonuçları*

Çoklu Karşılaştırma	Wilks’ Lambda	F	Hipotez df	Hata df	p	η^2
Cinsiyet	,955	2,208	4,000	189,000	,070	,045
Sınıf	,878	2,109	12,000	500,339	,015*	,043
Cinsiyet*Sınıf	,942	,949	12,000	500,339	,497	,020

* $p<0,05$

Sınıf bağımsız değişkeninin dört bağımlı değişken üzerindeki varyansların analizi Tablo 12’de verilmiştir. Varyans sonuçlarına göre sınıf bağımsız değişkeninin “Kopya Çekme Eğilimi” ($p=0,389$), “Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi” ($p=0,247$) ve “Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi” ($p=0,100$) üzerinde anlamlı etkisi olmadığı, buna karşın sadece “Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi” ($p=0,001$) üzerinde anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 12*Varyans Analizi Sonuçları (Test of Between Subject Effect)*

Kaynak	Bağımlı Değişken	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	η^2
Sınıf	Kopya Çekme Eğilimi	73,396	3	24,465	1,010	,389	,016
	Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi	119,046	3	39,682	1,392	,247	,021
	Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi	62,572	3	20,857	2,111	,100	,032
	Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi	314,568	3	104,856	5,723	,001*	,082

* $p<0,05$

Varyans analiz sonuçlarında sınıf bağımsız değişkeninin dört bağımlı değişken üzerinde etkiye sahip olup olmadığı incelenmiş ve anlamlı etki için Post Hoc testlerinden Tukey HSD testi yapılmıştır. Tukey HSD sonuçlarına göre (bkz. Tablo 13) “Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi” bağımlı değişkeni için birinci sınıflarla üçüncü sınıflar arasında ($p=0,000$) ve birinci sınıflarla dördüncü sınıflar arasında ($p=0,003$) anlamlı fark vardır. Farkın birinci sınıf düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle birinci sınıflar üçüncü ve dördüncü sınıflara nazaran atıflarda sahtekârlık yapma eğilimine daha fazla sahiptirler. Diğer bulgulara göre birinci sınıflar ile ikinci sınıflar ($p=0,143$); ikinci sınıflarla üçüncü

($p=,979$) ve dördüncü sınıflar ($p=1,000$); üçüncü sınıflar ile dördüncü sınıflar ($p=,957$) arasında anlamlı fark yoktur.

Tablo 13

Tukey HSD Sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Sınıf	(J) Sınıf	Ortalama Farklılık (I-J)	ss	p	%95 Güven Aralığı	
						Alt sınır	Üst Sınır
Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi	1	2	2,6500	1,23564	,143	-,5524	5,8524
		3	3,1348	,76352	,000*	1,1561	5,1136
		4	2,7460	,78479	,003*	,7121	4,7800
	2	1	-2,6500	1,23564	,143	-5,8524	,5524
		3	,4848	1,22435	,979	-2,6883	3,6580
		4	,0960	1,23773	1,000	-3,1117	3,3038
	3	1	-3,1348	,76352	,000*	-5,1136	-1,1561
		2	-,4848	1,22435	,979	-3,6580	2,6883
		4	-,3888	,76690	,957	-2,3764	1,5988
	4	1	-2,7460	,78479	,003*	-4,7800	-,7121
		2	-,0960	1,23773	1,000	-3,3038	3,1117
		3	,3888	,76690	,957	-1,5988	2,3764

* $p<0,05$

4. Tartışma

Araştırmada Atatürk Üniversitesi BBYB lisans öğrencilerinin akademik sahtekârlık ile ilgili bilgi ve farkındalık düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda Eminoğlu ve Nartgün (2009) tarafından geliştirilen dört boyutlu (Kopya Çekme Eğilimi, Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi, Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi ve Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi) ASEÖ kullanılmıştır. Birinci araştırma sorusuna ilişkin elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, her bir boyutta birkaç madde hariç katılımcıların sınavlarda kopya çekme; ödev, proje gibi çalışmalarda sahtekârlık yapma; araştırma ve raporlaştırma sürecinde sahtekârlık yapma ve atıflara yönelik sahtekârlık yapma eğilimlerinin düşük olduğu gözlenmiştir. Başka bir ifadeyle katılımcıların akademik sahtekârlık ile ilgili konular hakkında genel olarak bilgilerinin olduğu ve akademik çalışmalarında ve sınavlarda akademik dürüstlük konularına dikkat ettikleri söylenebilir. Diğer taraftan “Araştırma yapma ve raporlaştırma sürecinde sahtekârlık eğilimi” alt boyutunda “nicel veya nitel veriye dayalı bir araştırmada veri toplamak yerine veri uydurarak araştırmayı tamamlamak daha akıllıcadır” ifadesine katılım düzeyleri yüksek çıkmıştır (Bkz. Tablo 6). Bu sonuç lisans düzeyindeki öğrencilerin henüz kapsamlı nicel ve nitel araştırma yapmamalarından, veri uydurma konusunda yeterli bilgiye sahip olmamalarından kaynaklanıyor olabilir. Bir diğer ilgi çekici sonuç da katılımcıların “Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi” alt boyutunda, katılımcıların yarısından fazlası başkalarına ait özgün fikir ve düşünceleri kaynak göstermeden kullanmayı fikir hırsızlığı olarak görmemiştir (Bkz. Tablo 7). Bununla birlikte bir kısım katılımcı da başkalarına ait yazılı metinleri, ifadeler değiştirilmek suretiyle ödev, proje gibi çalışmalarda kaynak göstermeden kullanmanın etik dışı bir davranış olduğunu düşünmemektedir (Bkz. Tablo 7). İntihal ile ilgili bu sonuçlar, intihal ile ilgili alan yazındaki çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir (Çakmak, 2015; Grgić, 2017; Ünal ve Özenç Uçak, 2017; Çakmak ve Baysen, 2017; Okeji vd., 2020; Çakmak ve Baysen, 2022; Nwadike ve Anaehobi, 2023). Başka bir ifadeyle öğrencilerin akademik yazma konusunda deneyimsiz ve intihalin ne olduğu konusunda bilgilerinin yetersiz olduğu söylenebilir. Birinci araştırma sorusuna ilişkin elde edilen bu sonuçlar ayrıca, Tayfun vd. (2020) ve Özden vd.’nin (2015) çalışmalarında lisans öğrencilerinden elde ettikleri sonuçlarla kopya çekme eğilimleri dışında benzerlik göstermektedir. Bu iki çalışmada da katılımcıların kopya çekme eğilimleri diğer alt boyutlara göre yüksek çıkmıştır.

İkinci araştırma sorusuna ilişkin elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, yapılan istatistiksel analizler sonucunda, ASEÖ’nün dört faktörü için de öğrencilerin akademik sahtekârlık eğilim düzeyleri kısmen çıkmıştır (Bkz. Tablo 8). Bu araştırmanın sonuçlarına benzer şekilde, Boyacı vd.’nin (2017) çalışmasında da ASEÖ alt boyutlarında faktör değişkenine göre elde edilen bulgularda da kısmen

düzeyinde sonuçlara ulaşılmıştır. Bununla beraber “Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi” ve “Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi” alt boyutlarının ortalamalarının diğer iki boyuta göre nispeten daha yüksek olduğu söylenebilir (Bkz. Tablo 8). Bu sonuç, çalışmanın birinci araştırma sorusuna ilişkin elde edilen madde bazlı analizlerin sonuçlarını destekler niteliktedir. Başka bir ifadeyle bu sonuç katılımcıların, araştırma yapma ve raporlaştırma sürecine ve atıflara yönelik sahtekârlık yapmaya nispeten daha eğilimli oldukları şeklinde yorumlanabilir. Bu araştırmanın sonuçlarından farklı olarak Boyacı vd.’nin (2017) çalışmasında, öğretmen adaylarının “Kopya Çekme Eğilimi” alt boyutundan elde edilen ortalamalar “Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi”, “Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi” ve “Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi” alt boyutlarından daha yüksek çıkmıştır. Bununla beraber Tayfun vd.’nin (2020) de çalışmalarında, “Kopya Çekme Eğilimi” ve “Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Süresinde Sahtekârlık Eğilimi” alt boyutları ortalamaları “orta” düzeyde iken, “Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi” ve “Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi” alt boyutlarında kısmen düzeyindedir. Bu ortalamalar, çalışmaya katılım gösteren öğrencilerin “Kopya Çekme Eğilimi” alt boyutuna ilişkin ortalamalarının, “Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi”, “Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Süresinde Sahtekârlık Eğilimi” ve “Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi” alt boyutlarına ilişkin ortalamalarına göre daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Üçüncü araştırma sorusu çerçevesinde cinsiyet bağımsız değişkenine ilişkin elde edilen sonuçlara göre, ASEÖ’nün dört alt boyutunda (bağımlı değişkenler) kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı fark tespit edilmemiştir. Benzer şekilde cinsiyet*sınıf etkileşiminin de birlikte dört bağımlı değişken üzerinde anlamlı etkisi olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuçlar cinsiyetin, katılımcıların akademik sahtekârlık eğilimleri üzerinde etkisinin olmadığını göstermektedir (Bkz. Tablo 10). Bu sonuca benzer olarak, Küçüktepe (2011) çalışmasında cinsiyet değişkenine göre akademik sahtekârlık oranlarında anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koymuştur. Aynı şekilde Athanasou ve Olasehinde de (2002) çalışmalarında erkek ve kadın öğrencilerin akademik sahtekârlık yapma oranlarında anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmiştir. Bununla birlikte Hodges (2017) çalışmasında, öğrencilerin akademik sahtekârlığa ilişkin tutumlarını ve algılarını incelemiş ve erkek öğrenciler ile kadın öğrenciler arasında birbirine yakın sonuçlar elde etmiş ve akademik sahtekârlığa ilişkin erkek ve kadın katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmiştir.

Bu araştırma sorusuna ilişkin elde edilen bulgulardan farklı olarak, Boyacı vd.’nin (2017) çalışmasında tüm alt boyutlarda kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre akademik sahtekârlık eğilimlerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Taşgın vd.’nin (2019) çalışmasında da “Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi” alt boyutunda erkek öğretmen adaylarının kadın öğretmen adaylarına göre sahtekârlık eğilimleri daha yüksek çıkmıştır. Benzer şekilde başka çalışmalarda da erkek öğretmen adaylarının akademik sahtekârlık eğilim düzeyleri kadın öğretmen adaylarına göre daha yüksek çıkmıştır (Küçüktepe ve Küçüktepe, 2012; Kadı vd., 2016). Zhang vd.’nin (2018) çalışmasından elde edilen bulgularda da kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre akademik sahtekârlık yapma oranlarının önemli ölçüde daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Orhan ve Günay’ın (2014) ve Ersoy ve Özden’in (2011) çalışmalarının cinsiyete göre değerlendirilmesinde, erkek öğrencilerin internet tabanlı akademik sahtekârlık yapma eğilimleri kadın öğrencilere göre daha yüksek çıkmıştır. Bununla beraber Orhan ve Günay’ın (2014) çalışmasında, erkeklerin kadınlara göre akademik sahtekârlık yapmaya daha eğilimli olmasının sebebi kadınların erkeklere göre, sosyalleşmeye daha çok önem vermesinden dolayı kurallara uyma konusunda daha dikkatli ve hassas davranmaları şeklinde açıklanmıştır. Ersoy ve Özden (2011) de bu durumun sebebini, kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek etik standartlara sahip olması veya kadın öğrencilerin daha az risk almaları şeklinde değerlendirmiştir.

Üçüncü araştırma sorusu çerçevesinde ortaya çıkan bir diğer sonuç da sınıf düzeyi değişkeni ile ilgilidir. Bu doğrultuda sınıf bağımsız değişkeninin dört bağımlı değişken üzerinde anlamlı etkisi olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 12, Tablo 13). Bununla beraber yapılan istatistiksel analizler sonucunda sınıf bağımsız değişkeninin sadece “Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi” üzerinde anlamlı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Bkz. Tablo 12). Bu sonuca göre, “Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi” boyutuna ilişkin birinci sınıfların üçüncü ve dördüncü sınıflara göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Farkın birinci sınıf düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan birinci sınıflar ile

ikinci sınıflar, ikinci sınıflarla üçüncü ve dördüncü sınıflar; üçüncü sınıflar ile dördüncü sınıflar arasında anlamlı fark tespit edilmemiştir (Bkz. Tablo 13). Bu sonuç, birinci sınıf öğrencilerinin ders müfredatı kapsamında henüz akademik dürüstlük ve bilimsel etik konuları ile ilgili bir ders almamış olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Bu sonuca göre birinci sınıfların, özellikle atıflar konusunda daha fazla rehberliğe ve eğitime ihtiyaçları olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu sonuç üniversitelerde akademik etik ve dürüstlük konularında özellikle yeni başlayan öğrencilere yönelik eğitim programlarının önemini de vurgulamaktadır. Bu sonuçlara benzer bir şekilde Özenç Uçak ve Ünal (2015) da çalışmalarında öğrencilerin sınıf düzeyleri arttıkça atıf verme ve intihal yapma konularında sahtekârlık eğilimlerinin azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte Orhan ve Günay (2014) da çalışmalarında akademik sahtekârlık eğilimi bağlamında öğrencilerin sınıf düzeylerine göre değerlendirilmesi sonucunda 1. sınıf öğrencilerinin 3. sınıf öğrencilerine göre internet tabanlı akademik usulsüzlük yapma eğilimlerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Bu araştırmanın sonuçlarından farklı olarak ise, Boyacı vd. (2017) çalışmalarında, sınıf öğretmeni adaylarının sınıf düzeylerine göre “Kopya Çekme Eğilimi”, “Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi” ve “Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi” alt boyutlarına ilişkin anlamlı farklılık olmadığı, ancak “Ödev, Proje Gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi” alt boyutunda 4. sınıf öğrencilerinin ödev, proje gibi çalışmalarda sahtekârlık eğilimlerinin 2. ve 3. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Tayfun vd.’nin (2020) çalışmasında ise, üniversite öğrencilerinin akademik sahtekârlık eğilimlerinin öğrenim gördükleri sınıf düzeyine göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Benzer şekilde Hodges (2017) de çalışmasında akademik sahtekârlığa ilişkin 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varmıştır.

5. Sonuç ve Öneriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, katılımcıların akademik sahtekârlık eğilimlerinin “kısmen” düzeyinde olduğu tespit edilmiş ve çalışmaya katılan öğrencilerden elde edilen veriler doğrultusunda, katılımcıların kopya çekme eğiliminin diğer eğilim türlerine göre daha az olduğu bununla beraber araştırma yapma ve raporlaştırmaya ve atıflara yönelik sahtekârlık yapmaya nispeten daha eğilimli oldukları görülmüştür. Bu sonuca göre Atatürk Üniversitesi BİYB lisans öğrencilerinin araştırma yapma, kaynakça oluşturma, atıf gösterme ve metin içi gönderme yapma gibi temel akademik bilgilerde bazı eksiklikleri olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, cinsiyet bağımsız değişkeni dört bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Bu sonuçlar, akademik sahtekârlık yapmanın cinsiyet değişkeni ile bağlantılı olmayabileceğini göstermektedir. Cinsiyet*sınıf bağımsız değişkenlerinin birlikte etkisine bakıldığında ise, cinsiyet*sınıf etkileşiminin de birlikte dört bağımlı değişken üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı görülmektedir. Ancak sınıf bağımsız değişkeninin dört bağımlı değişken üzerinde anlamlı etkisi vardır. Bu anlamlılık birinci sınıfların üçüncü ve dördüncü sınıflara göre atıflarda sahtekârlık yapma eğilimine daha fazla sahip olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan birinci sınıflar ile ikinci sınıflar, ikinci sınıflarla üçüncü ve dördüncü sınıflar; üçüncü sınıflar ile dördüncü sınıflar arasında anlamlı fark tespit edilmemiştir. Bu sonuçlara göre, akademik sahtekârlık konusunda sınıf düzeylerinin önemli etkileri olduğu görülmektedir. Birinci sınıf öğrencilerinin özellikle atıflara yönelik ihlale daha eğilimli olması, bu konularda farkındalığı arttırmaya yönelik çeşitli uygulamalı ve teorik eğitim ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Elde edilen bulgular ve sonuçlar neticesinde akademik sahtekârlığın tespit edilmesi kadar önlenmesinin de önemli olduğu görülmektedir.

Bu sonuçlara göre getirilecek çözüm önerileri ise şu şekilde sıralanabilir:

- Akademik dürüstlük, etik ilke ve kurallar, akademik sahtekârlık türleri gibi konularda bölüm derslerinin içerikleri ya da ders işleme yöntemlerinin geliştirilmesi veya güncellenmesi (kendilerinin ve sınıf arkadaşlarının eksiklerini, hatalarını görebilmeleri için grup çalışmaları yapılması gibi yöntemlerle vb.) ve öğrencilere akademik sahtekârlık konulu konferans vb. etkinlikler düzenlenmesi önerilir.
- Sınıf düzeylerinde elde edilen sonuçlara göre, birinci sınıf düzeyindeki öğrencilere üniversitenin ilk yıllarında akademik etik, akademik dürüstlük ve atıf gibi konularda temel bilgilerin öğretilmesi için öğrencilere rehberlik edilmesi ve eğitimler verilmesi önerilir.
- Bununla beraber ilgili alan yazına ve araştırma sonuçlarına bakıldığında, akademik sahtekârlığın önlenmesi için eğitimlerle farkındalığın arttırılmak istenmesinin yanında, caydırıcı cezalar

getirilmesi ve bu cezaların hiçbir ayırım gözetmeksizin eşit ve adil bir şekilde uygulanması da önemli görülmektedir.

- Bu çalışma Atatürk Üniversitesi BBYB lisans öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Gelecekteki çalışmalarda lisansüstü öğrencilerinin de akademik sahtekârlık eğilimleri incelenebilir. Lisans ve lisansüstü öğrenciler arasında karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir. Bununla birlikte araştırma Türkiye’deki diğer BBYB lisans ve lisansüstü öğrencilerine yönelik araştırmalarla genişletilebilir.
- Çalışmada nicel yöntem kullanılmış ve veriler ASEÖ’den elde edilmiştir. Çalışma nitel yöntemler kullanılarak derinleştirilebilir. Çalışmada cinsiyet ve sınıf düzeyleri değişkenleri tercih edilmiştir. Gelecekte yapılması olası çalışmalarda daha fazla değişken (bölüm, not ortalaması, anne ve babaların eğitim düzeyleri vb.) kullanılarak veri analizi yapılabilir, daha kapsamlı sonuçlar elde edilerek alan yazına katkı sağlanabilir.

Sonuç olarak, Atatürk Üniversitesi BBYB lisans öğrencilerinin akademik sahtekârlık konularında kısmen bilgi sahibi oldukları söylenebilir. Diğer taraftan özellikle araştırma ve raporlama süreçlerinde ve bu süreçte atıf yapma ve kaynak gösterme ile ilgili bilgilerinin yetersiz olduğu ve desteklenmeye ihtiyaçları olduğu görülmektedir. Ancak bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, gerekli eğitimlerin verilmesinin ve caydırıcı önlemlerin alınıp adaletli bir şekilde uygulanmasının akademik sahtekârlık konusunda farkındalık geliştirilmesini ve bilincin artırılmasını sağlayarak akademik sahtekârlığın önüne geçilebilmesi ve bilimin ilerlemesi açısından olumlu gelişmeler sağlayacağını göstermektedir. Bununla birlikte bu çalışmanın sonuçlarının BBY alanındaki akademisyenlere, bilgi uzmanlarına ve araştırmacılara katkı sunması beklenmektedir.

Etik Standartlar ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul izni, Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurul Başkanlığından 29.09.2022 tarihli ve E.88656144-000-2200299343 sayılı, oturum sayısı 18 ve 265 sayılı kararıyla alınmıştır.

Yazar Katkı Beyanı: Yazarlar literatür taraması ve yazma süreçlerinin Tuğba Koçer tarafından, denetleme sürecinin Nermin Çakmak tarafından gerçekleştirildiğini, diğer süreçlerde ise eşit oranda katkıda bulunduklarını beyan ederler.

Finansal Destek: Bu çalışma yazarın “Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Lisans Öğrencilerinin Akademik Sahtekârlık Eğilimleri: Atatürk Üniversitesi Örneği” başlıklı yüksek lisans tezine dayanmaktadır. İlgili yüksek lisans tezi Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince “Lisansüstü Tez Projeleri (LÜTP)/Yüksek Lisans Tez Projesi (YLTP)” kapsamında desteklenmiştir.

Kaynakça

- Ababneh, K. I., Ahmed, K. ve Dedousis, E. (2022). Predictors of Cheating in Online Exams Among Business Students During The Covid Pandemic: Testing The Theory of Planned Behavior. *The International Journal of Management Education*, 20(3), 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2022.100713>
- Akpınar Dellal, N., Yönet, H. ve Akın, E. B. (2017). Üniversite Kimliği Ve Akademik Sahtekârlık: Yabancı Dil Öğretmen Adaylarının Akademik Sahtekârlığa İlişkin Tutumları. N. Akpınar Dellal ve M. V. Coşkun (Ed.), *Bilimde Etik ve Demokratik Eğitim (Ethics in science and democratic education)* içinde (ss. 79–94). Lambert Academic Publishing. https://www.researchgate.net/publication/360916232_Üniversite_Kimligi_ve_Akademik_Sahtekarlik_Yabancı_Dil_Oğretmen_Adaylarının_Akademik_Sahtekarliga_Iliskin_Tutumları_University_Identity_and_Academic_Dishonesty_Attitudes_of_Foreign_Language_Teacher_Ca
- Apaydın, F. ve Çelik, S. K. (Ed.) (2021). *Akademik Etik İhlalleri: Yaşanmış Vakalar I*. Nobel Yayıncılık.
- Arab, Ş. ve Orfan, S. N. (2023). Perceptions of Afghan EFL Undergraduate Students About Exam Cheating. *Cogent Arts & Humanities*, 10(1), 1-11. <https://doi.org/10.1080/23311983.2023.2215564>
- Athanasou, J. A. ve Olasehinde, O. (2002). Male and Female Differences in Self-Report Cheating. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 8(1), 5. <https://doi.org/10.7275/b4te-5z13>

- Aydın, S. ve Güllü, M. (2021). Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Kopya Çekmeye Yönelik Tutumlarının İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması, *International Sport Sciences Student Studies Journal*, 3(2), 1-9. <https://dergipark.org.tr/en/pub/i4s/issue/67772/1039339>.
- Barutçu Yıldırım, F. ve Eret Orhan, E. (2018). Yükseköğretimde Akademik Dürüstlüğü İlişkin Öğrenci Görüşleri, Deneyimleri ve Önerileri: Bir Olgu Bilim Araştırması. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 8(1), 202-210. <https://dergipark.org.tr/en/pub/higheredusci/issue/61495/918309>
- Boyacı, Ş. D. B., Babadağ, G. ve Güner, M. (2017). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Sahip Oldukları Temel Değerler ile Akademik Sahtekârlık Eğilimlerinin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(4), 1762-1793. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2017.17.32772-363965>
- Choi, E. P. H., Lee, J. J., Ho, M. H., Kwok, J. Y. Y. ve Lok, K. Y. W. (2023). Chatting or Cheating? The Impacts of Chatgpt and Other Artificial Intelligence Language Models on Nurse Education. *Nurse Education Today*, 125. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2023.105796>
- Clinciu, A. I., Cazan, A. M. ve Ives, B. (2021). Academic Dishonesty and Academic Adjustment Among The Students at University Level: An Exploratory Study. *Sage Open*, 11(2), 1-9. <https://doi.org/10.1177/215824402110218>
- Çakmak, N. (2015). Lisans Öğrencilerinin İntihal İle İlgili Kavram Yanılgıları. *Türk Kütüphaneciliği*, 29(2), 212-240. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/807867>
- Çakmak, N. ve Baysen, E. (2017). Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrencilerinin Bilgi Arama Süreci Deneyimleri: Kavram Yanılgıları. *Türk Kütüphaneciliği*, 31(3), 305-333. Doi: 10.24146/tkd.2017.17
- Çakmak, N. ve Baysen, E. (2022). Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrencilerinin İntihal İle İlgili Bilgileri Ve Uygulamalarındaki Gelişim. *Türk Kütüphaneciliği*, 36(2), 248-283. <https://doi.org/10.24146/tk.1083441>
- Çelik, T. (2020). Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ve İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kopya Çekme Eğilimlerinin İncelenmesi. *Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi Dergisi (MREFD)*, 2(2), 97-120. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mrefdergi/issue/55983/697130>
- Daty, T. K. (2021). *Cheating From a Distance: An Examination of Academic Dishonesty Among University Students* (Yayınlanmamış doktora tezi). University of New Hawen.
- Eaton, S. E. (2021). *Plagiarism in Higher Education: Tackling Tough Topics in Academic Integrity*. Libraries Unlimited
- Eaton, S. E. ve Hughes, J. C. (Ed.) (2022). *Academic Integrity in Canada: An Enduring and Essential Challenge*. Springer Nature.
- Edgren, S. ve Walters, S. (2006). Distance Learning Exchange: Academic Dishonesty in The 21st Century. *The Journal of Continuing Higher Education*, 54(2), 56-59. <https://doi.org/10.1080/07377366.2006.10400101>
- Elsalem, L., Al-Azzam, N., Jum'ah, A. A. ve Obeidat, N. (2021). Remote e-Exams During Covid-19 Pandemic: A Cross-Sectional Study of Students' Preferences and Academic Dishonesty in Faculties of Medical Sciences. *Annals of Medicine and Surgery*, 62, 326-333. <https://doi.org/10.1016/j.amsu.2021.01.054>
- Eminoğlu, E. (2008). *Üniversite Öğrencilerinin Akademik Sahtekârlık Eğilimlerinin Ölçülmesine Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Eminoğlu, E. ve Nartgün, Z. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Akademik Sahtekârlık Eğilimlerinin Ölçülmesine Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 215-240. <http://www.insanbilimleri.com>
- Ersoy, A. ve Özden M. (2011). Öğretmen Adaylarının Ödevlerinde İnternette İntihal Yapmalarında Öğretim Elemanının Rolüne İlişkin Görüşleri. *İlköğretim Online*, 10(2), 608-619. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/90665>
- Field, A., Miles, J. ve Field, Z. (2012). *Discovering Statistics Using R*. Sage.
- Grgić, I. H. (2017). LIS Students And Plagiarism in The Networked Environment. *40th International Convention on Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics (MIPRO)* içinde (ss. 842-847). Doi: 10.23919/MIPRO.2017.7973538
- Gümüştül, O., Üstün, Ü. D., Işık, U. ve Demirel, D. H. (2013). Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Akademik Sahtekârlık Eğilim Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi*, 11(2). 131-138. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/601126>
- Hodges, S. K. (2017). *Academic Dishonesty In Higher Education: Perceptions And Opinions Of Undergraduates* (Yayınlanmamış doktora tezi). East Tennessee State University. <https://dc.etsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4726&context=etd>

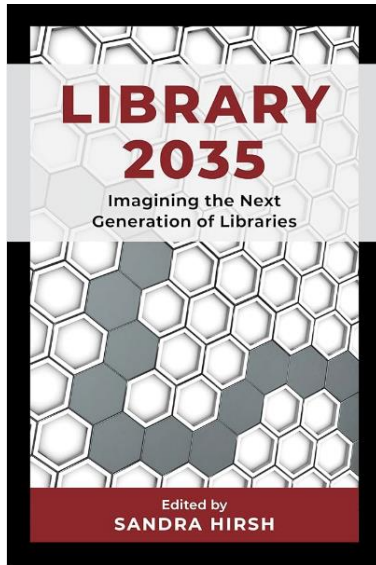
- Hodgkinson, T., Curtis, H., MacAlister, D. ve Farrell, G. (2016) Student Academic Dishonesty: The Potential for Situational Prevention. *Journal of Criminal Justice Education*, 27(1), 1-18. <https://doi.org/10.1080/10511253.2015.1064982>
- Jenkins, B. D., Golding, J. M., Le Grand, A. M., Levi, M. M. ve Pals, A. M. (2023). When Opportunity Knocks: College Students' Cheating Amid The COVID-19 Pandemic. *Teaching of Psychology*, 50(4), 407-419. <https://doi.org/10.1177/00986283211059067>
- Kadı, A., Beytekin, O. F. ve Arslan H. (2016). Academic Dishonesty Tendencies And Values of Teacher Candidates. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(3), 398-403. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1711645>
- Kansu, E. ve Ruacan, Ş. (2002). Bilimsel Yanıltmanın Günümüzdeki Durumu: Türleri, Nedenleri, Önlenmesi ve Cezalandırılması. *Türk Kardiyoloji Derneği Arşivi*, 30(12), 763-767. https://jag.journalagent.com/tkd/pdfs/TKDA_30_12_763_767.pdf
- Kıral, B. ve Saracaloğlu, S. (2018). Akademik Sahtekârlık Eğilimi İle Olumsuz Değerlendirilme Korkusu Arasındaki İlişki. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 323-359. <http://dx.doi.org/10.23891/efdyu.2018.71>
- Kline, P. (2000). *The Handbook of Psychological Testing* (2. bs.). Routledge.
- Kokkinos, C. M., Antoniadou, N. ve Voulgaridou, I. (2024). Academic Dishonesty Among Greek University Students From Different Disciplines: A Latent Profile Analysis Of Cheating Perceptions And Academic Self-Handicapping. *Ethics & Behavior*, 34(5), 327-341. <https://doi.org/10.1080/10508422.2023.2216816>
- Küçüktepe, S. E. (2011). Evaluation of Tendency Towards Academic Dishonesty Levels of Psychological Counseling and Guidance Undergraduate Students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 15, 2722-2727. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.04.177>
- Küçüktepe, S. E. ve Küçüktepe, C. (2012). Tarih Öğretmeni Adaylarının Kopya Çekme Eğilimlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 115-125. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/93149>
- Levent, A. F. (Ed.) (2020). *Yükseköğretimde Etik*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Mansoor, F., Ameen, K. ve Arshad, A. (2024). An Exploratory Study of University Librarians' Perceptions on Causes and Deterrents of Plagiarism: A Pakistani Perspective. *Global Knowledge, Memory and Communication*, 73(4/5), 634-649. <https://doi.org/10.1108/GKMC-04-2022-0074>
- Marshall, L. L. ve Varnon, A. V. (2017). Attack on Academic Dishonesty: What "lies" ahead? *Journal of academic Administration in Higher Education*, 13(2), 31-40. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1155887>.
- Marques, T., Reis, N. ve Gomes, J. (2019). A bibliometric Study on Academic Dishonesty Research. *J. Acad Ethics*, 17, 169-191. <https://doi.org/10.1007/s10805-019-093282>
- Morris, E. (t. y.). *Sampling From Small Populations*. [uregina.ca/~morrisev/Sociology/Sampling%20from%20small%20populations.htm#:~:text=For%20very%20small%20populations%20\(50,a%20proportion%20is%201%2FN](http://uregina.ca/~morrisev/Sociology/Sampling%20from%20small%20populations.htm#:~:text=For%20very%20small%20populations%20(50,a%20proportion%20is%201%2FN)
- Mukasa, J., Stokes, L. ve Mukona, D. M. (2023). Academic Dishonesty by Students of Bioethics at A Tertiary Institution in Australia: An Exploratory Study. *International Journal for Educational Integrity*, 19(3), 1-15. <https://doi.org/10.1007/s40979-023-00124-5>
- Nazir, M. S. ve Aslam, M. S. (2010). Academic Dishonesty and Perceptions of Pakistani Students. *International Journal of Educational Management*, 24(7), 655-668. <https://doi.org/10.1108/09513541011080020>
- Nguyen, H. M. ve Goto, D. (2024). Unmasking Academic Cheating Behavior in The Artificial Intelligence Era: Evidence From Vietnamese Undergraduates. *Education and Information Technologies*, 1-27. <https://doi.org/10.1007/s10639-024-12495-4>
- Nwadike, C. M. ve Anaehobi, E. S. (2023). Attitude of Library and Information Science Undergraduates Towards Plagiarism in Federal Universities in South-East Nigeria. *African Journal of Educational Management, Teaching and Entrepreneurship Studies*, 9(3), 64-75. <https://www.ajemates.org/index.php/ajemates/article/view/302>
- Okeji, C. C., Ilika, O. M. ve Baro, E. E. (2020). Assessment of Information Literacy Skills: A Survey of Final Year Undergraduates of Library and Information Science in Nigerian Universities. *Global Knowledge, Memory and Communication*, 69(6/7), 521-535. <https://doi.org/10.1108/GKMC-10-2019-0130>
- Orhan, F. ve Günay, A. (2014). Üniversite Öğrencilerinin İnternet Tabanlı Akademik Usulsüzlük Nedenlerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 15(1), 176-190. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/57173>
- Ömür, Y. E., Aydın, R. ve Argon, T. (2014). Öğretmen Adaylarının Olumsuz Değerlendirilme Korkuları İle Akademik Sahtekârlık. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 5(9), 131-149.

- Özden, M., Özden, D. Ö. ve Biçer, B. (2015). Akademik Usulsüzlük: Öğretmen Adaylarının Görüşleri ve Deneyimleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 505-525. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/161127>
- Özenç Uçak, N. ve Ünal, Y. (2015). Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrencilerinin Akademik Sahtekârlık ve İntihal Konusundaki Görüşleri. <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/11765/32.pdf?sequ>
- Schmelkin, L. P., Gilbert, K. A. ve Silva, R. (2010). Multidimensional Scaling of High School Students' Perceptions of Academic Dishonesty. *The High School Journal*, 93(4), 156-165. <https://muse.jhu.edu/pub/12/article/396540/summary>
- Şentürk, S. (2020). Akademik Sahtekârlık ve İntihal Üzerine Bir Araştırma: Türkiye'deki Mevcut Durum. *ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi*, 3(5), 1-14. <https://www.isophos.org/is-cont/uploads/pdf/05/akademik-sahtekarlik-ve-intihal-uzerine-bir-arastirma-turkiyedeki-mevcut-durum.pdf>
- Taşgım, A., Kıncal, R. Y., Küçükoglu, A. ve Ozan, C. (2019). Öğretmen Adaylarının Kopya Çekmeye İlişkin Tutumları İle Akademik Sahtekârlık Eğilimleri Arasındaki İlişki. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 9(2), 608-639. <https://doi.org/10.18039/ajesi.578163>
- Tauginienė, L., Gaižauskaitė, I., Glendinning, I., Kravjar, J., Ojsteršek, M., Ribeiro, L., ... S, Foltýnek, T. (2018). Glossary for Academic Integrity [Akademik Dürüstlük Sözlüğü]. ENAI Report 3G [online] (gözden geçirilmiş versiyon, S. Razi vd., Çev.). https://www.academicintegrity.eu/wp/wp-content/uploads/2023/02/TR-Translated_Glossary-15.02.2023.pdf
- Tayfun A., Aysen, E. ve Silik, C. E. (2020). Akademik Sahtekârlık İle İlgili Öğrenci Eğilimlerinin Belirlenmesi: Turizm Fakültesi Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(4), 2621-2638. <https://doi.org/10.21325/jotags.2020.730>
- Toker Gökçe, A. (2018). Tarama Araştırma Yöntemi. Beycioğlu, K., Özer, N. ve Kondakçı, Y. (Ed.), *Eğitim Yönetiminde Araştırma* içinde (ss. 239-268). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Topçu, K. ve Gürer, H. H. (2019). Üniversite Öğrencilerinin İntihal Algısı. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, 61, 83-91. Doi: 10.26650/MED.2019588702
- Türk Dil Kurumu. (t. y.). *Güncel Türkçe Sözlük* içinde. 15.12.2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türkan, A., Türk, N. ve Özdemir, M. (2023). Öğretmen Adaylarının Kopya Çekme Davranışına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 105-122. <https://doi.org/10.29029/busbed.1123180>
- Uzun E., Karakuş T., Kurşun E. ve Karaaslan H. (2007). Öğrenci Gözüyle Aşırma (İntihal): Neden ve Çözüm Önerileri. 9. *Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri* içinde (ss. 191-196). Dumlupınar Üniversitesi.
- Ünal, Y. ve Özenç Uçak, N. (2017). Farklı Eğitim ve Kültürlerdeki Üniversite Öğrencilerinin İntihale İlişkin Görüş ve Davranışları. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 34(1), 177-194. <https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/263/makaleler/34/1/arastirmax-farkli-egitim-kulturlerdeki-universite-ogrencilerinin-intihale-iliskin-gorus-davranislari.pdf>
- Whitley, B. E. ve Keith-Spiegel, P. (2012). *Academic Dishonesty: An Educator's Guide*. Psychology Press.
- Yurdugül, H. (2008). Minimum Sample Size For Cronbach's Coefficient Alpha: A Monte-Carlo Study. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(35), 1-9. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/87597>
- Zhang, Y. (2024). Academic Cheating as Planned Behavior: The Effects of Perceived Behavioral Control and Individualism-Collectivism Orientations, *Higher Education*, 87, 567-590. <https://doi.org/10.1007/s10734-023-01024-w>
- Zhang, Y., Yin, H. ve Zheng, L. (2018). Investigating Academic Dishonesty Among Chinese Undergraduate Students: Does Gender Matter? *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 43(5), 812-826. <https://doi.org/10.1080/02602938.2017.1411467>

LIBRARY 2035: Imagining the Next Generation of Libraries./ Hirsh, S. (Ed.)
Library Rowman & Littlefield Publishing Group, Inc. 2024, ISBN: 978-1-5381-8040-2

Özgür POLAT, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

Gelecek hakkında bilgi edinmek, tarihin her döneminde insanların ilgisini çeken konular arasında yer almıştır. Günümüzde ise bu konu, daha geniş bir yelpazede ve önemli bir gündem olarak öne çıkmaktadır. Özellikle rekabetin ve hızlı değişimin ön planda olduğu bilgi toplumunda, yalnızca bireylerin değil, kurumların ve kuruluşların da geleceğe ilişkin merakı artmıştır. Çünkü kurumların sektörde ayakta kalabilmesi ve bazen köklü sektörlerin bile varlıklarını sürdürebilmesi, sağlıklı bir gelecek vizyonu oluşturmalarına bağlıdır. Özellikle dijital dünyanın hemen herkes için hayatın bir parçası hâline gelmesiyle birlikte, sıkça dile getirilmeye başlanan “Hangi meslekler ve yetkinlikler yok oluyor?” gibi sorulara cevap arama süreci de bunun önemli bir aşamasını oluşturmaktadır. Uzun yıllardır, bilginin alanında araştırmalar yapan bilim insanları tarafından *mesleğin geleceği* konusu, tüm paydaşların ilgiyle takip ettiği bir gündem maddesi hâline gelmiştir. Literatürde, bu amaçla bireysel olarak hazırlanan çalışmaların yanı sıra, alandaki uygulamacıların ve bilim insanlarının bir araya gelerek hazırladıkları

kolektif yayınlar da ilgi çekmektedir.

Mayıs 2013’te yayınlanan *Library 2020: Today's Leading Visionaries Describe Tomorrow's Library* (Janes, 2013) adlı eser, kütüphanecilik mesleğinin geleceğine dair kaleme alınmış dikkat çekici çalışmalardan biriydi. Eserde yer alan makalelerde, 2013’ten 2020’ye kadar giden yolda, kütüphanelerin dijitalleşmenin hız kazanmasıyla, bazı geleneksel rollerinden uzaklaşabileceği belirtilmiştir. Kullanıcılar için iyi tasarlanmış bilgi filtreleri sunabilen kütüphanelere olan ilginin artacağı ve kütüphanelerin toplumun sosyalleşme ve keyifli etkinliklerle destekleyerek, zengin içerikler sunarak varlıklarını sürdürebileceği belirtilmiştir. Diğer taraftan, bütçe kısıtlamaları gibi zorlukların bir tehdit olabileceği ve bu nedenle kütüphanelerin kısa vadeli stratejik planlamalar yapmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Dunford, 2014). Benzer kaygılar ve hedeflerle kaleme alınan ve 2024 Nisan ayında yayımlanan *Library 2035: Imagining the Next Generation of Libraries* (Hirsh, 2024) adlı kitap, bu konudaki literatürün en güncel yayınlarından biridir. Disiplinin teori ve uygulama ortaklığında hazırlanan kitapta, 6 bölüm ve toplam 25 makale yer almaktadır. Sandra Hirsh editörlüğünde düzenlenen kitapta, alanında tecrübeli uygulamacılar ve bilim insanlarının kütüphanelerin gelecekteki fırsatları ve zorluklarına dair güncel tartışmalarının yanı sıra öngörülerini yer almaktadır. Eserdeki çalışmalar, kütüphane ekosisteminin genel manzarası, topluluklarla ilişkiler, eşitlik ve kapsayıcılık, organizasyon yapısındaki değişim, kütüphanecilerin değişen rolleri ve becerileri, çevresel etmenler ve vizyoner yaklaşımlar gibi temaları vurgulamaktadır.

Günümüzde ani ve sürekli değişen teknolojiler ve buna bağlı olarak kullanıcıların farklılaşan bilgi arama davranışları, kütüphane hizmetlerinin geleceğine dair bazı belirsizliklerin oluşmasına neden olmaktadır. Söz konusu belirsizlikler referans alınarak hazırlanan kitabın, güncel sorunlar ve tartışmalar üzerine

odaklanması, kütüphane biliminin tüm paydaşlarının gelecekte karşılaşılacakları öngörülemez durumlara hazırlıklı olmaları yönünde değerli katkılar sağlamaktadır. Özellikle küresel çapta etkisini gösteren doğal afetler ve ekonomik krizler ile kullanım alanı giderek genişleyen yapay zekâ teknolojileri, bilginin alanında çalışan akademisyenler ve uygulamacıların karşılaşabilecekleri fırsat ve zorluklar üzerinde düşünmelerini zorunlu hale getirmektedir. Kitapta, kütüphanecilik alanının geleceğine dair birçok teori ve pratiğe yazarların farklı fikir ve deneyimleri üzerinden değinilmesi, içeriğin akademik çevrelerden uygulayıcılara kadar geniş bir okur kitlesinin ilgisini çekebilecek bir kurguyla hazırlandığını göstermektedir. Kitapta, kütüphane yönetimi ve hizmetleri konusunda somut çözüm önerilerine yer verilmiş olması, eserin işlevselliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, eserdeki 25 makale ve 29 yazarın katkıları, ele alınan konunun geniş bir yelpazede, çok boyutlu ve farklı perspektiflerden değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Kütüphanelerin geleceğine dair sunulan öngörüler, kitabın kütüphane yöneticileri ve diğer karar vericiler için stratejik planlama ve vizyon geliştirme süreçlerinde yararlanabilecekleri faydalı bir rehber olmasını sağlamaktadır. Tüm bunların yanı sıra, San Jose State Üniversitesi Bilgi Okulu'nun YouTube hesabında (San Jose State University School of Information, t.y.) eserin editörü Sandra Hirsh'in, kitapta yer alan iki bölümün yazarları dışında kalan 23 yazarla gerçekleştirdiği video kaydından oluşan röportaj serisine erişim imkânı sunulmaktadır. Bu röportaj serisi, okuyucuların yazarların fikirlerini daha iyi anlamalarına yönelik tamamlayıcı bir katma değer yaratmaktadır.

Kitap, 2035 yılına kadar kütüphanelerin gelişim süreçlerini, karşılaşacakları zorlukları ve üstlenmeleri beklenen yeni rolleri, bilginin alanındaki çeşitli paydaşların perspektiflerinden ele alan makalelerden oluşmaktadır. Aşağıda, bu makalelere ilişkin kısa bilgilere yer verilmiştir.

Kitabın ilk bölümünde yer alan beş makalede, kütüphanelerin gelecekte nasıl bir bilgi ekosisteminde var olacağı ve bu ekosistemin onları nasıl şekillendireceği konuları *Landscape (Genel Görünüm)* başlığı altında tartışılmaktadır. Washington Üniversitesi'nden öğretim üyesi Joseph Janes, kütüphanelerin gelecekte hayatta kalabilmeleri için kullanıcı beklentilerini karşılayabilmeleri ve yenilikçi fikirler geliştirirken dikkatli olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Ulusal Bilgi Standartları Örgütü (NISO) Stratejik Girişimler Direktörü Jason Griffey ise, 2035 kütüphanelerinin makine öğrenimi ve bilgi üretimindeki değişimler nedeniyle günümüz kütüphanelerinden çok farklı olacağını ve insan hikâyeleri ile tarihin arşivi olma rolünü sürdürürken yeni bilgi ortamına uyum sağlamak zorunda kalacaklarını ifade etmektedir. Mid-Hudson Kütüphane Sistemi Yönetici Direktörü Rebekkah Smith Aldrich, kütüphanelerin toplum için bir sığınak, direnç merkezi ve yenilenme alanı olarak işlev göreceğini, aynı zamanda katılımcı demokrasi, sosyal uyum ve okuryazarlığı destekleyeceğini belirtmektedir. Kaliforniya'daki Alameda İlçe Kütüphanesi Eşitlikçi Kütüphaneler Bölüm Müdürü Erin Berman, kütüphanelerin dijital çağda gizlilik ve etik değerleri korumada yaşadığı zorluklara dikkat çekerken, Chicago Halk Kütüphanesi Müdürü Chris Brown kütüphanelerin kendi hikâyelerini ve topluluklarının hikâyelerini anlatarak toplumla daha güçlü bir bağ kurabileceklerini savunmaktadır.

Kitabın ikinci bölümünde yer alan dört makalede, kütüphanelerin topluluklarla olan ilişkileri, onların sosyal bağlamda nasıl bir rol oynayabileceği ve kullanıcı ihtiyaçlarına yanıt verecekleri *Community (Topluluk)* başlığı altında sunulmuştur. Teksas Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü öğretim üyesi R. David Lankes, kütüphanelerin tek bir gelecekte ziyade, hizmet ettikleri toplulukların ihtiyaçlarına göre şekillenen bir geleceğe sahip olduğunu belirtmektedir. San Jose Eyalet Üniversitesi Bilgi Okulu Direktörü Anthony Chow ise kütüphanelerin, kullanıcı ve topluluk odaklı hizmet sunması gerektiğine dikkat çekmektedir. Santa Clara Şehir Kütüphanesi Müdürü Patty Wong, kütüphanelerin değişen demografik yapıya rağmen topluluk odaklı çalışmaya devam edeceğini ifade etmektedir. Online Computer Library Center Research'ten Lynn Silipigni Connaway ise kütüphanelerin küresel iş birlikleriyle gelişmeye devam edeceğini ve sürdürülebilirlik ile iklim değişikliği gibi küresel sorunlara daha aktif katkıda bulunabileceğini savunmaktadır.

Kitabın üçüncü bölümünde yer alan beş makalede, kütüphanelerin farklı gruplar için erişilebilir ve kapsayıcı olma hedefleri ile toplumsal adalet ve eşitlik açısından nasıl bir rol üstlenebileceği, *Equity and Inclusion (Eşitlik ve Kapsayıcılık)* başlığı altında değerlendirilmiştir. Güney Carolina Üniversitesi öğretim üyesi Nicole A. Cooke, kütüphanelerin eşitlikçi bir yapı oluşturmak için çalışması gerektiğini ve kütüphanecilerin bu süreçte daha fazla inisiyatif alması gerektiğini vurgulamaktadır. Califa Group'ta Yardımcı Direktör Veronda J. Pitchford, kütüphane hizmetlerinin topluluğun kültürel mirasına duyarlı

olması gerektiğini ifade ederken; Delaware Kütüphanesi Müdürü Annie Norman, kütüphanelerin küresel değişimlere ayak uydurma yeteneğine sahip evrensel bir yapısının olduğunu belirtmektedir. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü Kütüphaneleri'nde Araştırma ve Öğrenme Müdür Yardımcısı Alexia Hudson-Ward, kütüphanelerin demografik değişiklikler ve sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda daha kapsayıcı yapılar olarak gelişeceğini ifade etmektedir. Rutgers Üniversitesi Kütüphane ve Bilgi Bilimi alanında öğretim üyesi Joyce Kasman Valenza ve deneyimli okul kütüphanecisi Debra Kachel ise okul kütüphanelerinin tüm öğrenciler için fırsat eşitliği sağlaması gerektiğini ve bu hedefe ulaşmak için iş birliklerinin önemini vurgulamaktadır.

Kitabın dördüncü bölümünde yer alan dört makalede, kütüphanelerin kurumsal yapılarının gelecekte nasıl değişebileceği, liderlik ve yönetim stratejilerindeki dönüşümler *Organizations (Organizasyonlar)* başlığı altında ele alınmıştır. Las Vegas-Clark County Kütüphane'sinden Kelvin Watson, Amerika'daki demografik değişimlere dikkat çekerek, kütüphanelerin bu değişimlere uyum sağlaması gerektiğini belirtmektedir. Akademik kütüphaneci Raymond Pun ve Kuzey Karolina Eyalet Üniversitesi Kütüphanesi'nden Tarida Anantachai, araştırma ve akademik kütüphanelerin, bütçe kısıtlamalarına rağmen etkili ortaklıklarla sorunların üstesinden gelebileceğini savunmaktadır. Kütüphane Müdürü Peter Hepburn, kolej kütüphanelerinin yenilikçi iş birlikleriyle kampüsteki önemini artırabileceğini ifade ederken, New Jersey Koleji'nden kütüphaneci Ewa Dziedzic-Elliott, okul kütüphanelerinin güçlendirilmesi gerektiğini ve bu şekilde gelecekte güçlü bir kütüphane ekosistemine sahip olunacağını ileri sürmektedir.

Kitabın beşinci bölümünde yer alan üç makalede, çalışanların rolleri, profesyonel gelişimleri ve kütüphanecilik mesleğinin geleceği hakkında öngörüler, *Library Workers (Kütüphane Çalışanları)* başlığı altında tartışılmıştır. Edward H. Arnold Hesburgh Kütüphanesi'nden K. Matthew Dames ve Tony Zanders, pandemi sonrası dönemde kütüphane yöneticilerinin değişen rollerine ve yetenek yönetiminin önemine vurgu yapmaktadır. İnsan hakları konusunda uzman kütüphaneci Loida Garcia-Febo, kütüphane çalışanlarının refahını desteklemek için iş birliği yapılması gerektiğini belirtmiştir. Deneyimli kütüphaneci Stacey A. Aldrich ve Sacramento Halk Kütüphanesi'nden Jarrid P. Keller ise, kütüphanelerin yapay zekâ ve robot teknolojileri gibi yeniliklerle uyum sağlayarak gelişmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

Kitabın altıncı bölümünde yer alan dört makalede, kütüphanelerin gelecekteki hedefleri ve potansiyel rolleri üzerine geniş bir bakış açısı sunulurken, yenilikçi ve sürdürülebilir stratejiler *Vision (Vizyon)* başlığı altında ele alınmıştır. Philadelphia Halk Kütüphanesi'nde kütüphane yöneticisi olan Joe A. Nichols, kütüphanelerin karşılaştığı paradoksları aşmaları için yeni stratejiler önermektedir. Amerikan Kütüphane Derneği'nde çeşitli görevlerde bulunan Miguel Figueroa ve Lessa Kanani'opua Pelayo-Lozada, geleceğe hazırlıklı olmanın öngöründe bulunmaktan daha önemli olduğunu savunmaktadır. San Jose Eyalet Üniversitesi öğretim üyesi Susan W. Alman, kütüphanelerin teknolojik gelişmeleri topluluk ihtiyaçlarına göre sunmaya devam edeceğini belirtmektedir. Son olarak, yine San Jose Eyalet Üniversitesi öğretim üyesi Sandra Hirsh, 2035'in kütüphanelerinin zorluklara karşı güçlü kalabilmesi için teknolojik yenilikleri benimsemeleri gerektiğini ifade etmektedir.

Kitap, tüm güçlü yönleri ve bilgilim alanına kattığı değerlerin yanı sıra, eleştirilebilecek kimi hususları da bünyesinde barındırmaktadır. Örneğin, küresel düzeyde daha geniş bir okur kitlesine ulaşabilmesi için farklı ülkelerden örnekler yer verilmelidir; bu sayede eser, evrensel bir bakış açısı kazanabilir. Diğer taraftan, eserdeki bazı öngörülerin verilere dayanmadan, yazarların yoğun öznel duygularıyla kaleme alınmış olması, okuyucuların bu düşünceleri kabul etmesini güçleştirebilmektedir. Özellikle eserin 2035 yılına yönelik öngörüler sunması, küreselleşme ve hızla gelişen teknoloji dünyasında öngörülerin geçerliliğini zamanla yitirebileceği düşüncesini akla getirmektedir. Eserin deneyimli editörü Hirsh, birçok parçadan oluşan eserde bütünlüğü sağlama noktasında başarılı olsa da yazar sayısının çok olması nedeniyle bölümler arasında konuyu ele alış üslubu, kullanılan dil ve içerik kurgusu gibi ayrıntılarda farklılıklar gözlemlenmektedir.

Kütüphanelerin gelecekteki konumuna ilişkin görüşlerin yer aldığı bu kitap, kütüphane ve bilgilim alanının paydaşları arasında yer alan kütüphane çalışanlarına, akademisyenlere ve öğrencilere birçok farklı yönden ilham olabilecek bir zenginlikte hazırlanmıştır. Ayrıca, kitaba katkıda bulunan yazarların mesleki bilgi ve deneyimlerinin yanı sıra sunduğu öngörüler, okuyucuların kütüphanelerin geleceğine

ilişkin heyecan verici ipuçları edinebilmelerine olanak sağlayacaktır. Literatürde bu amaçla hazırlanan yayınlara olan ilginin artması, tüm paydaşların kütüphanelerin geleceğine dair beslediği umut ve heyecanının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Ortak amaç ve kaygılar doğrultusunda bir araya gelen paydaşların katkılarıyla hazırlanan bu eser, büyük ölçüde Amerika Birleşik Devletleri sınırları içerisinde edinilen deneyimlere dayanmaktadır. Dünya genelindeki kütüphanelerin mevcut durumları arasındaki önemli farklılıklar, daha kapsamlı bir çalışmanın gerçekleştirilmesini şüphesiz zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, her ülkenin bilginin alanındaki paydaşlarının, kendi kütüphanelerinin geleceğine dair öngörülerini bir eserde toplamaları, alanın gelişimine çok yönlü katkılar sunabilecektir. Bu doğrultuda hazırlanacak benzer eserlerin ulusal literatürde de hayata geçirilmesi, bilginin alanına değer katacaktır.

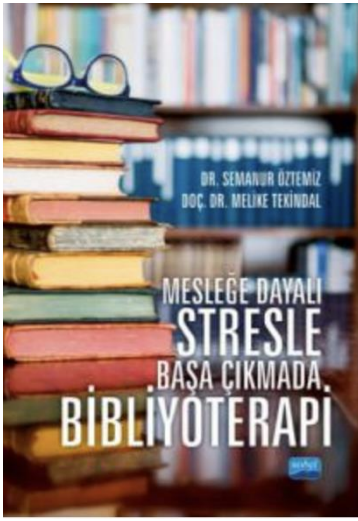
Kaynakça

- Dunford, H. (2014). Library 2020: Today's leading visionaries describe tomorrow's library. *The Australian Library Journal*, 63 (4), 329–330. <https://doi.org/10.1080/00049670.2014.957818>
- Hirsh, S. (2024). Library 2035: Imagining the Next Generation of Libraries. Rowman & Littlefield Publishing Group, Inc.
- Janes, J. (2013). Library 2020: Today's Leading Visionaries Describe Tomorrow's Library. Scarecrow Press, Lanham, MD.
- San Jose State University School of Information. (t.y.). San Jose State University School of Information [YouTube Kanalı]. YouTube. Erişim 18 Ekim 2024, <https://www.youtube.com/@sjsuischool>

Mesleğe Dayalı Stresle Başa Çıkma Bibliyoterapi/ Semanur Öztemiz, Melike Tekindal. Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, ISBN: 978-605-033-195-0.

Ünal KURT, Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Lisans Öğrencisi, unalkurt@hacettepe.edu.tr

1. Giriş

Bibliyoterapi terimi Yunanca kitap (biblio) ve terapi (therapeia) sözcüklerinden meydana gelmiş; Antik Yunanda kurulan İstefe şehir kentinde bulunan kütüphanenin kapısında “Ruhun iyileştirici yeri” olarak nitelendirilmiş, o dönemden bu yana terapötik bir yöntem olarak kullanılmıştır. Zamanla amacı, bilgi sağlamak, içgörü elde etmek, başkalarının sorunlarının farkına varmak gibi çeşitlilikler de göstermiştir (Campbell ve Smith, 2003, s.178). Bu tedavi yönteminin başlıca kullanıma nedenleri; psikolojik tedavi maliyetlerini düşürmek, tedavi olmak için bekleme süresini ve yolculuk gereksinimini ortadan kaldırmak, özgüven ve bağımsızlığı geliştirmek olarak gösterilebilir.

Konuya ilişkin Web of Science’da indekslenmiş yayınlara bakılan başka bir çalışmada üretilen makalelerin çoğunun 2012 yılına ait olduğu gözlemlenmiştir; kendi kendine terapi olarak yapılan bu uygulamaların genel olarak başarılı olduğu tespit edilirken literatürde bibliyoterapinin

kalıcı ve uzun vadeli etkilerini ölçen çalışmalara az rastlanıldığı belirtilmiştir. Ek olarak, bibliyoterapinin planlı ve multidisipliner bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğine dikkat çekilmiştir (Öztemiz ve Tekindal, 2022, 2025). Ulusal düzeyde bibliyoterapinin tanıtılması, uygulanması ve kurumsallaştırılması için farklı disiplinlerle iş birliği yapmak, müfredata bibliyoterapi dersini dahil etmek, kütüphanelerde okuma grupları kurmak, aileleri bilinçlendirerek örnek model olmalarına destek olmak, resmi kurumlarla ortak projeler geliştirmek gibi yöntemlerin hayata geçirilebileceği düşünülmektedir (Yılmaz, 2014, s.177-179) Schutt ve arkadaşları; bibliyoterapi üzerine denetimli serbestliği arttırmak ve tekrar suç işlemeyi azaltmak üzerine yaptıkları araştırma neticesinde bilişi değiştirmenin ve sosyal bağları yeniden yönlendirmenin değerini ortaya koyan bir çalışma ile literatüre katkıda bulunduklarını belirtmişlerdir (Schutt, Deng ve Stoeck, 2013, s.194). Bibliyoterapinin bilimsel niteliği ve kapsamı hususunda tartışmalar bulunmasına rağmen sağladığı fayda ve önemi göz ardı edilemez bir gerçektir (Demir, 2022, s. 316).

2. Kitabın Tanıtımı

2. 1. Birinci Bölüm: Stres ve Başa Çıkma

Kitabın ilk bölümünde (Öztemiz ve Tekindal, 2020, s. 5-18) stresin etimolojik kökeni, bireylerin strese tepki verme süreçleri, işe bağlı stres faktörleri, stresin yarattığı bedensel, duygusal ve davranışsal etkileri, stresle ilgili belirtiler, "stres yoğun" kabul edilen meslekler, iş yaşamında stresin yarattığı temel özellikler, stresin nedenleri, stresle başa çıkma stratejileri üzerinde durularak konuya ilişkin genel bilgi verilmektedir.

2. 2. İkinci Bölüm: Bibliyoterapi Sessiz Terapist

“Bibliyoterapi Sessiz Terapist” başlıklı ikinci bölümde (Öztemiz ve Tekindal, 2020, s. 19-32) bibliyoterapinin tanımı, tarihsel süreci, hedefleri ve farklı bibliyoterapi yöntemlerini içermektedir. “Bibliyoterapi” yakın zamanda popülerleşmeye başlayan bir kavram olmakla birlikte mazisi yirminci yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Bu yöntemin kolay, hızlı ve ucuz bir yöntem olduğu için tercih edilme olasılığı yüksektir. Danışanın hem içgörü sağlaması hem yaşadığı sorunlar karşısında yalnız olmadığını fark ederek özgüven kazandırması sebebiyle gündelik sorunlar ve karmaşık zorlukların üstesinden gelinmesi noktasında etkili olabilmektedir.

Bibliyoterapi uygulayıcısının eğitilmiş, terapi yöntemine hakim, iletişimi güçlü, iyi bir dinleyici ve danışanların okuma ilgi düzeylerine hakim olması gerektiği belirtilmektedir. Terapinin en zor aşaması ise doğru kitabın seçilmesi olduğu dile getirilmiştir. Doğru kitabın uygulayıcı tarafından seçilip okumaların ardından oturum düzenlenmesi, danışanlarla kitabın içeriği; yarattığı etki üzerinde durulması ve kişilerin düşünceleri rahatça ifade etmelerini sağlayacak ortam oluşturulması gerektiğine değinilmiştir.

Yapılacak olan araştırma süreçlerinin kütüphaneciler, terapistler, psikolojik danışmanlar ve eğitimciler tarafından danışanlara uygulandığı bilinmekle beraber; bireysel sorunlarla başa çıkma, kişisel gelişim ve eğitim gibi nedenler üzerine bu terapi metodundan faydalanılmaktadır.

2. 3. Üçüncü Bölüm: Bibliyoterapi Etkinliğinde Kullanılan Materyal

Bu bölümde, araştırma bünyesinde kullanılan kitap ve ilgili bölümleri mercek altına alınmıştır (Öztemiz ve Tekindal, 2020, s. 32-38). Araştırma grubuna okutulacak olan kitap olarak, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki yöneticiler için stresle başa çıkma seminerlerinde sıklıkla kullanılmakta olduğu belirtilen “Stresle başa çıkma: Olumlu bir yaklaşım” başlıklı kitap seçilmiştir. Bu kitabın içinden “Stresle başa çıkma tarzınız: Dostunuz ya da düşmanınız”, “Stresle başa çıkmak için kendinizle olumlu diyalog” ve “Bir stresle başa çıkma mekanizması olarak etkili iletişim” bölümlerinin okutulmasına karar verilmiştir. Başlıklardan da anlaşılacağı üzere kişinin kendi içinde bulunduğu durumun farkına varması, sonrasında bu sorunlarla nasıl başa çıkabileceği üzerine öneriler getirilerek etkili iletişimin sağlanması hedeflenmiştir.

2. 4. Dördüncü Bölüm: Mesleğe Dayalı Stresle Başa Çıkma Bibliyoterapinin Etkisi: Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

Kitabın dördüncü bölümünde yazarlar, seçtikleri kitap ve bölümlerini 2019 yılı İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü 4. sınıf öğrencilerinin okuması neticesinde yaptıkları araştırma ve bu araştırmanın bulgularından oluşmaktadır (Öztemiz ve Tekindal, 2020, s. 39-46). Araştırmanın amacı bibliyoterapi uygulamasının odak grup öğrencilerinin stresle başa çıkmadaki tutumları üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Yöntem nitel araştırmaya dayalı olarak uygulanmış, araştırma süreci seçilen materyal ile bağ kurma, kitap seçimi, materyalin odak gruplara anlatılması, süreç takibi ve tartışmadan oluşmaktadır. Veri toplama araçları, katılımcıların mesleki stres sebeplerini kaleme aldıkları görüş formu ile yapılırken; araştırma verilerinin analizi, odak grup çalışmasının sonuçlarının tematik içerik analizi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

2. 5. Beşinci Bölüm: Grup Değerlendirmesi

Kitabın beşinci bölümünde seçilen materyallerin okunmasının ardından üç odak grubun bibliyoterapi değerlendirme sorularına vermiş oldukları cevaplar üzerinden grup değerlendirme yapılmıştır (Öztemiz ve Tekindal, 2020, s. 47-84). Bibliyoterapi değerlendirme sorularına verilen yanıtlar, etkili iletişim hakkında değerlendirmeler, katılımcıların mesleğe dayalı stres gerekçeleri, bibliyoterapinin mesleğe dayalı stres gerekçeleri üzerindeki etkileri alt başlıklara ayrılarak detaylıca açıklanmıştır.

2. 6. Altıncı Bölüm: Sonuç ve Öneriler

Kitabın sonuç ve öneriler bölümünde, yapılan araştırmanın değerlendirmeleri ve kitap yazarlarının konu üzerine yaptıkları önerilerden oluşmaktadır (Öztemiz ve Tekindal, 2020, s. 85-92). Yapılan araştırma

neticesinde 2018-2019 yılı İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Hizmetler bölümü 4. sınıf öğrencileri arasından 15 gönüllü öğrencinin katıldığı araştırmada bibliyoterapi tekniğinin mesleğe dayalı stresi azalttığı gözlemlenirken kişilerin karşılaşılabileceği sorunlar üzerine pozitif tesiri olduğu belirtilmiştir. Bahsi geçen araştırmanın öncesi ve sonrasının ayrı ayrı değerlendiriliyor olması seçilen aracın stresle baş etmede başarılı olduğu ve farklı çalışmalarda da kullanılabileceği ifade edilmiştir. Kitap yazarlarının, bibliyoterapi üzerine hem uygulamaların hem de araştırmaların literatürü zenginleştireceği, konuyu farklı boyutlardan değerlendirebilmek için gelecekte yapılacak çalışmaların ön test ve son test ile gerçekleştirilebileceği, kütüphanelerde rutin bir hizmet olarak sunulabileceği gibi öneriler getirmişlerdir.

3. Sonuç

Kitabın sonuç bölümünde belirtildiği üzere araştırmanın sonucu doğrultusunda kullanılan araştırma aracının başka çalışmalarda da kullanılmasının uygun olacağına değinilmiştir. Örneklemin küçük olması ve yapılan araştırmanın alan özelliklerinden kaynaklı olarak araştırma grubunun dar olması sebebiyle herhangi bir genelleme yapabilmek mümkün değildir. Mesleki stresin kaynakları disiplinlere ve alan özelliklerine göre değişim göstereceğinden konuya ilişkin farklı araştırmaların yapılması literatürü zenginleştirmekle beraber, kullanılacak yeni materyallerin geliştirilmesine de katkı sağlayacaktır. Bibliyoterapi üzerine literatürde çok fazla yayın olmadığı, bu hususta uygulayıcıların yetkin kişiler olması gerektiği ve psikoterapi yöntemi olarak kullanıldığı için bir süreç ve devamlılığa gereksinim duyulduğunu bir kez daha vurgulamakta fayda görülmektedir. Bu süreçlerde kütüphanecilerin gerek kitap seçimine destek olması gerekse uygulayıcı rolü ile çeşitli disiplinlerle iş birliği halinde olması, multidisipliner bir yaklaşımın getirisi olarak bibliyoterapinin tanınması ve etki alanının genişlemesine olanak tanıyacaktır.

Kaynakça

- Campbell, L. F., ve Smith, T. P. (2003). Integrating self-help books into psychotherapy. *Journal of clinical psychology*, 59(2), 177-186. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/jclp.10140>
- Demir, G. (2022). Tarihsel Süreçte Bibliyoterapi ve Kütüphanelerin Bu Süreçteki Yeri. *Bilgi Yönetimi*, 5(2), 302-321. <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/1152953/tarihsel-surecte-bibliyoterapi-ve-kutuphanelerin-bu-surecteki-yeri>
- Öztemiz, S., ve Tekindal, M. (2020). *Mesleğe dayalı stresle başa çıkmada bibliyoterapi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Öztemiz, S., ve Tekindal, M. (2022). The effect of bibliotherapy on the development of self-efficacy of women with disabled children. *Information Development*, 38(3), 452-463. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/02666669211015702>
- Öztemiz, S., ve Tekindal, M. (2025). Self-therapy through bibliotherapy: A comprehensive review and content analysis for adults. *Information Development*, 02666669241309325. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/02666669241309325>
- Schutt, R. K., Deng, X., ve Stoeher, T. (2013). Using bibliotherapy to enhance probation and reduce recidivism. *Journal of Offender Rehabilitation*, 52(3), 181-197. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10509674.2012.751952>
- Yılmaz, M. (2014). Bilgi ile İyileşme: Bibliyoterapi. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(2), 169-181. <http://www.tk.org.tr/index.php/tk/article/view/2417>

Haberler

Hazırlayan: BY Dergisi
Editör Kurulu

BOBCATSSS 2025 Sempozyumu

1993 yılından bu yana kütüphane ve bilgi bilimi alanında Avrupa ve çevresinde her yıl düzenlenen uluslararası bir sempozyum olan BOBCATSSS'in 33.sü, 21-23 Ocak 2025 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.

İstanbul Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü ve Gustave Eiffel Üniversitesi Kütüphane ve Bilgi Bilimleri Bölümü tarafından “Kütüphane ve Bilgi Biliminde Yapay Zekâ: Kesişim Noktasını Keşfetmek” temasıyla düzenlenen BOBCATSSS 2025 Sempozyumu'nda çağımızın en dönüştürücü güçlerinden biri olan yapay zekânın kütüphanelerde ve bilgi merkezlerinde uygulanması, bilgi yönetiminin etik boyutları ve algoritmalarla şekillenen bir dünyada dijital okuryazarlığın teşvik edilmesi gibi çok çeşitli konular disiplinlerarası olarak ele alınmıştır.

BOBCATSSS 2025'e 32 ülkeden 265 akademisyen, uzman ve öğrenci katılmıştır. Sempozyumda 91 bildiri ve 19 poster sunulmuş; 6 çalıştay yapılmıştır.

İngiltere Strathclyde Üniversitesi'nden Prof. Dr. Gobinda Chowdhury, “Bilgiye Erişimde Üretken Yapay Zekâ: Kullanıcılar, Bilgi Eğitimi ve Mesleki Uygulamalar Üzerindeki Etkileri”; Amerika Birleşik Devletleri St. Cloud Eyalet Üniversitesi ve Bulgaristan Varna Ekonomi Üniversitesi'nden Prof. Dr. Plamen Miltenoff, “Yurtdışında ve Bölgede Yapay Zekâ Okuryazarlığının Durumuna Kısa Bir Bakış: Kütüphanecilerin Yapay Zekâyâ Yönelik Tutumları Üzerine Bir Durum Çalışması”;

Türkiye İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi'nden Prof. Hamza Kandur, “Arşiv ve Belge Yönetimi için Yeni Nesil Standartların Geliştirilmesinde Yapay Zekânın Rolü” ve Türkiye İstinye Üniversitesi'nden Doç. Dr. Şebnem Özdemir, “Kassandra'nın Mührü” başlıklı davetli konuşmalar yapmıştır.

Sempozyum, yapay zekânın kütüphane ve bilgi bilimi alanına entegrasyonu; bilgiye erişim, yönetim ve hizmet sunumuna yönelik yaklaşımları yeniden şekillendirmek için önemli fırsatlar sunmuştur. Aynı zamanda etik, mahremiyet, kapsayıcılık ve bilgi profesyonellerinin taşıdığı sorumluluklar gibi kritik meseleleri de gündeme getirmiştir.

BOBCATSSS Sempozyumunun geleneği gereği, programın önemli bir bölümü öğrencilerin ve genç

araştırmacıların çalışmalarından oluşturulmuştur. Ayrıca poster sunumları ve çalıştaylar katılımcılardan büyük ilgi görmüştür. Sempozyumda ayrıca İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne teknik geziler düzenlenmiştir.

Sempozyum; Müteferrika firmasının ana sponsorluğunda; Hiperlink, Clarivate, Online Bilgi, Yordam, Transleyt, Ebsco, Accucoms, Mirakıl ve Kurukahveci Mehmet Efendi firmalarının ise destekleriyle gerçekleştirilmiştir.

Kütüphane ve bilgi bilimi alanına uluslararası düzeyde katkı sağlayan, alanın gelişimine liderlik eden ve genç araştırmacılara ilham olan seçkin isimlere verilen "BOBCAT of the Year 2025" ödülü Fransa Gustave Eiffel Üniversitesi'nden Joumana Boustany'e takdim edilmiştir.

En iyi bildiri ödülü, Hırvatistan Osijek Josip Juraj Strossmayer Üniversitesi'nden Stella Edl ve Ines Horvat'ın "Yazılı Kültürel Mirasın Korunması ve Erişiminde Yapay Zekâ Uygulamaları" başlıklı bildirisine verilmiştir.

En iyi poster ödülünü, Mehmet Pekol, Tetyana Savytska, Bernat Jordà Ferrer, Margarida Almeida, Majdi Khelfaoui ve Christiane Mendrika tarafından hazırlanan "AB Ülkelerinde Eğitsel Başarıda Cinsiyet Farklılıkları" başlıklı poster kazanmıştır.

Jean Baldeck, Fanah Camara, Lucas Chesnot, Aina Domingo Lloveras, Serine Doudi, Morgane Gapaillard, Dalbert Marques Oliveira ve Sanjika Selvakumar tarafından hazırlanan "OSINTopia'ya Bir Yolculuk: Modern İletişim Ağlarında Bilgiye Yön Vermek İçin Araçlar" başlık çalıştay ise en iyi çalıştay ödülünü almayı hak etmiştir.

Sempozyum sonunda yapılan değerlendirme oturumunda; yapay zekânın bilgi bilimi alanında yarattığı fırsatlar ve karşılaşılan zorluklar tüm yönleriyle tartışılmıştır.

BOBCATSSS 2025, bilgi ve deneyim paylaşımı, uluslararası iş birliği ve yeni araştırma alanlarının keşfi açısından alanın geleceğine önemli bir katkı sunmuştur.

Gelecek yıl Romanya'nın Sibiu şehrinde, Sibiu Lucian Blaga Üniversitesi ev sahipliğinde yapılacak olan BOBCATSSS 2026 ise "Yarını Düşünmek: Dijital Çağda Bilgi Ağlarını Yeniden Tanımlamak" temasıyla gerçekleştirilecektir.

e-ISSN 2636-8544

Ankara Üniversitesi BİL-BEM

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>